

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

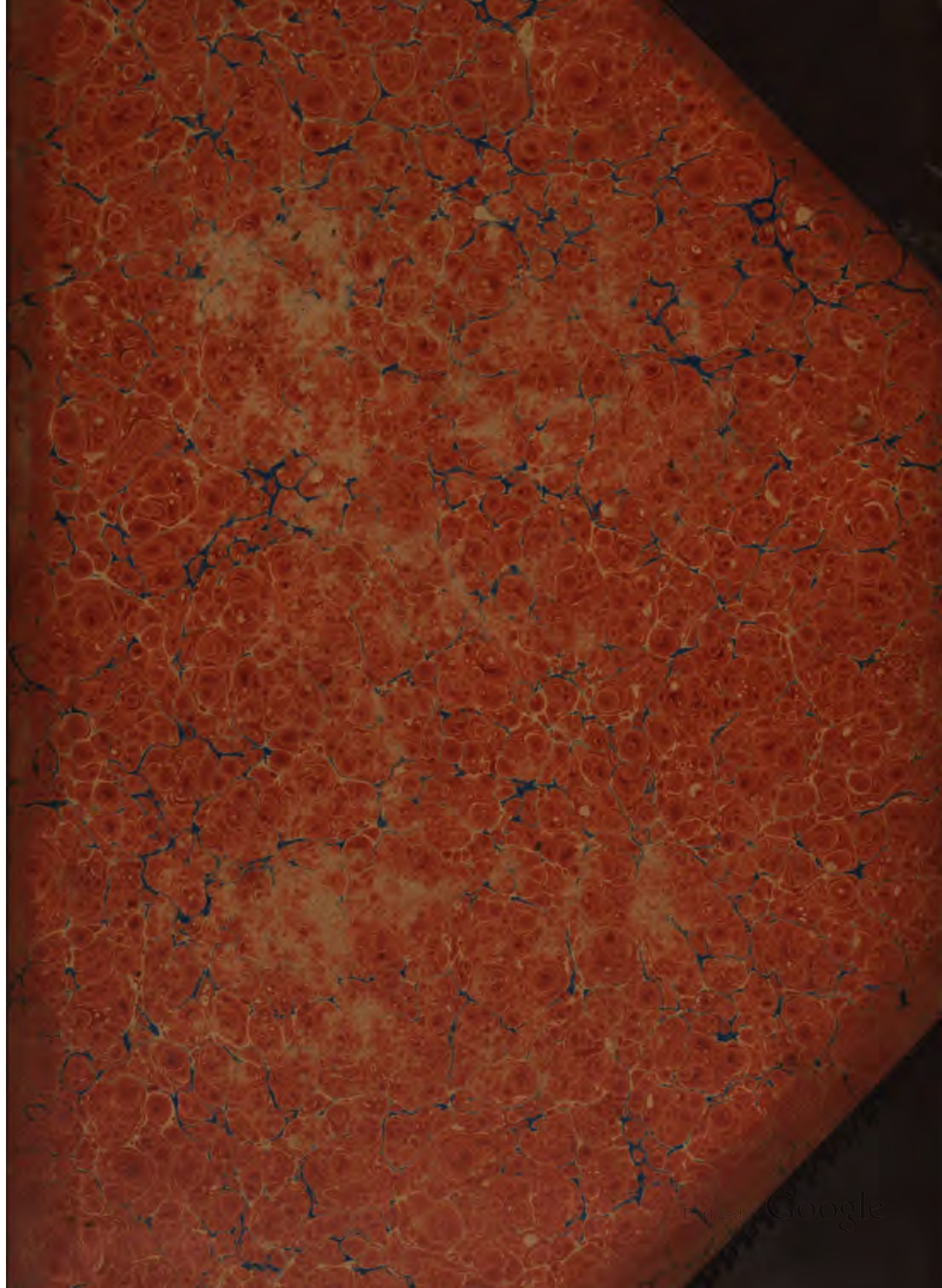
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

1292

Per. 26022 d. $\frac{33}{26}$
1857-9

ANNALES ACADEMICI.

CICIDCCCCLVII—CICIDCCCCLVIII.

LUGDUNI-BATAVORUM,

EX TYPOGRAPHEO
J. C. DRABBE.

PROSTAT APUD
E. J. BRILL

1861.

Quae hoc annalium volumine continentur, haec sunt:

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA.

	Pag.
<i>Nomina Professorum, caet.</i>	3.
<i>Oratio Rect. Magn.</i>	5.
<i>Acta et gesta in Senatu</i>	31.
<i>Iudicia ordinum</i>	34.
<i>Inwijdingsrede van den Hoogleraar Dr. W. F. R. SURINGAR</i>	41.
<i>Series Lectionum</i>	73.
<i>Numerus Studiosorum</i>	82.
<i>Doctores creati</i>	83.

ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA.

<i>Nomina Professorum, caet.</i>	95.
<i>Oratio Rect. Magn.</i>	97.
<i>Acta in Senatu</i>	125.
<i>Series Lectionum</i>	127.
<i>Numerus Studiosorum</i>	135.
<i>Doctores creati</i>	136.

ACADEMIA GRONINGANA.

	Pag.
<i>Nomina Professorum</i>	143.
<i>Oratio Rect. Magn.</i>	145.
<i>Oratio inauguralis Professoris B. I. GRATAMA</i>	165.
<i>Inwijdingsrede van den Hoogleeraar Mr. O. VAN REES</i>	185.
<i>Ordo Lectionum</i>	221.
<i>Numerus Studiosorum</i>	226.
<i>Doctores creati</i>	227.

ATHENAEUM AMSTELODAMENSE.

<i>Nomina Professorum</i>	233.
<i>Acta et gesta in Conventibus, caet.</i>	234.
<i>Series Lectionum</i>	235.
<i>Numerus Studiosorum</i>	242.

ATHENAEUM DAVENTRIENSE.

<i>Nomina Professorum</i>	245.
<i>Oratio inauguralis Professoris I. I. METZLAR</i>	247.
<i>Ordo Lectionum</i>	265.

A C A D E M I A

L U G D U N O - B A T A V A .

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A D. IX FEBR. CIOIOCCCLVII AD D. VIII FEBR. CIOIOCCCLVIII

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DOCENDI MUNUS OBIEBUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

FREDERICUS KAISER.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

ABRAHAMUS KUENEN.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM
ET PHYSICARUM.

F. KAISER.

I. VAN DER HOEVEN.

A. H. VAN DER BOON MESCH.

G. I. VERDAM.

G. H. DE VRIESE.

P. L. RYKE.

F. W. R. SURINGAR, Prof. extraord., qui die 14 Nov. 1857
munus auspicatus est.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE
ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. BAKE, rude donatus die 1 Octobr. 1857.

I. M. SCHRANT, Prof. emeritus.

A. RUTGERS.

T. G. I. IUYNBOLL.

I. H. STUFFKEN.

C. G. COBET.

R. P. A. DOZY, primum Prof. extraord. deinde ord.

M. DE VRIES.

1 *

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM.

IN FACULTATE MEDICA.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN.
 G. C. B. SURINGAR.
 F. G. KRIEGER.
 A. E. SIMON THOMAS, primum Prof. extraord. deinde ord.
 H. HALBERTSMA IUST. FL., primum Prof. extraord. deinde ord.

IN FACULTATE IURIDICA.

H. G. TYDEMAN, quantum aetas et valetudo sinebant.
 C. I. VAN ASSEN.
 H. COCK.
 I. DE WAL.
 S. VISSERING.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

W. A. VAN HENGEL, quantum aetas et valetudo sinebant.
 N. C. KIST.
 I. H. SCHOLTEN.
 A. KUENEN.
 I. I. PRINS.

P. O. VAN DER CHILJS, titulo Prof. extraord.

C. A. X. G. F. SICHERER, Lector German. Literarum.
 I. A. BOOGAARD, in Theatro anatomico Prosector.
 I. BOSSCHA JR., in Museo physico Adiutor.
 M. HOEK, in Observ. astron. Observator.

FREDERICI KAISER

ENARRATIO

FATORUM ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE,

INDE A DIE IX FEBR. CIOIOCCCLVII USQUE AD DIEM VIII FEBR. CIOIOCCCLVIII,

HABITA DIE VIII M. FEBRUARII CIOIOCCCLVIII,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM SOLEMNI RITU DEPONERET.

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE CURATORES, PROFESSORES,
CIVES, ET VOS OMNES QUOTQUOT AD SOLEMNIA HAEC
CELEBRANDA CONVENISTIS, AUDITORES HUMANISSIMI.

Leges et maiorum instituta Academiae Rectorem Magnificum iubent, magistratu Academico abiturum, publice enarrare quaecumque, aut laeta aut tristia, Academiae eo anno acciderint, quo Rectoris munere functus est, praemissa, si videatur, oratione de argumento aliquo, disciplinae quam profitetur partem quandam illustrante. Etsi penitus persentiscam quam multa mihi desint, quae ab oratore postulantur, dicendi officium deserere non potui, sed nullum disciplinae meae locum, solemni hoc die, dicendo explicandum esse iudicavi. Multa quae scripsi et edidi satis demonstrant, numquam locum mihi defuisse et tempus cunctis aperiundi, quid meum esset de rebus astronomicis iudicium: neque in posterum ea defutura credo. Difficillimum mihi semper visum est, subtiliter excogitata disciplinae cuiusdam inventa, iucunde et perspicue coram ingenti auditorum corona, dicendo explicare, in aliis doctrinis suo iure regnantium. Quod ego nunc suscipere si vellem, huius diei solemnitate abuterer, praecipue in disciplina, quae rectius vernaculo sermone illustretur. — Accedit alia causa, cur in fatis Academiae enarrandis potius acquiescam. Annus proxime praeterlapsus multa tulit Academiae Lugduno-Batavae memoratu digna, de quibus si, oratione praemissa, paullo accuratius, ut par est, agerem, vehementer auditorum patientia essem abusurus. Vobis igitur, Auditores Humanissimi, me haud ingratum facturum esse confido, si, expositione de capitibus selectis disciplinae meae in aliud tempus aliumve

locum reiecta, nunc Academiae fati enarrandis dicendi munere defungar. Quod pro viribus facturo vestra mihi opus erit benevolentia et indulgentia, quas modeste invoco, sperans fore ut hic ipse dies novus sit testis auxilii et benignitatis, quam per illud tempus, quod magistratum academicum gessi, ab omnibus expertum me esse summopere gaudeo.

Quod in hac vita cuivis rei publicae, singulis institutis et hominibus, per longius quoddam temporis spatium accidere solet, ut variam experiantur fortunam, ut grata laetitiae sint et tristia dolorem adferant, hoc idem Academiae Lugduno-Batavae per annum proxime praeterlapsum contigit: quae scilicet fortunam nacta est satis prosperam, nec tamen nullis tristitiae nubibus obsitam. Grato tamen animo profiteri licet, bona, Academiae nostrae quae contigerint, minus laeta longe superare.

Beneficium illud, quod prae ceteris memorandum est, non tantum Academiae Lugduno-Batavae, sed patriae universae, fausta tulisse laetor! Sospitem dico Regem Augustissimum et Regiam gentem! Multa sunt quae cunctos patriae carissimae cives Regis faciant amantissimos. Nobis vero, quibus in celeberrima Academia Lugduno-Batava, ab illustrissimo Regis proavo condita, vitam vivere licet, multis nominibus Rex Augustissimus carissimus est, qui nostram Academiam perpetuo egregia benevolentia et praesidio ornat et amore prosequitur. Augustissimo Regi palam significare placuit, quanti faciat Academiam Lugduno-Batavam, quum ante diem quintum Idus Apriles anni praecedentis Regis filius natu maximus, Princeps Arausiacus, Ecclesiae Reformatae fidem esset confessurus. Solemnis et sanctus hic actus celebrabatur in domo Regia, Hagae Comitum, coram Rege et Regina, Augustissimis testibus Principibus gentis Regiae, praesentibus Aulae Regiae satellitibus nobilioribus. Paucissimi, qui aulicorum officio non fungerentur, ad solemnem hunc actum frequentandum vocabantur: in iis praecipue qui Principem Arausiacum docuerant aut docebant. Placuerat Regi Augustissimo ut Praeses Curatorum, Vir Illustrissimus, et Rector Magnificus Academiae Lugduno-Batavae adessent. Honorifica haec Regis voluntas et me testem fecit gravissimi et sanctis-

simi actus, qui cunctos movebat, quum Princeps Arausiacus, sacra scriptura nitens, se suamque vitam Divino cultui sacraret. Iure gloriatur Academia Lugduno-Batava, honorifice ad hunc actum vocata. Pluris vero haec honoris significatio facienda est, quod Rex Augustissimus Principem Arausiicum civibus Academiae Lugduno-Batavae adscribendum esse iam antea censuerat. A Principe tot ingenii dotibus ornato, moribus sanctissimis conspicuo, modestiae laude florenti, bona quaevis Academiae sperare licet. Et iuvenis Regii vita, inter musas Leidenses, illud efficiet, ut arctius vinculum contrahatur, quo Gens Arausiaca et Academia Lugduno-Batava continentur: quod quam firmum sit, ante aliquot annos, diserta oratione explicuit unus e Professoribus, de hac Academia optime meritis. Utinam alma haec musarum sedes perpetuo eodem gentis Arausiicae praesidio gaudeat et vicissim amorem illius gentis Regiae alat et confirmet, bonarum artium studiosos monendo et docendo, quid patria nostra illustri huic genti debeat.

Inter ea quae, per annum proximum, fausta Academiae Lugduno-Batavae habenda sunt, imprimis hoc ponendum esse iudicamus, Amplissimos Academiae Curatores, et Virum Nobilissimum, quem sibi Traiectina Academia vindicavit, vivere et laeta valetudine frui. Utinam liceret omnes praedicare beatos, ob fortunam nullis calamitatibus adflectam, sed illud gaudium non concedit duplex dolor, quem accepit Vir Amplissimus LUZAC, ex obitu affinis PAULI DU RIEU, antea civitatis Lugduno-Batavae Consulis et Academiae Curatoris, quem Virum Amplissimum ex intimo pectore lugemus; infelicem patrem qui filium, egregium Academiae civem, brevi ante, immatura morte extinctum, plorabat. Dum Viro Amplissimo LUZAC nostrum dolorem significamus, optamus fore, Deumque precamur, ut bona leniat valetudo ex duplici clade susceptum dolorem, et felix curarum successus, quas Patriae et Academiae impendit. Laetamur Virum Excellentissimum GEVERS VAN ENDEGEEST, multiplici et difficili Rerum Externarum curatione non impediri, quominus egregiae animi dotes et inaudita sollertia Academiae nostrae fructus ferat uberrimos. Viris Amplissimis VAN DER HEIM VAN DUIVENDYKE et Comiti VAN LIMBURG STIRUM gratias agimus, quod, multis vitae publicae negotiis districti, ab Academia curanda se avocari non passi sint. Nobilissimo Comiti VAN LIMBURG STIRUM novum

praeterea gratulamur Regiae benevolentiae documentum, equiti Leonis Neerlandici insignibus ornato. Utinam Virum Amplissimum VAN EWYCK VAN DE BILDT Academiae nostrae Curatorem salutare liceret, qui, cum alio habitatum concederet, Curatoris provincia abiit; quem virum abiisse omnes dolent, qui Academiae nostrae bene cupiunt. Quum autem grato animo, quanta ei Academia nostra debeat, profiteamur, nos consolatur cogitatio, Virum Amplissimum VAN EWYCK VAN DE BILDT, patriae et disciplinis reservatum, alius Academiae curam gerere, quam sororis instar diligimus.

Huic iacturae, quam fecit Academia, non melius mederi potuit, quam eo decreto Regis Augustissimi, quo Curatoris munus tibi, Vir Amplissime PHILIPSE, delatum esse cognovimus. Gratias tibi agimus quod gravissimam, a Rege tibi mandatam, Curatoris provinciam, in te recipere non recusasti. Laeti te Academiae Curatorem salutamus et maximi nos te facere profiteamur. Tuus enim boni et pulchri amor facit, ut Academiae insigne decus et praesidium te futurum esse vere augeremur. Musarum sedem tibi commendare non opus est, quoniam meliorem patronum invenire non potuerat. Utinam quod in Academiae salutem suscepisti munus, laetitiae ac voluptati tibi sit futurum. Servet te Deus Optimus Maximus in salutem Patriae et Academiae, faustaque tibi cedant, quae in eius commodum sis factururus.

Annus superior, plures quam vulgo fieri solet, rerum vicissitudines attulit, viris clarissimis aut ad otium honestum, aut ad alia munera vocatis. At vero Dei benevolentia factum est, ut nullius obitum lugeamus, aut virili flore aetatis, aut senectute iam obrepenti, doctoris academici munere fungentis. Unius tamen Professoris Academici, iam diu rude donati et in alia patriae regione, valetudinis causa, degentis, mortem lugemus; qui tum per multos annos Academiae ornamento fuerat, tum in otio disciplinae suae prodesse non desierat. Non sine animi dolore obitum in mentem vobis revocare possum Viri Clarissimi IACOBI NIEUWENHUIS. Quum enim, ante hos triginta annos, in Academiam Lugduno-Batavam delatus essem,

continuo cum amicum benignum et paternum expertus sum, qui mihi adolescenti familiaritate et consiliis excitarit animumque addiderit, ut, quae in me bona contulerit Vir Clarissimus, nulla umquam oblivio ex animo sit deletura.

IACOBUS NIEUWENHUIS natus est ante diem septimum Kalendas Novembres, anni millesimi septingentesimi septuagesimi septimi. Pater, mercator Alcmariensis, filium IACOBUM primum mercaturae destinaverat, sed filii literarum amore et amici cuiusdam monitis permotus consilium mutavit, et filium, puerili admodum aetate, ita doceri et institui decrevit, ut aliquando in Ecclesia Lutherana Verbi Divini interpres cooptari posset. Puer ab anno duodecimo usque ad aetatis annum decimum septimum, discipulus fuit Gymnasii Alcmariensis; et privata institutione Ludimagistri GOVERT DE BEEER, initiis imbutus est disciplinarum Mathematicarum et Physicarum, quas quo fructu didicerit, egregiis doctrinae documentis postea demonstravit. Gymnasio Alcmariensi cum laudis significatione relicto, ut solebant tunc temporis Theologi Lutherani Neerlandici, iuvenem Theologiam docuit STATIUS MULLERUS Verbi Divini Minister. Postea in Academiam profectus est Tubinganam, in qua biennium ita vixit ut non tantum Theologiae, sed etiam disciplinis Mathematicis et Physicis magna industria et diligentia operam dederit.

Mox in patriam redux Sacrosanctae Theologiae apud Lutheranos Candidatus renunciatus, annum vix agens aetatis vigesimum secundum Zutphaniam vocabatur Verbi Divini interpres Lutheranus. Brevis in hac urbe commoratio testata est singularem doctrinam et sollertiam NIEUWENHUSII. Quum enim, iuvenili hac aetate, Theologi munere et officio diligenter et sancte fungeretur, praeterea disciplinas Mathematicas et Physicas in Ludo Militari docuit, quem VOETIUS Praefectus militum moderabatur; edidit etiam Institutiones Mathematicas, quae anno millesimo octingentesimo tertio, duobus spissis voluminibus, prodierunt. Tribus annis post NIEUWENHUSIUM vocarunt Lutherani Ultraiectini, quam conditionem accepit. Traiecti ad Rhenum tredecim vixit annos, in qua urbe doctrinae laudem, quam in rebus Theologicis ac disciplinis Mathematicis et Physicis meruerat, novis laudibus auxit et praeterea magis etiam Philosophiae Theoreticae operam dedit. Variis non tantum opusculis editis, multiplicis doctrinae specimina

protulit, sed etiam Lector Foundationis Renswoudanae quam vocant in urbe Ultraiectina, et privatus Academiae Ultraiectinae studiosos Physicam et Historiam Philosophiae gratis docens, cunctis quis esset probavit. Anno huius saeculi undecimo NIEUWENHUSIUS in Academia Ultraiectina Philosophiae Doctor rite creatus est.

Quum anno millesimo octingentesimo decimo sexto Matheseos et Philosophiae professio in Illustri Athenaeo Daventriensi vacaret, NIEUWENHUSIO haec provincia mandata est, nec quisquam sane duplici muneri, quod Daventriensi professori impositum erat, tam idoneum se probavit. Eo nimirum tempore, ut diu postea, in Athenaeo Daventriensi omnis disciplinarum Mathematicarum et Physicarum ambitus, cum Philosophia Theoretica, uni professori mandabatur. Vehementer dubito an quis, qui ante aut post NIEUWENHUSIUM Daventriae docuerit, scientiae copia, quam disciplinarum tanta diversitas postulabat, NIEUWENHUSIUM aequaverit. Sex annos Daventriae commoratus est. Tot tantisque negotiis districtum per illud tempus nil nisi inauguralem orationem edidisse, nemo mirabitur.

Anno millesimo octingentesimo vigesimo secundo NIEUWENHUSIUS, aetate quadraginta quatuor annorum, Lugdunum Batavorum vocatus est, ut Philosophiam Theoreticam doceret, quae professio, Clarissimo VAN DE WYNPERSSIE rude donato, vacabat. NIEUWENHUSIUS et hanc conditionem accepit, sed dubitare licet an vitam omnino felicem invenerit. Multo facilius videbatur professio Leidensis, quum tot et tam variae disciplinae Daventriae docendae essent, sed, ab altera parte aegre tulisse NIEUWENHUSIUM credibile est, quod disciplinarum Mathematicarum studia intermittere cogeretur. Praeterea Philosophia Theoretica eo tempore multis despiciatui habebatur; nec aliter fieri poterat, quin ea res, quae tantopere WYNPERSSIUM afflixerat, NIEUWENHUSIUM quoque dolore afficeret. Magnus tamen fuit disciplinarum philosophicarum ambitus, quas in Academia Lugduno-Batava docebat et multas commentationes aut libros edidit, qui disciplinam, quae ei erat mandata, illustrarent; qui libri cuiusnam pretii sint, meum non est iudicare, quapropter plura de iis dicere supersedeo coram iudicibus idoneis, qui Virum Clarissimum doctorem academicum aut collegam cognitum habuerunt. — Anno millesimo octingentesimo quadragesimo tertio, quum annum aetatis septuagesimum nondum compleverat, infirma valetudo,

fortasse etiam infructuosa virium contentio faciebant, ut otium honorificum peteret, quod ei Rex Augustissimus concessit. Academiae et urbi valedixit, sed, quod eius scripta testantur, disciplinae suae operam dare non desiit, donec debilitatae corporis et animi vires id vetarent. Obiit ante diem septimum Idus Apriles anni praecedentis, fere octogenarius. Ex amicis NIEUWENHUSII, alter Bibliothecarius Academiae Lugduno-Batavae, Doctissimus BERGMAN, Viro Clarissimo dignam conscripsit laudationem. Etiam si meum non est honorificum illud BERGMANNI iudicium, de doctrina et meritis NIEUWENHUSII, confirmare, ingratus essem nisi meas facerem BERGMANNI laudes, quibus animi dotes eximias, probitatem et NIEUWENHUSII vitam domesticam, vere descripserit.

Nullam quidem Academia Lugduno-Batava iacturam fecit, professore aliquo morte extincto, praeter, quem memoravimus, virum sollertissimum, qui propter senectutem ei saluti esse diutius non poterat, et cui vita non amplius vitalis erat. Quae cogitatio quam laeta est et quantopere grati animi sensum excitat, quum, Virorum Clarissimorum coronam intuemur, qui singuli patriae ornamentum, disciplinis et humanitatis studiis superstites, vivunt et florent! Gratus ille animi sensus nullo umquam die cunctis maior fuit, quam ante diem octavum calendas Iunias. Fama enim, nunc nuncia veri, volabat, Virum Clarissimum IANUM BAKIUM, cuius indolem et doctrinam cuncti cum admiratione suspiciunt, ob aetatem septuagenariam rude donatum, publicis lectionibus finem impositurum esse. Nullus erat quin ingenti animi aegritudine secum reputaret, BAKIUM cathedram academicam esse relicturum, nec postea conscensurum. Temperabat tamen hanc aegritudinem interior grati animi sensus, BAKIUM non alia de causa, quam ob aetatem septuagenariam, munere academico decessurum. Quod quum cuncti intelligerent, ingens erat omnium cupiditas, BAKIUM audiendi, ultimum ex cathedra literarum disciplinam illustrantem. Fuit extrema haec BAKII lectio insigne documentum, quanti in Academia Lugduno-Batava fiat vera et accurata doctrina. Tanta erat audientium frequentia ut, multis rogantibus, auditorium literarium cum auditorio maiori

permutaret, quod ipsum spissam illam coronam capere vix potuit. Non discipuli tantum, sed, quod vere dicere licet, omnes huius Academiae bonarum artium studiosi aderant: omnes collegas, multos ex honestissimis huius urbis civibus et plurimos pristinos discipulos intuebatur. Ingentem plausum, BAKIO, auditorium ingredienti datum et cathedram conscendenti, excepit silentium venerabundum, quum docendi initium esset facturus, et singuli metuere videbantur ne vel una syllaba sibi periret eorum quae BAKIUS ex cathedra esset dicturus. Ego si verba laudarem, quae audivimus, ineptus essem, sed animi affectum quo audita sint, silentio praeterire non licuit. Quum vero BAKIUS perorasset COBETUS surrexit, quot quantaque collegae et discipuli viro carissimo deberent, explicaturus. Diserte, docte et graviter, ut solet, paucis quasi adumbravit verbis, quid esset quod BAKIUM omnes amore, reverentia et admiratione complecterentur, et maximus audientium plausus ea eum locutum esse testabatur, quae quisque, simili doctrinae copia et dicendi facilitate, dicturus fuisset. Ex interno pectore BAKIO et COBETO gratias agimus, quod uterque orationem typis describi non recusaverit. Ita enim verba haec praeclara, qualia semper BAKII et COBETI esse solent, non tantum nobis servata sunt, sed quum posteriori, remotiori aevo, BAKIUM doctrinae praestantia insignem laudabunt virum, quem Neerlandia protulit, brevis illa COBETI allocutio testabitur, BAKIUM aetatem vixisse se dignam, nec aequales invenisse ingratos. Tu ne aegre feras, honoratissime BAKI, palam me hic professum esse, quanti laudem faciam, quae ab omnibus tibi tribuitur, quam te nec postulare, qua nec indigere te scio. Est viri non mediocriter docti et praestantioris scientiae laudem aspernari, sed uni duntaxat in nostra patria viro docto licet, sine admiratione BAKII nomen pronunciare, et ille unus tu ipse es. Nos, qui te cognitum vere admiramur, tua hac modestia abuti non decet, ne forsitan nos accuset posteritas. Eximia enim COBETI allocutio, quam hoc ipso loco audivisti, iam nil nisi quod verum est contineret, si tu, tuo more, solum disciplinae vixisses, quae tibi erat mandata, in qua regnas. Sed multo plura fecisti. Quae in universum artibus et disciplinis, quae humanitati, quae patriae saluti esse iudicabas, prudentem te et diligentem habebant patronum. Tibi quod ipse debeam, tacere si possem, ingrati hominis partes agerem. Nullum enim inveni qui me, disciplinae meae

pro viribus prodesse conantem, tantopere sustentaret, mihiq̃ue alacritatem et ardorem adeo adderet. Incredibile est dictu quae susceperis, quaeque egeris, ut apta in Academia nostra Astronomiae sedes esset. Accipias velim solemnes gratias quas ego, et omnes, quotquot Astronomiae bene cupimus, tibi publice agimus. Utinam perpetua tibi concederetur iuventus, ut Patria et Academia te semper possideret; at quum nulla humana prudentia naturae necessitati eripere te possit, Deo Optimo Maximo gratias agimus, aetatis tantum causa vacuum te reliquisse cathedram, et nos a te non esse relictos aut te orbatos. Faxit Deus Optimus Maximus ut longa tibi etiamnum vita contingat. Senectus tua, te tuisque florentibus, laeta valetudine et integris exhilaretur viribus, et quae serius tibi cadat vitae terrestres nox, quietus sit in aeternam beatorum vitam transitus.

Ex ordine virorum clarissimorum hodieque amicum desideramus, qui, in alia terrarum orbis regione, procul dubio diem natalem huius Academiae recordatur, et animo nobiscum esse studet, quamvis longissime a nobis remotus. Clarissimus DE VRIESSE a Rege Augustissimo in Indiam Orientalem missus est, agri culturam moderaturus, ex qua, per multos annos, ingens pecunia rediit in patriae aerarium. Quum constet inter omnes, patriam illo culturae reditu carere non posse, vix satis laudari possunt summi Regis magistratus, quod iusto tempore curaverint, ne coloniae fructus patriae perirent, sed uberius perciperentur. Publica auctoritate peritus botanicus in Indiam Orientalem missus est, qui culturae conditionem accuratius exploret, et summo magistratui indicet, quid emendandum aut amplificandum esse videatur. Gravis et honorica haec missio a Rege Augustissimo VRIESIO nostro mandata est, cui muneris professorii vacatio in triennium, illi legationi, concessa est, salvo tamen honore et iure professoris ordinarii. Iam in terras quo tendebat delatus est, ac speramus ut sanis et integris viribus provinciam sibi mandatam pulchre administret. Ut suo tempore ad nos redeat optamus, et egregie meritis de patria et disciplinis, per longam annorum seriem, Academiae Lugduno-Batavae sit ornamentum.

Etiam si BAKIO rude donato et VRIJSII in Indiam abitu duae cathedrae vacuae relictæ sint, læta nobis persuasio est neutrum disciplinis periisse aut patriæ, quoniam uterque, etsi aliter quam antea soleret, publica doctrinarum commoda sit curaturus. Neque est quod doctrinæ iacturam fecerint, quia Clarissimus VAN BREDA a Rege Augustissimo sit rude donatus, quandoquidem multos annos in Academia Lugduno-Batava docere non solebat, sed, Societati Hollandiæ Scientiarum ab actis, suo munere strenue fungebatur; quod, ut speramus, in patriæ honorem diu adhuc gerat. Sex nunc habemus professores rude donatos, quos omnes et valere et in otio patriæ et disciplinis quantum vires sinunt prodesse, et literarum studia honestæ quieti prætulisse, gaudemus, quæ iure illi ætati conceditur. Qui omnes si merito laudantur, quod iuvenile boni, pulchri et veri studium senectutem delere non passi sint, quis nostrum non maxime optat et summam felicitatem esse arbitratur, ad eam senectutem pervenire, cuius pulcherrima exempla præbent Clarissimi TYDEMAN et VAN HENGEL; quos ob egregias ingenii dotes et doctrinæ laudes cuncti admirantur et verentur, et octogenaria fere ætate, vegetis adhuc animi et corporis viribus esse lætamur. Nil magis in votis est, quam ut Academiam Lugduno-Batavam diu adhuc ornent, et fructus vitæ, strenue ad salutem ecclesiæ, patriæ et doctrinarum peractæ, senectutem diutius recreent.

De iis hucusque collegis honoratissimis verba feci, qui, aut rude donati, aut ad alia negotia missi, docendi provincia abierunt. Si quidem quod iis contigit doloris nobis causa vix esse potest, felicem me prædico, qui non nisi bona et læta memorare possim de iis viris clarissimis, qui munere gravissimo et difficili adhuc summa cum sanctitate funguntur. Præcipue cum te intueor, honoratissime et carissime VERDAM, sentio quantas gratias Deo Optimo Maximo agere nos deceat, pro fausta sorte quæ, per annum proxime præterlapsam, Academiae Lugduno-Batavæ contigit. Probe meminimus, quanta esset Academiae cura quum, ante paucos annos, in gravem incidisses morbum, qui sibi et nobis irreparabile damnum minaretur. Non multum abfuit quin nos, collegæ tui, nobilem et integerrimum amicum

desideraremus, discipuli optimum praeceptorem amitterent. Sed Deus benignus in nostram gratiam tibi pepercit et quamvis imbecilla valetudo et perpetuus dolor te vexent, nobis omnibus exemplum fuisti diligentiae et strenue peracti officii. Superior annus tibi multas attulit aerumnas et curas, quas tibi dura augebat, unicae quam habes, filiae, in aeternum fortasse valedicendi necessitas. Nullus tamen dies te non invenit munere diligenter fungentem. Nemini discipulorum ad te aditus non patuit, qui tuam opem imploraret. Nullus te sollertior et diligentior, disciplinis aut Academia postulantiis. Quid mirum quod te omnes amant et admirantur. Accipe hic palam nostram omnium gratiarum actionem pro his virtutibus, et vero amicitiae, reverentiae et admirationis significationem. Accipe, eadem laetitia, qua nos te repentino novo honore ornatum esse accepimus, insigne illud ornamentum meritorum tuorum, quo quanti te faceret Rex noster Augustissimus his ipsis diebus declaravit. Faxit Deus Optimus Maximus ut valetudo tua confirmetur et aliquando integra sanitate ad felicem et summam senectutem pervenias, annorum, multis difficultatibus peractorum, optatissimam compensationem.

Quod vobis, Clarissimi SIMON THOMAS et HALBERTSMA, et collegae nostro Dozy anno praeterlapso tandem aliquando contigit, non alium excitare potuit sensum nisi summae laetitiae. Quicumque institutionem academicam in hac patria nostra magni facit, magno secum dolore reputavit omnia Professoris ordinarii officia vobis imposita, sed honores iustos et iusta emolumenta fuisse negata. Quod maxime collegae vestri aegre ferebamus, qui recte intelligeremus quo improbo labore quisque vestrum disciplinas doceret sibi mandatas. Gratulamur vobis quod summi Regis magistratus tandem vestram virtutem iusto pretio aestimaverunt. Nostras gratias accipere ne dedignemini pro iis, quae iam in salutem adolescentiae, bonarum artium studiosae, fecistis, et pia vota facientes nos audire velitis, ut cuncta, quae in posterum facturi sitis, Deo Optimo Maximo annuente et adinvante, suscepta esse sentiat.

Duo, anno praecedenti, Academiae Lugduno-Batavae accesserunt ornamenta. Regi Augustissimo placuit Clarissimum HULLEMAN BAKIO successorem dare, et Botanices institutionem, VRIESIO absente, SURINGARIO, Professore extraordinario, mandare. Quod ex hac cathedra Virum Clarissi-

num HULLEMAN collegam salutare non licet, perquam doleo: gravi nimirum morbo implicitus orationem inauguralem iusto tempore habere, nec lectiones auspicari, potuit. Clarissimus COBETUS de Literis Latinis scholas continuavit, quas vacante cathedra benevole susceperat et quibus ante ferias brumales finem iam imposuerat. Academiae est maximas habere gratias Viro Clarissimo COBETO, quem ad illa negotia suscipienda tam paratum invenerit. Speramus fore ut Clarissimus HULLEMAN, valetudine integra, cito munus sit occupaturus, quod sine dubio honorificentissime geret.

Iucundissimum mihi accidit, amicissime SURINGAR, tibi provinciam absentis praeceptoris, honorifico titulo, esse mandatam; quae provincia perpetuum erit vinculum, quo Academia Lugduno-Batava tecum continebitur. Vix annus est ex quo, unus auditorum diligentissimorum, Astronomiae, Matheseos et Physicae operam dabas, ac si disciplina, quam prae ceteris amas, tibi numquam munus quoddam publicum esset partura. Ante hos paucos menses Rector Magnificus te, novum Matheseos Magistrum Philosophiae Naturalis Doctorem creatum, gratulatus sum, et nunc iam te collegam salutare licet. Eximia et rara tibi contigit fortuna aut felicitas, quod te totum nunc dare potes disciplinae, quae tibi plurimum cordi est, et iuvenili aetate munere es ornatus, quo viri, doctrinae laudi et vitae usu eximii, perquam honoratos se esse iudicarent. Quod tamen HORÆRUM nostrum nuperrime monebam, quum eum Matheseos Magistrum et Philosophiae Naturalis Doctorem, ex ordinis Mathematici decreto, crearem, nunc maxime in te cadit, multum scilicet ab eo iure postulari, cui magna committuntur. Deus tibi naturam felicem largitus est. Industria et recte agendi voluntas numquam tibi defuerunt. Quantacunque sint quae a te exspectamus, expectationem superare poteris, et facies certo, quamdiu modestiae laude, quae hucusque te ornavit, florebis, et Deus tibi valetudinem integram et animi vires concedet. Ingredere igitur strenue vitae viam, quam tibi patefactam cernis, auxilium eius implorans, sine quo nihil est humana imbecillitas. Ita, beatus virtute, de disciplinis et Academia Lugduno-Batava bene merebis.

Quod maxime optaveram ut Academiae fasces deponens honoratissimis collegis gratulari possem vitam, nulla tristitia, per annum proxime praeterlapsum, perturbatam, ea felicitas mihi, proh dolor, non contigit. Nonnulli enim carissimos consanguineos aut affines, morte extinctos, lugent. Vehementer eorum nos dolor commovit, eosque solatium invenisse speramus, ex hac cogitatione, cuncta Deum sapienter regere et nullius vitam temere extinguere, sine amantissimo Divinae Providentiae consilio. Solatium iis literas attulisse speramus et disciplinas, quarum studium vitae humanae tristitiam lenire solet quam plurimum. Ardens illud disciplinarum et literarum studium, ut fata prioris anni demonstrant, maxima Professorum in Academia Lugduno-Batava delectatio esse solet. Multi enim, variis negotiis districti, libris scribendis et edendis, quantus disciplinarum amor esset egregie testati sunt. Meum non est de scriptis illis, pluribus quam quae hic recenseam, iudicium ferre. Res memorasse sufficeret, nisi iniuria quaedam mihi repellenda esset, quam praecedenti anno Rector Magnus, quum Academiae fasces deponeret, collegae intulit spectatissimo. Mos vetus est et laudabilis, Rectorem Magnificum oratione, die Academiae natali habenda, honoris insignia memorare, quibus Rex Augustissimus viros clarissimos ornavit. Praecedenti anno publicam tamen desiderabamus mentionem, Virum Clarissimum IOHANNEM HENRICUM SCHOLTEN equitem ordinis Leonis Neerlandici esse creatum. Liceat mihi, amicissime SCHOLTEN, etsi serius quam par est, profiteri, magni nos omnes fecisse Regiae illud benevolentiae documentum, idque eo pluris, quod eo tempore non deessent, qui de doctrina atque fidei tuae sinceritate querelae atque doloris voces effunderent. Tibi hunc honorem et tua causa gratulamur, et quoniam unicuique patuit, summos patriae et Regis magistratus iusto pretio statuere sacrae scripturae interpretationem quae bona fide, subtiliter et ingeniose instituta, vulgi clamores contemnit, quos eliciunt doctioris disputationis inventa. Regiae benevolentiae ornamentum, discipulorum amor et collegarum veneratio eam tibi mentem addant, ut quietus laborem perficias, quem vitae finem statuisti. Qui labor utinam multum lucis adferat iis rebus, quas omnes summum bonum esse existimant, qui hominis praestantiam intelligunt, et Deo Optimo Maximo vitae rationem reddendam esse sentiunt.

Quodsi satis laudari vix possunt, qui, doctores academici, omni virium contentione adolescentium studia moderantur, iusta virtutis laus neque ei deneganda est, qui nec professoris titulo ornatus aut emolumentis obligatus, scientiae alacritate et diligentia, institutioni academicae profuit quam plurimum. Agnoscit tuam virtutem et gratias tibi agit Academia, Doctissime BOOGAARD, ob egregias lectiones de Anatomia pathologica et generali, demonstrationibus microscopicis illustrata, quas, communi omnium plausu, habere soles. Tempora ne nimis remota sint, quibus eximia tua doctrina, quam Nobilissimus Ordo Medicorum uno ore celebrat et laudat, munere te digno ornetur, quo pluribus prodesse possit, qua, inter ceteros, excellis doctrinae copia. Ne quid de Academiae Lugduno-Batavae honore omittam, memorandum mihi superest, Virum Doctissimum LAND, egregium Academiae alumnum, petente Viro Clarissimo IUYNBOLL, a Rege Augustissimo Londinum missum esse, ut exploret et, in incrementum Bibliothecae nostrae, describat manuscripta complura Syriaca, quibus Museum Britannicum gaudet. Quae praeclarus iuvenis Londini iam peregit, multa promittunt ad linguae notitiam amplificandam, cuius studium hucusque, fontibus deficientibus, iacebat. Neque silentio praeterire possum, quas amicissimi et doctissimi BOSSCHA et HORR, de rebus Physicis et Astronomicis, publicarunt lucubrationes, quibus disciplinarum et patriae gloria crescit. Iis aliquando haec virtus fructus afferat uberrimos.

Vos dum alloquor, carissimi Academiae Lugduno-Batavae Cives, non possum non gratias agere pro benevolentia singulari, qua facile et gratum Rectoris Academici munus mihi fecistis. Quamvis paucissimi vestrum disciplinae meae operam dare teneantur, quorumque ideo studia moderor, multos tamen inter vos habeo commilitones et familiares, quos disciplinarum studium ad me allexit. Plures fere quam ducentos vestrum, ignotos antea, ut praesens praesentes intuerer et alloquerer, Rectoris officium postulavit. Mihi, etsi breviter confabulantes vos audienti, magnopere confirmata est opinio, quam de vestra honestate et modestia habebam. Reticere non licet, quod in vestram laudem dici potest. Morum disciplina in Academiis patriae

nostrae Rectori et Assessoribus mandata est; sed, per totum Rectoratus mei annum, coetus non fuerunt, quibus iuvenilis quidam error esset notandus. Quod si memorabile documentum vestrae modestiae habendum est, plurimi vestrum, sive scholarum auditores, sive examinationibus institutis, demonstrarunt, quanta industria et discendi alacritate bonarum artium studiis operam navarint. Duo cives Academiae Lugduno-Batavae, Ornatissimi GUSTAVUS FREDERICUS SICHEL, Iuris candidatus, et IANUS KNAPPERT, Theologiae studiosus, commentationibus, in certamine literario Academiae Groninganae, a se conscriptis, iustam et debitam laudem meruerunt; et quid Academiae Lugduno-Batavae studiosi valeant, indicabunt quae, Regis auctoritate, mox distribuentur, in nostro certamine honestissimo, victoriae praemia. Omnes illae virtutes, quas, diuturni temporis usu edoctus, Academiae alumnis tribuendas esse censeo, eximie orabant carissimum amicum, commilitonem vestrum, ANTONIUM DU RIEU, quem immatura morte interiisse ex intimo pectore dolemus. Quoties eum admiratus sum, aequo animo carentem multis beneficiis et voluptatibus, quibus Academiae cives gaudent! Colebamus iuvenem ut exemplum pietatis in parentes, probitatis, integritatis, mirae in officiis peragendis diligentiae. Deo visum est e vita, quam felicem optabamus, eum evocare, ut iam nunc, iuvenili aetate, virtutis praemium apud beatos acciperet. Carissimi Cives Academiae Lugduno-Batavae, dubitare non potestis, quin toto animo et pectore vobis sim devinctus, nolite igitur aspernari consilium meum fraternum; meas audiat preces fraternas, quas subita et immatura mors carissimi nostri DU RIEU provocat. Ita continuo vos geratis, ac si vos Deus, ut eum, improvise in iudicium esset vocaturus. Ita vivite ut si, quod Deus avertat, et vos iuvenes inexpectata mors opprimat, cognati et amici aequè minus de aeterna vestra salute desperent, ac illi qui carissimum commilitonem deplorant. Rectam viam pietatis et virtutis nolite relinquere, ut, quam Deus vobis largiatur, vita sit felix, et beata aeternitas.

Quaecunque mihi de iis, qui munere quodam in Academia Lugduno-Batava funguntur, aut aliquo officii vinculo ei coniuncti sunt, non reti-

cenda esse videbantur, ea vobis singula, quantum potui, enarrare conatus sum. Brevis accedat necesse est expositio de iis doctrinarum adminiculis, quae institutioni academicae promovendae et adiuvandae comparata esse videmus. De quo argumento dicenti, ante oculos mihi est pulchrum illud et amplum aedificium, quod, fundamentis anno abhinc vix positis, nunc iam partem exteriorem absolutam et perfectam habet. Iam nunc, licet interiores aedificii partes multum operis adhuc postulent, affirmare possumus, Academiam Lugduno-Batavam, novo aedificio absoluto, disciplinarum auxilia et adminicula habituram, quae iure cum exterorum adiumentis optimis comparare possis. Prae aliis memoratu digna est praeclara ratio, qua ea aedificii pars instructa est, quae chymiae erit destinata; amplum auditorium; idonea loca quibus instrumenta servabuntur complura, quae Academiae iam comparata sunt; plura laboratoria, variis chymicis experimentis instituendis. Gratulamur Clarissimo VAN DER BOON MESCH (quem tristissimae calamitatis memoria hic adesse vetat), laetam expectationem quam de chymico laboratorio, mox exstructo, fovet, speramusque fore ut in novo quoque hoc aedificio disciplina chymiae diligentissime exulta, conspicua sit, et quam maxime in patriae laudem floreat. Idem optamus honoratissimis collegis RYKE et HALBERTSMA, quorum hic Anatomiae, ille Physices laboratoria, auditoria et horrea inveniet, in eadem domo, quibus suppellex disciplinae et lectionum usui destinata condere poterunt. Clarissimo GZELIO gratulamur quod, ex Anatomices in novam sedem, quae instat, migratione, Bibliothecae spatium amplum sit accessurum, quod quam optandum sit et quamdiu in votis fuerit, unicuique notum est.

De Museis academicis universe testari licet, singula, ingenti praefectorum cura et diligentia, servari, et pecuniam, quotannis ad ea augenda concessam, magno cum fructu impendi. Instrumenta physica, chymica et oeconomiae ruralis, Museum anatomicum, Hortus botanicus, herbaria, monetarum et nummorum collectio, simulacra gypsea, picturae sculptae et impressae, descriptiones, ita servantur et reguntur, ut vere patriae sint ornamento. Nosocomium academicum, quod necessario condendum aut amplificandum esse iam diu fuit intellectum, permultas excitavit deliberantium disceptationes, at nunc tamen tempus instare videtur, quo manus operi admovebuntur. Optamus fore ut laeta haec spes, novis infortuniis,

ne frustretur, utque propediem Nosocomium academicum exstruatur, gloria dignum, quam Ordo Medicorum Academiae Lugduno-Batavae iam diutius apud cives et externos nactus est.

Quam vellem de auxiliis astronomicis in Academia Lugduno-Batava prorsus silere liceret, quod quominus faciam impedit metus, ne quis silentium illud perperam interpretetur. Si enim dicendum est de suppellectile astronomica, quam nunc habemus, de novo repetenda erunt, quae tot annos dictitavi, eam patriae nostrae magnopere dedecori esse. Triginta unus anni sunt et quod excedit, ex quo Speculae Astronomicae in Academia Lugduno-Batava coniunctus sum. De me ipso sine iactatione dicere mihi licet, semper me dedisse operam, ut, exiguis auxiliis quae aderant, Academiae et disciplinae meae commoda adjuvarem. Quae feci, nec exteri, nec cives nostri parvi duxerunt, sed summi patriae magistratus omnia neglexerunt, quibus effici posset ut eodem tenore mihi pergere liceret. Imo institutionis academicae auxilia desiderassem, nisi Curatores Academiae Amplissimi ex aerario, quod civium academicorum tributis alitur, quotannis aliquam suppeditassent pecuniam. Ante hos quinquaginta et quinque annos Clarissimus VAN BREECK CALKOEN, in hac Academia Astronomiae Professor, perquam necessarium esse demonstravit, ut in Academia Lugduno-Batava specula aedificaretur astronomica, quae eo nomine digna esset. Ex eo inde tempore iterum iterumque multi perhibebant, Lugdunibatavorum speculam astronomicam condendam esse. Pia vota! res iterum iterumque negligebatur. Ante aliquot annos tamen ex cunctis patriae regionibus tot voces effundebantur illam negligentiam indignantium, studiisque astronomicis in Academia Lugduno-Batava faventium, ut de illius disciplinae conditione in Academia nostra melius sperandum esse videretur, sed summi magistratus illas voces non audiebant. Tandem, ante hos octo menses, referente novo Rerum Internarum Ministro Regio, Ordines Generales decreverunt ut pecunia, speculae astronomicae aedificandae, ex aerario erogaretur. Multis annis ante omnia iam perfeceram, quae paranda esse videbantur, siquando de specula condenda decretum factum esset. Sic enim putabam, pecunia ex aerario erogata, manum statim operi admotum iri, sed hoc ipso tamen die ignotum mihi est, quo tempore ipsa aedificatio initium sit habitura. Longe a me abest morae illius culpam alicui im-

putare, neque ego si vellem indicare possem, nam illius morae causa me latet. Architectum non defuisse, palam profiteri me decet, quippe qui, iam ante menses aliquot, descriptiones suas et commentarios de singulis aedificii partibus, perfecit. Quaequae vero novi impedimenti causa sit habenda, dissimulare non possum, plus me spe nunc esse frustratum, quam unquam antea. Multo gravius movet haec cunctatio, ex quo nuperrime, Augustissimi Regis decreto, novum, honestum quidem, sed difficilius et gravius officium mihi est impositum, reipublicae instrumenta nautica moderandi et examinandi. Quum inauguranda erit, tum demum de nova specula astronomica dicendum mihi esse arbitror. Quod tempus num victurus sim, multo iam fractus membra labore, vix aliud quam incertissimum esse duco. Si vivam non sane committam, ut iustae iis laudes desint, quicunque novae speculae aedificandae multa contulerunt. Non memoria excidet, quanta dicendi vi Excellentissimus GEVERS VAN ENDEGEEST, nunc Academiae Curator, apud Ordines Generales, verba fecerit de specula condenda, et nostrates monuerit, ut, nummis civium colligendis, monstrarent, quanti sua interesset speculam condi. Non memoria excidet Academiae Lugduno-Batavae studiosos primos fuisse, qui illam admonitionem alacriter audiverint. Non memoria excidet collegas honoratissimos, suadente BAKIO laudatissimo, magnam pecuniae summam pollicendo, quantum ea res iis cordi esset docuisse, eandemque sententiam fuisse doctorum sodalitiis, aut singulis civibus, in omnibus fere patriae regionibus. Neque sane memoria excidet virum, cuius nomen non sine gravi moerore et reverentia eloqui possum, quem ob ingenii praestantiam et candidum pectus amant et admirantur omnes qui norunt, Amplissimum GERARDUM SIMONS, tunc temporis Rerum Internarum Ministrum Regium, tabulis accepti et expensi publicis, speculae astronomicae condendae, pecuniae summam intulisse, quod ille fecisset, etiamsi vox populi non significasset, quanti Astronomiae disciplinam faceret. Vocem mihi opprimere mors poterit in aeternum, priusquam nova specula astronomica inauguranda erit. Propterea hic palam et gratus profiteri liceat, me, continuo auxiliis vel maxime necessariis destitutum, munificentia Curatorum, benevolentia collegarum et amore imprimis discipulorum, confirmatum et sustentatum esse. Propterea cunctis qui futurae speculae astronomicae, omni virium conten-

tione, prodesse conati sunt, tum disciplinarum, tum humanitatis causa, gratias ago quam maximas. Hoc imprimis sciant velim, hanc diligentiam, qua tot tantaque effecerint, Neerlandiae esse gloriae, quam celebrabit aliquando sera posteritas.

Tristior de hac cathedra descensus essem, si orationis finis faciendus esset in expositione de auxiliis astronomicis in Academia Lugduno-Batava. Gratissimum tamen restat officium, quod quidem mihi contingere potest, bonarum artium studiosis, in certamine literario victoribus, praemia tradendi, quae ex Regis munificentia et liberalitate iis condonantur. Lex de institutione Academica, ut primum lata est, iubebat quotannis in Academia Lugduno-Batava decem et in Academia Ultraiectina, itemque in Groningana, sex quaestiones proponi, Academiarum et Athenaeorum alumni commentandas. Auctori responsionis cuiusvis, quam omnium praestantissimam esse ordines iudicassent, nummus aureus decernebatur; ipsaque commentatio, sumtibus publicis, typis descripta, in publicum edebatur. Anno millesimo octingentesimo trigesimo sexto perversa parsimonia factum est, ut, singulis annis, una ex Academiis, sua vice, septem quaestiones proponeret et commentationes praemio ornatae non amplius publicis sumtibus typis describerentur nec ederentur. Biennio post certamen illud literarium prorsus sublatum est. Ex eo inde tempore Academiarum professores, suis sumptibus, certamen literarium indixerunt, quod tamen clanculum fiebat, ita ut die natali praemia victoribus non distribuerentur. Ante hos sex annos Regi Augustissimo, regia munificentia, restitui placuit certamen illud, quod, haud sine iuventutis studiosae detrimento, erat sublatum. Decrevit enim Rex Augustissimus ut, singulis annis, una ex Academiis in nostra patria certamen literarium indiceret, suisque sumtibus aureos nummos cudendos curavit, quibus ornarentur victores. Insigne illud regiae benevolentiae documentum, iuvenibus bonarum artium studiosis datum, quod grati accepimus, satis laudari non potest. Anno praeterlapso, quum ad Academiam Lugduno-Batavam vices venerant, quaestiones a nobis propositae sunt, ad quas et quo eventu responsum fuerit, demonstrabunt iudicia, quae singuli ordines de commentationibus sibi missis tulerunt, quae iudicia

Virum Clarissimum, qui Senatus Academici acta curat, ut recitare velit rogo. Vos vero, nobilissimi iuvenes praemio ornandi, ut suum quisque nomen renuntiari audiet, ad me deinceps accedite.

Honorificum iudicium, Amicissime DE LOOS, quod ordo Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum de tua commentatione tulit, omnino convenit laudibus, quas, ob scientiam et diligentiam, in Academia iam nactus es. In discipulis carissimis et amicis te magni facio, propter ingenium et propter candidum pectus. Gratissimum mihi accidit hoc honoris praemium, Regis auctoritate, tibi tradere. Illustre hoc regii favoris documentum, maius excipiat praemium, quod neminem fugit, qui, ut tu facis, doctrinae amans et scientia et usu proficiens, modestiam, honestatem et virtutem summum bonum esse iudicet.

Altera vice tu hic ades, amicissime VAN DER VEN, ut aurum auferas, quod diligentia tua tibi parasti. Tertio abhinc anno Astronomiae practicae, nunc Matheseos purae praemium tibi debetur, quo opere probasti, rationem in te esse iunctam usui et arti, quae coniunctio doctorum praestantiam auget. Gratulor tibi hanc virtutem; gratulor tibi dexteritatem et sagacitatem, quibus flores: multo magis tamen gratulor virtutis principia, quibus omnia reguntur quae facis. En aureum nummum, alterum quo a Rege donaris. Incitamento tibi sit ad sedulo pergendum in vasto illo disquisitionis campo, quem iam ingressus es; quod si feceris, monumentum tibi exiges, pulchrius et perrennius quam nobile illud metallum, quo primitiae tuae ornantur.

Historia, Praestantissime MOSSELMANS, testis sit tua commentatio, peritum te et diligentem nacta est cultorem. Excitet te hoc honoris praemium, ut perpetuo huic disciplinae des operam, sagacissimeque exercere critice pergas, cui rei quam idoneus sis, demonstrasti. Conaminibus, procul dubio, fructus haud deerunt, magnaue nos tenet spes, fore ut tibi felicem vitam sint partura, qua spe non deiciaris, si ea virtute esse pergas, quae tibi omnium amorem conciliavit.

Tibi, Praestantissime **Bronsgeest**, quod tradam non habeo nisi honorificum testimonium, quod te non adspernatum esse magnopere gaudeo. Recte tu fecisti; demonstrat enim hoc ipsum testimonium te diligentia et doctrina plurimis antecellere; testatur te viam honoris felici successu esse ingressum; quam viam relinquere noli, ut, quas nunc iam laboris et studiorum primitias demessus es, laeta seges sequatur.

Gravius, Praestantissime **Asser**, certamen fuit quod tibi erat, cum adversario, qui virtutem admirabilem et vires insignes ostendit. Eo laetior tibi victoria est, cuius praemium, Regis iussu, tibi trado. Ex animo tibi gratulor honorificum iudicium, quod ordo iurisconsultorum de tua commentatione tulit. Iudicum idoneorum sententia, de responsione tua lata, te excitet ut, omni virium contentione, in ea disciplina, quae prae ceteris tibi est cara, proficere studeas. Quod si feceris, magnam, quam de te fovemus, expectationem non falles.

Quo te ornem, Praestantissime **van Houten**, aurum non habeo. Te adversarius superavit, sed non ita ut de accepta clade queri deceat. Etenim doctrinae tuae copia summa laude est dignissima et admiratione. Sit hoc Regiae benevolentiae et laudis documentum tibi gratum. Licet victus sis, ordinis iurisconsultorum iudicium de tua commentatione docet, te plurimos scientia et ingenio tuo vincere. Ex intimo pectore optamus fore ut plurima praestantis illius scientiae et ingenii specimina editurus sis, quibus et vitae felicitatem augeas, disciplinamque promoveas.

Accipe, Praestantissime **Lambrechts**, nummum Regium, honoris praemium. Literarum disciplina tibi viam aperuit, quae in Theologicis disquisitionibus ad verum inveniendum ducit: quam viam regiam ire si pergas, multa invenies arma, quibus superstitiosos et incredulos oppugnabis et vinces. Ne critica illa ratio te deserat unquam; at modestia et animi candor tua reget vestigia. Sic summam hominis salutem confirmabis, egregie de patria mereberis et vitae bene actae conscientia, quavis aetate, collustrabit animum.

Restat, Auditores Humanissimi, ut publice pronunciem, Regis Augustissimi decreto, Rectorem Magnificum in annum sequentem creatum esse, Virum Clarissimum IOANNEM HENRICUM STUFFKEN, utque ei fasces Academicos tradam. Munus est gravissimum, amicissime STUFFKEN, et subinde molestissimum, quod tibi defero. Quod si fortasse non sine cura sis auspicaturus, ne gravius commoveare! Animum tibi addat manifesta benevolentia, qua me Deus Optimus Maximus, in hoc munere gerendo, sustentare et adiuvari voluit. Non te latet, meam valetudinem, ante aliquot annos, adeo fuisse imbecillam, ut verisimile non esset me tempus illud victurum, quo magistratus Academicus mihi esset gerendus. Munus illud tamen auspicatus sum, etsi non sine causa metuens, ne vires debilitatae, in eo munere rite gerendo, deficerent. Valetudo vacillabat. Plura postulabat Rectoratus quam suspicatus eram: nova et inexpectata mihi mandabantur officia. At nihil me vexavit, nisi conscientia imbecillitatis meae; et per totum annum ne unum quidem diem officia, quae mihi essent peragenda, omittere coactus sum. Quum Deo Optimo Maximo pro hisce beneficiis palam et solemniter gratias ago, ex animo precor ut Te ita adiuvet, ut mihi auxilio fuit. Fasces Academicos depono, Deum precans et orans ut, pro Sua sapientia, Academiae Lugduno-Batavae ita sit propitius, ut te Rectore floreat quam maxime.

DIXI.

IACOBI NIEUWENHUIS

SCRIPTA EDITA.

Wiskundig Leerboek. Zutphen 1808, 2 vol.

Het gewigt van den Red, geschetst in eene Leerrede over JACOB. V. 12. Zutphen 1808.

Handleiding tot het Catechetisch onderwijs in de Christelijke Godsdienst. Zutphen 1806.

In opere periodico: *Schomberg van in- en uitlandsche Letter- en Huishoudkunde*, 1806—1809, inveniuntur, a NIEUWENHUSIO conscriptae, censurae librorum sequentium: EULERI *Algebra*; J. DE KANTER, *Nieuwe tafelen ter berekening van den tijd der watergetijden*; VAN BEECK CALKOEN, *Over den wiskundigen scheepsbouw*; J. G. FICHTE, *Die Grundsügen des gegenw. Zeitalters*; J. DE GELDER, *Handleiding tot de beschouwende en werkdadige meetkunst*; MR. B. FEITH, *Brieven aan SOPHIA over de Kantiaansche wijsbegeerte* en J. KINKER, *Brieven aan SOPHIA van Mr. B. FEITH*; *Oeuvres d'Archimède par PETRARD, avec une Memoire de Mr. DÉLAMBRE sur l'Arithmétique des Grecs.*

In eodem opere periodico inveniuntur NIEUWENHUSII commentationes sequentes:

Over de noodzakelijkheid van de beoefening der wijsgeerige natuurkunde.

Gedachten van den wijsgeer Fichte over het Christendom.

Eene korte verklaring der Schellingiaansche wijsbegeerte.

Het Noodlot (poëma).

Over het gewigt eener wijsgeerige beoefening van de geschiedenis der menscheid.

Een brief aan den Redacteur.

Eene vertaling des verslags van den staat der wetenschappen, letteren en kunsten, met aantekeningen.

Over PETRARCA.

Separatim prodierunt porro NIEUWENHUSII scripta sequentia:

Leerredenen. Zutphen 1808.

Verhandeling over den uitlag der gemaakte toepassingen van bovennatuurkundige grondbeginsels op de Natuurkunde. (Etiam in opere: *Verhandelingen van Teylers tweede Genootschap.* vol. XVI) 1809.

Quaestiones philosophiae inaugurales, pro gradu doctoratus etc. Trai. ad Rhenum 1811.

De luisterrijke overwinning der bondgenooten in den veldslag van Belle-Alliance, godsdienstig gevierd in eene Leerrede over Openbaring XI, 15—18. Utrecht 1815.

Redevoering over het leven en de wijsgeerige verdiensten van wijlen den Hoogleeraar J. F. HENNERT. (Hanc orationem NIEUWENHUSIUS habuit anno 1813, eamque typis mandavit in volumine priori operis: J. F. HENNERT, *Lessen over de eerste beginselen der wijsbegeerte, uit het Latijn vertaald door G. E. SPAAN* 1822).

Oratio de varia philosophandi ratione, cum mentis humanae indole et progressibus comparata, habita quum in Athenaeo Daventriensi Math. et Phil. professionem aspiceretur. Daventr. 1817.

Oratio de praestantia philosophiae theoreticae in dissensu philosophorum conspicua. Lugd.-Bat. 1822.

Leerrede ter bevestiging van H. J. MATTHES, als predikant der Evang. Luth. Gemeente te Leiden. Leiden 1828.

Gedachten over het Akademisch onderwijs der bespiegelende wijsbegeerte in het Koninkrijk der Nederlanden. Leiden 1830.

Initia Philosophiae theoreticae. II vol. Lugd.-Batav. 1831, 1833.

Oratio de principiorum pugna in rebus gravissimis caute diiudicanda, habita quum summum Academiae Magistratum deponeret. Lugd.-Batav. 1834.

In opere periodico: *Magazijn van kunsten en wetenschappen*, door N. G. VAN KAMPEN, vol. V, VI et VIII, NIEUWENHUSIUS has dedit commentationes:

Redevoering over het onweder.

Over de geschiedenis der wijsbegeerte beschouwd als de geschiedenis der ontwikkeling van den menschelijken geest.

Over het verband der wijskunde met eene beschaafde opvoeding.

NIEUWENHUSIUS nonnullas annotationes conscripsit in volumine priori operis; cuius titulus est: G. NIEUWENHUIS, *Algemeen Woordenboek* enz.

NIEUWENHUSIUS conscripsit praefationes operum Vir. Cl. I. W. STATIUS MULLER, quorum tituli sunt: *Het leven en karakter van Dr. P. DODDRIDGE* enz. Nymegen 1837 et

Stemmen uit het graf van een' christen. Dordrecht 1839.

Separatim prodierunt: *De Socratiche school van P. W. VAN HEUSDE, vierde deel, de Metaphysica, nader toegelicht en beoordeeld.* Leiden 1840.

Quaestiones Logicae in usum scholarum. Lugd.-Batav. 1842.

Nederduitsehe vertaling der voorlesingen van H. AHRENS of Grondbeginselen der Mensch- en Zielkunde naar de leer van Dr. K. C. F. KRAUSE, met aantekeningen. Utrecht 1847. 2 vol.

Praefationem conscripsit versionis Belgicae operis: Dr. H. MARTENSEN, *Grondschets van een stelsel der sedelijke wijsbegeerte* enz. Utrecht 1847.

Deinde in diario: *Algemeen Letterlievend Maandschrift* recensuit opusculum: Dr. D. BURGER, *Over het opklimmend deel der wijsbegeerte volgens KRAUSE.*

ACTA ET GESTA IN SENATU

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE.

A. 1857.

Die 9 m. Maii. Senatus luget obitum Viri Clarissimi I. NIEUWENHUIS, Professoris emeriti in Facultate Phil. Theor. et Litt. Hum. die 7 m. Aprilis exstincti.

Die 14 m. Novembris. Recitantur literae Curatorum, quibus Senatui communicant, Regis Augustissimi decreto diei 24 m. Iunii n°. 61, Professores ordinarios in Facultate Medica esse creatos Viros Clarissimos A. E. SIMON THOMAS et H. HALBERTSMA, in eadem Facultate Professores extraordinarios, et Professore ordinariū in Facultate Phil. Theor. et Litt. Hum. creatum esse Virum Clarissimum R. P. A. DOZY, in hac Facultate Professore extraordinariū.

Recitantur literae Curatorum nuntiantes, Regis Augustissimi decreto diei 24 m. Iunii n°. 50, Virum Clarissimum I. G. S. VAN BREDA in Fac. Disc. Math. et Phys. Professore ordinariū, honeste esse dimissum et Virum Clarissimum I. BAKE, Regis Augustissimi decreto diei 1 m. Oct. n°. 59, propter aetatem septuagenariam rude esse donatum.

Recitantur porro literae Curatorum, quibus Senatui communicant Regis Augustissimi decreto diei 3 m. Oct. n°. 69, Viro Clarissimo G. H. DE VRIESE, in Fac. Disc. Math. et Phys. Prof. ordin., concessum esse ut per triennium muneris sui officiis non fungatur et simul in Fac. Disc. Math. et Phys. Professore extraordinariū esse creatum Virum Doct. W. F. R. SUBINGAR;

Regis Augustissimi decreto diei 23 m. Oct. n°. 79, Professorem ordinarium in Fac. Phil. Theor. et Litt. Hum. creatum esse Virum Doct. I. G. HULLEMAN;

Viro Orn. A. I. WETRENS, honoris causa, concessum esse titulum magistri symphoniae academiae.

Eodem die Vir Doct. W. F. R. SURINGAR munus auspicatus est, habita oratione: *over de beteekenis der planten-geographie en den geest van haar onderzoek.*

A. 1858.

Die 12 m. Ianuarii. Recitantur literae Curatorum, quibus Senatui communicant, Regis Augustissimi decreto diei 8 m. Dec. 1857 n°. 56, Virum Amplissimum I. A. PHILIPSE Academiae Curatorem esse creatum.

Recitantur literae Curatorum, quibus Senatui communicant, Regis Augustissimi decreto diei 9 m. Dec. 1857 n°. 72, Virum Clarissimum F. KAISER instrumentorum navalium moderatorem esse creatum.

Candidati quatuor apud Regem edendi, e quibus Rector constituatur, designantur Viri Clarissimi:

I. H. STUFFKEN.

A. E. SIMON THOMAS.

C. I. VAN ASSEN.

A. KUENEN.

Iubet Senatus novum Actuarium creari ex quatuor Viris Clarissimis:

F. KAISER.

I. H. STUFFKEN.

S. VISSERING.

H. HALBERTSMA.

Rectori futuro Assessores designantur Viri Clarissimi:

A. E. SIMON THOMAS.

H. COCK.

A. KUENEN.

A. H. VAN DER BOON MESCH.

Die 5 m. Febr. Recitatur decretum Regium diei 27 m. Ianuarii n°. 53, quo in annum proximum Rector Magnificus creatur Vir Clarissimus I. H. STUFFKEN.

Die 8 m. Febr. Rector ad Senatum refert, in conventu Curatorum, Rectoris Magnifici et Assessorum, Actuarium in proximum annum esse constitutum Virum Clarissimum F. KAISER.

Rector Magnificus cum Senatu reliquisque Professoribus in Auditorium maius descendit et adscensa cathedra *fata Academiae Lugduno-Batavae per annum academicum 1857—1858 enarrat.*

Mox solemnibus verbis deposito magistratu e cathedra descendit.

Novum Rectorem Magnificum Professores deduxerunt et officiosissime salutarunt.

IUDICIA ORDINUM

PROMULGATA

▲

RECTORE ET SENATU

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE

DIE VIII FEBRUARII ANNI CIOIOCCCLVIII.

IUDICIUM ORDINIS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

Ordini Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum ad Chymicam a se propositam Quaestionem de corporibus, quae glycoside vocantur, una oblata est responsio vernacula lingua conscripta, 300 paginarum et inscripta RICHTERI verbis: *„Ob dieses einigermaßen gelungen sein wird, das wage ich kaum mich selbst zu fragen.“*

In singulis quaestionis partibus elaborandis singularis auctoris diligentia et doctrina apparent. Magna fuit imprimis eius diligentia in conquirendis, memorandis et diiudicandis non rivulis sed ipsis fontibus, et quorundam corporum quae vulgo iis, quae glycoside vocantur, non adnumerantur, naturam etiam exposuit, quandoquidem sic aliorum corporum miscela melius explicari poterat. Critica ratione auctor comparisonem instituit ipsorum corporum et omnium illarum materierum, quae variis modis ex iis nascuntur et ab iis derivantur, et compositionem centesimalem dictam, e novis ponderibus aequivalentibus ab auctore deductam, cum ea comparavit, quae a variis auctoribus in suis commentationibus notata est. Actionem denique

variarum materierum in corpora glycoside dicta illustravit, ut appareret utrum saccharum in iis revera insit, an ex iis dein formetur. Ob egregiam itaque argumenti expositionem huic Commentationi praemium adiudicavit Ordo. Aperta schedula nomen prodiit

DIDERICI DE LOOS,

Matheseos et Philosophiae Naturalis Candidati in Academia Lugduno-Batava.

Ad quaestionem e Mathesi propositam *„de Functione potentiâ a GAUSSIO dicta”* unam Ordo accepit commentationem, patrio sermone conscriptam, et hoc notatam symbolo: *„Ich habe das meinige gethan.”*

Haec commentatio multis nominibus se commendat. Magnam auctoris industriam testatur et singularem diligentiam, qua, in quaestionis argumenti contemplandi vasto campo, permulta investigavit et collegit, eadem porro iusto et dilucido ordine exposuit et explicavit; rectissimeque examinavit. Insunt profecto etiam, minus accurate ab auctore tractata, aut leviter tantummodo quae tetigit, immo desiderantur nonnulla haud parvi quidem momenti, neque vitiorum plane immunis est dissertatio. At vero universe tot continet, bona quae sunt ac laudanda, totque praebet auctoris doctrinae et studii bene instituti documenta, ut Ordo, — cum etiam attenderit ad difficultates, sane haud exiguas, in argumento tam late patenti plene tractando, iustoque fortasse brevius ad hoc idem omnibus numeris absolvendum, dati temporis fuisse spatium, — oblatam commentationem, tanquam eximium laudandi studii juvenilis specimen, haud indignam esse iudicaverit, quae praemio ornaretur. Aperta schedula, auctor repertus est

ELIZA VAN DER VEN,

in Academia Lugduno-Batava Math. et Phil. Nat. Candidatus.

IUDICIUM ORDINIS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITT. HUMANIORUM.

Ordo Philosophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum ad quaestionem
„Enarretur Iudaeorum Aegyptiorum historia inde a regni Israelitici eversione

ad Moslimorum in Aegyptum invasionem; in qua exponenda et ad rem politicam et ad religionem attendatur" unam accepit responsionem eamque non absolutam, lemmate insignitam "*Credat Iudaeus Apella*"

Ut quod deesset quodammodo suppleret Auctor, brevi post accessionem misit, cuius tamen supplementi utpote sero accepti nulla ratio potuit haberi.

Commentationis pars prior et amplior Facultati minime satisfecit. Subinde tam male et perplexe scripta est, ut legentem non modo vexaret et defatigaret sed etiam non raro omittere nonnulla cogeret, quae expediri nullo pacto possent.

Quae legi poterant non magnopere placebant. Si quid in his praedicandum est laudari meretur industria, qua Auctor scripta varii generis conquisivit, quibus Iudaeorum Aegyptiorum conditio illustratur, quamquam et in his nonnulla desiderantur, quae si Auctor cognita habuisset et sollerter in rem suam convertisset, et partes quasdam quaestionis a se omissas exponere, et alias non satis elaboratas plenius accuratiusque tractare potuisset.

Imprimis improbatur ratio qua usus est fontibus, qua saepe factum est ut ex locis non recte intellectis falsa et aliena eliceret: deinde totius disputationis habitus ac forma. Multum enim abest, ut illius historiae conspectum ordine dispositum hic habeamus. Rerum enim expositionem longae digressiones moleste interrumpunt de rebus, quae aut prorsus alienae sunt aut inutiles, aut si ad rem faciunt alio loco breviter et concinne explicari debuissent.

Ipsa denique disputandi ratio non raro obscura et confusa oratione continetur tam sordida et vitiosa, ut Facultas huius scriptionis nullam rationem habendam esse iudicaverit.

Ad secundam quaestionem

Ordo accepit commentationes duas, quarum altera inscripta verbis: *semper maiora petens*, huiusmodi est, ut multa Auctoris vitia insigni cura et diligentia, qua eum usum esse apparet, compensari et redimi nequeant. Non satis reputans quid esset quod quaerebatur, ita scribit ut saepe LUDOVICI XIV et eius Ministrorum historiam narrare videatur, non cuiusmodi esset Galliae conditio anno 1678 referre. Hinc factum est ut multa commemoraret quae ad rem nihil facerent et contra negligeret Fontes quos-

dam, unde scitissima quaedam et utilissima poterant hauriri. Ut plurimum utitur exponendi ratione diffusa et minutissima quaeque sectatur: saepe est ab iudicio infirmior et eius diotio neque tersa est neque elegans sed interdum vitiosa et inculta.

Multo praestantior est secunda Commentatio insignita verbis:

Gentles, do not reprehend;

If you pardon, we will mend;

quamquam non desunt quae in ea reprehendas, et quaedam omissa sunt quae tractari debuissent, et subinde auctorem nondum in scribendo satis exercitatum esse patet: sed in universum in Auctore naturalis quaedam scribendi facultas conspicitur; nondum bene scribit sed spem facit, si dederit operam, aliquando bene esse scripturum. Quidquid erravit errores suos virtutibus abunde compensavit. Id quod quaerebatur optime intellexit, et quomodo esset elaborandum argumentum plane perspexit, quod alteri deerat. Acri iudicio est et sollers et acutus, id quod non tantum ex iis, quae dixit, intelligitur, sed etiam ex iis quae prudenti silentio praetermisit. Omnibus diligenter perpensis visa est haec Commentatio ea praestantia esse, quanta ab aetate iuvenili maxima poterat expectari. Itaque Facultas Auctorem praemio ornandum esse censuit. Aperta schedula prodiit nomen

IANI GUILIELMI NICOLAI MOSSELMANS,

Litt. Hum. Studiosi in Academia Lugduno-Batava.

IUDICIUM ORDINIS MEDICORUM.

Ordo Medicorum ad quaestionem *de calore animali* propositam, unum accepit Commentationem, patrio sermone scriptam et lemmate notatam: *Nihilum ex nihilo*. In hac scriptione laudabilis quidem conspicitur doctrinae, huiusque variae, copia et vero magna studiorum diligentia, sed iudicio subactam scientiam et perspicuam rerum expositionem magnopere desiderarunt Ordinis socii. In universa quippe argumenti dispositione et in ordinandis rebus singularibus, spreto TIEDEMANNI aliorumque exemplo, maxime defecit auctor, qui etiam, sermone usus nec satis concinno, nec

castigato, res fere singulas perquam prolixè tractavit, iisque subinde aliena, aut quae pro cognitis haberi debuissent, inmiscuit. Et quemadmodum porro in indicanda veterum doctrina non nisi ex rivulis hausit ipsosque fontes neglexit, sic etiam in describendis et ponderandis recentiorum inventis hic illic admodum negligenter versatus est, ut vel scriptorum rerumque nomina, et inter haec animalium notissimorum exempla, male scribantur, utque in indicanda scala thermometrica interdum notetur confusio, neque desint exempla, in quibus auctor sibi ipse fuit contrarius. Quae quum ita sint, Ordo censuit Commentationis scriptori praemium non posse decerni. Quem tamen, quum singularem et penitus indefessam in scriptione sua probaverit diligentiam rerumque plurimarum cognitionem laudabilem, honorifico testimonio ornandum esse decrevit, siquidem publicam hanc laudis significationem sibi gratam fore indicaret, ideoque schedulam, qua continetur nomen, reserari permetteret. Hac invitatione per ephemerides facta, auctorem sese professus est

PAULUS QUIRINUS BRONDGEEST,

*Math. et Philos. Natur. Candidatus, Medicinae Studiosus in
Academia Rheno-Traiectina.*

IUDICIUM ORDINIS IURECONSULTORUM.

Ordo Ictorum ad quaestionem e Iure Romano propositam:

„Colligantur, disponantur et illustrentur regulae iuris antiqui a Caesaribus in consuetudinibus suis observatae” nullam responsionem accepit.

Ad alteram quaestionem:

„Exponantur et diiudicentur variae optimorum scriptorum sententiae ad locum Oeconomiae Politicae de *rerum valore*,”

Ordo accepit duas Commentationes, patrio sermone conscriptas, alteram insignitam lemmate:

„*Qual ramoel a ramo*

„*Tal da pensier pensiero;*”

alteram ornatam monitu MONTESQUIVII:

„*Il ne s'agit pas de faire lire, mais de faire penser.*”

Uterque auctor ipso symbolo rationem, quam in tractanda quaestione secutus sit, indicasse videtur. Ille enim primum adcurate investigavit, quid optimus quisque scriptor ad hunc locum docuerit; mox diligenter inquisivit, qua ratione e variis illis variorum sententiis quasi enata sit et exulta novissima Valoris in Oeconomia Politica notio; denique ipse pro viribus conatus est exponere, quid tandem sit de gravissimo argumento sentiendum. Hic, inverso fere ordine procedens, exordium cepit a proponenda quae ipsi optima videretur definitione Valoris, ad quam deinde, tamquam normam, variorum scriptorum sententiam exegit.

Utraque autem Commentatio magnopere Ordini placuit. In utraque laudanda videtur industria in conquienda materie, sermo lucidus et elegans in exponendo, et in diiudicando acumen et sollertia. Deinde suis utraque dotibus praecellere visa est. Alterius auctor, is qui MONTESQUIVIO se addicit, acutissime saepe variorum scriptorum errores demonstrat. Sed dubitare licet an et ipse ingeniosus juvenis in construenda nova aliqua doctrina et emendatiore lapsus sit et hoc ipso, adhibita scilicet norma fallaci, saepe etiam temere alios reprehenderit. Competitor eius, idonea materiae distributione scopulum istum vitans, cuiuscunque optimi scriptoris sinceram de quaestione proposita sententiam penitus indagavit, abunde exposuit, tum etiam, aliunde adhibita suppellectile varia, uberem doctrinae copiam ad totum locum illustrandum feliciter convertit.

Re deliberata et perpensa visum est Ordini huic competitori decernere victoriae praemium aureum, alterum auctorem nummo argenteo sic donare ut profiteretur, se illum ipsum auro fuisse ornaturum, nisi laudum aemulus praeripuisset palmam.

Apertis schedulis nomina prodierunt

TOBIAE MICHAELIS CAROLI ASSER,

Iuris Studiosi in Illustri Athenaeo Amstelodamensi,

qui victor exstitit, et

SAMUELIS VAN HOUTEN,

Iuris Candidati in Academia Groningana.

IUDICIUM ORDINIS THEOLOGORUM.

Ad quaestionem: *sermonis Graeci, quo usi sunt MARCUS et LUCAS, diversitas grammaticae illustretur in locis in quibus alter alterius textum consulto immutasse censendus est*, Ordo Theologorum tria accepit responsa, suis quaeque meritis conspicua, attamen pretio valde diversa.

Auctor disputationis, cui symbolum: *ἐκπνεῖν τὰς γράφας* simplici quidem et perspicua ratione quaestionis argumentum tractavit, sed in longe plerisque casibus sermonis diversitatem, quae MARCUM inter et LUCAM observatur, notavit tantum, non vero grammaticae illustravit: LUCAM melius sibi scripsisse videri monens, causam cur ita sentiat vulgo non indicat. Praeterea illius commentatio vitiis gravioribus contra Latinitatem commissis minime vacat.

Qui responsum suum verbis: *veniam pro laude peto* insignivit, laudandus est propter industriam vere stupendam, quam in conquirendis et quodammodo saltem ordinandis utriusque Evangelistae locis, qui ad rem facere videbantur, adhibuit. Quoniam vero quaestionis fundamentum levibus admodum argumentis subvertere conatus est, suam ipse disputationem mire turbavit et propositum non attigit. Desideratur enim grammatica locorum parallelorum illustratio, quam Ordo postulaverat; contra identidem ad quaestionem criticam auctor aberrat, cui vero probabiliter tractandae se adhuc imparem esse luculenter ostendit. Quapropter hunc quoque laborem seponendum esse Ordo iudicavit.

Tertius vero, qui commentationem suam inscripsit verbis: *in magnis voluisse sat est*, quamquam alia omiserit, alia protulerit minus probanda, in sermonis diversitate illustranda tam diligens fuit et copiosus, tantamque prodidit et linguae Graecae peritiam et cum scriptoribus Graecis familiaritatem, ut non modo utrumque competitorem longe post se relinqueret sed ad quaestionem etiam ab initio usque ad finem probabiliter responderet. Hunc igitur praemio condecorandum esse Ordo censuit. Aperta schedula auctorem se professus est

IOHANNES LAMBRECHTS,

Litt. Hum. Cand. et Theol. Studiosus in Academia Lugduno-Batava.

DE BETEKENIS
DER
PLANTEN - GEOGRAPHIE
EN
DE GEEST VAN HAAR ONDERZOEK.

REDEVOERING

**TER AANVAARDING VAN HET BUITENGEWOON HOOGLEERAARAMBT
AAN DE HOOGESCHOOL TE LEIDEN,**

DEN 14^{DEN} NOVEMBER 1857

UITGESPROKEN

DOOR

D^r. W. F. R. SURINGAR.

**EDEL GROOT ACHTBARE HEEREN, CURATOREN DER LEIDSCHÉ
 HOOGESCHOOL,**
**WELEDELE GESTRENGE HEER, SECRETARIS VAN HET COLLEGIE
 VAN CURATOREN,**
**HOOGGELEERDE HEEREN, RECTOR MAGNIFICUS, EN VERDERE
 HOOGLEERAREN IN DE VERSCHILLENDE VAKKEN VAN WE-
 TENSCHAP, ZEER GEACHTE AMBTGENOOTEN,**
**WELEDELE ZEER GELEERDE HEER, LECTOR IN DE HOOGDUIT-
 SCHE LETTERKUNDE,**
**EDEL ACHTBARE HEEREN, AAN WIE HET BESTUUR VAN DEZE
 STAD EN DE HANDHAVING DES REGTS IS TOEVERTROUWD,**
WELEERWAARDE HEEREN, LEERAREN DER GODSDIENST,
**WELEDELE ZEER GELEERDE HEEREN, DOCTOREN IN DE VER-
 SCHILLENDE FACULTEITEN,**
**AANZIENLIJKE SCHARE VAN JONGELINGEN, DIE U AAN DEZE
 HOOGESCHOOL OP DE WETENSCHAPPEN TOELEGT,**
**GIJ ALLEN VOORTS, VAN WELKEN RANG OF STAND, DIE DEZE
 PLEGTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,**
ZEER GEËERDE TOEHOORDERS!

Wanneer wij de geschiedenis der natuurwetenschappen, en bovenal
 hare krachtige ontwikkeling in de laatste tijden nagaan, dan ontmoeten
 wij een eenvoudig, doch hoogst opmerkenwaardig verschijnsel. Wij zien
 dan, dat naarmate de rijkdom aan verworven kennis toeneemt, zich tel-
 kens duidelijker de behoefte openbaart, om die schatten te vereenigen tot
 een ordelijk geheel, en aan de uitbreiding en volmaking van dat ge-
 heel volgens vaste beginselen voort te werken. Bleef men te allen
 tijde hoogen prijs stellen op den rusteloozen ijver van zoo velen, die door

nieuwe ontdekkingen het gebied der wetenschap zochten te verrijken, telkens meer werd het doorzigt gewaardeerd van hen, die den bestaanden voorraad in orde schikten, en aanwezen, hoe een waarlijk vruchtbaar onderzoek der natuur moest worden ingerigt. Daarentegen betreurde men het diep, wanneer waarnemingen, met groote moeite bijeengebragt, voor de wetenschap moesten verloren gaan, juist omdat vooraf niet behoorlijk rekenschap was gegeven van de methode die gevolgd moest worden, van de eischen waaraan de waarnemingen moesten voldoen, om zich als bruikbare deelen aan te sluiten aan de ontwikkeling van het groote geheel.

Het is ieder bekend, hoe eenmaal de beschrijvende natuurwetenschappen, en met haar de kruidkunde, gevaar liepen, onder zoodanigen last van ongenoegzaam geordende bouwstof te bezwijken. Slechts de heldere blik van een LINNAEUS was in staat, een redmiddel tegen dit onheil te ontdekken, een krachtige geest als de zijne alleen vermogend, het middel in al zijne uitgebreidheid toe te passen. Dat middel was zijn kunstmatig stelsel. Ieder weet, hoe dit in een eenvoudig en duidelijk bestek de bekende vormen van het plantenrijk te zamen vatte, en de plaats aanwees, waar nieuwe waarnemingen terstond aan de bestaande konden worden toegevoegd. Evenzoo, met welk een goeden uitslag zijne *philosophia botanica* langen tijd het wetboek bleef, aan welks praktische regelen alle kruidkundigen gehoorzaamden.

Ondertusschen was de natuurlijke rangschikking der planten te voorschijn getreden, reeds door LINNAEUS als het laatste doel der wetenschap beschouwd, maar eerst later in bepaalde stelsels uitgewerkt. En wederom was bijna de wetenschap bedolven geraakt — nu echter onder den vloed van stelsels, die elkander opvolgden en verdrongen, zoo niet mannen als DE JUSSIEU, DE CANDOLLE, in plaats van dien nutteloozen strijd voort te zetten, het onderzoek hadden ingesteld naar vaste beginselen, zoo zij niet, in stede van een eigen stelsel, als het eindelijk volmaakte, hardnekkig te verdedigen, den weg hadden aangeduid, waarop men, met vereende krachten, langzaam maar gewis tot dat einddoel der wetenschap naderen kon.

Geen wonder, dat men, door de ondervinding geleerd, die methode der wetenschap op hoogen prijs stelde, en dat men in een anderen tak

der kuidkunde, die eerst ontstaan kon, nadat het mikroskoop eene zekere volkomenheid had bereikt, eveneens omzag naar de beginselen, volgens welke het onderzoek moest worden ingerigt. Die beginselen worden vaak gevolgd, al zijn ze nog niet uitgesproken. Ze leven dan nog, als onbewust, in den geest van den op zich zelf staanden natuuronderzoeker; maar eerst nadat ze zijn uitgesproken en algemeen tot klaarheid gekomen, maken zij den hechten grondslag uit, waarop de wetenschap veilig kan worden opgebouwd. Daarom zal hierin ieder de verdienste erkennen van den man, die bovendien met den verwonderlijken moed, al is het ook niet altijd met den meest gelukkigen uitslag, de teêrste punten van het plantenleven heeft opgevat en tot voorwerp van zijn onderzoek gemaakt. Weinig bescheidenheid moge de naam verraden, waarmee hij zelf zijnen arbeid heeft aangekondigd, weinig bescheidenheid de toon tegenover zijne voorgangers en tijdgenooten; voor zooverre dit alles toe te schrijven is aan ingenomenheid met eene strenge methode, dwingt hij zeker te regt den algemeenen bijval af. De methode is als de ziel der wetenschap. Zij is het die ons de vragen zóó doet rigten aan de natuur, dat het antwoord werkelijk nieuwe aanwinst is voor onze kennis. Zij alleen is het, die van den arbeid, door verschillende onderzoekers op onderscheidene tijden en plaatsen volbragt, dat geheel kan vormen, hetwelk zich van lieverlede als het schoonste monument van 's menschen geest verheft.

Gaf deze overtuiging achtereenvolgens een nieuw leven aan de beide takken van het onderzoek der plantenwereld, die wij beschouwden, niet minder werkzaam betoonde zij zich bij een anderen tak, eerst later uit den gemeenschappelijken stam ontsproten, maar weldra welig opgegroeid. Ik bedoel de planten-geographie, de wetenschap, die de plantenwereld beschouwt in verband met de aarde, wier oppervlakte zij bedekt.

In deze eeuw, onder de gunstigste omstandigheden geboren, en eerst voor korten tijd, op de schitterendste wijze, rijp geworden voor den krachtigen leeftijd, wekt zij thans de algemeene aandacht. Van haar leven, van haren tegenwoordigen toestand een beeld te ontwerpen, is eene moeilijke taak, daar de strenge studie van vele jaren haar naauwelijks omvatten kan. Maar voor het tegenwoordig uur, bij het aanvaarden der eervolle en gewigtige betrekking, mij aan deze Hoogeschool opgedragen,

vond ik geen onderwerp der behandeling meer waardig, geen onderwerp meer geschikt om de belangstelling te wekken van een gehoor als het tegenwoordige, zamengesteld uit mannen, die zich aan de bevordering, beoefening en studie der verschillende wetenschappen hebben toegewijd.

Daarom heb ik, in het vertrouwen op uwe toegeeflijkheid, allen schroom ter zijde gesteld. Ik wil trachten, in eene schets van de genoemde wetenschap, van de planten-geographie, U hare beteekenis en den geest van haar onderzoek met weinige trekken voor te stellen. Verleent mij daarbij uwe welwillende aandacht, die in de belangrijkheid van het onderwerp vergoeding vinde voor hetgeen aan mijne zwakke taal ontbreekt.

Wanneer men den plantengroei van twee verschillende landstreken, zij het slechts van twee landen van Europa, met elkander vergelijkt, dan behoeft men waarlijk geen kruidkundige te zijn om onderscheid op te merken, om te zien, hoe hier planten voorkomen welke ginds ontbreken, en hoe het gemis van sommige door het bezit van andere wordt vergoed. Aan niemand die de zwitsersche Alpen bezoekt, ontgaat de eigenaardige schoonheid en rijkdom van die bergstreek. Terwijl hij onder de kruiden en bloesems met welgevallen menige oude bekende begroet, boeit hem de kleurenpracht en sierlijke vorm van vele die hem nieuw zijn. Zelfs in het eigen vaderland ziet de oningewijde verschil in den plantengroei van de dorre heide, van het vlugtige duinzand en de vruchtbare akkerstreken en weiden. Geen wonder dus, dat de kruidkundigen reeds vroeg over dit onderscheid in den plantengroei hebben nagedacht, en dat vooral na de veelvuldige reizen, in verafgelegene gewesten ondernomen, geen kruidkundig werk verscheen, zonder dat daarin van het afwisselend voorkomen der plantenwereld onder verschillende luchtstreken werd melding gemaakt.

Eigenlijk leven ontving echter deze tak der wetenschap eerst in de tegenwoordige eeuw. Behoef ik von HUMBOLDT te noemen, als dengenen, die de sluimerende kiem tot ontwikkeling heeft gebragt? Zoo zijne verdienste omtrent vele deelen der natuurlijke geschiedenis van den aardbol groot is door het tal van onderzoekingen, met naauwlettende zorg op zijne reizen volbragt, zij is het vooral daardoor, dat hij met éénen blik die alle

heeft omvat, als deelen van één groot geheel heeft beschouwd, en door die beschouwing aan de afzonderlijke takken der wetenschap een nieuw leven heeft geschonken. Voegt daarbij zijne gaaf van opmerking, zijn vorm van mededeeling, en gij gevoelt, door welk vermogen hij aan de verschijnselen der plantenverspreiding de algemeene aandacht heeft geboeid. Bij eene zijner beschouwingen uit hij den wensch, dat de beelden, die hij heeft trachten te schetsen, door een schilder met levende kleuren op het doek mogten worden voorgesteld. Maar waarlijk, zijne pen is een penseel, en niet levendiger dan hij kan de kunstenaar met verwen die tafereelen voor onze oogen tooveren.

De wetenschap, aldus door hem in het leven geroepen, werd door hem zelve en door vele anderen uitgebreid en in verschillende rigtingen uitgewerkt. Het zou te veel zijn, hier zelfs de belangrijkste namen te noemen, of aan ieder de eere te geven die hem toekomt. Het was een gemeenschappelijke arbeid, waar de een steun gaf aan de werkzaamheden van den ander, en weerkeerig in lateren arbeid partij trok van hetgeen ondertuschen was gedacht en verrigt. Slechts DE CANDOLLE zij genoemd als de man, wiens reuzengeest, magtig als die zijns vaders, bij de algemeene beweging de teugels heeft gevat, wiens oordeel, helder als dat zijns grooten voorgangers, hier een beginsel heeft tot klaarheid gebragt, ginds een nieuw heeft in het leven geroepen; wiens scherpe blik voor elk bijzonder onderzoek de rigting heeft afgebakend, die het volgen moet, om in verband met het groote geheel, zonder wankeling of ijdele krachtsverspilling, tot werkelijken vooruitgang te leiden.

Evenzeer zou het onmogelijk zijn, de wetenschap te schetsen in haren geheelen omvang. Enkele trekken zullen dus moeten volstaan, om eenig denkbeeld te geven van hare beteekenis. Daartoe zal het meest doelmatig zijn, in de eerste plaats stil te staan bij de wijze, waarop, volgens de methode van von HUMBOLDT, de plantengroei van verschillende streken in een aanschouwelijk en algemeen bevattelijk tafereel kan worden voorgesteld, en niet lang te vertoeven bij de bijzonderheden, waarin slechts de wetenschappelijke beoefenaar der kruidkunde belang kan stellen.

Ook om den geest van het onderzoek te leeren kennen, zullen wij ons moeten bepalen tot een algemeen blik, en slechts den weg

kunnen aanwijzen, dien men heeft ingeslagen, om van de waargenomene verschijnsels verklaring te geven. Moge het weinige, dat ik U kan aanbieden uit den rijken voorraad, aan het doel beantwoorden en U welgevallig zijn!

De aanschouwelijke en algemeen bevattelijke schildering van het landschap onder verschillende hemelstreken is aan de meer uitvoerige, zuiver wetenschappelijke vergelijking en ontleding van den plantengroei voorafgegaan, even als het kunstmatig stelsel aan de natuurlijke methode. Koel moge het schijnen, de schilderijen van een VON HUMBOLDT in verband te brengen met het stelsel van LINNAEUS, maar toch aarzel ik niet te beweren, dat zij in de ontwikkeling der planten-geographie dezelfde plaats bekleeden, die aan het kunstmatig systeem in de beschrijvende kruidkunde moet worden toegekend. Even als dit moesten zij dienen, om aanvanke-lijk een bepaalden vorm en geregelde orde te geven aan de waarnemingen, die door verschillende reizigers werden volbragt, en op zeer onderscheidene wijze, maar meest zonder de noodige naauwkeurigheid, medegedeeld. Even als het kunstmatig stelsel tegenwoordig dienstig is, om den nog weinig geoefenden in te leiden in de kennis der plantenwereld, zoo zijn ook nu die eenvoudige schetsen, die slechts de hoofdtrekken geven van den plantengroei, bij uitstek in staat om een voorloopig denkbeeld te geven van de wijze, waarop de verschillende vormen der planten in de onderscheidene deelen der aarde zijn verspreid en bij elkander gevoegd. Overeenkomstig met den bijzonderen kring, waarin elk van beide zich beweegt, is het overeenkomstige doel op verschillende wijzen bereikt. Het kunstmatig stelsel moest duidelijke en scherpe kenmerken leveren, waardoor de tallooze vormen van gewassen eenvoudig en gemakkelijk konden worden onderscheiden en gerangschikt. Tot het schetsen van den plantengroei moest men daarentegen, uit de oneindige verscheidenheid van het landschap, die hoofdtrekken leeren opvatten, welke tot den algemeenen indruk het meeste bijdragen. Daarom moest het fijne ontleedmes de gids worden bij het eerste, terwijl hier daarentegen het oog van den schilder,

de blik over het geheel, beslissen moest. En daardoor wederom hebben die schetsen een voordeel, 't welk het kunstmatig stelsel in zijnen kring niet bezit, de geschiktheid namelijk om te dienen tot de algemeen bevatelijke, de populaire voordragt van het karakter der vegetatie. Laat ons van bepaalde voorbeelden uitgaan, om haar ook in dit opzigt naar eisch te waarden.

Reeds in onze eigene streken merken wij onder de vele honderden vormen van planten enkele op, die meer dan andere het voorkomen van den plantengroei bepalen. Het zijn die, welke of door hare grootte, of door haar groot aantal, het landschap schijnen te beheerschen. Zoo vallen in de eerste plaats de verschillende boomen in het oog, hetzij ze alleen staan of tot bosschen zijn vereenigd; evenzoo de grassen, die, gezellig bijeen-groeijende, onafzienbare weiden vormen, en niet minder de heidestruiken, waar zij uitgestrekte vlakten bedekken met een dor en eentoonig bruin. Tusschen deze groeijen andere planten. In het lommer der boomen, tusschen het groen der weide, en zelfs in het schrale heideveld verschijnt ons menige liefelijke bloem, maar die is er als tusschen gewezen, terwijl de groote massa van het landschap door de eerstgenoemde wordt gevormd. Wilden wij dus in breede trekken het karakter van onzen plantengroei schetsen, dan zouden wij van deze moeten uitgaan, en van de andere, kleinere of meer verstrooide planten slechts in zooverre melding maken, als wij de schets nader wilden zien uitgewerkt.

Op die wijze zijn weinige hoofdtrekken voldoende, om het karakter van het landschap, zelfs in elk deel der aarde, te schetsen. Want terwijl de geoefende blik van den kruidkundige al de afzonderlijke soorten en geslachten onderscheidt, vloeijen voor het oog van den schilder vele vormen in een, die denzelfden of een bijna gelijken indruk bij hem achterlaten. Al die vormen worden dan tot éénen, physiognomischen hoofdvorm zamen-gevoegd, en evenmin als LINNAEUS had behoeven te schromen, in zijn kunstmatig stelsel natuurlijke geslachten en groepen te splitsen, evenmin moet men zich hier laten weerhouden, om, als het noodig is, vormen bijeen te brengen, die in het systeem der kruidkundigen van elkander verwijderd staan.

Zoo er een plantenvorm is, die van den gewonen afwijkt en in de phy-

siognomie van het landschap scherp moet afsteken, dan is het wel die der bladerlooze *Cactussen*, met hunnen vleezigen stengel, nu eens kogelrond, dan weder met talrijke armen als eene lichtkroon uitgestrekt. Geheel eenig, zou men zeggen, is de verschijning van zoodanige wangestalten in het plantenrijk. En toch worden ze elders, in eene geheel andere plantengroep, met geheel verschillende bloesems, evenzoo aangetroffen. Dezelfde rol, die de *Cactussen* in het amerikaansche landschap vervullen, wordt in de oude wereld vervuld door de vleezige *Euphorbia's*, en zoo misleidend komen deze vaak met hen overeen, dat het ongeoeffend oog haar alleen aan het witte melksap herkennen kan. Ja, een dergelijken onbehagelijken vorm bezitten ook de talrijke *Stapelia's* van de Kaap, hoewel bloesems en vruchten haar wederom eene ver verwijderde plaats aanwijzen in het kruidkundig systeem.

Het is echter slechts bij uitzondering, dat aldus vormen moeten worden vereenigd, welke tot geheel verschillende natuurlijke groepen behooren. Want juist daarin bestaat het wezen der natuurlijke rangschikking, dat zij steunt op wijzigingen in die deelen, welke met het karakter van de geheele plant in het naauwste verband staan. Zoo behooren de grassen, die in de weide tot éenen gelijkmatigen indruk versmelten, ook alle tot ééne natuurlijke familie, en zelfs wanneer wij bij haar voegen de rietsoorten en biesen, die op vochtige plaatsen eene soortgelijke beteekenis hebben in de vegetatie, vereenigen wij nog slechts groepen, die ook in bloesem en vrucht groote verwantschap bezitten.

Zijn aldus de hoofdvormen met oordeel uitgekozen en bepaald, dan behoort er slechts eene juiste waarneming, een heldere blik toe, om op te merken, hoe sommige dier hoofdvormen in het landschap zijn vereenigd en zamengevoegd. En wil men den plantengroei in verband beschouwen met dien van andere streken, wil men dus zijn eigenaardig karakter tegen over deze, en zijne plaats in het geheel behoorlijk waarderen, dan moet nog worden nagegaan, hoe die zelfde grondvormen ook elders deel uitmaken van het landschap, of welke andere vormen daar, in plaats van hen, gebied voeren.

Beschouwen wij b. v. op die wijze onze grasvlakten en heidevelden, en vergelijken wij ze met het voorkomen der grassen en heidestruiken in an-

dere streken der aarde, dan bemerken wij, dat dit gezellig zamengroeijen van vele voorwerpen eener zelfde soort of van eene zelfde familie een verschijnsel is, geheel eigen aan onze gematigde luchtstreek.

Rijker, oneindig rijker in overvloed van vormen en kleuren zijn de gewesten, waar de zon hare stralen loodregt op de aarde nederschiet. Grooter en schooner zijn daar ook de grassen, breeder hun loof. Reeds aan de oevers der middellandsche zee is de *Ravenna*-suiker ons een voorbode van de sierlijke bloesempluimen van het suikerriet, die, wiegende op den zachten luchtstroom, schitteren met den schoonsten zilverglaans. En in die zelfde streken verschijnt de *Arundo donax* als eerste getuige van de grootheid, die de bevallige, slanke grasvorm, met zijn geleeden stengel, in den boomhoogten bamboes bereikt. Maar de eigenlijk gezegde weilanden zijn geheel eigen aan onze luchtstreek. Dat eeuwigdurend groen, dat vast ineengesloten vlechtwerk van kruipende stengelen, tegen de wintervorst bestand, en telkens het levende gewaad vernieuwende, dat de aardkorst bedekt, ontbreken in die warmere gewesten. Reeds in zuidelijk Europa staan de grassen meer verstrooid tusschen de andere planten en bloemen, en waar in de heete luchtstreek nog uitgebreide grasvlakten voorkomen, zijn het eerder woestenijen te noemen, die uit gebrek van anderen plantengroei, in het vochtig jaargetijde, met los op zich zelf staande grasplanten zijn aangevuld.

Zoo ook strekken zich, van ons vaderland tot aan de hellingen van het Uralgebergte, de woeste heidevelden uit, met het dorre, bijna naaldvormige loof en de taaije takken der struikheide begroeid, waartusschen slechts nu en dan de bevallige klokjes der dopheide of de bloesems van eene andere gezellin in de wildernis bevallig uitkomen. Maar aan de andere zijde van den evenaar, waar voorbij de brandende hitte van midden-Afrika eene nieuwe gematigde luchtstreek aanvangt, vinden wij honderden van de schoonste *Erica's* met de sierlijkste bloemen, nu niet tot heidevelden vereenigd, maar tusschen den overigen bevalligen plantengroei van het Kaapland verspreid. Ook elders komen de heidevelden niet voor. In Nieuw-Holland ontbreken zelfs de *Erica's*, maar zij worden er vervangen door de *Epacriden*, eene even sierlijke plantengroep, die met haar groote overeenkomst heeft.

Wij spraken nog van de bosschen, die, in afwisseling met de meer vlakke streken, ons vaderland bedekken. Reeds het ongeoeffend oog onderscheidt in deze twee hoofdvormen, die zoowel in bloesem en vrucht, als ook door hun gebladerte en geheele voorkomen, hemelsbreed van elkander verschillen. Het zijn de verschillende boomen met breedbladerig loof aan de eene zijde, aan den anderen kant de pijnboomen met hunne regelmatige takken en dunne stijve naalden.

Deze laatste zijn wederom geheel eigen aan de noordelijke helft van onzen aardbol. Rondom den geheelen poolcirkel breiden zij zich uit, en vormen eenen breedten gordel om de aarde, die op sommige plaatsen tot aan de grens der heete luchtstreek nederdaalt. Maar vooral aan de andere grens, waar slechts de taaie berk hen voorbij streeft, en de andere woudboomen voor de koude van ijs en sneeuw geweken zijn, heerschen de sombere pijnboomen met hun donkergroen naaldloof in het winterlandschap. Nu is het, als in Schotland, de den, die als met opgerigte armen de kroon draagt van naalden, twee aan twee vereenigd; dan is het, als in Scandinavie, de zwaarmoedige spar, met hare regelmatige takken ter aarde neergestrekt, maar met de spitse kruin fier ten hemel opgestoken; die met den vorigen te zamen den kouden scepter zwaait. Meer oostelijk, in het noorden van Siberie, heerscht daarentegen de *Larix* met zijne los nederhangende takjes en tot sierlijke bundels vereenigde, afvallende naalden. Het is dezelfde vorm, dien wij, met dennen en sparren vereenigd, ook in de vlakten en bergen van midden-Europa ontmoeten. Zoo vervangt de eene soort de andere, meestal niet plotseling, maar eerst gelijkelijk met haar vermengd, en daarna heerscheres in haar eigen gebied. Elders, in de oostelijke streken van Azie, en in de verschillende deelen van noord-Amerika komen andere, en zelfs een veel grooter aantal soorten voor. Maar zoo gelijk is de indruk, dien al die pijnboomen, tot de drie genoemde typen behorende, op den beschouwer maken, dat een europeesch reiziger van vroegeren tijd in Japan dezelfde soorten van zijn vaderland meende terug te vinden, en dat de landverhuizer, die onze streken verlaten heeft, door de amerikaansche pijnbosschen geheel aan die van zijn vaderland herinnerd wordt. De grootste verscheidenheid echter en de schoonste vormen behooren in dat werelddeel te huis. Behoef ik den

Mammoutsboom te noemen, die de californische bergen versiert, als den meest waardigen vertegenwoordiger van dien krachtigen plantenvorm? Driehonderd voet hoog verheft zich zijn lijnregte stam, en evenredig daaraan is de dikte van het hout, waaraan men, naar het aantal kringen, een ouderdom van drie duizend jaren toekent. Een stuk schors, rondom het benedenste gedeelte van den stam weggenomen, vormde eene kamer, waarin meer dan veertig personen behoorlijk plaats vonden. Zoo overtreft dus deze reus onder de planten zelfs den wereldberoemden ceder, tot de zelfde groep der naaldboomen behoorende, die de gebergten van Syrie bevolkt. Maar in bevalligheid wint het geen van de italiaansche *Piniool*, wier takken, naar boven tot eene schermvormige kroon vereenigd, en door den slanken stam gedragen, een eigenaardig karakter geven aan het landschap van die streken.

Vinden wij overigens nog eigenaardige pijn- en cederbosschen op het Himalaya-gebergte, en strekken zich de naaldboomen ook in de nieuwe wereld uit tot de landengte, welke hare beide helften van elkander scheidt, hun invloed op het landschap is van lieverlede verminderd, naarmate zij de keerkringen naderen. Meestal op de hooge bergen teruggetrokken, heerschen zij zelfs daar niet meer zooals in het noorden, en zonderling moet de indruk zijn, het eerst door COLUMBUS en zijne reisgenooten ondervonden, wanneer men pijnboomen en palmen elkander het gebied ziet betwisten.

Opmerkenswaardig is het wederom, dat in het zuidelijk half rond der aarde, ook in de gematigde luchtstreek, geene ware naaldboomen worden aangetroffen. Slechts weinige andere geslachten uit dezelfde natuurlijke groep, die der kegeldragende gewassen, zijn aan beide halfronden gemeen. Onder deze de bijna bladerlooze *Ephedra*, de *Taxus* en de *Podocarpus*, een boom, wiens naalden tot een meer bladvormig loof zijn uitgebreid en wiens ronde kroon bovendien meer aan onze loofboomen herinnert. Wij vinden daarentegen andere vormen in die streken, welke, hoezeer verschillend in voorkomen, toch tot dezelfde natuurlijke groep behooren en ook een overeenkomstigen invloed uitoefenen in het landschap. Het zijn de zonderlinge *Araucaria's*, die ook door eenigzins meerdere breedte van het loof en eene zekere slankheid der takken, te vergeefs hare ver-

wantschap met de regelmatige, stijve naaldboomen trachten te verbergen. En naast haar staan de *Casuarineën*, even grillig als zij, die met hare dunne, nederhangende takjes, in geledingen verdeeld en van bladeren ontbloot, een treurvorm schijnen van den fieren pijnboom van het noorden.

Het zou ons te ver voeren, wanneer wij ook over de boomen met breed-bladerig loof deze beschouwing wilden uitstrekken. Reeds onder die van onze streken zouden wij meer dan eenen hoofdvorm moeten onderscheiden, en hoeveel meer nog, wanneer wij ze wilden vergelijken met de vormen, welke andere gewesten, en vooral de rijke keerkingslanden versieren. Daar treden boomen op uit de afdeelingen van het plantenrijk, die hier slechts door nederige kruiden of heesters worden vertegenwoordigd. Prachtige bloesems schitteren daar tusschen het duizendvoud afwisselend groen. Palmen en zoovele andere verheffen op hooge stammen een bladerdos, wiens evenwijdig loopende aderen den grondvorm aanwijzen der eenzaadlobbige plant. Ja, zelfs de varens met heur fijn gekarteld en ingesneden loof groeijen daar op tot boomen. Het zou te veel zijn ook de andere te noemen, bijna onmogelijk ze naar waarde te beschrijven. Welk denkbeeld toch kunnen wij geven van die heerlijke vormen, ons slechts van verre bekend uit beschrijvingen en uit de half kranke voorwerpen, onder onzen donkeren hemel met moeite in het leven bewaard? Wij kunnen slechts luisteren, met ingenomenheid luisteren naar de bezielde taal van een von HUMBOLDT, van een REINWARDT, van zoo vele anderen, die zich met een open oog en warme geestdrift hebben mogen overgeven aan een leven in en met die bekoorlijke natuur!

Het zal uit het aangevoerde duidelijk zijn, hoe in breede trekken een aanschouwelijk tafereel van den plantengroei kan worden voorgesteld, maar tevens, dat zoodanige schets uit een wetenschappelijk oogpunt nog niet voldoende is. Het karakter van het landschap wordt voornamelijk bepaald door vormen, die of door hunne grootte, of door hun groot aantal, somwijlen ook door een geheel eigenaardig voorkomen of door schitterende kleuren in het oog vallen. Maar voor de wetenschap is het aanwezig zijn van den trotschen pijnboom niet van meer gewigt dan dat van de

nederige boschbes, die aan zijne voeten voortkruipt; uit dat oogpunt staat hij niet hooger dan de liefelijke alpenroos die hem op de zwitsersche sneeuwtoppen, de *Rhododendron*-soort die hem in eenig ander gebergte van Europa of west-Azie vergezelt. Op den wetenschappelijken onderzoeker maakt het niet meer indruk, wanneer hij een uitgestrekt woud, dan, wanneer hij in eene enkele rotsspleet van de Kaap *Erica's* aantreft, die nergens anders, zelfs niet op gelijke plaatsen in den omtrek worden weergevonden; of op een enkel voorgebergte in Italie de schoone *Campanula isophylla*; of wanneer hij den geheel eigenaardigen plantengroei van St. Helena beschouwt en het aantal planten waarneemt, dat niet slechts aan dat eiland, maar zelfs aan bijzondere plaatsen van dat eiland eigen zijn. Bij hem staat het nederigste biesje gelijk met den fiersten boom, met de schitterendste bloem; en in plaats van een tafereel, hetwelk den totaal-indruk weergeeft van het landschap, treedt hij te voorschijn met cijfers en tabellen, die den plantengroei tot in zijne laatste bijzonderheden ontleden.

Ik mag uwe aandacht G. T. niet vermoeijen met die tabellen der zoo-genoomde plantenstatistiek, haar niet vestigen op de wijze, waarop men, voor de wetenschappelijke vergelijking en ontleding van den plantengroei, de feiten opspoort en tot een geheel samenstelt. Een enkele trek zal voldoende zijn, om de beteekenis van dit gedeelte der wetenschap te doen waarden.

Men heeft er niet slechts prijs op gesteld, te weten, welke plantenvormen in elk deel der aarde worden aangetroffen, maar ook om de verhoudingen te leeren kennen tusschen het aantal soorten, dat hier en ginds den bodem versiert. En niet slechts tusschen dien rijkdom van soorten in het algemeen, ook meer in het bijzonder van die, welke tot grootere of kleinere afdeelingen van het plantenrijk behóoren. Zoo heeft reeds ROBERT BROWN de verhouding bepaald tusschen het aantal één- en twee-zaadlobbige planten, in hare afwisseling over de verschillende streken der aarde, van den aequator naar de polen. VON HUMBOLDT heeft het eerst die berekening tot de kleinere afdeelingen, de familien van het plantenrijk, uitgestrekt, en talrijk zijn de onderzoekingen, door vele anderen in dit gebied met zorg en naauwgezetheid volbragt.

Dat onderzoek leidde tot allermerkwaardigste uitkomsten. Zoo merkte

men op, bij de vergelijking van twee naburige landen, als Duitschland en Frankrijk, dat de rijkdom der voornaamste familien, met betrekking tot den totalen rijkdom aan soorten, in beide weinig verschilden. En toch ontbreken in Frankrijk vele soorten van grassen, van kruisbloemen en andere uit die rijkelijkst vertegenwoordigde groepen, welke in Duitschland tot de zeer algemeen voorkomende planten behooren. Die ontbrekende soorten zijn in Frankrijk door andere van dezelfde familie vervangen, welke men daarentegen in Duitschland mist. Zoo vormt dus de flora van Frankrijk een zeker geheel, dat in samenstelling met de flora van Duitschland overeenkomt, terwijl de samenstellende elementen, de afzonderlijke soorten, door langzame wisseling, veranderd zijn.

De meeste deelen der aarde zijn nog niet zoo naauwkeurig onderzocht als de landen van Europa. Slechts ten deele was het mogelijk de grenzen te leeren kennen, waarbinnen eene bepaalde soort, een geslacht, of eene familie op de oppervlakte der aarde besloten is. Eveneens om na te gaan, hoe de enkele voorwerpen in het gebied der soort, hoe de soorten in dat van het geslacht, hoe eindelijk de geslachten in dat der natuurlijke familie, waartoe zij behooren, zijn verdeeld. Doch, hoeverre dit onderzoek nog zij van zijne voltooiing, toch openbaarde zich reeds met voldoende zekerheid de algemeene wet, waaruit het straks genoemde verschijnsel voortvloeit. Gelijk in het algemeen de voorwerpen eener soort het digtst bij elkander staan in het midden van haar gebied, en schaarscher worden naarmate men hare grenzen nadert, zoo bleek het ook, dat de soorten van een geslacht, de geslachten eener familie veelal in een of meer deelen der aarde als om bepaalde middelpunten zijn opeengehoopt, terwijl zij verder van daar meer verspreid zijn of geheel ontbreken.

Zoo komen dus de betrekkingen, waarin de afzonderlijke voorwerpen staan tot de soort, de soorten tot haar geslacht, de geslachten tot hunne familie, met elkander overeen, zoowel in het kruidkundig stelsel als in hunne verdeeling over de aarde. Men kan het plantenrijk beschouwen als een geheel, waarvan de samenstellende deelen, de afzonderlijke soorten, op tweederlei wijze zijn gerangschikt. Eens in des menschen gedachte, in het natuurlijke stelsel, waar zij naar de wijzigingen in bouw en maaksel, als *typen*, in hoogere groepen en trapswijs meer bijzondere afdeelingen

zijn zamengevoegd. Andermaal daarentegen in de werkelijkheid, over de oppervlakte van den aardbodem, op eene wijze, waarvan wij de wetten nog niet in alle bijzonderheden kennen, doch waarin wij de harmonie van een geheel beginnen in te zien. En tusschen die beide bestaat verband. Dat verband bevreemdt ons niet; wij zijn reeds lang gewoon aan de ervaring, hoe verwantschap van vorm, ook in de planten-wereld, met overeenkomst in andere eigenschappen vergezeld gaat. Waarom zouden dan ook niet zoodanig verwante planten overeenstemming verraden in de wijze, waarop zij over de oppervlakte der aarde zijn verdeeld? Maar het treft ons als een nieuwe getuige van die eenheid, die harmonie, welke het nader onderzoek der natuur in al hare deelen doet ontdekken, eene harmonie, die al de deelen van het groote geheel als met een levenden adem bezielt.

De voornaamste taak bij het onderzoek der natuur is de verklaring van de waargenomen verschijnselen, en het mag derhalve bovenal onze belangstelling wekken, welken weg men daartoe, in de studie der plantengeographie, heeft ingeslagen. Om het antwoord te vernemen op die vraag, moeten wij ons langzamerhand terugtrekken van het standpunt, waarop wij ons tot nu toe hebben geplaatst. Wij lieten vandaar onzen blik weiden over het geheel. Maar wij moeten die algemeene beschouwing, hoe aanlokkend ook, vaarwel zeggen, willen wij den natuuronderzoeker volgen, tot waar hij, een voor een, de verborgen draden van het netwerk opspoort.

Reeds een vlugtige blik overtuigt ons, dat er een verband bestaat tusschen de eigenschappen der aarde en haar wisselend plantenklee. De eene plant groeit in het losse duinzand, de andere in de vaste klei, wederom eene andere in den zuren veengrond of in het weeke moeras. En te vergeefs zou het zijn, de moerasplant over te brengen in het rulle zand, of de bewoonster der zilte zeekust landwaarts in te voeren. Al die planten hebben hare bepaalde levensbehoeften. Alle vereischen zij een bodem, die in physische eigenschappen, watergehalte en scheikundige samenstelling zekere grenzen niet te buiten gaat. Die levensbehoeften zijn vervuld op

de plaatsen, waar wij de planten van nature aantreffen, en zoo openbaren zich de wisselingen van den bodem in de wisseling der kleuren en vormen van zijn levend gewaad.

Magtiger dan andere invloeden is de warmte. Zij vormt geene plaatselijke wijzigingen, van betrekkelijk geringe uitgebreidheid, die in de verschillende streken der aarde op overeenkomstige wijze worden herhaald. Als met éénen greep omvat zij hare geheele oppervlakte, van den aequator tot de beide polen. En hoe met hare wisselingen het plantenkleed verandert, behoef ik naauwelijks te herinneren. Met een enkel woord spraken wij er reeds van, hoe de rijkdom der vormen, de pracht der kleuren, toenam van de koude streken naar de keerkringsgewesten. Hetzelfde verschijnsel nemen wij waar op de bergen. Naarmate wij hooger stijgen, voelen wij de zonnewarmte verminderen, en daarmede overeenkomstig zien wij verandering in den plantengroei, en dezen telkens meer gelijk worden aan dien van noordelijker streken. Treffend moet de indruk zijn, wanneer men binnen de keerkringen opstijgt tot de lijn van eeuwige sneeuw, als men dan van lieverlede de palmen en boomvarens en al de pracht der tropische flora verlaat, om daarboven, in snelle opvolging, eene reeks van vormen aan te treffen, overeenstemmende met die van koeler gewesten, telkens armer en schraller, tot dat eindelijk de koude van ijs en sneeuw alle plantenleven heeft uitgeblusht.

Zoodanige algemeene vergelijking echter moge wijzen op het verband, dat tusschen de eigenschappen der aarde en den plantengroei bestaat, eigenlijke verklaring van de verschijnsels geeft zij niet. Zij zou dit dan alleen kunnen, wanneer werd aangetoond, dat die hoedanigheden van den bodem, die gesteldheid van het klimaat, die meerdere of mindere zonnewarmte den plantengroei hadden doen ontstaan, dat zij niet slechts de noodzakelijke gezellinnen, maar tevens de oorzaken van het plantenleven waren. Doch verre is het van daar. Hoe menige plant missen wij op plaatsen, waar toch alle mogelijke voorwaarden vervuld zijn voor haar bestaan. Ginds in die duinpan groeit het sierlijke parnaskruid of schittert de blaauwe *Gentiaan*. Waarom zochten wij haar te vergeefs in den omte- trek, in die andere vallei, waar zij toch denzelfden bodem, dezelfde vochtigheid, dezelfde warmte zou aantreffen? Daar drijven de ronde bladen en

helder witte bloemen der waterplomp; waarom niet in dat andere water, in de nabijheid? Waarom treft men alleen de gele aan in den omtrek van Genève, terwijl de beide soorten in alle omliggende landen voorkomen? Zij vinden daar dezelfde behoeften op gelijke wijze vervuld, want sedert 40 jaren hebben ze, met opzet overgebracht, in de vijvers van den kruidtuin stand gehouden. Hemelsbreed is het verschil tusschen den plantengroei der nieuwe en dien der oude wereld. Wij zagen reeds, dat daar geene heidevelden voorkomen als in ons werelddeel, dat de naaldboschen daar uit geheel andere, en veel talrijker soorten bestaan. Waarin ligt dat onderscheid? Zeker niet in de klimaten, die beide deelen der aarde in dezelfde opeenvolging bezitten. Zeker niet in andere uitwendige omstandigheden, want hoeveel vormen, door den mensch uit Amerika overgebracht, groeijen hier welig voort. Behoef ik de *Mais*, den tabak, maar vooral den aardappel te noemen, wiens cultuur in geheel de beschaafde wereld het burgerregt verkregen heeft? En wie zou, onder de wildwasende planten, b. v. de gele *Onagra* onzer zandstreken houden voor een vreemdeling uit die verre gewesten, voor twee eeuwen nog binnen de enge grenzen onzer tuinen beperkt? Zoo ook heeft de nieuwe wereld, door het verkeer der menschen, vaak zonder hunne opzettelijke bemoeijng, een aantal gewassen uit Europa verkregen, en is zelfs de flora der Vereenigde Staten sedert ruim twee eeuwen met bijna 200 wild-groeijende planten verrijkt. Zou dit mogelijk geweest zijn, ja zou het noodig wezen, sierplanten in onze tuinen, granen op onze akkers met zorg te kweken, wanneer de aarde overal van zelve reeds die vormen voortbragt, welke er de voorwaarden vervuld vinden voor haar bestaan?

Wij moeten dus andere omstandigheden, andere oorzaken te hulp roepen, om ons rekenschap te geven van het aanwezen der planten in de verschillende streken der aarde. De geschiedenis van elke plant moet worden opgespoord; zij moet ons leeren, hoe de plant gekomen is op de plaats, waar zij nu leeft en voortgroeit. Ongelukkig ligt de aanvang dier geschiedenis in het verre verleden verborgen, even als de eerste geschiedenis der aarde zelve. Geene menschelijke getuigen hebben het bijgevoond, hoe de bekoelde schors van den gloeienden aardbol de levende vormen heeft voortgebracht, welke haar nu versieren, door welk vermogen

zij zijn ontstaan, elk met hare bijzondere eigenschappen, en daardoor aan bepaalde omstandigheden gebonden. Wel leeren ons de overblijfselen van gewassen, diep in den schoot der aarde bedolven, dat deze haar levend gewaad meermalen heeft veranderd, dat omwentelingen harer schors herhaaldelijk den plantengroei hebben vernietigd, en dat telkens een nieuwe plantengroei ontstaan is, hooger bewerktuigd dan de vorige. Maar in welken samenhang die opvolgende vormen tot elkander stonden, hoe de tegenwoordige in verband staan met die welke hen voorafgingen, laat zich zelfs niet vermoeden. Evenmin dus ook, door welke oorzaken de overeenstemming is bepaald tusschen de verdeeling der in het natuurlijk stelsel verwante gewassen, waarvan wij vroeger spraken. Het kan een punt van onderzoek wezen, of alle tegenwoordig levende planten tegelijkertijd ontstaan zijn, dan of sommige van haar een hooger en ouderdom bezitten, en daarentegen andere, zooals men van die met *zamengestelde bloemen* vermoedt, van lateren oorsprong zijn. Men kan vragen, van welke omwentelingen der aardkorst de tegenwoordige plantengroei nog getuige geweest is. Zoo is het waarschijnlijk, dat de oude en de nieuwe wereld reeds door den oceaen gescheiden waren, voordat zij met haar tegenwoordig plantenkleed werden bedekt, dat daarentegen de middellandsche zee eerst later eene landstreek overstroomd heeft, die de flora van Spanje aan die der vlakten van Perzie verbond. Allermerkwaardigst zijn in dit opzicht de nasporingen van *Forbes* omtrent den plantengroei van Groot-Brittannie. Maar wat zijn deze enkele punten, uit de laatste tijdvakken, in verband met de geheele geschiedenis? Moeijelijk is het onderzoek, daar gelijktijdig de geschiedenis der aarde en die van het bewerktuigd leven moeten worden onderzocht, terwijl juist beide onderzoekingen in elkanders uitkomsten den grootsten steun zouden bezitten. Elke nieuwe verovering mag daarom op hoogen prijs worden gesteld. Doch wie durft zich, zelfs in de verre toekomst voorspellen, dat de ongelijke strijd eens tot volkomene zegepraal leiden zal?

Wij wilden nagaan, G. T., welken weg de studie der planten-geographie heeft ingeslagen, om rekenschap te geven van de waargenomen verschijn-

selen. Welligt stelt het u te leur, niet veel meer te vernemen, dan hoe-
verre zij nog van die volledige verklaring verwijderd is. Maar juist dit is
eene der voornaamste eischen van de wetenschappelijke methode, dat zij
zich naauwkeurig afvraagt, in hoeverre de verschijnselen binnen het gebied
der verklaring vallen, en dat zij gewillig afziet van hetgeen zij nog niet
verklaren kan. Juist dit is eene groote verdienste der hedendaagsche plan-
ten-geographie tegenover die van vroeger dagen, dat zij erkend heeft en
duidelijk uitgesproken, welk een voorname grond voor de volledige ver-
klaring der verschijnsels haar nog ontbreekt, dat zij, in plaats van die
leemte door losse gissingen slechts schijnbaar aan te vullen, die leemte als
met den vinger heeft aangewezen, en tevens den arbeid, waardoor zij,
zoo mogelijk, moet worden hersteld.

De rechte waardering der gewigtige rol, welke de vroegere, ons onbe-
kende, werkingen spelen in den tegenwoordigen toestand der vegetatie,
heeft tevens de ware beteekenis in het licht gesteld van die invloeden,
welke nu nog voor onmiddellijke waarneming vatbaar zijn. Het vermogen,
waardoor elke soort het eerst is voortgebracht, behoort tot het onbekende
verleden, maar het leeft voort in de gevolgen, in het aanwezig zijn en de
gedurige voortplanting van den bepaalden vorm met zijne bepaalde eigen-
schappen. Op welke plaats ontstaan, hetzij in een of meer verschillende
voorwerpen, heeft elke soort, zoo als zij ook nu doet, hare zaden uitge-
strooid. Hier in de nabijheid neergevallen, elders door wind of water-
stroomen weggevoerd, hebben deze zaden nieuwe planten gevormd, waar
de omstandigheden het gedoogden. Zoo heeft iedere soort een gebied
ingenomen, door het vermogen dat zij nu nog bezit, en heeft zij het uit-
gestrekt over de aarde, tot daar, waar klimaat of andere omstandigheden
paal en perk stelden aan hare uitbreiding.

Waar wind noch waterstroomen de zaden hadden gevoerd, heeft de
mensch ze gebragt, als hij meende door haar in zijne levensbehoefte te
voorzien. Zoo werd hij eene nieuwe oorzaak, dat sommige planten over
de aarde werden uitgebreid. Maar ook hij kon het slechts daar, waar de
omstandigheden het gedoogden; ook hij kon de grens niet overschrijden,
door de onverbiddelijke uitwendige invloeden evenzeer aan het nieuwe ge-
bied der plant gesteld.

Terwijl hem in het Himalaya-gebergte de rijst, dat voornamelijk voedsel der tropische landen, nog tot op drie duizend voet hoogte volgt, moet hij daarboven voor haar eene vergoeding zoeken in de tarwe, uit gematigde luchtstreken overgeplant; en waar, zeventuizend voet hooger, ook deze hem verlaat, kweekt hij gaarne de gerst en de haver, minder voortreffelijk graan, maar hetwelk tevreden is met eene schralere luchtstreek. Hooger dan de rijst, stijgt de *Mais* op in de gebergten van tropisch Amerika, doch ook daar volgt eene hoogte, waar het koren der oude wereld welkom is. Evenzoo wordt de keuze beperkt, naarmate men in de vlakke deelen der aarde nadert. Moge in Europa de cultuur der *Mais* en der tarwe, nog in de vorige eeuw, van het zuiden aanmerkelijk zijn uitgebreid, eens komt de grens, waar men haar niet naar willekeur afwisselen kan met de rogge, en hoog in het noorden is het wederom slechts de gerst, die met den aardappel de bewoners der poolstreken voedt.

Daar dreigen eindelijk ook deze, de laatste weldadige vertegenwoordigers van het plantenrijk, den mensch te verlaten. Met inspanning van alle krachten strijdt hij dan om het dagelijksch brood. Had hij in warmer streken slechts te kiezen uit den ruimen voorraad, en ging hij gewillig over tot een ander gewas, wanneer het eerste te strenge eischen deed aan het klimaat, hier zoekt hij zelfs het weinige te ontwringen aan de half gesloten handen der elders zoo milde natuur. Waar, zoo als op IJsland en Unalaschka, slechts de aardappel is overgebleven, kweekt hij die plant als een kostbaren schat, schoon zij ter naauwernood een aantal nietige knollen voortbrengt. Tot aan de noordelijke grens van Zweden zaait hij de gerst, dáár hoofdbestanddeel van het brood, zij het ook, dat hij ze half ontwikkeld van den akker halen en in den oven droogen moet, zij het ook, dat hij slechts eenen enkelen zomer met vreugde begroet, die het graan op den akker tot geheele rijpheid brengt.

Daar, waar de mensch in den strijd met de natuur alle krachten inspant, gevoelt hij eerst regt hare magt. Daar erkent hij ook het onverwinnelijk vermogen, waarmede zij het plantenleven binnen bepaalde grenzen beperkt. Dáár is ook de werkplaats van den natuuronderzoeker, die de werking der hedendaagsche invloeden naspooft. Daar bestudeert hij ze, ook bij de wildwassende plant, aan de grenzen van haar gebied, waar zij te vergeefs

hare zaden uitstrooit, waar slechts gebrekkige voorwerpen optreden als getuigen van de worsteling, als slagtoffers van den vruchtelozen strijd. Met de grootste zorgvuldigheid zoekt hij die grenzen op, bij elke soort, en vervolgt ze van punt tot punt, totdat hij het gebied rondom heeft afgebakend. Want daar, aan die grenzen, meet hij de krachten, waardoor zij worden vastgesteld. Dáár alleen, op die plaats van het evenwigt, kan hij het dubbele vraagstuk oplossen, welke invloeden van bodem en klimaat in het plantenleven werkzaam zijn, en in welke mate zij deel hebben in het leven van elke soort. Terwijl in het midden van haar gebied alle levensvoorwaarden meest ruimschoots zijn vervuld, wordt aan die grenzen nu de eene, dan de andere tot het streng noodzakelijke beperkt, en daalt daarbuiten zelfs beneden dit laagste bedrag. Terwijl binnen het gebied schadelijke invloeden beneden de maat vallen van hetgeen de plant verdragen kan, stijgt aan de grens nu de een, dan de ander tot die hoogte, en verhindert hare ontwikkeling daar buiten. Daarom ontleedt de natuur-onderzoeker, in de nabijheid dier grenzen, al die uitwendige invloeden, gaat na, welke van hen daarbuiten dalen tot een bedrag, lager dan ergens binnen het gebied, of welke daar voor het eerst optreden met belemmerende kracht. Moeijelijk is dat onderzoek, groote zorg en veel arbeid vereischt het. Elke soort moet afzonderlijk worden behandeld, elk deel der grens afzonderlijk beschouwd, elke invloed afzonderlijk worden vergeleken, maar op de vragen, aldus met gewisheid gedaan, geeft de natuur ook een bepaald antwoord, en, weinig moge men door den arbeid van vele jaren verklaard hebben, men heeft het goed, men heeft het grondig verklaard.

Zoodanig is de taak van den natuur-onderzoeker. Zoo heeft haar DE CANDOLLE begrepen, zoo heeft hij ze voor zich zelven, voor anderen met klaarheid afgebakend. Beperkt door den aard der hedendaagsche invloeden, werkt hij, binnen die grenzen, zijne taak veilig af, verklaart wat verklaard kan worden, terwijl andere onderzoekingen worden voorbereid, om den ontbrekenden grondslag voor de volledige verklaring op te bouwen. Slechts even noemde ik ze, die onderzoekingen naar de geschie-

denis der plantenwereld. Hoe gaarne had ik met u den natuuronderzoeker gevolgd, waar hij uit den schoot der aarde getuigen opdelft van lang vervlogen eeuwen; hoe gaarne zelfs de laatste tijdvakken dier geschiedenis beschouwd, al ware het slechts de korte tijd sedert het bestaan der menschen op aarde, ware het slechts, om te zien hoe de oorsprong der cultuurgewassen, nog in het begin dezer eeuw door een von HUMBOLDT als onnaspeurlijk beschouwd, door gezet onderzoek is aan het licht gekomen. Helaas, de grenzen eener rede zijn te eng, om al dien rijkdom te bevatten. Ook bij het beschouwen van de hedendaagsche invloeden op de planten-verspreiding moeten wij ons beperken, ons vergenoegen met een vlugtigen blik.

Wij hebben den natuuronderzoeker vergezeld tot daar, waar hij de verborgen draden van het netwerk een voor een opspoort. Ter naauwernood is het ons vergund, hem nog een oogenblik gade te slaan in zijnen arbeid, en in eene enkele bijzonderheid den kenmerkenden geest van zijn onderzoek te leeren waarden. Naauwelijks kunnen wij nog vernemen, hoe hij den invloed der warmte, de opperste magt die het plantenleven binnen bepaalde grenzen bedwingt — om van de afzonderlijke werking der lichtstralen thans niet te gewagen — in zijn ware beteekenis opgevat en aldus aan de verklaring der verschijnselen dienstbaar gemaakt heeft.

Iedere plant heeft voor haar leven eene zekere warmte nodig. Ziedaar eene eenvoudige waarheid, nog nooit door iemand betwist! Maar eerst laat is zij geheel begrepen, eerst onlangs als zoodanig het beginsel geworden, dat de planten-geographie tot een nieuw leven heeft opgewekt. Iedere plant heeft eene bepaalde hoeveelheid warmte nodig, om hare ontwikkeling te volbrengen. Dat zag men voorbij, als men slechts lette op den warmtegraad, vereischt voor het leven der plant, en zich geen rekenschap gaf van het aandeel, dat de warmte in het plantenleven heeft. Het stuk hout, dat wij op onzen haard verbranden, heeft de koesterende warmte, die het verspreidt, vroeger ontvangen van de zonnestralen die den levenden boom beschenen. Zoo verbruikt iedere plant en elk plantendeel eene bepaalde hoeveelheid warmte; niet ongelijk aan een werktuig, dat voor die warmte eenen bepaalden arbeid verrigt. Die arbeid is de vorming dier deelen zelve; als produkten kennen wij de stoffen waaruit die deelen bestaan.

Naarmate in denzelfden tijd meer warmte wordt aangeboden en door het werktuig kan worden verbruikt, gaat zijn arbeid sneller voort en worden zijne voortbrengselen spoediger toebereid. Zoo vormt en ontvouwt ook de plant, die door -den kweeker aan de hoogere temperatuur der trekkas is blootgesteld, sneller hare bladeren en bloesems. Zoo wacht ook een snellere oogst het graan in jaren van grootere warmte, en wordt in het noorden, tot eene zekere grens, de kortere tijd van den zomer door de sterkere hitte vergoed. Wordt daarentegen de noodige warmte slechts spaarzaam toegemeten, dan vertraagt zich de gang van het werktuig en levert het zijne produkten eerst na een langer tijdvak af. Zoo duurt de cultuur van den aardappel elf maanden nabij hare hoogste grens in de Andes, onder den evenaar, terwijl zij in onze streken, bij ongeveer tweemaal sterker warmte, ook bijna tweemaal spoediger afgeloopen is.

Aldus wordt met eene onverbiddelijke gestrengheid de verschuldigde warmte opgeëischt. En wanneer hare bronnen al te vroeg gesloten worden, staat het werktuig met onvoltooiden arbeid stil. Zoo ook die veldvruchten aan de noordelijke grens van haar gebied, waarvan wij zagen, dat zij onrijp van den akker werden gehaald, omdat de zomerwarmte voorbij was, voordat zij haar tot rijpheid had gebragt.

Wij noemden de bronnen der warmte alsdan te vroegtijdig gesloten, maar het is de vraag, wat wij onder die uitdrukking verstaan. Immers, ofschoon de warmte afneemt, wanneer de zomer plaats maakt voor den herfst, de zon houdt niet op hare koesterende stralen te verspreiden, al is het ook met verminderde kracht. En zelfs wanneer in den winter het water tot ijs is gestold, en het kwik in den thermometer het nulpunt aanwijst, is toch niet alle warmte verdwenen; want nog dieper kan de thermometer dalen, en in de werkelijkheid is nog nimmer het laagste punt bereikt, waarbij alle warmte is uitgebluscht.

Gelijk echter eene zekere warmte vereischt wordt, voordat het werktuig zijne bewegingen aanvangt, zoo bestaat er ook voor de plant eene temperatuur, beneden welke haar leven voor den invloed der warmte ongevoelig is. Eerst boven dien warmtegraad, voor haar het nulpunt, ontvangt zij nuttige warmte, die zich in hare ontwikkeling werkzaam betoont. Naauwelijks is, in het voorjaar, de warmte boven dat nulpunt gestegen, of de

bewoner dier noordelijke streken, door ervaring geleid, vertrouwt den graan-korrel aan den ondankbaren bodem toe. Weinig zou het hem baten, dien nog vroeger te zaaijen; weinig ook, in den laten herfst het graan op den akker te laten staan; want spoedig daalt in die streken de warmte tot het punt, waarbeneden zij onmagtig is, iets aan den onvoltooiden arbeid toe te voegen.

Elke plantensoort heeft aldus haar eigen nulpunt, boven hetwelk de warmte eerst aanvangt in haren groei en hare ontwikkeling werkzaam te zijn. Als met den vinger werd deze waarheid door de ervaring aangewezen, maar eerst in onze dagen werd zij duidelijk gevoeld en uitgesproken, en bij de verklaring der verschijnselen met voordeel toegepast. Merkwaardig is het daarbij, en eene zijdelingsche bevestiging der methode, dat in die nulpunten, zoo als ze uit de verschijnselen der plantenverspreiding zelve werden afgeleid, eene regelmatige opklimming bespeurd wordt, naarmate de soorten aan warmer luchtstreek toebehooren.

Er ligt dus meer in de algemeene waarheid, dat elke plant voor haar leven eene bepaalde warmte noodig heeft, dan dat zij zich niet veilig bevinden kan in eene temperatuur, die aan de eene of andere zijde zekere grenzen te buiten gaat. Ook dit ligt er in opgesloten, maar als eene afzonderlijke stelling, waarvan de vorige streng moet worden afgescheiden.

De naauwkeurige waardering en ontleding van den invloed der warmte werd opgeroepen als een getuige voor den geest van het tegenwoordig onderzoek. En waarlijk, even onbepaald als vroeger de vergelijking was tusschen het klimaat en den plantengroei, even naauwkeurig wordt nu rekenschap gegeven van de wijze, waarop de verschillende elementen van het klimaat, elk op zijn beurt, of in vereeniging met elkander, in het beperken van elke soort binnen haar gebied werkzaam zijn.

Wanneer wij b. v. opmerken, hoe de beuk, dat sieraad van midden-Europa, tusschen de Oost-zee en de Zwarte zee naauwelijks het gebied van Rusland binnentreedt, dan erkennen wij aan die grens de magt der winterkoude, strenger naar het noorden, maar strenger ook naar het midden van het vasteland. Zuidelijk wordt het aan die zijde de overmatige hitte van den zomer, die, vergezeld door verschroeiende droogte, als ver-

nielende, magt optreedt, en het gebied beperkt. Zoo is het bij andere soorten de vochtigheid, die, in Europa vooral naar de westzijde, de planten kwijnen doet. Onverzeld trekt haar de warmte aan de zuidelijke grens slechts zelden vijandig te gemoet. En op die enkele punten is het niet de doo-dende hitte van enkele dagen, maar de overmaat van warmte, aan de plant gedurende het tijdperk van haren groei opgedrongen, boven hetgeen zij bij gezonde ontwikkeling verdragen kan. Het is dus juist omgekeerd als in het noorden, waar wij zagen dat de cultuur der veldvruchten een-delijk door onvoldoende warmte werd belet. Ook voor de wildwassende plant staat daar niet slechts de uiterste winterkoude als vijandige wachtster op de grenzen; buiten die grenzen wordt zij veelal door den vriend verlaten, door gemis aan de noodige hoeveelheid warmte met onvolkomene ontwikkeling bedreigd. Zoodanig is het lot van den beuk in het zuiden van Scandinavië, maar vooral in Schotland. Milder is daar, aan den oever der zee, de winter, dan in veel zuidelijker gelegen streken van Rus-land. Maar wat baat het, dat de boom het gure jaargetijde doorleeft, als ook de zomer zwak is geworden en hem de noodige warmte, gedurende het tijdperk van zijnen groei, onthoudt? Ook op den Etna wordt zijne hoogste grens op die wijze veroorzaakt. Daar bedreigt hem niet, als in de Carpathen en in de gebergten van Zwitserland, de moordende koude gedurende de rust van zijnen winterslaap, maar begeeft hem de noodige warmte, om de aangevangen vorming van bloesem en vrucht naar eisch te voltooijen.

Ziet, van dien verschillenden invloed der warmte, van die onderscheidene oorzaken, werkzaam aan elk deel der grens, gaf de gemiddelde warmte van het jaar, waarmede men aanvankelijk den plantengroei vergeleek, geene rekenschap. Ook aan de lijnen, die men later trok tusschen de plaatsen, die gelijke gemiddelde zomerwarmte en die, welke dezelfde gemiddelde winterkoude bezaten, liepen de grenzen der soorten niet evenwijdig. Mog-ten zij haar al somwijlen een eindweegs volgen, straks doorsneden zij haar, gelijk zij elkander op de schijnbaar grilligste wijze doorkruisen. En geen wonder. Elke plant heeft hare eigene behoeften, elke haar eigen tijdperk van werkzaam groei. Wat schaadt het de eene, dat de vroegere zomer-maanden het middental voor dat jaargetijde verlagen, wanneer hare ont-

wikkeling eerst in de latere maanden plaats grijpt? wat voordeel brengt eene andere daarentegen de warmte, die invalt, nadat zij reeds hare bloesems en vruchten heeft gevormd? Tusschen geen stel van lijnen, volgens eenig algemeen beginsel getrokken, laat zich de plantengroei passen. Niet in zijn geheel kan deze worden behandeld. Elke soort moet afzonderlijk worden beschouwd, elk deel der grens van deze afzonderlijk nagegaan. En bij het bepalen der invloeden, welke die grenzen beheerschen, in het bijzonder van dien der warmte, zijn geene middentallen of uiterste waarden voldoende. Nevens haar moet vooral de hoeveelheid warmte worden berekend, die op elke plaats, boven verschillende warmtegraden, aan het plantenleven ten dienste staat. Meermalen werd tot nu toe het onderzoek bezwaard of onmogelijk gemaakt, doordien de waarnemingen op de verschillende elementen van het weder, ofschoon voorhanden, in een vorm waren medegedeeld, die haar gebruik verhinderde. Gestrenge eischen worden aan deze door het tegenwoordig onderzoek gesteld. Omslagtig en moeilijk wordt daardoor de arbeid; maar vindt die meerdere moeite niet daarin eene ruime belooning, dat zij zekere vruchten draagt en beantwoordt aan een vast voorgesteld doel?

Geen geringer eischen dan aan de weerkundigen stelt de aard van het onderzoek aan hen, die hetzij in de nabijheid, hetzij vooral in verre, minder bekende gewesten, den plantengroei bestuderen. Te dikwijls hielden dezen zich vroeger tevreden met de algemeene opgave van de landstreek, vanwaar zij hunne schatten hadden medegebragt. Meer naauwkeurige, meer bijzondere nasporingen op kleiner gebied worden vereischt. Reeds hebben latere waarnemers met meer naauwgezetheid in het oog gehouden, aan welke voorwaarden hun onderzoek, ter wille der wetenschap, moest voldoen. Maar veel arbeid, oneindig veel arbeid wordt in dit opzicht nog vereischt, zal eenmaal over al de planten der aarde worden uitgestrekt, wat nu nog slechts voor enkele soorten van Europa kon worden volbragt.

In welk naauw verband de studie van de verschijnselen der plantenverspreiding staat met de vervulling onzer stoffelijke behoeften, zal naauwelijks behoeven te worden vermeld. De landbouw gaf de eerste aanleiding tot de juiste beschouwing der warmte, die zich voor de studie der planten-

geographie zoo vruchtbaar heeft betoond. Weerkeurig geeft dit onderzoek rekenschap van den goeden, en van den vaak slechten uitslag op pogingen, om eenig gewas over te brengen naar eene andere plaats. Naauwkeurige studie alleen kan van vroegere ervaring partij trekken en haar, bij latere pogingen, tot eene zekere leidsvrouw maken. Zoo levert ook hier de praktijk, wanneer zij tot bewustzijn komt, bruikbare bouwstof voor de wetenschap, en vindt zij zelve wederom, bij verdere ontwikkeling, in deze haren krachtigsten steun.

De juiste waardering van den invloed der warmte werpt een nieuw licht op het leven der plant. Weerkeurig worden nieuwe werkzaamheden van hen gevorderd, die zich aan de studie van dat plantenleven hebben toegewijd. De bepaalde hoeveelheid warmte, voor de ontwikkeling van elke plant en van elk plantendeel vereischt, de temperatuur, waarboven de warmte voor elk van deze nuttig wordt, moesten tot nu toe uit de gegeven verschijnselen der plantenverspreiding zelve worden afgeleid. De uitkomsten van dat onderzoek moeten nu aan nadere, opzettelijke waarnemingen worden getoetst; de ontwikkeling van planten en plantendeelen nagegaan onder omstandigheden, naar de keus van den onderzoeker gewijzigd; de natuurlijke verschijnselen van het plantenleven vergeleken met de natuurlijke wisselingen der invloeden op elke plaats. Veel is en wordt er in dit opzigt reeds verrigt. Onder meer andere mogen wij wijzen op een schat van onderzoekingen, niet lang geleden door een Duitsch geleerde te boek gesteld; op de geregelde waarnemingen, tengevolge van de bemoeijingen onzer zuidelijke naburen op vele plaatsen van Europa volbragt. Uit den aard der zaak geeft dat onderzoek aanleiding tot eene groote ophooping van bouwstof, die niet terstond in haar geheel kan worden bewerkt. Wij mogen het daarom, ook in dit opzigt, gelukkig rekenen, dat een man als DE CANDOLLE is opgestaan, om rekenschap te geven van de beginselen, door welke het onderzoek moet worden geleid. Wij mogen het daarom als eene groote winst beschouwen, wanneer die beginselen, klaar uitgesproken, met naauwgezetheid worden gevolgd. Dan toch alleen zullen wij, reeds van den aanvang af, geene vruchteloze moeite hebben te be- treuren, geen nutteloozen ballast hebben weg te werpen. Dan zal alles degelijke bouwstof zijn, bruikbaar tot het voorgestelde doel. Veel arbeid

wordt daartoe vereischt, vele krachten gevorderd; maar wat ook schooner, wat ook heerlijker, dan zijne krachten, welbestuurd, dienstbaar te maken aan de waarachtige ontwikkeling der wetenschap!

In eene vlugtige schets, G. T., heb ik getracht U een denkbeeld te geven van de beteekenis der planten-geographie en van den geest van haar tegenwoordig onderzoek. Meer dan eene schets kon niet worden geleverd, daar aan den onuitputbaren rijkdom slechts enkele trekken mogten worden ontleend. Toch zal zij, naar ik hoop, voldoende geweest zijn, om de overtuiging te bevestigen, hoe ook deze tak van het onderzoek der natuur zijn eigenlijk wetenschappelijk leven aan het helder bewustzijn zijner beginselen, aan het regte begrip der methode verschuldigd is. Terwijl ik U dus dankzeg voor de aandacht, waarmede gij deze beschouwing hebt willen vereeren, zij mij nog een enkel, kort woord vergund, met betrekking tot de plegtigheid van dezen dag.

In de eerste plaats zij het tot U gerigt, Edelgrootachtbare Heeren! Curatoren dezer Hoogeschool!

Of zouden mij niet de warmste gevoelens van dankbaarheid jegens U bezielen, bij de vreugde die mij heden te beurt valt? bij den aanvang eener loopbaan, waarin ik mij geheel en onverdeeld zal mogen toewijden aan de wetenschap, die mij dierbaar is, waarin mij het voorregt geschonken wordt, de Leidsche Hoogeschool te dienen, waaraan ik mij innig verknocht gevoel? Eervol is de taak, mij, op uwe voordragt, opgedragen; groot is het vertrouwen, door U in mijne jeugdige krachten gesteld. Maar wanneer het gemis van die ervaring, welke slechts de vrucht is van rijpen leeftijd, eenige vergoeding vinden kan in warme belangstelling in den opgedragen last, in vurige liefde voor de wetenschap, houdt U dan overtuigd, dat ik uwe verwachting niet beschamen zal. Alle moeite zal ik in het werk stellen, om mij uw vertrouwen, ook in het vervolg, waardig te betoonen, alle krachten inspannen, om de mij opgedragen taak naar eisch te volbrengen.

Moge ik daarbij steeds uwe krachtige ondersteuning, uwe veelvermogene medewerking ondervinden. Het vertrouwen daarop geeft mij moed, bij het aanvaarden van mijne eervolle, doch in menig opzigt moeilijke betrekking. Het vertrouwen daarop stelt mij de toekomst in al hare heerlijkheid voor oogen, aan de Leidsche Hoogeschool te mogen medearbeiden tot den bloei en de ontwikkeling der wetenschap!

Hooggeleerde Heeren, zeer geachte Ambtgenooten!

Moet hij, die U voor het eerst van hier begroet, veelal zijne vreugde bedwingen, omdat hij de ledige plaats aanvult van een ambtsbroeder, wiens verlies Gij hebt te betreuren, ik reken mij gelukkig dat zij nu door zoodanige droefheid niet ontstemd wordt. Immers Gij hebt uwen ambtgenoot niet verloren. Slechts voor een tijdlang heeft hij uwen kring verlaten, om elders, in eene andere betrekking, werkzaam te zijn. Met moed heeft hij die taak aanvaard, met moed zich losgescheurd uit uw midden, van de vele banden, welke den echtgenoot, den vader, den vriend, den leermeester, hechten aan het vaderland, hechten aan Leidens Hoogeschool. Onze belangstelling volgt hem, terwijl hij henentrekt naar verwijderde gewesten. Onze bede vergezelt hem, ons verblijdt het vooruitzicht, dat wij hem eerlang zullen zien wederkeeren met die voldoening, welke het onbetwistbaar loon is van elken welvolbragten arbeid.

Ondertusschen is het mij opgedragen, zijne taak te vervullen, en zie ik mij eene plaats in uwen kring aangewezen. Niet zonder schroom aanvaard ik haar. Nog tot voor weinige maanden mogt ik het voorregt genieten, door sommigen Uwer in de studie der natuur te worden ingeleid, en reeds nu wordt van mij gevorderd, met U anderen tot haar op te leiden. Ik bid U, onthoudt de belangstelling, de raadgevingen van rijper ervaring, die den leerling zoo ruimschoots ten dienste stonden, ook nu den ambtgenoot niet. Met eerbiedige bescheidenheid treed ik in uw midden. In uwe toegenegenheid, in uwe vriendschap, waarvan mij tot hiertoe de hartelijkste bewijzen ten deel vielen, verwacht ik ook in de toekomst een krachtigen steun. Alle krachten zal ik inspannen, haar waardig te zijn. Mag ik mij bij voortduring in haar verheugen, dan zeker mag ik den dag een der gelukkigste mijns levens noemen, waarop ik door den gemeen-

schappelijken arbeid in het heerlijke veld der wetenschap op nieuw aan U verbonden werd.

Op hoogen prijs stel ik het, geliefde Vader! dat Gij de vreugde van dezen dag hebt kunnen en willen volmaken door uwe tegenwoordigheid. Hoe gevoel ik in dit uur, welke banden mij aan U hechten, welke dure verplichtingen mij aan U verbinden, die de ontwikkeling mijner jeugd hebt geleid en gesteund.

Vroegtijdig wordt van mij de kracht, de rijpheid van den mannelijken leeftijd gevorderd. Moge uwe vaderlijke liefde mij daarbij blijven vergezellen. Mogen U nog lang de krachten worden gespaard, om te arbeiden in uwen werkkring, en om — want daarin is tevens uwe levensvreugde verzekerd — tot ruimen zegen te verstrekken voor allen die U omringen en U dierbaar zijn.

Gaarne begroet ik ook U, mijne Vrienden en Kweekelingen dezer Hooogeschool. Als uit uw midden word ik opgeroepen, U voor te gaan in de beoefening der wetenschap. Ten volle gevoel ik het gewigt der taak, die daardoor op mij rust. Ten volle besef ik, dat ik uwe belangstellende medewerking, uw vriendschappelijk vertrouwen behoef, om haar naar eisch te volbrengen. Maar ik mag er immers op rekenen, dat die mij niet ontbreken zullen, waar ik U vooraf de verzekering geef, dat geen tijd mij te kostbaar, geen moeite mij te veel zal zijn, om uwe wetenschappelijke belangen zoo te behartigen, als in mijn vermogen is. O, welk een genot zou het mij zijn, wanneer ik in U belangstelling mogt opwekken, liefde mogt aankweeken voor de wetenschap, reeds in vroeger dagen met zooveel regt de beminnelijke wetenschap genoemd. Als vriend wensch ik met U haar gebied te bewandelen. Vergezelt mij daar als vrienden, met een oog dat openstaat voor alles wat schoon is, met een hart dat gloeit van geestdrift voor de waarheid. Dan zullen wij ons door de innigste banden vereenigd gevoelen. Dan voorzeker zal onze gemeenschappelijke arbeid, dien ik met de schoonste verwachtingen opvat, mij de heerlijkste voldoening schenken, U zijn tot nut en vreugde!

SERIES L E C T I O N U M ,

IN

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM, POST FERIAS AESTIVAS ANNI CIOIOCCCLVII.

FACULTAS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

- F. KAISER Astronomiam theoreticam tradet, diebus Lunae, Martis,
Mercurii et Iovis, hora IX.
Astronomiam practicam, iisdem diebus, X.
Astronomiam, quam popularem vocant, tradet, diebus Lu-
nae et Iovis, hora vespertina, V.
Singulos suos Auditores ad coelum tubi optici ope perlustran-
dum aptis temporibus evocabit.
Artis observandi Exercitiis quotidie praeërit.
- I. VAN DER HOEVEN Zoologiam et Anatomen comparatam docebit,
diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, XI.
Mineralogiae et Geologiae elementa exponet, diebus Lunae
et Mercurii, II.
Anthropologiam et generis humani Historiam naturalem do-
cebit, diebus Martis et Iovis, I.
- A. H. VAN DER BOON MESCH Chymiam corporum organicorum
exponet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, IX.
Chymiam, quae anorganica vocatur, docebit, iisdem diebus, XI.
Artem pharmaceuticam theoreticam et experimentalem expo-
net, diebus Lunae et Mercurii, XII.

- Oeconomiam ruralem tradet, diebus Martis et Iovis, . . . hora XII.
 Experimenta instituendi artem docebit, et Exercitia practica
 in Laboratorio moderabitur quotidie.
- Cum Studiosis provectionibus de Physiologia chymica collo-
 quetur, die Veneris, hora vespertina, V—VIII.
- G. I. VERDAM Elementa Geometriae planae et Trigonometriam
 planam tradet, die Iovis, X,
 et die Veneris IX et X.
- Stereometriam et Trigonometriam sphaericam docebit, die-
 bus Martis et Iovis, VIII.
- Arithmeticam universalem, sive Algebram, tradet, diebus
 Mercurii et Veneris, XI,
 et die Iovis, IX.
- Calculus Differentialem et Integralem itemque Mechanicam
 tractare perget, diebus et horis deinde indicandis.
- Scholas paedagogicas habebit, die Lunae, hora commoda.
- G. H. DE VRIESE Plantarum indigenarum et medica virtute prae-
 ditarum Historiam illustrabit, verno et aestivo tempore, diebus
 Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, VII.
- Physiologiam plantarum exponet, iisdem diebus, I.
- Selectas demonstrabit familias naturales, diebus Martis et Iovis, II.
- Excursionibus botanicis praeërit, die Saturni, apta tem-
 pestate.
- Historiam plantarum medica virtute praeditarum et pharma-
 cognosin regni vegetabilis et animalis, duce Pharmacopoea
 Neêrlandica, futuris Pharmaceutis tradet, diebus Lunae
 et Mercurii, VIII.
- P. L. RIJKE Physicam experimentalem docebit, diebus Lunae,
 Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, XII.
- De Physices capitibus selectis latius et fusius diasseret, diebus
 Lunae et Mercurii, X.
- Physicam mathematicam tradet, diebus Lunae et Veneris, III.
- Exercitiis physicis practicis praeërit quotidie.

FACULTAS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET
LITERARUM HUMANIORUM.

- I. BAKE, quantum poterit et licebit, auctoritate et consilio adiuuare conabitur eos, quì in Literarum Humaniorum studiis versantur.
- A. RUTGERS IESAIÆ et MICHAË *Vaticinia* et *Psalmos* selectos interpretabitur, diebus Lunae et Martis, hora IX,
et die Mercurii, VIII.
- Primum* SAMUELIS *librum* cursoria lectione tractare perget,
die Martis, I,
et die Iouis, XII.
- Antiquitates Israelitarum explicabit, diebus Lunae, Martis
et Mercurii, XII.
- Grammaticam Sanscritam docebit, diebus et horis Auditoribus commodis.
- T. G. I. IUTNBOLL Sermonis Hebraei elementa tradet, cum Grammatica explicanda, tum analyticis Exercitiis moderandis, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iouis, VIII.
- Litterarum Arabicarum, Chaldaicarum et Syriacarum initia docebit (duce CL. ROORDA, WINEBO, UHLEMANNO), die Iov.,
et diebus Veneris et Saturni, VIII.
- Cum provecioribus Discipulis *Chrestomathiam Syriacam*, a BERNSTEINIO editam, leget die Martis, II.
- Chrestomathiam Arabicam*, a Doct. FR. A. ARNOLDO editam, die Lunae, II.
- Coranum* leget, die Mercurii, II.
- In *Codd. MSS. Arab.* legendis et interpretandis cum iisdem operam ponet, die Veneris et Saturni, II.
- I. H. STUFFKEN Logicam tradet, die Iouis, IX,
et die Veneris, XI et I.
- Metaphysicam docebit, diebus Martis et Mercurii, X.
- Ethicam explicabit, diebus Lunae et Iouis, XII.
- Paedagogicam exponet, diebus et horis Auditoribus commodis.

C. G. COBET interpretabitur DEMOSTHENEM, HERODOTUM et ARISTOPHANEM, diebus Lunae, Martis et Mercurii,	hora X.
Cum provectionibus leget PLATONEM et SOPHOCLEM, diebus Iovis et Veneris,	I.
Antiquitates Romanas tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii,	XII.
Historiam Veterem provectiones docebit, dieb. Iovis et Veneris,	XII.
Scholas paedagogicas habebit, diebus Martis et Iovis,	II.
Initia Palaeographiae Graecae Candidatis Literarum explicabit, diebus Veneris et Saturni,	IX—XI.
Disputandi exercitia publica moderabitur, die Iovis,	XI.
R. P. A. DOZY, Prof. Extraord., Historiam universalem explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii,	XI.
Varios locos historiae aevi medii et historiae recentioris exponet, diebus Iovis et Veneris,	X.
Historiam Islamiticam explicabit, die Iovis,	II—IV.
Interpretari perget Hamâsam et Codices Arabicos manuscriptos, die Veneris,	II—IV.
M. DE VRIES Historiam Patriae tradet, die Mercurii,	I,
et diebus Iovis et Veneris,	II.
Linguam Literasque patrias explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii,	II.
Linguam Literasque patrias medii aevi explicabit, diebus Martis et Iovis,	III.
Linguam Literasque patrias saeculi XVII explicabit, die Lunae	I.
Exercitia oratoria moderabitur, die Veneris,	III.
Linguam Gothicam tradet, et carminum medii aevi interpretationem criticam provectiones docebit, die Martis, hora vespertina,	VI—IX.

FACULTAS MEDICA.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN Pathologiam docebit, diebus Mercurii, Iovis et Veneris,	I.
---	----

Medicinam practicam cum exercitatione in Nosocomio academico, quotidie,	hora XI.
Historiam Medicinæ tradet, diebus Lunae et Martis, . . .	I.
G. C. B. SURINGAR Therapiam generalem docebit, diebus Martis et Iovis,	XII,
et die Saturni,	IX.
Pharmacognosin et naturalem remediorum Historiam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris,	XII.
Therapeuticum remediorum usum indicabit, diebus Mercurii et Veneris,	IX.
Doctrinam morborum singularium tradet, diebus Lunae, Martis et Iovis,	IX.
Praxin medicam ad lectulos aegrotantium moderabitur, diebus singulis,	X.
F. W. KRUEGER Theoriam Disciplinae chirurgicae exponet, diebus Lunae, Mercurii et Veneris,	VIII.
Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit, diebus Lunae, Mercurii, Iovis et Saturni, . . .	XII.
Collegio casuali, diebus Martis et Veneris,	XII—III.
Operationes chirurgicas demonstrabit, horis deinde indicandis.	
Doctrinam de morbis oculorum exponet, die Saturni, . . .	X—XII.
Medicinam forensem, diebus Lunae et Iovis,	I.
Anthropologiam medico-forensem docebit, die Veneris, . .	II.
A. E. SIMON THOMAS, Prof. Extraord., Theoriam artis obstetriciae exponet, diebus Martis, Iovis et Saturni,	VIII.
Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit quotidie,	IX.
Doctrinam Operationum tradet, et Operationibus obstetriciis, tum in pelvi factitia, tum in cadavere instituendis praeerit, die Mercurii,	I.
Gynaecologiae et Gynaecopathologiae capita selecta tradet, die Lunae,	II.
Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Policlinico obstetricio, quoties necesse erit, moderabitur.	

H. HALBERTSMA, IUST. FIL., Prof. Extraord., Anatomiam specialem et practicam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris,	hora X.
Physiologiam, experimentis et observationibus microscopicis illustratam, iisdem diebus,	IX.
Methodum secandi cadavera, quotidie, hiberno tempore, . .	XI—III.
F. W. KRIEGER et H. HALBERTSMA disputandi Exercitiis publicis praeerunt, die Martis,	II.

FACULTAS IURIDICA.

H. G. TYDEMAN, Emeritatum nactus et cessans a Praelectionibus, non tamen cessabit in studiorum suorum fructu lubenter communicando.	
C. I. VAN ASSEN interpretabitur Digestorum locos selectos, diebus Lunae, Martis et Mercurii,	X.
Institutiones iuris IUSTINIANEI secundum Lineamenta a se edita, diebus Lunae, Martis et Mercurii,	XII.
Ius civile hodiernum, secundum Compendium a se editum, diebus Lunae, Martis et Mercurii,	XI.
Legem Iudiciorum privatorum eorumque Historiam, et rem iudiciariam privatam, die Iovis,	X—XII,
et die Veneris cum exercitationibus forensibus,	XI.
Auctorum classicorum selectos locos ad Ius Romanum pertinentes, die Iovis,	XII.
Disputandi exercitia moderabitur hora auditoribus commoda.	
H. Cock tradet Ius criminale, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis,	IX.
Ius publicum et Gentium, diebus Lunae, Martis et Mercurii,	X.
Ius naturale, diebus Lunae, Martis et Mercurii,	XI.
Ordinem Iudiciorum criminalium, diebus Lunae, Martis et Mercurii,	XII.
I. DE WAL Historiam Iuris Romani enarrabit, diebus Martis, Mercurii et Iovis,	IX.

Encyclopaediam et Methodologiam Iuris explicabit, iisdem diebus,	hora X.
Ius mercatorium exponet, die Iovis,	XII,
et die Veneris,	IX et X.
S. VISSERING Statisticam Patriae explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii.	I.
Historiam Europae diplomaticam, iisdem diebus,	II.
Oeconomiam politicam, die Iovis,	I,
et die Veneris,	XII et I.

FACULTAS THEOLOGICA.

W. A. VAN HENGEL, provectae aetatis causa rude donatus, quantum per vires licebit, Academiae alumni prodesse conabitur.	
N. C. KIST Historiam ecclesiasticam docebit, imprimis <i>mediam</i> , diebus Lunae, Martis et Mercurii,	XII.
Christianae Morum Disciplinae partem exponet <i>historicam</i> et <i>asceticam</i> , diebus Lunae, Mercurii et Veneris,	XI.
Scriptorum Ecclesiasticorum, maxime <i>Belgicorum</i> , Historiam tradet, diebus Iovis et Veneris,	XII.
Historiae ecclesiasticae veteris Monumenta exponet, die Martis,	XI.
Orationibus sacris praeërit, die Martis,	II.
I. H. SCHOLTEN Dogmatices Christianae partem posteriorem explicabit, diebus Martis et Iovis,	XI,
et diebus Iovis et Veneris,	X.
Introitum in libros N. T. tradet diebus Lunae et Iovis,	I.
Theologiam naturalem docebit horis auditoribus commodis.	
Theologiam biblicam N. T., sive Historiam doctrinae Christianae aevo apostolico tradet, diebus Martis et Veneris,	I.
Orationibus sacris praeërit, diebus et horis sibi et Candidatis Theologiae commodis.	
A. KUENEN theologiam V. T. sive historiam religionis Israeliticae exponet, die Lunae,	X,
et die Iovis,	VIII.

De Israelitarum historia aget, die Mercurii,	hora II.
Librorum V. T. historiam enarrabit, die Mercurii,	I,
et die Veneris,	VIII.
Orationibus sacris praeërit, diebus et horis sibi et Candidatis Theologiae commodis.	
I. I. PRINS Epistolam Pauli ad Galatas interpretabitur, diebus Mercurii, Iovis et Veneris,	IX.
Theologiae Practicae partem Catechetica tractabit, die Martis,	X.
De Catechismi Heidelbergensis pro populo tractandi ratione aget, die Mercurii,	X.
Exercitationes tam catecheticas quam homileticas moderabitur, diebus Lunae et Martis,	II.
Ius Ecclesiasticum Neêrlandicum tradet, hora postea indicanda.	
Orationibus sacris habendis praeërit, diebus et horis sibi et Theologiae candidatis commodis.	
*** Publice disputandi exercitationibus praeërunť N. C. KIST, I. H. SCHOLTEN, A. KUENEN et I. I. PRINS, die Veneris, . . .	II.
<hr/>	
P. O. VAN DER CHIJIS, titulo Professoris Extraordinarii ornatus, Numismaticam universalem docebit, diebus et horis, quae Auditoribus convenient.	
I. A. BOOGAARD, Med. Doct., Prosector, Anatomiam pathologicam docebit, die Iovis,	II—IV.
Anatomiam generalem, demonstrationibus microscopicis illustratam, exponet, die Veneris,	II—IV.
Exercitiis practicis in Microscopii usu praeërit, horis Auditoribus commodis.	
Vincturarum et fasciarum Doctrinam demonstrabit, die Saturni,	II—IV.
C. A. X. G. F. SICHERER, Literarum Germanicarum Lector, selecta principum Poëtarum germanicorum carmina interpretari	

paratus est, simul id acturus, ut his ipsis exemplis varia
Poeseos genera explicet Auditoribus.

Si qui sint Linguae germanicae minus periti, qui Gramma-
ticam doceri cupiant, his quoque lubentissime vacabit.

C. G. LOKKERS, Academicus Artis gladiatoriae Magister, aptum
et elegantem gladii usum docebit.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DIE XXXI M. DECEMBRIS CIOIOCCCLVII.

In Facultate	Disc.	Math. et Phys.	14.
"	"	Phil. Theor. et Lit. Hum. . .	25.
"	"	Medica	92.
"	"	Iuridica	197.
"	"	Theologica	160.
			488.

Praeterea in Album Academicum nomina Studiosorum, in Athenaeis studiis operam navantium, relata sunt, eo consilio, ut hic examinentur et Doctores creentur, quorum :

In Facultate	Disc.	Math. et Phys.	2.
"	"	Phil. Theor. et Lit. Hum. . .	8.
"	"	Medica	48.
"	"	Iuridica	39.
"	"	Theologica	37.
			134.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

A DIE IX FEBRUARII CIOIOCCCLVII AD DIEM VIII FEBRUARII CIOIOCCCLVIII.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

- Die 3 Martii. **GUILLIELMUS FREDERICUS REGNERUS SURINGAR**, Leovardiensis, defensa Dissertatione continente: *Observationes phycologicas in Floram Batavam*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 22 Iunii. **RUDOLPHUS SICCO TJADEN MODDERMAN**, Winschotanus, publice defenso Specimine, *De leer der osmose*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 30 Octobris. **MARTINUS HOEK**, Haganus, publice defenso Specimine: *Over de kometen van de jaren 1556, 1264 en 975 en hare vermeende identiteit*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 15 Ianuarii. **HERMANNUS VAN HALL**, Groninganus, defenso Specimine continente: *Obervationes de Zingiberaceis*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude*.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

- D. 22 Aprilis. **EELCO VERWYS**, Daventriensis, publice defenso Specimine: *Jacob van Maerlants Wapene Martyn, met de vervolgen kritisch uitgegeven en toegelicht*, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, *magna cum laude*.

- D. 29 Aprilis. NICOLAUS IANUS VAN YSSELSTEYN, Goesanus, defensa publice Dissertatione: *De Fransche protestanten en de Nederlandsche Republiek in den jare 1625*, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, magna cum laude.
- D. 16 Novembris. GUILIELMUS IACOBUS ARNOLDUS HUBERTS, Harderovicensis, defenso Specimine continente: *Observationes Chronologicas in Ptolemaeorum historiam*, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, magna cum laude.

IN FACULTATE MEDICA.

- D. 26 Februarii. IOHANNES ANTONIUS LAURENTIUS VAN SANTEN, Med. Doctor, Sylva-ducensis, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.
- D. 12 Martii. GEORGIUS LUDOVICUS MENS FIERs SMEDING, Med. Doctor, Surinamensis, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.
- D. 13 Martii. GUILIELMUS DANIEL LUDOVICUS HUET, Med. Doctor, Amstelaedamensis, defensis Thesibus, Chir. Doctor.
- D. 18 Martii. LUDOVICUS CORNELIUS IACOBUS BRUTEL DE LA RIVIÈRE, Med. et Art. Obstetr. Doctor, Haganus, defensis Thesibus, Chir. Doctor.
- D. 24 Martii. FRANCISCUS DANIELS VAN WYKHUYZEN, Bergensis ad Zomam, defenso Specimine: *Over steenen in de urine-wegen*, Med. Doctor, cum laude.
- D. 31 Martii. CASPARUS PETRUS POUs KOOLHAAS, Med. Doctor, ex pago Waardenburg, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.
- D. 29 Aprilis. GEORGIUS LUDOVICUS MENS FIERs SMEDING, Med. et Art. Obstetr. Doctor, Surinamensis, defensis Thesibus, Chir. Doctor.
- D. 4 Maii. OTTO ADRIANUS IOANNES RICHELLE, ex pago Bennebroek Hollandus, publice defenso Specimine continente: *Drie heilkundige waarnemingen*, Med. Doctor.
- D. 7 Maii. EUGENIUS IOSEPHUS DE PREZ, Roterodamensis, publice defenso Specimine: *Over de placenta*, Med. Doctor, cum laude.
- D. 16 Maii. HENRICUS VAN VOLLENHOVEN, Med. Doctor, Roterodamensis, defensis Thesibus, Chir. Doctor.
- D. 26 Maii. BRUININGIUS STEPHAN, ex pago Koog-aan-de-Zaan Hollandus,

- defenso Specimine: *Bijdrage tot de kennis van den typhus*, Med. Doctor, *cum laude*.
- D. 29 Maii. CONRADUS PETRUS TER KUILE, Enschedanus, defenso Specimine: *Verhandeling over de melk en hare vervalsching te Leyden*, Med. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 2 Iunii. MANUS PETRUS GERARDUS KAPPEYNE VAN DE CAPPELLO, Med. Doctor, Haganus, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.
- D. 10 Iunii. GUILLIELMUS RUDOLPHUS LEMKE, ex pago Warga Frisius, defenso Specimine: *Bijdrage tot de kennis van den Morbus Brightii*, Med. Doctor, *cum laude*.
- D. 11 Iunii. IOHANNES HENRICUS VAN DEN ACKER, Med. Doctor, Eindhovensis, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.
- D. 12 Iunii. HENRICUS FREDERICUS SCHUURMAN SCHIMMEL, Roterodamensis, defenso Specimine: *Twee ziektegevallen door den schrijver in het Caecilia-gasthuis te Leyden waargenomen*, Med. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 25 Iunii. DOEKE HELLEMA H. FIL., e pago Achlum, *publice* defenso Specimine: *Over de dampkringslucht in hare waarde voor de gezondheidsleer*, Med. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 26 Iunii. GUILLIELMUS MATTHIAS HENRICUS SÄNGER, Haganus, defenso *publice* Specimine: *Beschrijving van eene misvormde menschelijke vrucht, benevens eenige opmerkingen over de zoogenaamde aangeboren Engelsche ziekte (Rachitis congenita)*, Med. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 27 Iunii. LUDOVICUS CORNELIUS VAN GENK, e pago Brabantiae Septemtrionalis Leur, defenso Specimine: *Bijdrage tot de kennis van den Typhus abdominalis*, Med. Doctor.
- D. 29 Iunii. ARENTIUS SNETJES, e pago Abcoude, *publice* defenso Specimine: *Bijdrage tot de kennis van het vernaauwde bekken*, Med. Doctor, *cum laude*.
- D. 29 Iunii. ARNOLDUS IANUS IACOBUS BIESMAN SIMONS, Amstelaedamensis, *publice* defenso Specimine: *Bijdrage tot de Anatomie en Pathologie der bovenkaak*, Med. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 3 Iulii. HENRICUS CORNELIUS PETRUS VAN DER LEE, Med. Doctor, ex pago Westzaan, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

- D. 16 Septembris. IANUS VAN DER HOEVEN I. FIL., Lugduno-Batavus, defenso Specimine: *Over Graviditas extra-uterina*, Med. Doctor, *magna cum laude*.
- Eodem die. CONRADUS PETRUS TER KUILE, Med. Doctor, Enschedanus, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.
- D. 17 Septembris. GUILIELMUS MATTHIAS HENRICUS SÄNGER, Med. Doctor, Haganus, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.
- D. 18 Septembris. IOHANNES GERARDUS VORSTMAN, Roterodamensis, defenso Specimine: *Beschrijving eener misvormde menschelijke vrucht*, Med. Doctor, *magna cum laude*.
- Eodem die. IANUS MULDER, Med. Doctor, ex pago Zaandijk, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.
- D. 21 Septembris. IOHANNES PETRUS BERDENIS VAN BERLEKOM, Medio-burgensis, defenso Specimine: *Bijdrage tot de leer der aangezichts-geboorte*, Med. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 25 Septembris. BALTUS VAN DE WATER, ex pago Wormerveer, defenso Specimine: *Aangeboren onvolkomene sluiting van den slokdarm*, Med. Doctor, *cum laude*.
- D. 28 Septembris. BARTHOLOMEUS VAN DER ELST, Med. Doctor, Dor-draco-Batavus, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.
- D. 9 Octobris. IOHANNES ALBERTUS VAN DISSSEL S. FIL., Catvicensis, publice defenso Specimine: *Over de Bataviasche koorts*, Med. Doctor.
- D. 10 Octobris. IACOBUS IOHANNES EWALDUS BENTPORT, ex pago Soeterwoude, Med. Doctor, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.
- D. 13 Octobris. ROCHUS KRUL, Haganus, publice defenso Specimine: *De inenting van de ware pokken en koepokken als voorbehoedmiddel tegen de pokziekte. Een paar bladzijden uit de geschiedenis der geneeskunde*, Med. Doctor, *cum laude*.
- D. 24 Octobris. HENRICUS GUILIELMUS DE MONCHY, Med. et Art. Obstetr. Doctor, Roterodamensis, defensis Thesibus, Chir. Doctor.
- D. 26 Octobris. HENRICUS VERMEER, Med. Doctor, Daventriensis, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.
- D. 2 Novembris. PETRUS VERKADE, Med. Doctor, Vlaardingensis, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

- B. 9 Decembris. HENRICUS VERMEER, Med. et Art. Obstetr. Doctor, Daventriensis, defensis Thesibus, Chir. Doctor.
- D. 12 Decembris. IACOBUS IOHANNES EWALDUS BENTFORT, Med. et Art. Obstetr. Doctor, e pago Soeterwoude, defensis Thesibus, Chir. Doctor.
- D. 21 Decembris. LEONARDUS PETRUS IOHANNES TULLENERS, e pago Oldemarkt, defenso *publice* Specimine: *Twee ziektegevallen door den schrijver waargenomen*, Med. Doctor.
- D. 21 Ianuarii. GUILIELMUS FREDERICUS SASSEN, Med. Doctor, e pago Hedela, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.
- Eodem die. IACOBUS VAN KAATHOVEN, Med. Doctor, Lugduno-Batavus, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

IN FACULTATE IURIDICA.

- D. 20 Martii. PETRUS WIERDSMA SCHIK, Leovardiensis, defenso Specimine: *Over de staatsregterlijke geschiedenis der staten van Friesland van 1581—1795*, Iur. Rom. et Hod. Doctor. *magna cum laude*.
- D. 26 Martii. WARNERUS GUILIELMUS VAN LENNEP, Amstelaedamensis, *publice* defenso Specimine: *De leer der opzeggingen en stilzwijgende wederinkuring van woningen en landerijen, volgens ons Burgerlijk Wetboek*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 27 Martii. ADRIANUS KNAPPEET DE GROOT, Schiedamensis, *publice* defenso Specimine: *De vaderlijke magt naar het oud Nederlandsch regt*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 4 Aprilis. BONIFACIUS CORNELIUS DE IONGE, Haganus, defenso Specimine: *Over de possessoire actiën van het oud Hollandsch regt in verband met die van het Burgerlijk Wetboek*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 20 Aprilis. IOHANNES GUILIELMUS MUNTZ, Lemmera-Frisius, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 24 Aprilis. BENIAMIN ELIAS COLAÇO BELMONTE, Amstelaedamensis, *publice* defenso Specimine: *Over de hervorming van het regeringsstelsel in Nederlandsch West-Indië*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

- D. 29 Aprilis. NICOLAUS IANUS VAN YSSELSTEYN, Goessanus, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, *publice* defenso Specimine: *Over den invloed van de kerkelijke wetgeving der middeleeuwen op den rechts-toestand in Nederland*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 30 Aprilis. HELENUS MARIUS VAN ANDEL, Briellanus, *publice* defenso Specimine: *Over de onteigening ten algemeenen nutte volgens de wet van 28 Augustus 1851*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 16 Maii. FREDERICUS IANUS GUILLIELMUS FLORENTIUS VAN PALLANDT TOT WESTERVOORT, Arnhemensis, defenso Specimine: *Eene rechtsvraag uit het tiendrecht*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 28 Maii. EDUARDUS GYSBERTUS ADRIANUS ROMME, ex pago Terheyden, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 29 Maii. IANUS DIONYSIUS VIRULY, Roterodamensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 30 Maii. GUILLIELMUS MARINUS FRIESWYK, Haganus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.
- D. 30 Maii. IOHANNES BARENDINUS VAN OSENBRUGGEN, Haganus, *publice* defenso Specimine: *De regten en verplichtingen van den regter-commissaris in het Nederlandsch Faillieten-regt, vergeleken met die in de Belg. wetgeving van 8 April 1851 en de Pruisische van 8 en 9 Mei 1855*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 3 Iunii. FREDERICUS IACOBUS BREVET, Ysendico-Zelandus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 6 Iunii. IACOBUS GERARDUS DOORNIK, ex insula Java, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.
- D. 11 Iunii. IANUS DE WITT, Indo-Batavus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.
- D. 12 Iunii. CORNELIUS CANTER VISSCHER, Rysvicensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 15 Iunii. ABRAHAMUS WOLFFIUS IACOBSON, Haganus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 22 Iunii. IOHANNES GERARDUS RENGERS HORA SICCAMA, ex pago Hoogezand Groninganus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

- D. 24 Iunii. PETRUS STANISLAUS IOHANNES VAN HAL, Bredanus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.
- Eodem die. NICOLAUS IOHANNES VAN LUTTERVELT, Tielanus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- Eodem die. GUILIELMUS VAN DER KAAY, Alcmariensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 25 Iunii. CONRADUS MARGARETHUS VAN DER LEEUW, e pago Hoevelaken, defenso *publice* Specimine: *Over de tucht op de koopvaardij-schepen*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- Eodem die. ADOLPHUS IANUS DIDERICUS VAN RECHTEREN, e pago Apeldoorn, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 26 Iunii. ABRAHAMUS IULIUS VAN EMDEN, Paramariboensis, defenso *publice* Specimine: *Over de onschendbaarheid van de leden der volksvertegenwoordiging*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- Eodem die. DIONYSIUS EVERWYN, e pago Voorthuizen, defenso Specimine: *Abraham van Wicquefort en zijn proces*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 27 Iunii. GERARDUS ANNAEUS VAN DOORN, Rheno-Traiectinus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.
- Eodem die. HENRICUS ROCHUSSEN, Amstelaedamensis, *publice* defensa Dissertatione Iuris gentium inaugurali: *De occupatione bellica bonorum privatorum, in bello maritimo*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.
- Eodem die. IOHANNES GUILIELMUS STEPHANUS VAN DER AA, Amstelaedamensis, *publice* defensa Dissertatione: *De origine et natura patriae potestatis Romanorum*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- Eodem die. FREDERICUS VAN OLDEN IR., Palembangensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 24 Iulii. FRANCISCUS CAROLUS VALCK, ex insula Iava, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 26 Septembris. ABRAHAMUS MAKERS, Harlemensis, *publice* defenso Specimine: *Over de voogdij der regenten in de gestichten van weldadigheid*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

- D. 6 Octobris. GERARDUS IANUS BERNARDUS HENNY, Zutphaniensis, *publice* defenso Specimine: *De bekentenis volgens de Nederlandsche wetgeving*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 31 Octobris. HENRICUS DAVIDES LEVYSSOHN NORMAN, Haganus, *publice* defenso Specimine: *De Britsche heerschappij over Java en onderhoorigheden* (1811—1816), Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 26 Novembris. LUDOVICUS BERNARDUS HUBERTUS VAN RYCKEVORSSSEL, Sylva-ducensis, *publice* defenso Specimine: *Over de olographische testamenten*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 1 Decembris. FREDERICUS GUILLIELMUS NICOLAUS SURINGAE, Lugduno-Batavus, *publice* defenso Specimine: *De Nederlandsche en Belgische wetgevingen betrekkelijk de Rehabilitatie in handelszaken, onderling vergeleken*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 4 Decembris. IANUS CAROLUS BALTHASARUS THEODORUS NEDERMEYER VAN ROSENTHAL, Arnhemensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.
- D. 10 Decembris. SAMUEL LE POOLE, Lugduno-Batavus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 12 Decembris. IANUS VAN DER IAGT, Haganus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 22 Decembris. ADRIANUS VAN WESSEM, Tiela-Gelrus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.
- Eodem die. HENRICUS AUGUSTUS BLUME, Lugduno-Batavus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 6 Februarii. ALEXANDER THEODORUS HENRICUS GERARDUS VAN LAMSWEERDE, Zutphaniensis, *publice* defenso Specimine: *De Nederlandsche wet op de echtscheiding in betrekking tot die van andere staten*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

- D. 15 Iunii. PETRUS DE LONG, e pago Nieuwveen, *publice* defenso Specimine: *De psalmis Maccabaicis*, Theol. Doctor, *magna cum laude*.

- D. 16 Iunii. FRANCISCUS RAUWENHOFF, Amstelaedamensis, *publice* defenso Specimine exhibente *Pauli sententiam de vita in homine aeterna, peccato oppressa, a Christo restituta*, Theol. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 23 Iunii. IOHANNES MARINUS VORSTMAN, Roterodamensis, *publice* defenso Specimine: *De Testamentorum XII Patriarcharum origine et pretio*, Theol. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 5 Octobris. IOANNES PETRUS NICOLAUS LAND, Delfensis, *publice* defenso Specimine: *De Carmine Iacobi Gen. XLIX*, Theol. Doctor, *magna cum laude*.
- Eodem die. IOHANNES GERHARDUS RICHARDUS ACQUOIJ, Amstelaedamensis, *publice* defenso Specimine continente *Gerardi Magni Epistolae XIV, e codice regio Hagano nunc primum editae et perpetua annotatione, quo melius et ipse et tempora eius cognoscantur, instructae*, Theol. Doctor, *magna cum laude*.
-

A C A D E M I A
R H E N O - T R A I E C T I N A .

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A D. XXVII M. MARTII CIOIOCCCLVII AD D. XXVI M. MARTII CIOIOCCCLVIII

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

LUDOVICUS CHRISTIANUS VAN GOUDOEVER.

SENATUS ACADEMICI GRAPHIARIS

IACOBUS ADOLPHUS CAROLUS ROVERS.

IN FACULTATE MEDICA.

B. F. SUERMAN (Emeritus).

F. C. DONDEERS.

I. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK. L. C. VAN GOUDOEVER, a die 24 m.

G. I. LONCQ, CORN. LAN. FIL.

Iunii Prof. Ord.

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

TH. G. VAN LIDTH DE JEUDE.

C. H. D. BUYS BALLOT, a die 24 m.

R. VAN REES.

Iunii Prof. Ord.

C. A. BERGSMA.

I. A. C. OUDEMANS, mense Septembri
in Indiam Orientalem profectus,
munere ornatus Praefecti rei Topo-
graphicae constituendae.

G. I. MULDER.

P. HARTING.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

H. BOUMAN.
H. E. VINKE.

B. TER HAAR.

IN FACULTATE IURIDICA.

A. C. HOLTJUS (Emeritus).
I. ACKERSDYCK.
G. W. VREEDE.

B. I. LINTELO DE GEER.
I. VAN HALL.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE
ET LITERARUM HUMANIORUM.

A. VAN GOUDOEVEER (Emeritus. Obiit die 7 m. Septembris).	L. G. VISSCHER.
I. C. SWYGHUISEN GROENEWOUD (Emeritus).	S. KARSTEN.
	C. G. OPZOOMER.
	I. A. C. ROVERS.
	H. C. MILLIES.

LECTORES.

G. DORN SEIFFEN, Lit. Humaniorum.	I. VENNING, Lit. Anglicarum.
I. H. HISGEN, Lit. Germanicarum.	I. W. GUNNING, Chemiae.

DOCTORES ACADEMICI.

A. C. OUDEMANS.

C. L. VLAANDEREN.

LUDOVICI CHRISTIANI VAN GOUDOEVER

O R A T I O

DE

**DIFFICULTATIBUS, QUIBUS PREMITTUR TUMORUM DIAGNOSIS, DE
ERRORIBUS, QUIBUS CHIRURGUS INDE OBNOXIUS EST, DEQUE
NOXIIS ET PERICULIS, QUIBUS IDCIRCO AEGRI EXPONUNTUR.**

HABITA TRAIECTI AD RHENUM

A. D. XXVI M. MARTII A. MDCCCCLVIII,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM DEPONERET.

QUI PROVINCIAE RHENO-TRAIECTINAE PRAEES, VIR ILLUSTRIS-
SIME!

ACADEMIAE CURATORES, QUIQUE IIS AB ACTIS ES, VIRI AM-
PLISSIMI, SPECTATISSIMI!

DISCIPLINARUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI!

LECTORES ERUDITISSIMI!

QUI MUNERUM AUT HONORUM AMPLITUDINE ESTIS CONSPICUI,
VIRI GRAVISSIMI!

ARTIUM SCIENTIARUMQUE DOCTORES, VIRI DOCTISSIMI!

VERBI DIVINI INTERPRETES, VIRI VENERABILES!

ACADEMIAE CIVES, COMMILITONES CONIUNCTISSIMI!

QUOTQUOT PRAETEREA ADESTIS, QUI AD HANC SOLEMNITA-
TEM CONFLUXISTIS, AUDITORES HUMANISSIMI!

Iam praeteriit annus, quum ex hac cathedra antecessor munus gravissimum mihi detulit, quod, etsi honorificum, aegre tamen sustuli, bene sciens inexperti mihi admodum difficile fore rite ac digne eo fungi. Praeterlapse autem anno valde gaudeo, quod palam affirmare possum, onus, quod suscipere verebar, mihi minus grave fuisse quam credideram, antecessorum auxilium, ubi opus erat, mihi numquam defuisse, collegarum benevolentiam amicitiamque muneris curas ac sollicitudines magnopere allevasse. Quidquid mihi defuerit ad munus bene gerendum, non certe defuit voluntas. Finito anno academico remanet officium, omnium longe gravissimum. Nimirum iubet consuetudo munus solemni oratione successori, ab Augustissimo Rege nominato, tradere et fata simul Academiae enarrare. Munus quidem libenter trado, ut plane denuo ad propria studia ac propria negotia animum vertere possim; eo magis tamen opus,

quod hodie mihi perficiendum est, me pressit, quum ab una parte orator non sum et ab altera parte latinae linguae usus mihi minus familiaris est. Accedit, quod admodum difficile mihi videbatur argumentum idoneum eligere: omnis enim conditionis viros inter vos, Auditores, conspicio; quodsi medici omnes eratis, onus minus grave fuisset faciliusque argumentum elegissem vestra attentione magis minusve dignum. Quod vero medico momenti est, tam multis in medicinae studio non versatis aut minoris momenti videbitur aut forsitan minus dilucidum erit. Nolui tamen argumentum tractare a studiis meis alienum; spero fore, ut, quae dicere mihi proposui, tali ratione conscripserim ut ab omnibus intelligi queant.

Non minoris ambitus et forsitan difficilius adhuc quam internae medicinae studium est studium chirurgiae. Quod et de aliis scientiis valet, valet quoque de chirurgia, tempus scilicet venisse, quo unus homo eam in toto ambitu non amplius excolere possit. Idcirco nuperiori tempore plures hanc illamve chirurgiae partem magis ex industria colere coeperunt: hic incumbit in oculorum morbos, ille in aurium, alius in morbos cutaneos, alius adhuc in vitia organorum uropoiesi inservientium, et ita porro. Si forte quis rogat an bonum sit et utile scientiam unam in tot partes dividere, respondeo hac demum ratione cognitionem nostram de morbis oculorum, aurium, cutis, organorum uropoieticorum, uteri, aliorumque corporis partium tam magnos progressus fecisse, eum, qui in una eademque scientiae parte semper et indefessus occupatus est, facilius quam alios hanc scientiae partem elaborare eiusque cognitionem perfectionem reddere posse. Etsi vero laboris divisio ad scientiam promovendam absque ullo dubio utilis sit, quin necessaria, de praxi idem non eodem gradu valet. Quodai enim ita esset, pauca profecto loca hocce privilegio fruerentur, longe plurima autem eo orbata forent. Quicumque medicus in pago vel minori oppido praxin exercere cupit, hanc totam exerceat oportet. Poscitur ab eo ut totam scientiam cognoverit omnesque morbos curare sciat. Verum quidem est, medicum, dummodo acuto ingenio praeditus sit, studiaque bene perfecit, plurima mala curare posse, sed an revera multi sint medici ad exercendam praxin universalem apti, alia est quaestio, ad quam responsum dare hic non locus est. Id tantum dicere volo, universalem istam cognitionem neminem acquirere posse, nisi ampla illi sit occasio haec omnia discendi, nisi

multa videre seque bene in praxi exercere queat. Num haecce occasio apud nos existit? Affirmando huic quaestioni respondere cuperem, non possum tamen. Dolendum utique est iuniorem medicum practicam vitam intrare debere absque eo ut omnia aut plurima etiam, quae in praxi occurrere possunt, viderit. Practicam vitam intrat, iam cito eius auxilium imploratur adversus morbum, de quo legit quidem, quem vero nunquam observavit, aut operatio ab eo perficienda est, quam factam antea non vidit. Saepe iustam diagnosin facere valde difficile illi erit, non raro facere non poterit, et quomodo bene curabit morbum, quem non certo dignoverit?

Credunt multi in genere minus difficile esse morbos externos sive chirurgicos dignoscere quam morbos sic dictos internos, attamen valdopere errant, prouti probare conabimur sermonem facientes *de difficultatibus, quibus praemittitur tumorum diagnosi, de erroribus, quibus chirurgus inde obnoxius est, deque noxiis et periculis, quibus idcirco aegri exponuntur*. De tumoribus tantum dicam, nam quominus de difficili morborum chirurgicorum diagnosi in genere agam, tempus vetat. Neque credite auditores, errores istos in diagnosi a chirurgis tantum imperitis, aut minus peritis saltem, committi; peritissimus quoque chirurgus facile errare potest, etsi omnia artis adminicula illi praesto sint; peritissimo quoque chirurgo accidere potest, ut morbum benignum censeat, qui revera benignus non est, et contra ut insanabilem credat morbum docente eventu omnino benignum. Nonne autem hoc illi accidit, quia adminiculis, quae ars ei praebet, uti neglexit? Non ita, nam non raro ea adminicula eum fallunt, non raro eum illis tantum utentem in errorem ducerent. Saepe morbi symptomata tam fallacia sunt, ut peritissimi quoque chirurgi fallantur. Ut citemus exemplum: inter diversos, qui existunt, tumores, duo sunt indole simul ac symptomatibus longe diversi; abscessum volo et aneurysma. Signa, quibus alter morbus ab altero dignoscitur, vulgo admodum manifesta sunt. Hoc illo loco oritur dolor cum rubore, calore et tumore, inflammatio igitur cum omnibus quae vocant signis pathognomonicis. In initio tumor durus est, senaim sensimque decrescit durities, color profundius fit ruber, quin lividus; dolor non pungens manet, sed magis pulsans redditur, tumor hoc illo loco mollis fit, mollities magis magisque extenditur, oritur fluctuatio: facta suppuratione ortus est abscessus. Initium morbi eiusque progressus

in aneurysmate vulgo toto coelo differunt: dilatatur arteria, aut quia eius parietes morbose affecti sanguinis vi resistere non possunt; aut quia, dilaceratis tunicis vasis media et interna, externa tunica sive cellulosa expanditur; aut quia, vel vulnere vel alia ratione parietis continuitate laesa, sanguis in telam ambientem effunditur. Ultimis exceptis casibus, in quibus error committi fere nequit, restant proprie sic dicta aneurysmata: lente oritur tumor pulsans, in quo adposito tubo acustico peculiaris auditur susurrus; pressione in arteriam facta tumorem inter et cor subsistit pulsatio, quin ipsa intumescencia, dummodo per breve tempus exstiterit, decrescat. In initio tumor mollis est, dein vero, quando sanguis sacco aneurysmatico contentus aut omnis aut pro magna saltem parte coiverit, magis indurescit. Videmus decursum et symptomata in utroque morbo plane differre, et nihilominus morbos confuderunt et abscessum aneurysma, hoc abscessum habuerunt. Prior error minoris momenti, alter vero eo maioris. Neque obiiciat quis, errorem istum a minus peritis tantum vel a negligentibus chirurgis committi posse, nam aliter docuit experientia. Non semel sed saepius evenit praeclaros chirurgos abscessum habuisse, quod aneurysma erat. Sic illustris in Francia chirurgus et operator infelici sorte talem errorem commisit: aegrum curans tumore in axillari cavo affectum, tumorem istum, bene ut credebat perpensis omnibus, abscessum habuit, atque aperuit, quo facto non pus sed sanguis effluebat. Non diu post errorem istum alius praeclarior adhuc chirurgus publice stultum vocavit, opinabatur nimirum vir illustrissimus signa, quibus abscessus ab aneurysmate distingui potest, ita manifesta esse ut confusio oriri nequeat. Ecce auditores, dicebat, aegrum cum abscessu in cavo axillari, omnia adsunt symptomata a symptomatibus aneurysmatis longe diversa. Cultro aperit tumorem et quid effluit? Non pus sed arteriosus sanguis et quidem largo flumine. Aneurysma non abscessum apernerat.

An igitur ambos chirurgos omnesque, qui cum iis simili ratione erraverunt, de imperitia aut negligentia accusabimus? Nequaquam, sed potius exinde haec conclusio petenda erit certam inter utrumque morbum diagnosim interdum difficillimam esse. Gaudendum tamen eventum in istis casibus dubiis non necessario tam infelicem esse; si enim talem tumorem non solito modo cultri vel lanceolae ope aperimus sed punctione sic dicta pro-

batoria, omnis disparet difficultas: effluente pure dilatatur apertura, sanguine autem exeunte certiores fimus hoc in casu non adesse abcessum. Num vero necessario tum existit aneurysma? Non ita; inter tumores malignos unus datur, fungus nimirum, qui chirurgum in errorem ducere posset. Est enim tumor, qui ab una parte propter fluctuationem, quae in illo percipi videtur, abcessum mentiri potest, dum ab altera parte, quando disruptis vasis sanguis in ipsum tumorem effusus est, neque coivit sed liquidus mansit, facta punctione forsitan nullum pus sed sanguis tantum effluit. Quodsi sanguis iste non profunde ruber est sed magis laete coloratus, facile exinde efficeremus hic dari aneurysma, dum revera fungus haematodes adest. Tali in casu microscopicum examen facta punctione auxilio venire posset, ita ut certa diagnosis haberetur.

Quae de aneurysmate dicta sunt, de multis quoque aliis tumoribus valent. Quantum processerit chirurgia, quantum recentiores indagaciones, eae praesertim, quas microscopii ope fecerunt, progressui illi tribuerint, verum tamen est ad scopum, quem attingere cupimus, nos nondum pervenisse. Ab antiquo inde tempore chirurgi tumores in benignos et malignos dividere consueverant, quae divisio desumta erat tum symptomatibus tum decursui, tum imprimis eventui. Quodsi tumor brevius diutiusve post extirpationem redibat, vulgo malignus habebatur, si non, benignus dicebatur; quodsi tumor post operationem recidivam faciebat atque tunc, ut saepe fit, aliam indolem prae se ferebat, malignus vocabatur et iure quidem; at vero haec divisio nequaquam sufficit: non raro enim tumores, quos malignos existimabant, post extirpationem, dummodo completa fuerat, non redibunt, et contra tumores, quos ex omnibus signis benignos iudicavisses, post breve temporis spatium redeunt, nec raro indole longe maligniores. Haec ratione fere cogeretur chirurgus diagnosin a posteriori facere, quae a priori scilicet non bene fieri poterat; id tamen aegro nequaquam convenit, scire cupienti utrum malum, quod patitur, sanari possit necne, et sanatum vel sublatum rediturum sit aut non rediturum. Dolendum omnino est hac de re saepius nil certi affirmari posse. Constat quidem peritum chirurgum, qui multos omnis generis tumores vidit ac curavit, experientiam quandam nactum esse, illi externa morbi signa, sympto-

mata concomitantia, vim quam morbus in totum corpus habet, habita simul causarum ratione, saepe sufficere ad iudicandum de tumoris natura vel benigna vel maligna, sed quoties falsum iudicium feret! Recentiori imprimis tempore microscopii ope multi tenebras dispellere et tumoris naturam certo dignoscere se posse speraverunt. Crediderunt microscopici peculiariora elementa in tumoribus malignis se invenisse, quibus cum certitudine ab aliis, benignis illis, dignosci possent. Huius loci non est fusa de iis agere, quae microscopium de penitiori structura tumorum benignorum et malignorum docuerit; id tantum indicare volumus, quam facilis error sit, etsi omnia artis praesidia in auxilium vocentur; quam facilis error interdum sit in casibus ad speciem simplicissimis.

Quid simplicius ac benignius quam sic dictae verrucae! Vulgo nullam molestiam afferentes, saepe tamen locis occurrunt, in quibus aut molestae sunt, aut turpes videntur. Cultri vel ligaturae vel causticorum ope amoventur; interdum quidem semel pluriesve redeunt, si non perfecte remotae fuerint, sed fere semper benignae manent tandemque sanantur. Subinde tamen dantur verrucae minus benignae, quibus ob maiorem malignitatem nomen verrucae malignae vel cancrisae datum fuit. An istae semper a vulgaribus verrucis dignoscendae? Experientia non docuit. Excrescentiae ad speciem prorsus benignae, tantum constantes ex papillis cutaneis solito maioribus cum vasis capillaribus dilatatis et strato magis minusve crasso cellularum epidermidis tectis, interdum facta exstirpatione redeunt et quidam longe maligniores quam antea; verruca, quae primum benigna videbatur, verrucam cancrisam se ostendit, verum noli me tangere, et ipsi vitae minari potest. Quodsi vocem verrucae latiori sensu accipimus, eodemque nomine comprehendimus alias quoque excrescentias, pro maiori minorive parte eadem structura gaudentes, difficultas saepe longe maior fit. Forma datur hypertrophiae epidermidis vel epithelii, si hocce verbo uti licet, cui nomen carcinomatis cutis vel epitheliomatis dederunt, quamque nuperrimo tempore tumores epitheliales vocarunt. Frequentissime haecce excrescentia occurrit, quam accuratissime morbi symptomata ac decursus observata sunt et descripta, quam accuratissime, recentiori imprimis tempore, eius structura microscopii ope indagata fuit et constare visa est ex stratis magis minusve crassis, interdum enormibus, cellularum epithelii, cum papillis

cutis plus minusve magnitudine auctis et vasis capillaribus diverso gradu dilatatis ac numero auctis, quam insuper nonnullae ex cellulis epithelii ita adhuc transformantur, ut earum nucleus ad cavam vesiculam amplificetur, quae aut immutata manet, aut elementis cellularum iunioribus repletur. Quid facilius illi, cui microscopii usus parumper tantum familiaris est, quam talem tumorem dignoscere. Nec tamen hac ratione certa semper diagnosis habenda. Epithelioma, ut vocant, quidem dignotum est, at vero remanet quaestio num benignum sit an malignum. Atque huic quaestioni respondere saepe non possumus. Dantur epitheliomata aut potius tumores epitheliales, quod structuram attinet, descriptioni factae perfecte similes, qui revera epitheliomata, vel carcinomata cutis, non sunt. Eiusmodi dantur excrescentiae ad aspectum exquisitae malignae, quae deinceps plane benignae apparent, dantur quoque, quae parvi omnino momenti videntur et tamen, facta exstirpatione, iterata vires redeunt, et quidem continuo maligniores, donec tandem mortem afferant. Non semel mihi contigit, et alii multi mecum idem experti sunt, facta cutis carcinomatis exstirpatione sub pessimo omine et tantum ex indicatione vitali, vitam servasse aegrotantibus certae morti disatis, morbo insuper deinceps non redeunte. Dantur casus, in quibus microscopica indagatio remotae partis indicat omne morbosum sublatum non fuisse, non tamen redeunte morbo; dantur alii casus, in quibus manifestum est totum malum perfecte remotum fuisse, dum nihilominus brevi post redit. Carcinoma cutis ad speciem maxime malignum interdum nihil aliud est quam simplex epithelii hypertrophia, simplici cura sananda. Quid levius quam carcinoma labii, formam fere frequentissimam epitheliomatis, dignoscere! Casus tamen dantur, in quibus simplici curatione instituta sic dictum carcinoma evanescit nunquam rediturum. Non carcinoma tunc aderat, forsitan dixeris; concedo, at vero examen microscopicum in parte affecta eadem prorsus elementa monstrabat, ac in alio casu hac ratione non sanando, in quo operatio instituenda erat, morbus recidivam faciebat, glandulae colli intumescebant, vita ipsa tandem exstinguebatur.

Ante breve tempus iterum mihi exemplum ante oculos venit, e quo patet, quam prudentes simus oportet in dignoscendis talibus tumoribus epithelio magna parte formatis. Aeger in clinico chirurgico recipiebatur

cum horrendo vere tumore fungoso dorsum totius pedis sinistri occupante, supra malleolos et in utroque latere ad palmam pedis sese extendente. Maiores minoresque excrecentiae toti tumori formam brassicae cauliflorae praebebant. Ante quatuor annos ortus, morbus lente sed continuo progressus fecerat, suppuratio profusa erat, pus malum, saniosum, odor ingratissimus, vix tolerandus, verbi tumor adspectum prae se ferebat: canceri vehementissimi. Indagatio microscopica statim docuit, hic non, uti antea crediderant, fungum sic dictum adesse, sed epidermidis hypertrophiam, quoad structuram plane convenientem cum epitheliomate. Unica differentia haec erat, vasa sanguifera longe maiori copia per totam massam dispersa esse ad superficiem usque quam in carcinomate ceteris vulgo obtinet. Omnibus nominibus amputatio indicata videbatur, aeger morbo exhaustus erat, malum iam plures annos duraverat, continuo increverat brevique vix prorsus fractae fore videbantur, amputatione facta vita saltem forte servari posset. Tantum ad odorem intolerabilem inesse videndum praecoribitur aliquid; iuvat remedium, odor dispatet, simulque plura tumoris fragmenta decidunt; superficies purior fit, malumque adspectura minus malignum ostendere incipit. Num verus hic cancer adest? Hanc mihi ponebam questionem. Quum microscopici examinis eventus dubius esset, amputandum non esse opinabar, sed eamem faciendum tumorem alia ratione, servato si fieri poterat crure, removendi. Adstringentia remedia id efficiunt ut tumoris volumen magno opere decreseat, caustica eum deinde plane disparere faciunt, et servatur crus. Profecto chirurgus hoc in casu nullo modo vituperari potuisset, quum amputationem instituisset, quae tamen docente eventu non necessaria erat; absque necessitate aegrum pro vita mutilavisset, forsitan quoque mortis eius causa fuisset.

Similem casum apud PINOGORFUM, illustrem Russorum chirurgum, descriptum invenimus. Miles quidam iam marasmo senili affectus carcinomate labii inferioris laborabat. Malum ab altero angulo oris ad alterum, inferius versus ad mentum sese extendebat. Aegro exhausto et marasmo senili affecto, de sanatione desperabatur et operatio prorsus inutilis habebatur. Ad odorem minuendum pulvis conficitur e daucis carotis continis labioque imponitur. Quinque hebdomadibus post PINOGORF labium iterum vidit, et ecce loco foetantis ulceris adspicitur superficies plana, iasa pro dimidia parte sanata, quae sanatio

brevi post perfecta erat. Praeterito anno aeger decrepitus moritur; de carcinomate vero nil amplius apparuerat. Talia exempla plura enumerare facile esset, allata sufficiant ad probandum quam prudens chirurgus in iudicio suo esse debeat, quum facile eiusmodi morbum insanabilem declararet, qui deinde a circumforaneo quodam pharmacopola vel medicastro simplicibus remediis sanatur. „Sed,” ita fortasse loquentur nonnulli, „si neque clinica signa nec microscopicum examen sufficiunt, ut cum certitudine benignas epithelii hypertrophias a magis malignis formis carcinomatis cutanei distinguamus, inde non raro aegrotantibus magna noxia orietur; si enim propter benignam excrescentiam operatio instituitur absque necessitate aegro dolorem infligimus, neque id tantum, sed parte quoque corporis fortasse notabili eum privamus; si contra maligna excrescentia non aut non tempestive aufertur, absque ullo fere dubio eventus lethalis erit.” Negari quidem nequit talia non sine iure obiici, sed in rarioribus tantum casibus ita urget indicatio operationis instituendae, ut eam per dies quosdam vel hebdomades quoque differre valde noceret, quo tempore uti possumus, ut de morbi natura certiores fiamus. Quodsi vero accurata morbi observatio diagnosin nostram aut certam aut saltem valde probabilem fecerit, cultrum non amplius metuendum est. Ubi morbus sedem suam in labio inferiori habet, ubi igitur carcinoma labii vel malum carcinomati simile adest, non diu differatur operatio: haec enim nequaquam periculosa est, brevi tempore peracta, nullamque deformationem relinquit. Etsi itaque verus cancer non adesset, operatio aegro non noceret, quin prodesset, nam facile malum alioquin deformem cicatricem reliquisset; quando contra in vero labii carcinomate nimis diu differtur operatio, prognosis admodum infausta fit.

Vasa sanguifera minora et minima saepe dilatantur, quam morbosam conditionem vel adnatam vel, quamvis rarius, dein acquisitam angiectasiam vel teleangiectasiam vel quoque naevum maternum vocant. Sunt aut loca maiora vel minora, magis minusve elevata, raro plana, coloris vel laete rubri vel profundiora; aut veri existunt tumores, in quibus casibus praeter abnormale vasorum capillarum incrementum tela simul coniunctiva maiori minorive copia formata est. Nonnumquam in naevis maternis magna adipis quantitas inest, quo in casu morbus nomine naevi materni lipomatodis

salutatur. Nonnunquam in naevo magna pigmenti quantitas invenitur, quo color magis minusve profundus fit. In omnibus casibus, in quibus verus tumor adest, praeter vasa capillaria dilatata etiam telam coniunctivam, interdum quoque adipem eum continere expectare possumus. Iam nudo oculo haecce vitia dignoscuntur, diagnosis igitur omnibus admodum facilis videbitur, et revera facilis est: sine ulla difficultate naevum maternum dignoscimus, sed non facile est determinare utrum tumor benignus sit an non. In longe plurimis casibus indoles morbi benigna est: cultro tumor auferri potest, aut incidi, ferro candenti vel aliis causticis uri, vel ligatura circumdari, fila trans eum transmitti possunt, atque haec omnia fert malum et sanatur. Imo per telam morbosam inciditur, vulneris margines acubus perforantur et ligatura iunguntur; post aliquod tempus iterum exciditur fragmentum, nova adponitur sutura, eademque operatio ter quater pluriesve repetitur, donec omne morbosum sublatum fuerit. Hi igitur tumores ab omni parte benigni dici merentur, attamen, etsi raro, nonnunquam prorsus aliam indolem habent. Ita de aegrotante legimus, qui a prima inde aetate naevum maternum supra scapulam dextram gesserat. Per triginta quinque annos cum vitio sanus fuerat et verosimiliter multos adhuc annos cum eo vivere potuisset. Nescio causam sed cupit aeger a vitio, quod illi parumper quidem molestum est, nullo vero modo ei nocet, liberari. Simplex erat atque benignus naevus maternus, exstirpatio tuto perficienda erat, operatio absque omni periculo, sublatus morbus non rediret, et tot alia fortasse argumenta, quot afferri possunt ad persuadendum alicui ut operationi sese subiiciat, verosimiliter in hoc casu adhibita fuerunt. Fit operatio et quidem sine ulla difficultate, vulnusque bene sanatur. Docet examen microscopicum tumorem fere totum ex vasis capillaribus dilatatis constare. Aeger sanatus habebatur, sed iam post paucos menses alius tumor in cavo axillari oriebatur, qui brevi increcebat, immixta simul consistentia. Diversa minora tubercula in vicinitate tumoris ex cute proveniebant et anno post operationem aeger sequelis fungi medullaris aperti valde manifesti succumbebat. Contendi forte posset, fungum in cavo axillari cum tumore ad scapulam nihil commune habuisse et sponte ortum fuisse etiamsi prior tumor non remotus fuisset. Videtur tamen mihi talis ratiocinatio nimis sceptica, et longe probabilius mihi videtur nexum inter

prius malum atque insequentem morbum exstitisse. Si de hoc tamen casu aliqua dubia remanere possent, haec de sequenti profecto non valent: viro perfecte ut videbatur sano, quinquaginta annos nato, naevus parvus pone aurem auferebatur; brevi post in eodem loco tumor oriebatur, qui sensim ad magnitudinem ovi columbini increcebat. Et hic tumor, quem glandulam lymphaticam tumentem habebant, exstirpabatur; feliciter sanabatur vulnus, sed post sex menses eodem loco iterum oriebatur intumescencia, quam primum abcessum credebant, quae vero brevi manifestissima fungi medullaris signa offerebat. Quum vir caeteroquin perfecte sanus videretur, haec quoque intumescencia operatione amovebatur, sed iam ante quam sanatum vulnus erat, redierat morbus. Septem mensibus post ultimam operationem morbo exstinguebatur. Num in hoc quoque casu vinculum inter affectionem primariam, naevum maternum scilicet, et fungum postea ortum negari potest? An forte naevus iam ab initio inde non vera teleangiectasia erat sed magis malignus affectus? Hoc mihi valde improbabile videtur, etiamsi non annotatum inveniamus morbum congenitum fuisse, uti in sequenti casu factum est. Vir vegetus, torosus, insignique corporis robore notus, cum parvo tumore, naevo scilicet, in regione umbilicali natus erat. Multos annos cum naevo isto vixerat, qui benignae indolis videbatur. Quid operationi obstaret? Exstirpationem tumoris rogat. Parvus tumor ligatura circumdatur et brevi post decedit; vix vero vulnusculum sanatum erat, et ecce in vicinitate quatuor alii tumores caerulescentis coloris excresecunt, quibus ut videtur causticorum ope destructis, tumor oritur in cavo axillari dextro, qui iam brevi tempore magnitudinem pugni virilis nactus erat. Horrenda celeritate continuo crescebat, donec tandem capitis volumen attigerat. Mortuus est aeger praesentibus cunctis acutae dyscrasiae carcinomatosaе symptomatibus. — Certum quidem est eventum rarissime tam infaustum fore quam in enumeratis casibus; sufficiat tamen indicasse tales casus occurrere posse et naturam teleangiectasiae hucusque, quantum scimus, plena certitudine cognosci non posse.

Sed cum aliis quoque tumoribus naevi confundi possent. Dantur casus, in quibus vera fluctuatio percipi videtur in tumore sana cute tecto aut cuius integumenta inflammationis signa offerunt. In hiecas casibus omnia acutae phlegmasiae signa adesse possunt, et nihilominus vera teleangiect-

tasia existit. Verosimiliter quidem aeger saepissime nobis narrare poterit, iam diu, fortasse iam per multos annos aut a prima inde aetate, parvam intumesceniam loco affecto exstitisse, quae post hanc illamve fortuitam laesionem, postquam per omne illud tempus eodem statu perstiterat, celeriter increcere coeperat. Satis autem scimus, quam parum saepe aegrotantium dictis confidere possimus. — Aliud signum, quo alter morbus ab altero distingui posset, hoc est: in naevo pressione facta in arteriam sanguinem ad tumorem adducentem, volumen saepius plus minusve imminuitur; haecce tamen imminutio tam exigua esse potest ut oculos fugiat, quin interdum prorsus non existat. Tandem stethoscopii ope in magnis naevis maternis peculiaris susurrus auditur, quem, ut contenditur, qui semel tantum audivit, non facile cum alio susurro confundet. Quaestio autem est, num talis susurrus semper percipiendus sit, et praeterea, quando omnia cetera teleangiectasiae signa deficiunt, et contra omnia abscessus symptomata adsunt, chirurgus quidem ignoscendum erit, tubum acousticum tumori non apponenti. Nihilominus haecce negligentia funestum eventum habere potest. Sic in memoriam venit puella, tumore ad internum brachii, ni fallor sinistri, latus affecta, satis magno, tenso, doloroso, uti narrabat aegra ante quatuordecim dies brachio contuso orto. Dein autem affirmat iam diu loco affecto parvum tumorem exstitisse, unde vero nunquam molestiam ullam acceperat. Tumor tensus quidem erat, at vero manifesto fluidum continere videbatur. Quum omnia abscessus signa adessent, lanceola immittitur, et ecce non profluit pus sed larga sanguinis laete rubri quantitas. Fasciis brachium circumdatur, epithemata frigida sedulo applicantur; continuo vero sanguis exstillat, interdum quoque largius effluit. Rx facta apertura, quae cutis ulceratione brevi maior evaserat, massa fungo haematodi perfecte similis excrescere coepit, celeriter magnitudine aucta, dum sanguinis iactura nondum stiterat. Aegra exsanguis erat, color faciei stramineus fiebat, uti in dyscrasia carcinomatosa obtinere solet, atque mors per exhaustionem instare videbatur, nisi tempestiva humeri amputatione vita servaretur, remanente tamen metu, ne operatio pro tempore tantum auxilium afferret. Proponitur operatio, recusat puella, cui nulla alloquia persuadere valent ut subeat amputationem, quaeque vitam perdere quam brachium malit. Quid aliud expectandum quam eventus brevi lethalis?

Nihil tamen hac de re obtinuit. Nunc duodecim et quot excurrit anni praeterierunt, postquam casus iste observatus fuit, et non tantum vivit puella, sed brachium quoque servavit, eoque non minus bene quam altero uti potest. Per aliquod adhuc tempus parva intumescencia remansit, quae absque dubio postea quoque disparuit. Roganti quomodo istud miraculum obtinuerit, respondeo, simplicissima, quae fieri poterat cura, factis sedulo epithematibus cum lotione fortiter adstringente. Et profecto hicce casus non solus existit, absque ullo dubio plures tales occurrerunt, eventus autem verosimiliter non semper tam faustus fuit, aegrotantibus aut partem affectam aut vitam amittentibus. Quodsi igitur dubium aliquod de tumoris natura remaneat, quodai chirurgus non prorsus persuasum sit abscessum adesse, non alium tumorem, eandem ingrediendum est viam, ac in iis casibus, in quibus dubii haeremus, utrum abscessus adsit an aneurysma: fiat nimirum punctio probatoria et dilatetur dein apertura pure exeunte, claudatur contra quam citissime loco puris sanguine effluente.

At vero non possumus hic de omnibus tumoribus agere; cum silentio igitur lipomata, steatomata, cum silentio diversos tumores cysticos praeteribimus, etsi diagnosi haud raro perdifficilis sit. Tumorum cysticorum diagnosi accurata saepe haberi nequit, si signa tantum externa consideramus. Fatendum autem ad curationem non multum referre utrum cystidis cuiusdam contentum magis minusve sit liquidum, utrum fluidum, quod continetur, spissum sit an liquidius, in quibus casibus evacuato fluido vel extirpato tumore, diagnosi certior fieri potest. Sed, quod praestat, in omni casu dubio punctio probatoria instituitur, qua facta natura contenti iam ante operationem examinari potest. Etsi vero non gravem errorem committeret chirurgus, qui contentum tumoris liquidum haberet, quod evacuatum spissum apparet, gravior fit error, quando chirurgus tumorem cysticum credit, qui tumor cysticus non est. Non raro abscessus proveniunt diversis corporis locis, qui per descensum puris producuntur et inde etiam nomine abscessus per descensum sive per congestionem insigniuntur. Hi abscessus interdum clandestine oriuntur et increscunt, sine ullo inflammationis signo; videtur tumor magis minusve mobilis, non dolet, fluctuatio in eo percipitur, nulla invenienda causa, quae morbo ansam dare potuit;

quid mirum igitur, si chirurgus tumorem cysticum existere credat. Nihilominus abscessus est atque accuratiori aegri examine instituto, verosimiliter morbum detexisset primarium, uti cariem vertebrarum vel costarum, aut empyema, aut alia. Fatendum autem symptomata primarii morbi non raro ita latere ut diagnosi perdifficilis fiat. Quidquid sit, in omni casu, in quo chirurgus ullum tantum dubium de tumoris natura remanet, punctio probatoria instituenda est.

Dantur alii tumores, saepissime invicem confusi, quos certo dignoscere tamen magni momenti esset: carcinomata scilicet et tumores fibrosi. Clinica, quae dicuntur, symptomata, quae diversis istis morbis competunt, hic enumerare locus non est. Consentimus quidem illa non in omni casu sufficere ad diagnosin statuendam, non semper scirrhum exploratione externa, anamneseos simul aliorumque ratione habita, a tumore fibroso posse distinguere, non semper carcinoma molle, vel fungum sic dictum medullarem, a sarcomate vel molliori tumore fibroso specie discernendum esse; — consentimus quidem diversas carcinomatis species examine externo, signis clinicis, a se invicem certo distinguere non posse; plerumque tamen anamnesis, examen tumoris externum, decursus morbi, vis quam in totam corpus exercet, tot sunt momenta, quae ad diagnosin, valde probabilem saltem, statuendam omnino inservire possunt, neque facimus cum illis, qui signa clinica vel physiologica parvi momenti habent. Maximi contra sunt momenti ad iudicandum de maiori minore morbi malignitate, quum examen microscopicum ad iudicium illud ferendum nequaquam semper sufficiat.

Videamus breviter de iis, quae examen microscopicum de penitiori carcinomatis et tumorum fibrosorum structura nos docuerit. Prius vero animadvertendum examen illud iam ante tumorem exstirpationem posse institui; acu scilicet tenui, peculiari, in tumorem immissa, semper aliquid tumoris illi, si extrahitur, adhaeret, quod ad microscopicum examen sufficit. At vero provisoria haec indagatio practico sensu non tam magni momenti, quandoquidem paucis tantum casibus operationis indicatio ex ea petenda est.

Redeamus nunc ad ea, quae microscopium de tumorum istorum structura docuerit. Primo quidem loco nominandus scirrhus est, cuius stroma constat e tela coniunctiva, in cuius interstitiis invenitur massa fluido imbibita, numerosas cellulas nucleosque continens. Pro diversa ratione, quae

inter fibrillas telae coniunctivae atque cellulas et nucleos intercedit, pro diverso fibrillarum decursu, variae carcinomatis species distinguuntur. Praeter scirrhum nempe vel carcinoma simplex sive fibrosum, loquuntur de carcinomate reticulari, fasciculato, melanodi, alia. Fungus sive carcinoma medullare, carcinomatis species omnium malignissima, itidem stromate formatur e fibrillis telae coniunctivae constante prouti scirrhus alique tumores carcinomatosi; hae autem fibrillae, ratione habita ingentis quantitatis cellularum celeriter reproductarum, parvi momenti sunt; nonnunquam aut nulla aut fere nulla tela coniunctiva cernitur, et nihil adest nisi massa mollis ex cellulis plerumque fusiformibus constans. In carcinomate igitur invenimus cellulas fibrillasque omnibus evolutionis et involutionis, quam vocant, periodis, vasa atque adipem tum liquida tum solida forma.

Tumores fibrosi duri sunt, formae magis minusve rotundae vel irregularis, tuberosi, fere semper distincte limitati, atque constant ex fibrillis telae coniunctivae, intermixtis interdum fibrillis elasticis, porro e cellulis atque nucleis, e tela coniunctiva, proprie sic dicta, diversissimis evolutionis gradibus atque e tela fibrillarum ad instar plicata. Sarcomata sunt tumores fibrosi, qui a prius descriptis minori consistentia distinguuntur. Inest quidem perfecta tela coniunctiva, sed magis forma embryonali, gelatinosa; porro corpuscula continent telae coniunctivae, formasque inde ortas, multos nucleos multasque cellulas; cellularum non raro plures concatenatae sunt et quasi fibrillam faciunt. Si quando cellulae istae maximam tumoris partem efficiunt, ille fibroplasticus dicitur.

Profecto microscopii ope saepe tumor fibrosus et sarcoma, scirrhus et fungus a se invicem distinguenda sunt; num autem semper id fieri potest? nonne dantur tumores fibrosi, qui cum scirrho facile confunderentur? nonne sarcomata mollia, quae multis nominibus cum fungo conveniunt? Firmiter credimus diversos istos tumores unum in alium transire. Prouti inter scirrhum atque fungum, inter carcinoma igitur durum atque molle, multae dantur formae intermediae, sic quoque inter varios tumores fibrosos; sed id non tantum: videtur enim transitio esse tumoris fibrosi in scirrhum, atque sarcomatis in fungum, ita ut neque microscopii ope semper certa diagnosi possit statui.

Praeteriit tempus, quo de cellula specifica, soli carcinomati propria,

sermo erat. Cellula talis specifica revera non datur, dantur tantum cellulae et quidem diversis formis et diversis evolutionis periodis; maximi simul momenti est earum reproductio magis minusve celeris. Qui ex solis fere fibris constat tumor, est tumor fibrosus, quodsi inter fibras multae cellulae multique nuclei inveniuntur scirrhus adest, e quo pressione facta fluidum quod dicunt carcinomatosum exprimitur. Fungus pro maxima parte ex cellulis constat, sed sarcoma quoque earum magnum numerum continet; in priori etiam fluidum carcinomatosum invenitur, in sarcomate non invenitur. Distinctionem inter scirrhum atque tumorem fibrosam fieri posse crediderunt eo, quod in tumore fibroso inter fibras verae cellulae adessent, in scirrho contra imprimis nuclei liberi, quae vero opinio nequaquam probata est.

Etiam si vero microscopii ope certa semper diagnosi statui posset, quod attinet ad formam et structuram tumoris, res nondum absoluta esset. Restat enim ut indicium feramus de maiori minorive probabilitate reditus morbi. Microscopicum examen hic non sufficere mihi persuasum est, uti multis exemplis facile probare possem. Ita in memoriam redit historia mulieris, quae induratione mammae ad speciem benignissima erat affecta. Omnibus incassum adhibitis remediis, extirpationem tumoris aegrae propono; consentit ea; examen tumoris ablati microscopicum structuram eius fibrosam extra omne dubium ponit. Intra paucas hebdomades cicatrix perfecta est, mulierque sanata videtur, sed iam paucis septimanis post redit: ad margines cicatricis hic illic nova apparuerat induratio; dein intumescere coepit altera mamma, quae post duos menses insigne volumen nacta est; oriuntur porro tumores parvi, duri, per totum pectoris ambitum sparsi. Verbo rediit morbus longe vehementior quam antea, non tamen mutata eius natura, tumor uti antea fibrosus erat, talis igitur, qui benignus vulgo non tantum habetur, sed revera benignus est. — In alio casu tumor erat ad aspectum carcinomatosus ad coxam ortus; amovetur tumor, fit inspectio microscopica, structura perfecte convenit cum tumoris fibrosi structura, etsi signa externa magis pro carcinomatosa morbi natura militarent. Iam post duos menses redit morbus, nunc omnia symptomata fungi prae se ferens. Exhaustus aeger quinto post operationem mense moritur. — Robusta mulier, quae caeteroquin perfecte sana videbatur, laborabat induratione mam-

mae, quae carcinomatosa habebatur, iam emollitio tumoris orta erat cum partiali ulceratione. Signa dyscrasiae non aderant, nec glandulae axillares infiltratae erant; tumor circumscriptus erat, mobilis. Etiam si eum carcinomatosum crederem, tamen exstirpationi locum dari opinabar. Exstirpatur tumor; accurate microscopii ope examinatur, est tumor fibrosus, fere totus ex fibris constat, interiectis tantum cellulis nucleisque longe minori copia, quam in scirrho obtinere solet. Prognosis igitur fausta videbatur, nihilominus post breve tempus recidivus erat morbus, quo tandem vita extincta est. — Dantur igitur tumores fibrosi, qui post exstirpationem redeunt, idque non raro fit sed saepius obtinet, quod imprimis de tumoribus ita dictis fibroplasticis valet.

Ab altera parte exempla non pauca afferri possunt tumorum, qui, quoad structuram, plane cum molliori carcinomatis specie, cum fungo, conveniebant, in quibus igitur morbus brevi rediturus existimabatur et nihilominus non rediit, ita quidem ut maligni nomen non mereretur. — Dantur itaque tumores fibrosi et fibroplastici, qui omnino maligni habendi sunt, dantur carcinomata et fungi, quae exstirpata non redeunt atque hoc respectu inter tumores benignos adnumerari merentur.

Quaenam ex dictis conclusio petenda? Afferre liceat FÖRSTERI verba hac de re plurimorum recentiorum opinionem scilicet bene exprimentem: „Facta „tumoris cuiusdam exstirpatione,” inquit, „primo loco accurato examine „eius structuram determinare convenit, eique deinde inter diversa tumo- „rum genera locum indicare, qui illi competit. Venit nunc alia quaestio: „quaenam est huius tumorum generis ratio quod ad malignitatis gradum „attinet? Quodsi tumorem exstirpavimus tantum ex tela coniunctiva cum „vasis suis nutrientibus constantem, inter tumores fibrosos eum collocabi- „mus, et, quia hi vulgo benignae naturae sunt, prognosin faustam sta- „tuere poterimus. At vero eventus alius est; aliquo post operationem „tempore vel eodem loco vel alio, vel in aliis organis novi tumores oriun- „tur eiusdem naturae moriturque aeger. An propter malum hunc eventum „tumor ad aliam speciem referendus? Nequaquam! Manet tumor fibrosus, „peculiari structura notatus. Accurate autem annotandus erit casus ut in „posterum eius in statuenda prognosi recordemur. — Aut tumor observatus „est, pro maxima parte ex aggregationibus cellularum multiformium, celer-

„rimè reproductarum, constans, quae stromate fibroso vasculoso continen-
 „tur; eum ad genus carcinoma referemus, et quod ad aegrum attinet,
 „prognosin infaustam statuemus, quum genus istud tumorum vulgo insigni
 „malignitatis gradu stipatur. Aliter vero decurrit casus. Non redit mor-
 „bus, neque eodem nec alio corporis loco, et perfecta est sanatio. Num
 „propter felicem hunc eventum tumorem non carcinomatosum nuncupabi-
 „mus, eique alium inter tumorum diversa genera locum indicabimus?
 „Profecto non. Est carcinoma, docente structura; casus tantum experien-
 „tiam nostram, quod ad morbi decursum attinet, auxit, eoque in posterum
 „ad statuendam prognosin uti poterimus.”

Anatomicum tumorum examen a FÖRSTERO, uti a tot aliis, primum habe-
 tur, solum tamen nequaquam sufficit: dantur tumores epitheliales sive
 papillares benigni, dantur alii, qui, etsi structura prorsus eadem sit, valde
 maligni sunt; sunt tumores fibrosi, qui omnino benigni sunt, dum alii
 ipso carcinomate sunt maligniores, post breve tempus redeunt, vitamque
 extinguunt, et tamen *tumores* vere *fibrosi* sunt. Interdum cancer exstir-
 patus neque eodem nec alio loco unquam redit, uti verum carcinoma fere
 semper facit, et tamen *carcinoma* est. — Quid inde concludendum? Natu-
 ram, essentiam, tumorum ex sola eorum structura anatomica deduci non
 posse, sed pro magna quoque parte ex physiologica earum ratione. Per-
 suasum mihi est, omnia cōnamina ad definiendum carcinoma vel alios
 tumores sola anatomica via hucusque opem fefellisse. Microscopium tumo-
 rum *structuram* docet, chemica analysis eorum *compositionem*, at vero
naturam morbi nec una nec altera docere potest. Caveamus igitur ne
 propter anatomicum examen clinica morbi signa negligamus, sedulo contra
 utraque explorandi methodo utamur, ut hac forte via tandem ad maiorem
 certitudinis gradum perveniamus.

Non diutius, Auditores, vestra patientia abuti audeo. Nonnullas tantum
 conditiones morbosas magis ex industria tractavi; remanent plures, et
 quantum maior fit diagnoseos difficultas, si non tumores tantum sed mor-
 bos chirurgicos in genere spectamus! Quot errores quotidie committuntur!
 Num vero plures a chirurgis, quam a medicis? Non credimus. Medicorum
 errores vulgo incogniti manent, chirurgorum contra saepius patefiunt. Quid-
 quid sit, omnes in multis erramus. Numquam perfecta erit cognitio

nostra, accurata vero et indefessa exploratio multum efficere poterit. Strenue igitur progrediamur in via, quam nostro aevo ingredi coeperunt, ad promovendam scientiam sed imprimis ad aegrotantium saluti prospiciendum.

Iam urget tempus ut ad alteram orationis partem transeam, ut commemorem ea, quae Academiae nostrae praeterito anno evenerunt. Brevis in his esse potero. — Uti semper fit, laeta tristiaque mixta erant.

Gaudemus, quod Academiae Curatores omnes hoc anno salvi fuerunt; desideramus autem praesentiam Viri Nobilissimi VAN GOLTSTEIN, cui a Rege munus summe honorificum quidem sed gravissimum simul mandatum fuit. Diu ad patriae salutem eo fungatur!

De Professoribus munere suo fungentibus quidem neminem, quod gaudemus, eripuit mors, afflicta autem est Academia morte Viri Clarissimi ANTONII VAN GOUDOEVEER, cui non diu otio bene merito frui licuit. Non meum est fuisse hoc loco eius vitam describere, neque de eius meritis verba facere. Sufficiat igitur brevis notio. Die primo mensis Maii anni millesimi septingentesimi octogesimi quinti natus, Traiecti ad Rhenum, natali loco, institutionem accepit. Iurisprudentiae studium cum studio litterarum humaniorum coniungens, anno huius seculi octavo iuris utriusque doctor in hac Academia creatus est, quum paulo ante Rector Gymnasii Zwollani erat nominatus. Brevi post disputationem philologicam *de historicis Polybii laudibus* ad publicam disceptationem proposuit, praeside Clarissimo HEUSDIO. Postquam praecedenti anno litterarum humaniorum doctor *honoris causa* creatus erat, anno huius aevi sexto decimo restaurata Academia in facultate litteraria Professor ordinarius nominatus est. Die vicesimo secundo mensis Ianuarii huius anni munus auspicatus est habita oratione *de antiquis historicis cum recentioribus comparatis*. Octo erant Viri Clarissimi, qui post Academiae restorationem brevibus temporis intervallis in cathedram adscenderant: GERARDUS MOLL, BERNARDUS FRANCISCUS SUERMAN, IANUS RICHARDUS DE BRUYS, ANTONIUS VAN GOUDOEVEER, IOANNES FREDERICUS LUDOVICUS SCHRÖDER, IANUS KOPS, ADAMUS SIMONS, DANIEL DYLIUS. Unus SUERMANNUS de iis nobis restat, caeteros omnes eripuit inexorabilis mors. Per quadraginta annos VAN GOUDOEVEER munere gravissimo ei mandato indefessus functus est; magni HEUSDII discipulus, docendi huius

methodum non est secutus, sed propria illi erat methodus. Innumeros discipulos, quorum multi in diversissimis conditionibus patriae decus sunt, formavit. Nostrum plures, quin plurimi, eum vigentem non cognoverunt. Ante viginti annos filium perdidit natu maiorem, parentibus non tantum, sed omnibus qui eum cognoverant, carissimum, omniumque amore dignum. Ab eo inde tempore vires frangi coeperunt, atque eo magis, quum aliquot annis post alter filius, unicus, qui ei supererat, subitanea morte parentibus eriperetur. Nunc cito senescebat, et ardentem otium cupiebat bene meritum; insuper sibi persuasum erat vires non amplius sufficere ad officio suo ita ut voluisset sangendum. Per annum tantum et dimidium otio fructus erat, quum post brevem morbum e vita tolleretur.

Haec vero non unica clades fuit; alia quoque ratione afflicta est Academia. — Astronomiae studium inter nos iam diu valde neglectum erat. Deerat specula astronomica, deerant instrumenta ad usum apta. Cura nostrae Academiae Curatorum bona condebatur specula, et Vir Doctissimus OUDEMANS, uno KAISERO excepto optimus in nostra patria astronomus, cuius iam nomen summa laude erat notum, Professor extraordinarius creabatur. Multa brevi temporis spatio, per quod hic adfuit, perpetravit ad emendanda et renovanda instrumenta pro maxima parte inutilia. Astronomiae scientiam Clarissimus OUDEMANS inter nos certissime promovisset, quin creavisset. At vero ad alia officia, maximique momenti illa, vocatus, de nostra Academia decessit, locum vacuum relinquens, qui, ut metuentum, diu adhuc vacuus manebit.

Tristia commemorantes triste omnino remanet officium: morte nimirum extincti sunt sex iuvenes eximii. Infaustus profecto erat annus, medicina imprimis, nam non minus quam tres medicinae studiosi diem obierunt supremum. IOHANNES GUILLIELMUS HERBERSCHER post diuturnum morbum mortuus est; IOHANNES ARENTIUS KNIPSCHKEER iam medicinae candidatus, acutissima phthiasi e medio tollebat; AUGUSTUS VINCENTIUS GERARDUS VAN HOEK repentine infelici sorte e vita eripiebatur. — E theologiae studiosis GUILLIELMUS FRANCISCUS CAROLUS BEYER variolis mortuus est; — e iurisprudentiae studiosis MARTINUS LONGENEEL tabe moriebatur, ac nuper Henricus GUILLIELMUS BOSCH, litterarum humaniorum doctorandus, qui brevi, ut sperabat, litterarum doctor crearetur, diem obiit. Florente

aetate extincti sunt, lugent parentes, lugent quoque multi, qui iis erant inter commilitones amici.

Non pauci quoque inter Vos, Collegae aestumatissimi, inter quos Clarissimi VAN HALL, VREEDE, LINTELO DE GREER, MILLIES, VINKE imprimis nominandi, gravibus cladibus fuerunt afflicti. Utinam Vos omnesque Vestri deinceps diu incolames serventur!

Quod ad diversorum ordinum Professores attinet, apud eos mutationes non obtinuerunt. Tandem Professores ordinarii creati sunt Professores extraordinarii BUYS BALLOT et VAN GOUDOXVER, ita ut hodie nulli amplius inter nos Professores extraordinarii adsint, de quo gaudemus, quandoquidem Professores extraordinarii non sint, quod ex legis praescriptis esse debent, sed Professores sint ordinarii, excepto tantum stipendio.

Clarissimus VINKE ab Augustissimo Rege eques ordinis Leonis Neerlandici est creatus. Nos omnes profecto gaudet haecce nominatio, Collega aestumatissime, quam iam diu multis nominibus merueras.

Tibi quoque gratulamur, coniunctissime VAN REES, de filio tuo, Professore extraordinario in Academia Groningana nominato. Utinam munus, quod suscepturus est, ad vitae eius felicitatem contribuat, speramus; — digne eum munere functurum esse nobis persuasum est.

Quod ad studiosam inventutem attinet, gaudet me hic palam affirmare posse eorum vitam in genere hoc anno omnino laudandam fuisse, dum quoque studiorum industria plurimi sese commendarunt. Tres eximii nostrae Academiae alumni in certamine litterario palmam tulerunt, et doctrinae praemium acceperunt. — Primo quidem loco nominandus est IANUS TEN BRINK, theologiae studiosus, qui sequenti quaestioni, ab ordine litteratorum Academiae Groninganae propositae: „Aesthetica instituatursquisitio de operibus dramaticis GERBRANDI ADRIAENSEN BREDERODE,” belgico sermone conscribendae, ita respondit ut praemio aureo condonaretur.

Secundo loco GERARDUS WICHERLINK, iuris studiosus, responsum dedit ad quaestionem ab ordine iureconsultorum in eadem Academia exhibitam: „Capita 7, 11—17, 18—23 Germaniae, a Tacito descriptae, ita explicentur, ut appareat, interpretem diligenter ad patriae quoque nostras mores, instituta, iura attendisse.” Etsi non praemio aureo donatus fuerit, honorifica tamen mentione omnino dignum eum censuit ordo iureconsultorum.

Tandem PAULUS QUIRINUS BRONDEREST, medicinae studiosus, ad quaestionem ab ordine medicorum Academiae Leidensis, in qua „historia et „epiorisis quaerebatur theoriae, qua caloris animalis originem et naturam „explicuerunt physiologi” ita respondit, ut Medicorum ordo illi secundos honores tribuendos esse censuerit.

Pergatis, Ornatissimi Iuvenes, in via, quam tam felici eventu ingressi estis. Vestrum exemplum alios quoque commilitones stimulet ad vires intendendas nomenque nostrae Academiae augendum!

Denique memorandum est, duobus Viris eruditissimis, KERN et RAUWENHOFF, illi litterarum, huic philosophiae naturalis doctori, veniam docendi a Curatoribus esse datam. Talium docentium institutio utilissima habenda est, qua scilicet studiosorum commodum sine dubio promovetur. Gratum vobis sit officium, Viri doctissimi, sincere speramus.

Quod ad diversa praesidia, quibus utitur Academia, attinet, breves esse poterimus: de specula astronomica, de museo mineralogico et palaeontologico nil est quod dicamus; — museo anatomico et physiologico plura nova praeparata accesserunt; — Zoologicum museum usibus non respondet: indiget spatio, indiget quam maxime novis speciminibus. Utique sperandum Musei collegae nostri van LIDTH DE LEUNDE, quod brevi publice vendetur, magnam partem ad usum Academiae et commodum studiosorum huc redituram esse, utque spatium creetur in quo omnia, quae acquiruntur, bene collocari et exponi queant. — Supellex instrumentorum physico-rum hoc quoque anno novis nonnullis instrumentis aucta est. — Laboratorium chemicum uti et laboratorium physiologicum usibus suis omnino respondent. — Hortus academicus diversis plantis locupletatus est. Inter alias munificentia Viri nobilissimi DE VIRIËUX accepit grande ac pulcrum exemplar Agaves Americanae et a nobilissima matrona D'AUMÉRAE duo permagna exemplaria Yuccae aloifoliae.

In Nosocomio academico satis magnus aegrotantium numerus hoc anno curatus fuit. Utrumque polyclinicum continuo ac notabili modo increscit. Non paucae operationes, quarum plures gravissimae, institutae sunt. In Tococomio gravidarum numerus satis magnus receptus est, pluresque operationes obstetriciae a medicinae candidatis peractae sunt. Gaudendum

omnino est, quod spatium recipiendis aegris destinatum parumper ampliatum sit. Viri enim spectatissimi, qui Nosocomio civili praefecti sunt, ad usum academicum cesserunt vicinam domum, cum Nosocomio academico apte coniunctam, ita ut hodie maiorem aegrotantium numerum recipere possint clinices Professores. Etsi vero miserrimus, in quo versatur Nosocomium academicum, status hoc modo revera parumper emendatus sit, plurima tamen desiderantur. Non minus quam antea summa est necessitas novi idoneique Nosocomii aedificandi. Num diu adhuc nobis erit expectandum? Utique sperandum, mox coniunctis viribus tristi, in qua versamur, conditioni finem impositum iri, tandemque Nosocomium conditum iri, in quo non opprobrium erit externos medicos circumducere, in quo, quod longe maioris momenti, aegrotantes tali numero recipi possint, ut ad practicam studiosorum exercitationem sufficiat.

Armamentarium chirurgicum hoc anno insigniter locupletatum est. Non tantum multa nova instrumenta addita sunt, sed Clarissimus SUERMAN, per multos annos Chirurgiae inter nos Professor, Facultatis medicae Nestor, pretiosissimum suum armamentarium Nosocomio donavit, neque differre voluit, quod vivus adhuc perpetrare poterat. Persuasum tibi sit, coniunctissime SUERMAN, de grato omnium animo. Diu adhuc vivas ut huius animi testis sis. Sit tibi senectus felix et vegeta ut hucusque fuit. Serventur tibi vires et iuvenilis amor omnium, quae bona sunt ac pulcra!

Prouti Academiae Curatorum cura ac benevolentia Virorum Nosocomio civili praepositorum, Nosocomium academicum amplificatum fuit, ita urbis nostrae magistratus aestumatissimo Collegae DONDERS domus cuiusdam usum concessit, in qua tum plurimi oculorum morbo laborantes auxilium petunt, tum adest occasio nonnullos aegros recipiendi, ita ut medicinae studiosi quoque hoc loco multos aegros oculorum morbis affictos videre, multisque operationibus adistere possint. Expectationem habemus, post brevius longiusve temporis spatium ampliorem domum ex donis privatis ad Nosocomium ophthalmiatricum instructum iri.

De Bibliotheca academica, qui huic praefectus est Vir doctissimus haecce mecum communicavit.

Bibliotheca anno praeterito a multis tum Academiae civibus, tum aliis fuit frequentata, dum non pauci ibi diutius studendi causa morabantur.

Quodsi adesset conclave ad lectores recipiendos aptum, ac hiemali tempore bene calefactum, lectorum numerus profecto longe maior foret.

Numerus librorum magnopere auctus est. Professorum nonnulli, alii etiam, qui olim Academiae alumni fuerunt, bibliothecae opera obtulerunt, quae aut scripserant ipsi, aut possidebant. Dona, quae a Rege et eius administris, vel a variis doctrinarum institutis et societatibus, tum patriis tum exteris, mitti solent, suo quaeque tempore accepta sunt. Praeterea autem nonnulla dona ex variis regionibus a privatis hominibus oblata sunt.

Novum, quod constructum fuit, conclave propediem usui patebit, spatium autem acquisitum iam post breve tempus repletum erit.

Antequam verbis finem imponam, quaestiones vobiscum communicandae sunt a singulis Ordinibus in proximum annum propositae:

AB ORDINE MEDICO:

I.

Quaeritur disquisitio anatomica et histologica ovariorum unius pluriumve mammalium, eo potissimum consilio, ut indagetur, qua ratione folliculi GRAAFFIANI, magis minusve a superficie remoti, deinceps ad eam perveniant.

II.

Diversae physiologorum sententiae de actione musculorum intercostalium tam internorum quam externorum in respirationis motu historice exponantur, et, anatome duce, tum etiam experimentis institutis, critice examinentur.

Ad utramque quaestionem etiam patrio sermone respondere licebit.

AB ORDINE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS:

I.

Critice exponantur recentiores physicorum investigationes de nexu inter effectus, praesertim thermicos et chemicos, fluxus galvanici, atque processum chemicum in apparatu electromotorio.

II.

Quaeritur accurata plantarum indigenarum ex ordine Naiadeorum (Endlicher) descriptio.

Ad primam quaestionem etiam patrio sermone respondere licebit.

AB ORDINE THEOLOGICO;

Christi orationum, a Iohanne relatarum, ea singulatim dicta explicantur, unde appareat, quibus fundamentis fidem sibi habendam niti voluerit Conservator.

AB ORDINE IURIDICO:

I.

Exponatur locus iuris criminalis de moderamine inculpatae tutelae, cum in historia iuris romani et germanici atque patrii, tum collatis inter se iuris hodierni diversarum gentium principiis atque sanctionibus.

II.

Exponatur necessitudo, quae intercedit inter iuris privati, tum civilis tum mercatorii, praecepta et oeconomiae politicae disciplinam.

AB ORDINE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET
LITEBARUM HUMANIORUM:

I.

Instituatur critica disquisitio de M. TULLII CICERONIS vita politica.

II.

Exponatur, quae fuerit propria Isaëuitarum theocratiae ratio, et quae nam hanc inter et aliorum populorum veterum hierarchias fuerit similitudo et dissimilitudo.

Novus igitur vobis apertus campus est, Commilitones, quem nova alacritate inecatis speramus.

Hisce peractis unum restat, quod felix faustumque esse iubeat Deus optimus, maximus! Decreto regio successor mihi datus est PETRUS HARTING, Vir Clarissimus. Te advocare quidem non possum, coniunctissime Collega, ut locum tibi destinatum capias, regendae tamen Academiae munus in te trado, sperans fore ut brevi in integrum prorsus sit restituta valetudo, utque vires tibi sint ad novum tibi impositum munus gerendum, et ad suscipienda negotia eodem ardore, quocum in ea incumbere solebas. Floreat te Rectore Academia nostra, toto animo opto.

DIXI.

ACTA IN SENATU

A. CIOIOCCCLVII—CIOIOCCCLVIII,

RECTORE LUDOVICO CHRISTIANO VAN GOUDOEVER,
GRAPHIARIO IACOBO ADOLPHO CAROLO ROVERS.

Die 26 m. Martii. Quum Rector Magnificus LUDOVICUS GERARDUS VISCHER oculorum morbo laboret, Prorector IACOBUS VAN HALL, a Senatu Amplissimo in cathedram ductus, habita oratione *de societate commendataria aliis legibus regenda in nostra patria quam in Francia*, enarratisque quae Academiae hoc anno tum prospera tum adversa accidissent, Rectorem in proximum annum a Rege Augustissimo lectum pronuntiat et salutatur Virum Clarissimum LUDOVICUM CHRISTIANUM VAN GOUDOEVER.

Senatus Graphiarius lectus est Vir Clarissimus I. A. C. ROVERS.

Die 7 m. Septembris. Senatus luget obitum Viri Clarissimi A. VAN GOUDOEVER, in Facultate Phil. Theor. et Lit. Hum. Prof. Emeriti.

Die 12 m. Februarii. Designantur quatuor viri, e quibus a Rege Augustissimo Rector in proximum annum eligatur,

Ex Ordine Math. et Phil. Nat.	P. HARTING.
" Theologico	B. TER HAAR.
" Iuridico	I. ACKERSDYCK.
" Phil. Theor. et Lit. Hum.	I. A. C. ROVERS.

Designantur etiam quatuor viri, e quibus Senatus Academicus Graphiarius eligatur,

Ex Ordine Medico	I. L. C. SCHROEDER V. D. KOLK.
" Math. et Phil. Nat.	C. H. D. BUYS BALLOT.
" Theologico	B. TER HAAR.
" Iuridico	I. ACKERSDYCK.

Assessores constituuntur,

Ex Ordine Theologico	B. TER HAAR.
" Iuridico	G. W. VREEDE.
" Phil. Theor. et Lit. Hum.	S. KARSTEN.
" Medico	G. I. LONGQ, C. IAN. FIL.

Cum Senatu communicatur, Virum Clarissimum C. H. D. BUYS BALLOT, in Facultate Math. et Phil. Nat. Professorem Extraordinarium, decreto regio diei 24 m. Iunii creatum esse Professorem Ordinarium, eundemque honorem hoc decreto obtigisse Viro Clarissimo L. C. VAN GOUDOEVEER, in Facultate Medica Professore Extraordinario.

Leguntur Literae Curatorum, quibus Viri Amplissimi Senatum certiores faciunt, se Viris Doctissimis I. H. C. KERN et N. W. P. RAUWENHOFF rogantibus, ut sibi in Auditorio quodam Academico scholas habere liceret, gratum fecisse.

Curatores Senatum sententiam rogant de Annalium Academicorum edendorum utilitate et ratione. Senatus Curatoribus scribit, sibi videri Annales non abrogandos, sed et iusto tempore edendos et vero ad pristinam amplitudinem atque ubertatem revocandos esse accessione commentationum in certamine literario praemio ornatarum, optandumque huius rei causa esse, ut ex aerario publico Academia succurratur.

S E R I E S L E C T I O N U M,
IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

INDE A FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCCLVI USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCCLVIII

A PROFESSORIBUS ET LECTORIBUS HABENDARUM,

RECTORIS

LUDOVICO CHRISTIANO VAN GOUDOEVER.

IN FACULTATE MEDICA.

Anatomen docebit I. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK, quater per diem hebdomadem, hora V.

Dissectionibus cadaverum anatomicis; opportuno anni tempore instituendis, praeerit quotidie I. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK.

Anatomen generalem docebit et *Organorum fabricam subtiliorem normalem et morbosam* demonstrabit P. HARTING, horis auditoribus commodis.

Physiologiam docebit I. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK, diebus lunae, martis et iovis, hora VIII, die mercurii, hora IX.

Experimentis et indagationibus physiologicis et microscopicis in laboratorio physiologico quotidie praeerit F. C. DONDEERS.

Biologiam generalem exponet F. C. DONDEERS, die mercurii, hora XI, die iovis, hora X.

Anthropologiam tradet F. C. DONDEERS, diebus martis, mercurii, iovis et veneris, hora

Pathologiam, sectionibus cadaveris illustratam, tradet F. C. DONDEERS, diebus martis et iovis, hora IX, diebus veneris et saturni, hora X.

Materiam medicam et praecipua *therapiae generalis* capita exponet G. I. LONCA, diebus lunae, mercurii et veneris, hora II; post ferias autem hiemales, die veneris, hora IX.

Pathologiam et therapiam specialem tradet G. I. LONCA, die lunae, hora VIII, diebus martis et iovis, hora IX.

Exercitationes clinicas in arte medica quotidie moderabitur G. I. LONCA, hora XI, in Nosocomio Academico.

Theoriam artis chirurgicae tradet L. C. VAN GOUDOEVER, diebus martis, mercurii et veneris, hora VIII, die saturni, hora IX.

Exercitationes polyclinicas in arte chirurgica, diebus lunae, mercurii et veneris, hora IX; *ophthalmiatricas*, diebus martis, iovis et saturni, hora X; *clinicas* vero tum *chirurgicas*, tum *ophthalmiatricas* quotidie moderabitur L. C. VAN GOUDOEVER, in Nosocomio Academico.

Operationibus chirurgicis, in cadavere instituendis, qualibet oblata occasione praeerit L. C. VAN GOUDOEVER.

Deligandi exercitationes moderabitur L. C. VAN GOUDOEVER, die lunae, hora V—VII, post meridiem.

Artis obstetriciae theoriam exponet L. C. VAN GOUDOEVER, diebus martis et mercurii hora XII et dimidia post meridiem; morbos puerperarum et neonatorum die iovis, hora VIII atque XII et dimidia.

Exercitationibus obstetriciis practicis praeerit L. C. VAN GOUDOEVER, diebus lunae et veneris, hora XII—II, et ad parturientium lectulos qualibet oblata occasione.

Medicinam forensem exponet F. C. DONDEERS, inde a feriis aestivis usque ad d. XV m. Februarii, diebus mercurii, iovis et veneris, hora II.

Ophthalmologiam docebit et *exercitationes clinicas in ophthalmiatria* moderabitur F. C. DONDEERS, diebus lunae, martis et saturni, hora II.

B. F. SUERMAN, quamvis munere suo per aetatem sit defunctus, civibus tamen Academiae quolibet opportunitate prodesse paratus erit.

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

Physicam experimentalem exponet R. VAN RÆES, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, hora I.

Mechanicam analyticam docebit R. VAN REES, diebus lunae, mercurii et veneris, hora XI.

Physicae mathematicae capita selecta explicabit R. VAN REES, diebus martis et iovis, hora XI.

Chemiam anorganicam docebit G. I. MULDER, diebus lunae, martis, mercurii, hora XII.

Chemiam practicam tradet G. I. MULDER, quotidie in Laboratorio chemico.

Botanices et Physiologiae plantarum elementa exponet C. A. BERGSMÄ, diebus lunae, martis et mercurii, hora XI.

Botanicam Historiam plantarum medicinalium tradet C. A. BERGSMÄ, diebus lunae et martis, hora XII.

Anatomiam plantarum docebit C. A. BERGSMÄ, diebus et horis, auditoribus commodis.

Oeconomiam ruralem exponet C. A. BERGSMÄ, diebus mercurii et saturni, hora X, duce compendio suo: *Handboek voor de Vaderlandsche Landhuishoudkunde*, ed. Trai. ad Rhen. 1842.

Excursionibus botanicis singulis dierum hebdomadibus praeerit C. A. BERGSMÄ.

Zoologiam docebit TH. G. VAN LIDTH DE IEUDE, diebus lunae et martis, hora X.

Anatomen comparatam tradet TH. G. VAN LIDTH DE IEUDE, diebus et horis, auditoribus commodis.

Historiam naturalem animalium tradet P. HARTING, diebus lunae, martis, mercurii et iovis, hora II.

Zootomiam et histologiam comparatam exponet P. HARTING profectionibus discipulis, hora auditoribus commoda.

Historiam naturalem plantarum, imprimis medicinalium, tradet P. HARTING, die iovis, hora XI, die veneris, hora XII.

Palaeontologiae elementa docebit P. HARTING, hora postea indicanda.

Exercitationibus zootomicis et phytomicis quotidie praeerit P. HARTING.

Elementa matheseos docebit C. H. D. BUYS BALLOT, ante ferias hiemales quotidie, hora VIII; post illas, diebus lunae, martis et mercurii, hora VIII.

Stereometriam, trigonometriam sphaericam et algebram tradet C. H. D. BUYS BALLOT, inde a Kal. Novembribus diebus mercurii, iovis et saturni, hora X.

Calculus integram tradet C. H. D. BUYS BALLOT, diebus mercurii, iovis, veneris et saturni, hora XII.

Methodum docendi mathesis exponet C. H. D. BUYS BALLOT, diebus et horis auditoribus commodis.

Chemiam organicam docebit I. W. GUNNING, Chemiae Lector, diebus lunae, martis et mercurii, hora IX.

Chemiam forensem tradet I. W. GUNNING, die veneris, hora XI et XII.

Chemiam technicam publice docebit I. W. GUNNING, hora deinde indicanda. Lectiones astronomicae postea indicabuntur.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

Encyclopaediam theologicam tradet H. BOUMAN, die veneris, hora IX.

Theologiae Naturalis, sive *Philosophiae de Deo*, *historiam antiquiorem* enarrabit H. BOUMAN, die iovis, hora IX.

Historiam librorum Novi Testamenti, sive *Introitum in Novum Testamentum*, tradet B. TER HAAR, die veneris, hora XII.

Criticam sacram tradet H. BOUMAN, die lunae, hora IX.

Hermeneuticae sacrae partem priorem tradet H. BOUMAN, die martis, hora IX.

Carmina Hebraica ac Vaticinia interpretabitur H. BOUMAN, diebus iovis et veneris, hora X.

Epistolae ad Romanos partem *moralem* et *Epistolam ad Galatas* explicabit H. BOUMAN, diebus lunae et martis, hora X.

Historiam Ecclesiae Christianae tradet B. TER HAAR, diebus lunae et martis, hora I, die mercurii, hora X.

Theologiam dogmaticam docebit H. E. VINKE, diebus lunae, martis et mercurii, hora XI.

Theologiam biblicam N. T. tradet H. E. VINKE, die iovis, hora IX et XII.

Ethicam Christianam docebit B. TER HAAR, diebus lunae et martis, hora II, die mercurii, hora IX.

Theologiam pastorem tradet H. E. VINKE, diebus lunae, martis et mercurii, hora XII.

Puerorum doctrinae Christianae initiis erudiendorum exercitationem instituet H. E. VINKE, die veneris, hora XI.

Exercitationes oratorias moderabitur B. TER HAAR, hora postea indicanda.

Commilitonibus, *orationes sacras* habentibus, praesides aderunt H. BOUMAN, H. E. VINKE et B. TER HAAR diebus et horis, tum sibi, tum commilitonibus maxime commodis.

IN FACULTATE IURIDICA.

Ius Pandectarum enarrabit B. I. L. DE GEER, diebus lunae et saturni, hora II, diebus martis et iovis, hora XII.

Historiam Iuris Romani tradet B. I. L. DE GEER, die lunae, hora XII, diebus iovis et saturni, hora X.

Institutiones Iustiniani interpretabitur B. I. L. DE GEER, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, hora VIII.

Encyclopaediam Iuris exponet B. I. L. DE GEER, diebus martis, mercurii et veneris, hora I.

Ius civile Nederlandicum secundum compendium a se editum docebit I. VAN HALL, diebus lunae, martis, mercurii et iovis, hora I.

Ius mercatorium et maritimum exponet I. VAN HALL, diebus lunae, mercurii et veneris, hora IX.

Rem iudiciariam et rationem procedendi in causis civilibus explicabit I. VAN HALL, diebus lunae, mercurii et veneris, hora X.

Exercitiis practicis, a provectoribus instituendis, praecerit I. VAN HALL, alternis mercurii diebus, hora vespertina VI.

Repetitorium de Iure civili et mercatorio instituet I. VAN HALL, diebus et horis sibi et auditoribus commodis.

Historiam gentium recentiorum politicam tradet I. ACKERSDYCK, diebus martis, iovis et saturni, hora XI.

Statisticam exponet I. ACKERSDYCK, iisdem diebus, hora IX.

Oeconomiam politicam docebit I. ACKERSDYCK, diebus lunae, mercurii et veneris, hora XI.

Disciplinae Iuris naturalis fata et praecipua placita exponet G. G. VREEDE, diebus lunae, mercurii et veneris, hora IX.

Ius publicum Batavum tradet G. G. VREEDE, diebus lunae et martis, hora VIII.

Iurisdictionis administrativae, quae dicitur, selectas causas tractabit G. G. VREEDE, die saturni, hora I.

Ius gentium Europaeum tradet G. G. VREDE, diebus martis et saturni, hora X.

Ius criminale docebit G. G. VREDE, diebus mercurii, iovis et veneris, hora VIII.

Codicem Quaestionum criminalium explicabit G. G. VREDE, die iovis, hora X, die veneris, hora I, die saturni, hora VIII.

A. C. HOLTJUS legitimam vacationem consecutus recitationes nullas edicit; quodsi alia ope iuris Studiosis prodesse poterit, eam desiderantibus non aegre accommodabit.

Publicis disputandi exercitiis praeerunt iuris Professores alternis saturni diebus, hora XII.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

Logica docebit C. G. OPZOOMER, diebus iovis, veneris et saturni, hora II.

Metaphysica tradet C. G. OPZOOMER, diebus iovis, veneris et saturni, hora I.

Litteras Graecas docebit S. KARSTEN, diebus lunae, martis, iovis et veneris, hora XI, tractando Herodoti lib. II, Tragicorum locos selectos, Demosthenis *Oratt. Olynthiacas*.

Litteras Latinas docebit S. KARSTEN, diebus lunae, martis, iovis et veneris, hora XII, interpretando Ciceronis *Quaest. Tuscul.* I, Sallustii *Bellum Iugurthinum*, Virgilii *Georgica*.

Antiquitates Graecas explicabit S. KARSTEN, die mercurii, hora XI et XII.

Antiquitates Romanas tradet I. A. C. ROVERS, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, hora IX.

Historiam Gentium antiquarum enarrabit I. A. C. ROVERS, diebus mercurii et iovis, hora X.

In *Historicorum Latinorum fidem et auctoritatem eorumque Historiae scribendae rationem* cum commilitonibus inquiret I. A. C. ROVERS, diebus martis et veneris, hora X.

Litteras Hebraicas docebit H. C. MILLIES, tum Grammatica explicanda, tum parte libri Geneseos legenda, diebus martis et iovis, hora I, diebus veneris et saturni, hora IX.

Literarum Chaldaicarum et Syriacarum initia tradet H. C. MILLIES, diebus martis et mercurii, hora XI.

Antiquitates Israëliitarum explicabit H. C. MILLIES, diebus martis, mercurii et iovis, hora IX.

Isagogen in libros sacros Veteris Foederis tradet H. C. MILLIES, die mercurii, hora XII, die saturni, hora X.

Cum provectionibus *locos selectos Scriptorum Arabicorum* leget H. C. MILLIES, die veneris, hora VI—VIII.

Si qui sint, qui *litteris Malaïcis et Iavanicis* operam dare cupiant, eorum studia lubentissime adiuvabit H. C. MILLIES, die iovis, hora V—VII.

Litteras Belgicas et literarum Belgicarum Historiam exponet L. G. VISSCHER, diebus lunae, martis, veneris et saturni, hora X.

Praecepta stili bene Belgici tradet L. G. VISSCHER, diebus lunae, martis et saturni, hora II.

Historiam medii aevi et recentiorum temporum enarrabit I. ACKERSDYCK, diebus mercurii et veneris, hora I.

Historiam Patriae enarrabit L. G. VISSCHER, die lunae, hora XI, diebus martis et iovis, hora XII, die saturni, hora I.

Historiam Indiarum Orientalis et Occidentalis L. G. VISSCHER, diebus iovis et veneris, hora XI.

Institutiones paedagogicas habebit S. KARSTEN, die saturni, hora IX et X, partim *metrica* explicando, partim tractando Aristophanis *Acharn.* et Horatii *Carmina*.

Disputandi exercitationes, alternis hebdomadibus, die lunae, hora I, instituendas, moderabuntur S. KARSTEN et I. A. C. ROVERS.

Recentiorum literarum monumenta interpretabitur C. G. OPZOOMER, diebus lunae, martis et mercurii, hora commilitonibus maxime commoda.

I. C. SWYGHUISEN GROENEWOUD, quamquam per aetatem rude donatus, tamen studiosae literarum Orientalium iuventuti, quoad poterit et licebit, prodesse lubenter paratus erit.

A. VAN GOUDOEVEER, quamquam ob aetatem septuagenariam rude donatus, tamen, quantum per vires licebit, Academiae civibus prodesse conatus est.

G. DORN SEIFFEN, *Literarum Humaniorum Lector*, praecipua tam anti-

quarum quam recentiorum gentium historiae facta enarrare gentesque, quod ad culturae progressus, inter se comparare perget, diebus mercurii et saturni, hora XI aliave commilitonibus magis commoda.

A. C. OUDEMANS docebit *Chemiam esculentorum*, die saturni, hora XI.

A. C. OUDEMANS exponet *Chemiam theoreticam*, die lunae, hora X.

C. L. VLAANDEREN docebit *Chemiam analyticam*, diebus iovis, veneris et saturni, hora IX.

C. L. VLAANDEREN tradet *Chemiam pharmaceuticam*, diebus iovis et veneris, hora X.

I. H. HISGEN, Literarum Germanicarum Lector, diebus et horis auditoribus commodis, *Literas Germanicas et Literarum Germanicarum historiam, inde a sec. XVIII*, exponet.

I. VENNING, Literarum Anglicarum Lector, *Literas Anglicas* docebit, hora auditoribus commoda.

Bibliotheca Academica diebus lunae, martis, mercurii, iovis, veneris et saturni, ab hora XII ad IV, feriarum autem tempore singulis diebus iovis, ab hora I ad III, unicuique patebit. Museum zoologicum et mineralogicum quotidie patebit.

NUMERUS STUDIOSORUM IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

DIE XXXI M. DECEMBRIS CIOIOCCCLVII.

In Facultate Medica	59.
" " Math. et Phil. Nat.	14.
" " Theologica	218.
" " Iuridica	194.
" " Phil. Theor. et Lit. Hum. . .	18.
	498.

Praeterea in Album Academicum nomina Studiosorum, in Athenaeis studiis operam navantium, relata sunt, eo tantum consilio, ut hic publice progressus probent et Doctores creentur, quorum

In Facultate Medica	8.
" " Math. et Phil. Nat.	—
" " Theologica	11.
" " Iuridica	7.
" " Phil. Theor. et Lit. Hum. . .	—
	26.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA,

A DIE XXVII MARTII A. CIOIOCCCLVII AD DIEM XXVI MARTII A. CIOIOCCCLVIII.

IN FACULTATE MEDICA.

- d. 4 m. Aprilis. IOHANNES VAN DER BEKE CALLENFELS, Flessinganus, Med. et Art. Obst. Doctor, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor.
- " 19 " Maii. LUDOVICUS THEODORUS POMPE, Sylva-Ducensis, Med. Doctor, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude*.
- " 28 " " PETRUS ALEXANDER FREDERICUS MAITLAND, e pago Vorden, Med. Doctor, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor.
- " 6 " Iunii. FRANCISCUS IACOBUS DUPONT, Roterodamensis, privatim defensa Dissertatione *de sterilitate mulierum*, Nederlandice scripta hoc titulo: *Over de onvruchtbaarheid van het vrouwelijk geslacht*, Medicinae Doctor, *magna cum laude*.
- " 18 " " BASTIANUS IACOBUS HOLSTER, Sylva-Ducensis, Med. et Art. Obst. Doctor, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude*.
- " 4 " Iulii. HERMANNUS SNELLEN, e pago Zeist, publice defenso Specimine Physiologico-Medico continente disquisitiones *de viderorum in Inflammationem*, Nederlandice scripto hoc titulo: *de invloed der zenuwen op de ontsteking proefondervindelijk getoetst*, Medicinae Doctor, *magna cum laude*.

- d. 4 m. Iulii. CHRISTIANUS GERHARDUS VAN REEKEN, Amstelodamensis, Med. Doctor, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude*.
- " 11 " Sept. GUILIELMUS MARIUS GUNNING, Hornanus, privatim defensa Dissertatione Physiologico-Medica continente *disquisitiones de motu sanguinis eiusque stasi*, Nederlandice scripta hoc titulo: *onderzoekingen over bloedsbeweging en stasis*, Medicinae Doctor, *magna cum laude*.
- " 12 " " ABRAHAMUS FRIDERICUS VAN WAGENINGE, Roterodamensis, Med. Doctor, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude*.
- " 21 " Nov. IOANNES GEORGIUS MARIA HANLO, Amstelodamensis, Med. et Chir. Doctor, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *magna cum laude*.
- " 23 " " OTTO ADRIANUS IOANNES RICHELLE, e pago Bennebroek, Med. Doctor, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude*.
- " 26 " " LUDOVICUS THEODORUS POMPE, Sylva-Ducensis, Med. et Art. Obst. Doctor, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude*.
- " 3 " Dec. QUIRINUS IOHANNES MARIUS JANSSEN, Gusanus, Med. et Art. Obst. Doctor, privatim defensio Thesibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude*.
- " 9 " " ALEXANDER HENDRICUS CONRADUS VAN DRIEL, e pago Voorst, Med. Doctor, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude*.
- " 9 " " FRANCISCUS IACOBUS DUPONT, Roterodamensis, Med. Doctor, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *magna cum laude*.
- " 22 " " ABRAHAMUS FRIDERICUS VAN WAGENINGE, Roterodamensis, Med. et Chir. Doctor, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude*.
- " 9 " Martii. ADRIANUS HENRICUS TELSER, e pago Iutphaas, Med. et

Art. Obst. Doctor, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude*.

- d. 18 m. Martii. OTTO ADRIANUS IOANNES RICHELLE, e pago Bennebroek, Med. et Art. Obst. Doctor, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude*.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

- " 27 " Iunii. DANIEL KOORDERS, e pago Maarssen, publice defenso Specimine Theologico Dogmatico-Critico *de pugna Theologiam inter atque Anthropologiam in Ecclesiae Christianae historia*, Theologiae Doctor, *magna cum laude*.
- " 19 " Dec. IOHANNES IUSTINUS BERGSMAN, Iuris Romani et Hodierni Doctor, privatim defenso Specimine Historico-Theologico *de Commissariis politicis sive delegatis summi Imperii ad Synodos Ecclesiae Reformatae in nostra patria*, Theologiae Doctor, *cum laude*.

IN FACULTATE IURIDICA.

- " 20 " Maii. GUILIELMUS PETRUS WOLTERBEEK, Amstelodamensis, publice defenso Specimine Oeconomico-Politico continente *nonnulla studia historica de sortis divisione*, Nederlandice scripto hoc titulo: *Geschiedkundige studiën over kapitaalverdeeling*, Iuris Romani et Hodierni Doctor.
- " 26 " Iunii. IOHANNES GUILIELMUS MEINARDUS SCHOREN, Medioburgensis, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude*.
- " 26 " " IANUS ARENDTIUS VAN HOEK, Oostburgensis, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude*.
- " 29 " " FRANCISCUS CONSTANTINUS GUILIELMUS KOKER, Hornanus, privatim defenso Specimine Historico-Iuridico continente *inquisitionem in indolem et naturam bonorum vicariorum in Belgio*, Nederlandice scripto hoc titulo: *onderzoek naar den aard en de geschiedenis der Vicariegoederen in Nederland*, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude*.

- d. 29 m. Iunii. IOHANNES GEORGIUS GLEICHMAN, Roterodamensis, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude*.
- " 4 " Iulii. HENRICUS HERMANNUS HIDDINGA, Sneecanus, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude*.
- " 4 " " IOANNES IANUS FRANCISCUS DE JONG VAN BEEK EN DONK, e pago Stratum in Brabantia Septemtrionali, privatim defenso Specimine, *de Curia, quae Hagae Comitatus fuit (1591-1795) cum Brabantiae tum regionis Transmosanae*, Nederlandice scripto hoc titulo: *Bijdrage tot de Geschiedenis van den Raad en Leenhove van Brabant en Landen van Overmase (1591-1795)*, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude*.
- " 21 " Sept. ADRIANUS PLOOS VAN AMSTEL, Amstelodamensis, publice defenso Specimine *de fructuum perceptione*, Nederlandice scripto hoc titulo: *over de eigendomsverkrigging van vruchten*, I. R. et H. Doctor, *cum laude*.
- " 5 " Oct. IOANNES PHILIPPUS VERLOREN, Rheno-Traiectinus, privatim defenso Specimine sistente *nonnullas Quaestiones Iuris Romani ac Hodierni*, I. R. et H. Doctor.
- " 7 " " ANTONIUS REINHARDUS FALCK, Amstelodamensis, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.
- " 20 " " GUILIELMUS FRANCISCUS DE JONGE, Medioburgensis, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude*.
- " 12 " Nov. CORNELIUS IOHANNES HEYLIDY, Surinamensis, publice defenso Specimine Historico-Iuridico *de modo procedendi Surinamensi in causis criminalibus, cum veteri tum novissimo*, Nederlandice scripto hoc titulo: *over de vroegere en hedendaagsche Strafrechtspleging in Suriname*, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude*.
- " 10 " Dec. LEONARD ROELVINK, ex oppido Bredevoort, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude*.
- " 16 " " GUILIELMUS NICOLAUS CAROLUS VAN HENGST, Rheno-Traiectinus, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.
- " 18 " " IANUS WORMEUS LUDOVICUS RAVEN, Haganus, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude*.

- d. 2 m. Febr. PETRUS VERLOREN, Rheno-Traiectinus, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.
- " 4 " " IANUS GUILIELMUS QUERTENMONT, Haganus, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude*.
- " 4 " " GUILIELMUS ADOLPHUS 't HOOFT, Dordracenus, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude*.
- " 23 " " MAURITIUS CORNELIUS VAN HALL, Amstelodamensis, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude*.
- " 16 " Martii. RUDOLPHUS SANDBERG, Zwollanus, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude*.
- " 17 " " HERMANUS HENRICUS VAN DE POLL, Amisfurtensis, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.
- " 24 " " GUILIELMUS HENRICUS VON WATTENWYLL dictus DE WATTENVILLE, Lugduno-Batavus, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude*.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE
ET LITERARUM HUMANIORUM.

- " 22 " Dec. PETRUS PAULUS MARIA ALBERDINGK THYM, Amstelodamensis, publice defenso Specimine Historico *de origine et historia Gothorum aliarumque gentium, per quas Romanum Imperium extinctum est*, Philosophiae Theoreticae Magister et Literarum Humaniorum Doctor, *cum laude*.

A C A D E M I A

G R O N I N G A N A.

NOMINA PROFESSORUM

QUI

INDE A D. IX OCTOBRIS CIOIOCCCLVII AD D. XIV OCTOBRIS CIOIOCCCLVIII

IN ACADEMIA GRONINGANA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

LUDOVICUS GERLACHUS PAREAU.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

IOSUA IOANNES PHILIPPUS VALETON.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

P. HOFSTEDE DE GROOT.

W. MUURLING.

L. G. PAREAU.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE
ET LITERARUM HUMANIORUM.

F. C. DE GREUVE.

W. HECKER.

I. I. P. VALETON.

C. M. FRANCKEN.

W. I. A. IONCKBLOET.

IN FACULTATE IURIDICA.

H. NIENHUIS, Prof. emeritus.

I. H. PHILIPSE.

R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE.

B. I. GRATAMA, qui d. 15 m. Aprilis
munus auspicatus est.O. VAN REES, Prof. extr., qui d. 24 m.
Aprilis munus auspicatus est.

IN FACULTATE MEDICA.

I. BAART DE LA FAILLE.

F. Z. ERMERINS.

I. HISSINK IANSEN.

I. VAN DEEN, a. d. 31 m. Dec. Prof. ord.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM
ET PHYSICARUM.

H. C. VAN HALL.

I. W. ERMERINS.

N. MULDER.

W. A. ENSCHEDÉ.

P. I. VAN KERCKHOFF.

ORATIO

DE

PERFECTIONIS CHRISTIANAE IN ANTIQUA PHILOSOPHIA
PRAESENSATIONIBUS ET DESIDERIIS,

QUAM HABUIT

LUDOVICUS GERLACHUS PAREAU,

A. D. XIV M. OCTOBRIS A. CIOLOCCCLVIII,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM ITERUM DEPONERET.

QUI AD FESTUM HUNC DIEM CELEBRANDUM CONFLUXISTIS,
VIRI AMPLISSIMI! VIR CONSULTISSIME! VIRI CLARISSIMI! DOC-
TISSIMI! PLURIMUM VENERANDI! IUVENES DILECTISSIMI!
CIVES, HOSPITES, SUO QUISQUE LOCO SPECTABILES!

AUDITORES EXOPTATISSIMI!

Ad religionem Christianam commendandam omni fere aevo provocarunt theologi ad antiqua Hebraeorum prophetarum vaticinia Messiana, et provocant etiamnum. Idque recte; dummodo non in minutioribus et fortuitis quibusdam haereant, sed quod apud ipsos prophetas praecipuum est, praecipue teneant. Unius Dei cognitionem et adorationem vaticinabantur fore perennem. Hanc ad perfectiora semper adductum iri, ut non lege externa regerentur, sed spiritu intus agerentur homines. Per regnum Divinum, per Deo sacram societatem id ita effectum iri, ut vel rex, vel animos hominum regens Dei minister, etiamsi vel huic multa ab hominibus forent perpetiendâ, in hac societate divinam in hominibus vim exerceret. Neque id una gente sua terminandum, sed omnes populos, homines omnes eo adducendos esse, quippe omnes ad Dei imaginem creatos. — Has eximias sane expectationes eventum habituras prophetae, unius Dei cognitione divinisque promissis nixi, certo pronuntiarunt et vaticinati sunt. IESUS CHRISTUS autem has ita explevit, ut dicendus sit maxime etiam sublimia eorum vaticinia longissime superasse.

Uti autem haec Hebraeorum prophetarum carmina equidem admiror et magni facio, ita etiam Graecorum Romanorumque philosophorum scripta et amavi semper et amo. In his autem invenire mihi videor similem aliquem veluti prophetismum, non unius Dei quidem pura cognitione, minus etiam singularibus Dei promissis nixum, sed nitentem natura humana, a

Deo procreata divinoque praedita ingenio. Quare cum haec mihi contingat coram viris doctis dicendi opportunitas, paucis meam hac de re sententiam exponam. Dicam igitur de perfectionis Christianae in antiqua philosophia praesensionibus et desideriis.

Quod agens tantum abest ut res plane novas moliri dicendus sim, ut contra in antiquissima ecclesia Christiana ii imprimis Patres Graeci, qui id sua edocti erant experientia, constanter profiterentur, „prouti Mosæ prophetisque Hebraeos, ita Graecos philosophis tanquam paedagogis ad Christum fuisse praeparatos”¹⁾. Sed antiquissima, si a nonnullis immerito antiquata censeantur, renovare saepe conducit. — In argumento autem hoc exponendo non ita versabor, ut multa de virtute philosophorum praecepta enumerem, cum Iesu aut Apostolorum praeceptis quodammodo consonantia; quod et longum sit et ad rem parum faciens. Pauca tantum ex antiqua philosophia depromam, sed praecipua et ita comparata, ut appareat in interiori eius natura inveniri praesensiones et desideria eius perfectionis, quae nobis est in Iesu Christo concessa.

Vos, A. H.! ea, qua soletis, benevolentia favete dicenti!

Primo igitur praecipuoque loco commemorandum est, finem summum homini propositum, in vita omni spectandum, egregie sensisse nonnullos veteres philosophos.

Et Dei quidem rerumque divinarum eos hac in re rationem habuisse, minime sane mirandum est. Homo enim, quam primum excoli incipit, animalibus reliquis se sentit superiorem et naturae cuidam excelsiori cognatum, quam in mundo adspectabili viventem agentemque suspicatur. Quare apud gentes paulo quidem cultiores omnino omnes religionis quaedam initia inveniri, omnis testatur historia. Estque hoc confidenter pronuntiandum, hominem, qui sine ulla religione vivat, vere inhumanum esse et honorifico hominis nomine indignum.

Sed cultus ille Deorum, uti omnibus notum est, in gentibus antiquis, apud Graecos etiam Romanosque, erat paene unice externus, ritibus sacri-

¹⁾ V. c. CLEMENS ALEXANDRINUS, *Strom.* I, p. 282.

ficiisque contentus et ludis festisque in Deorum honorem institutis, lascivis haud raro illis et cum animi morumque bonitate parum aut nihil commune habentibus. — Qui Deum animo spirituque colendum et vitae bonitate honorandum esse sentirent, eoque ipso perfectionis Christianae praesensionem aliquam manifestarent, philosophi fuere.

Si quaeritur, quis eximiae huius sententiae auctor fuerit; respondendum sane, praelusisse iam quodammodo PYTHAGORAM, virum pium et egregium inter cives et in sodalitis suo honestatis vindicem. Sed primarius sine dubio auctor laudandus est admirabilis ille vir, qui Graecorum sapientissimus Delphico oraculo est iudicatus, qui se daemonio, sive spiritu quodam diviniore a perversis cohiberi profitebatur, qui unum hoc divinum praeceptum tenebat semper: „cognosce temet ipsum, γνῶθι σεαυτὸν,” quique hoc tenens primum semet ipsum vanis opinionibus et cupiditatibus purgabat, deinde omnis generis cives, iuvenes imprimis, sic instituebat, ut in semet respiciendo quod vere pulcrum, iustum, bonum esset ex sua ipsorum interiori natura persentirent, perspicerent, expeterent, sequerentur. Ita SOCRATES certum indicabat et a Sophistarum etiam cavillationibus tutum omnis honesti bonique fundamentum, in ipsa natura humana positum, ut omnes intus fierent boni, καλοὶ καγαθοί. Idque unum a Diis precari solebat, ut intus bene esset compositus, externa autem omnia internis hisce essent conspirantia; et qui eum sectabantur ut id pariter pro ipsis precaretur rogabant, ut fieret id bonum amicorum commune ¹⁾). Caeterum de Deorum, sive, ut loqui malebat, de Dei natura disputabat raro; unum hoc semper et ipse videns et aliis indicans, in maiori mundi theatro ubique rationem, mentem cerni agentem et omnia moderantem, pariterque in minori cuiusque hominis mundo, mentem illam rationemque omnia debere regere ac moderari: sic hominem, quod fert ipsius natura, revera esse „deum aliquem inter animantia reliqua” ²⁾).

His sententiis studiisque imbutus, imo hac SOCRATIS institutione penitus informatus PLATO cum de virtutis humanae natura explicatius egit et hanc sapientia, fortitudine, temperantia omnique iustitia contineri docuit, tum

¹⁾ PLATO, *Phaedro* in fine.

²⁾ XENOPHON, *Memor.* L. I. c. 4.

hac iusta rectaque animi dispositione omnem hominis bonitatem, praestantiam, felicitatem veram, imo omnem naturae humanae sanitatem contineri defendit ¹⁾. — Idem vero etiam hisce plane moralibus, ut dici solent, principiis consentanea egregia multa de Deo pronuntiavit, imprimis in dialogo Timaeo. Deus ipse bonus est. Bonus autem invidet nemini. Itaque omnia quam maxime bona et pulchra fecit ille mundi fabricator et quasi artifex. Ut igitur pictor quam mente concepit formosam perfectamque speciem, hanc quasi oculis intuens in eaque defixus manum sic dirigit, ut quam fieri potest maxime hanc pingendo exprimat, ita ille mundi quasi artifex et auctor Deus perfectas pulcri, honesti, iusti, boni species intuitus, his convenientem rerum omnium naturam informavit, mundi, τοῦ κόσμου, nomine dignam, et ad easdem honesti bonique species perpetuo mundum hunc gubernat et regit. — Est autem Deo cognatus homo, quippe ratione praeditus, quam cum illo habet communem. Insitae igitur sunt in natura humana et ingenerate pulcri, boni omnisque eius quod vere est divinum, sive recordationes sive scintillae. Hae suscitandae, alendae, inflammandae sunt, ut, ratione duce, homo magis magisque ad easdem illas perfectas honesti bonique species sese animo vitaeque componat et fiat Deo similis. Atque sic a divino illo, ut veteres dicebant, PLATONE haec, merito divina dicenda, sententia pronuntiata est: vitae consilium, homini propositum, est ut referat „similitudinem cum Deo, quantum fieri possit; est autem haec similitudo in eo posita, ut iustus et sanctus fiat cum sapientia” ²⁾. Haec autem vita, si eam in corpore hoc inclusus iam homo vixerit, sane, quando corpore hoc liberatus erit, vigebit immortalis.

Num opus est, ut ego vobis, A. H.! demonstrem, his ex antiqua philosophia depromptis contineri praesensionem eius quod perfecte nobis per IESUM CHRISTUM est patefactum? Iisdem paene verbis, quibus PLATO usus est, PAULUS Apostolus hominem vere bonum descripsit: „ad Dei imaginem informatum, contentam illam iustitia et sanctitate, veritatis cognitioni

¹⁾ *De Republ.* IV, p. 444.

²⁾ *Theaeteto*, p. 176: ὁμοίωσις θεῷ, κατὰ τὸ δυνατόν, ὁμοίωσις δὲ δίκαιον καὶ ὅσιον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι.

congrua" ¹⁾. Iesus autem, qui patrem Deum ab omnibus spiritu colendum praecipiebat, huius Dei exemplum hominibus sequendum inculcans dicebat: „Perfecti estote, uti Pater vester coelestis perfectus est." Et vero, quod multo etiam maius est, ipsum illum IESUM CHRISTUM, qui perfecta erat hominibus Dei patris imago, idemque absolutum hominum omnium exemplum, eo ipso consilio nobis Divinitus datum esse novimus, ut illum sequentes Dei geramus similitudinem.

Restat igitur, ut moneam, divinam illam PLATONIS sententiam a multis servatam esse veteribus philosophis. ARISTOTELES quidem, rerum physicarum humanarumque, quae oculis conspiciuntur, acerrimus perscrutator magis quam internae naturae humanae indagator, eam fere neglexit. Quod neque mirandum est, si observemus, Deum ARISTOTELI vix aliud quid esse quam rerum quae adsunt omnium causam primam moventem, τὸ πρῶτον κινούμεν. Sed apud Stoicos imprimis, de re ethica optime meritos, identidem occurrit nobis eadem illa sublimis sententia. Ad „naturam" enim illam, quam sequendam Stoici semper dicebant, et mundum referebant et ipsum Deum. Quare SENECA id agendum homini praecipit, „quod dii, omnium rerum optimi auctores, (agunt), qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseverant. Imitemur illos," inquit, „qui non cessant beneficia congerere de beneficiorum auctore dubitantibus, sed aequali tenore bona sua per gentes populosque distribuunt, unam potentiam sortiti, (ut omnibus possint) prodesse" ²⁾.

Quodsi igitur finem vivendi homini propositum spectes, summo iure dicendum est, perfectionis Christianae in antiqua philosophia inveniri praesensionem egregiam.

Deinde, secundo loco, attendendum est ad modum, quo veteres philosophi finem illum naturae humanae propositum assequendum iudicabant.

Et egregie quidem omnis antiquitas persensit, communionis, coniunctionis, societatis vim magnam esse et admirabilem ad bona et eximia quaeque in hominibus efficienda. MOSÉS societatem Theocraticam condidit,

¹⁾ Epł. IV: 24: τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἰσότητι τῆς ἀληθείας.

²⁾ De Beneficiis, L. VII. c. 31.

ZOROASTER religione coniunctam gentem suam reformare voluit, respublicas Graeci condebant, de Romanis notissimum est illud :

„ Tu regere imperio populos, Romane, memento ! ”

et revera imperio gentes multas excoluerunt atque orbem antiquum paene universum coniunxerunt.

Per hanc vero civilem plane coniunctionem omnia et ipsa fiebant unice civilia. Literae, historia, artes ad civitatem adstringebantur, virtus ipsa civilis modo erat, religio item civitati tota subiecta. — Qui externis huiusmodi moribus, ad civitatis legem exactis, veram nondum contineri virtutem, sed altiorem esse debere hominis excellentiam cernerent, philosophi fuerunt, ut modo vidimus. Itaque alius etiam et excelsioris generis communionem, coniunctionem, societatem expetiverunt. Sodalitium suum condidit PYTHAGORAS, amore suos secum ipso coniungere SOCRATES studebat, amicitiaque eos inter se consociabat. Omnium vero maxime PLATO totam aliquam rempublicam informandam iudicabat, qua coniuncti homines ad similitudinem cum Deo vera virtute et sanctitate adducerentur. Sed et in hac non legem, non legis praecepta et vim et poenas dominari, imo vero unicam in ea reatricem omnium volebat esse institutionem. Homines enim, ut celeberrima antri illius subterranei imagine descripsit et paene depinxit, vulgo in inferioribus haerent, vanis rerum imaginibus et umbris delectantur, et in his vincti vitam omnem degunt. Sunt his vinculis liberandi, sursum erigendi, ad sublimiora evehendi, ut id quod vere pulcrum, bonum, iustum sanctumque est in plena solis luce videant et ei vitam consecrent. Agendum autem id unice *τῇ παιδείᾳ*, institutione ¹⁾. Communiter igitur cives omnes in republica instituantur, institutione excelsiore gaudeant communiter qui civitatis vindices, sublimi autem planeque philosopha qui principes reipublicae sunt futuri. Sic unam omnes matrem habentes civitatem, *τὴν μητρίδα*, principes suos ut institutores patresque amabunt, se mutuo ut una educatos institutosque fratres diligunt. Orieturque societas, in qua suum quidem singuli negotium peragunt, nemo autem suum unius commo-

¹⁾ *De Republ.* L. VII, initio.

dum spectat, omnes communiter civitatis salutem amant, curant, efficiunt, prouti in corpore nostro membra singula suum habent, quod agant, negotium, nullum vero sibi vivit, omnia ad totius corporis sanitatem, incrementum, perfectionem efficiendam conspirant ¹⁾.

Quodsi iam, A. H.! hac societatis, per institutionem informandae mutuoque amore in unum veluti corpus coniungendae, imagine equidem perhibeam perfectionis Christianae praesensionem contineri, erunt fortasse multi qui id magnopere mirentur. Ita enim in recentiori eoque Germanico orbe nos inprimis Protestantes privam singulorum libertatem unice spectare solemus, ut suae quemque internae bonitati, virtuti, religioni ipsum solumque prospicere debere credamus, in adiumentum fortasse adhibitis quibusdam aut dogmatices placitis aut ethices praeceptis, prouti ipsi lubuerit; communionis, consociationis, societatis moralis et religiosae, uno verbo ecclesiae, vera animorum institutione informandae, fraternoque amore ad omnium salutem conspirantis, quae vis sit et natura, plane non persentiamus et paene omnino ignoremus. Et vel sic tamen confidenter equidem affirmo, imo constanter inculcandum et proclamandum censeo, communionem hanc et societatem rei Christianae vim contineri paene omnem. — Iesus institutione primum Apostolorum sodalitium, deinde ecclesiam integram conformavit, eamque excolendis, emendandis, perficiendis, uno verbo instituendis hominibus destinatam. Dei caritas et paternus amor est nos instituens, ἡ χάρις παιδεύουσα ἡμᾶς ²⁾. Fraternoque amore iuncti omnes, ut PAULUS, iterum iisdem paene quibus PLATO verbis usus, egregie docuit, unum efficiant corpus, cuius admodum quidem varia sunt membra, suam quodque vim et negotium suum habentia, sed ad communem cuncta salutem conspirantia totius illius corporis, cuius caput CHRISTUS est ³⁾.

Societatis eiusmodi perfectae praesensio igitur apud PLATONEM invenitur. Quod vero uti affirmo, ita statim addo, non praesensionem modo eius in antiqua philosophia haberi, sed etiam desiderium. Namque ille PLATO semel quidem iterumque instituendo Syracusis utroque DIONYSIO periculum

¹⁾ *De Republ.* L. V, p. 462, 464.

²⁾ *Tit.* II: 11, 12.

³⁾ *Rom.* XII: 4 sqq. *1 Cor.* XII: 12 sqq. *Eph.* IV: 4, 15, 16.

fecit eiusmodi civitatem informandi, sed frustra; atque adeo in republica, quam reapse efficere non poterat, fingenda substitit, ipse fassus talem adfuisse nunquam et sperare vix ausus, unquam esse futuram ¹⁾.

Caeterum quam ita PLATO verbis depingebat, haec respublica unius erat gentis, aut urbis unius, veluti Athenarum finibus contenta; prouti fere veteres suae quisque gentis et civitatis se continebant limitibus, reliquos populos barbaros existimantes. Neque tamen, posterioribus imprimis temporibus, omnes philosophi veteres arctis his finibus circumscribi se passi sunt. Imo ipse iam SOCRATES, „rogatus aliquando, cuiatem se esse diceret: „mundanum,” inquit, totius enim mundi se incolam et civem arbitrabatur” ²⁾. Quae sublimis sententia a Stoicis imprimis explicita est et adornata. Ipse adeo iam ZENO hoc omnium maxime praecipiebat: „Ne urbibus aut gentibus vivamus distincti, diversis iuribus dissociati, sed omnes homines existimemus unius gentis esse et civitatis unius socios, ut una sit omnium vita et veluti communis aliquis grex unus” ³⁾. Et vero quo magis Graeci Romanique cum aliis gentibus commercium habuere, eo magis huius rei invaluit desiderium. PLUTARCHUS adeo, gentibus plurimis excolendis et coniungendis ALEXANDRUM M. voluisse illi philosophiae desiderio satisfacere, iudicabat ⁴⁾. CICERO autem „caritatem generis humani dicebat unam verissimam esse iustitiam” ⁵⁾. Et SENECA unam semper volebat esse „magnam rempublicam, Deorum hominumque omnium societatem” ⁶⁾.

Quem igitur IESUS oriturum dicebat, „gregem unum” pastoris unius, quodque PAULUS suo iam tempore adesse et increscere docebat „corpus unum” ecclesiae, in quo ut conditionum generumque, ita etiam gentium sine discrimine omnium homines consociarentur, huius magnae generis humani societatis veteres philosophi praesensionem egregiam habuerunt;

¹⁾ *De Republ.* L. IX in fine.

²⁾ CICERO, *Tusc. Quaest.* V, 37.

³⁾ PLUTARCHUS, *de Alexandri fortuna aut virtute*, I, p. 329 A. sive ed. WYTENBACHII T. II, p. 848 seq.

⁴⁾ l. l.

⁵⁾ *De Fin.* L. V. c. 23. *Conf. de Offic.* III. 5, 6.

⁶⁾ V. c. *De otio Sapientis*, c. 31.

simul vero, cum eam revera efficere se non posse sentirent, ingens eius ostenderunt desiderium.

Denique locus in philosophia antiqua clarissimus est, qui agit de Sapiente, a quo egregia omnia in societate humana procedant.

Scilicet SOCRATIS vim animos regentem experti erant ipsius aequales et discipuli, atque institutione eius et vitae exemplo et mortis constantia et certa spe immortalitatis ad sublimia omnia erant erecti. Neque aequales tantum, sed et posterius, ita quidem ut suo etiam tempore SENECA profiteretur: „Plus ex moribus illius viri, quam e verbis traxit omnis sapientium turba” ¹⁾. Neque mirandum igitur, veteres philosophos ad optima quaeque in perfecta republica efficienda semper virum aliquem, quantum fieri posset, perfectum requisivisse.

Ita PLATO in sua republica principem, institutionis omnis salutisque moderatorem et auctorem, requirit Philosophum. Namque, ait, uti pictor ideam perfectam mente intuetur, quam pingendo exprimat, ita ille reipublicae princeps, Philosophus, sursum semper adspicit aeternaeque illa et coelestia pulcri bonique exemplaria intuetur, idemque semper deorsum respicit, ut quid in republica sit illis etiamnum contrarium videat, quo deleat hoc, id vero in ea efficiat, ut ipsam reddat magis magisque ad perfectas illas species compositam ²⁾. — Ubi autem virum bonum depingit, virtute sola beatum exemplumque omnibus luculentum et perfectum, PLATO postulat, ut, in media etiam fortuna adversa, sua se ostendat beatum virtute: atque adeo eum describit male habitum, iniuriis affectum, vinculis ligatum, flagellis caesum, denique, cum omnia mala perpessus sit, in crucem sublatum, sed in his etiam immobilem et constantem ³⁾.

Haec si in Codice Sacro veteri Hebraeo legerentur, A. ! profecto non dubitem equidem, quin omni aevo habita fuissent vaticinia praesignificantia

¹⁾ *Epist.* 6.

²⁾ *De Republ.* VI, p. 500, 501.

³⁾ *De Republ.* II, p. 361, 362. Hunc locum laudans, CLEMENS ALEXANDRINUS, *Strom.* V, p. 714, dicit: „Uti Scriptura, ita PLATO haec dixit, paene προφητεύων τὴν σωτήριον οἰκονομίαν.”

IESUM CHRISTUM illum, qui èt sursum semper ad Deum divinaque omnia oculos fixos tenebat, ut in humana societate divinis contraria omnia deleret summamque cum Deo coniunctionem et similitudinem in gente humana efficeret, èt vero pro hac salute nostra cruci affixus sanctitatem ostendit in mediis etiam atrocissimis cruciatibus constantem.

Caeterum notissimum est, Stoicos imprimis fuisse, qui illam Sapientis imaginem constanter proponerent, verbis adornarent, et quantum liceret perfectam exhiberent, ut scilicet homines maxima imitando optime magna consequerentur ¹⁾. Et vero, sapiente perfecto opus esse generi humano, nemo acutius vidit aut luculentius significavit, quam SENECA, de generis nostri perversitate quam maxime dolens. „Omnes,” inquit, „peccavimus; alii gravia alii leviora; alii ex destinato alii forte impulsu aut aliena nequitia ablati; alii in bonis consiliis parum fortiter stetimus et innocentiam inviti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantum, sed usque ad extremum aevi delinquemus” ²⁾. Quare, uti sapientiam laudabat magistram animorum, multosque philosophos agnoscebat praeceptores hominum; ita illum, quem mente sibi perfectum informabat Sapientem, appellabat „generis humani paedagogum” et institutorem ³⁾.

Quem autem veteres philosophi mente tantum sibi fingere poterant, hunc verum Sapientem vehementissime desiderabant. Ita EPICTETUS: „Unum mihi,” inquit, „talem exhibete, ut eum adspiciam, quem iamdiu quaero. Hoc beneficio, quaeso, me afficite, hoc spectaculum, quod nondum vidi, seni homini praebete. Talem illum, qui cum Deo penitus consentire velit et in mortali hoc corpore cum Deo ita communionem habere, ut divinus aliquis homo sit, ostendite talem; sed non potestis” ⁴⁾. Pariterque SENECA: „Ubi,” rogat, „ubi Sapientem invenias, quem tot saeculis quaerimus?” ⁵⁾ — Potuisset SENECAE aequalis, qui aliquamdiu, ut videtur, cum eo in eadem urbe Roma degit, PAULUS Apostolus respon-

¹⁾ Conf. SENECA, *de Benef.* VII, c. 23.

²⁾ *De Clementia*, I, c. 6.

³⁾ *Epist.* 89.

⁴⁾ EPICTETI *Dissertationes, ab Arriano digestae*, L. II, c. 19, § 24—27, ed. Schweighaeuseri, T. I. p. 289.

⁵⁾ *De Tranq. animi*, c. 7.

dere, praedicando Euangelio illius IESU CHRISTI, in quo "omnes divinae sapientiae thesauri sunt genti humanae concessi" ¹⁾).

Argumentum orationis meae quam brevissime poteram expôsui. Philosophos veteres complures vidimus egregie sensisse, hominî per omnem vitam sectandam esse cum Deo similitudinem, virtute et sanctitate contentam; effici illam debere in societate humana, per institutionem informanda eaque omne genus humanum complectente; in hac autem requiri Sapientem, perfectum illum et divinum hominem, societatis huius principem, generis humani institutorem. Quod vero illi necessarium esse senserunt et summopere desiderarunt, id Deus per IESUM CHRISTUM genti humanae plenissime perfectissimeque praestitit. — Nunc hoc mihi concedite, A. H.! ut quo illud tendat, sive quodnam huius argumenti sit pretium, paucis indicem et quasi digito monstrem.

Et ipsam quidem hanc divini Euangelii praesensionem in excellentissimis ingeniis humanis observare, magni pretii est.

Neque enim quemquam fore confido, qui illam philosophorum praesensionem negare aut potius ignorare velit. Non est ea a me ficta, adornata, aut ad opinionem quamcunque meam pro arbitrio excogitata. Certissima est et verissima, ipsa testante historia. In historia a me est simpliciter observata et indicata, ut eam adesse unusquisque facillime ipse cernat. Quod autem adesse historia, lux illa veritatis, aperte testatur, id vel negare vel ignorare, quid aliud est quam luci splendenti oculos claudere, idque, quod in historia humanitatis est Divina providentia ordinatum, audacter impudenterque dissimulare? Sed et nulla est, me iudice, dissimulandi causa.

Quodsi cui enim haec humana cum divino Euangelio consensio minus huic honorifica videatur, is me minime sibi assentientem habet, imo contraria omnia iudicantem. — Etenim qui divinum hoc nobis dedit Euangelium, idem Deus est, qui homines nos creavit divinoque nos instruxit

¹⁾ Conf. *ad Coloss.* II: 3.

ingenio: atque adeo quod verissime est humanum cum eo quod prorsus divinum est, natura sua conspirat. — Praeterea si sapientissimi olim naturae nostrae indagatores humanas necessitates naturaeque desideria alte persenserunt luculenterque pronuntiarunt, gratiae sane nobis sunt maximae habendae Deo, qui illis necessitatibus penitus satisfecit, desideria haec perfectissime implevit. — Insuper mihi videor verissime dicere, in homine explicari nihil unquam posse aliud, nisi cuius sit ingenio suo capax; atque adeo IESU consilium homines omnes consociandi tum demum vere attingi posse certoque aliquando penitus effectum iri, si hominum omnium naturae congruit, necessitatibus humanis plane satisfacit divinum ipsius Euangelium.

Deinde ad argumenti pretium ex vero aestimandum minime hoc est negligendum: perfectionis illam in antiquitate praesensionem et ipsam apud veteres imperfectam fuisse et cum ingenti iunctam desiderio. — Uti enim adolescens adultae et virilis aetatis perfectionem imperfecte admodum praesentire solet, ita in adolescente genere humano non nisi imperfecta erat praesensio eius perfectionis, quae, utpote nondum patefacta, neque conspici oculis necdum ex vero animo comprehendere poterat. — Ipsa illa laudatissima hominis cum Deo similitudo ita fere erat comparata, ut, prouti artificem summum reliqui artifices mirantur et propterea imitari student, ita Deum imitetur homo. Intimam illam hominis cum Deo communionem et religionis eam vim, qua, ut patrem optimum filius diligit, amat, toto animo amplectitur, sequi per vitam omnem vult, ita patrem Deum amant filii, ut unus ille, qui perfectus erat Dei Filius, hanc igitur veteres ne suspicati quidem sunt. — Quid dicam de perfecta sive societate sive republica, in qua fingenda PLATO, ut coniunctionem maximam exhiberet, ad absurdam adeo bonorum, imo foeminarum communionem delapsus est. Scilicet neque ille, neque quisquam aut philosophorum aut prophetarum aut hominum omnino, sese erigere unquam potuit ad sublimem illam, una divina animorum communione efficiendam, consociationem fraternamque filiorum Dei familiam, quam solus in humano genere voluit IESUS CHRISTUS. — Quid de perfecto dicam Sapiente, quem sine peccati aut macula aut certe recordatione ne fingere quidem audebant veteres; nam, ut ZENO et SENECA aiunt, „etiam cum in eius animo vulnus sanatum est, cicatrix tamen

manet" ¹⁾. Sunt illae veterum, etiam maxime illustres, Sapientis imagines, si cum sancta Iesu, divini hominis, vita comparentur, stellarum instar, quarum prorsus evanescit lumen oriente sole, qui luce sua omnia perfundit, quique simul vim excitat ubique vitalem.

Et vero, quod, vel me non monente, ipsi iamdiu intelligitis, A. ! notandum imprimis est ingens illud veterum desiderium perfectionis, quam nos in Iesu Christo cernimus et quam ab ipso partim effectam esse videmus, partim magis magisque in genere humano effectum iri certo speramus. Quam veteres philosophi mente sibi proponebant hominis cum Deo similitudinem, quam fingeant perfectam societatem, quam verbis comprehendebant perfectam Sapientis imaginem, hasce re factoquē exhibere, efficere et in humano genere praestare ipsi se non posse sentiebant summoque cum desiderio profitebantur. — Et vero philosophia cognitionis lumine illustrare mentes hominum potest, quamquam, quod addendum, paucorum admodum hominum, qui ad philosophiam et nati et exculi sunt. Vitam vero, vitam animorum, vitam quorumcunque hominum efficere divinam potest unice vita ipsa, eaque divina, non verbis tantum conspicua sed factis, sed exemplo, institutione, amore ad mortem usque omnia sacrificante. Quod igitur homines non poterant, hominibus perfectissime praestitit Deus, Iesu Christo genti humanae dato, humanissimo eodemque divino omnium Duce et Conservatore.

Plura addere possim: veluti illud, inanem esse et fundamento omni carentem eorum opinionem, qui vividam perfectissimae et plane unicae Iesu personae descriptionem a primis eius amicis et sectatoribus fingi potuisse censent; cum historia omnis testetur, ne summa quidem in toto genere humano ingenia, suo omnium labore coniuncto, id assequi potuisse, ut vel mente sola comprehensam plane puri divinique hominis notionem perfecte sibi informarent. — Sed id et quae eius generis alia sunt, nunc praetereo; unum hoc addo: ex his etiam cerni, quae verae philosophiae cum verissima religione, Christiana, sit coniunctio. Verae, inquam, philosophiae. Nam in rebus moralibus et religiosis sapiat oportet philosophia, ad SOCRATIS et sapientissimorum philosophorum antiquorum exemplum,

¹⁾ Vid. SENECA *de Ira*, I, 16.

non tam e communi physico rerum omnium complexu, ad quem ut particula quaedam homo pertinet, sed potissimum ex interiori, morali, spirituali hominis natura, mundum reliquum omnem longissime superante Deoque cognata. Caeteroquin enim, ut inter veteres in ipso partim ARISTOTELE et in Neoplatonicis imprimis conspicitur, in materialismum, in pantheismum, aut etiam in determinismum ruunt philosophi et in similes errores, virtuti et religioni noxios, imo plane perniciosos. Vera autem philosophia, si e divino illo homini dato praecepto procedit: *γνώθι σεαυτόν*, non modo praesentiet quodammodo, uti in antiquitate, sed magis magisque persentiet et clarissime pronuntiabit, quatenus naturae humanae necessitates sint, quae generis nostri desideria summa. Illas cognoscere, haec excitare, alere, dirigere egregie philosophia potest. Veruntamen illis necessitatibus penitus et apud omnes satisfacere, haec desideria plane explere in homine et in genere humano una potest Dei per IESUM CHRISTUM institutio, qua omnes, ipsi se penitus confidentes, redduntur Deo coniunctissimi et simillimi, eoque ipso, secum invicem consociati, homines fiunt, ut esse debent, humanissimi.

Quae Academiae nostrae fausta aut etiam minus fausta acciderunt, ut commemorem, lex postulat, animus iubet.

Salvus est Rex Augustissimus, qui ut singulari benevolentia Academias semper complectitur, ita nunc Filium suum, imperii haeredem futurum, ad gravissimam dignitatem tum reliqua disciplina, tum vero etiam institutione Academica praeparatum esse, gaudet: gaudent cum ipso cives boni omnes.

Salvi item sunt huius Academiae Groninganae Curatores, Viri Nobilissimi, Amplissimi. Neque salvi modo sunt, sed et ita rebus nostris propiciunt, ut, quantum per praesentem legum conditionem licet, curent, ut hodierni temporis desideriis et necessitatibus Academia satisfacere queat. Quod ut pro sua et benevolentia et sapientia agere pergant, enixe et confidenter rogamus.

Salvos vero etiam esse Professores omnes, ipsos etiam Viros Clarissimos DE GROOT, VAN HALL et VAN REES, e morbo convalescentes, impense laetamur. — Collegarum coniunctissimorum nonnullis tristiora, aut etiam tristissima acciderunt, compluribus vero etiam contigerunt laetiora multa.

Die 16 mensis Decembris tu, amicissime MUURLING! peractorum in Euangelii praeconio 25 annorum memoriam recoluiſti, modeste, ut soles, et laete. Laetissimo et grato erga Deum animo tecum recoluerunt collegae, discipuli, et amici, qui tibi sunt plurimi. Namque tu Euangelium uti praeconio ita vita tua sic commendare soles, ut non nobis modo, Academiae civibus, sed et coetus Christiani sociis egregie prosis. Te, ut animi sanitate viges, ita etiam corporis sanitate atque vigore florentem diutissime reddat Deus O. M., ut Ecclesiae aequae atque Academiae insigni pergas esse emolumento, discipulosque Euangelii praecones informes plurimos, tui quam simillimos.

Brevi postea, eiusdem mensis Decembris die 21 te salutavimus, aestimatissime DE LA FAILLE! quum per quartam saeculi partem munus tuum Academicum peractum celebrares. Quod ut ipsi toto animo egimus, ita te salutantes audivimus permultos, tibi penitus devinctos, imprimis discipulos et qui nunc sunt et qui antea fuerunt, gratissimo animo optimum te magistrum laudantes. Alacri, quo es, animo tu, favente Deo, sic vivere pergas, ut et doctrina insigni et vero eximio tuo exemplo medicos informes egregios, simulque huius urbis et regionum circumiacentium incolis prosis admirabili tua medicae artis sagacitate.

Tibi, Collega optime VAN KERCKHOFF! cum lectissima et tibi dilectissima virgine initum matrimonium valde gratulati sumus. Prosperam tibi et uxori tuae vitam largiatur summus rerum humanarum Moderator, ut et ipse laetus vivas et hilari animo pergas societati humanae et Academiae nostrae prodesse quam diutissime.

Dolemus tecum, amicissime HECKER! fratrem tibi morte ereptum esse, aetatis flore vigentem. Tu, qui in eodem aetatis flore summa cum animi alacritate et indefesso studio in literas incumbis, quaeso, ita corporis viribus et parcas et prospicias, ut spes nobis esse possit, fore ut in provectam usque aetatem Academiae patriaeque ornamento sis atque honori.

Dilectissimo Collegae VAN HALL et laeta hoc anno et tristia acciderunt. Gaudemus cum ipso de inito et filiae et filii honesto atque, ut speramus, felici coniugio. Lugemus vero etiam cum eo mortem Patris carissimi. Luctum vero hunc ipse aequo animo tulit. Et sane, quamvis acerbum sit optimo patre, licet iam sene, orbari; insignis est haec felicitas iudicanda, tali Viro, familiae suae ornamento eodemque et in patria et in civitate literaria honoratissimo, gloriari posse patre ad extremam usque aetatem vigente. Ipse Vir Clarissimus, favente Deo, Patris instar, ad ultimam usque senectutem vigeat!

Et tu, Clarissime VAN DEEN! sortis humanae vicissitudines expertus es. Te Professoris ordinarii emolumento atque honore ex merito condecoratum esse, gavisi sumus. Sed et lugemus tecum maximopere, dilectissimam coniugem tibi tuisque morte esse ereptam. Lugent vero etiam, quod in optimae Matronae honorem commemorandum est, pauperes multi, quibus ipsa pie atque liberalissime benefacere solebat. Te sustentet Deus omnipotens, ut diutissime permultis doctrina, vita et arte tua salutari beneficus esse queas.

Vir integerrime, Collega aestimatissime PHILIPSE! Regia te munificentia Ordinis Leonis Belgici insignibus condecoravit. Quo honore si vel ipse non maximopere gloriaris, scito tamen, nobis, te et amantibus et magni facientibus, honorem hunc tuum meritissimum perquam accidisse laetum. Laetamur etiam et gratias tibi agimus, quod tu CORNELII STAR NUMAN, qui dilectissimus nobis collega fuit, vitam describere volueris. Viri imaginem, accuratissime, ut soles, delineatam, ex vero expressam, et, ut decet amicum, perquam amanter depictam, nobis exhibuisti. Dignum et illo et temet ipso monumentum exegisti.

Illius CORNELII STAR NUMAN, cuius mors nobis acerbissima accidit, cathedram etiam dolumus diutius, quam Academiae commoda ferre poterant, per annum adeo integrum vacuum esse relictam. Hanc vero grato animo agnoscimus Academiae nostrae Curatorum sapientem et benevolam curam, qua tot tantaque, quae ille solus exantlavit, negotia non uni successoribus ferenda iudicarunt, sed a Rege Augustimo petiverunt, ut duo Viri Clarissimi Ordini Iuridico adiungerentur, quo facilius hic posset et plenius nostri temporis desideriis satisfacere.

Te igitur laetissimo animo salutavimus collegam, Vir Clarissime GRATAMA! pariterque Virum Clarissimum VAN REES. Tu quidem cum antea hac in Academia studiis rerum humanarum divinarumque operam dabas, discipulus nobis fuisti carissimus; tui autem in iurisprudentia magistri iam tum, peracto vix curriculo Academico, te ad cathedram ornandam aptum iudicabant. Alter scriptis editis compluribus eruditissimis Patre, Viro Doctissimo et Clarissimo, qui Academiae Rheno-Traiectinae ornamentum est, se iam dignissimum praestitit filium. — Uterque laetam, quam de vobis suscepimus, spem iam nunc iuvenum Academicorum usibus egregie prospiciendo, praeclare confirmatis. Propitius vobis semper adsit Deus O. M.

Ad vos venio, Iuvenes praestantissimi, huius Academiae alumni! — Ex ordine vestro tres uno hoc anno flebili morte occubuerunt, A. A. VAN ANDRINGA DE KEMPENAE, I. I. POSTER et B. BLEYENBERG, qui singuli vobis dilecti, familiae suae carissimi, Academiae nostrae in primo aetatis flore sunt erepti. Vos igitur mementote, tum demum institutionem, ut omnem, ita Academicam rite procedere, si non tantum reliquae vitae praesentis sed etiam futurae et immortalis sit apta praeparatio. — Caeterum, Iuvenes optimi! parum sit si dixerim, mihi vos magistratum meum non molestum reddidisse; imo publice profiteor hunc longe plerorumque bonitate morum et omnium erga me humanitate admodum facilem mihi fuisse et iucundum. Studiorum autem diligentiae, eiusque apud haud paucos magnae aut etiam maximae documentum praebent examina, promotiones, complures etiam publice editae hoc anno dissertationes. — Unus imprimis nobis nominandus est Iuvenis egregius, H. BEINS, qui dissertatione, qua summos in Medicina honores consecutus est, instrumentum descripsit physiologicum utilissimum, quod ipse magnopere vel emendavit vel perfecit; quique propterea ab Ordinis Medici Professoribus et ab Academiae Curatoribus Regi Augustissimo commendatus, hoc insigne emolumentum nactus est, ut Regia munificentia ipsi liceat itinere in externas Academias instituto studia sua ulterius perficere. — Denique, ut anno praecedenti complures etiam nostri alumni in certamine literario victores hic sunt praemiis ornati, ita hoc anno Iuvenis praestantissimus, S. VAN HOUTEN, Iuris candidatus Groninganus, in Academia Leidensi praemio est condecoratus. — Pergite vos omnes ita et studiis et moribus vestris prospicere, ut Academia haec

nostra alumnorum, si minus numero, certe praestantia magis magisque inclarescat.

Ad finem properat oratio. — Ut antea aliorum, qui olim hac in Academia Professores fuerunt, ita nuperrime duorum Virorum Clarissimorum MUNTINGHE et VAN OORDT pictas effigies accepimus, alteram dono Viri Clarissimi DE GROOT duorumque eius affinium VAN HERWERDEN, alteram ipsius pictoris Groningani ENSING. Pro quibus donis tanto magis gratias agimus, quanto certius constat, utrumque illum Virum olim Academiae nostrae fuisse ornamento. — Bibliothecae, museis reliquisque studiorum adminiculis sedulo prospicitur, quantum licet per subsidia, quae non admodum larga, imo, si cum aliis regionibus Europaeis instituitur comparatio, parca potius manu hactenus Academiis Nederlandicis conceduntur. Quare, si vel insignis urget necessitas, vel singularis aliqua sese offert opportunitas, saepius Academiae nostrae Curatores subsidiis nos iuvant extraordinariis. Ita hoc anno Museum Zoologicum incrementum mammalium et avium non contemnendum accepit e collectione Viri Clarissimi LINDT DE LEUDE. Nosocomium vero non modo Academicis, sed etiam Provincialibus et Urbanis subsidiis gaudet. Quapropter ad hoc institutum, quod et magno, imo maximo aegrotantium numero salutare est, et medicis practice informandis egregie inservit, omnibus modis perficiendum, nihil deesse solet. — Denique Bibliotheca, uti fere quotannis, ita hoc etiam anno increvit complurium donis, tum Curatorum et Professorum, tum aliorum, qui in hac urbe et in patria nostra, imo etiam in peregrinis regionibus literarum studiis favent. Quod lubenter commemoramus, ut gratum publice datoribus animum testificemur, et horum exemplo rem omnibus commendemus.

Peractis igitur iis, quae munus meum postulabat, iam lectum in annum sequentem ab Augustissimo Rege Rectorem Magnificum proclamo IOsuam IOANNEM PHILIPPUM VALETON. Tu, Vir Clarissime! mihi Rectori egregius adfuisti Actuarius. Nunc permutatis vicibus, tibi Magnifico Rectori ego assidebo Senatus minister. Salve autem, Vir Magnifice! Te Rectore ut vigeat, floreat, crescat Academia nostra, faxit Deus O. M.

Cui Patri benignissimo sit laus, honos, gloria!

D I X I.

BERNARDI IANI GRATAMA

O R A T I O

DE

**INQUISITORIO PRINCIPIO ET ACCUSATORIA FORMA
IN PUBLICIS IUDICIIS RECTE DISTINGUENDIS,**

HABITA GRONINGÆ

A. D. XV M. APRILIS A. CIOIOCCCLVIII,

QUUM ORDINARIAM IURIS PROFESSIONEM SOLEMNITER AUSPICARETUR.

ACADEMIAE GRONINGANAE CURATORES VIRI AMPLISSIMI ILLU-
STRISSIMI.

QUI HIS AB ACTIS ES VIR CONSULTISSIME.

RECTOR MAGNIFICE CAETERIQUE ARTIUM AC DISCIPLINARUM
PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI.

QUI IURI DICUNDO ET CIVITATI REGUNDAE PRAEESTIS, VIRI
PRUDENTISSIMI, SPECTATISSIMI.

DIVINI VERBI MINISTRI FACUNDISSIMI PLURIMUM VENERANDI.
ARTIUM AC DISCIPLINARUM DOCTORES ERUDITISSIMI, PERI-
TISSIMI.

ACADEMIAE NOSTRAE CIVES, IUVENES OPTIMI, LECTISSIMI.

CUIUSCUMQUE DENIQUE LOCI ET ORDINIS HIC ADESTIS AUDI-
TORES HUMANISSIMI ¹⁾.

More institutoque maiorum academicum docendi munus suscipienti
capessentique, pro concione virorum in omni artium disciplinarumque genere
clarissimorum, proque ornatissimorum quorum iam praeceptor existes, iuve-
num corona, publice verba facienda. Hoc ipso indicatur argumentum,
unde sumendum et qua ratione tractandum.

Sumendum ex disciplina quam iam traditurus es, ut vinculum adsit
inter ea quae dicas et diei solemnitatem. Non autem ex arcanis ut ita

¹⁾ Typis expressa est oratio, uti recitata fuit, non vero uti scripta. Ne enim tempus
nimis longum dicendo consumeretur, plura hic illic omittenda contrahendave fuerunt. Alii
in iisdem angustiis versati, orationem scriptam potius typis mandandam censuerunt. Mihi
autem veritatem fidemque historicam observare tuerique praestare visum est. Huic causae
tribuat benevolus lector, si quem nacta fuerit oratio, quae sibi vel minus recte cohaerere
vel brevius nimis obscuriusque exposita videntur.

dicam disciplinae, locus est seligendus, ut et iis qui in aliis artibus atque disciplinis vitae posuerunt castra, ut et iuvenibus qui tirones nostra sequuntur signa, placeat oratio. Hoc in ratione quoque qua argumentum tractas tenendum. Alte quidem et ut oportet a capite, omnia repetenda, sed non nimis accurata subtilitate omnia persequenda. Hoc tandem enitendum, ut ratione et methodo qua tractatur argumentum, omnibus quibus haec res curae cordique, iam appareat, quis qualisque sis, pernoscant omnes, tirones adeo nostri, quo modo in disciplinis quas docendi munus iam suscipis, tradendis versaturus sis.

Haecce omnia animo reputanti, visum est verba iam facere de inquisitorio principio et accusatoria forma in publicis iudiciis recte distinguendis.

Hoc volo, in foro poenali, in causis tractandis criminalibus omnibus, per totum iudicii cursum, inde a limine litis usque ad sententiam executioni mandatam, distinguendum esse inter principium quo regitur, formamque quam induit iudiciorum ordo, illudque unice probandum inquisitorium, hancce accusatoriam.

Hisce autem non distinctis proponi solet quaestio illa vexatissima: in iudiciis publicis, processus utrum inquisitorius an accusatorius. Nec agitur haec quaestio de iure tantum constituendo, sed et de iure constituto. Agitur non tantum ab ICTis, non tantum a viris doctis et eruditis, sed a rudibus etiam indoctisque hominibus. Agitur ore et rostris non tantum, sed nostra etiam memoria manibus adeo et armis.

Omissa autem quam commendo distinctione, quaestio solvi non posse videtur, nec adeo satis perspicui, quid sibi velint diversarum partium assertores. In tali, tanta, tam vexata quaestione omissa distinctio necessaria, confusio eorum quae separanda erant, nocere debuit magnopere, reque vera nocuit.

Ita cum paucos ante hos annos vicina in Germania clamarent omnes processum inquisitorium in iudiciis publicis penitus esse abrogandum, eique processum accusatorium substituendum, pro populari clamore satis bene satisque accurate quid sibi vellent perspiciebant. Procedendi methodo, qualem in Germania, populo ut ita dicam e curia et foro educto, undique conflaverant ICTi, substituere volebant processum, qualis in Franco-Gallia et Anglia obtinebat. Et bonitate naturae ducti satis bene quod sibi proposuerant, assecuti sunt. Accuratioris notiones, iustae distinctiones a ICTis

sperandae fuissent. Eorum erat iuris praesentem conditionem melius quam populares pernosse, latentia quae hos fugiunt principia tenere, praesentem inprimis populi conditionem utilitatem necessitatem perspicere. Sic edocti, ubi iam iuris conditio mutanda emendandaque esset, praesire monstrare viam, saxa syrtesque quae evitandae indicare potuissent et debuissent. Sed, eheu! dicere fere pudet, hic nostra aetate populo defuerunt ICTi. Signa quae ipsis efferenda fuissent, ab aliis elata fere secuti sunt. Nec nostrorum hic moror gregem sed principes nostra in disciplina viros. Ut alios taceam, MITTERMAIER, ZACHARIAE, qui per tot annos in disciplinae nostrae fere omnibus partibus primum tenuerunt locum, quorum inprimis tunc temporis tanta auctoritas, nil fere praeter popularem vulgaremque monuerant sapientiam. Solus fere KÖSTLIN, qui unus probavit omnium quid, quantum, quale et in brevissima vita et infirma valetudine praestari posset, opiniorum popularium fluctibus egregie restitit. Nec tamen et hic istarum opiniorum laqueis, quibus et ipse obstrictus erat, prorsus se exuere potuit.

Iam autem hoc ultimis hisce annis in Germania intelligi coeptum. Instituta iurisque placita tunc temporis sancita, quibus si non per saecula at saltem per decennia laborabit Germania, opinionibus istis popularibus, ipsi Germaniae ICTi accepta referunt. Ex omnibus unum hic citare sufficiat auctorem PLANCK, virum subtilissimi ingenii, accuratissimae doctrinae.

Neque accuratiores hac de re apud nos, apud Anglos, apud Franco-Gallos inveneris opiniones. Nam et apud hos, etsi non manu armisque nec adeo tantis animis, quia hi populi nunquam sibi prorsus eripi passi sunt, quae Germanis erant recuperanda, eadem saepenumero agitata est quaestio. Saepius etiam quamvis non diserte proponatur, hac de re agitur. Nam longe lateque profecto res serpit, et subest ista quaestio omnibus fere dixerim caeteris, quae in disciplina de iudiciis publicis agitantur.

Praecipua illarum minus accuratarum opinionum causa in ipso quaerenda videtur modo, quo vulgo quaestio proponitur. Aiunt enim, visne tu processum inquisitorium an accusatorium? Est autem hoc vitiosum et captiosum disputandi genus. Primum demonstrandum fuisset revera alterutrum eligi debere, revera tertium non dari. Hoc autem demonstrari oportuisse saepius ne cogitatum quidem fuisse videtur. Si tamen semel dilemma illud admiseris, si non audacter te hac ratione circumscribi nolle affirmaveris,

videas quid tibi velis, quoque modo te expedias. Alterutrum eligendum. Quidquid elegeris premeris difficultatibus, quibus te explicare non poteris. Sua enim et processui inquisitorio et accusatorio propria sunt incommoda, quae si ulla, certe nostra respuit aetas impositaque nunquam feret. Et sic hic etiam: „Incidis in Scyllam cupiens vitare Charybdim.”

Utramque ut evitarent summi quos laudavi viri MITTERMAIER, ZACHARIAE, KÖSTLIN nil antiquius habuere, quam processui quem quisque laudibus efferebat, omnia commoda vindicare, incommoda propria esse ulla negare.

Frustra id quidem. Sed ut hoc mittam hac doctissimorum virorum dissensione, magis etiam apparet non recte fuisse quaestionem propositam. Nam si processus inquisitorii et accusatorii vocibus, toto coelo diversa possunt intelligi, inter eos electione facta, ad iuris regunda singula instituta, singulaque sancienda placita nil omnino propectum, et nisi ad haec regunda sanciendaque quid faciat disputatio, inanis prorsus videtur nec operae pretium.

Praestare igitur videtur relicta hacce via, prorsus aliam inire.

Distinguendum inter principium quo regitur, formamque quam induit iudiciorum ordo.

Principium dicatur finis, quo spectant quo tendunt iuris placita institutaque omnia. Hic finis, qui rei ipsam naturam et medullam quasi regit, omnes qui hisce institutis et placitis utuntur, ipsos adeo conditores latere et fugere potest.

Forma autem est externa rerum facies, quae omnium oculis cernitur, quamvis fortasse et causae quae hanc regunt et efficiunt, populares aequalesque lateant.

In iudiciis privatis tritum illud proverbium: iudex ne ultra petita. Privatorum res enim in iudicio vertitur, non publica, non populi. Secum agendi tantum potestatem facit magistratus, agunt ii quorum interest. Faciant hi quid sibi videatur, non curat magistratus. Solummodo si postulatur, sententiam pronunciat et nonnisi de iis, quae sibi proponuntur. Hisce proponendis non intervenit, nisi ut litigantes officio contineat, ne se invicem circumscribant, ut ordo servetur iudiciorum. Huius rei vis late longaeque diffunditur, in omnibus privatorum iudiciorum cernitur placitis institutisque.

Est hoc quod dicunt, privatis in iudiciis veritatem tantum investigandam formalem. Est hocce principum quod Germani *Verhandlungemaxime* vocant.

Et sane res est magni momenti. Libertatis civilis fundamentum et praesidium recte dixerim, quo sublato etsi populi comitiis et suffragiis respublica omnis gerenda relinquatur, de omni libertate actum erit. Magistratus etiam populares privatis civium se immiscere rebus, populi quo verae libertatis studiosiores, eo minus toleraverint. Cernitur hoc vicina in Germania. In plerisque regionibus hereditatem adire, rem immobilem, ne minimum quidem agellum, alienare vel pignori obligare tibi non permittitur, nisi antea ius tuum magistratui probaveris. Quomodo hoc Americani, Angli, nostrates, Galli adeo ferrent? Et tamen cum nostra memoria in Germania omnia libertatis clamore replerentur, cum adeo in iudiciis publicis processum flagitarent accusatorium, vitam civilem a magistratibus liberare ne cogitasse quidem videntur.

Haec iudiciorum privatorum natura varios apud populos variis aetatibus magis minusve apparet. Sed nunquam prorsus exuitur. Nec adeo exui potest; sed quo studiosius opprimitur eo magis eminet. Huius rei exemplum praebet FRIDERICUS II Borussiae rex. Hic ut, quod ipse prae se ferebat, cives ab advocatorum fraudibus et litium impensis salvos praestaret, iudiciorum ordinem alio superstruere fundamento decreverat. Ut advocatis careri possit, magistratus ipse ageret, ipse causam instrueret, petitorum finibus non contentus quid in quaque causa verum esset inquireret, et secundum veritatem iudicaret materiale. Sic reiecto quod dicunt Germani *Verhandlungemaxime*, iam litigaretur secundum quod iidem vocant *Untersuchungemaxime*. Videtis, auditores, consequentia, quae primis concessis reprehendi iam non possunt. At eo tamen et rex ille, cui, si ulli, pro ratione stabat voluntas, progredi non est ausus. Non ista sancivit consequentia regius rerum novator. Sic, ut alia mittam, penes privatos sui iuris cives plerumque mansit arbitrium, an ad magistratus provocaretur, et nisi in causis exceptis sine provocatione magistratus non intercedebat. Sed tamen et sic, reiectis hinc aliisque quae principium semel admissum secum ferre videtur, adspernante natura, nova diu stare non potuerunt instituta. Brevi nomine relicto, res fere penitus sublata fuit, ita ut et nunc in Borussia

ordo iudiciorum privatorum non discrepet fere ab eo, quo cetera utitur Germania.

Alia omnia in publicis usu veniunt iudiciis. In iis res non agitur privata sed publica. Poena delicti sumenda privati laesi non interest, sed omnium, reipublicae civitatisque. Poena enim non est rei persecutio, non damni dati resarcitio, sed iuris violati idealis vindictio. Hac, quamvis ipsius natura non perspiciatur, carere non potest, nec unquam caruit humani generis vitae coniunctio. Et quo magis haec coniunctio iure ordinatur, quo magis crescit reipublicae magistratuumque auctoritas, eo magis haec poenae perspicitur natura, si non perspicitur sentitur tamen, et si non sentitur in vitae usu saltem apparet, vimque exserit suam.

Si omnium, non singulorum qui sunt laesi, interest idealis ista iuris vindictio, quam poenam vocamus, privatorum arbitrio permitti non potest eius persecutio. Privati enim iniuriam non persequentes vel tergiversantes vel praevaricantes, omnium laederent iura. Si humani generis vitae coniunctio nunquam poenis, ideali ista iuris vindicatione, caruit, nec defuit unquam privatorum arbitrii poenarum in persecutione coercitio quaedam saltem et circumscriptio.

Privatorum autem in persequendo arbitrium si iudiciis proprium est privatis, omne coercionis circumscriptioisque vestigium alii, diverso prorsus principio tribuendum. Hoc principium, quo latius serpente illud arbitrium in dies magis coercetur tolliturque tandem, recte inquisitorium principium mihi vocare videor.

Hoc principium igitur cum vera poenae delictique natura cohaeret. Si delicta puniri omnium interest, privatorum arbitrio hoc relinqui non potest.

Iuvenili autem omnium populorum aetate confunduntur saepe, nec distinguuntur multa, quae virili aetate, quae a nobis seiungi, divelli adeo solent.

Confunduntur sic humana et divina, publica et privata, res publicae administrandae gerendaeque, leges ferendae, iura reddenda.

Cumque nulla fere vel minuta esset reipublicae auctoritas, omnia quae non ad singulos singulasque familias spectabant, ad Divinum referebant numen. Delicti et poenae vera natura per saecula nonnisi in flagitiis illis apparet, quae directo contra divinum numen committi videbantur. Cum notio civitatis, universitatis ab hominibus conditae et singulis tamen etiam

invitis impositae, quae hominum naturali vitae coniunctione iure ordinata efficitur, homines lateret, Divini numinis tutelae directae commissa, tuta videbantur quae omnium intererant, et sic servata quae illius temporis utilitas et necessitas postulabat. Sic religio civitatis vice fungitur.

Flagitia illa quae contra divinum numen commissa videbantur, in quibus ita primum cernitur vera delicti poenaeque natura, non privatorum arbitrio, sed officio puniebantur sacerdotum, quibus divinarum rerum mandata cura. Itaque et in iis prima adsunt inquisitorii principii vestigia. Et sic evincunt res humanas nunquam nec ideali ista iniuriae vindicatione, quam poenam dicimus, nec illius persecutione aliis quam privatis mandata caruisse.

In re militari deinde delicti eiusque iuris humani vera natura primum apparuisse videtur. Disciplina militaris homines iungit non eiusdem familiae socios. Iusta bella geruntur et inter eiusdem Divini numinis cultores. Nomina dantes non inviti sponte disciplinae isti sese obligant. Et sic tamen per saecula numen divinum exercituum disciplinae militari praesidere putatur, eiusque omnis violatio contra fas videtur. Sed tamen hic primum sentisse videntur homines esse vinculum quoddam, quo et non eiusdem familiae socii humano iure iunguntur, imperio poenisque adeo subiiciuntur. Desertorum, emansorum, proditorum, profugarum, irreverentium militum poenae non privatorum arbitrio relinquuntur, sed, si primum sacerdotum officio, mox et plerumque ducum imperio expenduntur.

Sed et in puniendis delictis, quorum natura privati cuiusdam iuris laesionem requirit, iam antiquissimis temporibus non desunt vestigia, nec communis populi persuasionis haecce ad omnes quoque pertinere, nec coerciti subinde in illis persequendis privatorum arbitrii. Illa aucta et in dies longius latiusque serpente, hocce arbitrio magis magisque coercito tandemque fere sublato: hac in re tota continetur iuris criminalis publicorumque iudiciorum historia.

Ne totam hancce historiam persequar, ne longior sim nimio, plura omittenda, monendaque tantum nonnulla, quae proxime ad iudiciorum publicorum ordinem pertinent.

Quo praemia indicibus, quadruplatoribus, quo poenae calumniantibus tergiversantibus praevaricantibus constitutae, tendunt spectantque, nisi ut puniantur crimina, quid evincunt, nisi hoc reipublicae interesse putari?

Illud autem ipsum non tantum laesos, sed quemvis de populo reum deferre posse, nonne hoc etiam arguit crimina non ad laesos tantum, sed ad omnes pertinere, nonne accusatione omnibus civibus permissa, ignaviae incuriaeque laesorum medetur aliorum alacritas?

Quid quod Romae in quaestionibus perpetuis saecula ante quam in iudiciis privatis, testibus citatis obligatio sistendi erat imposita? quid quod lege a praetore accepta accusator ex adversarii domo etiam probationes sibi edi, codices adeo expensi et accepti sibi exhiberi, postulare poterat.

Quid? confessi in iudicio privato pro damnatis habentur. Secum fert hoc iudicii privati natura, non Romanum institutum. Quae reus confitetur, de hisce iudiciis nil pronuntiandum. In publicis autem iudiciis et Romae adversus confessos causa dicenda. Apud nos confessio quamvis probationum regina recte dicatur, tamen iudici in confessionis veritatem inquirendum. Apud Anglos ceterosque populos qui Anglico utuntur iure, magistratus reo confitenti, si de confessionis veritate dubitatur, suadet ut confessionem retractet.

Eandem refert naturam diversitas regularum, quae in causis civilibus et criminalibus litis contestationem, forum competens, magistratusque officium definiunt.

Cum v. g. apud nos, quae litis contestatione in iudicium sunt deducta minui et mutari, non permutari et augeri possunt in iudiciis privatis; in publicis iudiciis dummodo idem maneat actus, quo crimen perficeretur variari potest, adiici adeo quibus crimen aggravatur.

In causis civilibus rei forum sequitur actor, et nisi singularibus in causis vel rei sitae vel contractus vel solutionis forum hocce domicilii forum excipit. In criminalibus delicti commissi forum primum locum occupat, et ubi adeo reus reperiri potest accusari permittitur.

Quod autem ad iudicis officium attinet, quae ipsi producit accusator diiudicare debet et condemnare si ipsi de rei culpa constiterit; sed apud nos Franco-Gallos et Germanos absolvere ei non licet, nisi sibi persuasum habeat ampliando novasque afferendo probationes, dubia quae remanent tolli non posse.

Cum porro in iudiciis privatis tritum sit illud proverbium ne ultra petita iudex, poenam etsi multo graviores quam fuit postulatum, si sibi ita

videtur pronuntiat. Dummodo actus quo crimen perficitur idem maneat, res et facta circumstantia adiiciendo vel demendo, alius criminis generis adeo condemnare potest, quam cuius accusatus erat reus. Sed hac in re apud nos, iuris placito singulari de quo valet quod dicitur: non omnium quae a maioribus instituta sunt ratio reddi potest, iudex gravioris eiusdem criminis speciei condemnare non potest, nisi accusator ea, quae lite contestata sunt comprehensa, auxerit.

In Anglia qua nulla in regione fere accuratius ordo iudiciorum definitur servaturque, peculiaribus legibus quid hac in re iuratis liceat praescriptum. Sic furti accusatum doli, violatae fidei vel fraudis erga creditores condemnari posse diserte sancitum. In eadem illa accurata subtilique ordinis iudiciorum observantia ne eo res perduceretur, ut qui in minimo errasset, litem perderet, peculiaribus statutis, quae *statutes of yeofails* dicuntur, cautum qui et qua ratione lapsus et errores emendari possunt. Et haecce quoque statuta multa emendari permittunt in causis criminalibus, quorum in civilibus in integrum restitutio frustra petitur.

Reos denique condemnatos in carcerem coniici, ibique publicis ali sumptibus, maximo est argumento crimina puniri non singulorum sed omnium interesse intelligi. Non magis hoc nostris in regionibus usu venit, quam in iis regionibus, quae Anglico utuntur iure. In his etiam regionibus accusatoribus plerumque litis impensae, quae a reis recuperari non possunt, e publico restituuntur.

Sed quid plura. Evicisse mihi videor, omni aetate, apud omnes populos inquisitorio principio iudicia publica nec caruisse nec carere potuisse. Sed fines quibus circumscribitur varie reguntur, varieque regundi pro moribus, consuetudinibus, praesenti conditione, suaeque cuiusque gentis indole.

Iam videamus de forma.

Quae forma accusatoria sit dicenda iam indicavi. Est forma quam referunt iudicia privata. Ut in his actor quae sua interest, sic in illis accusator poenam persequitur. Iudex non agit, secum tantum agendi potestatem facit. Coram eo, ut in iudiciis privatis actor et reus, sic in publicis accusator et reus diversas sustinent partes. Ipse tantum de iis quae sibi probata sunt pronuntiat.

Inquisitoria forma crimina vindicantur si sua sponte, nullo postulante

magistratus, quibus hoc munus mandatum, causas instruunt deciduntque. Eadem ratione qua de ceteris reipublicae administrandae partibus statuitur, ipsi agunt, sibi que vident, ubi, quando, quid sit agendum.

Utriusque formae quasi plures sunt species. Accusat aut laesus, aut quivis de populo, aut peculiaris hanc in rem constitutus magistratus. Alia etiam huius formae species, qua apud Franco-Gallos laesus crimen in iudicium deducit, hac re accusatorem provocat publicum, et hic tandem poenam postulat.

Inquisitoriae formae iudicium ita ordinatum esse potest, ut apte in partes suas sit distributum, utque diversa causae peragendae stadia rite distinguantur. Possunt etiam haec magistratui ita relinqui ut prorsus ab ipsius pendeat arbitrio, quo modo, quaque ratione sibi de criminibus commissis probari velit. Inter haec extrema plures sunt gradus quasi intermedii.

Sic in inquisitione canonica libelli forma erat accurate definita, quem iudex causa cognita reo edi curabat. Editio libello diversa litis stadia distinguebantur, et lite quasi contestata quae in iudicium deducta finiebantur. Praeterea probationes definitae quibus de delicto constare debebat. Haec species deinde in saecularia migravit quoque iudicia. Sed mox ille libellus fere obsolevit, nostraque memoria in Germaniae plerisque regionibus ex bene ordinata canonica illa inquisitione nil fere remansit nisi probationum generum definitio et causae cognitio, condemnatio aut absolutio, aliis tributa magistratibus quam inquisitio in crimina causaeque instructio.

Si omnibus hisce omissis, omnia magistratibus permittuntur, nonnumquam rei audiendi necessitas ipsis imponitur, iniquumque videtur reum condemnari inauditum. At vel sic, cum omnia magistratuum arbitrio et nutu reguntur, iudicium celebrari dici vix potest. Hac tamen fere ratione et via sacerdotes exercituumque duces utuntur magistratusque, quibus primum iuvenili populorum aetate delicta permittuntur puniendi. Ea et Romani libera republica utebantur in eos, in quibus civis Romani dignitas non suspiciebatur, aut cum eversa republica, obsolescentibus iam quaestionibus perpetuis, dignitas illa olim tanti habita, vili iam pendebatur. Stetit autem semper iure Romano forma accusatoria. Cum primum extra ordinem cognoscere inciperent magistratus de criminibus, quae antea quaestionibus diiudicabantur perpetuis, formam legibus publicorum iudiciorum praescriptam

quantum fieri poterat imitabantur. Sed formis istis nervus erat praecisus, atque in dies vis et usus minuebatur, late longeque serpentibus accusatoriis et forma et principio. Non solum enim in dies de pluribus criminibus nullo accusante et denunciante cognoscebat magistratus, sed etiam ubi apud se accusabatur, quidquid accusatori deerat ex officio supplebat. Eo tandem deventum est, ut si crimen quod detulisset accusator causa agitata parum probasset, sed de alio prorsus crimine magistratui satis constitisset, eadem sententia criminis delati absolveret, ex officio novi criminis condemnaret. Sic prorsus eversum quod civibus in ordine formaeque iudiciorum positum praesidium, nullum nisi in magistratuum moribus relictum. Et si huic praesertim rei tribuenda videtur invalescentis ad principem provocationis causa, magis etiam haecce provocatio omni norma, ordine et forma fere soluta erat.

Tristem profecto reipublicae statum referunt inordinata informiaeque iudicia quae proprie iudicia vix dicenda. Sed tamen eo redeas necesse est si unice inquisitorium teneas principium, reipublicae interesse delicta puniri, si ita posthabitis singulorum iuribus, iuri universitatis omnia tribuas. Nam profecto praesidium, quod in magistratuum positum est moribus, varia ratione firmari potest, eaque re malum quod in inordinatis informibusque situm est iudiciis minui, sed non tolli potest. Nam per rerum naturam magistratibus iisdem numero multis, non omnes mandari possunt causae poenalis partes. Et si semel inter eos partes distribueris, iam adest ordo quidam iudicii et forma.

Igitur omnes moratiores gentes vigentioribus aetatibus quemvis tandem constituerunt ordinem iudiciorum et formam, quae praesidio forent iuribus singulorum, quibusque principium inquisitorium, nunquam non admissum, reprimerent coercerentque. Sic et hic agitur de iuribus coniungendis conciliandisque omnium et singulorum, de ratione quae inter totum intercedit eiusque partes.

Forma et ordine illo iudiciorum plus minusve iuribus omnium vel singulorum tribui potest. Neque tamen huius rei ratio et modus figuraeque, quas ille induit ordo et forma, fortuitae sunt, nec prorsus a legislatorum pendentes arbitrio, neque singulae per se spectandae. Arcte contra cohaerent cum ceteris publici privatiue iuris institutis, definiuntur populi indole,

fatis, praesenti conditione. Quae cum his non consentiunt introduci fortasse possunt, diu stare nequeunt. Quaeque haec postulant flagitant, iis resisti non potest. Hic coercita repressaque, illic maiori etiam vi prorumpunt. Quae prorumpunt mitigari, quae irrumpunt maturari vel retardari tantum possunt. Et hoc magnorum fortasse et prudentium est civium, principum, legislatorum.

Supererat ex historia iudiciorum publicorum ordinis haecce omnia illustrare, magis magisque etiam explicare, pro varia populorum indole, fatis, praesenti conditione variare modum rationemque, quibus hac in re iura omnium et singulorum concilientur, principium quod spirent, formamque quam induant iudicia. Romanorum erant persequenda instituta. Indicandum erat omnium Germanicae stirpis gentium indoli nescio quid proprium quasi et insitum, quo bonitate naturae ductae in iudiciis publicis, singulari felicitate formam inter et principium distinxerint. Ostendendum erat, qua ratione a communi illo iuris Germanici fonte deflexi Angli, Galli, Germani, vel singulorum vel omnium iuri, vel inquisitorio principio vel accusatoriae formae plus aequo tribuerint, iamque ad communem illum fontem, nostra inprimis patrumque memoria, redierint redeantve. Demonstrandum erat in pluribus patriae nostrae et Helvetiae regionibus maiorum semper stetisse integra instituta. Docendum erat haecce in patria nostra introductis legibus Gallicis non fuisse eversa, sed contra, pro mutata populi praesenti conditione, utilitate, necessitate fere fuisse emendata, et hanc fuisse veram causam, qua tamdiu, cum iam a vi et armis esset cessatum, Gallicae leges hic vigere potuerint, quaque cum iam Gallorum ius patriae exciperent leges, pauca tantum sint mutata. Indicandum tandem ea omnia, quae tunc fuerunt mutata, coercitum iudicis ad causas instruendas delegati arbitrium, abrogatam quae privatis mittebatur, criminum si non accusationem at saltem in iudicium deductionem, esse institutorum quae iam apud maiores floruerant, et restaurationem et pro mutata populi conditione emendationem.

Sed iam urget tempus, adque finem properandum. Omittenda igitur haec omnia, quae altius inquirendi latiusque exponendi commilitonibus in scholis non deerit opportunitas.

Iam enim pro argumenti ratione quae dicta sunt sufficere videntur. Evicisse mihi videor non recte quaestionem vulgo proponi, processus utrum

accusatorius an inquisitorius probandus sit et constituendus. Et hac etiam in re usu venire probasse puto, quod toties dicitur, quaestionem bene positam iam fere esse solutam. Nemo principium inquisitorium evellere, nemo formam inquisitoriam nostra aetate defendere velit. Sane et sic de singulis iuris capitibus et placitis, quomodo hoc illove loco iura omnium et singulorum concilianda, ubi inter principium inquisitorium formamque accusatoriam fines sint ponendi, de hisce superest supereritque dissensus. Sed de his igitur, non de rerum summa disputandum.

Igitur in academia, in qua quondam posita fuere discendi tirocinia, iam ipse docendi munus capesso suscipioque. Decimus quintus mox peragetur annus, a quo tirocinium emeritus, in forum me contuli. Per quindecim deinde fere annos forensibus operam dedi negotiis, proximo anno fere immersus eram.

Non defuit igitur opportunitas quae hic didiceram, in vitae conferendi usum. Sed stetit mihi semper sententia, non tantum doctrinae copiam et fructum in vitae usum conferendos, sed etiam e vitae usu doctrinae copiam et fructus colligendos. Saltu quasi insuperabili disciplinam et vitae usum seiungi, error semper mihi visus est ineptus. Et sic si in hac alma Musarum sede disciplinae fundamenta sunt posita, in vitae usu exstructum aedificium.

Sed sunt vitae usui molestiae suae. Est rerum gerendarum moles, quae ingenii doctrinaeque nil flagitent, animum autem fatigent. Et mihi saltem videtur, si per aliquot annos in vitae versatus es usu, ex eo ad excolendam disciplinam, te non multos deinde collecturum fructus, sed magnum fore periculum, ne rerum gerendarum mole et onere prorsus obruaris et opprimaris.

Exoptatissimum igitur mihi fuit docendi munus oblatum. Rerum gerendarum mole seposita, omnis excolendae disciplinae vivere potero.

Nec tamen hocce munus iam auspicans laetitia efferor.

Cum mihi haec provincia mandaretur, gravissimis affligebar domesticis cladibus; provinciam suscipiens in tristissimorum revocor illorum dierum memoriam.

Subit porro animum muneris gravitas. Vereor ut satis viderim, quid

valeant humeri, quid ferre recusent. Haecce verens, haecce agitans, placari fere non potest animus. Precari tantum possum, adsit mihi Deus.

Est et alia tandem compressae laetitiae causa. Et iam ad vos me convertere liceat, Academiae Curatores! Quamvis me alia opportunitate docendi munere non indignum iudicaveritis, hancce tamen vestro suffragio acceptam ferre provinciam non possum. Vestrae tamen benignitati et me commendatum esse velim. Academiae Groninganae utilitas vobis curae cordique. Non potestis igitur, quamvis fortasse alii hanc provinciam mandatam maluissetis, vobis non commendatum habere, qui Academiae civium commodis, quantum possit, prospicit et inservit. Et me Academiae civium commodis prospecturum et inserviturum quantum possim, solemniter vota feci. Et a labore diligentia assiduitate contentione aliquid saltem mutuari licebit, quod a natura, ingenio, doctrinae copia obtineri minus poterit.

Vestrum ordinem ubi intueor, Clarissimi Professores, animo perturbor. Adscribor ordini, in quo avus per trientem et quod excurrit saeculi, cathedram tenuit. Et non tenuisse tantum sed ornasse, testantur omnes quicunque supersunt collegae, discipuli, cives. Eius ordini me adscribi, munus ab ipso ita fortiter gestum iam a me suscipi magnum sane. O! si pater carissimus tali patre dignus filius, huius diei solemnitati adesse potuisset. Sed non ita voluit Deus, et eius fiat voluntas sancta. Carissimo patri me in hancce evocatum esse provinciam, ne nuntius quidem afferri potuit. Septem dierum spatio mors occupaverat. Avi et patris memoriam me hoc die solemniter recolere, nemo sane vestrum aegre feret! O quantum beneficium Deus in nos confert, si nobis patrem avumque non tantum colere et amare, sed etiam coram summorum virorum concione laudare, gloriari adeo licet.

Sed ne et hic lactitia efferar efficit ipsa avi patrisque laus et gloria. Est Franco-Gallis paroemia *noblesse oblige*. In Iurisconsultorum republica non est ignotum nomen meum, nec tantum in hac academia, sed per totam patriam, nec adeo patriae finibus concluditur. Num tanti nominis digno modo provinciam quam suscipio geram? O! si qua deesse posset causa, quae ad omnis ingenii animique vires exercendas impelleret, quanta foret vis in illo studio natura omnibus insito bonis, ne patre avo familiaque plane videantur indigni.

Sed et si praeceptores tantum in Ictorum ordine cogito, iam animo commoveor.

Desidero Cl. STAR NUMAN, in cuius adeo provinciae partem sufficio. Immaturam, humano nostro iudicio, mortem quantopere ploravimus. Quot quantisque beneficiis obstrictus et devinctus sum praeceptori quondam carissimo, et mihi etiam ex hac Academia dimisso semper amicissimo! Nostisne autem, auditores, vos praesertim commilitones, quid in viro summo maxime mirari solitus essem? Non erat doctrinae copia, non erat ingenii solertia, non erat prisca venustas, non erat comitas et affabilitas sermonis, quamvis et haec omnino miranda; sed erat nescio quid in homine, quo nos tirones in Ictorum castris, disciplinae amore et ardore etiam incendebat. Ipsum de iuris origine et progressu, de rationibus et causis quibus iura et instituta populorum efficiuntur, definiuntur, sustinentur disputantem, audiens delectatione saepe satiari non potui. Et ita disciplinae nostrae non tantum utilitatem sed etiam amoenitatem et iucunditatem persentire equidem coepi. Et hoc non tantum publicis in scholis sed privatis praesertim colloquiis, quibus ita benevole omnes, qui ipsius familiaritate uti vellent, excipere solitus erat. Hisce colloquiis plurimum me debere gratus profiteor. Et tanti praeceptoris vestigiis incedere cupiens, nec hac in re vobis, commilitones, deesse spero. Familiaritate mea utamini, et si modo praeceptoris aestumatissimi rationem et methodum hac in re assequi possum, hoc vobis fructuosissimum fore mihi est persuasum.

E praeceptoribus te, Cl. NIENHUIS, superstitem hic salutare licet. Non amplius munere fungeris. Valetudine impeditus ante diem rude donari flagitasti. Recreetur valetudo, dulcissima fruaris senectute, et diu incolumis serveris ex animi opto sententia. Multa et tibi me debere gratus profiteor. Benevolentia et benignitate me semper excepisti. Et tuae institutioni acceptum refero, quae ad me Ictum informandum maxime valuerunt. Vitae, fori usu pollebas tu, ad vitae usum omnia referebas, ex vitae usu omnia explicabas. Et est tibi admirabilis quaedam facultas, casus qui in vita occurrunt distinguendi, et ut ita dicam dissecandi, ut appareat quanam applicari debeant iuris regulae. Si ex vitae usu inprimis iuris doctrinam colligendam esse puto, iuste vitae usum observandi arte a te institutus sum.

Non tantum superstitem, sed summo vigore munere fungentem te video,

aestimatissime PHILIPSE! Nonne fugaces labentesque cogitas annos, qui avo olim usus es collega, iam nepotem eodem compellas nomine, cui laborum societas fuit cum avo, nunc iam erit cum nepote.

Quid tibi dicam? Praeceptores omnes colebam, te autem non ut ceteros amabam, te verebar.

Mirabar doctrinae copiam, uberrimam orationis elegantiam, iudicii acumen et summam perspicuitatem, qua subtilissimas et intricatissimas iuris civilis quaestiones explicabas. Mirabar accuratam scientiam, *ἀκριβειαν* vocant, quae hodie tantopere desideratur.

Sed erat in te aliud, quod magis etiam suspiciebam. Eadem semper severitate et veritate bona malaque notabas, flectere nescius semper te probabas antiquae virtutis et fidei virum, hominem egregie cordatum, et sic iuvenum animos ad iusti amorem, iniusti horrorem incendebas.

Quid mirum me, quamvis summa benignitate et benevolentia semper iuvenem exceperis, te semper suspicientem, familiariter te uti nunquam ausum fuisse. Non eo minus, eo magis fortasse lectionibus tuis, colloquiis, monitis ad Iurisprudentiae civilis cognitionem conformatus est iuvenis. Tibi debeo quidquid in Iurisprudentia Romana profeci. Pergas quaeso me collegam tibi datum eo semper animo prosequi, quo discipulum prosequutus es. Tua eruditione meae penuriae, tua experientia meae imperitiae succurras. Ne dubites quin tua benevolentia, tuo exemplo, tuis consiliis mihi nihil unquam futurum sit gratius, nihil antiquius.

Ex iis quos in aliis disciplinis praeceptores habui, plures eheu fato functi sunt. Desidero Viros Cl. TEN BRINK, LIMBURG BROUWER, LULOFS, quanta nomina. Alios habeo superstites quos quondam praeceptores, nunc iam collegas saluto. Hoc solemnem die quondam discipulus gratum vobis animum non testificari non potest vobis, Viri Cl. ERMERINS, DE GREUVE, tibi praesertim, Rector Magnifice! Scholis enim etiam tuis interfui, Cl. PAREAU. Nullus unquam dies memoriam illius delebit temporis, quo tuo ab ore pendebam, primam cum explicares epistolam discipuli quem Dominus amabat, et de amore de coniunctione nostra cum Deo Christoque egregie disputares.

Ceteri omnes Professores, vobis omnibus me commendo. Animo benevolo me advenam accipiat et consiliis vestris adiuvetis. Mihi id vicis-

sim curae erit, ne unquam in ulla re quam officii, benevolentiae, amicitiae ratio postulet, ulli vestrum desim.

Vestris autem commodis, Praestantissimi Iuvenes Academiae Groninganae cives, summa ope et industria me inservitutum et prospecturum iam dixi. Nec tempori nec labori unquam sum parciturus, quoties de vestris studiis ornandis ac promovendis agitur, quoties vobis vel lectionibus publicis vel magis etiam familiaritati vel privatis colloquiis prodesse potero.

Sed inane infructuosumque erit omne quidquid fecerunt praeceptores, nisi et vos omnes animi vires exerceatis. Non enim praeceptores vestram operam et laborem in se suscipere possunt.

Et molestum in omni re, in omni arte et disciplina tirocinium. Sudandum et algendum. Iurisprudentiae inprimis initia arida atque ieiuna. Non propter iucunditatem et amoenitatem, sed propter utilitatem Iurisprudentiae militiae nomina dedistis. Et recte. Nil nisi Deus sui in se finem continet. Sed nisi amas quod agis, nunquam recte faciēs. Et in omni re hoc summum, quod oportet et lubere. Sed eo in omni re per annos, per totius vitae cursum non pervenimus. Disciplina autem cui vitam impendere decretum, si non eo tempore vitae quod in Academia degitis, cara cordique esse coeperit, vereor ut semper arida ieiunaque vobis videatur.

Sed quid faciendum ut cara cordique Iurisprudentia esse possit? Hoc primum ne ante tempus amoenitates iucunditatesque flagitetis, ne ludum putetis ista perdiscere initia, ne quod molestum operosum est, fugere velitis. Hae vestrae partes. Quod secundum nostrae partes, indicare vobis viam qua intelligatis, quae in Iurisprudentia sit vis, pulchritudo, delectatio, iucunditas et amoenitas. Vobis vestris, nobis nostris beni fungi partibus, det precor Deus.

REDEVOERING

OVER DE

STAATHUISHOUDKUNDIGE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND,

UITGESPROKEN DOOR

MR. O. VAN REES,

**BIJ GELEGENHEID VAN DE AANVAARDING ZIJNER BETREKKING ALS
BUITENGEWOON HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER REGTS-
GELEERDHEID AAN DE HOOGESCHOOL TE GRONINGEN,**

OP 24 APRIL 1858.

EDEL GROOTACHTBARE HEEREN, CURATOREN DER GRONING-
SCHE HOOGESCHOOL,
WELEDEL GESTRENGE HEER, SECRETARIS VAN HET COLLEGIE
VAN CURATOREN,
HOOGGELEERDE HEER, RECTOR MAGNIFICUS,
HOOGGELEERDE HEEREN, HOOGLEERAREN IN DE VERSCHIL-
LENDE VAKKEN VAN WETENSCHAP, ZEER GEACHTE AMBT-
GENOOTEN,
EDELACHTBARE HEEREN, AAN WIE HET BESTUUR VAN DIT
GEWEST EN VAN DEZE STAD EN DE HANDHAVING DES REGTS
IS TOEVERTROUWD,
WELEERWAARDE HEEREN, LEERAREN DER GODSDIENST,
WELEDELE ZEER GELEERDE HEEREN, DOCTOREN IN DE VER-
SCHILLENDE FACULTEITEN,
AANZIENLIJKE SCHARE VAN JONGELINGEN, DIE U AAN DEZE
HOOGESCHOOL OP DE WETENSCHAPPEN TOELEGT,
GIJ ALLEN VOORTS, VAN WELKEN RANG OF STAND, DIE DEZE
PLEGTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,
ZEER GEEERDE TOEHOORDERS!

Wanneer men de ontwikkeling der staatswetenschappen in den
laatsten tijd gadeslaat en de rigting onderzoekt, welke zij inzonderheid
sedert het einde der vorige eeuw zijn ingeslagen, dan valt het reeds bij
eene oppervlakkige beschouwing in het oog, dat zij zich thans bovenal
met de studie van het leven des volks, van de eigenaardige, uit het wezen
van den mensch voortspuitende, inrigting der maatschappij bezig houden.

De verwarring van den staat met een bloot uitwendig middel tot handhaving van regt en orde, de huldiging van een verdicht maatschappelijk verdrag als zijn eenigen grondslag en wet, wijken meer en meer voor het bewustzijn, dat de staat geen vrijwillige vereeniging van op zich zelven staande menschen, geen gewrocht van menschelijke willekeur, maar een kunstig organisme is, dat zich volgens bepaalde, door de hoogste wijsheid ingestelde, wetten beweegt, en alleen door hare eerbiediging aan zijne verhevene bestemming kan beantwoorden. Van daar dat op elk gebied der staatswetenschappen het streven zichtbaar is, om dieper in den aard van dat organisme door te dringen, en de oorspronkelijke krachten op te sporen, aan wier geheime werking staat en maatschappij hun aanzijn en hunne inrigting te danken hebben. De politieke geschiedenis bepaalt zich niet meer tot de schildering van de regeringsvormen en de onderlinge verhouding der onderscheidene volken, maar acht het niet beneden zich in de inrigting van het regtswezen, in den toestand van handel en nijverheid, in het stelsel van opvoeding en onderwijs, en zelfs in de heerschende denkbeelden omtrent godsdienst en zedelijkheid den loop hunner ontwikkeling op te sporen. Het volkenregt, niet meer tevreden de betrekkingen tusschen de natiën aan de eeuwige voorschriften des regt te toetsen, streeft er naar om ook op zijn gebied de wetten te leeren kennen, waardoor het samenleven der volken wordt beheerscht. Het wijsgeerige staatsregt, dat zoo dikwerf gevaar liep zich in nevelen te verliezen, door den bodem der werkelijkheid te verlaten, begint meer en meer de ervaring tot grondslag zijner bespiegelingen te nemen. Toen de groote MONTESQUIEU de Engelsche staatsregeling als een navolgenswaardig voorbeeld aanprees, beriep hij zich, tot regtvaardiging zijner ingenomenheid, reeds op de omstandigheid, dat zij volkomen overeenstemde met het karakter en de instellingen der volken van Germaanschen oorsprong; en sedert zijne leer aan het constitutioneele staatsregt het aanzijn heeft gegeven, is in de geschiedenis dier wetenschap een voortdurend streven op te merken, om niet slechts het natuurlijk organisme der maatschappij, vooral met het oog op de samenstelling eener ware volksvertegenwoordiging, meer in aanmerking te nemen, maar ook in het algemeen aan de geschiedkundige grondslagen van het positieve staatsregt steeds meer waarde te hechten. De behoefte aan vol-

ledige kennis van al de bestanddeelen en openbaringen der menschelijke samenleving, in hun oneindige verscheidenheid en onderlingen samenhang, heeft zelfs eene nieuwe wetenschap, de statistiek, in het leven geroepen; en zou de voorbeeldeloos snelle ontwikkeling der staathuishoudkunde, zelve insgelijks eene vrucht van de ernstiger en naauwkeuriger studie der maatschappij, niet gedeeltelijk aan de belangstelling zijn toe te schrijven, welke de door haar aan het licht gebragte feiten en toestanden bij geleerden en ongeleerden hebben opgewekt?

Het is een merkwaardig en in de geschiedenis zelden voorkomend schouwspel, den bijkans onwederstaanbaren invloed gade te slaan, welke de laatstgenoemde wetenschap reeds terstond na haar optreden op de gansche wereld heeft uitgeoefend. Nog geen honderd jaren geleden werd zelfs haar naam als die van een zelfstandig en geordend samenstel van kennis nog niet genoemd, en was haar wezen zoowel aan staatslieden als geleerden grootendeels onbekend. De gansche reeks der verrigtingen en verhoudingen, welke aan de voortbrenging en de verdeeling van stoffelijke goederen ten grondslag ligt, was in haar waren aard en noodwendigen samenhang nog voor het kortzigtige menschelijke oog verborgen gebleven. Verschijnselen, die thans uit de eenvoudigste en meest onbetwistbare wetten verklaard kunnen worden, werden aan een bloot toeval toegeschreven of van willekeur afhankelijk geacht. Welke regering twijfelde er aan, dat zij door hare verordeningen den loop der nijverheid regelen en zelfs den prijs der waren naar goedvinden bepalen kon? Hoe dikwerf heeft men door muntverzwakking of door uitgifte van papieren geld getracht eene ledige schatkist te vullen, in den waan dat alleen de stempel der regering aan de munt hare waarde gaf! Doch de feiten weerspraken telkens de leer van het alvermogen van den staat op dit gebied, en wezen op maatschappelijke wetten, die niet straffeloos konden verkracht worden. Reeds had de gewigtige vraag naar het bestaan en den aard dier wetten veler hersenen vermoeid en veler pennen in beweging gebragt, en waren hier en daar enkele lichtstralen doorgebroken, toen de staathuishoudkundige wetenschap, gelijk MINERVA uit het hoofd van JUPITER, eensklaps in den vollen bloei der jonkvrouwelijke schoonheid, met den ernst der waarheid op het voorhoofd en de blinkende wapenrusting der geleerdheid om de leden, uit het vrucht-

bare brein van een man van genie te voorschijn kwam. Met veelzijdige ervaring toegerust, even bekend met de schuilhoeken van het menschelijke hart als met het leven der maatschappij, met een diepzinnig maar tevens helder verstand en juist oordeel begaafd, legde ADAM SMITH de uitkomsten der opmerkingen en overdenkingen van een lang en werkzaam leven in een boek neder, welks inhoud aan zijnen naam de onsterfelijkheid waarborgt. Eeuwen lang had de dwaling geheerscht, dat goud en zilver alleen den naam van rijkdom verdienen; en de Fransche physiocratische school, hoezeer op dit punt van vooroordeelen vrij, was op hare beurt een nieuwen dwaalweg ingeslagen, door de kracht om rijkdom voort te brengen uitsluitend aan den grond toe te kennen. SMITH bewees, dat de eenige ware bron van rijkdom in den arbeid gelegen is, schetste in meesterlijke trekken de rol, welke bij de voortbrenging door het kapitaal, of de opgespaarde vruchten van vroegeren arbeid, gespeeld wordt, stelde de heilrijke gevolgen der verdeeling van den arbeid in een helder licht, ontvouwde met groote scherpzinnigheid de wetten, waardoor de prijs der waren wordt geregeld, en wees aan het geld zijne juiste plaats aan in het grootsche proces der vermeerdering van de stoffelijke welvaart der volken. Al ware hij bij de ontwikkeling van deze grondbeginselen der volkshuishoudkunde stil blijven staan, hij zou als stichter eener zelfstandige en voor de maatschappij hoogst gewigtige wetenschap eene plaats verdiend hebben in de achtbare rij der grootste geleerden en der weldoeners van het menschelijke geslacht. Doch hij ging nog verder en aarzelde niet de bestaande betrekkingen tusschen de regering en de nijverheid aan de uitkomsten van zijn onderzoek te toetsen; en ook op dit gebied der eigenlijke staathuishoudkunde heeft hij de grondslagen eener nieuwe orde van zaken gelegd. Hoeveel dwalingen en vooroordeelen zijn niet voor den geesel zijner scherpe kritiek bezweken! Het mercantieel stelsel, sedert de ontdekking van Amerika voor het toppunt van staatswijsheid gehouden, bleek thans eene dwaling, en zelfs in menig opzigt eene schadelijke dwaling te zijn. De glans der krachtvolle maatregelen, waardoor COLBERT beproefd had aan het Fransche fabriekwezen eene te voren ongekende vlugt te geven, verbleekte voor het licht der nieuwe wetenschap, die voortdurende bescherming en voogdij als een zoet maar doodelijk vergif voor de nijverheid leerde be-

schouwen. Ook het gewigtige onderwerp der koloniën bleef door SMITH niet onbesproken. Terwijl hij aan den eenen kant met levendige kleuren de nadeelige gevolgen schilderde van eene kortzigtige koloniale politiek, en in de veelvuldige moeilijkheden en teleurstellingen, waarmede alle koloniale mogendheden te worstelen hebben gehad, de onverbiddelijke NEMESIS deed opmerken van het onregt, door het baatzuchtige Europa jegens de ingezetenen zijner overzeesche bezittingen gepleegd, wees hij aan den anderen kant op de groote en onvergankelijke voordeelen, aan een wijzer en regtvaardiger bestuur verbonden. Zoo werd op elk gebied der nijverheid de vrijheid, als de onmisbare voorwaarde tot krachtige ontwikkeling, gehandhaafd en in hare eere hersteld. Vrijheid van arbeid was voortaan de leuze der staathuishoudkundige wetenschap, en bovendien, wat niet het minst gewigtig mag heeten: er waren op het uitgebreide veld der nijverheid orde en regelmaat ontdekt, er waren wetten gevonden, die een nieuw inzicht verleenden in den aard en het doel der menschelijke zamenleving en daardoor tot vernieuwden eerbied stemden voor een hooger wereldbestuur.

Geroepen tot de eervolle taak, om aan deze hoogeschool mijne krachten te wijden aan het onderwijs en de bevordering der staatswetenschappen, heb ik het niet ongepast geacht, bij het aanvaarden dier gewigtige betrekking, de hoofdtrekken der staathuishoudkundige geschiedenis van ons vaderland te schetsen. Welke denkbeelden hebben onze voorouders gekoesterd omtrent den aard der rijkdommen en de verhouding tusschen de regering en de nijverheid? Welke zijn de gevolgen, zoowel hunner juiste inzichten als hunner dwalingen geweest? Zietdaar voorzeker hoogstgewigtige vragen, waar het eene wetenschap betreft, die, hoewel de jongste der staatswetenschappen, met de welvaart der volkeren in het naauwste verband staat. Schenkt mij dan uwe vereerende en welwillende aandacht, wanneer ik beproeven ga een beknopt antwoord op die vragen te geven.

Er zijn weinig natiën, G. T., die zich beroemen kunnen niet slechts in godsdienstig en staatkundig maar ook in oeconomisch opzicht zulk eene voor-

treffelijke opvoeding genoten te hebben, als de onze. Verre van in weelde opgebracht en door overdaad bedorven te zijn, hebben onze voorouders moeilijke leerjaren doorgeworsteld en reeds vroeg geweten, dat zij zich alleen door eigene krachtsinspanning, langs den weg van onvermoeiden arbeid en vrijwillige zelfbeheersching, tot een gewenschten trap van welvaart en bloei verheffen konden. Klein van omvang en arm aan voortbrengselen, leverde de Nederlandsche bodem te weinig op, om zelfs in de toenemende behoeften zijner eigene bewoners te voorzien. Bovendien, hoe dikwerf kwamen stormen en watervloeden de hoop des landmans verijdelen, en wreekten de verbolgene stroomen zich op vreesselijke wijze over de knellende banden, waarmede hun voormaals vrije loop door den onvermoeiden landzaat binnen afgeperkte beddingen besloten was. Doch de hinderpalen en gevaren doofden den moed en de volharding onzer voorouders niet uit; integendeel, zij waren krachtige prikkels voor hun vernuft en hunnen ondernemingsgeest. Nog was geen tiental eeuwen verlopen; sinds met de eerste Christenkerk de grondslagen van beschaving en maatschappelijke orde in de voormalige woonplaats der Batavieren en Friezen gegrondvest waren, en reeds had het door de natuur schijnbaar zoozeer misdeelde Nederland zich tot een onafhankelijk gemeenebest verheven, dat in een langdurigen worstelstrijd met de magtigste mogendheid van Europa zijne nationaliteit, zijne burgerlijke en gewetensvrijheid, met de wapenen in de vuist gehandhaafd en gewonnen had. Reeds was het een land geworden overvloeiende van welvaart en rijkdom, vol van groote en volkrijke steden, het middelpunt van den handel tusschen het noorden en het zuiden van ons werelddeel, en de voornaamste stapelplaats der kostbare waren, aan wier vertier Venetië zijne grootheid en Portugal zijn kortstondigen bloei verschuldigd waren geweest. En vraagt gij naar de oorzaken dier groote en betrekkelijk snelle omkeering? Het is bijkans een kort begrip van de eerste beginselen der staathuishoudkunde, dat ik u tot antwoord moet geven. Het Germaansche en derhalve vrijheidlievende en ernstige karakter onzer voorouders kreeg door den invloed van grondgesteldheid en klimaat eigenaardige trekken, die op de ontwikkeling van handel en nijverheid een allergunstigsten invloed moesten uitoefenen. Gezond verstand en arbeidzaamheid, zelfwerkzaamheid gepaard met de geschiktheid om zich tot een gemeenschappelijk doel met anderen in een

organisch geheel te vereenigen, volharding en ondernemingsgeest: zietdaar de eigenschappen van onzen landaard, welke de grondslagen van Neêrlands ontwikkeling en bloei hebben gelegd. Door hare samenwerking zijn zee en stroomen in een eeuwenlangen strijd niet slechts tot onderwerping gebragt, maar zelfs gedwongen een aanmerkelijk grondgebied als tot prijs van den vrede af te staan. Door hunnen invloed heeft de visscherij zich allengskens tot zeehandel uitgebreid en zijn onze voorouders de bekwame en onverschrokken zeelieden geworden, wier ranke kielen reeds op het einde der middeleeuwen bij voorkeur gebruikt werden, om Pruissische granen tegen Fransche wijnen te verruilen, of Spanje en Portugal van Noordsche balken en Hollandschen haring te voorzien. Doch deze omstandigheden zijn op zich zelve nog niet voldoende, om den buitengewonen bloei van Holland in den aanvang der zeventiende eeuw, in vergelijking met dien zijner naburen, te verklaren, en bepaaldelijk aan te wijzen, waarom de handelskennis, de ondernemingsgeest en de kapitalen van de rijkste der zeventien Nederlandsche provinciën grootendeels binnen de engere grenzen van Noord-Nederland, en wel hoofdzakelijk in de provincie Holland, zijn zamengevloeid. Waarom hebben de Vlaamsche wevers en de Antwerpsche kooplieden gedurende den opstand tegen Spanje in zoo grooten getale hun vaderland verlaten, om zich voor een aanzienlijk gedeelte in onze voornaamste koop- en fabrieksteden te vestigen? Een onzer bekwaamste publicisten uit de tweede helft der zeventiende eeuw, PIETER DE LA COURT, heeft dat vraagstuk reeds voldoende opgelost. Het waren volgens hem niet alleen de rampen van den krijg, waardoor zoovelen zich genoopt vonden elders een toevlugtsoord te zoeken: bovenal hadden geloofsdwang en wereldlijk despotisme, met de grootste onkunde van de ware belangen der nijverheid gepaard, de bronnen der volkswelvaart in de zuidelijke Nederlanden langzamerhand uitgedroogd. Welk Protestant, en zelfs welk Katholiek, kon zonder overwegende redenen in een land blijven wonen, waar hij elk oogenblik aan een hatelijk en hagchelijk geloofsonderzoek kon worden prijs gegeven, waar de medewerking zijner wettige vertegenwoordigers aan het bestuur meer en meer door vorstelijke willekeur overschaduwde en vervangen werd, waar de druk der telkens verhoogde belastingen zich paarde aan de roofzucht van losbandige krijgsbenden, en

hij zelfs zijne koopmansboeken niet sluiten kon voor het scherpziende oog van fiscale schraapzucht en woest fanatisme? Doch waarheen zich te wenden? Waar was destijds eene plek te vinden, die aan de nijverheid eene vrije en veilige schuilplaats aanbood? Ook in Frankrijk woedde een vreesselijke godsdienstkrijg, en de gruwelen van den Bartholomeüsnacht waren nog geenszins vergeten. Ook daar matigde de kroon zich onbeperkt gezag aan, en zag bij de heffing der tolregten uit kortzigtige zorg voor de schatkist de belangen des handels voorbij. Engeland scheen althans de Protestanten met opene armen te zullen ontvangen, en was daartoe inderdaad niet ongenegen, voor zooverre zij niet beproefden eenig aandeel aan zijne industrie te nemen, of zich althans met nieuwe, aldaar nog niet uitgeoefende, bedrijven bezig hielden. Doch wee den vreemdeling, die zich aldaar als mededinger in een inheemschen tak van industrie deed kennen! Streng wetten sloten hem van de uitsluitend daartoe gerechtigde gilden uit en weerden zijne voortbrengselen uit hunne ruime hallen. Door hooge belastingen zwaarder dan de ingezetenen gedrukt en op onderscheidene wijzen in zijnen arbeid belemmerd en bemoeijelijkt, werd hem dikwerf geen andere keus gelaten, dan de voordeelen van zijn nieuw verblijf met het verlies van een winstgevend bestaan te betalen, of elders een meer gastvrij oord op te zoeken. Daar wenkte hem, onzeker werwaarts hij zich begeven zou, het volkrijke en bloeiende Holland toe; Holland, waar te midden van den krijg eene veiligheid en orde heerschten, gelijk zij elders, de gansche beschaafde wereld door, te vergeefs gezocht werden; Holland, waar volkomene gewetensvrijheid bestond en zelfs in enkele steden, door een verlicht bestuur, godsdienstvrijheid werd toegelaten; Holland, welks politiek inzonderheid de ontwikkeling en bevordering van handel en nijverheid beoogde. Reeds van de vroegste tijden af was men daar bedacht geweest, om door vrijdom van tollén en andere voorregten bekwame en kunstvaardige vreemdelingen aan te lokken. Het was er een beginsel van staatswijsheid geworden, dat door de Staten als een kostbaar erfgoed hunner voormalige vorsten in eere werd gehouden, om voor vreemde schepen en kooplieden het verblijf in de Hollandsche havens zoo gemakkelijk en aangenaam mogelijk te maken. De vroedschappen, door denzelfden geest beziel, wedijverden met elkander om de steden in be-

volking en welvaart te doen toenemen, door aan de fabrikanten, die zich aldaar kwamen nederzetten, bescherming en ondersteuning te verzekeren. Wel bestond ook in Holland, gelijk in alle Nederlandsche gewesten, het gildewezen; doch het was er reeds volkomen ondergeschikt geworden aan de stedelijke overheden, die zorg wisten te dragen, dat het aan de vestiging van nijvere vreemdelingen slechts weinig hinderpalen in den weg kon leggen. Bovendien, hoe gunstig was Holland voor den handel gelegen, en hoeveel uitwegen bood het daardoor aan zijne fabriekwaren aan! Tusschen het noorden en het zuiden van Europa geplaatst, van goede havens ruim voorzien en door breede stroomen met zijne naburen verbonden, scheen het als voorbestemd te zijn om eene der voornaamste stapelplaatsen van den Europeschen en welligt van den wereldhandel te worden. In Holland werden derhalve, naast burgerlijke en gewetensvrijheid, naast veiligheid van personen en goederen, eene voor die dagen betrekkelijk groote vrijheid van arbeid, talrijke en uitstekende middelen van gemeenschap en een uitgebreid handelsverkeer met alle beschaafde natiën aange troffen. Voorzeker kan het niet bevreemden, G. T., dat Holland in het laatst der zestiende eeuw door zulk een vloed van landverhuizers, niet slechts van bekwame arbeidslieden, maar ook van schatrijke kapitalisten en kundige ondernemers overstroemd werd, dat de muren van onderscheidene steden herhaaldelijk moesten worden uitgelegd en overal prachtige gebouwen verrezen, die van den rijkdom der inwoners getuigden.

Er zijn in de geschiedenis der menschheid, en ook in die der staathuishoudkunde, weinig gebeurtenissen, zoo gewichtig wegens oorzaken en gevolgen, zoo tragisch in hare ontwikkeling, zoo rijk in veelzijdige leering, als de zegepraal onzer voorouders in den strijd tegen Spanje. Welk rijk was ooit in gunstiger omstandigheden geplaatst, om zich tot den hoogsten trap van welvaart en rijkdom op te heffen, dan Spanje onder de regering van FILIPS II? De inwoners vormden eene krachtvolle en ernstige natie, vol moed en ondernemingsgeest. Het land zelf, niet ten onregte „Europa's lusthof" genoemd, werd door den gloed der zuiderzon gestoofd zonder er door verschroeid te worden, terwijl de kunstige waterleidingen der Arabieren zijne buitengewone vruchtbaarheid nog verdubbeld hadden. De landbouw was er reeds vroeg in eere geweest en tot bloei gekomen. De

fabrieksnijverheid vond in den bodem veelvuldige en kostbare grondstoffen, en wat daaraan ontbreken mogt, werd in overvloed aangevoerd. De handel kon zich schooner /toekomst voorspiegelen, dan voor eenig ander volk bereikbaar was. Immers scheen Spanje niet alleen door zijne gunstige ligging aan de Middellandsche zee en den Atlantischen oceaan en door zijne voortreffelijke havens op een gewigtig aandeel in het verkeer tusschen noord- en zuid-Europa te kunnen rekenen; maar sinds FILIPS II door de verovering van Portugal het gansche schiereiland onder zijnen scepter vereenigd had, waren bovendien de beide Indiën aan hem cijsbaar geworden. Geen andere Europesche natie mogt, volgens de plegtige uitspraak van den Paus, de grenslijn overschrijden, waarmede de overzeesche bezittingen van Spanje en Portugal waren afgebakend: en hoewel zijn regterlijk gezag in diergelijke geschillen reeds tot de geschiedenis begon te behooren, kwam het echter bijkans niemand in den zin, de aanspraken der Spaansche monarchie op het monopolie van den handel op Indië te betwisten. De onbekendheid met den onstuimigen waterweg, die derwaarts voerde, de gevaren van den langdurigen togt en de vrees voor de geduchte Spaansche zeekasteelen, wier aanblik alleen den vijand reeds met ontzetting vervulde, bleven Koning FILIPS handhaven in het ongestoorde genot zijner rijke koloniën. Bovendien, waarom zou men, volgens de uitdrukking onzer voorouders, de „verre ende grouwelicke reyse” naar Indië ondernemen, daar de Indische waren te Cadix en te Lissabon in óervloed te verkrijgen waren? Immers was het een grondregel geworden der Spaansche en Portugesche politiek, om den uitvoer dier waren naar de overige streken van Europa hoofdzakelijk aan vreemde kooplieden over te laten, en hen tot dat einde niet slechts op de meest voorkomende wijze te behandelen, maar hun zelfs bij afzonderlijke traktaten veiligheid van personen en goederen te waarborgen. Zoo scheen Spanje derhalve alle vereischten te bezitten voor eene snelle ontwikkeling van zijne stoffelijke krachten en een voorbeeldeloozen bloei. Doch een vreesselijke kanker was reeds begonnen aan 's lands welvaart te knagen. Despotisme en fanatisme, door wederzijdsch belang ten naauwste verbonden, hadden er zamengespannen om de vrijheid, in elken vorm, waarin zij zich openbaren kon, te vernietigen. Er mogt bij Spaansche onderdanen geen andere gedachte op-

komen, dan die door de kerk gewettigd was, geen andere wil bestaan, dan die van den koning was uitgegaan. De handel, reeds vroeg aan banden gelegd en aan de belangen der kroon ondergeschikt, werd gedwongen zijne schoonste vruchten aan de schatkist af te staan. De afstammelingen der kunstlievende Arabieren, het nijverste gedeelte der bevolking, werden met meedoogenlooze gestrengheid behandeld en eindelijk geheel van Spanje's grond verdreven, omdat zij, niettegenstaande vervolging en verdrukking, hun voorvaderlijk geloof niet volkomen konden vergeten. De overoude privilegiën van provinciën en steden, het krachtige bolwerk der middeleeuwen tegen vorstelijke willekeur, werden met voeten getreden. De zucht naar onderzoek, de behoefte aan het vormen eener eigene overtuiging op het gebied van godsdienst en staatkunde, werden in de kerkers der inquisitie verstikt of smoorden in de vlammen der auto da fe's, in wier akelig schijnsel FILIPS' oogen zich verlustigden. Zoo werden de geestkracht, de zelfwerkzaamheid, de ondernemingsgeest der Spanjaarden stelselmatig gedood. Landbouw en nijverheid kwijnden. Allerwege openbaarden zich achteruitgang en ellende. Doch wat bekommerde FILIPS II zich om de gevolgen zijner handelwijze, zoo hij zijn hoofddoel, de uitroeijing der ketterij, slechts bereiken kon. Ook in Nederland moest, volgens zijn bevel, hetzelfde stelsel worden toegepast. Doch daar woonde een fier en krachtig volk, dat reeds geleerd had zijne vrijheid als de voorwaarde zijner welvaart te beschouwen. Eensklaps breekt een opstand uit, die weldra de vormen eener omwenteling aanneemt. Te vergeefs beproeven de Spaansche krijgsbenden het gezag des konings te herstellen. Vruchteloos wordt de rijke opbrengst der mijnen van Mexico en Peru voor de onderwerping der Nederlandsche provinciën verkwest. Zeven dier gewesten sluiten zich naauw aan een, en zweren den voormaligen landsheer af. Het oproer verandert in eenen oorlog, waarin de kleine republiek de magtige Spaansche monarchie allengskens vermoeit en uitput. Ten einde raad, weet FILIPS II op zijn sterfbed geen ander middel meer uit te denken, om alle Nederlandsche provinciën onder zijn gezag terug te brengen, dan te beproeven haar door het lokaas eener schijnbare onafhankelijkheid tot huldiging van zijne dochter ISABELLA te bewegen. Doch zijn zoon en opvolger, met nog onverstandiger haat tegen de ketters vervuld,

meent dat doel door een doortastenden maatregel nog sneller te kunnen bereiken. Ook gedurende den krijg had FILIPS II de koopvaarders zijner weêrspannige Nederlandsche onderdanen in zijne havens blijven dulden, ten einde Spanje en Portugal niet van een voordeeligen en bijkans onmisbaren handelstak te berooven. Naauwelijks heeft FILIPS III den troon beklommen, of hij besluit aan alle gemeenschap met de oproerlingen een einde te maken. Onverwachts worden hunne schepen verbeurd verklaard, hunne matrozen aan de roeibanken der Spaansche galleijen vastgeketend. Thans, meende men, zouden de Hollanders en Zeeuwen, van een hunner belangrijkste middelen van bestaan beroofd, wel verplicht zijn om genade te smeeken. Doch de uitkomst bespote de fijne berekening. In den waan, dat hij het doodvonnis van den Nederlandschen handel ondertee-kende, had FILIPS III integendeel aan de welvaart zijner eigene onderdanen den genadeslag gegeven. Van de Spaansche kusten verdreven, zochten onze voorouders zelve in Indië de kostbare waren op, die zij voor hunne vrachtvaart noodig hadden. De stapel der specerijën verplaatste zich van Lissabon naar Amsterdam, en terwijl het Spaansche schiereiland meer en meer in magteloosheid wegzonk, nam de Republiek der Vereenigde Nederlanden niet slechts eene eervolle plaats onder de groote mogendheden in, maar verhief zich ook tot een trap van welvaart en beschaving, die destijds door weinig landstreken bereikt was en nergens overtroffen werd.

Hoezeer ware het te wenschen geweest, G. T., dat de oorzaken, waaraan ons vaderland zijn aanvankelijken bloei te danken had, steeds en in elk opzicht door onze voorouders als de ware beginselen der volkswelvaart waren beschouwd geworden. Doch het kan niet bevreemden, dat ook zij tol betaalden aan de zwakheid der menschelijke natuur en door den geest der eeuw, die alle natiën medesleepte, op eenen dwaalweg werden gebragt.

Het is eene natuurlijke en toch zeer groote dwaling, dat rijkdom hoofdzakelijk, zoo niet uitsluitend, in het bezit van goud en zilver bestaat, en dat een volk des te welvarender wordt, naarmate de edele metalen er zich in grootere hoeveelheid opeen hoopen. Reeds in de middeleeuwen was men begonnen op dezen bedriegelijken grondslag politieke stelsels te bouwen. Goud en zilver uit te voeren, werd herhaaldelijk verboden en dikwerf met

landverraad gelijk gesteld. De ontdekking van Amerika, waardoor de goud-dorst zoo sterk geprikkeld en tevens zoo ruimschoots bevredigd werd, schonk nieuw voedsel aan de reeds algemeen aangenomene leer. Men schatte de koloniën aanvankelijk slechts naar de hoeveelheid edel metaal, die zij konden opbrengen. De praktijk scheen echter weldra de theorie te logenstraffen. Immers ondervond men dat overzeesche bezittingen ook langs een anderen weg den bloei van het moederland kunnen bevorderen. In den Oost-Indischen archipel werden geen goud- of zilvermijnen aangetroffen, en toch hadden zoowel de Portugezen als de Nederlanders hunne goudstukken volgaarne veil voor de geurige voortbrengselen der tropische gewesten. Naauwelijks was deze tegenstrijdigheid opgemerkt, of de wetenschap had eene schijnbaar voldoende oplossing gevonden. Immers scheen het zonneklaar te zijn, dat men diergelijke waren alleen kocht, om ze weder met winst te verkoopen. De aanvankelijke opoffering werd derhalve later ruimschoots vergoed, en het slot van elke voordeelige handelsonderneming was altijd eene vermeerdering van het geldelijk vermogen der natie. Zoo ontstond het zoogenaamde mercantiele stelsel, eene uit onvolledige waarneming ontsproten leer, en zelve de vruchtbare moeder van vele en gevaarlijke dwalingen. Want als de edele metalen den eenigen waren rijkdom uitmaken, dan kan het eene land, wanneer het althans geen goud- of zilvermijnen bezit, niet in welvaart toenemen dan ten koste der overige; dan moet elke natie trachten zich volkomen van anderen onafhankelijk en daarentegen velen aan zich cijsbaar te maken; dan is de handel geen vrije ruiling, waarbij beide partijen winnen, maar een strijdperk van tegen elkander botsende belangen, waarin elk door list of geweld zijn voordeel najaagt. Voorzeker behoef ik u niet te herinneren, G. T., welk eene gewichtige rol de handelstraktaten sedert het einde der zestiende eeuw in de geschiedenis van Europa hebben gespeeld, hoe dikwerf ijverzucht en handelsnijd tot bloedige oorlogen hebben geleid, en welke schatten tot verkrijging en handhaving van monopolieregten verspild zijn. Want ook het streven naar monopolie is ten naauwste met het mercantiele stelsel verbonden. Wanneer elk volk zijne belangen van die der overige afscheidt, en meent zich alleen te hunnen koste te kunnen bevoordeelen, dan is het natuurlijk, dat elke nijverheidstak op hare beurt boven andere bevoorregt

zoekt te worden; dat elk koopman er naar streeft om al zijne mededingers uit de havens te weren, waarop hij gewoon is te handelen; dat elk fabrikant zijne landgenooten wil dwingen om uitsluitend zijne waren te koopen; dat de landbouwer den aanvoer van uitheemsch graan tracht te beletten, zoodra het goedkooper dan het zijne en juist daarom voor het algemeene welzijn van het hoogste gewigt is. Wel had het eigenbelang reeds veel vroeger eene diergelijke monopoliezucht doen ontstaan, en kunnen wij zelfs hare sporen ontdekken, zooverre onze kennis der grijze oudheid reikt; maar het gevaar werd thans dubbel groot, nu de wetenschap door schoonschijnende redenen het misbruik scheen te wettigen. Bijkans overal begonnen de regeringen zich als de voogden en leidlieden der nijverheid te beschouwen. Terwijl zij zoowel den handel als het fabriekwezen overeenkomstig de eischen van het mercantiele stelsel trachtten te hervormen, erkenden zij de bestaande monopolïen en zochten slechts deze zooveel mogelijk dienstbaar te maken aan de bereiking van het groote doel: bevordering der nationale welvaart door toenemende onafhankelijkheid van vreemde industrie.

Ook in ons vaderland hebben de mannen van wetenschap van den aanvang der zeventiende tot het einde der achttiende eeuw deze denkbeelden gehuldigd. HUGO DE GROOT, de geleerde stichter van het nieuwe staats- en volkenrecht, had omtrent het wezen der volkswelvaart nog zoo weinig juiste inzichten, dat hij het groote voordeel van den handel op Spanje en Portugal hoofdzakelijk in de ruime hoeveelheid goud en zilver stelde, die van daar herwaarts werd gevoerd ¹⁾. Onze beroemde geschiedschrijver PIETER CORNELISZ. HOOFT, bij gelegenheid der sluiting van het twaalfjarig bestand in een vertrouwelijken brief zijn gevoelen over 'slands toestand ontvouwende, achtte het dringend noodig het toenemend gebruik van buitenlandsche fabriekwaren door gestrengte wetten tegen te gaan, ten einde te voorkomen dat het Hollandsche geld uit het land gevoerd werd ²⁾. De scherpzinnige DE LA COURT, hoe verdienstelijk in andere opzigten, misgunde aan vreemde natiën elke winst, omdat die zijns inziens

¹⁾ *Historiarum* L. IV, pag. 372.

²⁾ *Mengelwerken*, bl. 223.

met een evenredig verlies aan onze zijde gepaard ging, en zag in zijne eenzijdigheid de onschatbare voordeelen van den binnenlandschen handel zoozeer voorbij, dat hij allen, die zich daarmede bezig hielden, slechts als parasieten beschouwde, die op hunne mede-inwoners aasden ¹⁾. De uitstekende regtsgeleerde **ULRIC HUBER**, hoezeer erkennende dat elk uitsluitend handelsprivilegie met het natuurregt in strijd is, haastte zich echter in denzelfden volzin er bij te voegen, dat het toelaten van monopolieën niettemin geoorloofd en noodzakelijk kan zijn, en haalde daarbij de Oost-Indische compagnie tot voorbeeld aan, niettegenstaande in zijnen tijd geen voldoende reden voor de hernieuwing van haar octrooi meer bestond ²⁾. Ook in de achttiende eeuw hebben onze staatkundige schrijvers geen beter licht over dit onderwerp geworpen, niettegenstaande zij zich meer opzettelijk daarmede begonnen bezig te houden. Het verslappen van den voormaligen ondernemingsgeest, de toenemende zucht der kapitalisten om hun geld bij voorkeur in staatspapieren te beleggen, en de gevolgen van den gebrekkigen regeringsvorm, gepaard met den snellen vooruitgang onzer mededingers op het gebied van handel en nijverheid, deden een overdreven gevoel van achteruitgang en verval geboren worden, waardoor de aandacht van staatslieden en geleerden op den toestand der inheemsche industrie werd gerigt. Overeenkomstig den geest des tijds werden zelfs verscheidene prijsvragen over de middelen tot herstel uitgeschreven. Doch in den vloed van geschriften, door deze omstandigheden uitgelokt, treft men naauwelijks eenige denkbeelden aan, die een beter inzicht in den aard en de ware oorzaken der volkswelvaart verraden. Reeds had de Italiaan **PIETRO VERRI** in 1771 de heilrijke vruchten der vrijheid van arbeid in een helder licht gesteld, reeds had **ADAM SMITH** vijf jaren later de wetenschap der staathuishoudkunde op de ware grondslagen gevestigd, toen onze schrijvers nog voortgingen de dwalingen van het mercantiele stelsel te huldigen en te verspreiden. Het verlangen der kwijnende fabrieken naar bescherming door premieën of verbodswetten werd van alle zijden ondersteund en toegejuicht. Men drong er op aan, dat voorwerpen van pracht en weelde

¹⁾ *Aanwijzing der politieke gronden en maximen van Holland en West-Friesland*, bl. 77, 119.

²⁾ *De iure civitatis*, L. II. Sect. II. C. v. n°. 17 et 18.

bij het inkomen zwaar belast en het gebruik van inlandsch fabriekaats zooveel mogelijk bevorderd zou worden. Men smaalde op hen, die Fransche zijde en Engelsch laken droegen, en bezwoer allen, in wier borst de heilige liefde voor het vaderland nog niet geheel was uitgedoofd, om toch liever duurder en slechter waren te gebruiken, dan uit laakbare onverschilligheid 'slands onafhankelijkheid en welvaart aan den vreemdeling prijs te geven. In de sterkste bewoordingen werd het deelnemen in buitenlandsche ondernemingen afgekeurd. Immers scheen men daardoor mede te werken om den bloei van andere volken te bevorderen, terwijl men, door hun den bijstand der Hollandsche kapitalen te weigeren, aan hunne nijverheid groote slagen zou kunnen toebrengen. Geheimhouding van de inrigting en de hulpmiddelen onzer fabrieken werd als een der krachtigste middelen beschouwd, om de vreemde mededingers voorbij te streven, en met dat doel voorgesteld, om niet slechts gewone werklieden maar ook bekwame en op 'slands kosten in de nijverheid geoefende jonge lieden op straffe van eeuwige ballingschap te verbieden het land te verlaten. Deze of diergelijke denkbeelden en plannen worden niet alleen bij middelmatige schrijvers, maar zelfs bij den bekwamen ELIE LUZAC en bij de coryphaeën der wetenschap, PESTEL en KLUIT, aangetroffen. Zoo algemeen en zoo sterk was het vooroordeel, dat de laatste, zelfs nadat hij de werken van VERRI en SMITH gelezen had, zich daarvan nog niet kon ontslaan. Toen hij in 1806 de eerste lessen over statistiek in ons vaderland begon te geven, rekende hij bij de vermelding onzer handelsbetrekkingen met onderscheidene landen nog telkens angstvallig uit, voor welke waarde wij naar die gewesten uitvoerden en hoeveel wij daarvan terug ontvingen, met het doel om te onderzoeken of de hoeveelheid geld in ons land daardoor toe- of afnam en overeenkomstig deze slotsom een oordeel over de voor- of nadeelen van elken bijzonderen handelstak te vellen ¹⁾).

Bij zooveel eenstemmigheid tusschen de mannen van wetenschap gedurende een tijdperk van twee eeuwen, bij zulk een algemeen en onafgebroken vasthouden aan de dwalingen van het mercantieel stelsel, zou er

¹⁾ *Het collegie van ADRIAAN KLUIT over de statistiek van Nederland, door Mr. O. VAN REES, in het Tijdschrift voor staathuishoudkunde en statistiek, 1855.*

voorzeker grond bestaan om te verwachten dat de nijverheidspolitiek onzer voorouders geheel op de bevordering van de zoogenaamde industriële onafhankelijkheid der natie gericht en het fabriekwezen krachtdadig beschermd zou zijn geweest. Zelfs zou het niet kunnen bevreemden wanneer men hier te lande in dat opzigt Frankrijk en Engeland verre voorbij ware gestreefd, alwaar althans omstreeks het midden der achttiende eeuw enkele stemmen zich tegen de heerschende dwaalbegrippen begonnen te verheffen. Dit ongunstig vermoeden wordt echter door de geschiedenis gelogenstraft. Geen land is in vroeger dagen zoo nabij de ware beginselen geweest, en heeft door zijne instellingen zooveel tot hunne erkenning bijgedragen, als ons vaderland. Wanneer wij de plakaten bestuderen, die gedurende de zeventiende en de achttiende eeuw de tolregten geregeld hebben, dan staan wij verbaasd over de betrekkelijk geringe sporen van het beschermend stelsel, welke daarin worden aangetroffen, en over het bijkans volslagen gemis van diergelijke pogingen tot opwekking en begunstiging van inheemsche scheepvaart en fabrieksnijverheid, als CROMWELL met zijne navigatie-akte en COLBERT met zijne reglementen en verbodswetten beoogden. Verre van ten gevalle der nationale schepen bemoeijelijkt of geweerd te worden, werden de buitenlandsche koopvaarders door eene voorkomende behandeling en lage tarieven van allerwege naar onze havens gelokt. Reeds in het jaar 1604 had WALTER RALEIGH koning JACOBUS I op deze omstandigheid, als een der hoofdoorzaken van onzen bloei, gewezen; en welke theoriën onze geleerden ook mochten verkondigen, onze staatslieden weken in dit opzigt slechts bij uitzondering af van de voorvaderlijke politiek. Niettegenstaande Engeland en Frankrijk door hooge inkomende regten hunne eigene fabrieken poogden te bevoordeelen en tevens onzen handel afbreuk te doen, bleven onze voorouders aan dezelfde beginselen getrouw. Ons tarief van in- en uitgaande regten van 1725 vormt in dit opzigt eene glansrijke tegenstelling met die onzer naburen; en zelfs op het laatst der vorige eeuw, toen het fabriekwezen luide om bescherming riep, bleven onze regenten standvastig weigeren tot opbeuring der kwijnende nijverheid verbodswetten tegen de voortbrengselen der buitenlandsche industrie uit te vaardigen.

Deze onafgebrokene en stelselmatige wederstand tegen algemeen heerschende dwalingen is voorzeker een krachtig bewijs voor het gezond verstand

en den praktischen zin onzer voorvaderen, die bij de behartiging van de belangen des vaderlands zich geenszins door de verkeerde eischen eener dwalende wetenschap van het regte spoor lieten brengen. Doch zij werpt tevens een nieuw licht over de inwendige geschiedenis der voormalige Republiek, en strekt zoowel tot verklaring als tot regtvaardiging der pogingen van de zoogenaamde zeeprovinciën en bepaaldelijk van het rijke en magtige Holland, om in de vergadering der Staten-Generaal een overwegenden invloed te verkrijgen en te behouden. Vrachtvaart was in die gewesten het voornaamste middel van bestaan; en onze zeesteden waren reeds vóór den opstand stapelplaatsen geworden voor de waren van gansch Europa. Uitsluitend bedacht, om deze beide bronnen van welvaart steeds ruimer te doen vloeijen, waren Holland's staatslieden gevrijwaard tegen den verderfelijken invloed van leeringen, waarvoor in hun stelsel van nijverheidspolitiek geen plaats gevonden werd. Welk een geringe ruimte bekleedden de voortbrengselen van den vaderlandschen bodem en het inheemsche fabriekwezen in de met buitenlandsche waren volgeladene magazijnen, die voor de herwaarts komende of van hier vertrekkende schepen altijd ruime gelegenheid tot het bekomen van voordeelige ladingen of retourvrachten aanboden? Wat behoefden de Hollandsche regenten zich te bekommeren om de becijferingen van de aanhangers der handelsbalans, daar de bloei en rijkdom van hun gewest het krachtigste bewijs opleverden van de deugdelijkheid der door hen gevolgde regelen? Zoo bleef handelsvrijheid steeds het hoofdbeginsel der nijverheidspolitiek van Holland, en daardoor ook van die der gansche Republiek. Te vergeefs klaagde de landbouw reeds tijdens de onderhandelingen over het twaalfjarig bestand, dat zijne belangen aan die des handels werden opgeofferd. Vruchteloos waren de pogingen van het fabriekwezen in het laatst der vorige eeuw, om zich door verbodswetten ten koste der inlandsche verbruikers te laten begunstigen. Holland bleef standvastig eischen, dat aan alle waren der wereld vrije toegang op zijne markten zou worden verleend, en voorkwam daardoor met de daad, dat het beschermende stelsel zich van de studeercel der geleerden eenen weg baande tot in de wetgeving der Republiek.

Hoe zou ik mij verheugen, G. T., wanneer ik op een ander, maar

niet minder gewichtig gebied dezelfde getuigenis van onze voorouders kon afleggen! Doch zoo zij in tegenoverstelling van het mercantiele stelsel onbelemmerde ruiling en vrije mededinging der buitenlandsche fabriekwaren zijn blijven voorstaan: aan den overal heerschenden monopoliegeest hebben zij op den duur geen weêrstand kunnen bieden. Reeds herinnerde ik u, dat het gildewezen ook in ons land heeft bestaan; en hoezeer de wijsheid onzer regenten zijne nadeelen in menig opzigt getemperd heeft: voor de ontwikkeling onzer industrie is het, vooral in de land-provinciën, steeds een hinderpaal gebleven. Van meer belang is echter het monopolie der beide groote handelscompagniën geweest, aan wier zorg de ontginning en ontwikkeling onzer koloniën korten tijd na het ontstaan der Republiek is toevertrouwd. Door krachtige zelfwerkzaamheid rijk en magtig geworden, en sinds overoude tijden aan eene betrekkelijk groote vrijheid van arbeid gewoon, hadden onze voorouders steeds een gegronden weerzin gevoeld tegen alle instellingen of aanmatigheden, die aan hunne vrijheid, om naar willekeur een middel van bestaan te kiezen, afbreuk konden doen. Op den 4^{den} October 1540 vaardigde KAREL V een plakkaat uit, waarbij al wat naar monopolie smaakte en voor de algemeene welvaart nadeelig was, op straffe van verbeurdverklaring der op dien grond in beslag genomen goederen en arbitraire correctie verboden werd ¹⁾; en dat die wet geenszins de bestrijding van een diep ingeworteld kwaad, maar integendeel de beteugeling van een ingeslopen misbruik bedoelde, hetwelk door de openbare meening gestrengelijk veroordeeld werd, bewees JOHAN VAN OLDENBARNEVELT, toen hij in 1618 de merkwaardige verklaring aflegde, dat de staten van Holland en de regenten der voornaamste steden, blijkens hunne resolutiën, elk bijzonder voorregt in handel en nijverheid steeds voor 's lands welzijn zeer schadelijk geacht en zich daarom met grooten ernst daartegen verzet hadden, 't zelve verwerpende als monopolie tegen de vrije navigatie en traffijke, die voor alle man gemeen" moeten gehouden worden ²⁾. Doch in het laatst der zestiende eeuw was Nederland begonnen ook zijn deel te eischen van die rijke Oost- en West-Indische bezittingen, op wier

¹⁾ ZURCK, *Codex Batavus*, bl. 751 in voce *monopolie*.

²⁾ *Verkooren*, bl. 72.

schatten Spanje en Portugal tot op dien tijd uitsluitend aanspraak hadden gemaakt; en met het bezit van koloniën voer ook de onverzadelijke, het verstand benevelende en het gemoed toeschroeiende gouddorst, die daaraan althans in den aanvang onafscheidelijk verbonden was, in het hart onzer kooplieden. Voorzeker zou het weinig doorzigt en althans weinig billijkheid verraden, indien wij thans, beschenen door het heldere licht der staathuishoudkundige wetenschap, de maatregelen wilden misprijzen, waardoor de Staten-Generaal het aanzijn gaven aan de bevoorregte Oost- en West-Indische compagniën. Zoolang de oorlog met Spanje voortduurde en de Republiek buiten magte was in ver verwijderde oorden aan onze scheepvaart voldoende bescherming te verleen, was in de vereeniging van vele verspreide krachten en kapitalen welligt het eenige middel gelegen, om niet slechts aan het vaderland duurzame handelsbetrekkingen met Azië en Amerika te verzekeren, maar bovendien den vijand op de gevoeligste wijze afbreuk te doen. Doch dat de slechts tijdelijk verleende octrooijen telkens weder zijn hernieuwd; dat onze regenten, door velerlei banden aan de bewindhebbers dier compagniën verknocht, zich het lot der overzeesche bezittingen nimmer ernstig hebben aangetrokken; dat die bewindhebbers zelve, slechts op snelle en groote winsten bedacht, in de uitgestrekte aan hun bestuur toevertrouwde landstreken regt en menscheeljkheid met voeten getreden en de toekomst op onverantwoordelijke wijze aan het tegenwoordige hebben opgeofferd: dat werpt een vlek op onze handelsgeschiedenis, die door de algemeene schuld van alle zeevarende natiën op dit gebied wel eenigermate verzacht maar geenszins uitgewischt wordt. Het is voor onze vrijheidlievende en door het licht der hervorming beschenen voorvaderen slechts eene schrale eer, dat zij zich niet met diergelijke gruwelen hebben bezoedeld, als door Spanje's fanatieke zonen in Mexico en Peru zijn gepleegd. Doch herinnert u de meedoogenlooze wreedheid, waarmede de inwoners van een groot gedeelte der Molukken van hun eenig middel van bestaan beroofd en tot de grootste ellende gedoemd zijn, opdat de prijs der specerijen op Amsterdam's wereldmarkt niet door te grooten aanvoer beneden het vastgestelde peil zou dalen. Brengt u de rampspoedige geschiedenis onzer voormalige volkplantingen in Noord-Amerika te binnen, wier ontwikkeling en bloei door kleingeestige

baatzucht aan de handhaving van uitaluitende handelsvoorregten is opgeofferd. Denkt aan de stelselmatige belemmeringen, waardoor overal de vestiging van kolonisten bemoeijelijk en verhinderd werd, opdat de bewindhebbers op hunnen weg geen lastige mededingers zouden ontmoeten, en van hun oppermagtig beheer geen rekenschap aan vrije Nederlanders zouden behoeven af te leggen. En wat zijn de gevolgen dier kortzigtige politiek geweest? Welke vruchten hebben de ontzettende kapitalen afgeworpen, door de beide compagniën tot handhaving van haar monopolie, zoowel tegen landgenooten als vreemdelingen, besteed? Reeds op het laatst der zeventiende eeuw waren zoowel het rijke maar verwaarloosde Brazilië als het niet minder belangrijke Nieuw-Nederland ten gevolge van een verkeerd koloniaal bestuur voor ons verloren gegaan. Nog lang daarna bleef de Oost-Indische compagnie, gelukkiger dan hare West-Indische zuster, het uitwendige aanzien eener krachtvolle gezondheid behouden: doch reeds ondermijnde een langzame tering haar schijnbaren bloei. Tot behoud van haar monopolie allengskens genoopt om het grootste gedeelte van den Oost-Indischen archipel als met eene dubbele linie van tolbeambten en krijgslieden af te sluiten, werd zij meer en meer met een last van schulden bezwaard, die door geen evenredige winsten werden opgewogen. Niettemin bleef zij hardnekkig vasthouden aan de oude beginselen en sloeg met noodlottige verblindings elke waarschuwing in den wind. Eindelijk, in het laatst der vorige eeuw, door den nood gedwongen aan 's lands regering geldelijke ondersteuning te vragen, kon zij haar inwendig verval niet langer verheelen. Het bleek toen dat zij de ruime uitdeelingen, waardoor zij de natie had misleid, reeds geruimen tijd geenszins met de vruchten van haren handel maar met de aanzienlijke kapitalen bestreden had, die zij tot handhaving van haar crediet had opgenomen, en dat haar schijnbare bloei slechts een kunstig blanketsel was geweest, waarmede zij haar waren toestand voor aller oogen had weten te verbergen.

Noch haar noch der West-Indische compagnie had het echter aan wijzen raad ontbroken. Reeds voordat de eerste was opgericht, had WILLEM USSSELINX, een der meest ervarene en schrandere kooplieden van zijnen tijd, in een hoogst belangrijk geschrift op het voordeel gewezen, hetwelk geregelde handelsbetrekkingen met nijvere kolonisten konden aanbrengen,

en uit dien hoofde aangeraden niet slechts de beschaving der Amerikaansche inboorlingen ter harte te nemen, maar ook de toeneming eener welvarende bevolking door alle daarvoor geschikte middelen te bevorderen ¹⁾. Maar noch de West-Indische noch de Oost-Indische compagnie wilde er van hooren, om zich tevreden te stellen met de vruchten van een vrij handelsverkeer. De kostbare voortbrengselen der overzeesche gewesten bij uitsluiting in hare magt te krijgen en daardoor in staat te zijn, van de Europesche verbruikers een bovenmatigen prijs te eischen: zietdaar het droombeeld, dat beiden voor oogen zweefde en dat zij voortdurend hebben nagejaagd. Toen omstreeks het midden der zeventiende eeuw de snelle ontwikkeling en uitbreiding der Engelsche volkplantingen in Noord-Amerika bij de verspreide Hollandsche kolonisten aldaar ernstige bezorgdheid voor hunne veiligheid en vrijheid deden ontstaan, en zij herhaaldelijk bij de bewindhebbers der West-Indische compagnie op vrijheid van arbeid, aandeel aan het bestuur en bevordering van landverhuizing aandrongen, als de eenige middelen om den ondergang van het kwijnende Nieuw-Nederland te voorkomen, hadden zich ook reeds in het moederland onderscheidene stemmen ten gunste eener meer vrijzinnige koloniale politiek verheven. In scherpe bewoordingen gispte de bekwame scheepskapitein DAVID PIETERSZ. DE VRIES in de merkwaardige beschrijving zijner avontuurlijke reizen de onverantwoordelijke en dikwerf trouwelooze handelwijze der West-Indische compagnie, die hij door eigen ervaring had leeren kennen. De voordeelen, aan het bezit van bloeiende landbouwkoloniën verbonden, werden tevens door hem in een helder licht gesteld. Omstreeks denzelfden tijd werden door een onbekend schrijver beginselen verkondigd, die zelfs in onze dagen nog met hevigen tegenstand te kampen hebben. Hij leerde dat koloniën alleen tijdelijk tot uitsluitend verkeer met het moederland verplicht mogen worden; dat zelfregering en handelsvrijheid onmisbare vereischten zijn voor haren bloei, en dat het moederland zijne eigene belangen miskent, door hare ontwikkeling en beschaving tegen te houden ²⁾.

¹⁾ VAN METELEN, f. 593.

²⁾ *Geschiedenis der Nederlandsche volkplantingen in Noord-Amerika, beschouwd uit het oogpunt der koloniale politiek*, door Mr. O. VAN REES, 1855, bl. 146 vv.

Weinige jaren later, toen Brazilië reeds voor ons vaderland verloren was, zagen de geschriften van PIETER DE LA COURT het licht, waarin de na-deelige gevolgen van het monopolie der beide groote handelmaatschappijen en het onregt, hetwelk door zijne handhaving aan Nederland's inwoners werd aangedaan, in meesterlijke trekken werden uiteengezet ¹⁾. Doch de schrandere maar heftige DE LA COURT was een partijman, een vurig aan-hanger der Loevesteinsche factie, een vriend van den raadpensionaris JOHAN DE WITT: en toen in 1672 de onderdrukte Oranjepartij op het kussen kwam, deelden zijne geschriften in het lot der ontelbare pamflet-ten, waarin het voormalig bestuur der stadhouders met al de overdrijving en al de hatelijkheid der partijzucht beoordeeld en veroordeeld was ge-worden. Zij werden verwaarloosd en spoedig vergeten. Nog was evenwel de reeks der goede raadgevers niet gesloten. Op het laatst der zeventiende eeuw gaf de Hooge Regering in Oost-Indië aan de bewindhebbers in overweging, om de kustvaart in de koloniën vrij te stellen, daar de groote onkosten, die het weren van vreemde koopvaarders vereischte, de winsten bijna geheel verslonden. In het jaar 1741 stelde de gouverneur-generaal VAN IMHOFF voor, dat de compagnie het grootste gedeelte van haren han-del aan de vrije mededinging overlaten en haar monopolie hoofdzakelijk tot Java, de Molukken en China beperken zou. Zijn opvolger MOSSEL, die in zijne inzichten deelde, drong er insgelijks op aan, dat de schepen van bijzondere kooplieden niet langer geweerd, maar althans onder eenige voor-waarden in Indië toegelaten zouden worden ²⁾. Doch al deze voorstellen werden in het moederland op de schaal van het kortzigtige eigenbelang te ligt bevonden. Hoe zou men ook hebben kunnen besluiten, om vrij-willig van den alleenhandel op een gedeelte dier uitgestrekte bezittingen af te zien, wier bestuur aan de bewindhebbers zooveel voordeel, zooveel invloed, zooveel eer, zooveel gelegenheid tot begunstiging van vrienden en verwanten verschafte? Men volhardde zoolang men kon: totdat de com-pagnie, na de gedwongene openlegging harer boeken, als een ontroonde

¹⁾ Zie mijne Verhandeling over de *Aanwijzing* enz. van DE LA COURT, Utrecht, 1851.

²⁾ Zie mijne Verhandeling over de staathuishoudkundige verdiensten van G. K. VAN HOEKENDORP, Utrecht, 1854, bl. 101 vv.

vorstin of, juister welligt, als eene eerlooze bankroetierster ten grave daalde, en aan het vaderland eene schuld van tachtig millioenen benevens het drukkende beheer van koloniën achterliet, wier onkosten reeds sedert eene reeks van jaren geenszins door hare opbrengst waren geëvenaard.

Mijne taak, G. T., spoedt ten einde. Reeds ben ik met dit overzigt onze dagen genaderd; doch hoewel ik slechts de hoofdpunten van de staathuishoudkundige geschiedenis der Republiek kon aanstippen, hoop ik u overtuigd te hebben, dat onze schoone en rijke historie ook uit een oeconomisch oogpunt hooge waarde heeft. Wanneer wij haar raadplegen, dan klinkt ons uit het verleden eene ernstige vermaning tegen, om vrijheid van handel en nijverheid als den besten grondslag onzer welvaart te beschouwen, en ons voor de klippen te wachten, waarop onze voorouders, door den Sirenenzang van monopolievoordeelen onweerstaanbaar aangetrokken, schipbreuk hebben geleden. O, mogt die waarschuwende stem van het voorgeslacht steeds gehoord en ter harte genomen worden!

Het was het begin van een rampspoedigen tijd voor ons vaderland, toen de Oost-Indische compagnie in het jaar 1798 werd opgeheven. Ten gevolge van den oorlog met Engeland weldra van het verkeer met al hunne buitenlandsche bezittingen verstoken, door Frankrijk overheerscht en uitgeplunderd, en eindelijk niet slechts van hunne nationale onafhankelijkheid maar van bijkans alle bronnen van bestaan beroofd, schenen onze vaders niets anders dan den volslagen ondergang van vrijheid en welvaart te kunnen verwachten. Reeds schilderden de dichters in huiveringwekkende bewoordingen den dag, waarop de laatste telg der Bataven in de weder door zee en stroomen ingenomene landstreken te vergeefs de plaats zou zoeken, waar zijne voorzaten geleefd en voor 's lands vrijheid gestreden hadden. Doch eene betere toekomst was voor ons vaderland weggelegd. De jaren van druk waren tevens jaren van opregte verbroedering tusschen de voormalige staatspartijen, van ernstige opwekking tot verlichte vaderlandsliefde, van onmisbare voorbereiding tot een doelmatiger en krachtiger staatsbestuur. Nog voordat de troepen der verbondene mogendheden in het jaar 1813 Nederland binnentrokken, hadden onze vaders reeds door eigene krachtsinspanning een groot gedeelte van den vaderlandschen bodem

van Fransche bajonetten gezuiverd. Die heilrijke uitkomst was hoofdzakelijk te danken aan **GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP**, die, na zijn leven voor de onafhankelijkheid van zijn land op het spel gezet en door zijne doeltreffende maatregelen een beteren regeringsvorm voorbereid te hebben, al de krachten van zijn rijk begaafden geest aan het welzijn van zijne natie bleef toewijden. Door veelzijdige ervaring en ernstige studie tot een helder inzicht in de belangen der volkswelvaart gekomen, en van de waarheid der leerstellingen van **ADAM SMITH** volkomen overtuigd, stelde hij zich tot taak, de wetgeving van het jonge koninkrijk in overeenstemming te brengen met de eischen der nieuwe staathuishoudkundige wetenschap. Doch de regering miskende zijne bedoelingen, de natie besepte niet dat hij meer dan bloote theoriën, dat hij de voorwaarden van haren bloei verdedigde, en de vereeniging met België, waar het beschermend stelsel gedurende twee eeuwen zeer diepe wortelen geschoten had, sleepte ons op den dwaalweg voort, waarop onze voorouders naauwelijks de eerste schreden hadden gezet. Doch **HOGENDORP** had niet te vergeefs gesproken en geschreven, al mogt de edele man de voldoening niet smaken, zijne onvermoeide pogingen naar waarde geschat en met rijke vruchten bekroond te zien. In 1830 werd de diplomatieke band, die ons aan België hechtte, gewelddadig losgerukt. Tot zijn voormalig grondgebied beperkt, kon Noord-Nederland zich weder ongestoord overgeven aan de studie der voorvaderlijke politiek, waaronder het bloeiend en magtig was geworden. Allengskens klom de overtuiging, dat hare beginselen nog steeds toepassing verdienden. **HOGENDORP's** geschriften, vroeger naauwelijks opgemerkt, werden gelezen en herlezen en steeds meer op prijs gesteld. Het zaad, sedert de oprigting van leerstoelen voor de staathuishoudkunde aan onze hoogeschoolen door bekwame mannen uitgestrooid, begon langzamerhand vruchten te dragen. Terzelfder tijd greep bij onze natie eene gewigtige en in menig opzicht weldadige beweging plaats. De opwekking der nationaliteit in den strijd met België en de meer en meer drukkende gevolgen van het betreurenswaardige stelsel van volharding deden den sedert 1815 bijkans ingesluimerden publieken geest weder ontwaken en bragten de natie tot het besef, dat in de vergaderzaal harer vertegenwoordigers niet slechts onverschillige regeringsontwerpen, maar hare eigene en dierbaarste

belangen besproken werden. Er ontstond allengskens levendiger belangstelling in 's lands aangelegenheden, helderder inzicht in de vereischten der volkswelvaart, krachtiger ondernemingsgeest.

Het was juist omstreeks dezen tijd, G. T., dat de wetenschap der staathuishoudkunde, na in betrekkelijk weinige jaren de zetels der geleerdheid zoowel in de oude als in de nieuwe wereld veroverd te hebben, met onwederstaanbare kracht in de kabinetten der vorsten en de raadzalen der regeringen begon door te dringen. Naauwelijks had Engeland, in het fiere bewustzijn zijner eigenwaarde, op aansporing van ROBERT PEEL, in het jaar 1845 den slagboom laten vallen, die de navigatie-akte van CROMWELL aan de mededinging, vooral onzer kooplieden, in den weg had gesteld, of alle beschaafde natiën werden door dezelfde zucht tot hervorming harer nijverheidswetgevingen en krachtdadige toepassing van de leerstellingen der wetenschap bewogen. Hoeveel is er in de laatste jaren niet gedaan om de voortbrenging te bevorderen, de ruilingen gemakkelijker te maken, en daardoor de algemeene welvaart te doen toenemen! Herinnert u de reusachtige werken, tot onderlinge verbinding der rijken en tot verbetering der middelen van gemeenschap tot stand gebracht. Denkt aan de pogingen om het muntwezen te hervormen en de credietinstellingen niet slechts uit te breiden, maar ook beter aan hare bestemming te doen beantwoorden. Vestigt bovenal het oog op de tariefhervormingen en de trapsgewijze afschaffing van beschermende regten, die bijna in alle landen van Europa en zelfs in Amerika plaats grijpen. Overal worden langzamerhand maar stelselmatig de banden losgemaakt, die handel en nijverheid belemmerden. De geest van associatie, die aan onze eeuw eigen is, heeft zich ook op dit gebied doen gelden en zelfs Europesche congressen in het leven geroepen, uitsluitend aan de overweging van staathuishoudkundige vraagstukken toegewijd. Overal vormen zich vereenigingen, met het edele doel om de beginselen der wetenschap meer en meer te doen zegevieren, en de tijd is niet verre, waarop zij door de regeringen van alle beschaafde natiën als de ware grondslagen der nijverheidspolitiek beschouwd en gehuldigd zullen worden.

Bij den dikwerf heftigen en hardnekkigen tegenstand van het kortzigtige eigenbelang, dat bij de voortduring van dwaling en onregt ten koste van

het algemeene welzijn zijne rekening vindt, zou zulk een snelle en volkomene zegepraal echter bijkans onbegrijpelijk zijn, indien de staathuishoudkunde zich uitsluitend van hare stoffelijke zijde, als een middel tot bevordering van bloot materiële welvaart, kon aanbevelen. Doch het is haar bijzonder voorregt, G. T., niet slechts met de laagste maar ook met de hoogste wetten der menschelijke natuur in de naauwste betrekking te staan, en zoowel aan godsdienst en zedelijkheid als aan staats- en volkenregt den krachtigsten steun te verleen. Reeds achttienhonderd jaren geleden werd door CHRISTUS de verhevene waarheid verkondigd, dat alle menschen kinderen zijn van denzelfden Hemelschen Vader, geschapen naar Zijn beeld en tot volkomene ontwikkeling van hun onsterfelijken geest geroepen. Welke gevolgtrekking is eenvoudiger en natuurlijker dan deze, dat allen gerechtigd zijn tot het vrije gebruik der krachten en vermogens, die hun door God tot vervulling hunner aardsche behoeften en tot bereiking hunner bestemming voor de eeuwigheid geschonken zijn? Toch bleef de slavernij in hare afschuwelijkste gedaante in de volkplantingen der meest beschaafde natiën die verhevene waarheid als in het aangezicht slaan, en werd hare afschaffing door geen regering in ernstige overweging genomen, voordat het bewijs geleverd was, dat de gruwelijke verkrachting der persoonlijkheid, die met slavenhandel en slavenarbeid gepaard gaat, niet slechts de ziel beiden van den meester en den slaaf verpest, maar ook voor de materiële welvaart op den duur vergiftige vruchten draagt. Vraagt men aan de staathuishoudkunde naar den weg om rijk te worden of zich althans tegen armoede te vrijwaren: haar antwoord is eene aansporing tot arbeidzaamheid en spaarzaamheid, tot matigheid en zelfbeheersching. Krachtig word het regt van eigendom, als de onmisbare voorwaarde tot ontwikkeling der welvaart, door haar gehandhaafd en zoowel tegen socialisme als tegen communisme verdedigd. Zonder zich met godsdienststelsels in te laten, leert zij als op elke bladzijde harer geschiedenis, dat geloofsdwang en onverdraagzaamheid ook aan het stoffelijke welzijn eener natie knagen. Terwijl zij hare leerstellingen en voorschriften op de zelfliefded doet rusten, als de krachtigste drijfveer van het menschelijk gemoed, stelt zij tevens de schoone natuurwet in een helder licht, volgens welke ieder door de behartiging van zijn eigen belang gedreven wordt om met de bijzondere

vermogens, die hem geschonken zijn, het algemeene welzijn te bevorderen. Over welk onderwerp zij ook geraadpleegd moge worden, steeds stemmen hare lessen volkomen met de eenvoudige maar beteekenisvolle sedewet overeen, waarin de Christen al zijne pligten jegens de maatschappij zamenvat: opregte en verlichte liefde tot den naaste. Stelt zij zich tot taak, de oorzaken van het pauperisme op te sporen, dan brengt zij nieuwe bewijzen aan den dag tot bevestiging der waarheid, dat een betere toestand der maatschappij niet alleen en zelfs niet voornamelijk van regeringsvormen en regeringsmaatregelen, maar vooral van zedelijken vooruitgang, van ernstigen en volhardenden strijd tegen zonde en dwaling te wachten is. Wie kan de heilrijke vruchten berekenen, welke zij voor de ontwikkeling van het volkenregt zal dragen, door de overtuiging te vestigen, dat de stoffelijke belangen der onderscheidene natiën niet vijandig tegen elkander overstaan, maar dat de welvaart van het eene land onafscheidelijk met die der overige verbonden is? En wanneer zij op eerbiediging van de natuurlijke, uit den aard van den mensch en de samenleving voortspruitende wetten dringt, die de voortbrenging en verdeeling der goederen regelen; wanneer zij naast de handhaving van veiligheid en regt, vrijheid van arbeid vordert en vrijheid van mededinging; wanneer zij tegen elke willekeurige regeling van handel en nijverheid met nadruk hare stem verheft: mag zij dan geen krachtige bondgenoot heeten der regtmatige zucht naar burgerlijke vrijheid?

Eene wetenschap, die zich van zoovele zijden aanbeveelt, heeft voorzeker regt als een der grondzuilen van vrijheid en orde, van welvaart en beschaving beschouwd te worden. Hoezeer moeten wij ons dan verheugen, dat hare beoefening en toepassing in de laatste jaren ook in ons vaderland met reuzenschreden is vooruit gegaan. Wilt gij bewijzen, G. T.? Ik heb u slechts het jaar 1850 te herinneren, waarin ons muntstelsel naar de eischen der wetenschap hervormd en het vruchtbare beginnel van onbeperkte mededinging in handel en scheepvaart in onze wetgeving is opgenomen. Sints dien tijd heeft bijkans elk jaar op de overblijfselen van vroeger geploegd onregt en verouderde dwalingen nieuwe overwinningen behaald; en zelfs ten opzichte van onze koloniale politiek, die reeds op zoo menig punt gunstig afsteekt bij het stelsel der Oost-Indische compa-

gnie, begroeten wij met vreugde de morgenschemering van een nog beteren dag, waarin de duur gekochte ondervinding der voorvaderen met ernst ter harte genomen en de lessen der wetenschap uit overtuiging toegepast zullen worden. Zoo mogen wij de hoop koesteren, dat ons dierbaar vaderland, onder de leiding van den Almagtigen God, die het lot van staten en volken met de hoogste wijsheid en liefde regelt, met vernieuwde levenskracht eene schoone toekomst tegengaat.

Edel Grootachtbare Heeren Curatoren dezer hoogeschool! Aan uwe keuze, door onzen geëerbiedigten koning bekrachtigd, heb ik het te danken, dat het voortaan mijne levenstaak zal zijn, door het onderwijs van zeer gewigtige wetenschappen tot bevordering van Nederland's welzijn en bloei mede te werken. Gij hebt mij niet onwaardig gekeurd de schoonste betrekking te bekleeden, welke aan hem te beurt kan vallen, die het vaderland innig lief heeft en tevens zijn lust vindt in het beoefenen van wetenschap. Hoe zal ik woorden vinden om het gevoel van erkentelijkheid uit te drukken, dat mij den boezem vervult? Doch ik weet het, niet door ijdele betuigingen maar door daden verlangt gij uw vereerend vertrouwen geregtvaardigd te zien. Ontvangt in dit plechtig oogenblik de verzekering, dat het de vurigste wensch van mijn hart is, uwe verwachting niet teleur te stellen. Wel gevoel ik levendig hoeveel mij nog ontbreekt om den mij door u aangewezen arbeid naar eisch te volbrengen. Op het uitgebreide gebied der staatswetenschappen is nog zoo menig veld, waarop ik naauwelijks de eerste schreden heb gezet, en het is niet zonder schroom, dat ik de geringheid mijner krachten met de grootschheid mijner taak vergelijk. Doch de gedachte geeft mij moed, dat gij van mij niet meer zult vorderen dan ik door onvermoeiden ijver in staat zal zijn te geven. Voorzeker, indien liefde voor de wetenschap en liefde voor het vaderland, indien hooge ingenomenheid met den werkkring, die mij wacht, eenigen waarborg kunnen geven voor naauwgezette pligtsvervulling, dan mag ik de hoop voeden, dat ik uw vertrouwen niet geheel beschamen zal. Ik aanvaard dien werkkring met de ootmoedige bede in het hart, dat

God mij wijsheid en kracht moge schenken, om dien in het belang der studerende jongelingschap en tot heil des vaderlands te vervullen. Ik aanvaard dien tevens, Edel Grootachtbare Heeren! met vertrouwen op uwe welwillendheid en op uwe veelvermogende ondersteuning tot uitbreiding der hulpmiddelen van het onderwijs. Moge deze hoogeschool onder uw bestuur voortdurend in bloei toenemen, en steeds een brandpunt zijn van ware beschaving en verlichting, waaruit de weldadige stralen der wetenschap zich over het gansche vaderland verspreiden!

Hooggeleerde Heeren, Zeer Geachte Ambtgenooten! Hoezeer word ik door tegenstrijdige gevoelens geschokt, nu ik u met dien naam begroeten mag! Hoe zwelt mij de borst van hooggestemde vreugde, dat ik het regt verworven heb in uw midden zitting te nemen! Wanneer ik echter het oog laat gaan over uw achtbare rij en zooveel voor mij zie, aan wier buitengewone talenten en rustelooze werkzaamheid niet slechts deze hoogeschool maar het vaderland en de wetenschap veel verschuldigd zijn, dan rijst een twijfel in mij op, of het mij gelukken zal onder u eene niet geheel onwaardige plaats in te nemen. Doch de hoop bezielt mij, dat gij mijne pogingen daartoe met welwillendheid beoordeelen en naar vermogen ondersteunen zult. De roem der vriendschappelijke verhouding, die een der schoonste sieraden uitmaakt van uwen kring, was reeds tot mij doorgedrongen, voordat ik vermoeden kon, dat het voorregt mij verleend zou worden zelf daarvan de aangename vruchten te plukken. Hoe de werkring, die mij hier werd aangeboden, mij ook toe mogt lagchen: niet zonder diep gevoelden weemoed heb ik de plaats vaarwel gezegd, waar ik van mijne vroegste jeugd zoo oneindig veel goeds genoten heb, waar Gods zegen in hooge mate op mij en de mijnen heeft gerust, waar ik zoovele dierbare betrekkingen, zoovele trouwe vrienden achterlaat. Thans, in eene mij nog vreemde omgeving verplaatst, tot andere en meer gewigtige werkzaamheden geroepen en onbekend met de eigenaardige moeilijkheden, welke daaraan verbonden zijn, sta ik als aan den ingang van een nieuw tijdperk van mijn leven. Een beklemmend gevoel van eenzaamheid zou mij welligt overmeesteren, indien ik niet reeds bij erva-

ring wist, dat ik op uwe belangstelling, op uwen bijstand, op uwe voorlichting rekenen mag. Hoevele blijken van vriendschappelijke gezindheid zijn mij, die u allen bijkans even vreemd was, reeds te beurt gevallen! Ontvangt daarvoor mijn opregten dank, en weest verzekerd dat ik er den hoogsten prijs op stellen zal, in uwe vriendschap te mogen deelen. Neemt mij in uw midden op als een jongeren broeder, die, zonder reeds uwe ervaring en uwe verdiensten te bezitten, met u naar hetzelfde doel wil streven, en al zijne krachten zal inspannen om u in naauwgezette beoefening der wetenschap te evenaren.

Nooit zal ik, hooggeachte (J. W.) ERMERINS! de voorkomende welwillendheid vergeten, waarmede gij mij bij mijn vorig bezoek aan Gruno's veste onder uw gastvrij dak ontvangen hebt. Gij, sinds vele jaren de vriend van mijn geliefden vader, hebt uwe vriendschap terstond en ongevraagd geschonken aan den u toen nog onbekenden zoon. Uw gevoelig hart begreep hoeveel waarde het voor hem hebben moest, reeds dadelijk bij zijne komst in de hem vreemde stad te weten, waar gulle hartelijkheid hem wachten, waar onvermoeide hulpvaardigheid hem bijstaan, waar rijpe ervaring hem voorlichten zou. Het is mij eene behoefte u daarvoor nogmaals in het openbaar mijn innigen dank te betuigen. Blijf steeds voor mij dezelfde, dien gij u van den aanvang onzer kennismaking hebt betoond.

Hooggeleerde Heer PHILIPSE! Behoef ik het nog uit te spreken, hoezeer ik de bewijzen van welwillendheid waardeer, die gij mij als uw aanstaanden ambtgenoot reeds bewezen hebt? De vermeerdering van het getal der hoogleeraren in uwe faculteit en de feestelijke plegtigheid dezer dagen kunnen voor u, hoezeer de bloei dezer hogeschool u ook ter harte gaat, geen bronnen van onvermengde vreugde zijn. Thans voorzeker voelt gij levendig het gemis der beide mannen, die gedurende eene reeks van jaren met u tot de vorming van degelijke en ontwikkelde regtsgeleerden hebben zamengewerkt, en die door overeenstemming in denkwijze en gezindheid, door gelijken ijver voor de wetenschap, door getrouwe en beproefde vriendschap ten naauwste met u verbonden waren. In de volle kracht van den mannelijken leeftijd werd de onvergetelijke STAR NUMAN door den dood

van uwe zijde weggerukt; en uw andere ambtgenoot, wiens tegenwoordigheid te dezer plaatse mij verheugt en vereert, achtte zich ter zelfder tijd verplicht de taak, die voor zijne verzwakte gezondheid en klimmende jaren te zwaar werd, aan jeugdiger krachten toe te vertrouwen. Zoo zijt gij alleen van het drietal vrienden overgebleven, en de ledige plaatsen in de regtsgeleerde faculteit zijn thans door anderen ingenomen. Doch is het u niet eene streelende gewaarwording, en tevens de beste vergoeding voor de geledene verliezen, twee uwer voormalige leerlingen als ambtgenooten naast u te zien? Wat mij aangaat, hoewel ik, aan 'eene andere hoogeschool opgevoed, uw voortreffelijk onderwijs niet genoten heb, wees verzekerd dat ook ik het op hoogen prijs stel, in u een voorbeeld te bezitten van echte wetenschappelijkheid en naauwgezette pligtsbetrachting, en onder uwe leiding mijn nieuwen loopbaan te aanvaarden! Vergun mij daarbij op den steun uwer voorlichting en medewerking te mogen rekenen! Uwe achting en vriendschap meer en meer waardig te worden, zal mijn ernstig streven zijn.

Hooggeleerde Heeren FAURE en GRATAMA! Voorzeker acht gij de bevestiging overbodig, dat ik het mij tot eere reken naast u zitting te nemen in de regtsgeleerde faculteit aan deze hoogeschool; naast u, hooggeachte FAURE, die, toen wij elkander drie jaren geleden voor het eerst ontmoetten, geenzins vermoedende waar en in welke betrekking wij elkander zouden wedervinden, reeds als scherpzinnig beoefenaar van het hedendaagsche regt een welverdienden roem verworven hadt; naast u, hooggeachte GRATAMA! aan wiens bekwame hand de zamenstelling van een nieuw strafwetboek overeenkomstig de eischen der wetenschap was toevertrouwd, toen u, te gelijk met mij, een nog hooger bestemming werd aangewezen. Als lid derzelfde faculteit met u en den door ons evenzeer hooggeschaten PHILIPSE werkzaam te zijn, is een voorregt, dat ik te meer waardeer, daar ik het streelende voorgevoel koester dat ware vriendschap, op wederzijdsche achting gegrond, ons steeds naauwer vereenigen en onze gemeenschappelijke taak zoowel aangener als ligter maken zal.

Edele jongelingen, kweekelingen dezer hoogeschool! Gij hebt gehoord

door welke middelen ons vaderland in vroeger dagen bloeiend en magtig is geworden; en voorzeker, bij de herdenking van de grootsche daden onzer voorvaderen heeft uw hart sneller geklopt, en is de vurige wensch bij u opgerezen, dat Nederland steeds de zetel zij van welvaart en beschaving, en zoowel door de voortreffelijkheid zijner instellingen en de doelmatigheid van zijn bestuur, als door den degelijken en opgewekten zin zijner burgers, eene eervolle plaats onder de meest ontwikkelde natiën blijve innemen. Welnu, de verwezenlijking van dien wensch zal grootendeels van u zelve afhangen. In welke betrekking gij ook later tot welzijn der maatschappij zult werkzaam zijn, uwe denkbeelden en gevoelens zullen op de openbare meening een krachtigen invloed uitoefenen en daardoor eene hooge beteekenis verkrijgen voor de toekomst des vaderlands. Zoo gij de overtuiging koestert, dat vrijheid, zoowel op het gebied van geestelijke als van stoffelijke werkzaamheid, de onmisbare voorwaarde is tot krachtige en veelzijdige ontwikkeling der natie, doch tevens de gevaren kent, welke aan eene miskenning van den waren aard dier vrijheid verbonden zijn; zoo gij inzielt dat het welzijn van den staat hoofdzakelijk van den ernst, de bekwaamheid, de werkzaamheid en de geestkracht zijner burgers afhankelijk is; zoo gij doordrongen zijt van de waarheid, dat op den weg van den vooruitgang de reiniging van het gemoed gelijken tred moet houden met de beschaving van het verstand, en dat zoowel materiële welvaart als wetenschappelijke ontwikkeling weinig waarborgen van duurzaamheid en vruchtbaarheid aanbieden, wanneer zij niet steunen op den grondslag van zuivere zedelijkheid en verlichten godsdienstzin: dan zult gij krachtdadig medewerken, niet slechts tot bevordering van den bloei des vaderlands, maar ook tot uitbreiding van het rijk van waarheid en liefde, van vrijheid en regt op aarde. Gij inzonderheid, die u meer bepaaldelijk aan de beoefening der regtsgeleerde wetenschappen toewijdt: van u hangt voor een aanmerkelijk gedeelte de toekomst van Nederland af. Gij bereidt u voor om in onderscheidene betrekkingen den staat te dienen, en mij is de schoone taak aangewezen, om u daarbij voor te lichten en behulpzaam te zijn. O, dat wij nimmer vergeten wat het vaderland van ons vorderen mag! Moge de vriendschapsband, die ik met u hoop aan te knopen, in gelijke liefde voor vaderland en wetenschap een onwankelba-

ren grondslag vinden! Beschouwt mij, die u nog slechts weinig in leeftijd en ervaring vooruit ben, als een ouderen vriend, wiens pligt niet alleen, maar ook wiens lust het is, voor u te leven en te werken. Hoezeer zou ik wenschen u daardoor, voor zooverre het de mij toevertrouwde wetenschappen betreft, eenigermate het gemis te vergoeden van den uitstekenden man, die niet alleen door zijne veelomvattende geleerdheid en onvermoeide werkzaamheid uwe achting, maar ook door zijne levendige belangstelling in uw welzijn en uwe studiën en door zijn aangenamen en vriendschappelijken omgang uwe genegenheid in hooge mate verworven had. Doch ook al mag ik de hoop niet voeden om STAE NUMAN in alle opzigten te evenaren, laat mij het vertrouwen koesteren dat het mij evenzeer gelukken zal u liefde en eerbied in te boezemen voor de gewigtige wetenschappen, tot wier beoefening ik geroepen ben u aan te sporen. Dan zullen wij met eendragtigen zin te zamen arbeiden tot ontwikkeling van ons zelve, tot bevordering en verspreiding der wetenschap, tot verhooging van den bloei dezer hoogeschool, tot vermeerdering van het welzijn van ons dierbaar vaderland.

ORDO LECTIIONUM,

IN ACADEMIA GRONINGANA

HABENDARUM

INDE A DIE I M. SEPT. ANNI CIOICCCCLVII AD FERIAS AEST. . AS ANNI CIOICCCCLVIII.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

HERMANNUS CHRISTIANUS VAN HALL die Veneris, hora VIII et IX, autumnali et aestivo tempore etiam die Martis, Iovis et Saturni, hora VIII, *elementa Botanices* illustrabit; *Botanices sublimioris* selecta quaedam capita tradet die Martis, hora I; die Mercurii hora IX et X aget de plantis *medicinalibus* aliisque vario respectu *utilibus*, sive de *Botanica applicata*, ordine Familiarum naturalium; die Saturni autem, hora X et XI, *Oeconomiam ruralem* docebit. Post ferias Paschales et mense Septembri, alternis dierum hebdomadibus, die *Mercurii* hora matutina VII *excursionibus botanicis* praeërit.

IANUS GUILLIELMUS ERMERINS diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XI, *Arithmetices, Algebrae, Geometriae et Trigonometriae planae* elementa explicabit; *Physicam experimentalem* docebit die Mercurii, hora I, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII, *Physicam theoreticam* universe, aut selecta eius capita, profectionibus discipulis exponet. De *Matheseos elementis* disquisitio habebitur diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora pomeridiana. III.

NICOLAUS MULDER die Lunae, hora X, *Zoologiae elementa* die Martis, hora X et XII, *Historiam Mammalium et Avium naturalem* docebit; diebus Veneris et Saturni, hora XI, *Anatomen animalium comparatam* tradet. *Exercitiis zoologicis et zootomicis practicis* quotidie praeërit.

GUILLIELMUS ADRIANUS ENSCHEDÉ diebus Iovis et Saturni, hora IX, *Stereometriam et Trigonometriam sphaericam* docebit; selecta *Algebrae* capita

exponet diebus Lunae et Martis, hora XI; *Astronomiae elementa* tradet die Mercurii, hora I, et die Iovis, hora pomeridiana VI; *Geometriam analyticam*, *Calculus differentialem* et *integalem*, *Mechanicam analyticam* exponet horis commilitonibus commodis; *Exercitia mathematica* futurorum Praeceptorum moderabitur horis postea indicandis.

PETRUS IOHANNES VAN KERCKHOFF diebus Lunae et Martis, hora IX, die vero Mercurii, horis XI et XII, *Chemiam anorganicam* docebit; diebus Iovis, hora XI, et Saturni, hora X, *Chemiam corporum organicorum* exponet; diebus Lunae, hora XII, et Iovis, hora X, *Chemiam pharmaceuticam* tradet; *Chemiae technologicae capita* in usum publicum explicabit diebus Lunae et Martis, hora pomeridiana VI; *Chemiam practicam* docebit et *Exercitia analytica* in Laboratorio moderabitur quotidie.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

FREDERICUS CHRISTIANUS DE GREUVE diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XI, *Logicam* docebit; diebus autem Iovis, Veneris et Saturni, hora IX, *Historiam Philosophiae antiquae* exponet; iisdem diebus, hora X, *Metaphysicam* tradet; *Encyclopaediam*, *Ethicam*, aliamve *Philosophiae* partem hora auditoribus commoda explicabit. Cum profectionibus KANTII et KINKERI *philosophandi rationem* interpretabitur.

IOSUA IOANNES PHILIPPUS VALETON *Antiquitatem Hebraicam* explicabit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X; *Librum DEUTERONOMII* interpretabitur diebus iisdem, hora XI; *Elementa Grammatices Hebraicae*, additis exercitiis analyticis, tradet die Iovis, hora XII, et Veneris, hora IX et XII; *Grammaticam linguarum Semiticarum comparatam*, additis exercitiis analyticis Arabicis et Aramaeis, exponet diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora VIII; *PSALMOS selectos* interpretabitur die Saturni, hora IX. Cum profectionibus KOSEGARTENII *Chrestomathiam* privatim leget die Iovis, hora VI, et *Chrestomathiam Kirschianam* a BERNSTEINIO editam eodem die, hora VII.

GUILIELMUS IOSEPHUS ANDREAS IONCKBLOET *Historiam Patriae politicam* exponet diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII; *Linguam Literasque Belgicas* explicabit et *Eloquentiae* praecepta tradet diebus Lunae, Martis et

Mercurii, hora XII; *Exercitia practica* moderabitur die Martis, hora I; selecta Vondelii et Hoofdii carmina interpretabitur diebus Lunae et Iovis, hora I; Shaksperii, Racinii, Goethii et Schillerii selectas tragoedias aesthetice tractabit diebus Mercurii et Veneris, hora I; *Exercitia oratoria* moderabitur diebus Lunae et Iovis, hora VI p. m.

GUILIELMUS HECKER diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX, *Caroli Magni vitam et res gestas* duce EINARDO enarrabit; post ferias hibernas *politicarum, quae dicuntur, partium in Graeciae civitatibus obviarum rationes* exponet; *Antiquitates Romanas* tradet iisdem diebus, hora X; *Antiquitates Graecas* iisdem diebus, hora VIII.

CORNELIUS MARINUS FRANCKEN diebus Iovis, Veneris, Saturni, hora X, interpretabitur LIVII *Historiarum librum XXI*, CATULLI et TIBULLI *carmina selecta*; iisdem diebus, hora I, HERODOTI *historiarum librum I*, SOPHOCLEIS *Oedipum Regem*; die Iovis et Veneris, hora XI, de *historia poësis Graecae* exponet privatim. Die Lunae et Mercurii, hora I, *Paedagogicen* tradet, adiunctis Latine scribendi et disserendi exercitiis.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

PETRUS HOFSTEDE DE GROOT diebus Lunae, hora VIII, Martis, hora X, et Mercurii, hora VIII, *Historiam Ecclesiae Christianae*, secundum *Lineamenta*, a se typis divulgata, enarrabit; diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora X, *Dogmaticam et Apologeticam Christianam*, secundum *Compendium* a L. G. PAREAU et se editum, exponet; diebus Lunae et Mercurii, hora IX, et Martis, hora XI, *Theologiam Naturalem*, secundum *Compendium* a se editum, tradet; die Mercurii et Veneris hora I *Theologiam Biblicam* explicabit.

LUDOVICUS GERLACHUS PAREAU diebus Iovis et Veneris, hora XI, *Encyclopaediam Theologi Christiani*, secundum *Compendium*, a P. HOFSTEDE DE GROOT et se editum, exponet; diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora XII, secundum *Compendium* suum typis expressum, in *Theologiam Christianam moralem* inquireret; diebus Lunae atque Veneris, hora XII, et die Martis, hora I, loca nonnulla *Hermeneutices sacrae*, secundum *Compendium* suum, typis editum, tractabit et quaedam *Carmina Hebraïca* cum Commi-

litionibus interpretabitur; die Lunae, hora I, et Mercurii, hora XI, aget de *Critica et de Historia librorum Veteris Foederis*.

GUILIELMUS MUURLING die Lunae, hora XI, et die Iovis, hora I, aget de *Historia et de Critica librorum Novi Foederis*; die Martis, hora IX, *Euangelium IOHANNIS*, inde a capite XIII, et diebus Iovis et Veneris, hora IX, *Epistolam PAULI ad TIMOTHEUM secundam*, eiusdemque ad TITUM *Epistolam* cum Commilitonibus interpretabitur; diebus Martis et Veneris, hora VIII, et die Iovis, hora X, *Theologiam Practicam* tradet, secundum *Compendium* suum, typis editum; die Veneris, hora IV dimidiata, *exercitia Homiletica*, et die Saturni, hora XI, *exercitia* provectorum *Catechetica*, cum pueris instituenda, moderabitur.

Disputationibus cum publicis tum privatis de *Locis Theologicis*, die Mercurii, hora III, suis vicibus praeerunt Theologiae Professores.

IN FACULTATE IURIDICA.

HENRICUS NIENHUIS diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora XII, locum de *foro competente in causis civilibus*, ipsiusque *Processus Civilis* cum principia tum praecepta exponet, ratione maxime habita iuris, quo utimur: quibus, post ferias hyemales, adiunget *Exercitationes forenses*.

IACOBUS HERMANNUS PHILIPSE diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora X, *Institutiones IUSTINIANI* explicabit; die Lunae, Martis, Iovis et Veneris, hora XI, mense vero Maio, Iunio et Septembri, iisdem diebus, hora VIII, selectos *Pandectarum* locos tractabit; die Lunae, hora IX et X, die Martis, hora IX, *Historiam Iuris Romani* enarrabit; die Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX, *Encyclopaediam et Methodologiam Iuris* tradet.

REMBT TOBIAS HUGO PETRUS LIBRECHT ALEXANDER VAN BONEVAL FAURE diebus Lunae, Martis, Mercurii, et Saturni, hora XI, *Ius Civile hodiernum*, iisdemque diebus, excepto die Mercurii, hora XII, *Ius Mercatorium* explicabit. *Leges de iis tributis*, quorum ratio maxime cum iure privato coniuncta est, interpretabitur horis postea constituendis.

Lectioes de Iure Naturali, Publico ac Gentium, de Delictis et Poenis, item de Codicis Criminalis interpretatione caet. postea indicabuntur.

Disputationibus publicis et privatis lubenter praeerunt Iuris Professores.

IN FACULTATE MEDICA.

IACOBUS BAAERT DE LA FAILLE diebus Mercurii et Iovis hora VIII, et Saturni hora IX, sed post ferias Paschales, diebus Mercurii et Iovis hora VIII, Veneris et Saturni hora VII, *Artem Obstetriciam Theoreticam et Practicam* exponet, et in Nosocomio ad parturientium lectos practice instituet: — diebus Lunae et Martis hora VIII, *Artis Obstetriciae partem Technicam* docebit: — *Therapiam Specialem* morborum tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii hora IX, et post ferias Paschales diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis hora VII, et Lunae et Mercurii hora IX: — diebus Mercurii hora X, et Saturni hora VIII, *Medicinam Forensem* docebit: — diebus Lunae, Iovis et Saturni hora X ad XII, ceteris diebus hora XI ad XII, in Nosocomio Academico *Clinicis exercitationibus* vacabit.

FRANCISCUS ZACHARIAS ERMERINS *Pathologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Saturni, hora IX; *Histologiam*, diebus Lunae, Mercurii et Iovis, hora XI; *Anatomiam pathologicam*, die Martis, hora XI, die Veneris, hora VIII et X. *Exercitationibus clinicis* in Nosocomio quotidie vacabit, hora I.

IANUS HISSINK IANSEN *Chirurgiam* docebit die Martis, hora X, diebus Iovis et Veneris, hora IX, et post ferias Paschales etiam die Saturni, hora IX; *Doctrinam de morbis oculorum* tradet diebus Mercurii et Saturni, hora XII; *Clinicis exercitationibus* in Nosocomio Academico vacabit diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris, hora XII; *Anatomen corporis humani* exponet diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora IV; *Dissectionibus cadaverum anatomicis* tempore opportuno instituendis quotidie praeërit.

ISAACUS VAN DEEN *Physiologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora VIII; *Physiologiam specialem et experimentalem* diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora VIII, et die Martis, hora XI—I; *Remediorum effectum et therapeuticum usum*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X; *Pharmacognosin et Pharmacologiam experimentalem*, die Iovis et Saturni, hora X, et die Veneris, hora IX; *Diaeticam et Politiam medicam* die Lunae et Mercurii, hora IV, *Morbos systematis nervosi* diebus deinde indicandis; *Indagationibus physiologicis* in Laboratorio Physiologico quotidie praeërit.

NUMERUS STUDIOSORUM
IN ACADEMIA GRONINGANA

DIE XXXI DECEMBRIS CIOIOCCCLVII.

In Facultate Theologica	43.
" " Phil. Theor. et Lit. Hum. . . .	51.
" " Iuridica	55.
" " Medica	33.
" " Disc. Math. et Phys.	13.

195.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA GRONINGANA,

INDE A DIE VIII OCTOBREIS CIOIOCCCLVII AD XIV OCTOBREIS CIOIOCCCLVIII.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

1858.

- d. 25 Iun. IANUS LAMBERTUS DE BOER, Workumensis Frisius, publice defensa dissertatione *de 2 Sam. VII vaticiniorum Messaniorum fonte*, Theol. Doct., *magna cum laude*.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

1858.

- d. 12 Iun. IUSTINUS ADRIANUS VAN GENNEP, Groninganus, Iur. Rom. et Hod. Doct., publico et Latino sermone defenso specimine inaugurali vernacula lingua scripto *over Simon Renard*, Phil. Theor. et Lit. Hum. Doct., *cum laude*.

IN FACULTATE IURIDICA.

1857.

- d. 14 Oct. REGNERUS TJAARDA MEES, Appingedamensis, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.
d. 14 Nov. GUILIELMUS MEURSINGE, ex pago Eext Drenthinus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.
Eodem die. FREDERICUS ALEXANDER ROBBERTUS ARNOLDUS VAN ITTERSUM, Groninganus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

- d. 2 Dec. PETRUS ADRIANUS BERGSMA, ex pago Idaart Frisius, privatim defensio quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.
- Eodem die. LAMBERTUS KYMMELL, ex pago Havelte Drenthinus, privatim defensio quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.
- d. 16 Dec. LAMBERTUS VOS, Assena-Drenthinus, privatim defensio quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.
- Eodem die. WYTZE DE VRIES SCHULTZE, Leovardiensis, privatim defensio quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.
1858.
- d. 11 Ian. ALBERTUS NAP, Groninganus, privatim defensio quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.
- d. 18 Ian. IUSTINUS ADRIANUS VAN GENNEP, Groninganus, privatim defensio quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude*.
- d. 25 Mart. IANUS ALDRICUS SLUIS, Assena-Drenthinus, privatim defensio quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.
- Eodem die. ISAACUS ROESSINGH, ex pago Gasselter Nyeveen Drenthinus, privatim defensio quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude*.
- d. 17 Iun. IOANNES RUARDI VAN ROYEN, ex pago Onderdendam Groninganus, privatim defensio quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.
- d. 23 Iun. GUILIELMUS VAN DER TUUK, ex pago Noordlaren Groninganus, privatim defensio quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.
- d. 9 Oct. EDZARD JOHAN MODDERMAN, Groninganus, privatim defensio quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.
- d. 11 Oct. ALEXANDER MARTINUS PARREAU, Groninganus, privatim defensio dissertatione vernacula lingua conscripta *over den intrest*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.
- d. 12 Oct. SEBASTIANUS MATTHEUS SIGISMUND DE RANITZ, Groninganus, publice et Latino sermone defensio dissertatione lingua vernacula

conscripta over art. 68 der Grondwet in verband met de geschiedenis van het Nederlandsche staatsregt beschouwd, Iur. Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude*.

IN FACULTATE MEDICA.

1857.

- d. 31 Oct. SAMUEL ROBBERTUS DANIEL VAN WAGENINGEN, ex pago Jellum Frisius, Med. Doct., privatim defensio thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *cum laude*.

1858.

- d. 30 Ian. IANUS ANTONIUS HENRICUS GOOSZEN, ex pago Eibergen Gelrus, Med. Doct., privatim defensio thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *cum laude*.
- d. 6 Febr. PETRUS HERMANUS ASMAN, Leovardiensis, Med. Doct., privatim defensio thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *magna cum laude*.
- d. 27 Febr. ALBERTUS JOHANNES DE GROOT, ex pago Vries Drenthinus, Med. Doct., privatim defensio thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *cum laude*.
- d. 6 Mart. EVERARDUS IACOBUS VAN ROYEN, ex pago Onderdendam Groninganus, Med. Doct., privatim defensio thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *cum laude*.
- d. 27 Mart. HENRICUS WICHERS, ex pago Middelstum Groninganus, Med. Doct., privatim defensio thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *cum laude*.
- d. 17 April. GUILIELMUS KENT, Franequera-Frisius, Med. Doct., privatim defensio thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *magna cum laude*.
- d. 1 Maii. HIERONYMUS ULFERDUS SCHLEURHOLTS, ex pago Bedum Groninganus, Med. Doct., privatim defensio thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *cum laude*.
- Eodem die. NICOLAUS WESTENDORP BOERMA, ex pago 't Zandt Groninganus, Med. Doct., privatim defensio thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *cum laude*.

- d. 22 Maii. HERMANUS RUDOLPHUS BOERMA, ex pago 't Zandt Groninganus, Med. Doct., privatim defensio thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *cum laude*.
- d. 16 Iun. AREND FOLMER, Groninganus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta *over het wezen van het Rheumatisme*, Med. Doct., *magna cum laude*.
- d. 17 Iun. IOHANNES SOPHIUS WICHERS, e pago Middelstum Groninganus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta *over de verkrommingen der beenderen en de daardoor teweeg gebragte misvormingen bij Rachitis*, Med. Doct., *magna cum laude*.
- Eodem die. NANKO ROELOF HEFTING, Appingedamensis, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta *bevattende eenige opmerkingen over de verschijnselen van Apoplexie*, Med. Doct.
- d. 23 Iun. SIBRANDUS ELZO STRATINGH, Groninganus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta sub titulo: *Groningen als woonplaats beschouwd*, Med. Doct., *magna cum laude*.
- d. 24 Iun. HENRICUS BEINS, e pago Hoogezand Groninganus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta *over de galvanische polarisatie*, Med. Doct., *magna cum laude*.
- Eodem die. IACOBUS IANUS BEUKEMA, e pago Niezijl Groninganus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta *over de lijkverstijving*, Med. Doct., *magna cum laude*.
- d. 26 Iun. ILEN IEST, e pago Stiens Frisius, privatim defensa dissertatione vernacula lingua conscripta sub titulo: *iets over de werking der strychnine*, Med. Doct., *magna cum laude*.
- Eodem die. HARM REILINGH D. FIL., Groninganus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta sub titulo: *geschiedkundig-geneeskundige beschouwing der in de provincie Groningen epidemisch geheerscht hebbende tussenpoozende koortsen sedert de 11^e eeuw*, Med. Doct., *magna cum laude*.
- d. 3 Iul. AREND HILBINGH PRINS, ex pago Gasselte Drenthinus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta sub titulo: *beschrijving van een geval van carcinoma medullare testiculi*, Med. Doct.
-

ATHENAEUM ILLUSTRE

AMSTELODAMENSE.

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

IN ILLUSTRİ ATHENAEO AMSTELODAMENSI CONIUNCTISQUE CUM EO SEMINARIIS

INDE A KAL. IAN. AD D. XXXI M. DEC. CIOIOCCCLVII

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

MEDICINAE.

GER. VROLIK, Prof. emeritus.

GUIL. VROLIK, Clar. Ord. Praeses a. 1857—1858.

I. VAN GEUNS.

C. B. TILÁNUS, Prof. honorarius.

P. H. SURINGAR, Prof. honorarius.

G. E. VOORHELM SCHNEEVOOGT, Prof. extraordinarius.

DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

F. A. G. MIQUEL.

C. I. MATTHES.

E. H. VON BAUMHAUER.

THEOLOGIAE.

G. MOLL.

F. I. DOMELA NIEUWENHUIS, } Proff. in Semin. Luther.

A. D. LOMAN,

S. MULLER, emeritus, }

I. VAN GILSE,

S. HOEKSTRA, BEN. FIL. }

I. TIDEMAN, Prof. in Semin. Remonstr.

IURISPRUDENTIAE.

M. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.

H. DE BOSCH KEMPER.

PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. BOSSCHA, Prof. emeritus.

H. BEYERMAN.

P. I. VETH.

I. C. G. BOOT.

ACTA ET GESTA

IN CONVENTIBUS CLARISSIMI ORDINIS PROFESSORUM

ATHENAEI ILLUSTRIS AMSTELODAMENSIS,

ANNO CIOIOCCCLVII.

- Die 8 m. Ianuarii ordo universus convenit, ut audiret Praesidem suum Virum Cl. H. BEYERMAN in Auditorio diem natalem illustris Athenaei ante annos CCXXV conditi Belgico sermone celebrantem, simulque nuntiantem, studiosae iuventuti a Professoribus ad DCC florenos esse collatos ad coëmendos e vario disciplinarum genere libros, qui Bibliothecae urbis publicae copias augerent.
- Die 17 m. Februarii Vir plurimum reverendus SYTSE HOEKSTRA, BENEDICTI FILIUS, Theol. Doctor, Theologiae in Teleiobaptistarum Seminario docendae munus auspicatus est oratione habita *de summae veritatis cognoscendae ratione atque via.*
- Die 18 m. Iunii recitantur literae Curatorum, diei 31 Martis quae nuntiant in locum Viri Ampl. M. WIARDI BECKMAN, qui munus abdicavit, collegio adscriptum esse Virum Ampl. H. VAN BEECK VOLLENHOVEN, Med. Doctorem.
- Die 21 m. Iunii I. VAN GRUNS, Professor extraordinarius, creatus est Professor ordinarius.
- Die 17 m. Octobris Vir Cl. E. H. VON BAUMHAUER ordini nuntiat Laboratorium chemicum publicis sumptibus exstructum esse et apertum iri die XXXVI Octobris.
-

SERIES LECTIONUM

IN ILLUSTRIS ATHENAEIS AMSTELODAMENSIS ET IN SEMINARIIS

HABENDARUM INDE A DIE I. M. OCT. A. MDCCCCLVII AD FERIAS AESTIVAS A. MDCCCCLVIII.

GUILIELMUS VROLIK

privatim *demonstrationes anatomicas* habebit, tempore hiemali, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora p. m. I; docebit tempore vernali, *Zootomiam*, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora matutina X; *Osteologiam*, tempore autumnali, iisdem diebus et horis; *Histiologiam* et *Physiologiam*, iisdem diebus, hora IX et XI; *Methodum secandi*, tempore hiemali quotidie.

GERARDUS VROLIK

Botanices et *Artis obstetriciae* studia promovere perget.

CHRISTIANUS BERNARDUS TILANUS

privatim docebit *Pathologiam* et *Therapiam Chirurgicam*, ter quavis hebdomade, hora XII; *Artem obstetriciam*, tribus reliquis diebus, hora XII; *Examini aegrotantium* et *artis exercitio* in Nosocomio Scholae Clinicae praerit diebus singulis, hora IX; *Enchireses medicas in cadavere* demonstrabit, diebus et horis indicandis.

PETRUS HENRICUS SURINGAR

privatim *Pathologiam et Therapiam generalem* docebit, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora p. m. III;
Doctrinam morborum singularium interpretabitur, iisdem diebus, hora p. m. II;
Praxin medicam ad lectulos aegrotantium moderabitur, diebus singulis, hora matutina VIII.

IOANNES VAN GEUNS

privatim *Pathologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora X;
Morborum signa indagandi methodum exponet, una cum exercitationibus clinicis, quotidie, hora XI—I;
Medicinam forensem tradet bis quavis hebdomade.

GUSTAVUS EDUARDUS VOORHELM SCHNEEVOOGT

privatim *Neuropathologiam* docebit et ad lectulos aegrotantium exponet, die Saturni hora XI—I.
Elementa psychiatriae exponet hora dein indicanda.

FREDERICUS ANTONIUS GUILLIELMUS MIQUEL

publice tradet *Geologiam* soli Neerlandici; horis auditoribus commodis;
Plantarum in Coloniis Neerlandicis cultarum historiam botanicam et oeconomicam.
 privatim *Pharmacologiam generalem et specialem*, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora XI;
Botanices Elementa, iisdem diebus, hora X;
Stirpium medicinalium, venenatarum et oeconomicarum historiam, ter per dierum hebdomadem;
Vegetabilia cryptogamica et Oeconomiae ruralis elementa explicare paratus erit.

CAROLUS IOANNES MATTHES

privatim docebit *Planimetriam* et *Trigonometriam rectilineam*, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX matutina;
Physicam experimentis illustratam, iisdem diebus, hora XI;
Stereometriam, inclusa *Trigonometria sphaerica*, in commodum Medicinæ et Literarum studiosorum, diebus Iovis et Veneris, hora I;
Astronomiam Popularem quæ dicitur, horis cum auditoribus constituendis.

EDUARDUS HENRICUS VON BAUMHAUER

privatim *Chemiam anorganicam* docebit, die Lunæ, hora XII—II et diebus Martis et Mercurii, hora XII;
Chemiam organicam et Physiologicam, diebus Lunæ, Martis et Mercurii, hora IX;
Chemiam analyticam docebit diebus Lunæ, Mercurii et Veneris, hora II—IV.
in usum publicum *Alimentorum falsificationes indagandi methodum* exponet hora dein indicanda;
Chemiæ technologicæ capita exponet horis vespertinis dein indicandis;
Exercitia analytica in Laboratorio moderabitur quotidie horis IX—IV et horis vespertinis VI—X.

GUILLIELMUS MOLL.

privatim tradet *Evangelium Novi Foederis*, interpretanda oratione, quam *Jesus in monte habuit*, diebus Martis et Mercurii, hora X;
Historiam universalem Religionis et Ecclesiæ Chr., diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XI;
Theologiam dogmaticam, iisdem diebus, hora IX;
Studia ad *Introductionem in Theologiam* et ad *Historiam Ecclesiæ Neerlandiæ* pertinentia, et *Exercitationes Homileticas* moderabitur diebus et horis vespertinis deinceps indicandis.

MARTINUS DES AMORIE VAN DER HOEVEN

privatim *Ius civile Hollandicum* docebit, diebus Martis, Mercurii et Iovis,
 hora IX matutina;
Ius Mercatorium docebit, iisdem diebus, hora X;
Institutiones Imp. Iustiniani interpretabitur, iisdem diebus,
 hora XII;
Historiam Iuris Romani enarrabit, iisdem diebus, hora I;
Digestorum selecta capita tractabit, iisdem diebus hora II;

HIERONYMUS DE BOSCH KEMPER

privatim tradet *Encyclopaediam Iuris*, diebus Martis, Mercurii et Iovis,
 hora IX;
Philosophiam Iuris, iisdem diebus, hora X;
Ius Criminale, iisdem diebus, hora XI;
Initia Oeconomiae politicae, diebus Martis et Mercurii, hora XII;
Historiam politicam Europae, iisdem diebus, hora I.

HUGO BEYERMAN

privatim *Rhetoricen* sive praecepta stili Belgici, additis belgice scribendi
 exercitationibus, tradet die Lunae, hora X—XII et die Saturni,
 hora IX—XI;
Historiam Patriae enarrabit, die Lunae, hora XII—II et die Sa-
 turni, hora XI—I;
Pronuntiationis sive *eloquentiae exterioris* exercitia moderabitur.

IOANNES BOSSCHA

Literarum et *Historiae* studia quovis alio modo quam lectionibus
 habendis promovere studebit.

PETRUS IOANNES VETH

privatim docebit *Introductionem in libros Veteris Foederis*, diebus Martis
 et Mercurii, hora VIII matutina;
Grammaticae Arabicae elementa, diebus Iovis et Veneris, hora VIII;

Antiquitates Hebraeas, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX;

Grammaticam Hebraeam, adiuncta libri Iudicum lectione, iisdem diebus, hora X;

Cum provectionibus tractabit *locos selectos e scriptoribus Arabicis, Syriacis et Rabbincis*, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora III;

Logicam tradet, diebus Lunae et Saturni, hora VIII.

IOANNES CORNELIUS GERARDUS BOOT

privatim *Antiquitates Romanas* tractabit diebus Martis, Mercurii, Iovis, Veneris, hora XII;

Litteras Latinas docebit explicans *Ciceronis Orat. pro Plancio, dialogum de Oratoribus, Iuvenalis Satiras selectas*, iisdem diebus, hora I;

E litteris Graecis interpretabitur *Lysiae orationes, Sophoclis fabulam, Theocriti idyllia*, iisdem diebus, hora II.

ADRIANUS HEYNSIUS

Exercitationes ad illustrandas Physiologiam et Pathologiam moderabitur in Laboratorio his disciplinis dicato quotidie, hora XII—II.

FERDIN. IACOB. DOMELA NIEUWENHUIS,

Theol. Professor in Sem. Evangel.-Luther.,

Theologiam moralem tradet, diebus Iovis, hora X, et Veneris, hora IX—XI;

Theologiam Dogmaticam, diebus Martis et Mercurii, hora IX.

Evangelium practicam docebit, interpretando *Acta apostolorum*, diebus Martis, Mercurii, hora X, et Iovis, hora IX;

Exercitiis Oratoriis vacabit die Iovis, hora III, *Catecheticis*, die Martis, hora XI—I, *Colloquio homiletico*, die Martis, hora VI—VIII p. m.

Discipulis profectionibus Orationes sacras habentibus praeses aderit die Veneris, hora II.

ABRAHAMUS DIDERICUS LOMAN,

Theol. in Semin. Evang.-Luth. Professor,

Encyclopaediam et Methodologiam Theologiae docebit, diebus Martis et Mercurii, hora XII;

Historiam librorum Sacrorum N. T., duce RÆUSS, enarrare perget, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora I;

Dogmatum historiam tradet, diebus Iovis et Veneris, hora XII;

Disputandi exercitia moderabitur, die Martis, hora I;

Privatim *selecta quaedam capita ad Theologiam Biblicam u. v. pertinentia* tractabit horis vespertinis deinceps indicandis.

SAMUEL MULLER,

Theol. Professor in Semin. Teleiobapt.,

Praecepta stili bene belgici in orationibus sacris dare sibi proponit;

Historiam literariam Teleiobaptistarum Neerlandiae enarrabit, horis auditoribus commodis, deinceps indicandis.

IANUS VAN GILSE,

Theol. Professor in Semin. Teleiobapt.,

Exegesis Veteris Testamenti tradet explicando libro, qui Salomonis Ecclesiastes inscribitur, diebus Martis et Mercurii, hora I—II;

Exegesis Novi Testamenti explicandis Epistolis Iohanneis, diebus Iovis et Veneris, hora I—II;

Historiam Ecclesiae docebit ita ut imprimis exponendis antiquissimorum Ecclesiae Patrum libris operam det, diebus Martis et Mercurii, hora II—III;

Artem homileticam tradet, die Veneris, hora II—III;
Exercitia oratoria moderabitur, die Lunae, hora III—IV;
 Commilitonibus orationes sacras habentibus praeses aderit, die Iovis, hora II.

SYTSE HOEKSTRA BEN^{TI} FILIUS,

Theol. Professor in Semin. Teleiobapt.,

Theologiam christianam dogmaticam docebit diebus Martis, Mercurii, Iovis, Veneris, hora IX;
Disciplinam morum christianam tradet diebus Martis, Mercurii, hora X;
Historiae philosophiae theoreticae illam potissimum partem, quae continet Kantii philosophiam, diebus Martis, Mercurii, hora XI.

IOANNES TIDEMAN,

Theol. in Semin. Remonstr. Reform. Professor,

Introductionem in Theologiam Christianam tradet diebus Iovis et Veneris, hora X;
Theologiae Chr. Dogmaticae partem *Biblico-Evangelicam* docebit diebus Martis, Mercurii, hora I, Iovis et Veneris, hora XII;
 partem *critico-historicam* (Apologeticam et Symbolicam) diebus Martis et Mercurii, hora IX;
 De *Euangelii Ministerio* eiusque *partibus diversis* aget, diebus Iovis et Veneris, hora IX;
 Discipulis *Orationes sacras* habentibus praeses aderit, die Martis, hora II;
Exercitia Oratoria moderabitur, et de *Historia Biblica* eiusque *fontibus* cum discipulis colloquetur diebus et horis, sibi illisque commodis.

NUMERUS STUDIOSORUM
IN ILLUSTRATI AETHENAEI AMSTELODAMENSIS CONIUNCTISQUE CUM EO SEMINARIIS

DIE XXXI M. DECEMBRIS CIOIOCCCLVII.

In Facultate Theologiae	73.
" " Iurisprudentiae	53.
" " Literarum	3.
" " Medicinae	19.
" " Philosophiae	3.
	<hr/>
	151.

ATHENAEUM
DAVENTRIENSE.

31 *

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORIS

QUI

A. D. XVI FEBR. CIOIOCCCLVII A. D. XVI FEBR. CIOIOCCCVIII

DOCENDI MUNUS OBIEBUNT

IN ILLUSTRİ ATHENAEODAVENTRIENSI.

V. S. M. VAN DER WILLIGEN, Mathes. et Phys. Prof., h. t. Rector Magn.

I. VERBURG, Theol. et Doctrin. Moralis Prof. honorarius.

P. BOSSCHA, Litt. Antiq. Prof. honorarius.

I. DUYMAER VAN TWIST, Iur. Prof.

M. L. COP, Chemiae Prof.

I. VAN VLOTEN, Litt. Belg. et Hist. Patriae Prof.

L. MULDER, Botan., Geol. et Oecon. ruralis Prof.

E. I. KIEHL, Litt. Antiq. Prof.

I. I. METZLAR, Litt. Hebr. et Antiq. Prof. extraord.

S. SUSAN, Litt. Hod. Lector.

ORATIO INAUGURALIS

DE

N. ET V. F. UNO ET VARIO,

QUAM HABUIT

I. I. METZLAR,

LITT. ET ANTIQ. HEBR. PROF. EXTRAORD.,

QUUM PUBLICE MUNUS SUSCEPERIT

IN ATHENAEIO DAVENTRIENSI.

三

PRAESES ET CETERI HUIUS CIVITATIS MAGISTRATUS, VIRI
AMPLISSIMI! NEC NON
HUIUS ATHENAEI CURATORES, VIRI PRUDENTISSIMI!
QUIQUE HIS COLLEGIIS AB ACTIS ESTIS, VIRI DILIGENTISSIMI!
RECTOR MAGNIFICE!
ARTIUM ET DISCIPLINARUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI!
IUSTITIAE ANTISTITES, VIRI SEVERISSIMI, INTEGERRIMI!
RELIGIONIS INTERPRETES, VIRI HONORATISSIMI!
QUARUMVIS ARTIUM ET DOCTRINARUM DOCTORES, VIRI ERU-
DITISSIMI!
BONARUM ARTIUM STUDIOSI, IUVENES ORNATISSIMI!
OMNIUM ORDINUM CIVES, HOSPITES, AUDITORES EXOPTATIS-
SIMI!

Ne expectetis quaeso de oratione iam habenda, ut vobis doctrinae specimen qualecunque exhibeat, verum eam habeatis potius documentum quodammodo humanitatis. Non satis honestum enim esse putabam, si munus susciperem, et non, data occasione, aliquid, isti occasioni munerisque quo fungor rationi, conveniens, proferrem.

Mirabimini quae causa sit huius orationis latine habendae? In eo certe minime quaerendam esse censeam quod tam bene versatum me crederem, si crediderim unquam, in cognitione linguae, olim doctorum nuncupatae.

Verum, cui bono confessio ista, eaque vobis, inter quos cum adsint, quibus litteris humanioribus studium operamque dare et gaudium et officium est?

Audita enim hacce oratiuncula, vobis persuasum habebitis non hanc fuisse causam; tenuitatis hac in re mihi conscius sum. Non vereor tamen ne apud Iudices, qui fideliter artes non solum didicisse, verum etiam docuisse dici merentur, mihi expectandum sit iudicium nimis severum; mixtum illud erit solita vestra humanitate atque benevolentia, cuius me indigere quam maxime sentio.

Cur autem latine dicam, haec causa est; primo, quod lingua latina tempori ac loco paullo accommodatior videtur. Dein, cum Iuvenibus, — fere dixerim: amicis, in colloquiis et lectionibus latine loqui solemus, idque in Iuvenum ipsorum commodum, quippe qui, cum tandem aliquando coram Moderamine ecclesiastico-Provinciali examini se offerunt, ex legis statuto tenentur et coguntur huius examinis partem, exegeticam dictam, latine eluctari; quorum multi gravatos quidem, minime certe adiutos istius lege praescriptae linguae usu se sentiunt. Eheu, revera plus semel, luce clarius quantas in angustias eius usu redigantur, conspiciebatur triste specimen. Iam, inde molestiam oriri et detrimenti quid concipi, quis est qui neget et mecum affirmare recuset?

Quae cum ita sint, visum est nobis, in nostris scilicet litteris, omnem isti rei curam intendere, ut, quoad eius fieri possit, gravis illa molestia, si non penitus dimoveatur, levius saltem feratur, atque adeo ab initio inde in usum inducere sermonem latinum. Iam, si causas consideretis allatas, num ita mirum vobis videtur cur illa, qua in privatis conventibus utimur lingua, nunc quoque publice utar, cum munus, mihi mandatum, auspicor?

De argumento seligendo non vehementer dubitavi. Consului simpliciter conditionem mihi propriam, nec non personam quam gero, eamque quodammodo duplicem ¹⁾. Quis ego? Me scio Novi T. ministrum et, — cum Hebraeas litteras atque antiquitates docere mihi mandatum videam; hinc inde aliquatenus V. Foederis doctorem me nominari oportebat. Medium igitur quendam inter utrumque teneo locum. Non longe petitum itaque videtur aliquid de utroque proferre et quidem, quod in promptu et ad

¹⁾ Etsi in unum iure coniungendam.

manum quasi adest, de quo dubium vix movetur: de utriusque nexu et dissensu, sive brevius: *de Novo et V. F. uno et vario.*

Per totum eius ambitum, campum hunc tam longe lateque patentem, vobiscum perambulare; quaecunque in eo reperiantur, *accurate* exponere, me non posse confiteor. Lineamentis quibusdam rem adumbrare atque, huius loci ac temporis ratione habita, inprimis ad Vetus attendere Foedus, sufficiat!

A priori rem contemplantibus, nihil verosimilius videtur, quam Deum non nisi uno eodemque sensu paterno, quo efformaverit, ad unum quoque eundemque finem duxisse genus humanum. De alia conditione sensim sensimque in aliam transgredi videmus res omnes creatas. Nullibi pedis tanquam saltu, ab iis quae fuere ante ad ea quae iam sunt, parat providens Numinis cura. Sin vero locum obtinere videatur ut, puncto temporis, nonnulla subeant mutationem inexpectatam, cuius adspectus nos obstupefacit plerumque, e. g. ubi atra nubes lucidum fulmen repente peperit; iis nihilominus, quibus, physicarum rerum peritia, licet ad rerum origines adscendere, phaenomenorum ortum et progressum explorare, apparebit omnino nexum adfuisse causas inter et qui inde oriuntur, effectus, quo arcte cohaerent.

Haud secus in re nostra! Sub veteri iam latet N. Foedus. Ibi in nuce, hic in luce, videamus!

Sit venia verbo capiti cuique inscripto, sumtoque de arca foederis quae ferebatur. Agam igitur.

1°. De portatoribus.

Tum de eo *quod* portabatur.

Denique de modo *quo* portabatur.

I.

PORTATORES.

Historicis *illis* adstipulor, qui partem a se tractandam, proponere gaudent sub viri cuiusdam praestantis imagine, quem constat, in alicuius periodi rerum gestarum conditionem, habitum civilem s. morale, maio-

rem vim exercuisse. Non secus ac si ista quaecunque historiae pars, eius summa certe ac praecipua, se adspectui praeberent in isto, prae aliis dominante et eminente homine; omniaque fere facta et fata alicuius populi, totiusve mundi, radiorum instar recurrere ad idem viderentur, de quo itidem exiisse dici potuerint centro. Sic et nobis sufficiet nuncupare nomen ABRAHAMI, MOSIS, IESAIÆ; quorum quisque sui temporis partes egisse dicendus est.

ABRAHAMI aetas etiamsi vetustate ab initio Novi F. longius quam Mosaica distat, ipsa tamen eius indole, multo propior existimanda. Omissis enim ritibus sacris, legibusque isti Mosis temporis accommodatis, maximopere inter se convenire hanc V. periodum cum toto N. F. tempore atque sibi suaviter respondere vicissim, quisque videt. Nec aliud quid temporum lapsus effecisse videtur, quam ut ea quae semel a Deo data atque a homine erant recepta, magis magisque sint exulta.

A Numinis supremi iam pridem cultu aberraverat genus humanum. Ecce, consilium, Deo dignum, hominique idem saluberrimum, secum reconciliandi genus illud disiunctum, incipit prodire in lucem, descendere in animos eosque flectere ad meliora, *modo*, in caeteris Dei operibus conspicuo rebusque humanis, eique conveniente i. e. *lente festinando*. Unum seligit Deus hominem, transit ad unam familiam, pergitque ad populum unum ut sic tandem aliquando, amore suo paterno, complecteretur totum terrarum orbem. Iam ille amor non potuit non splendore sibi proprio, prima sua apparitione, elucere quam maxime et flectere animos eius gratiae capaces, cupidosque. Ille, primus inter pares, ABRAHAMUS, ingenii acumine forsitan minus, at vero aliis praestantis animi dotibus eo magis instructus; fiducia, obedientiae, magnanimitatis documentum idque ita eximium praebuit, ut nos, obliti quibus vixerit temporibus, seriori aevo eoque christiano vitam eum degisse credamus, eumque ipsum iam adspexisse novum qui procul tunc aberat diem.

Haec omnia, quae in hoc viro praeclaro observamus, iis quae τοῖς νόμοις τοῦ Θεοῦ in N. F. adscribuntur, ab iisque ibi desiderantur, parum dissimilia sunt habenda. Parum dissimilia, inquam, i. e. non prorsus eadem. Adeoque quum sit unum, *varium* etiam hic est N. T. et V.

Novum enim illud non sinit nos esse et manere *ἑμῖον* sed *νόμιον* ut

fiamus voluit filius ipse Dei non auctoritate sed proprio motu ducere atque interno animi sensu sibi iunctos nos facere studet, sic ut ipse est cum Deo patre unus. Taceam de miraculis, quae plurimis impedimenta potius sint, quam quae ad fidem permoveant adminicula. Ipse, qui patra-verat, ea vocat: *τὰ ἔργα*, tribuitque Deo. Miraculorum minus iusta for-sitan est denominatio. Mirandum nimirum multo magis videretur si ille eminens prae ceteris omnibus, inter quos, qui ipsi, dotibus suis, multum praestare se putent prae multis; si ille, inquam, qui humanae cum divina, modo perfecto, i. e. arctissimo in varietate consensu iunctae sibi conscius fuit naturae. Iure mirandum dico si nil unquam dixisset, fecissetque quod non aequè bene a minus praestantibus dici, efficique posset. Nostrumne est terminos definire, quos hominis natura, ad culmen perfectionis sublata, attingere queat tandem? Omissis miraculis, iisque omnibus quibus disci-pulorum inscitia censi possit magistri laudem nimis tollere voluisse in altum. *Inscitia* illa exhibet testimonium minime despiciendum, ipsum Iesum fuisse heroem moralem, cui essent animi dotes et sapientia tam sublimes, eoque ipso tam alte supra amicorum captum sitae, ut ne du-bium quidem manere possit, num illi, humanitatis studiis non exculi, suis ipsi viribus, divinam istam imaginem depingere potuerint, nisi ante oculos eam haberent. Non idealem, ut vocant, de qua sola mens capiat notio-nem, verum in re positam praebet nobis filius ille unicus adspiciendam imaginem realem eamque tam sublimem ut ante susceptas easque meliores opiniones de bono, vero et pulcro, puriores etiam et sublimiores fieri vide-amus et inde ab historia capere lumen, robur et firmamentum quantivis pretii aestimandum.

ABRAHAMUM amicum Dei vocatum fuisse concedimus, verum non ad summum illud culmen evectus fuit ipse nec alios evehere potuit. Praestan-tius itaque novum contendimus esse, comparatum cum altero illo veteri.

Progrediamur ad alteram periodum Mosaïcam.

Primo obtutu ne umbra quidem remansisse videtur pristinae illius an-terioris periodi lucis, neque haecce nova periodus aliquid continere quo aliquatenus conveniat cum N. F. *Novum* scilicet ex intimo pectore ut hauriamus pietatem, qua Deum amore et reverentia prosequamur, postulat.

Inde, veluti e fonte communi deducit et nos deducere docet omne officium, vim omnem moralem. Hinc adeo centies fere in N. F. scriptis *legis* et *gratiae* notiones, sicut *litterae* et *spiritus*, eius quod *vivum facit* et *morti tradit*, verbo: *N.* itaque et *V.* prorsus sibi invicem opponuntur. Revera, quod maius, quod perpetuum magis discrimen excogitari potest quam illud quod *V.* intercedit et *N.*? *Illud* enim fulmina mittit de caelo, vi et armis coërcere quodcunque sit oppositum, a se alienum, mortis poena caput auferre, quaerit ubique. *Hoc* suavi modo, voce clementi hominem vocat, invitatque ut denuo amissae salutis magis etiam quam antea capax atque particeps fiat. Intima vi leniter flectere tentat animos, eosque ad meliorem frugem ducere studet.

Attamen legem continere iam elementa rerum meliorum futurarum atque adeo *σινὰν τοῦ σώματος*, ipsius est N. F. testimonium, dignum quod a nobis comprobetur.

Utriusque Foederis argumento bene considerato, nobis obvia venit cuiusdam consensionis laeta imago, non prorsus ei imparis convenientiae, quae observatur umbram inter et quod illam peperit obiectum. Corporis circumferentia in pariete depingi solet umbra. Nunc obscurius, iam confusius hoc fieri et non semel informe quidquam apparere videmus, ita ut vix ac ne vix quidem corpus ex illius umbra agnosci queat. At vero plerumque, aliquatenus saltem, notionem de re, eius umbra dare posse, non dubitatur. Sic fabula narrat de inventa arte picturae.

Remotis enim legis praeceptis, rituumque observationibus, quibus illa institutio Mosaïca fuerat circumdata, residua manebunt principia meliora eaque non valde discordia iis, quorum summum continetur Foedere N. Ex uno eodemque fonte amoris scilicet erga Deum nostraeque naturae socios, deduci omnia posse videntur. Profecto, elementa quibus, basis instar, vitae agendi modus, mentis cogitandi ratio, niti oportet, docente V. F. eadem et nos edocet Novum. Merito dici potest N. illud F. perfecisse legem, eiusque fines magis magisque protulisse et adhuc proferre.

Pervenimus ad tertiam nostri capitis partem et, loco omnium, nominare sufficiat unum *IESAIAM*.

Sicut quaecunque fere regio sibi quid proprium habet et varia fructuum genera producere, variis quisque populus artibus excellere et ab aliis se distinguere solet, ita terra, ubi populus Israëliticus fixas sibi posuerat sedes, fertilis fuit non agri tantum proventu sed incolarum quoque piis animi dotibus, sensibusque religiosis. Videmus ibi fluminis instar illa religio percurrere, non quidem per ripas semper aequales nec supra fundum aequae purum ubique attamen perpetuo fluxu. Obvium ire tibi putas et videris audire sancti cuiusdam spiritus flatum quovis te veritas. -

Hic illic adspicis caput tollentes viros prae ceteris nobiles, quorum ope et genio religiosus animi sensus novam acquirit vim, quosque, ratione temporis quo vivebant, respectu virium, indolisque cuique peculiaribus, ad meliorem, Deo magis gratam conditionem populum permovere studentes. Inter eos eminuit IESAIAS. Quatenam fuerint eius fata, satis incertum est, certius longe eum fuisse diligentissime institutum atque bonarum litterarum studio excultum, sublimi stilo prae omnibus excellentem. Auctorum veterum Iudaïcorum nullus tam Deo dignas, tam sublimes cumque N. F. doctrina convenientes, de rebus divinis, fovit sententias. Quemadmodum fortasse Mosis nomine post eum usi sunt ut leges suas commendarent; DAVIDIS, ut libentius acciperent carmina, mirum ni primarius ille inter Prophetas nomen suum dare debuerit ut aliorum vaticinia suis annecterentur eoque facilius propagarentur.

Iam, perspectis huius vatis vaticiniis, nobis non secus fere est ac si, oblita transitaque illa periodo Mosaïca, anterioris temporis filum, per illam Mosis aetatem abruptum et amissum, denuo manu capiamus. Dispersa hic illic per V. F. obscuriora promissa de futuro aureo aevo, magis praeclara clariusque prodire facit in lucem atque illa refert ad personam quandam olim orituram. Ecce praeteriti aevi documentum praeclarum, testans: omni aevo oriri posse et revera ortos fuisse, qui, veluti lumina in tenebris, prae ceteris, quibus erant circumdati, eminerent liberaliori ingenio, animique sensu sublimiori. Omnia haec clara clamant voce: ab humanis nunquam aliena fuisse omnino divina sed inter se iuncta et mixta esse posse atque debere!

Quamvis enim vates illi revocarent populum ad accuratam legis observationem, simul illum adhortabantur ne nimis in ritibus observandis ex-

ternis quaerere animi tranquillitatem et salutem. Ipsi saltem supra externa eveci stabant atque fovebant de Dei cultu et cognitione, opiniones, quibus consideratis, et nos de nostri aevi hominibus ut quondam de suo populo Moses, lubentes foveremus: *Utinam omnes essent vates!*

Omnes fere V. F. vates, quam maxime ceteroquin diversi, unum aliquid inter se habuere commune; omnes nimirum in eo consentiunt ut de futuro tempore demum aureum illud aevum sperent; hac in re magnopere dissidentes ab iis inter ethnicos poëtis, qui suo longe antiquiore tempore fuisse et dudum iam praeterisse canunt felicioram eam aetatem.

In multis adeo V. se assimilare videtur Novo et tamen ab eo discrepare censemus.

Futura eos praevidisse vidimus, de iisque praedicasse et nobis quasi digito monstrasse diem illum beatum. Iam vero, N. audientibus, nonne adesse praesentem dicit horam istam? Spes *ibi* nos suis transfert in futura temporalis. *Hic* vero fides tranquillam suam collocat sedem et consequi permittit statim quod alterum de postremis demum temporibus expectare nos iubet.

Ad haec; felicitas illa olim aliquando oritura, depingitur nobis a Prophetis, vividis quidem coloribus, sed sumtis a rebus terrestribus. Non deest quidem omnino praedictio eius salutis cui iuncta esse debet animi mutatio, illius salutis recuperandae tanquam conditio. Praevalet tamen descriptio cuiusdam felicitatis, homini, sensibus addicto, gratae et cum certa quadam terrarum superficiei renovatione iunctae, ac si ab ea renovatione esset expectanda hominum prospera conditio. Eo certe sensu accipi *posse* plura Prophetarum vaticinia et ita revera accepta fuisse atque intellecta a magna populi parte, tristibus affirmat posteriorum temporum documentis historia. Novum F. quum ex intimo animi sensu tantum fontes fluere declaret verae salutis humanae; hinc etiam quanquam in pluribus unum, varium tamen dici meretur cum V. comparatum.

II.

DE EO QUOD PORTABATUR.

Transeamus iam ad illud quod portatur. Nil aliud quam Deus ipse fuit unquam eiusque cultus atque cognitio. Eum cultum nimirum et quae

ad Dei cognitionem pertinerent, propagare, augere, cuiuscunque periodi, utriusque F. erat officium et munus.

Inde non aliter fieri potest, quam ut opiniones nonnullas omnibus communes inveniamus ubique. Huc pertinet opinio de Deo omnium rerum auctore, cuique ab omnibus debetur laus. Et vero, ea quae nos adscribere solemus causis, sic dictis, intermediis, tribuit s. codex immediate Deo, oblitus quasi naturae legum, iisque praetermissis. Ubique, in rebus etiam inanimatis, videt Deum omnia agentem, curantem. Omnia refert ad supremum Moderatorem. Quae agendi ratio, si minus fortasse ingenii acumen, eo magis sane puerilem, piumque sensum indicat.

N. et V. hac in re unum esse patet quod et illud non solum res visibiles, verum etiam mentis cogitata, consilia, animi motus interiores referre videtis ad Deum, qui tandem erit in omnibus omnia.

Eodem etiam modo loquitur utrumque F. de Deo uno.

Unum modo esse Deum primaevi fuisse videtur sententia, postea relicta. Iam, ut obstaret Polytheismo, selegit Deus (uti supra vidimus) personam, familiam, populum, quorum cura et opere, cultum suum, apud illos iam introductum, propagare etiam ad *eos* studuit, qui adhuc cognitione illa destituti erant. Iam hocce omnium fuit dogma primum, cui superstructa fuit Resp. divina cuique substratum erat hoc fundamentum.

Comminabantur poenas gravissimas, iis infligendas, qui ad Deos peregrinos colendos se converterent.

Etiam si N. non aliter docet et in eo unum cum V. dicendum et itidem unicum Deum revereri iubet, tamen varium quoque dici possit cum non ita *numerorum* unitatem observatam habere voluit, verum multo magis ut cogitemus de Deo, sui semper simili, qui iisdem beneficiis felices reddere vult omnes, eodem erga omnes omnino quovis tempore sensu paterno. Itaque cum sit sublimius, eo ipso varium nominare licet.

Ad ea, quae cuique periodo peculiaris annumeranda sunt, pertinet opinio vel potius sensus animi *de Deo suo*, in primis aevo patriarchali. Valde degenerasse sequenti tempore hanc opinionem videmus inter Israëlitas, qui sibi interdum habuerunt persuasum *sua* solummodo commoda curare Iehovam,

ceteris neglectis gentibus. Puerilibus animis, quales Patriarchis adscribere non dubitamus, potuit esse solatio illa de Deo, tanquam Deo suo, patrumque suorum, opinio. Familiaritatis quid inerat isti sentiendi rationi, qua firmiter niti poterat fiducia.

N. F. patefacit eundem Deum, cuius provida cura, dum complectitur omnes omnino, cuique nostrum tamen adesse videtur et quidem ita, ut quasi nil aliud sibi sit agendum, quam curam omnem intendere suam, ne quisquam quid detrimenti capiat. Iam vero fiducia illi intimae nil nocet persuasio: illum esse omnium patrem.

Periodi Mosaicae nota diacritica in eo conspici videtur quod *sanctitatis*, severitatisque notiones de Deo prae aliis dominium quoddam exercent. Hae quidem notionibus misericordiae et benevolentiae sunt mixtae; sed tamen, etsi ita mitigatae, ad eandem ducunt persuasionem de Deo domino, quem timebant veluti servi durum herum. Sanctus, ter sanctus est Deus vox fuit clamantis ad populum. Lucebat veluti ignis illa Domini sanctitas, usque revocabatur illud in memoriam ut a malo deterrens, ad bonum excitans, hoc Deo proprium ante oculos haberent ubique.

Eandem tribuit N. Enti supremo proprietatem estque adeo unum. Attamen argumenti summam N. F. in amore positam esse, patet, qui vero amor sanctus est, ne perversa facilitate, veluti inter homines fieri solet, deperdat quos servare intendit. Itaque minime proponitur Deus ac si *nunc* sanctus, *nunc* benignus sit habendus; sed ut unus idemque qui nunquam denegat amorem, nunquam amittit sanctitatem, sancti amoris semper plenus.

Restat ut breviter aliquid moneamus de eo quod periodo propheticae peculiare et proprium est.

Prophetiae maiori quadam cura cogitasse et locuti fuisse videntur de Deo *aeterno*; ad quam contemplationem Numinis supremi eos perducebat temporis sui ratio, populi conditio, nec non munus quo fungi debebant. Illis nempe, quibus Prophetiae vixerunt, temporibus, populi sors fuit ac vitae conditio infelix plerumque. Quid iam? Unde solatium? A praeteritis? Nil nisi memoria tristis. Ex iis quae adessent? Nil fere nisi quod deprimeret graviter mentem. Nil iis supererat amplius praeter

futurum. Iam vero si inde solamen afferri posset, fidem firmam habere debu-
erunt Deum futuris etiam temporibus praeesse. Prophetarum erat futuros
prospicere casus, praedicere simul de Eo qui futuros regit casus, Deo aeterno.

Hac in re non multum distare videtur V. a N. F. quod etiam maxi-
mam impendit operam ut a futuro consequamur salutem ¹⁾).

III.

DE MODO ET MEDIO QUO PORTABATUR.

Ferculum autem quo portatur Dei cognitio, Eiusque cultus, pari modo,
varium simul et unum dici potest, estque pro magna parte methodus
historica utriusque Foederis.

Non huius est loci definire quatenam sint de rebus in factis positae summae
narrationes, quatenam minus. Critices est discernere vera a fictis; diudi-
care num sit biblicum inter et historicum sermonem discrimen bene tenen-
dum. Dummodo caveatur arte critica ne procedat a praeoccupata opinione,
de Deo mundoque accepta, neque sibi placeat verbis alio quam usu value-
rint sensu neque tandem separatistarum more, dubitantibus compellet:
Hand intelligitis, vobis enim non spiritus est!

Quidquid huius sit; sive historiam e traditione ortam, dein exornatam
et scriptis depositam, vel in rebus gestis positam et bene servatam specte-
mus; magna semper eius methodi historicae fuit vis et manebit ad flec-
tendos animos, auscultandos aures. Speculi instar repercutit quasi sequenti
aetati antecedentis imaginem.

Etenim, res ab homine gestas et varios casus variaque fata quae per-
patitur, exponit; adducere methodus illa nos studet ad supremum Numen
de caelo res terrestres gubernans, iam frenum inhibendo, iam liberum
laxumque illud remittendo, prouti hoc vel illo magis minusve indigeat
homo. Sinit eos libere perambulare vias suas, vigilatque simul et curat
ne irritum unquam fieret suum sibi propositum.

¹⁾ Attamen: non in conditione externa nec tempore demum futuro sed in statu animi his
in terris iam adesse debere ac posse vitam aeternam atque huius inchoatae vitae consumma-
tionem tandem expectandam esse ab altero aëro docet N. F.

Iam vero nonne itidem praecipua pars N. F. est forma historica? Nonne adhibitam istam methodum videmus a Servatore in parabolis? Etiam nunc magnam vim et efficaciam illa loquendi ratio tenet in hominum animos.

Est igitur consensus hac in re Novi cum V. F.

Quod attinet ad Dei cultum periodo Mosaicae inprimis proprio; primo nutu nil inter se commune habuisse videnter N. et V. F.

Illud enim absolvit ab omni lege, omnique ritu. Non hic vides templum, altare nec sacerdotem ne quidem sacrificium. Animi sensu Deum esse colendum, erga Deum gratum esse debere ex intimo pectore, hominem docet. Habent tamen quo conveniunt.

Generatim enim statuendum est V. F. non adeo per ipsam legem, eiusque verba, sed multo magis symbolis, rebus oculis sensibusque obiectis, populum Dei cultum edocere voluisse.

In his igitur quodammodo convenit cum N. quod scilicet etiam ante oculos ponit et pingit illud quo cuiusque notione ac sensu imbuiere tentat animos; adspectu igitur atque observatione magis quam verbo et dogmate, ad Deum vult ducere hominem. Attendamus modo ad illius V. F. cultus praecipuam partem; *sacrificium* nempe. Etiamsi superficies rei nullam similitudinem exhibeat nobis, nihilominus, penitus magis indagantes, invenimus et hic convenientiam. Homo nimirum peccato a Deo remotus, infelicem et miserum se non sentire non potuit. Procul a Deo, procul a salute. Iam, quomodo animus denuo propior Deo fieri *et* deberet *et* posset, sub V. F. *sacrificio* designabatur. Victimae enim sanguis continere dicebatur animum. Animus sacrificantis, cuius loco substituta erat victima (id, quod manuum impositione significabatur) peccato remotus a Deo, denuo Ei reconciliabatur atque propior fiebat, quod sanguinis adspersione ad certam sacram partem Numinis supremi tanquam sedem indicabatur.

Iam, quod eo modo adumbrabat sacrificium, revera factum est a Christo, qui se ipse dedit, devovitque Deo, atque nos docuit in ipsa devotione animi verum Dei cultum esse positum, veramque reconciliationem quaerendam.

Tandem, etiamsi, uti vidimus, signis, sacrificiis, ritibus externis, magna V. F. pars absorbeatur, haud tamen ab linguae usu abstinuit. Vox et verbum ubique vehiculum censendum est quo communicabantur mentis cogitata, animique sensus, explicabantur historiae facta. Prae ceteris vero Prophetico aëvo proprium dicendum. *Verba facere, loqui* fuit *et* sub V. Prophetis, *et* sub N. F. Apostolis mandatum solemniter et saepius repetitum.

Praeterea in ipso dicendi genere magna est convenientia. Notum cuique quidem V. hebraice, N. Foedus graece esse conscriptum. At tamen in ista varietate esse consensum, quis neget? In loquendi formulis, dictionibus, sermonis idiomatibus N. cum V. valde conveniunt. Hebraice cogitasse, hebraica loquendi ratione usos esse scriptores, luculenter patet.

Ut taceam de poetarum scriptis; prosa oratio omnino simplex est dicenda. Habet in ipsa simplicitate, ab omni artis studio maxime remota, laudem eamque profecto minime exiguam. Non alicuius artis splendida progenies est illa simplicitas, sed naturae modesta filia. Quotiescunque enim in rebus paullo uberius enarrandis versantur scriptores, eas ita enarrant ut non legere eas descriptas, sed iis ipsi interesse videamur.

De utroque F. idem hoc valet. Nominare sufficiat IOSEPHI historiam et parabolam de filio perduto.

Sic etiam utrique proprium est sapientiae sedem quaerere non, veluti nos solemus, in capite sed multo magis in corde. Sic Ps. XC: 12 legimus: Doce me meos numerare dies ut cor sapiens consequar. Nil aliter N. Ibi est de discipulis: "Tardi et bruti cordis" Luc. XXIV: 25. Conferatur Epist. Ephesina I: 18, ubi *διανοίας* lectio interpolata est et restituenda *καρδίας*, ita ut legatur: *πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας*.

Speciatim quod V. F. spectat. Pauper et locuples simul est eius bene loquendi thesaurus. Sic, *cogitare* Hebraeis erat: *secum loqui*. Rem quamcunque fere denotant secundum agendi rationem ei propriam. Ita *exire, inire* iis fuit quod nos diceremus: *res suas agere*. Diligenter quid efficere, iis est: *mane surgere*. Iter suscipere: *annectere sandalium*. Omnia vivunt et agunt; verba, verbalia fere omnia in hac infantium lingua eaque apta

qua virtus ante oculos pingatur animisque imprimatur. Sed hactenus; de novo enim accuratius disputare necesse esset si huius linguae propria exponere vellem.

Ecce, pro viribus quaedam de V. et N. F. uno et vario, quae convenire mihi videbantur et meae conditioni privatae *et* publicae, nec abhorreere a loco (Athenaei auditorio), nec a tempore (die eius natali). Athenaeum illustre, nonne etiam cum pluribus eius generis institutis, originem duxit a liberaliori veritatis atque ergo etiam S. Scripturae indagatione cuius laus debetur in primis reformationi? Nonne diei natali congruum, firmare velle, quamquam lapide impolito, aedificium? Munus ab huius urbis senatu mihi mandatum, cum et me commendassent huius Athenaei Curatores, grato animo suscepi.

Stipendium quidem non adeo me permovere potuit, estque illud, titulo mihi concesso conveniens, i. e. extraordinarium (infra-ordinarium non dici solet). At cur aegre feram? Si quid habet, quo sese mihi iucunditatis nomine commendet illud, quod hodie auspico munus, in primis hoc est quod nactus sum officium et occasionem de novo operam dandi studiis, a iuventute inde prae aliis amatis. Spero illud munus et me non omnino frustra sed in iuvenum commodum suscepisse, dum vobis Curatores, Magistratusque qui me ad illud commendavistis, illudque mihi obtulistis, pro illa vestra fiducia sinceram gratias ago et debitas.

Professores Viri Clarissimi! quos collegas salutare iure muneris mihi licet. Huius honoris cupidum me fuisse, hoc nunc laetari me profiteor, eoque magis, quod inter vos adspicio, quorum benevolentiam et fidem dudum iam expertus sum. Benigne me accipite qui, cum eruditione atque prudentia cuivis vestrum facile cedam, a nemine tamen animi voluntate aut quaevis honesta sive amicitiae, sive humanitatis officia praestandi studio, vinci me patiar. Nil magis exopto quam ut non necessitudine tantum sed mutua quoque benevolentia iuncti esse videamur! Ceteroquin, supplex Deum precor ut vos omnes et in fungendo munere vestro et in rebus domesticis tueatur et benignus vobis adsit!

Huius Athenaei alumni! Iuvenes ornatissimi, quorum ergo existit, stat, stetque diu haec nostra schola illustris! Deus faveat vobis omnibus!

Teneatis cursum constanter per ardua ad astra! Dolendum est huius diei gaudio tristitia se miscuisse, natalis diei laetam memoriam turbatam esse funeris recordatione. Morte enim abiit, qui carus erat fidelis vester com-milito. Non vigiliae ad aegrotantis et morientis lectum vobis, cum longe in terra peregrina cubaret, fuerunt concessae. Genere nobilis, nobilior etiam erat indolis humanitate. Flebilis mors illa vobis, flebilior etiam parentibus, quorum spes erat et gaudium ¹⁾. Sic ergo discedunt qui nobiscum fuere studio, aetate, amicitia coniuncti. Ex quo tempore conditum est hoc nostrum illustre Athenaeum, quot iam transierunt ex hac vita in alteram? Superstes mansit haec alma nutrix adhuc et multas iam perduravit hominum aetates. In posterum maneat, floreat, crescat et dies hic natalis iterum, iterumque redeat!

Et vobis ²⁾, qui, etiamsi rude donati, munere defuncti, viribus tamen nondum destituti, exercitiis studiisque huius Athenaei alumnorum prodesse adhuc cupitis, quibus dignitas et docendi facultas honorifice relicta, vacatio vero officiorum ob aetatem et merita liberaliter concessa est. Dulce sit otium cum sit bene meritum, honorisque plenum!

Ad te vero praesertim orationem converto, senex venerabilis, in cuius locum hodie succedo, non ut tuas laudes hic praedicem, quae praeconio meo haud indigent et quarum commemoratio modestiam tuam offenderet; sed ut publice testificer quanti te faciam, semperque fecerim, ut ab hoc loco etiam me tibi commendem. Tu consilio, prudentia, doctrina tua me adiuuvare perge! Tu amicitia me complecti ne desine! Faciat Deus, ut, quum in portum quasi perveneris, leni et placida senectute fruaris et in extremo quidem tempore aetatis bene actae vitae recordatio tibi sit iucundissima!

Cum Vos tandem alloquar, V. D. interpretes, eiusdem quo fungimur muneris, recordatione me arcte vobiscum sentio iunctum. Vobiscum, vice quisque sua, auditorio suo, et mihi, favente Numine supremo, liceat per multos, post hunc diem, dies, Deum Patrem eiusque in

¹⁾ ERNEST VON KNOBELSDORFF, Iur. Stud., anno aetatis XIX obiit 23 die Ianuarii 1867 Berolini.

²⁾ Cll. I. VERBURG et P. BOSSCHA.

Christo humani generis beandi consilium annunciare, alta voce et intimo pectore!

Huius civitatis Magistratus, Athenaei Curatores, Professores, Alumni, Auditores cuiuscunque generis et aetatis, literarum, artiumque Doctores, Magistri, fautores qui huc convenire non denegastis atque eo ipso nobiscum festum natale illustris Athenaei celebravistis, vobis Deus huncce diem atque omnes sequentes, faustos, felicesque reddat!

DIXI.

ORDO LECTIONUM

HABENDARUM

IN ILLUSTRIDAVENTRIAE ATHENAEO,

A. D. XV SEPT. A. CIOCCCCLVII USQUE AD FERIAS AESTIVAS A. CIOCCCCLVIII.

RECTORE MAGN. V. S. M. VAN DER WILLIGEN.

-
- V. S. M. VAN DER WILLIGEN, *Math. Mag. Phil. Nat. Doct. Matheseos et Physices Professor*, h. t. *Rector Magnificus*, Elementa Geometriae docebit diebus Martis, Mercurii et Veneris, hora matutina VIII.
Arithmeticam universalem, diebus Mercurii, hora IX.
Iovis, hora VIII.
Veneris, hora IX.
Physicam experimentalem, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora post meridiem. I.
Calculus differentialem, diebus Martis et Iovis, hora . . . IX.
Mechanicam, quam applicatam vocant, die Veneris, hora . . X.
- I. VERBURG, *Theol. Doct. Litteraturae Orientalis, Theologiae et Doctrinae Moralis Professor honorarius*, si qui sint Athenaei cives, qui ad studia sua dirigenda, ipsius opem in iis, quas professus est, literis, adhuc desiderent, illorum desiderio satisfacere, quantum poterit, haud recusabit.
- P. BOSSCHA, *Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. et Iur. Utriusq. Doct. Professor honorarius*, Historiam recentiore explicabit, aut aliquam veterum literarum partem tractabit horis cum auditoribus conveniendis.
- Praeterea lectiones publicas habebit de aliquo historiae capite.

- I. DUYMAER VAN TWIST**, *Iur. Rom. et Hordieni Doct., Iur. Professor*, Institutiones Iustinianae explicabit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora **X.**
 Historiam Iuris Romani tradet diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora **XI.**
 Encyclopaediam Iuris docebit diebus Lunae et Iovis, hora . . **IX.**
 Ius Naturae exponet diebus Martis, hora **IX.**
 et Veneris, hora **X.**
 Oeconomiae politicae principia tradet diebus Lunae et Mercurii, hora **XII.**
 Selecta iuris mercatorii capita exponet hora auditoribus sibi commoda.
- M. I. COP**, *Math. Mag. Phil. Nat. Doct., Chemiae Professor*, Chemiam corporum anorganicorum docebit diebus Lunae, Martis et Iovis, hora **IX.**
 Chemiam corporum organicorum tradet diebus Lunae, Martis et Iovis, hora **X.**
 De arte pharmaceutica disseret die Mercurii, hora **IX.**
 Technologiam chemicam tractabit, diebus et horis auditoribus commodis.
 Chemiam physiologicam aut Chemiae forensis capita selecta tradere paratus est.
 Chemiam analyticam docens quotidie exercitia moderabitur in laboratorio, ubi experientibus praesto erit **G. I. JACOBSON**, **A. B. FIL.**
 Provectorum colloquiis pharmaceuticis praeerit hora dein constituenda.
- I. VAN VLOTEN**, *Theol. Doct., Litt. Belg. et Hist. Patriae Professor*, Historiam patriae et litterarum Neerlandicarum inde ab anno 1672 ad pacem Ultraiectinam tradet diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora **VIII.**
 Grammaticam Neerlandicam et praecepta stili bene Neerlandici docebit diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora **I.**
 Exercitia oratoria moderabitur die Iovis, hora **XII.**

et Veneris, hora	I.
Grammaticam Gothicam et Grammaticam litterasque Anglo-saxonicas profectionibus tradet horis cum auditoribus, si adsunt, conveniendis.	
Logicam docebit die Lunae, hora	VIII.
et die Veneris, hora	X.
Seculi XVI historiam continuabit decimo quinto quoque die Saturni, hora vespertina	VII.
L. MULDER, <i>Math. Mag., Phil. Nat. Doct., Botanices, Geologiae et Oeconomiae ruralis Professor</i> , Botanicam generalem:	
a. Morphologiam plantarum docebit diebus Martis et Mercurii, hora	XII.
b. Anatomicam et physiologiam plantarum diebus Martis et Mercurii, hora	XI.
Botanicam specialem (phytographiam plantarum et botanicam systematicam) exponet die Iovis, horis	XI et XII.
Favente coeli temperie, cum discipulis excursiones botanicas moderabitur.	
Pharmacognosin tradet diebus et horis auditoribus commodis.	
Geologiae capita selecta tradere paratus est die et hora auditoribus, si adsunt, commodis.	
Oeconomiam ruralem docebit diebus Martis, Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora	X.
Artem mercium dignoscendarum (warenkennis) exponet diebus Veneris et Saturni, hora	XII.
E. I. KIEHL, <i>Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doct., Litterarum Antiquarum Professor</i> , Xenophontis apologiam Socratis, porro selecta e Xenophonte, Lysia, Theophrasto, Herodoto et Homero interpretabitur diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora	XI.
Ciceronis in Verrem actionem V et selecta ex Horatio diebus Lunae, Mercurii, Martis et Iovis, hora	X.
Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae, hora	I.
Martis et Iovis, hora	IX.
et Veneris, hora	X.

Historiae antiquae capita selecta, Persicum, Peloponnesiacum,
 Punica bella, historiam Romanam a L. Sullae dictatura
 ad praëlium Actiacum diebus Lunae, Martis, Mercurii et
 Veneris, hora XII.
 Colloquia Latina moderabitur, octavo quoque die, hora audi-
 toribus commoda.

Futuris philologis prospiciet quantum fieri poterit.

- I. I. METZLAR, *Litt. Hebr. et Antiquitatis Prof. extraord.*,
 Elementa linguae Hebraeae docebit diebus Mercurii et Iovis,
 hora media III.
 Librum *Iosua* explicare perget diebus Iovis et Saturni, hora VIII.
 De antiquitate Hebraea lectiones habebit diebus Mercurii,
 Veneris et Saturni, hora IX.
 Locos quosdam selectos V. F. tractabit die Veneris, hora . . X et XI.
 S. SUSAN, *Litterarum Hodiernarum Lector*, Athenaei civium, qui
 Litteras Germanicas, Anglicas, Italicas et Gallicas sibi tradi
 cupient, desiderio lubens satisfaciet. Idem cum auditoribus de
 poemate Italico, *La Gerusalemme liberata di Torquato Tasso*
 inscripto, disseret.

Disciplinae mathematicae et physicae, litterae Belgicae et historia
 patriae, ceterae doctrinae, quae alumnis Athenaei linguae Lati-
 nae non peritis utiles esse possunt, sermone tradentur vernaculo.

- Bibliotheca Athenaei unicuique patebit die Mercurii, horis I—IV.
 et Saturni, horis XI—II.
 feriarum autem tempore die Mercurii, horis II—IV.
 Laboratorium chemicum, herbarium, apotheca mercium et museum
 physicum inspicere possunt quotidie, exceptis horis quibus ha-
 bentur lectiones.
-

ANNALES

A C A D E M I C I.

CICICCCCLVIII—CICICCCCLIX.

LUGDUNI-BATAVORUM,

EX TYPOGRAPHEO
J. C. DRABBE.

PROSTAT APUD
E. J. BRILL.

1862.

Quae hoc Annalium volumine continentur, haec sunt:

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA.

	Pag.
<i>Nomina Professorum, caet.</i>	3.
<i>Oratio Rect. Magn.</i>	5.
<i>Acta et gesta</i>	27.
<i>Oratio inauguralis Professoris I. G. HULLEMAN</i>	31.
<i>Series Lectionum</i>	58.
<i>Numerus Studiosorum</i>	66.
<i>Doctores creati</i>	67.

ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA.

<i>Nomina Professorum, caet.</i>	77.
<i>Oratio Rect. Magn.</i>	79.
<i>Acta in Senatu</i>	125.
<i>Series Lectionum</i>	128.
<i>Numerus Studiosorum</i>	136.
<i>Doctores creati</i>	137.

ACADEMIA GRONINGANA.

	Pag.
<i>Nomina Professorum</i>	147.
<i>Oratio Rect. Magn.</i>	149.
<i>Inwijdingsrede van den Hoogleeraar Mr. G. DIEPHEUIS</i>	173.
<i>Ordo Lectionum</i>	197.
<i>Numerus Studiosorum</i>	203.
<i>Doctores creati</i>	204.

ATHENAEUM AMSTELODAMENSE.

<i>Nomina Professorum</i>	209.
<i>Acta et gesta in Conventibus, caet.</i>	210.
<i>Series Lectionum</i>	211.
<i>Numerus Studiosorum</i>	218.
<i>Inwijdingsrede van den Hoogleeraar A. HEYNSIUS</i>	219.

ATHENAEUM DAVENTRIENSE.

<i>Nomina Professorum</i>	249.
<i>Ordo Lectionum</i>	250.

A C A D E M I A

L U G D U N O - B A T A V A .

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A D. IX FEBR. CIOIOCCCLVIII AD D. VIII FEBR. CIOIOCCCLIX

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

IOANNES HENRICUS STUFFKEN.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

FREDERICUS KAISER.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE
ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. H. STUFFKEN.

I. BAKE, quantum aetas et valetudo sinebant.

A. RUTGERS.

T. G. I. IUYNBOLL.

C. G. COBET.

R. P. A. DOZY.

M. DE VRIES.

I. G. HULLEMAN.

IN FACULTATE MEDICA.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN.

G. C. B. SURINGAR.

F. G. KRIEGER.

A. E. SIMON THOMAS.

H. HALBERTSMA IUST. FIL.

1*

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM.

IN FACULTATE IURIDICA.

H. G. TYDEMAN, quantum aetas et valetudo sinebant.
 C. I. VAN ASSEN.
 H. COCK.
 I. DE WAL.
 S. VISSERING.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

W. A. VAN HENGEL, quantum aetas et valetudo sinebant.
 N. C. KIST.
 I. H. SCHOLTEN.
 A. KUENEN.
 I. I. PRINS.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

I. VAN DER HOEVEN.
 A. H. VAN DER BOON MESCH.
 G. I. VERDAM.
 F. KAISER.
 P. L. RYKE.
 F. W. B. SURINGAR, Prof. extraord.

P. O. VAN DER CHIJNS, titulo Prof. extraord.

I. A. BOOGAARD, in Theatro anatomico Prosector.
 C. A. X. G. F. SICHERER, Lector German. Literarum.
 H. ATTWELL, Lector Anglic. Literarum.

O R A T I O

DE

**MODO QUO EXPERIENTIA OMNIS NOSTRAE COGNITIONIS
FONS SIT HABENDUS UNICUS,**

QUAM HABUIT

IOANNES HENRICUS STUFFKEN,

D. VIII M. FEBRUARII A. CIOIOCCCLIX,

QUUM ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE MAGISTRATUM DEPONERET.

AUDITORES HUMANISSIMI, SPECTATISSIMI!

Constat inter omnes veteris Philosophiae non prorsus ignaros, antiquissimos Graecorum Philosophos in rerum inquisivisse naturam, mentem vero humanam non explorasse, neque ad viam, quae ad rerum cognitionem ducat, animum attendisse. SOCRATI autem Dialectices initia debentur, quam excoluere postea PLATO et ARISTOTELES. PLATO a rebus in sensus cadentibus, quae hominum vulgo esse videntur, eas distinxit, quas solas revera esse dicebat, sensibus non percipiendas, sed mentis tanquam oculis contemplandas. Eorum autem, quibus universa PLATONIS doctrina non placebat, multi hactenus illi assenserunt, ut aut cognitioni e singularum rerum consideratione oriundae longe praeferrent eam, quae soli rationis debeatur luci, aut hanc unam scientiae nomine dignam iudicarent. Sed ut PLATO statuit ad rerum adspectabilium notitiam sensuum perceptione opus esse, ita etiam hi non negant rationem experientiae uti administrandis ad copias in sinu suo reconditas in lucem proferendas.

Omnes igitur fere in eo consentiunt, sine accurata rerum inquisitione nihil sciri posse: eorum autem numerus magis magisque accrevit, qui viam, quam experientiae dicere solemus, tanquam unice veram consecrarentur. Neque tamen hodie desunt, qui experientiae opponant, quam dicunt, speculationem, rationem scilicet aut magis aut unice philosopham. Praeter eos, qui nihil verum certumque existimant, nisi quod aut sensui externo internove debeat, aut iusta inde ratiocinatione eliciatur, sunt nonnulli, qui his terminis rerum scientiam finitam esse nolint, mentis propriam esse suppellectilem arbitantes. Alii rursus omnia, quibus scientiam nobis comparamus, ipais rebus sensu perceptis, alii nonnulla mentis actioni adscribunt.

Quae quum ita sint, cogitanti mihi, quid potissimum argumenti eligerem, de quo magistratum academicum depositurus dicerem, se obtulit quaestio, quomodo experientia omnis nostrae cognitionis fons sit habendus unicus. Quae quidem quaestio et a mea persona non est aliena, et ad omnes artium disciplinarumque cultores pertinet. Vos, auditores, me hac de re dicentem benigne, quaeso, audite, pro humanitate vestra conniventes in erroribus sive rationis, sive orationis, quibus captus esse deprenhendar.

Memorabam eos, qui experientiae opponunt speculationem. Quod attinet ad illam, non eam dico experientiam sive *ἐμπειρίαν*, cui ARISTOTELES medium inter sensum et artem scientiamque locum attribuit. Sensus, ex eius sententia, cognitionis praebet semina, unde tam memoria quam experientia nascitur. Haec cum arte et scientia nonnihil habet convenientiae, inter se tamen differunt. Nam experientia ad singula spectat, ars et scientia ad universa. Sed experientia ad germanam scientiam perducit eum, qui ea recte utitur. Non reapse igitur, sed verbo tantum ARISTOTELES discrepat ab iis, qui hodie omnem scientiam ab experientia profectam seu empiricam esse contendunt.

Neque eam dico speculationem, cui antiquiores se dabant Philosophi. Hi enim omnem accuratiorem rerum indagationem hoc nomine appellabant, ac speculari et philosophari erat iis prorsus idem. Postea autem hoc vocabulo designari coepit singularis quaedam disputandi verique inveniendi via, quam ingressi non rebus explorandis, sed vi menti insita ad verae scientiae arcana penetrare conabantur. Philosophi, qui hanc methodum sequuntur, quamquam ultro fatentur experientiam ad singularum rerum cognitionem esse necessariam, nec verum esse quidquam, quod rebus ex hoc tanquam fonte haustis repugnet, contendunt tamen non experientiam, sed unam rationem Philosophi esse magistram.

Qui naturae historiae se dedit studio, cognitamque habet viam, quae in utroque ad verum reperiendum ducit, nec tamen animum attendit ad cognoscendi principia maxime generalia, mirabitur fortasse, esse quosdam, qui alium praeter experientiam ad cognitionem aditum esse sibi persuaserint: nihil enim ei pro certo habendum esse videtur nisi quod rite perceptum exploratumque sit, aut legitime ex hoc quasi fonte derivatum. At-

tamen non est mirum esse quoque, qui nonnullarum rerum scientiam aliunde petendam esse existiment. Nam praeter res in sensus incurrentes tales etiam animo obversantur, quae a sensibus sunt remotae, quarum tamen non omnis notitia negata nobis videtur. In omnibus gentibus paulo cultioribus fuere, qui rerum omnium naturam et originem explorarent, et ad quid homines geniti essent investigare studerent. Multi populi a maioribus acceptam coluerunt doctrinam de vita animi post mortem corporis, de Deo deque eius cum hominibus coniunctione et hominum erga Deum officiis. Divinam religionis Christianae originem multi Theologi historicis defenderunt argumentis: sed eorum etiam, qui ad religionem vindicandam historiam testem adhibendam censebant, multi argumentis quoque aliunde petitis hac in re opus esse viderunt: nec profecto defuere, qui in rebus ad Dei cognitionem religionemque pertinentibus nullius auctoritate standum esse, aut certe per fidem ad intellectum progrediendum esse existimarent. Hos omnes, quantumvis ceterum inter se discrepantes, hactenus convenire, ut omnem cognitionis materiem sensibus inesse negent, manifestum est. Theologiae autem, quam dicunt, naturali, rerum sensu externo internove percipiendarum causam absolutam quaerenti, nonnulli opposuerunt Theologiam speculativam sive rationalem. Rationem nempe illi disiunxerunt ab intellectu. Huic attribuerunt rerum finitarum distinctionem, eamque illarum cognitionem, ut quo ordine sint dispositae, quo inter se cohaereant modo, seseque subsequantur, intelligamus: illi, quippe summi numinis imagini, sublimiorem assignarunt scientiam, non singulis perscrutandis acquisitam, sed ex ipsius luce enatam. His quidem non sunt annumerandi, qui notiones entis, unius, eiusdem, substantiae, causae et huiusmodi alias, ad cognitionis formam spectantes, cum LEIBNITIO aliisque, menti ipsi vindicant. Sed propius ad sententiam, quam commemorabam, accedit novae Philosophiae parens CARTESIUS. Hic, quum animo in se converso inter ceteras ideas sibi insitas invenisset illam, quae substantiam quamdam infinitam, independentem, summe intelligentem summeque potentem, omnium rerum creatorem exhiberet, hanc nonnisi a Deo ipso proficisci potuisse demonstrare conatus est: nec dissimili modo ratiocinati sunt, qui Philosophiam CARTESII probabant. Animis eorum obversabatur quod postea CARTESII admiratores explicarunt dicendo, rationem nostram, cui insint spatii temporisque infiniti,

itemque ordinis, boni, pulchrique absoluti notiones, rebus finitis omnibus esse superiorem, Deumque esse in nobis, τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον. Natura Dei CARTESIO, qui eum ratione cognitum esse putat, est argumento, veritatem nobis esse patefactam; tum demum autem verum nos percipere ait, quum quid clare distincteque perceperimus. Quod quum non cadat in ea, quae sensibus dehemus, consequens est, magnam rerum physicarum partem scientia comprehendi non posse. «Plane profiteor,” inquit, «me nullam aliam rerum corporearum materiem agnoscere, quam «illam omnino divisibilem, figurabilem et mobilem, quam geometrae quantitatem vocant et pro obiecto suarum demonstrationum assumunt, ac «nihil plane in ipsa considerare praeter istas divisiones, figuras et motus.” Sed ex hac, quam sibi informaverat, substantiae corporeae notione efficiebat alia, velut nullum esse spatium vacuum, nullas esse atomos, mundum esse unum et infinitum. Porro, ut denuo eius verbis utar, causas omnium, quae sunt aut esse possunt, invenire conatus est in mundo ad Deum solum, qui ipsum creavit, attendendo easque aliunde non educendo quam ex quibusdam veritatis seminibus animis nostris a natura inditis. Sed in conatu substitit nec rem peregit. Vere HEGELIUS dixit, methodum, quam speculativam vocat, cuius usu quis certa quadam via ac ratione ab una notione ad ceteras progrediatur, a FICHTIO demum in Philosophiam esse introductam. Eius autem perfectio ipsi debetur HEGELIO, qui ad omnes eam adhibuit Philosophiae partes.

KANTIUS a sensus externi internique perceptione tum visionis formas, tum eas, quibus intellectus in digerendis connectendisque visis utitur, distinxerat, vocabulo ab ARISTOTELE sumto, eas nominans Categorias. Mentem humanam earum esse fontem ostenderat, nihil autem iis percipi nisi accederet sensus. FICHTIO contra Philosophia est scientia, quae extrinsecus assumit nihil et ex unico principio reliqua ducit omnia. HEGELIO autem non satisfecit; quamquam disputandi ratio, qua ille utitur, habet in quo cum FICHTIO conveniat. Methodum suam dialecticam vocavit. Est illa, HEGELIO auctore, non alia quam rei, quae vere est, ipsius: vere autem est quod absolutum est, i. e. idea absoluta, sive ratio, quae separatim considerata a categoriarum logicarum complexu non differt, diffusa autem est per naturam, cuius est veritas, unde sui nacta conscientiam ad

se revertitur. Philosophia, illo iudice, considerat rationis motum diversosque, quibus ea progreditur, gradus; et ratio hactenus conferri potest cum corporibus viventibus, quod se evolvenda mutatur, nec tamen a se ipsa recedit: hactenus vero inter se discrepant, quod nihil aliunde sumit ratio, sed omnia sua ex se ipsa procreat. Ratio autem, cui res omnes subiectae sunt, quum sit eadem atque illa, quae in nobis cogitat, in promptu est, quæ fiat, ut Philosophus hac bene usus scientiam consequatur. Rerum enim dialecticam methodus philosophandi dialectica imitatur. Ab eo, quod non cogitari non potest, initio sumto, pergit ad notionem contrariam prioremque negantem: negationis denique negatione prior, sed nunc amplificata, restituitur. Notione enim, quae ex priore orta est, cum hac collata, apparet ambas esse partes tertiae utramque sublimiori, quam vocant, unitate complectentis. Ad hunc modum rationis purae partes, neque logicae tantum categoriae, sed naturae etiam mentisque in lucem vocantur. Fatetur sane haec Philosophia ad omnia cognoscenda usum rationis non sufficere; ob stare enim praeter alia quod multa accidant fortuito: neque eo procedit arrogantiae, ut contendat, Philosophum, si experientia caruisset, verum nihilominus deprehensurum fuisse: sed quoniam τὰ ὄντως ὄντα sunt νοητὰ et τὰ νοητὰ vicissim ὄντως ὄντα, ea, quae revera sunt et ex ratione manarunt absoluta, se produnt Philosopho, rationis viam i. e. methodum dialecticam vereque speculativam sequenti.

HEGELII auctoritatem extra Germaniam pauci, Germanorum satis multi secuti sunt: sed inter hos quoque nactus est adversarios, qui luculenter demonstrarent, viam, quam ille rationi tribueret, sanae rationi adversam esse; quae autem dialecticae suae adscriberet aliunde esse derivata. Admiranda profecto fuit HEGELII sagacitas, multisque rebus lucem attulit; sed hoc non methodo debetur ab illo inventae aut emendatae, verum ingenio illius doctrinaeque insigni. Philosophia tamen eius documento fuit, eum, qui hac via verum investigare studeat, oleum et operam perdere.

At sunt, qui etsi perspiciunt, absolutam, quae se iactat, philosophiam promissa sua non solvere, adduci tamen vix possint ut fateantur, experientiam omnis scientiae unicum esse fontem. Et summo quidem iure id negarent, si omnia, quae experientiae tribuimus, ex sensuum repeteremus perceptione. Constat enim notitiam nobis inesse talium quoque rerum,

quae sensus movere prorsus nequeant. Verumtamen hoc etiam certissimum est, notitiam illam, quamquam non ex sensuum perceptione oriundam, non sola mentis exstitisse actione. Cognoscendi materiem praebuit ipsa mentis natura, quam conscientiae intuemur oculis. Nulli corporis sensus mentis actiones nobis monstrant: sed ipsa eas mens percipit et interiori experientia cognoscit.

Sed missis his, quos vocis ambiguitas decepit, restant alii iique a philosophia postremum memorata alieni, qui tamen, ne religio aliquid detrimenti capiat, experientiam omnis scientiae fontem esse unicum confiteri gravantur. Existimant enim, nec sane iniuria, nisi aliqua mentibus insit Dei notitia, nullam esse religionem vere sic dictam, nec spem immortalitatis satis esse firmam, si qualis animi sit natura penitus nos lateat: in experientia autem hic parum esse praesidii. Hi igitur aut statuere coguntur omnem, quam habeant, rerum divinarum notitiam ab una singulari Dei profectam esse patefactione, aut assentiri quodammodo iis, a quibus hac in re ipsi dissentiunt.

Si autem constat sine rerum externarum internarumve perceptione percipi omnino nihil, fieri non potest, quin intelligamus, multa, quae haud paucis satis aperta videantur, tenebris esse abscondita, nostraeque de his rebus persuasioni scientiae nomen non congruere. Alia rursus revera tam sunt perspicua, ut sine ullo negotio ea cognoscamus et reperiamus nostra de illis iudicia esse vera. At quaenam cogitationes vel enuntiationes per se satis sunt certae? Eae tantum, quae analyticae in scholis vocantur. Et quaenam nulla aliena indigent ope, ut falsae esse arguantur? Quae secum aperte pugnantia coniungunt. Per se autem, sive sola cogitatione, nihil nobis cognitum est, nisi quod axiomata, quae proprie et vere dicuntur, continent, aut quae inde sequuntur. Cetera vel notissima, et de quibus nemo, nisi insanus, dubitare potest, sine ulla exceptione uni experientiae debemus magistrae. Cur autem res efficiant id quod cernimus, non vero alia omnia, illud nos penitus ignorare confitendum est. Futura cogitando praecipimus: sed quorum nulla est experientia, eorum nulla est certa provisio. Disciplinae physicae multorum industria et ingenio mirifice sunt excultae: incrementa autem, quae cepere, diligenti naturae investigatione parta sunt omnia.

Neque alia disciplinarum moralium ratio est. Concedo has non adeo

atque illas amplificatas esse et perfectas: nec difficile intellectu est, cur non pari passu progressae sint. Disciplinae autem, quae inquirunt in animi humani naturam, quae tractant quaestiones de iusto, bono, pulchro, vel de hominum societate, unde profectae sunt, nisi ex iis, quae animo humano perscrutando cognoscimus? In his disquirendis et necessitatem agnoscimus, qua in cogitando, volendo, agendo constricti sumus, et normam, ad quam ultro cogitationes nostras et facta ipsi exigimus. Sed quae nostra sunt, quae sunt veluti fons omnium, quibus in nobis excolendis rebusque agendis utimur, haec ipsa, quamvis non extrinsecus nobis obiiiciuntur neque sensus nostros afficiunt, mente tamen eorum sibi conscia percipiuntur.

In sententiam de cognitionis humanae origine, quam paucis complexi sumus, non convenit Sensualismi nomen. Huic enim quidquid mens volvit ex sensuum perceptione ortum videtur. Neque Empirismi convenit appellatio. Nam quamvis, si vera est nostra sententia, ea tantum, quae offeruntur homini, ab illo cognosci possint, vetat tamen illa in experientia veritatis quaeri iudicium. Quod qui fecerunt, ii, ut speculativae methodi evitarent errorem, in contrarium mihi incidisse videntur, et quae rationis sunt ad experientiam retulisse. Sed paulo accuratius iam videndum est, quinam experientiae fines sint constituendi. Qua quidem in re KANTII, qui in primis hunc locum illustravit, ratio est habenda.

Philosophiae theoreticae KANTII mentione iniecta prae ceteris menti obversari solet decretum, res ipsas homini prorsus esse absconditas nullamque esse scientiam theoreticam nisi τῶν φαινομένων. Argumenta, quibus in hac re usus est, sexcenties sunt reprobata atque etiam refutata. Et sane, si in hanc sententiam eundum esset, simul confiteri deberemus, neminem umquam scire posse, an veri aliquid perceperit. Sin autem hoc sciri nequit, frustra etiam laboret necesse est is, qui in cognitionis natura et origine explicanda operam collocaverit: neque KANTIUS ipse sperare potuit, se certi aliquid reperturum fuisse. Eorum vero, quae praecepit de partibus menti humanae in omni cognitione tribuendis, longe alia est ratio. Iam pridem perspectum fuerat sensibus non percipi res ipsas, sed ea percipere animum, quae vi sensuum rerumque consociata gignantur. Sensus autem quum moventur, accipimus aliena, sed ubi rerum notitiam comparamus ipsi in actione versamur. Vel res singulae ne leviter quidem

percipi possunt, nisi mentis ad hoc opera adhibita. Movetur animus eas a contiguis discernens earumque partes et proprietates cogitatione comprehendens. In hoc animi motu temporis spatiique nascuntur notiones. Fieri enim non potest, ut motum cogitet animus, quin has, quas KANTIVS visionis formas nominavit, ex sinu suo proferat. Quod non ita intelligendum est, ac si, quod Philosophus acutissimus voluit, de suo rebus tribuat, quod illis deest, sed mentis actione percipi, quod e sensibus peti nequeat. Idem dicendum est de iis, quae categoriae appellari solent et normae sunt quaedam, ad quas res animo oblatas exigimus et inter se distinguimus, et quaedam quasi vincula, quibus eas inter se colligamus. Nam hae quoque ita nobis sunt propriae, ut a rebus non sint alienae. Menti sunt rebusque communes, atque hac communitate fit, ut res non sensus tantum afficiant, sed intelligi possint. Similia enim, ut veteri in proverbio est, similibus cognoscuntur. Nisi enim statuere velimus cum nonnullis superioris seculi philosophis, omnem nostrae mentis actionem constare sensatione, quam vocabant, aut primigenia aut transformata, et cogitandi ac sentiendi negotia eodem plane redire, concedendum est, menti praeter sensus alia cognitionis adiumenta esse. Sed nulla sunt praeter ipsam cogitandi vim, quae cernitur in rebus ope categoriarum digerendis copulandisque.

Quod quidem ad causae categoriam attinet, iam HUMIVS ostendit, rem alteram altera effici, sensu non comprehendi. Et re paulo accuratius perpensa intellectu facile est, res mutandi efficiendique vim in sensus non cadere. Ad naturae cognoscendae viam illi ducunt, sed in rerum natura nullas agnosceremus causas, nisi ipsi essemus auctores sive causaestrarum cogitationum, huiusque rei haberemus conscientiam. Ut alia, sic quod huic notioni subest, in nobismet ipsis inventum, ad naturae explicationem traducimus. Non igitur ab omni parte verum est, quod a multis praedicari solet, omnes nostras de natura cogitationes ex sensuum manare fonte. Confessi sumus, quae in animo deprehendantur non ab omni experientia esse remota. Sed cogitandi cognoscendique subsidia, quae in nosmet ipsos introspectantes invenimus, non habitus sunt aut affectus animi, sed actiones. Mens sua agit, materiamque suggestam disponit et variis modis connectit. Mentis autem actioni res, quae percipitur, dat occasionem,

sed neque actionis, neque legum, ex mentis ipsius natura exortarum, quibus est adstricta, veluti mater est. Certissimum quidem est nos harum legum esse ignaros, nullasque categoriarum effingere posse notiones, priusquam ad cogitationem nostram animum attenderimus. Verum quemadmodum cetera nostra non tum demum existant, quum eorum finis consci, ita neque illi animi motus inter se diversi, quibus res comprehendimus atque intelligimus.

Ut igitur ille in errore versatur, qui se ex nudis mentis conceptibus doctrinae corpus effecturum sperat, quum antitheseos syntheseosque via procedens, nihil agit aliud, quam ut revocet seposita, quae memoriae infixae haeserant, sic, si quid video, is quoque fallitur, qui supra commemorata intelligendi instrumenta ex sensuum visis nata et a rebus distincta sive abstracta esse putat. Non negandum est eadem via notiones categoricas atque alias informari: sed utrarumque diversa est materia. Harum materia ipsa est cogitatio, seu mentis actio materiam undecunque ortam digerentis cognitionemque inde efficientia.

Distingui solebat inter disciplinas empiricas et rationales. Dialecticam qui sequuntur methodum, ea, quae vere sint, una ratione cognosci existimant. Sed rursus empiricae methodi patroni nimii mihi videntur, quum experientiam disciplinarum etiam, quae formales dicuntur, unicum esse fontem contendunt. Mathematicam illi subiiciunt Physicae. Et Geometria quidem Physicae pars hactenus dici potest, quod tractat quae omnibus corporibus sunt communia. Sed quamquam, ut figuram vel spatium cogitemus, nulla experientia opus est, inde tamen haud pauci harum rerum notionem natam esse arbitrantur. Sed si vel hoc largiamur, tenendum est eorum, quae sensibus percipiuntur, in disciplina ipsa excolenda nullum esse usum. Inventa eius, uti ab una mentis cogitatione orta sunt, sic nulla adhibita experientia vera esse demonstrantur. Fatendum est Mathematicos corporum simulacra in animo praesentia contemplari, sed in iis etiam sunt, quae nulli rerum observationi, sed soli debeantur cogitationi, quae hic praecedat, dum sequitur contemplatio. Idem, quibus nos opposimus, contendere solent, omnia, quae axiomatibus enunciantur, non ex unius mentis functione provenire, sed experientiam fontem habere unde emanent: idque effici putant hoc argumento, quod multi eorum sunt inscii.

At pauciores non sunt, qui cogitandi leges, quibus omnes parent homines, quasque mentis proprias esse haud facile quis negaverit, plane ignorent. Sed id quoque demus, experientiae deberi quae axiomatibus contineantur; inde autem eorum veritatem probari pernegandum est. Veritatum necessarium nomine ab illis, quae usu cognoscuntur, non sine causa seiuncta sunt. Incurrit quidem haec distinctio in reprehensionem nonnullorum dicentium, naturae leges experientia cognitae non minus necessariae esse habendas. Sed sic vocabulis luditur. Necesse est duo tertio aequalia inter se esse aequalia, aequalesque causas aequales habere effectus: necesse est etiam magnetem attrahere ferrum. At ita duo memoramus genera, quae multum inter se differunt: illud perspicimus, hoc non item. Quare magnes ferrum attrahat ignoramus: rem ita se habere experientia tantum didicimus: quae si caruiasemus, non videremus a vero nos aberraturos, si magneti hanc attrahendi vim denegaremus. Simulatque autem hoc sensibus est perceptum, non possumus dubitare, quin omnibus eiusdem generis lapidibus idem commune sit. Quid ita? Quoniam intelligimus cogitationem, aequales causas inaequales habere effectus, non minus absurdam esse, quam quidquam sibi ipsum esse dissimile: quod sane experientiae tribui nequit. Praeterea sola rerum contemplatione, quid sit factumque sit, non quid futurum sit, mens assequitur. At mihi occurrere video, qui dicat, ex uno omnia huic aequalia cognosci posse. Rectissime. Si autem rogatus, quare ex uno de ceteris constet, nunc quoque experientiam causarum, nonne vides in orbem te circumagi et rationem afferre nullam? Experientiae igitur tribuamus quod est experientiae, sed rationi quod est rationis.

Longe abest ut negem, saepe rationi esse adscripta, quae aliunde petita essent; sed restant, quae summo iure ei referuntur accepta: illa dico, quae ita probari possunt, ut demonstretur contrarium ne posse quidem vere cogitari. His et his quidem solis veritatum necessarium convenit appellatio. Qui autem putat, experientiam eorum quoque esse matrem, statuat ille necesse est, eidem ipsam quoque cogitandi facultatem deberi.

Si vera sunt, quae in medium attuli, existimandum est, omnem cognitionis materiem oriundam esse ex sensuum perceptione animique conscientia, formam autem ita nobis esse adscribendam, non ut rebus obtrudamus, quae ab iis aliena sunt, sed ut vi mentis naturali concipiamus,

quae ad res intelligendas et ad internam earum naturam cognoscendam requiruntur, at sensuum captum superant. A vero aberrant, qui disciplinas ab experientia profectas satis certas esse negant: multa enim ita demonstrant illae, ut nihil desit ad fidem faciendam. Atqui utuntur in hac re non solum sensuum visis, sed rationis etiam decretis. Quae autem ad res explicandas assumunt ex iis, quae sensibus accepta sunt, illa cognitionis principia ipsa sunt obscura: quod fateatur necesse est quicumque tenet non modo, sed perspectum habet quid sit, cuiusvis rerum scientiae experientiam esse magistram. Longe autem abest, ut verae rerum cognoscendarum rationes omnes iam sint repertae. Saepissime quid fiat percipimus, sed causam ignoramus. Hominum industria et sagacitas disciplinas praesertim physicas mirum in modum excoluit et amplificavit: sed multis in clarissimam lucem collocatis multo plura adhuc in tenebris iacent. Qui igitur non acquiescit in quibusdam scientiae partibus et tanquam fragmentis, sed omnium rerum cohaerentiam veraque earum principia cognoscere cupit, hic experientiae fines egredi cogitur. Ad analogiam quidem eorum, quae bene cognita habet, iudicium fert de ceteris: sed causarum scientia, ubi explorationis earum periclitandae copia non est, plerumque nihil aliud est quam coniectura sive hypothesis, quam veram esse liquido demonstrari nequit. Notissimum est a viris summo ingenio praeditis excogitata esse, quae rerum inter se diversissimarum ita reddant rationem, ut veras earum causas repertas esse credendum sit. Sed hypothesis, quibus utendum est, aliae, etsi fortasse non minus verae, luculenter probari non possunt. Et sive eiusmodi sunt, ut pro certis haberi mereantur, sive tales, ut supersit dubitandi locus, non inductione legitima, sed ratione non omnino solida nituntur. Hypothesibus qui utatur, manifestum est eum non prorsus obtemperare praecepto, nihil pro certo habendum esse, nisi quod experientia constet.

In antiquis Philosophis fuere, qui contenderent sapientem numquam opinari. Et profecto Deus haud opinatur, sed ne sapientissimus quidem mortalium ab opinione abstinere potest: hactenus autem differt ab insipiente, quod cognitionem valde imperfectam vere ita dictae scientiae non aequiparat, nec coniecturas, ne verisimillimas quidem, cum iis confundit, quae per se sunt certa aut firmis argumentis probata. Sed sapientiae studiosus non

coercendus est penitus intra limites exactae, quae dicitur, scientiae. Quod si fieri posset, parum prodesset: nam viis usitatis relictis ille eo duci potest, ubi deprehendat, quae antea inventis lumen afferant. Qui autem perfectius quid appetit quam scientiae partes experientiae ope consequendas, hic aliam viam, quam parum refert utrum speculativam appelles an alio vocabulo designes, ingrediatur necesse est. Rerum genera, proprietates, magnitudines, coniunctiones disiunctionesque et omnino mutationes experientia cognoscuntur: at non ostendit illa, quid sit quod rebus visu, tactu, auditu perceptis, materiaeque nomen gerentibus, subiectum sit. Nostri conscientia compertum est nobis, quid agat animus, quaeque eius sint affectiones: sed non item, quid sit illud quod cogitat, sentit, decernit. Quae autem disciplinis mathematicis, physicis, ethicis subiectae sunt notiones temporis, spatii, motus, virium, atomorum, iusti ac boni, necessarii et contingentis et id genus aliae, utrum nulla excepta originem debeant experientiae, an partim ex mente ipsa depromptae sint, in controversia est: hoc autem dubio vacat, earum naturam experientia non explicari. Verum dicet fortasse aliquis, se illarum naturam non curare, sed ea tantum quaerere, quae experientia constare possint, aut ex his certa ratione consequantur. Nec diffitendum est haud ita magno numero esse homines, qui accurata talium rerum exploratione delectentur. Eorum tamen, qui hanc quaestionem, metaphysicam scilicet, contemnunt, nonnulli imprudenter incidunt in opiniones metaphysicas, sed nulla ratione nitentes. Qui autem philosophia gaudent natura sponte sua impelluntur ad talia exploranda. Quamquam de naturae studio aliter censent quam PLATO, id tamen cum eo maxime agunt, ut non solum cognoscant adspectabilia et leges, quibus haec obtemperant, sed praesertim, quid vere sit et quaenam iis, quae sensibus monstrantur, sint subiecta. Non latet eos, haec non ita posse cognosci, ut nulla supersit dubitandi causa: at propterea illa non intacta relinquenda esse existimant. Insita eorum animis philosophia vetat eos a philosophando desistere.

In primis quaestio de summo omnium rerum principio ad Philosophiam pertinet; etsi agitur etiam inter illos, qui ceterum Philosophiam parum curant. Quod quidem mirandum non est. Animus enim humanus natura sua ita comparatus est, ut tendat ad Deum, atque haec propensio in

homine augetur, quum sentiat se non solum pendere a multis rebus extra suam potestatem positis, sed etiam legibus teneri, ad quarum normam vitam actionesque instituat. Propagatur haec Dei cogitatio per societates religionis communione iunctas, quae persuasionem, esse Deum, mundi conditorem, rerum humanarum gubernatorem, summum legislatorem iudicemque aequissimum, omniumque omnino bonorum largitorem, tenerae iuventuti instillant et apud homines aetate provectiores confirmant, tum oratione, tum ritibus sacris ad Deum colendum institutis. Adiungitur de Deo rebusque divinis doctrina quaedam, quae, etsi agit de eo, quo maius cogitari nequit, haud magis tamen ab uno veri scientiaeque amore originem ducit, quam vulgaris de Deo rebusque divinis persuasio. Sed nec Theologiae pars, quae ad Philosophiam pertinet, eandem veri investigandi viam sequitur, ac ceterae disciplinae. Hae a singulis rebus accurate consideratis initio capto ad generaliora lento gradu procedunt: illa ingentem rerum multitudinem, nondum satis cognitam, uno quasi impetu transsiliens, rerum omnium principium animo contemplari properat. Quamvis autem via ac ratio, qua ceterae disciplinae inventae et excultae sunt, differat ab ea, quam inierunt homines ad Deum agnoscendum et quantum fieri posset cognoscendum, habent tamen aliquid similitudinis. Illae, quum res naturales humanasque interpretari conantur et in primas inquirunt causas, tales etiam admittere coguntur, quarum veritas non ita demonstrari potest, ut nullum contradicendi se prodat argumentum. Theologia a religione profecta perfectissimum nullisque limitibus circumscriptum rerum omnium auctorem mente assequi annititur. Non difficile igitur est intellectu, statuta eius non ita confirmari posse atque illa, quae ab experientia vulgari propius absunt. Fieri nequit, ut ullus mortalium Dei scientiam habeat vere ita dictam. Sed aliis etiam disciplinis usu venit, ut quae in iis sunt summa, demonstrationem non capiant. Illi autem, qui disciplinis exculti sunt, quidquid primum eos induxit ad Deum cogitandum agnoscendumque, id maxime student, ut de rerum omnium conditore et gubernatore sententiam acquirant cum rerum, quam acquisivere, scientia cohaerentem. Sunt tamen inter viros ingenii doctrinaeque laude florentes, qui palam profiteantur, suas de rebus divinis sententias cum iis, quae bene cognita esse arbitrentur, aperte pugnare, neque se tamen eam ob causam moveri, ut ab

alterutra parte discedant. Hos reperies praesertim inter experientiae patronos acerrimos. Sed quamquam ceterum nimii fortasse sunt in experientia laudanda, hac tamen in re debitam ei denegant fidem. Ita vero eam observare oportet, ut nihil, quod ei adversetur, pro vero amplectamur; nec minus ea, quae experientia respuit, spernamus, quam quae sibi ipsa contraria esse perspicimus. Hoc tantum caveamus, ne ea, quae experientiae ope revera cognita sunt, confundamus cum iis, quae ab ea ducta esse creduntur, sed aliunde profecta sunt, partimque nihil habent, quod experientia docere possit. Nec quod intelligere non possumus propterea tale esse opinemur, ut aut non sit aut fieri nequeat. Itaque de Deo rebusque divinis teneamus, quae, quamvis superent quidquid naturam et nosmet ipsos perscrutantes didicimus, his tamen non adversantur, et scientiae experientia partae non impedimento sunt, sed complemento.

Ad alteram accedo officii partem commemoraturus ea, quae hoc anno Academiae laeta tristiaque acciderunt.

Facere non possum, quin primum gratuler Regi augustissimo, cui contigit filii dilectissimi, Principis Arausiae, videre diem natalem duodevicesimum, gratoque recolere animo, regni haeredem ad eam pervenisse aetatem, quae aditum ei faciat ad rempublicam capessendam. Laetus dies fuit ille toti patriae, optima quaevis de iuvene generosissimo speranti, inque prima patriae urbe multisque aliis locis magno apparatu celebratus. Qua quidem in re si aliis fuimus inferiores, nullis secundi esse volumus in studio erga Principem, Patremque eius augustissimum et gentem omnino Arausiacam. Magno duximus honori, Regi, filium carissimum bona disciplina educari optimisque artibus instrui volenti, nihil melius esse visum, quam eum, curae traditum viri et generis et animi praesertim nobilitate conspicui, huc mittere, qui et ab aliis viris doctis et a nonnullis Academiae nostrae Professoribus doctrina institueretur. Multorum ex illustrissima sua gente exemplum secutus, ante hos duos annos Princeps Regius albo civium academicorum est inscriptus: sibi autem suos devinxit Praeceptores ingenii

bonitate, alacri discendi studio et eximiis in literis disciplinisque progressibus, Academiae cives mira comitate et humanitate, omnes morum honestate animique virtute. Praeceptorum ex nostro ordine tam honorificum, cum de omni vita eius, tum de studiis, fuit iudicium, ut suadente Facultate iuridica Senatus academicus unanimi consensu Doctoratum iuris Romani et hodierni, honoris causa, ei decerneret; quem honorem pro suo literarum amore lubens accepit. Rex autem quale iudicium ferret de iis, qui filii studiis praefecti fuissent, palam fecit, quum equestris ordinis insignia et ceteris praeceptoribus et iis praesertim, qui in collegarum nostrorum sunt numero, donaret. Honores, viri clarissimi, qui in vos collati sunt, vobis gratulamur. Documento sunt illa, quanti Rex aestimaverit filium dilectissimum, Regni haeredem, bonis instructum esse artibus, quantique fecerit operam vestram hac in re praestitam. Hoc autem ante omnia vobis gratulamur, contigisse vobis, ut cura vestra et industria prodesse Principi nobis omnibus carissimo atque adeo patriae universae.

Quam vellem post laeta haec silere possem, quod nunc commemorare debeo, nec sine gravi animi dolore attingere possum. Nobilissimus VAN LIMBURG STIRUM, civitatis Leidensis Consul et Curatorum huius Academiae collegio adscriptus, flebili morte nobis ereptus est. Lugent optimum virum sui, quibus erat carissimus; lugent urbis Academiaeque cives, quorum observantiam amoremque sibi conciliaverat animi integritate et benignitate inque muneris administratione diligentia et religione. Egregii viri memoria in animis nostris vigeat.

Nuper subita morte patria amisit quoque virum illustrissimum VAN EWYCK VAN DE BILDT, de republica diversis muneribus obeundis et cura etiam publicae inventutis institutionis agenda meritissimum. Inter Academiae huius Curatores relatus per aliquot annos utilem ei operam navavit, donec aetatis causa munerum vacatione impetrata Ultraiectum concessit. Dolemus illius urbis Academiae non licuisse diutius frui cura, quam vir doctrina et ingenii dotibus animique virtute pariter insignis susceperat.

Regi augustissimo gratiam debemus, quod in locum illustrissimi VAN LIMBURG STIRUM morte vacantem substituit DANIELEM TIEBOEL SIEGENBEEK, virum amplissimum, civem nostrum, Academiae nostrae quondam alumnum eximium, literarum amore doctrinaeque laude insignem. De munere, vir

amplissime, tibi demandato gravissimo ac splendido, impense tibi gratulamur, nec minus Civitati Leidensi Academiaeque de te Consule et Academiae Curatore. Nulli dubitamus, quin cum collegis tuis, viris amplissimis, Academiae Curatoribus, quos salvos esse et incolumes magnopere gaudemus, gloriae eius inservire bonarumque artium et literarum studia iuvare velis, utilissimamque ei praebiturus sis operam. Faxit Deus ut diu praecis Civitati, Academiaeque curam geras, vitaeque tua sit felicissima.

Vobiscum, collegae aestumatissimi, viri clarissimi, laetamur, nostri ordinis neminem hoc anno morte nobis esse ademptum. Clarissimus autem VAN ASSEN, qui septuagesimum aetatis annum impleverat, rude donatus est. Per longam annorum seriem Academiam nostram insigniter ornavit vir, et iuris et literarum elegantiorum scientia praecellens, et de iuventute Iurisprudentiae operam dante optime meritus. Beneficiis in Academiam collatis cumulum addidit, Curatorum petentium, ut Professoris munus, donec vacanti cathedrae prospectum esset, obire pergeret, voluntati obtemperans. Gratias tibi agimus, vir clarissime, quod, quum otio tibi frui liceret, hoc onus suscipere et sustinere voluisti, quemadmodum numquam pepercisti labori, quo eximios ingenii doctrinaeque fructus cum discipulis communicares. Quod quanti faciant, et quonam loco et numero te tuamque institutionem habeant, nuper eximio modo declararunt multi cuiusvis ordinis viri, quibus te iuris praeceptore uti contigerat. In hoc autem admodum delectamur omnes, quod tibi ad aliorum studia iuvanda, quum non desit animi voluntas, vires quoque corporis suppetunt: quae ut tibi diu incolumes servantur Deum enixe precamur.

Rebus prosperis grato animo memorandis annumerandum est, viros clarissimos aetatis causa antea rude donatos, TYDEMANNUM, HENGELIUM, SCHRANTIIUM, BAKIUM, salvos esse omnes, nec modo in vivis esse senes, sed corpore et animo vigere: nec modo memoria recolere labores laudabiliter peractos, sed in doctrinarum studiis perseverare eorumque fructus identidem in lucem edere haud spernendos. Quod tibi in primis dictum accipe, clarissime VAN HENGEL, quem prope octogenarium admiramur omnes, quum iuvenili ardore literarum studia tractare tuisque operibus praeclaris hanc patriam nostram ornare pergas.

In locum clarissimi **BAKE**, qui plus quadraginta annos in hac Academia cum omnium admiratione literas antiquas docuit, suffectus tu es, clariss. **HULLEMAN**. Onus suscepisti haud sane leve, eoque gravius, quod locum occupasti viri omni laude celebratissimi et collega additus es clariissimo **COBET** in hoc literarum genere principatum tenenti. Gratissimum autem fuit nobis te munus, quo dignissimus iudicareris ab omnibus te noscentibus, non detrectasse. Nobis enim persuasissimum est Latinas quoque literas te doctore suum habituras esse honorem. Speramus non tantum, sed plane confidimus fore ut opera tua harum literarum studia vigeant crescantque.

Placuit Regi augustissimo provinciam, quam clariss. **VAN ASSEN** solus tenebat, in duas dividere partes, earumque alteri praeficere clariss. **VAN BONEVAL FAURE**, Iurisprudentiae in Academia Groningana Professore, alteri **IOELEM EMANUELEM GOUDSMIT**, virum consultissimum, civem nostrum. Gratiam habemus Academiae Curatoribus, auctoribus huius consilii. Etenim tum opus bipartientes, tum Regi suadentes, ut his viris iuris peritissimis iuris docendi provinciam committeret, de studiis academicis bene meruisse censendi sunt. Nam magna in spe versamur fore, ut utriusque opera iuris et Romani et patrii studium incitetur civesque nostri uberes inde capiant fructus. Non minus igitur Academiae gratulari nos oportet de Professoribus designatis, quam his viris de honoribus in eos collatis. Precamur autem, ut provinciam uterque suam feliciter ineat, inque docendi munere prospera utatur fortuna.

Superest ut verbo moneam virum ornatissimum **ATTWELL** literarum Anglicarum Lectorem esse creatum, se autem brevi post munere sibi demando abdicasse.

Pauca addenda sunt de studiorum adminiculis et instrumentis. Quae ante hos sex annos de hac ipsa cathedra verba faciens dixit Rector Magnus, haec, quoniam praesentibus plane congruunt, nostra facere possumus. Bibliothecas, inquit, Musea, Theatra, ceteraque eiusmodi loca si perlu-

„stramus, auctam rerum multitudinem, aptum eorum ordinem, integritatem, curam in adparando, describendo, et conservando, nitorem et splendorem, quibus oculi alliciuntur, admiramur; studium porro et diligentiam, immo industriam et laborem eorum, qui his administrandis praepositi sunt, maxime laudamus.” Quod autem annotavit vir clariss. de Academiae et Urbis Nosocomia coniungendi consilio, quo medicae institutioni amplior daretur locus, optatum eventum nondum habuit. Sed aedificium Physices, Chemiae, Anatomiae usibus destinatum, quod Curatorum debemus munificentiae, perfectum est idoneamque, qua instruat, supellectilem exspectat. Specula astronomica aedificari coepit. De Astronomia, cui nunc multo meliora comparantur subsidia, gaudemus admodum: gratulamur autem tibi, clarissime KAISER, de hac disciplina in patria nostra optime merito, qui exiguis subsidiis magna perfecisti et Academiae gloriam amplificasti. Quam maxime optamus, ut conservetur tibi vita, confirmeturque valetudo; et ubi nactus fueris Astronomiae instrumenta et et illa digniora, concedatur tibi his uti longo annorum spatio in nobilissimae disciplinae emolumentum.

Silentio tamen opprimendum non est, fama ad nos delata de speculae intra horti botanici fines aedificandae consilio, gaudio nostro aliquantum doloris esse admixtum, Senatūque academicum unanimi fere consensu, frustra tamen, Regis Ministrum rogasse, ut alius quidam speculae exstruendae assignaretur locus, hortus, Academiae nostrae ornamentum, servaretur integer.

Museo Historiae naturalis, doctissimo TEMMINCK, cui id infinita debet, sub finem anni academici superioris mortuo, Rex praefecit collegam nostrum IOANNEM VAN DER HOEVEN, Zoologiae praesertim scientiae laude et in patria et apud exteros celebrem; locumque huic proximum mandavit doctissimo SCHLEGEL, eumque, ut viri eruditissimi in eandem scientiam merita publice praedicaret, Professoris honorarii titulo condecoravit. Honores illos, viri clarissimi, gratulamur vobis Academiaeque. Haud enim dubitamus, quin vestra cura musei illustris splendor non solum conservetur, sed etiam augeatur.

Non iniusta est querela saepius repetita, quod in Bibliotheca academica libri desiderantur multi, quibus ea sine damno carere nequit. Laudanda

tamen est liberalitas Curatorum, qui ut librorum historicorum copia augeatur, pecuniae in Bibliothecam erogatae additamentum adiungere haud contemnendum: nec silentio praetereundum pecuniam extraordinariam satis magnam ex aerario publico esse depromptam tum ad libros zoologici maxime argumenti coemendos, tum ad Codices aliquot Syriacos, qui Londini asservantur, manuscriptos transscribendos.

IACOBO GEEL, viro clarissimo, qui, ut successoris, viri doctissimi, verbis utar, per sex et triginta annos Bibliothecae publicae singulari prudentia et liberalitate praefuit et de civibus et de externis optime meritus fuit, otium cum dignitate concessum est. Nos quoque ex animi sententia viro clarissimo gratulamur. Nos quoque habemus in votis, ut post praeclare actos labores placida illi contingat senectus, diuque conservetur nobis aliisque multis, quibus est carissimus.

Tibi quoque, doctissime PLUYGERS, cui Bibliothecae academicae curam iam mandata est, ex animo gratulamur. Non minore quam venerandus decessor tuus utere felicitate. Solertia tua prudentiaque confidimus pariter ac voluntate. Utinam te curante Bibliotheca multorum utilium librorum accessione locupletetur.

Denique ad vos venio, lectissimi iuvenes, in hac Academia liberalibus artibus et disciplinis operam dantes. Dolemus vestros sodales GUILIELMUM LUDOVICUM WEYER et FERNANDUM ADRIANUM WALTHERUM VAN CAMPEN, Medicinae Candidatos, ingenii bonitate et doctrinae praestantia conspicuos, spatium academicum fere emensos, uti propinquis suis amicisque, ita medicae arti morte ereptos esse. At gaudemus tamen ceteros vos omnes esse salvos. Numerus vester hoc quoque anno auctus est, unde documentum capimus Academiae famam mansisse integram. Nos vero minus civium multitudinem quam praestantiam in gloria ponere oportet. Virtutem autem vestram morumque honestatem si praedicamus, id iure meritoque fieri valde laetamur. Mihi nihil accidisset molestius, quam ut cogerer Rectoris uti auctoritate ad peccata coercenda. Sed, quod gratus agnosco, hoc onus mihi imponere noluistis committendo quod officii causa reprehendere debuissem. Quae pectus relaxant exhilarantque distinguere didicistis a vitiorum licentia, quae, uti civitatem perturbant, sic corpus animumque vigore suo

privant. In studiorum curriculo non omnes, quod nemo mirabitur, eandem ingenii, iudicii, memoriae vim, non omnes eandem sedulitatem et industriam fecistis conspicuam. Sed alii vestrum quod desiderabatur assiduo labore nec sine fructu supplere conati sunt: aliis nihil antiquius fuit quam egregias mentis, quibus emineant, dotes diligenter excolere. Perseverate, optimi iuvenes, in artium, doctrinarum literarumque studiis. Quod emendandum esse ipsi videtis, emendate, quod conservandum conservate, quod excolendum, intentissima cura excolite. Erga parentes, Academiam, patriam, quidquid iure suo a vobis postulant, religiose praestate. Sic, Deo adiuvante, artibus, doctrinis, literis colendis huic patriae nostrae emolumento aliquando eritis et ornamento.-

Ad muneris Rectoris finem perveni. Omnibus, qui eius administrationem mihi utcunque reddiderunt faciliorem, gratias ago habeoque maximas. Lubentissime autem id depono tibi que trado, clarissime SIMON THOMAS, cui Rex augustissimus id in proximum annum detulit. Salve, vir magnifice, iterumque salve. In munere tuo obeundo prospera utere fortuna. Deus si annuit votis, te Rectore vigeat et florebit Academia Lugduno-Batava. Dixi.

ACTA ET GESTA

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE.

1858.

Die 20 m. Martii. Vir clarissimus I. G. HULLEMAN munus auspicatus est habita oratione *„de Litterarum praesertim Latinarum apud Romanos studiis Nerva Traiano Imperatore.”*

Die 16 m. Iunii. Senatus decrevit doctoratum Iuris Romani et Hodierni honoris causa conferre in Celsissimum Regiumque GUILIELMUM NICOLAUM ALEXANDRUM FREDERICUM CAROLUM HENRICUM, Principem Arausiacum.

Recitantur literae Curatorum cum Senatu communicantium Lectorem linguae Anglicae a se creatum esse virum ornatissimum HENRICUM ATTWELL.

Die 21 m. Octobris. Recitantur literae quibus vidua comitis A. O. E. VAN LIMBURG STIRUM, Urbis Consulis et Academiae Curatoris, Senatum de viri amplissimi obitu certiore facit.

Recitantur literae Curatorum Senatum certiore facientium Lectorem linguae Anglicae H. ATTWELL docendi provinciam deposuisse.

1859.

Die 17 m. Ianuarii. Senatus designavit quatuor Professores, quorum nomina ad Regem deferantur, ut inde in proximum annum Academicum Academiae Rectorem Magnificum eligat. Sunt autem

ABRAHAMUS EVERARDUS SIMON THOMAS,
HENRICUS COCK,
ABRAHAMUS KUENEN,
PETRUS LEONARDUS RIJKE.

Designantur porro quatuor Professores, viri clarissimi:

I. H. STUFFKEN,
S. VISSERING,
H. I. HALBERTSMA,
I. I. PRINS,

e quibus in proximum annum Actuarius constituatur.

Assessores in proximum annum creati sunt viri clarissimi:

I. DE WAL,
N. C. KIST,
G. I. VERDAM,
C. G. COBET.

Recitantur literae Curatorum Senatum certiore facientium viro clarissimo I. GEEL Bibliothecario Academico honestam missionem concessam esse et in eius locum substitutum esse virum doctissimum W. G. PLUYGERS.

Recitantur literae Curatorum, quibus Senatum certiore faciunt viro clarissimo VAN ASSEN propter aetatem septuagenariam honestam missionem concessam esse.

Item eorundem literae, quibus cum Senatu communicant Decretum Regium, quo Professores Ordinarii in Facultate Iuridica creati sunt viri clarissimi R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE et I. E. GOUDSMIT.

Die 7 m. Februarii. Recitatur Decretum Regium, quo in annum proximum Academiae Rector Magnus creatur vir clarissimus ABRAHAMUS EVERARDUS SIMON THOMAS.

Die 8 m. Februarii. Rector ad Senatum refert in conventu Curatorum, Rectoris Magnifici et Assessorum Actuarium in proximum annum creatum esse virum clarissimum IOANNEM HENRICUM STUFFKEN.

Rector Magnificus cum Senatu reliquisque Professoribus in auditorium maius descendit et ascensa cathedra orationem dicit *„de modo, quo experientia omnis nostrae cognitionis fons sit habendus unicus.”*

Mox solemnibus verbis posito magistratu Rector e cathedra descendit.

Novum Rectorem Magnificum Professores in senaculum deduxerunt et officiosissime salutarunt.

ORATIO

DE

LITERARUM, PRAESERTIM LATINARUM, APUD ROMANOS
STUDIIS, NERVA TRAIANO IMPERATORE,

QUAM HABUIT

IANUS GERARDUS HULLEMAN,

A. D. XX M. MARTII A. CIOIOCCCLVIII,

QUUM IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA LITERARUM HUMANIORUM
ET PHILOSOPHIAE THEORETICAE PROFESSIONEM SOLLENNI
RITU AUSPICARETUR.

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE CURATORES, VIRI NOBILISSIMI,
AMPLISSIMI!

QUI CURATORIBUS AB ACTIS ES, VIR CONSULTISSIME!

RECTOR MAGNIFICE, CETERIQUE ARTIUM AC DISCIPLINARUM
PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI!

QUI IN HAC URBE AUT PROVINCIA MUNERUM HONORUMQUE
AMPLITUDE INSIGNES ESTIS, VIRI SPECTATISSIMI!

LITERARUM DIVINARUM INTERPRETES PLURIMUM VENERANDI!
DISCIPLINARUM ET ARTIUM DOCTORES CONSULTISSIMI, PERITIS-
SIMI!

ORNATISSIMI ACADEMIAE HUIUS ALUMNI, COMMILITONES OP-
TATISSIMI!

QUOTQUOT DENIQUE ADESTIS, CIVES ET HOSPITES, AUDITORES
HUMANISSIMI!

Si quid valent in oratore, praeter ingenium, usus atque exercita-
tio, si quas debet ex utroque accipere vires, quo tandem animo me esse
censetis, qui publice dicendi partes primum hac hora sustineam, idque in
tanta auditorum lectissimorum frequentia? Si porro eum constat esse ora-
torem, qui de omni quaestione pulchre et ornate et ad persuadendum apte
dicere, pro dignitate rerum, ad utilitatem temporum, cum voluptate au-
dientium possit ¹⁾, vestrae expectationi quomodo ego satisfaciam, qui
penitus sentiam in me illud convenire:

ἐγὼ δ' ἄκομπος εἰς ὄχλον δοῦναι λόγον?

Sed quantacunque verecundia hoc suggestum ascendi, ex quo solent non-
nisi compositae, ornatae, copiose eloquentium audiri voces, est quo vacillan-
tem animum confirmari, quo vires paene deficientes corroborari sentiam:

vestra, A. A.! benevolentia, indulgentia, humanitas. Quam quidem spem si non temere concepisse videor, vos oratoris et voluntatem laudabitis et artem incomptam aequi bonique facietis.

Historiam gentium qui statuunt humanitatis esse historiam, hi quum recte definire mihi videntur, tum eo ipso indicare verissime, artium et literarum cultui quam arta intercedat cum civili ac morali populorum conditione necessitudo. Et vero cuiuscunque gentis vel nationis res diligentius attenderis, ubivis tum maxime floruisse cum artibus literas videbis, quum videntibus legibus et moribus ipsae florerent civitates; tum florem venustatemque sensim amisisse, quum flueret atque inclinata esset disciplina morum. Cuius quidem rei, ut alia omittam, in Romani imperii historia exempla sunt luculentissima. Quamvis enim post Actiacam pugnam, omnipotestate ad unum collata, magna illa ingenia cesserint et coepta sint cogi in privatae vitae angustias, veritas etiam pluribus modis infracta sit, non ita enervata tamen nec quasi effeta fuit civitas, ut patrium animum virtutemque statim velut exuisse videretur. Multi supererant eximii et avitae gloriae aemuli viri, qui quum gererent ipsi invictum a temporum pravitate animum, eo praeclaris studiis, eo omnibus nervis contendebant, ut graviter afflictam libertatem, propriam Romani et generis et nominis, aliquatenus saltem erigerent et civium suorum labefactatam virtutem confirmarent. Quin primus ille populi Romani dominus, quum cuncta discordiis civilibus fessa nomine Principis sub imperium accepisset, adeo non fuit a liberalibus studiis aversus, ut sine blanditiarum suspitione compellasse Musas poeta videatur ¹⁾:

Vos Caesarem altum, militia simul
Fessas cohortes abdidit oppidis,
Finire quaerentem labores,
Pierio recreatis antro.

Postquam vero extinctae paene libertatis etiam speciem Tiberius sustulit; oppressis dira servitute civibus virtutem ipsam studuit delere Nero; Domi-

tianus tandem haud ita magno intervallo velut uno ictu rem publicam exhausit; — quamquam ne tum quidem adeo virtutum sterile seculum fuit, ut non et bona exempla proderet, literarum quae potuerunt esse nisi flaccescentia studia, quae fuit reapse nisi miserrima condicio? Quid, quod vel mortuos laudare capitale fuit, suntque triumviri designati, qui in comitio ac foro monumenta clarissimorum ingeniorum subdito igne concremarent? Non teneo me, A. A.! quin hoc loco in memoriam vobis reducam historicorum disertissimi indignabundam eandemque gravissimam vocem. „Scilicet illo igne vocem populi Romani et libertatem Senatus et conscientiam generis humani aboleri arbitrabantur, expulsis insuper sapientiae professoribus, atque omni bona arte in exilium acta, ne quid usquam honestum occurreret. Dedimus profecto grande patientiae documentum, et, sicut vetus aetas vidit, quid ultimum in libertate esset, ita nos, quid in servitute, adempto per inquisitiones et loquendi audiendique commercio. Memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostra potestate esset oblivisci quam tacere” ³).

Convenit in hanc Corn. Taciti orationem, A. A.! quod dictum est de egregia pictura: *decies repetita placebit*. Ut vero in his prudentissimi viri verbis nescio quae amara dulcedo nos capit tenetque, ita admiramur sagacitatem, qua deinceps quum praedicaret seculi sui libertatem et felicitatem, imminens literarum Romanarum exitium tanquam praenuntiavit. „Natura tamen infirmitatis humanae tardiora sunt remedia, quam mala, et ut corpora lente augescunt, cito exstinguuntur, sic ingenia studiaque oppresseris facilius, quam revocaveris.” Aut ego fallor, aut hoc est praesentia acute perspexisse, hoc vatis instar cecinisse futura. Et mihi quidem, A. A.! Taciti illa verba quum saepius in memoriam redire soleant, tum rediere nuper argumentum cogitanti, de quo dicens auspicarer munus, quod Regis Augustissimi benignitate in me collatum gaudeo. Ut paucis rem concludam, visum mihi est neque ab hac sollemnitate alienum, nec vobis ingratum fore, si dicerem *de literarum, praesertim Latinarum, apud Romanos studiis, Nerva Traiano Imperatore*. Quod quidem iam acturus vos ut attente, ut placide, in primis ut benigne me audiat, etiam atque etiam rogo et obsecro.

Auctor igitur rarae temporum felicitatis, reddita antiqua sentiendi dicen-

dique libertate, Nerva viam ad optima quaeque etiam Traianum adoptando praemunivit. Cui quidem si gravissimus labor restituendi quae priorum temporum servitus perverterat non cessit omnino, culpandum ipsum seculum est, culpanda inveterati mali vis et magnitudo, non animus praestantissimi Principis, qui nihil se impensius curare, quam ut bonis artibus ad virtutem vere Romanam suos conformaret, multis praeclare institutis suoque ipse exemplo luculenter probavit. Praeter Imperatorem autem meliorum civium et prudentiorum quotusquisque inventus est, qui non pari studio idem contenderet? Nimirum meminerant illi inque animis tanquam insculptum habebant, quod scite est Enniano versiculo expressum:

Moribus antiquis stat res Romana virisque.

Quod tamen propositum quam variis modis sint exsecuti, diligenter et singulatim exponere quum historiae esse videatur, nobis quidem suffecerit passim ea capita attingere, quae ad literarum tam indolem quam studia proxime pertineant. Ipse autem Traianus literatus nec fuit neque, ut Hadrianus, videri voluit; ne dicendo quidem multum eum valuisse accepimus ⁴⁾; sed quamvis esset a doctrina mediocriter instructus, idem tamen praeceptis philosophiae satis imbutus et artium ingenuarum ut qui maxime amans, illam ad vitae usum accommodare didicerat, literarum patronum se praestabat diligentissimum. Condidisse bibliothecas plures traditur, quarum certe quae Ulpia dicta est in primis inclaruit ⁵⁾, utque laudatur eius in viros doctos benevolentia, ita celebrantur quos habuit dicendi magistris et sapientiae doctoribus honores. Qua tamen in re videtur auctoritate sua scienter, liberalitate modice usus esse, neque effecisse, quod ab aliis commissum est, ut literatores potius quam ipsas literas aleret ⁶⁾. Sed quantumcunque Traiano literae debuerunt, blandissima tamen verba Plinii, servitutem priorem cum restituta libertate comparantis, multum abest, A. A. ! ego ut mea faciam. Laudibus ille Principem suum eundemque fautorem gratus cumulavit, ad veritatem parum locutus est, quum hoc Imperatore literarum *studia spiritum et sanguinem et patriam recepisse* asseveraret ⁷⁾. Illud quidem vix quisquam negaverit, post Octaviani tempora in orbe Romano, praecipue in ipsa Urbe, eas artes, quae ad humanitatem

pertinent, non frequentius cultas esse, non diligentius, non felicius quam sub beatissimo imperio Traiani. Atque ita literae videri poterant recepissee patriam. Sed aliud est patriam habere, aliud spiritum et sanguinem. Utcunque coepta sunt Traiani seculo studia prope extincta refoveri, virile suum robur et nervos non magis illa recuperarunt, quam antiquam suam virtutem et bene moratos viros civitas; in qua iam pridem non minora praemia, immo maiora, nequitia et improbitas, quam pudor et virtus, habebant⁸⁾.” Quae ubi eundem Plinium tam diserte testantem legimus, seculi sui haud sane levem vituperatorem, quid a satiricis aut scriptoribus aut poetis, quid ab aliis non ita veracibus auctoribus confirmatam rem certam velimus?

Sed rumpendae tandem morae sunt, et ad ipsa literarum studiorumque penetralia, ut ita dicam, accedendum.

A Musis igitur ut ordiamur atque e multis nominibus nonnisi illustrissima deligamus, ecce, circumspicientibus comparet statim poetarum huius seculi facile princeps D. IUNIUS IUVENALIS. Acerbus potius quam severus castigator morum, est ille quidem paulo luxuriantior et Horatio leporis et urbanitatis laudibus inferior, sed eleganti suavitate et gravitate sententiarum qui cum Venusino vate comparetur, utique nemo dignior. Non laudamus Catulli vestigia persecutum VALERIUM MARTIALEM, ubi animum ad turpissimam adulationem advertimus, qua vel Domitianum, immanem beluam, ad coelum extulit; taedet etiam obscoenitatis et scurrilitatis, ad quae vitia seculi sui pravitati nimis indulgens se passus est prolabi; sed laudes hominis ingeniosi, acuti, acris, et qui plurimum in scribendo et salis haberet et fellis⁹⁾, non immerito ei datas esse, lubenter et ultro concedimus. Quodsi restaurasse quodammodo Iuvenalis poeticae genus videatur, quod ante ipsum non floruerat magis, quod cum ipso florere, immo esse in Latinis literis desiit; quanto maiore iure a Martiale condita carmina dicamus, Musis Latinis neque antea cognita omnino, nec nisi dispari prorsus successu posthac exulta? Iam tertius accedat in illorum amicitiam adscriptus ITALICUS SILIUS, quamquam suae sibi mediocritatis conscius gradu accedit aliquanto tardiore. Primum Ciceronis aemulus summis eloquentiae laudibus floruit; tum studiose imitatus, parum assecutus quem sancte colebat Vergilium, carmina scripsisse maiore cura quam ingenio putatur.

Paene credideris, satisfacere eum voluisse Martialis ¹⁰⁾ sui desiderio, vere conquesti:

Temporibus nostris aetas quum cedat avorum,
 Creverit et maior cum Duce Roma suo:
 Ingenium sacri miraris abesse Maronis,
 Nec quemquam tanta bella sonare tuba.

Sed laborem Silius sibi sumpsit suis viribus longe maiorem. Quamvis enim a digressionibus, locorum et rerum descriptionibus, notationibus etiam morum eius *Punica* multum laudis mereantur, eadem tamen referunt passim adstrictam potius numeris historiam, quam adsurgunt ad *Aeneidos* praestantiam et epici carminis maiestatem.

En satis honesta nomina, A. A.! quibus multa si adiungam, forsitan ostendam quidem, quo ardore Musas Romani tum coluerint, sed floruisse et viguisse haec studia non probabo certius. Unum tamen addere lubet VERGINIUM ROMANUM, ideo quod rem magnam et illis temporibus plane singularem molitus est. Scripsisse enim praeter mimiambos comoedias fertur, quarum in ceteris Menandrum aliosque eiusdem aetatis aemulatus sit, una autem retulerit comoediam veterem, et ita quidem, ut ornaret virtutes, insectaretur vitia, ut fictis nominibus decenter, veris apte uteretur ¹¹⁾. Rem inauditam atque a tyrannide utcunque miti alienam vix crederes, nisi ex teste praesente compertam haberes. Quamquam tota haec Verginii ars non tam in seriis, quam in ludicris exercitationibus reponenda videtur. Quot omnino tulerint ea tempora, poetas dicam an versificatores? hinc satis ipsi efficietis, quod cuiusdam anni toto mense Aprili nullum fere diem praeteriisse legimus, quo non recitaret aliquis ¹²⁾. Delectabat ea res Plinium, quem et ipsum poetarum choro sese immiscuisse notum est, quod vigerent studia, profferrent se ingenia hominum et ostentarent. Cui equidem sententiae non ita facile subscripserim, qui minus benigne de privatis illis coetibus existimo, quibus illa aetate viri literarum studiosi sua inter se carmina, suas historias aliaque scripta, antequam evulgarent, quasi recognoscenda recitare solebant. Magis placet audire testantem ¹³⁾:

Spissis indigna theatris
 Scripta pudet recitare et nugis addere pondus.

Mihi illa res, a bonis initiis profecta, malos eventus habuisse videtur, et literis ipsis recte colendis vehementer nocuisse. Non est istud studiorum vigor, sed capitalis pestis, ubi vanissimorum hominum ingenia, quodam velut scribendi pruritu agitata, hoc uno consilio sese ostentant, ut captatis blandientium amicorum laudibus, tanto plus habeant quod sibi sapere videantur, quanto minus intellegunt. Huc enim duxerunt illae a Plinio commendatae recitationes, vel potius ostentationes, duos interdum aut tres dies continuatae, eorum maxime precibus, qui quantumvis clamitarent *pulchre! bene! recte!* quantumvis pallescerent, stillarent amicis ex oculis rorem, salirent, tunderent pede terram, stolidum recitatorem obmutescere ilico cupiebant. Ita videbatur

Derisor vero plus laudatore moveri ¹⁴).

Poetas iam ceteri scriptores excipiant, qui Traiano Imperatore maxime inclaruerunt. Quorum primum quum excitem FABIIUM QUINTILIANUM, non multo ante ¹⁵) artis suae praecepta XII *Institutionum oratoriarum* libris complexum, non est quidem in animo praestantissimi viri laudes diligentius persequi, sed deberi hunc locum clarissimo rhetori arbitror, ex cuius disciplina nescio an profecti sint eorum plerique, qui iisdem temporibus probabiles oratores inter Romanos exstiterunt, aut omnino de literis Latinis bene sunt meriti. Illorum tantum non omnium praetermitto nomina, quoniam de scriptis siletur ¹⁶); sed PLINIO SECUNDO MINORI hic suus est, hic debitus locus. Ab hoc num divellere licet eximium illum et oratorem et historiae scriptorem CORN. TACITUM? Iungamus igitur par nobile virorum, qui non tam ingenio inter se simillimi quam studiis, concordia, familiaritate et fide per totam vitam fuerunt coniunctissimi. Habent profecto sua uterque vitia, sed virtutibus multo maioribus egregie compensata. Quarum quidem splendor in Tacito, seculi sui lumine atque ornamento praecipuo, ita oculorum praestringit aciem, ut illa, si attendas, cernere aegre videare. Quod pulchrum sit, quod honestum, quod verum iustumque quaerit uterque, tuetur, propugnat, studio quidem et ardore pari, sed dispari et modo et successu. Apud Tacitum coniunctum fere videas impetum illum C. Gracchi cum L. Crassi maturitate; habet propemodum Plinius calamistros et cincinnos Maecenatis tinnitusque Gallionis. Est illi,

Sallustii in primis et Vergilii lectione penitus imbuto, neque antiqui nec poetici coloris experti, quamquam venari interdum dictionis acumen videtur, naturalis quaedam gravitas et robur virile; rapit nos alter amore sui delectatque, sed paene serviliter imitatus Ciceronem, fucatis magis quam decoris vestibibus ornatus, in tempus detinet legentes, aculeos in animis vix relinquit. Postremo — nam tempus est horum facere finem — ad servilem illam imitationem si adulationem addideris, a qua ne Tacitus quidem cavere omnino potuit, Plinius Traianum suum praesentem laudans prorsus nihil abstinendum putavit, duo habebis huius seculi ex temporibus velut nata vitia, quae languescentibus literis tanquam succum ac sanguinem mox omnem exsorbuerunt.

Non ita urgebo, A. A.! ceterum verissimam vocem, *in sole cerni sidera ipsa desinere*, ut in hac scriptorum recensione C. SUETONII TRANQUILLI, viri docti et eruditi, non meminisse videar. Etenim ipsam artem si spectemus, eius *Caesares*, ne commemorem alia, cum *Iul. Agricolae vita* ne comparari quidem posse, statim mihi concedetis. Nihil est ad Tacitum Suetonius. Sed quo magis tum descitum est ab antiqua sermonis castitate et degeneravit nativa dicendi simplicitas; quo rarius coepit esse in rebus scribendis ingenuus candor atque incorrupta veritas; quo plaris denique faciendum in historico est iudicii acumen et antiquitatis cognitio, eo iniquius est hoc loco negligere aut contemnere Suetonium. Neque hunc solum, sed plures reddita Romanis sentiendi dicendique libera potestas excitavit, ut in consimili literarum genere vires suas periclitarentur. Egerunt hoc in primis C. FANNIUS et TITINIUS CAPITO, quorum illum, hominem, ut ferunt, natura acutum, usu exercitatum, varietate promptissimum, mors supervenit absolutis tribus libris, quibus subtiliter, diligenter et Latine scripserat exitus occisorum aut relegatorum a Nerone ¹⁷). Capito autem, qui literarum iam senescentium non patronus tantum, sed reductor ac reformatior habitus est, idemque avitae virtutis exemplum; qui quum acerrimos olim libertatis vindices Brutos, Cassios, Catones, summa religione coleret, clarissimi cuiusque vitam egregiis carminibus exornasse traditur; — Capito igitur eandem telam exorsus pertexuit, enarratis praeterea illustrium virorum fati, quos Domitiani immanitas sustulerat aut ex Urbe vel ex Italia relegaverat ¹⁸). Est denique inter eos, quorum libros habemus

superstites, verbo saltem **SEX. IULIUS FRONTINUS** memorandus, qui bello aequae ac pacis artibus clarus, scriptis *de Aquaeductibus* et *Strategematicon* bonae frugis libris, ea potissimum tractavit, quorum diuturno rerum usu et scientiam sibi comparaverat et perspexerat utilitatem. Hoc gratum nobis, sibi perenne monumentum reliquit, qui vetuit aliud sibi exstrui, his verbis: „Impensa monumenti supervacua est. Memoria nostri durabit, si vita meruimus” ¹⁹).

Probant utique haec exempla, A. A.! quae multis augere facile est, quantumcunque ab Octaviani seculo et veteri gloria tempora Traiani recessissent, non adeo tum refrixisse literarum studia, ut omni vita et calore destituta aut paene intermortua esse viderentur. Sed hactenus vix aliud quam scriptores et libros attendimus, quibus se prodiderunt elegantissima eius aetatis ingenia; ad ipsam studiorum rationem interius cognoscendam parum profecimus. Ubi vero domos, ubi scholas intraverimus, haud ita laeta illa nec sana fuisse apparebit, sed principia serpentis longius et ingravescientis mali multo certius dignoscemus. Hoc igitur agamus, oculis ad grammaticam, rhetoricam, philosophiam conversis.

Sunt studia grammatica a veteribus brevissime in duas partes divisa, in *recte loquendi scientiam* et *poetarum enarrationem*; quarum cum illa coniuncta erat *scribendi ratio*, hanc praecedebat *emendata lectio*, mixto his omnibus iudicio ²⁰). Et ipsa quidem ars quum pro dignitate sua magno in honore haberetur et aliquando in Urbe supra viginti celebribus scholis traderetur, ab ignobiliore hominum genere, plerumque a libertinis factitata, ignorantia et stoliditate praecipientium aut neglecta sensim est aut turpiter degeneravit. Solebant illi colligere discipulos non severitate disciplinae, nec ingenii experimento, sed ambitione salutationum et illecebris adulationis; inscientia autem tradendi vel negligentia, aut cupiditate diutius exigendi mercedulas, quos occupaverant detinere ²¹). Num mirum videri potest, A. A.! si a talibus magistris ad maximas quasque ineptias descendebatur, puerorumque ingenia in anilibus nugis detinebantur? Iidem magistri, custodiam Latini sermonis suam esse rati, iudicium suum exercebant in Vergilio et Ovidio, in Sallustio et Cicerone, denique in optimis quibusque poetis et scriptoribus notandis atque ex suo ingenio castigandis. Sic, ut hoc exemplo utar, notabatur a criticis Vergilius, quod notissimam illam sententiam *Trahit*

sua quemque voluptas Corydoni tribuisset rustico, contra bucolici carminis legem²²⁾. Si autem non toti erant in huiusmodi nugis, haerebant in verbis. Largii Licinii liber ferebatur horrendo titulo *Ciceromastix*, quo M. Ciceronem parum integre, improprie, inconsiderate locutum esse asseveravit, ipse neque dictu neque auditu digna commentatus²³⁾. Iam vero ex libris si ad scholas concludimus, quod mea quidem sententia facere prorsus licet, ecquid boni puerorum ingeniis ex tali institutione redundare potuit? Ecquid curae fuisse illis magistris praeceptum putemus, „ut teneras adhuc mentes more nutricum mollius alerent, et satiari velut quodam iucundioris disciplinae lacte paterentur”²⁴⁾? Talia quid valent ad pueriles animos pulchri, recti, veri iustique sensu mature imbuendos, quove possunt modo erudire adolescentulos ad eam quam vocamus humanitatem? Sit ita sane, ut qui vim propriam et significationem verborum, cetera huius generis, non plane percepta habeat et cognita, eius nulla possit esse ars critica, sine qua irrita est omnis scriptorum interpretatio, tota philologia ad nihilum recidit; sed primum maturiori aetati haec reservanda sunt et subacto magis ingenio, tum vero cavendum, ne male seduli ita hac ipsa arte abutamur, ut subsidium et instrumentum quam maxime necessarium cum fine studiorum temere permutemus.

Quoniam eo nos res deduxit, ut attendamus

Γραμματικῶν πλοκάς καὶ λογοδαλίην,

non importunum fuerit eo consilio haec persequi, ut mutatae extra scholae cancellos Latinitatis non accuratorem quidem, sed aliquam tamen habeamus rationem. Fuit igitur Traiani temporum hoc in primis proprium, ut sentirent Romani, quantopere ab avita virtute descivissent, et assequi illam optimus quisque acerrime certaret. Maiorum vestigia sequi, ubi recta via illi praecessissent, quum aliis in rebus honestissimum putabant, tum in literis elegantioribus studebant ardentissime. Cuius quidem rei consilium laudabile, eventus, quod paulo ante quasi praeteriens notavi, quia vertit plerisque in servilem imitationem aemulatio, studiis ipsis tristissimus fuit. Aliud esse conformari ad exemplum antiquitatis, aliud, ut ita dicam, simiam agere antiquorum, Tacitus certe intellexit; voluit illud, hoc vereor ne assecutus sit Plinius. Nec vos fugit, opinor, A. A.! quod passim con-

sulto monui, in huius seculi scriptoribus quam multi fuerint, qui aliquem ex antiquis praecipue imitandum sibi proponerent ²⁵). Adeo Romani illi etiam in literarum studiis sui esse desierunt. Sed usque eo haec servitus processit, ut voces et terminationes pridem emortuas tanquam ab inferis excitarent. Unde Sextum quendam carpens Martialis ²⁶):

Scribere te, quae vix intellegat ipse Modestus,
Et vix Claranus, quid, rogo, Sexte; iuvat?
Non lectore tuis opus est, sed Apolline libris.

Scilicet ita demum isti eruditi sibi videbantur, ita quaedam soli scire, si ex alieno seculo verba peterent et XII Tabulas loquerentur ²⁷), non tam solliciti an quae scripsissent dicerentque intellegerentur, quam ut reconditam suam doctrinam venerantes homines stupeant. Cuius pravitatis quum principia in grammaticorum ludis et scenis rhetorum quaerenda sint, valde mirandum non est, si illa paulatim etiam in forum et domos irrepsit. Sonantia verba et antiqua in oratore placebant mirifice; in sermone plebeio in primis etiam figuris delectabantur ²⁸). Sed ne hoc quidem nonnullis satis fuisse ostendunt quae adolescenti cuidam obiecta a Favorino accepimus. „Tu, inquit, proinde quasi cum matre Euandri nunc loquere, sermone abhinc multis annis iam desito uteris, quod scire atque intellegere neminem vis quae dicas. Nonne, homo inepte, ut quod vis abunde consequaris, taces? Sed antiquitatem tibi placere ais, quod honesta et bona et sobria et modesta sit. Vive ergo moribus praeteritis, loquere verbis praesentibus.” Non vidit, qui haec laudavit, Gellius ²⁹), se modo tantum, non re ab illo adolescente differre, quum conciliaturus sibi, ubi venisset usus, verborum sententiarumque elegantium recordationes, ipse obsoleta quaeque ex Q. Claudii *annali* exciperet. Certe enim absurdum est in Caesaris aut Ciceronis verba ita iurare, quasi puri, elegantis ornatique sermonis Latini notitia ex aliis fontibus hauriri nequeat; at *sole occaso* ex legibus XII Tabularum defendere et dicere, non insuavi vetustate hoc esse ³⁰), id mihi quidem nescio quid putidae affectationis habere cumque omni elegantia ac veritate vehementer pugnare videtur.

Cetera transeo, A. A. ! non quod me dicentem deficit materies, sed ne vestra audientium patientia abutar. Neque enim uno tempore nec modo

uno corrupta est Latinitas, in quam, praeter vetera et antiqua, nova pedetentim inducta sunt innumerabilia, mutata verborum genuina significatione aut flexione, vel adhibitis vocabulis antea poeticis aut recens fictis, denique multis ex lingua Graeca aut sermone rustico et plebeio adsumptis. Quae res quod Traiani seculo non exigua nec vulgaria incrementa cepit, partim fortasse repetendum est ex magno numero Italicorum et Provincialium, qui in primis inde a Vespasiani temporibus in Urbem confluxerant, sive senatoria dignitate ornati, sive aliis summis honoribus conspicui, haud pauci etiam scriptores; partim et maxime quidem inde, quod fieri iam tum Roma coepit, qualis imperante Hadriano plane fuit, doctrinae Graecanicae et Graecanici cultus sedes. Hinc nata Latinae linguae cum Graeca quaedam quasi consociatio; hinc Latini non modo loqui, verum scribere etiam Graece consuerunt ³¹); hinc tandem patrii sermonis iam nimis corruptae integritati extrema vis allata. Sed haec subtilius persequi quum nunc quidem non sit propositum, praestat ad cetera accedere et contemplari paulisper rationem oratoriae.

Est haec poetarum et scriptorum, qui paulo ante Traianum vel his ipsis temporibus floruerunt, omnium una et consentiens vox, praeter grammaticorum scholas nihil fuisse scenis rhetorum ineptius, nihil miserius. Prae aliis Tacitus, mea quidem sententia scriptor egregii illius qui est *de oratoribus dialogi*, brevi, sed acute funestas istas eloquentiae pestes notavit, quum decernere vereretur, locus ipse an condiscipuli an genus studiorum plus mali ingeniis adferrent ³²). Adeo enim haec sunt verissima, ut in rhetorum officinis non solum obtunderentur et exstinguerentur ingenia, sed morum castitas haud raro pollui ³³), in dies etiam ali et corroborari impudentia soleret. Videlicet quum duobus orationum generibus, suasoriis et controversiis, a rhetoribus adolescentuli exercerentur, iisdem declamationibus simul discebant invicem qualiacunque laudare. Quae quidem modestiae pariter ac studiorum perniciosissima hostis *humanitas* — hoc ei datum est nomen — in eo potissimum cernebatur, quod adolescentuli ad omnem clausulam declamantis condiscipuli exsurgentes et excurrentes cum indecora exultatione conclamabant. Quo tumultu inflati declamatores, si parum a praeceptore laudarentur, ipsi de illo male sentiebant ³⁴). Saepius enim legem, qua discerent, discipuli ipsi dabant ³⁵), et miselli doctores necesse

habebant cum insanientibus furere, ne soli in scholis relinquerentur. Itaque eloquentiae magister satis lepide cum piscatore confertur, qui nisi eam imposuerit hamis escam, quam scierit adpetituros esse pisciculos, sine spe praedae moratur in scopulo ³⁶). Aliquanto melius rem suam egisse Cestius videtur, is qui Ciceronis actioni habitae pro Milone rescripsit. De quo homine festiva est Senecae rhetoris narratio, qua cognita quum ipsum doctorem umbraticum, tum scenam scholasticam clarius vobis repraesentabitis. Sic igitur ille: «Pueri fere aut iuvenes scholas frequentant. Hi non tantum disertissimis viris, Pollioni Asinio et Messalae Corvino et Passieno, Cestium suum praeferunt, sed etiam Ciceroni praeferrent, nisi lapides timerent. Quo tamen uno modo possunt, praeferunt: huius enim declamationes ediscunt, illius orationes non legunt, nisi eas quibus Cestius rescripsit. Memini me intrare scholam eius, cum recitaturus esset in Milonem Cestius. Ex consuetudine sua praefatus dicebat, *Si Thraex essem, Fusius essem, si pantomimus essem, Bathyllus essem, si equus, Melissio*. Non continui bilem et exclamavi: *Si cloaca esses, Maxima esses*. Risus omnium ingens. Scholastici intueri me, quis essem, qui tam crassas cervices haberem. Cestius, Ciceroni responsurus, mihi quod responderet non invenit, sed negavit se exsecuturum, nisi exissem de domo. Ego negavi me de balneo publico exiturum, nisi lotus essem” ³⁷).

Et de scenis quidem scholasticorum satis vidimus. Ad dicendum autem quantum ea institutio profecerit, ultro perspicitis, A. A.! Tantum, ut in forum quum prodiissent adolescentuli, putarent se in alium terrarum orbem delatos, quia ex iis, quae in usu erant, neque audiverant quidquam nec viderant ³⁸). At iidem facundiam tamen afferebant et eloquentiam? Vero, afferebant, fractam scilicet atque enervatam, talem omnino, cuius ornamentum primum esset infinita paene et ventosa loquacitas. Ad quam linguae volubilitatem si quid forte deesse videretur, praesto erant et arte sua et exemplo declamantes Graeculi. Plerique oratores solam orationis virtutem positam in crebris et argutis sententiis putabant, quas praecipue in clausulis adhiberent, ut omnis locus in fine sermonis feriret aurem ³⁹); quumque grandia et sonantia, antiqua et obsoleta verba affectarent, in actionibus eorum quotidiani quoque sermonis foeda ac pudenda vitia deprehendebantur. Universe lascivia verborum, levitate sententiarum, licentia

compositionis histrionales modos ita in dicendo exprimebant, ut oratores *tenere* dicere, histriones *diserte* saltare quidam haud iniuria iocarentur ⁴⁰⁾. Denique artium scientiam si spectemus, magna erat his disertis et legum et senatusconsultorum ignorantia, mira contemptio iuris, philosophiae et exquisitoris doctrinae despicientia ⁴¹⁾. Haec igitur umbratilis, haec plena fucati nitoris eloquentia antiquis illis forensibus certaminibus successit, quum submota a curis publicis multitudo tanquam animi remittendi causa in foro otia retur, viros autem nobiliores vixdum excitaret id quod libera re publica sibi persuaserant, neminem sine eloquentia aut adaequi posse in civitate aut tueri conspicuum et eminentem locum ⁴²⁾. Hoc addam, iam eo impudentiae tum processum esse, ut non tantum audacissimus quisque magnae ex parte adolescentuli obscuri ad declamandum in forum transirent, vel potius irrumperent; sed sequerentur auditores, actoribus similes, a mancipe conducti et redempti, qui dato signo infinitos clamores commoverent. Est ergo non tam re quam dictu mirabile, A. A. ! hos ipsos clamores quasi normam factam esse, ad quam suum de facundia oratoris iudicium etiam qui non audissent satis certo dirigi posse putabant. Quid multa? Videbatur ille pessime dixisse, qui laudatus esset maxime ⁴³⁾.

Reliquum est ut rationem habeamus philosophiae. Haec autem a literis Latinis nunquam abfuit magis quam illis de quibus agimus temporibus, usque eo ut nullus tum invenerit explanatores vel interpretes. Philosophiam qui scriptis illustrarunt Graeci fuerunt, quorum, ut praetermittam in patria iam degentem PLUTARCHUM CEARRONENSEM, maxime inclauserunt Stoicorum placita professi HIERAPOLITANUS EPICTETUS, Musonii Rufi discipulus, et PRUSANUS DIO sive CHEYSOSTOMUS; inclarescere etiam coeperunt THEO SMYRNAEUS et Graecis facile adnumerandus FAVORINUS ARELATENSIS. Horum ille Platoniam philosophiam cum Pythagoreorum doctrina coniunxit, qua ipsa tum aliquam nominis famam consecutus est APOLLONIUS TYANENSIS; Favorinus autem, Dione praeceptore usus, Romae et rhetoricam et philosophiam professus, dignior est qui in sophistarum quam in philosophorum numerum adscribatur. Sub haec enim tempora genus Graeculorum quum in Asiae oppida et Athenas haud ita pridem irrepsisset, etiam in caput imperii Romam delatum est, ubi sophistica sua doctrina pariter philosophiae atque eloquentiae quidquid remanserat commiscuit et pervertit. Quae

quidem sophistica etsi temporibus Hadriani, fautoris sui et patroni, Romae in primis effloruit, eius tamen causae et principia dudum adfuerant, ex mutato rerum statu studiisque depravatis repetenda. Iam L. Senecae aetate habebantur multorum philosophorum scholae *diversoria otii* ⁴⁴⁾, videbanturque alii ad syllabarum distinctiones et coniunctionum ac praepositionum proprietates descendisse, adeoque invidisse grammaticis, ut in horum arte quod supervacaneum esset, id transtulissent in suam. Quo factum ut diligentius scirent illi loqui quam vivere; ut esset philosophiae paene invidiosum nomen; postremo, ut ipsa, quum esse desiisset *ars vitae*, e schola in communem societatem traducta plus mali quam boni efficeret. In hoc quidem nobilissimi etiam viri, quibus ceterum non deerat vitae quaedam integritas et probitas morum, sibi esse philosophi videbantur, ut dolore vel morbo insuperabili correpti aut exhaustis senectute viribus, inedia aliave quaesita morte vitam finirent. Sic enim putabant: „impetu quodam et instinctu procurrare ad mortem, commune cum multis; deliberare vero et causas eius expendere, utque suaserit ratio, vitae mortisque consilium suscipere vel ponere, ingentis est animi” ⁴⁵⁾. Illam igitur, ut merito vocata est, *virtutis indagatricem expultricemque vitiorum* respicienti, ad Nervae Traiani aequales accommodare licet, quae de iure iustitiaque vergente re publica scite dicta sunt ⁴⁶⁾: verae germanaeque philosophiae solidam et expressam effigiem nullam tenebant; umbra et imaginibus utebantur.

Subvereor, A. A. ! ne nimis vos senseritis, rerum copia quantam gignat verborum. Id tamen unum mihi concedite, quaeso, ut ea quae passim observavimus vobiscum strictim percurram. Unde enim profecta est mea oratio, esse literis cum moribus necessitudinem tantam, ut cum horum integritate simul illarum studia depraventur et paulatim occidant, id vidimus Nervae Traiani temporibus liquido confirmari. Vidimus etiam, quod maxime nobis proposueramus, quum post „saeva et infesta virtutibus tempora” ingenia semel obtorpuerint, parum esse, pessimo Principi optimum successisse, parum, paucos spectatos viros adspirare ad laudes maiorum suoque exemplo excitare alios, nisi una cum mutatis temporibus ad mores temperatos moderatosque civitatem reducere valeant. Manserat iuventuti Romanae post foedam Domitiani tyrannidem desidia, manserat parentibus in liberis educandis negligentia, manserat artium doctoribus inscientia,

denique universis moris antiqui oblivio ⁴⁷⁾. Decantata fere est, non ficta de populo Romano fabula:

Qui dabat olim
Imperium, fasces, legiones, omnia, nunc se
Continet atque duas tantum res anxius optat,
Panem et Circenses ⁴⁸⁾.

Quid ergo a poeta ad historicum provocem, acri iudicio virum, quum dicit: „Propria et peculiaria huius urbis vitia paene in utero matris concipi mihi videntur, histrionalis favor et gladiatorum equorumque studia; quibus occupatus et obsessus animus quantulum loci bonis artibus relinquit” ⁴⁹⁾? Quid plura et turpiora etiam afferam, ex Urbe in Italiam, deinde in provincias longe lateque diffusa? Tam vario et ingenti malo quae medicina paretur? Desierit licet, Traiano auctore ⁵⁰⁾, valere in obscoenos pantomimorum ludos:

Spectant hoc nuptae iuxta recubante marito,
Quod pudeat narrasse aliquem praesentibus ipsis ⁵¹⁾;

rivulum ille obstruxit, ipsum flumen nec arcere potuit neque avertere. Eadem res est in literarum studiis. Fuerit licet

Et spes et ratio studiorum in Caesare tantum ⁵²⁾,

formatae sunt his praemiis sensim tanquam classes eruditorum, ipsis literis in communi fere ingeniorum torpore non sunt dati nervi, non vigor, non virtus. Haec igitur omnia quum perspecta haberet Tacitus, sagaciter est auguratus, quae equidem hac oratione satis illustrasse mihi videor: „Natura infirmitatis humanae tardiora sunt remedia, quam mala, et ut corpora lente augescunt, cito extinguuntur, sic ingenia studiaque oppresseris facilius, quam revocaveris.”

Fert et tempus et ratio, sed multo magis me cogit animus, ut antequam dicendi faciam finem vos appellem, illustris huius Academiae Curatores! Vestra enim commendatione Augustissimo Regi placuit, ut quam provin-

ciam Bakius, Vir Clarissimus, plus quadraginta annos praeclare obtinuisset, hanc ego susceperem, haec mihi Sparta ornanda traderetur. Prorsus nihil est quod celem, Viri Amplissimi! — neque enim statim ab initio dissimulavi — primum tanti muneris nec sperati neque exspectati adeo me suspexisse gravitatem, ut viribus meis diffidenti manere in statione Amstelodamensi, quam Leidæ agmen ducere paene potius esse videretur. Sic enim persuasum semper mihi fuit: quem titulum quis non tueatur satis, eo quidem ipsum non tam ornari solere quam onerari. Num alia referam, quæ tunc dubitationem mihi augebant? Non faciam, quoniam cui id bono sit non video. Ne illa quidem commemorassem, nisi id ipsum declararent, quod in primis velim teneatis, non levi quadam abreptum ambitione, sed verecunda prudentia adductum, tandem me gravissimam illam provinciam obiisse, ad cuius procuracionem vobis visus sum prae aliis idoneus. Qua honorifica de me sententia utinam ne falsi esse unquam reperiāmini! Hoc equidem spondeo testorque, nihil me cupere magis, nihil mihi fore prius, nihil antiquius, quam ut illustri huius Academiae nomini famaeque quocunque possim modo consulam serviamque constanter.

Vos ubi intueor, qui divinarum rerum scientiam humanasque disciplinas in hac Musarum sede profitemini, simul excitatum me sentio, ut alacri et erecto animo esse pergā. Quum enim paucis vestrum iam antea usus essem familiariter, omnes huc vocatum ita me excepistis, ut salutare non tam collegam velut sorte datum videremini, quam futurum amicum, cui erranti comiter monstrare viam velletis. Quo quidem gratius accidere mihi nec tunc quidquam potuit, nec facile poterit posthac. Quapropter, Viri Clarissimi, collegae spectatissimi, quod pro vestra benevolentia facere ultro coepistis, id iam rogati mea causa vos perficite. Ego tantæ gratiæ ut eumulate respondeam quum diligenter curabo, tum in officiis reponam suavissimis.

Quæ quum præcipue ad eos vestrum dicta velim, quibuscum artior mihi erit ex cognatis studiis necessitudo, prae aliis tamen vestris consiliis, Baki et Cobete, vestris monitis præceptisque et indigebo plurimum et utar lubentissime. Quod enim curriculum ego iam ingredior, tu confectum, Baki, ita percurristi, ut, quod tua te modestia vetat cum poeta septuagenario de te ipso prædicare,

Sic ut fortis equus, spatio qui saepe supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectu' quiescit ⁵⁹),

id haud vereor ego cum maximo horum omnium consensu ab Enniana senectute transferre ad tuam. Quamquam qui bene te norunt et negotiosa tua otia, vel ista senectutis quies quam salubris, quam fructuosa sit his literis futura, iam nunc praesentiunt. Sed illuc redeo. Tu mihi ut antea favisti, ita porro adesse tuaque in primis prudentia ex longo rerum usu contracta prodesse ne gravere. Me a te discere non pudebit, sed maioribus etiam humanitatis officiis tibi obstringi plurimum iuvabit. — Tuam autem, Cobete, amicitiam si expeterem, subridicule agere iure tibi viderer. Ex quo enim primum dexteras iunximus, tu Bakii et Peerlkampii auditor, Heusdii et Goudoeveri ego, abhinc anni sunt fere quinque et viginti, stetitque haec nobis temporibus non interrupta fides. Quid, quod his ipsis diebus, quum adversa valetudine diu confictarer, non solum auctor mihi fuisti ne nimis festinando male mihi consulerem, sed obeundo interim vices meas amoris et gratiae documentum dedisti certissimum? Aut enim haec est amicitia, aut omnino nulla est. Quae ut in dies confirmetur et crescat si iam oro et flagito, hoc quidem abs te tanto facilius impetrabo, quanto plus incrementi ex concordia nostra res captura est, quam communiter augere studemus et tueri fortiter. Id enim honestissimum certamen tecum mihi esse volo, cuius propositum sit iuventutis commodis omni ratione totisque viribus inservire. Quamquam qua tu es eruditionis et ingenii praestantia, qua polles in primis facultate rapiendi auditorum animos atque ad pulchri honestique amorem inflammandi, in hac concertatione tibi me non parem, sed longe inferiorem fore facilis est et paene certa divinatio. Hoc vero quomodocunque eveniet, unum velim tu tibi ante omnia persuadeas, collegam tibi obtingere potuisse me quidem multo doctiorem, sed qui promereri hunc titulum ardentius cuperet, neminem.

Vos denique salvete, ornatissimi iuvenes! Salvete iterum, futuri commilitones! Serius ad vos accessi, sed, credite mihi, optime vobis cupiens. Neque ita rerum ignarus veni, quin multorum annorum usu magna mea voluptate perceperim, studiosis et modestis discipulis cum doctore nec nimis severo nec turpiter indulgente quam iucunda possit esse societas, quam grata necessitudo. Huius igitur suavissimae coniunctionis vinculo ut

nos quoque brevi devinciamur, equidem lubentissime contendam, vos pariter velle confido. Neque arduum est quod suscipimus negotium, dum meam ego, vos vestram rem strenue et constanter agamus. Iam vero quid mea ferat voluntas, quid toto animi ardore cupiam, his Viris Amplissimis, huic vestro Cobeto aperte et plane me declarantem audistis. A vobis quid exspectem, dicam paucissimis: ea, quae sperare de generosis iuvenibus licet, qui trahuntur et ducuntur ad cognitionis et scientiae cupiditatem, in qua excellere pulchrum putant, labi autem, errare, nescire, decipi, et malum et turpe ducunt ⁵⁴). Cuius spei plenus ego viam indicabo, qua eam Latinarum literarum aliarumque rerum cognitionem et scientiam vos assequi, ut mihi quidem videtur, optime possitis. Itaque hoc probe teneatis, dux vobis esse volo, magister nolo. Nam in magisterio inest quod maxime ego abominor, vos fugere tanquam pestilentiam debetis, *auctoritatis* notio. Non est auctoritas, neque in his literis neque in humana disciplina ulla. Cur istud? quaeritis. Respondeam M. Tullii verbis, non quia mihi alicuius sunt auctoritatis, sed quia id, quod ipse cogito, ille recte expressit. Obest plerumque iis, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui se docere profitentur: desinunt enim suum iudicium adhibere; id habent ratum, quod ab eo quem probant iudicatum vident" ⁵⁵). Quapropter hoc in primis cavete, commilitones! Cetera dies expediet et consuetudo nostra.

DIXI.

ADNOTATIONES.

- 1) Deprompta est haec oratoris definitio ex *Dial. de oratoribus* XXX s. f.
- 2) Horat. *Carm.* III. 4. 37 sqq. De ipsa re exposuit accuratissime Weichert, *Imp. Caes. Augusti scriptt. reliquiae*, in primis inde a p. 87.
- 3) Tacitus *Vit. Agric.* II.
- 4) Παιδείας μὲν ἀκριβοῦς, ὅση ἐν λόγοις, οὐ μετέσχευ· τὸ γὰρ μὴν ἔργον αὐτῆς καὶ ἥμισυ καὶ ἐποίει. Sic enim tradit apud Xiphilinum Cassius Dio, cuius vide LXVIII. 7. Ex Prisciano (VI. 13) efficias, scripsisse etiam Traianum de rebus a se gestis; laudat saltem eius *Dacicorum* librum I, in quo scriptum fuerit: „*inde Bersobim, deinde Aisi processimus;*” sed de his commentariis praeterea nihil constat. Quae autem hodie feruntur *Epistolae*, a Traiano et Plinio mutuo ad se scriptae, harum quam suspecta sit origo peculiari dissertatione, Suidnicii a. 1835 edita, demonstravit Heldius.
- 5) Κατεσκευάσθη καὶ βιβλίον ἀποθήκας, ait Dio l. l. 16. Ulpia bibliotheca commemoratur a Vopisco, *Aurelian.* I s. f., VIII, *Prob.* II, ubi refert aetate sua eam fuisse thermis Diocletianis. Neque aliam indicare Gellius videtur, *N. A.* XI. 17, ubi mentio est de bibliotheca templi Traiani.
- 6) Ut saepe verbis res poetae extollunt, ita prudenter utendum est testimonio Iuvenalis, adfirmantis:

Et spes et ratio studiorum in Caesare tantum:
 Solus enim tristes hac tempestate Camenas
 Respexit, quum iam celebres notique poetae
 Balneolum Gabiis, Romae conducere furnos
 Tentarent, nec foedum alii nec turpe putarent
 Praecones fieri; quum desertis Aganippes
 Vallibus euriens migraret in atria Clio.

Et paucis interiectis:

Nemo tamen studiis indignum ferre laborem
Cogetur posthac, nectit quicunque canoris
Eloquium vocale modis laurumque momordit.
Hoc agite, o iuvenes, circumspicit et stimulat vos
Materiamque sibi Ducis indulgentia quaerit.

Hanc enim VII Iuvenalis *Satiram* quum alii alio tempore scriptam statuissent, post Franckium, *Exam. crit. D. Iunii Iuven. vitae* p. 71 sqq., Heinrichius ad imperium Hadriani retulisset, Car. Frid. Hermannus paulo post *Panegyricum* Plinii a. 101 vel 102 editam esse idoneis argumentis firmavit, *Ind. scholl. Gott.* a. 1843. Eodem fere tempore scripta est Plinii de obitu Valerii Martialis epistola, III. 21, qua meo iudicio magnificae illius liberalitatis laudes, a Iuvenale in Traianum collatae, non refutantur quidem, sed temperantur. Scribit enim Plinius: „Fuit moris antiqui, eos, qui vel singulorum laudes vel urbium scripserant, aut honoribus aut pecunia ornare. Nostris vero temporibus, ut alia speciosa et egregia, ita hoc in primis exolevit.” Non effecisse Traianus, ut possent viri literati, de rebus suis securi, in utramque aurem dormire, sed merentibus iusta praemia decrevisse videtur et liberaliter succurrisse egentibus. Huc redit omnium testimoniorum summa. Maior Hadriani fuit liberalitas, non prudentia, qui „omnes professores et honoravit et divites fecit,” quin „doctores, qui professioni suae inhabiles videbantur, ditatos honoratosque a professione dimisit,” ut tradit Spartianus XVI. „Rhetoribus et philosophis per omnes provincias et honores et salaria detulit” Antonius Pius (*Capitol.* XI), secutus in hoc exemplum Vespasiani, de quo vid. Sueton. XVIII.

7) *Panegyrr.* XLVII, ubi Traianum Plinius sic adpellat: „Quid? vitam, mores inventis quam principaliter formas! quem honorem dicendi magistris, quam dignationem sapientiae doctoribus habes! ut sub te spiritum et sanguinem et patriam receperunt studia, quae priorum temporum immanitas exiliis puniebat! cum sibi vitiorum omnium conscius Princeps inimicas vitii artes non odio magis quam reverentia relegaret. At tu easdem artes in complexu, oculis, auribus habes. Praestas enim quaecumque praecipunt, tantumque eas diligis, quantum ab illis probaris. An quisquam studia humanitatis professus non cum omnia tua, tum vel in primis laudibus ferat admissionum tuarum facilitatem?” Ipsa ratio loci ostendit, quanta sit cautione adhibendus.

8) Plinius *Epp.* II. 20. 12.

9) His laudibus Martialem suum ornat Plinius *Epp.* III. 21. 1.

10) *Epigr.* VIII. 56. Laudat idem *Epigr.* VII. 62

Perpetui nunquam moritura volumina Sili.

11) Plinius *Epp.* VI. 21.

12) Ibid. I. 13. Ceterum ex his *Epistolis* ad poetas huius aetatis referendi sunt OCTAVIUS (I. 7. 5; II. 10), CANINIUS (VIII. 4; IX. 33. 1, 11) et L. VERGINIUS (V. 3. 5; IX. 19. 1), omnes RUFII cognomine; quorum quidem Verginius, Plinii tutor, is est qui Iulium Vindicem proelio superavit, celebratus in *Historiis* Cluvii Rufi (IV. 19. 5) et oratione funebri a

Corn. Tacito Consule laudatus (II. 1. 6). Praeter hos memorantur PROCVLVS (III. 15) et VESTRITIUS SPVRINNA, poeta lyricus (III. 1. 7), SENTII AVGVRIINI et ARRII ANTONINI contubernalis, quorum huius Graeca epigrammata et iambi (IV. 8. 4, 5; IV. 18; V. 10), illius poematia tanta praedicatione efferuntur, ut taedium potius quam fidem laudator faciat; quae tantum non omnis tollitur, lectis Angurini versiculis, *Epp.* IX. 8. Laudantur etiam lyrica et epigrammata, ut videtur, POMPEII SATURNINI, I. 16. Tandem elegi celebrantur CALPURNII PISONIS (V. 17. 1) et in primis PASSIENI PAULLI (VI. 15. 1; IX. 22. 1, 2).

13) Horat. *Epp.* I. 19. 41. Cf. *Sat.* I. 4. 73 sqq. Non mitius est Senecae iudicium *Ep.* LII.

14) Horat. *A. P.* 419—433. Rationem atque indolem harum recitationum, plerisque locis veterum diligenter collectis, illustravit Gierigius, *Excursu I in Plinii Epistolas*.

15) Scripsisse enim hos libros videtur intra triennium, quod fuit ab a. 92 ad 94, edidisse a. 95, LX annos natus, ut effecit Driesen, *de M. Fabii Quintil. vita* p. 13 sqq., refutato Hummelio, qui *Vit. M. Fabii Quintiliani*, P. I. p. 28 sqq., intra annos 87 et 89 conscriptos putavit.

16) Ex *Epistolis* Plinianis apparet in eo numero fuisse POMPEIUM SATURNINUM, eundem poetam et historiarum scriptorem (I. 16. 2 sqq.), FRONTONEM CATIUM (II. 11. 3), SALVIUM LIBERALEM (II. 11. 17), LUCCEIUM ALBINUM (III. 9. 7), VALERIUM LICINIANUM (IV. 11. 1), IULIUM AFRICANUM et PASSIENUM CRISPUM (VII. 6. 11). De SILIO ITALICO supra memoravi p. 38 ex Martialis *Epigr.* VII. 62. Valde etiam excelluisse dicendi facultate M. AQUILIUS REGULUS videtur, non virtute nec honestate morum: uter enim hac in re maiore fide dignus sit, Plinius (I. 5; II. 20; IV. 2, 7; VI. 2) an vanum et locupletem hominem fortasse fautorem expertus Martialis (*Epigr.* VII. 5—8; VIII. 11), quaerere nihil opus est. Nec dubito ad insignes eius seculi oratores referre Plinii contubernali voCONIUM ROMANUM, ad quem scriptae sunt *Epp.* I. 5; II. 1; IX. 28, Prisco Neratio ICto diligentissime commendatum II. 13, et MESSIUM MAXIMUM, cuius et libros Plinius valde probabat (IV. 20; IX. 1) et iudicio plurimum tribuebat (VIII. 19). Cf. adnot. Gierigii ad II. 14. Denique de SARDO (IX. 31), APPIO (IX. 35) et IULIO AVITO (V. 9. 5) incerta sunt omnia.

Cum oratoribus iungere iuvat, quia suo iure iunguntur, ICtorum huius aetatis nobilissimos, quorum quidem nomina nunc mihi suppetunt. Primus sese offert Salvii Iuliani praeceptor PRISCUS LAVOLENUS (Plin. VI. 15. 2 sq.), cuius *libri ex Cassio XV* aliaque scripta saepissime in *Pandectis* laudantur. Memoratur in iisdem, etiam ex Plinio (VI. 5. 4 sqq.) cognitus, IVVENTIUS CELSUS, cui statuam Traianus posuit (Xiphil. ex Cass. Dion. LXVII. 16). Inclaruit porro T. ARISTO, ad quem sunt Plinii *Epp.* V. 3 et VIII. 14, cuiusque laudes haud vulgares leguntur I. 22. His adde supra commemoratum NERATIUM PRISCUM, quem Traiano Imperatorem successurum fuisse multi opinati sunt, teste Spartiano *Hadrian.* IV.

17) Plinius *Epp.* V. 5. 1, 3.

18) Ibid. I. 17; VIII. 12.

19) Ibid. IX. 19. 6.

20) Vid. Quintil. *I. O.* I. 4. 2, 3.

21) *Dial. de orat.* XXIX s. f.; Quintil. XII. 11. 14.

22) Servius ad Verg. *Ecl.* II. 65.

23) Gellius *N. A.* XVII. 1.

24) Quintiliani verba sunt, quae leguntur *I. O.* II. 4. 5.

25) Solet etiam Plinius, in poetis maxime, tam diligenter adnotare, quem veterum assequi singuli studuerint, ut eam rem fere religioni habuisse videatur. Sic v. c. Pompeium Saturninum et Sentium Augurinum Catulli Calvique aemulis adnumerat (*Epp.* I. 16; IV. 27); Passienum Paullum aemulatum refert in elegis Propertium, a quo genus duceret, in lyricis Horatium (IX. 22). Ipse ab exemplo Ciceronis quantopere pependerit quid ostendam?

26) *Epigr.* X. 21. Cf. Persius *Sat.* I. 76 sqq. Ceterum studium illud non tunc primum invalescere coepisse, clara atque ex Horatio (*Epp.* II. 1. 23 sqq.), cuius sententiam Quintilianus VIII. 2. 12 expressit, notissima res est. Octavianum Augustum, exosum *reconditorum verborum foetores*, cacozeos et antiquarios, ut diverso genere vitiosos, pari fastidio sprevisse, auctor est Suetonius, *Octav.* LXXXVI. Addit haec: "Sed nec Tiberio parcat, exoletas interdum et reconditas voces aucupanti. M. quidem Antonium ut insanum increpat, quasi ea scribentem, quae mirentur potius homines quam intellegant." Iisdem temporibus Veranius Flaccus, grammaticus haud ignobilis, librum edidit *Priscarum vocum* inscriptum, quem laudat Festus i. v. *Mille urbium*, p. 158 ed. Muell. Sic natum fere cum tyrannide malum dies auxit novis incrementis.

27) Seneca *Ep.* CXIV.

28) "Si antiquum sermonem nostro comparemus, paene iam quidquid loquimur figura est," ait Quintilianus IX. 3. 1.

29) *N. A.* I. 10.

30) Ibid. XVII. 2, ubi complura istiusmodi "non insuavis vetustatis" exempla afferuntur, civis percipiendae, qui "aurem habeat non sordidam nec proculcatam."

31) Testes rursus producam ex Plinianis *Epistolis*, in quibus quum praecipua laude feratur Terentii Iunioris peritia utriusque linguae (VII. 25. 4), mirum quantum praedicatur Attica Graecitas epigrammatum et iamborum, quos fecit Arrius Antoninus (IV. 3). Scripsisse etiam Spurinna dicitur utraque lingua lyrica doctissime (III. 1. 7). Caninius autem utrum perstiterit in proposito an consilium abiecerit, ignoratur; sed Graeco carmine bellum Dacicum perscribere paravit saltem. Vid. VIII. 4.

32) *Dial. de orat.* XXXV, his additis rationibus: "Nam in loco nihil reverentiae est, in quem nemo nisi aequae imperitus intrat, in condiscipulis nihil profectus, cum pueri inter pueros et adolescentuli inter adulescentulos pari securitate et dicant et audiantur; ipsae vero exercitationes magna ex parte contrariae."

33) Cf. Plinius *Epp.* III. 3. 3 sqq. Ingenia in scenis rhetorum obtundi, corroborari impudentiam, apud Ciceronem *de Orat.* III. 24. 93 Crassus affirmat; quo respexit l. l. Tacitus.

34) Quintil. II. 2. 10, 12.

35) Cf. Gellius *N. A.* I. 9.

36) Petronius *Sat.* III, qui in sequentibus maiorem culpae partem ad parentes transfert, etiam a Iuvenale *Sat.* VII. 154 sqq. notatos. Neque alio pertinent quae dicuntur a Quintiliano X. 1. 125 sq.

37) Seneca *Exc. Controv.* III. p. 363 sq. ed. Bursian, ex cuius recensione efficio, nihil variare codices in vulgata lectione: „ex consuetudine sua *miratus* dicebat.” Quas quidem ineptias non facile erit qui explicet. Quod *praefatus* scripsi, eo utique rei vis nulla inferitur: *praefationibus* enim uti communis ferebat rhetorum *consuetudo*. Vid. Plin. *Epp.* II. 3. 1; IV. 11. 2, 4; coll. Gell. *N. A.* IX. 15. Quamquam nunc quidem tumidam et elatam Cestii orationem cogitanti in vocabulo *miratus* aliud latere videtur. Ne multa, scripserim *inflatus*. Cf. v. c. Quintil. *I. O.* XII. 10. 16: „Attici pressi et integri, Asiani *inflati* et inanes.”

38) Petronius *Sat.* I: „Ideo ego adolescentulos existimo in scholis stultissimos fieri, quia nihil ex iis, quae in usu habemus, aut audiunt aut vident; sed piratas cum catenis in litore stantes; sed tyrannos edicta scribentes, quibus imperent filiis, ut patrum suorum capita praecidant; sed responsa in pestilentia data, ut virgines tres aut plures immolentur; sed mellitos verborum globulos, et omnia dicta factaque quasi papavere et sesamo sparsa. Qui inter haec nutriuntur, non magis sapere possunt, quam bene olere qui in culina habitant.” Simillima declamationum scholasticarum argumenta commemorant Quintil. II. 10. 3 sqq., Tacit. *Dial. de oratt.* XXXV et Iuvenalis *Sat.* VII. 150 sqq.

39) Quintil. VIII. 5. 2, 13.

40) *Dial. de oratt.* XXVI.

41) Est hac de re elegantissimus locus in *Dial.* XXXII, ubi Messala: „Oratorem non posse aliter existere nec extitisse umquam confirmo, nisi eum, qui tamquam in aciem omnibus artibus armatus exierit. Quod adeo negligitur ab horum temporum disertis, ut in actionibus eorum huius quoque quotidiani sermonis foeda ac pudenda vitia deprehendantur; ut ignorent leges, non teneant Senatusconsulta, ius civitatis ultro derideant, sapientiae vero studium et praecepta prudentium penitus reformident, in paucissimos sensus et angustas sententias detrudant eloquentiam velut expulsam regno suo, ut quae olim omnium artium domina pulcherrimo comitatu pectora implebat, nunc circumcisa et amputata, sine apparatu, sine honore, paene dixerim sine ingenuitate, quasi una ex sordidissimis artificiiis discatur.”

42) *Dial.* XXXVI.

43) Enucleatius rem exponit Plinius *Epp.* II. 14.

44) Seneca *Ep.* CIX. Cf. eius *Ep.* V, LXXVI, LXXXVIII.

45) Legitur haec e Stoicorum placitis repetenda sententia apud Plinium, *Epp.* I. 22. 10, quacum operae est pretium conferre eiusdem *Epp.* I. 12, scriptam de morte voluntaria Corellii Rufi.

46) Cic. *de Off.* III. 17. 69.

47) Auctorem secutus sum Tacitum, *Dial.* XXVIII, quo loco causas explicaturus est, quibus factum sit ut eloquentia et ceterae artes liberales a vetere gloria desciverint. Conferri possunt quae scribit Plinius *Epp.* VII. 14. 3 sqq.

48) Iuvenalis *Sat.* X. 78 sqq.

49) *Dial. de oratt.* XXIX. Iisdem rationibus motus Plinius quoque in ludos Circenses invehitur, quorum studio captos aequales suos, graves etiam viros, vehementer dolet, *Epp.* IX. 6. Sed in primis memorabilia sunt, quae de sublato Viennensium agone gymnico refert *Epp.* IV. 22. Hoc enim certamen quum Trebonius Rufinus in Duumviratu suo abolendum curavisset, Iunius Mauricus, in cognitione Traiani rogatus sententiam, restituendum Viennensibus agona negavit, adiiciens: *Vellem etiam Romae tolli posset!* Placuit agona tolli, qui mores Viennensium infecerat, ut noster hic omnium. Nam Viennensium vitia intra ipsos residunt, nostra late vagantur: utque in corporibus, sic in imperio, gravissimus est morbus, qui a capite diffunditur."

50) Apparet ex Plinii *Panegy.* XLVI: "Quis terror valuisset efficere, quod reverentia tui effecit? Obtinuit aliquis, ut spectaculum pantomimorum populus Romanus tolli pateretur? Sed non obtinuit, ut vellet. Rogatus es tu, quod cogebat alius, coepitque esse beneficium, quod necessitas fuerat. Neque enim a te minore concentu ut tolleres pantomimos, quam a patre tuo ut restitueret, exactum est. — Idem ergo populus ille, aliquando scenici Imperatoris spectator et adplausor, nunc in pantomimis quoque aversatur et damnat effeminatas artes et indecora seculo studia."

51) Iuvenalis *Sat.* XI. 165 sq., quo loco incredibilem paene obscoenitatem et turpitudinem pantomimorum, quos Gadibus potissimum in Urbem arcessebant, claris coloribus pinxit. Eorundem memor fuit Martialis *Epigr.* V. 78; XIV. 203.

52) Cf. Adnot. 6.

53) Ennius ap. Cic. *Cat. Mai.* V. 14.

54) Usus sum loco Tulliano, qui est *de Off.* I. 6. 2.

55) Cicero *N. D.* I. 5. 10.

SERIES L E C T I O N U M,

IN

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM, POST FERIAS AESTIVAS ANNI CIOIOCCCLVIII.

FACULTAS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

- I. H. STUFFKEN Logicam tradet, die Iovis, hora IX,
et die Veneris, XI et I.
Metaphysicam docebit, diebus Martis et Mercurii, X.
Historiam Philosophiae explicabit, diebus Lunae et Iovis, . . . XII.
Paedagogicam exponet, diebus et horis Auditoribus commodis.
- I. BAKE, quantum poterit et licebit, auctoritate et consilio adiu-
vare conabitur eos, qui in Literarum Humaniorum studiis ver-
santur.
- A. RUTGERS IESAIÆ et NAHUMI *Vaticinia* et *Psalmos* selectos
interpretabitur, diebus Lunae et Martis, IX,
et die Mercurii, VIII.
Secundum SAMUELIS *Librum* cursoriâ lectione tractare perget,
die Martis, I,
et die Iovis, XII.
Antiquitates Israëlitarum explicabit, diebus Lunae, Martis
et Mercurii, XII.
Grammaticam Sanscritam docebit, die et horis Auditoribus
commodis.

T. G. I. IUYNBOLL Sermonis Hebraei elementa tradet, cum Gram-		
matica explicanda, tum analyticis Exercitiis moderandis, diebus		
Lunae, Martis, Mercurii et Iovis,		hora VIII.
Literarum Arabicarum, Chaldaicarum et Syriacarum initia		
docebit (duce Cl. ROORDA, WINERO, UHLEMANNO), die Iovis,		I,
et diebus Veneris et Saturni,		VIII.
Cum provectionibus Discipulis <i>Chrestomathiam Arabicam</i> , a		
Doct. FR. A. ARNOLDO editam, leget, die Lunae,		II.
<i>Coranum</i> , die Mercurii,		II.
In <i>Codd. MSS. Arab.</i> legendis et interpretandis cum iisdem		
operam ponet, die Veneris et Saturni,		II.
C. G.	COBET interpretabitur ARISTOPHANEM, DEMOSTHENEM, HERO-	
	DOTUM et HOMERUM, diebus Lunae, Martis et Mercurii,	X.
Cum provectionibus leget PLATONEM et SOPHOCLEM, diebus		
Iovis et Veneris,		I.
Antiquitates Romanas tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii,		XII.
Artem metricam docebit, diebus Iovis et Veneris,		XII.
Scholas paedagogicas habebit, diebus Martis et Iovis, . . .		II.
Initia Palaeographiae Graecae Candidatis Literarum explica-		
bit, diebus Veneris et Saturni,		IX—XI.
Disputandi exercitia publica moderabitur, die Iovis,		XI.
R. P.	A. DOZY Historiam universalem explicabit, diebus Lunae,	
	M. artis et Mercurii,	XI.
Varios locos historiae aevi medii et historiae recentioris expo-		
net, diebus Iovis et Veneris,		X.
Al-Makkarium interpretabitur, die Iovis,		I—III.
Codices Arabicos manu scriptos, die Veneris,		I—III.
M. DE VRIES	Historiam Patriae tradet, die Mercurii,	I,
	et diebus Iovis et Veneris,	II.
Linguam Literasque patrias explicabit, diebus Lunae, Martis		
et Mercurii,		II.
Linguam Literasque patrias medii aevi explicabit, diebus		
Martis et Iovis,		III.
Linguam Literasque patrias saeculi XVII explicabit, die Lunae,		I.

Exercitia oratoria moderabitur, die Veneris,	hora I.
Linguam Gothicam tradet, et carminum medii aevi interpretationem criticam provectiones docebit, die Martis, hora vespertina,	VI—IX,
et die Saturni,	II.
I. G. HULLEMAN interpretabitur <i>Elegos</i> Tibulli, Taciti <i>Vitam Agricolae</i> et Ciceronis <i>Orationem pro Sex. Roscio Amerino</i> , diebus Lunae, Martis et Mercurii,	IX.
Praecepta artis Latine scribendi tradet, diebus Lunae et Martis,	XI.
Antiquitates Atticas explicabit, die Iovis,	IX,
et die Veneris,	XI.

FACULTAS MEDICA.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN Pathologiam docebit, diebus Mercurii, Iovis et Veneris,	I.
Medicinam practicam cum exercitatione in Nosocomio academico, quotidie,	XI.
Historiam Medicinae tradet, diebus Lunae et Martis,	I.
G. C. B. SURINGAR Therapiam generalem docebit, diebus Martis et Iovis,	XII,
et die Saturni,	IX.
Pharmacognosin et naturalem remediorum Historiam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris,	XII.
Therapeuticum remediorum usum indicabit, diebus Mercurii et Veneris,	IX.
Doctrinam morborum singularium tradet, diebus Lunae, Martis et Iovis,	IX.
Praxin medicam ad lectulos aegrotantium moderabitur, diebus singulis,	X.
F. W. KRIEGER Theoriam Disciplinae chirurgicae exponet, diebus Lunae, Mercurii et Veneris,	VIII.
Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit, diebus Lunae, Mercurii, Iovis et Saturni,	XII.
Collegio casuali, diebus Martis et Veneris,	XII—III.

Operationes chirurgicas demonstrabit, horis deinde indicandis.	
Doctrinam de morbis oculorum exponet, die Saturni, . . .	X—XII.
Medicinam forensem, diebus Lunae et Iovis,	I.
Anthropologiam medico-forensem docebit, die Veneris, . . .	II.
A. E. SIMON THOMAS Theoriam artis obstetriciae exponet, diebus Martis, Iovis et Saturni,	VIII.
Exercitationibus clinicis, Nosocomio academico habendis, vacabit, quotidie,	IX.
Doctrinam Operationum tradet, et Operationibus obstetriciis, tum in pelvi factitia, tum in cadavere instituendis, praeerit, die Mercurii,	I.
Gynaecologiae et Gynaecopathologiae capita selecta tradet, die Lunae,	II.
Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Policlinico obstetricio, quoties necesse erit, moderabitur.	
H. HALBERTSMA, JUST. FIL., Anatomiam specialem et practicam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, . .	X.
Physiologiam, experimentis et observationibus microscopicis illustratam, iisdem diebus,	IX.
Methodum secandi cadavera, quotidie, hiberno tempore, . .	XI—III.

FACULTAS IURIDICA.

H. G. TYDEMAN, Emeritatum nactus et cessans a Praelectionibus, non tamen cessabit in studiorum suorum fructu lubenter communicando.	
C. I. VAN ASSEN, Emeritus, Ciceronis locos selectos ad ius civile eiusque historiam pertinentes interpretabitur, hora auditoribus commoda.	
H. COCK tradet Ius criminale, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis,	IX.
Ius publicum et gentium, diebus Lunae, Martis et Mercurii,	X.
Ius naturale, diebus Lunae, Martis et Mercurii,	XI.
Ordinem Iudiciorum criminalium, diebus Lunae, Martis et Mercurii,	XII.

- I. DE WAL Historiam Iuris Romani enarrabit, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX.
 Encyclopaediam et Methodologiam Iuris explicabit, iisdem diebus, X.
 Ius mercatorium exponet, die Iovis, XII,
 et die Veneris, IX et X.
- S. VISSERING Statisticam Patriae explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, XI.
 Historiam Europae diplomaticam, iisdem diebus, I.
 Oeconomiam politicam, die Iovis, XI et I,
 et die Veneris, XI.
 Disputandi exercitia moderabitur, die Veneris, I.
 Vacanti cathedrae ubi prospectum erit, caeterae lectiones ad valvas Academiae indicabuntur.

FACULTAS THEOLOGICA.

- W. A. VAN HENGEL, provectae aetatis causa rude donatus, quantum per vires licebit, Academiae alumnis prodesse conabitur.
- N. C. KIST Historiam ecclesiasticam docebit, imprimis *recentiorem*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, XII.
 Christianae Morum Disciplinae partem exponet *theoreticam* et *practicam*, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, XI.
 Scriptorum Ecclesiasticorum, maxime *Belgicorum*, Historiam tradet, diebus Iovis et Veneris, XII.
 Artis Christianae historiam explicabit, die Martis, XI.
 Orationibus sacris praeërit, die Martis, II.
- I. H. SCHOLTEN Dogmatices Christianae partem posteriorem explicare perget, diebus Martis et Iovis, XI,
 et diebus Iovis et Veneris, X.
 Introitum in libris N. T. tradet, diebus Lunae et Iovis, I.
 Theologiam naturalem docebit, enarranda historia philosophiae de Deo, praesertim antiqua, diebus Martis et Veneris, I.
 Orationibus sacris praeërit, diebus et horis sibi et Candidatis Theologiae commodis.

- A. KUENEN Theologiam V. T. sive historiam religionis Isaëliticæ
exponet, die Lunæ, hora X,
et die Iovis, VIII.
De Isaëlitærum historia aget, die Mercurii, II.
Encyclopædiam et Methodologiam Theologiæ tradet, die Merc., I,
et die Veneris, VIII.
Orationibus sacris præërit, diebus et horis sibi et Candidatis
Theologiæ commodis.
- I. I. PRINS Historiam passionis Iesu Christi, secundum narratio-
nem Ioanneam, collatis Synopticorum Euangeliiis, explicabit, IX.
diebus Mercurii, Iovis et Veneris,
Theologiæ Practicæ partem homileticam et pastora-
lem tractabit, diebus Martis et Mercurii, X.
Exercitationes tam catecheticas quam homileticas modera-
bitur, diebus Lunæ et Martis, II.
Orationibus sacris habendis præërit, diebus et horis sibi et
Theologiæ Candidatis commodis.
- *** Publice disputandi exercitationibus præerunt N. C. KIST,
I. H. SCHOLTEN, A. KUENEN et I. I. PRINS, die Veneris, . II.

FACULTAS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM
ET PHYSICARUM.

- J. VAN DER HOEVEN Zoologiam et Anatomien comparatam doce-
bit, diebus Lunæ, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, . . . XI.
Mineralogiæ et Geologiæ elementa exponet, diebus Lunæ
et Mercurii, II.
Anthropologiam et generis humani Historiam naturalem do-
cebit, diebus Martis et Iovis, I.
- A. H. VAN DER BOON MESCH Chymiam corporum organicorum
exponet, diebus Lunæ, Martis, Mercurii et Iovis, . . . IX.
Chymiam, quæ anorganica vocatur, docebit, iisdem diebus, XI.
Artem pharmaceuticam theoreticam et experimentalem expo-
net, diebus Lunæ et Mercurii, XII.
Oeconomiam ruralem tradet, diebus Martis et Iovis, . . . XII.

- Experimenta instituendi artem docebit et Exercitia practica
in Laboratorio moderabitur quotidie.
- Cum Studiosis provecioribus de Physiologia chymica collo-
quetur, die Veneris, hora vespertina, hora V—VIII.
- G. I. VERDAM Elementa Geometriae planae et Trigonometriam
planam tradet, die Iovis, X,
et die Veneris, IX et X.
- Stereometriam et Trigonometriam sphaericam docebit, diebus
Martis et Iovis, VIII.
- Calculus Differentialem et Integralem itemque Mechanicam
tractabit, diebus et horis deinde indicandis.
- Scholas paedagogicas habebit, die Lunae, hora commoda.
- F. KAISER Astronomiam theoreticam tradet, diebus Lunae, Martis,
Mercurii et Jovis, IX.
- Astronomiam practicam, iisdem diebus, X.
- Astronomiam, quam popularem vocant, tradet, diebus Lunae
et Iovis, hora vespertina, V.
- Arithmeticam universalem tradet, diebus Lunae, Martis et
Mercurii, II.
- Singulos suos Auditores ad coelum tubi optici ope perlu-
strandum aptis temporibus evocabit.
- Artis observandi Exercitiis quotidie praecērit.
- G. H. DE VRIESE in India versante, illius scholas habebit W. F. R.
SURINGAR, Prof. extraord.
- P. L. RIJKE Physicam experimentalem docebit, diebus Lunae,
Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, XII.
- De physices capitibus selectis latius et fusius disseret, die-
bus Lunae et Mercurii, X.
- Physicam mathematicam tradet, diebus Lunae et Veneris, III.
- Exercitiis physicis practicis praecērit quotidie.
- W. F. R. SURINGAR, Prof. extraord., morphologiam, anatomiam et
physiologiam plantarum exponet, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, I.
- Phytographiam et taxonomiam plantarum docebit, diebus Lunae
et Martis, I,

et diebus Iovis et Veneris, hora II.
(tempore tamen hiberno solis diebus Lunae et Martis).
Historiam plantarum medica virtute praedictarum et pharmaco-
cognosin regni vegetabilis tradet, horis auditoribus commodis.
Exercitiis practicis in structura plantarum ope microscopii ex-
ploranda praeerit, horis postea indicandis.
Praeër it excursionibus botanicis.

- P. O. VAN DER CHILS, titulo Professoris Extraordinarii ornatus,
Numismaticam universalem docebit, diebus et horis, quae
Auditoribus convenient.
- I. A. BOOGAARD, Med. Doct., Prosector, Anatomiam pathologicam
docebit, die Iovis, II—IV.
Anatomiam generalem, demonstrationibus microscopis illu-
stratam, exponet, die Veneris, II—IV.
Exercitiis practicis in Microscopii usu praeerit, horis Audi-
toribus commodis.
Vincturarum et fasciarum Doctrinam demonstrabit, horis deinde
indicandis.
- C. A. X. G. F. SICHERER, Literarum Germanicarum Lector, selecta
principum Poëtarum germanicorum carmina interpretari paratus
est, simul id acturus, ut his ipsis exemplis varia Poëseos ge-
nera explicet Auditoribus.
Si qui sint linguae Germanicae minus periti, qui Gramma-
ticam doceri cupiant, his quoque lubentissime vacabit.
- H. ATTWELL, Literarum Anglicarum Lector, poëtas Anglicos qui
Elisabethae reginae tempore floruerunt interpretabitur, horis
Auditoribus commodis.
Idem minus provectos privatim instituere paratus est.

C. G. LOKKERS, Academicus Artis gladiatoriae Magister, aptum
et elegantem gladii usum docebit.

NUMERUS STUDIOSORUM
IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DIE XXXI DECEMBRIS ANNI CIOIOCCCLVIII.

In Facultate Phil. Theor. et Litt. Hum. . .	27.
" " Medica	95.
" " Iuridica	219.
" " Theologica	158.
" " Math. et Phil. Nat.	12.
	<hr/>
	511.

Praeterea in Album Academicum nomina Studiosorum, in Athenaeis studiis operam navantium, relata sunt, eo consilio, ut hic examinentur et Doctores creentur, quorum:

In Facultate Phil. Theor. et Litt. Hum. . .	8.
" " Medica	49.
" " Iuridica	46.
" " Theologica	31.
" " Math. et Phil. Nat.	5.
	<hr/>
	139.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

A DIE VIII M. FEBRUARII CIOIOCCCLVIII AD DIEM IX M. FEBRUARII CIOIOCCCLIX.

- Die 1 Martii. LUDOVICUS IANUS HERCKENRATH, Amstelodamensis, *defensa publice* dissertatione continente: *bijdrage tot de kennis van den bouw en de verrigting der vesicula seminalis*, Med. Doctor, *cum laude*.
- D. 9 Martii. PHILIPPUS CATHARINUS ELISA SPROCHT GRIJP, Thielensis, *publice* defensa dissertatione: *over de wraking van den regter*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 12 Martii. IACOBUS VAN KAATHOVEN, Med. Doctor, defensio thesibus, Art. Chir. Doctor.
- D. 15 Martii. C. P. POUS KOOLHAAS, Med. et Art. Obst. Doctor, defensio thesibus, Art. Chir. Doctor.
- Eodem die. GUILIELMUS ANTONIUS SCHEURLER, Amstelodamensis, *publice* defensa dissertatione: *de Demetrio Magnete*, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 16 Martii. EUGENIUS IOSEPHUS DE PREZ, Med. Doctor, defensio thesibus, Art. Obst. Doctor.
- D. 26 Martii. IOANNES CLEMENS HUBERTUS ALOYSIUS VAN NISPEN TOT SEVENAAR, Leomerico-Gelrus, defensio thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 27 Martii. FREDERICUS GERHARDUS ALBERTUS IONGKINDT CONINCK, *publice* defensa dissertatione continente: *beschrijving van longontsteking*, enz., Med. Doctor, *cum laude*.
- Eodem die. LUDOVICUS CORNELIUS VAN GENK, Med. Doctor, defensio thesibus, Art. Obst. Doctor.

- Eodem die. BRUININGIUS STEPHAN, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.
- D. 17 Aprilis. GILIAMUS RUDOLPHUS LEMKE, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.
- D. 19 Aprilis. REINHARDUS IACOBUS LAMBRECHTS, Amisfurtanus, *publice* defensa dissertatione: *de Platonis sententia de animi libertate*, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 24 Aprilis. IOHANNES PETRUS BERDENIS VAN BERLEKOM, Medioburgensis, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.
- D. 27 Aprilis. LEONARDUS ISAÄCUS HENRICUS PHILIPS, Zalt-Bommeliensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 30 Aprilis. PETRUS HOOGVLIET, Delfensis, *publice* defensa dissertatione: *de vita et scriptis Herachidae Pontici*, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 3 Maii. ARENTIUS SNETJES, e pago Abcoude, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.
- D. 6 Maii. BALTUS VAN DE WATER, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Pharm. Doctor.
- D. 7 Maii. ABRAHAMUS HENRICUS RENATUS EMILIUS BOUSQUET, Mossa-Traiectinus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.
- D. 12 Maii. DIDERICUS ENGELBERTUS GUILIELMUS WOLF, Zwollanus, *publice* defensa dissertatione continente: *observationes de textu Masorithico Veteris Testamenti comparato cum versione Graeca Alexandrina*, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, *magna cum laude*.
- Eodem die. EDUARDUS SALOMON VAN RAALTE, Amstelodamensis, *publice* defensa dissertatione: *over de magt, die den regter ambtshalve in strafzaken toekomt*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 15 Maii. ELIZA VAN DER VEN, *publice* defensa dissertatione continente: *eenige beschouwingen over de potentiaal-functie*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 17 Maii. FREDERICUS PLATE, ex insula Sumatra, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 21 Maii. IANUS VAN DER HOEVEN, IANI filius, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doct.

- D. 27 Maii. ANNE MARIE MAAS GEESTERANUS, Delfensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 31 Maii. IANUS VAN DER HOEVEN, IANI filius, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Art. Chir. Doctor.
- D. 5 Iunii. CAROLUS CORNELIUS IACOBUS TEERLINK, defensa dissertatione continente: *de bepaling van de anorganische bestanddeelen der planten*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 7 Iunii. HENRICUS GOEMANS, ex urbe Zierikzee, defensa dissertatione continente: *drie ziektegevallen, door den schrijver waargenomen*, Med. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 9 Iunii. IOANNES MATTHIAS EUGENIUS VAN OPPEN, Heerlenensis, defenso specimine: *de controversiis Ictorum in Dig. libris XXX—XXXII*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 11 Iunii. BALTUS VAN DE WATER, Med. et Art. Pharm. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.
- Eodem die. DANIEL ADRIANUS VAN LIMBURG STIRUM, Lugduno-Batavus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- Eodem die. PETRUS VAN WESSEM, Tiela-Gelrus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 12 Iunii. IANUS MULDER, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Art. Chir. Doctor.
- D. 14 Iunii. A. I. I. BIESMAN SIMONS, Amstelodamensis, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Chir. Doctor.
- Eodem die. IOANNES ADRIANUS VORSTMAN, Roterodamensis, publice defensa dissertatione cui titulus: *gemeenschap van winst en verlies, enz.*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- Eodem die. IANUS HENRICUS BROERS, e pago Obdam, defensa dissertatione continente: *twee gevallen van scheurbuik door den schrijver waargenomen*, Med. Doctor, *cum laude*.
- D. 15 Iunii. GUILIELMUS HERMANNUS ENGELMANN, e pago Keppel Gelrus, publice defenso specimine exhibente: *Al-Hadira Diwānum, Arabice editum, versione latina et annotatione illustratum*, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 18 Iunii. CAROLUS GUILIELMUS THALMAN BICCARD, e Promontorio

Bonae Spei, *publice* defensa dissertatione: *over tracheotomie bij croup*, Med. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. IOANNES FRANCISCUS BENIAMINUS BART, e pago Harmelen, defensa dissertatione de: *Adam Smith en zijn onderzoek naar den rijkdom der volken*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

Eodem die. IANUS GUILIELMUS BIJLSMIT, Amstelodamensis, *publice* defensa dissertatione: *over de lijkverstijving*, Med. Doct. *cum laude*.

D. 23 Iunii. FERDINANDUS PETRUS IOANNES DE SAIN, Lugduno-Batavus, defensa dissertatione: *de legibus Neerlandicis ab exteris prae sermonis proprietatum ignoratione parum intellectis*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

D. 24 Iunii. MELCHIOR VAN DEN HEUVELL, Roterodamensis; defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. GUSTAVUS FREDERICUS SICHEL, Amstelodamensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

D. 26 Iunii. CORNELIUS PAULUS ELZELINUS HANEGRAAFF, Roterodamensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. GUILIELMUS VAN LENNEP, Amstelodamensis, *publice* defensa dissertatione: *de iure asyli*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. GUILIELMUS CORNELIUS SCHILLEMANS, e pago Oosterhout, defensa dissertatione continente: *drie heilkundige ziektegevallen*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 29 Iunii. MATTHEUS ENGELHARDUS ANDREAS, Samarangensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

Eodem die. DOEKE HELLSMA, H. filius, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Chir. Doctor.

Eodem die. MAURITIUS P. SCHLESINGER, Sylva-Ducensis, defensa dissertatione cui titulus: *de schuldvergelijking volgens het Nederlandsche regt*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

D. 30 Iunii. RIJKLOF GUILIELMUS VAN GOENS, defensa dissertatione cui titulus: *over tandoormen van radervoerken*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude*.

D. 1 Iulii. I. WIGGERTS VAN NAUTA, Rauwerda-Frisius, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. THOMAS VAN STOLK, Roterodamensis, *publice* defensa dissertatione: *de stelsels der staathuishoudkundigen omtrent grondrente ontbond en beoordeeld*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 2 Iulii. WILLEBRORDUS NICOLAUS KOENE, Harlemensis, *publice* defensa disputatione: *beheisende een ziekteverhaal en eenige uitgewerkte stellingen*, Med. Doctor.

Eodem die. GODEFRIDUS ANTONIUS HUBERTUS LOIX, ex pago Stratum, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. HENRICUS BOODHUYZEN I^r., e pago Oosterbeek, *publice* defensa dissertatione continente: *het leven van Guilhelmus Gnapheus*, Theol. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. SALOMON BACKER, Amstelodamensis, *publice* defensa dissertatione continente: *levens- en karakterochets van Mr. Ioachim Rendorp Vrijkeer van Marquette*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. BERNARDUS MATTHIAS SWART, Mosa-Traiectinus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 3 Iulii. ABRAHAMUS STERK, Amstelodamensis, defensa dissertatione continente: *twee waarnemingen van gestoorde baring door bekkenvernaauwing*, Med. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. IOHANNES ALBERTUS VAN DISSEL s. filius, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 13 Septembris. HENRICUS GOEMANS, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 21 Septembris. GUILIELMUS ARNOLDUS PETRUS VERKERK PISTORIUS, e pago Velp, *publice* defensa dissertatione: *de bepalingen der wet van 28 December 1837 (Stbl. N°. 78) omtrent het huwelijk enz.*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

Eodem die. ANTONIUS IANUS HOVY, Amstelodamensis, *publice* defensa dissertatione: *de beginselen van het internationaal wisselregt*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

D. 23 Septembris. IANUS WIARDA, Amstelodamensis, *publice* defensa dissertatione de: *Huibert Duifhuis de prediker van St. Jacob*, Theol. Doctor, *magna cum laude*.

- D. 27 Septembris. IANUS VAN HULST, Bolswardensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 2 Octobris. PETRUS MARTINUS SIMON KROS, e pago Spaarnwoude, defensa dissertatione: *over het scheef vernaauwde bekken en zijne herkenning bij het leven*, Med. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 8 Octobris. RUDOLPHUS THEODORUS BIJLEVELD, Haganus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 18 Octobris. ROCHUS KRUL, Med. Doctor, Haganus, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.
- D. 22 Octobris. NICOLAUS HOFFER DE KANTER, e pago Alphen, defensa dissertatione: *over de verpleging der zuigelingen*, Med. Doctor, *cum laude*.
- D. 25 Octobris. FREDERICUS GUILIELMUS MARINUS HOOGENSTRATEN, Leidensis, publice defensa dissertatione: *over de scabies*, Med. Doctor, *cum laude*.
- D. 1 Novembris. FREDERICUS GERHARDUS ALBERTUS IONGKINDT CONINCK, e pago Aarlanderveen, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.
- D. 8 Novembris. LUDOVICUS CORNELIUS DRIEBEEK, Roterodamensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- Eodem die. IAAËCUS LÉON, Haganus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 12 Novembris. PETRUS MARTINUS SIMON KROS, e pago Spaarnwoude, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Chir. Doctor.
- Eodem die. PETRUS MARTINUS SIMON KROS, e pago Spaarnwoude, Med. et Art. Chir. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.
- D. 17 Novembris. GERARDUS IOANNES GUSTAVUS MINDEROP, Roterodamensis, defensa dissertatione: *twee ziektegevallen door den schrijver waargenomen*, Med. Doctor, *magna cum laude*.
- Eodem die. HENRICUS IOHANNES SLEURS, Roterodamensis, defensa dissertatione: *het moerasgif en zijne hygieïne*, Med. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 25 Novembris. IOHANNES PETRUS BERDENIS VAN BERLEKOM, Medioburgensis, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Art. Chir. Doctor.

- Eodem die. IACOBUS ENSCHEDÉ, IANI IUSTI filius, Harlemensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 26 Novembris. PETRUS ADRIANUS MATTHES, Zalt-Boemeliensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- Eodem die. HENRICUS FREDERICUS CORNELIUS ENGELBRECHT, ex insula Iava, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 8 Decembris. FREDERICUS HENRICUS IOSEPHUS DE BIEBERSTEIN, Ultraiectinus, *publice* defensa dissertatione continente: *bijdrage tot de kennis der geldmiddelen van de gemeenten in de provincie Limburg*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 14 Decembris. DIDERICUS DE LOOS, Roterodamensis, *publice* defensa dissertatione continente: *historisch-kritische beschouwing der glucosiden*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 15 Decembris. GUILIELMUS FREDERICUS BÜCHNER, Goudanus, defensa dissertatione: *over coremorphosis*, Med. Doctor, *cum laude*.
- D. 16 Decembris. ADRIANUS CORNELIUS IOHANNES VAN DER DRIJT, Flaredingensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 17 Decembris. GUILIELMUS ADRIANUS LUDOVICUS DOMIS, Amstelodamensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- D. 18 Decembris. STEPHANUS IACOBUS VAN ROYEN, Groningensis, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *publice* defensa dissertatione: *over de diagnostiek van gelen typhus*, Med. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 22 Decembris. BALTUS VAN DE WATER, Med. Art. Pharm. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Art. Chir. Doctor.
- D. 12 Ianuarii 1859. CHRISTIANUS ALBERTUS TEBBENHOFF, e pago Portugal, defensa dissertatione qua continentur *observationes in Thycididis Bellum Peloponnesium*, Phil. Theor. et Lit. Hum. Doctor, *cum laude*.
- D. 20 Ianuarii. SERVATIUS HENRICUS LOTSY, Dordracensis, *publice* defensa dissertatione: *over de reederijen*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 2 Februarii. BENNIUS COHEN, Stenovicensis, defensa dissertatione: *over lijfshwang in handelszaken*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

- D. 4 Februarii. GIJSBERTUS WALLER, Amstelodamensis, defensio thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.
- D. 5 Februarii. ANTONIUS KIST, n. c. filius, Leidensis, defensa dissertatione: *over de ongelijke verwarming aan de poolplaten van een ontledings-toestel*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude*.
- D. 7 Februarii. FREDERICUS GERHARDUS ALBERTUS IONGKINDT CONINCK, ex pago Aarlanderveen, Med. et Art. Obst. Doctor, defensio thesibus, Art. Chir. Doctor.

HONORIS CAUSA.

- D. 16 Junii. Celsissimus Regiusque GUILIELMUS NICOLAUS ALEXANDER FREDERICUS CAROLUS HENRICUS, Princeps Arausiacus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.
-

A C A D E M I A

R H E N O - T R A I E C T I N A .

10*

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A D. XXVII M. MARTII A. CIOIOCCCLVIII AD D. XXVIII M. MARTII A. CIOIOCCCLIX

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

P E T R U S H A R T I N G .

SENATUS ACADEMICI GRAPHIARIUS

IACOBUS LUDOVICUS CONRADUS SCHROEDER
VAN DER KOLK.

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

TH. G. VAN LIDTH DE JEUDE (Emeritus die 1 m. Octobris).	G. I. MULDER.
R. VAN REES.	P. HARTING.
C. A. BERGSMA.	C. H. D. BUYS BALLOT.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

H. BOUMAN.	B. TER HAAR.
H. E. VINKE.	

IN FACULTATE IURIDICA.

A. C. HOLTJUS (Emeritus).	B. I. LINTELO DE GEER.
I. ACKERSDYCK.	I. VAN HALL. (Obiit d. 19 m. Martii.)
G. G. VREEDE.	

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE
ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. C. SWYGHUISEN GROENEWOUD (Emeritus).	S. KARSTEN.
L. G. VISSCHER. (Obiit die 26 m. Ia- nuarii.)	C. G. OPZOOMER. I. A. C. ROVERS. H. C. MILLIES.

IN FACULTATE MEDICA.

B. F. SUERMAN (Emeritus).	F. C. DONDERS.
I. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK.	L. C. VAN GOUDOEVER.
G. I. LONGQ, CORN. LAN. FIL.	

LECTORES.

G. DORN SEIFFEN, Lit. Humaniorum. (Obiit die 16 m. Novembris.)	I. VENNING, Lit. Anglicarum. I. W. GUNNING, Chemiae.
I. H. HISGEN, Lit. Germanicarum.	

DOCTORES ACADEMICI.

A. C. OUDEMANS.	C. L. VLAANDEREN.
-----------------	-------------------

ORATIO

QUAM HABUIT

PETRUS HARTING,

D. XXVIII M. MARTII MDCCCCLIX,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM DEPONERET.

1

ACADEMIAE TRAIECTINAE CURATORES QUIQUE IIS AB ACTIS
ES, PROFESSORES, ALUMNI, CUIUSCUNQUE ORDINIS ET LOCI
AUDITORES EXOPTATISSIMI!

Rectoris Magnifici, munere abeuntis, duplex est officium, alterum necessarium, voluntarium alterum. Nam articulus 251 *Decreti Regii de Institutione Superiore* iubet eum res Academiae, ipso Rectore, prosperas et adversas enarrare, et, si forte harum rerum commemoratio orationis amplitudinem assecutura non est, tum ei veniam dat eligendi argumenti peculiaris, de quo coram viris doctis verba faciat.

Equidem per maximam magistratus mei partem speravi fore ut mihi hac venia uti liceret. Sed spem, eheu! menses proxime elapsi fefellerunt, quin eam insigni cum dolore nostro attulerant dicendi copiam, ut, si vos argumenti e disciplina mea prompti explicatione ad fata Academica audienda praepararem, non tantum patientia vestra abuti, sed etiam ipsi illi Decreti Regii articulo adversari mihi viderer.

Intelligitis quid velim. Extrema anni Academici pars minime sine clade nostra exacta est.

Et primum quidem in Curatorum Ordinem oculos convertens, desidero Virum Excellentissimum, qui superiore anno huius Collegii Praeses his solennibus interfuit, cuiusque ut viri virtutes exquisitas coluimus, sic mortui recordatione delectamur.

Neque tamen, Auditores humanissimi, a me exspectetis vitae descriptionem EWYCKIO, viro multis nominibus egregio, dignam. Et ego huic rei me imparem esse sentio, et vos intelligitis, temporis ad dicendum concessi fines angustiores esse, quam ut vita viri plurimis amplissimisque muneribus functi et de patria ad senectutem usque optime meriti plene digneque exponatur. Id ut aliquando fiat ab integro Ewyckianae vitae teste, mihi

in votis est. Ego quae de hac vita comperi, haec ea narrationis simplicitate vobiscum communicare conabor, ut imaginem viri desideratissimi non omnino requiratis.

DANIEL IACOBUS VAN EWYCK, dominus pagorum Oostbroek et de Bilt, die 13 m. Nov. A. 1786 Traiecti ad Rhenum ex illustri genere natus est. Pater enim, FLORUS PETRUS VAN EWYCK, eorundem pagorum dominus, ad annum 1795 consilio publico civitatis Traiectinae adscriptus fuit. Mater vero SARA MARIA DE LA COURT filia fuit PETRI DE LA COURT, Consulis Amstelodamensis, quem cognominem esse meminimus inclyti scriptoris de *politicis Hollandiae principis*, familiarite iuncti IOANNI WITTIO.

EWYCKIUM non unum e multis futurum esse, iam eo tempore apparuit, quo literis doctrinisque in hac Academia operam dedit. Discendi avidus tenebat illud, veram humanitatem fundamento niti non minus amplo quam firmo. Literae et Historia gentium, disciplinae Mathematicae et Physicae, Philosophia et Iurisprudentia ei in deliciis erant, ingeniumque ad multiplicem illum cultum informabant et explicabant, quo ipse multique eius aequales conspicui fuerunt, quemque hodie in paucioribus animadverti dolemus. In his autem studiis, quantum se Praeceptoribus debere putaret, sermones indicarunt, quibus vir aetate provector lubens HEUSDII, RHOERII et CALKOENII in ingenio suo excolendo merita celebrare solebat.

Quum per plures annos toto pectore in haec studia incubuerat, die 13 m. Febr. A. 1810 progressuum suorum specimen edidit, ex quo optime de eo sperare sive potius confidere licere periti harum rerum iudices effecerunt. Dissertationem dico *de comparata cognitionis in Mathesi et Philosophia indole*; qua Dissertatione a viginti-trium annorum iuvene, teste IODOCO HERINGA ¹⁾, magno cum audientium applausu publice defensa, creatus ille est: *Artium Liberalium Magister et Philosophiae Doctor*.

Supererat, ut summos in utroque Iure honores peteret. Quos si cum defensis Thesibus Iuridicis consecutum esse dixero, non dubito quin non-

¹⁾ In Annotatis ad *Orationem de auditorio academiae rheno-traiectinae, variam olim fortunam experto, nunc praesenti eius conditioni adaptato*, dicta publice die 25 Martii A. 1825, pag. 207.

nulli hodiernum morem Thesium aliquot examini submittendarum et illius temporis auctoritate et egregii iuvenis exemplo comprobari gaudeant. Sed videant quam exigua sit gaudii causa, quantumque praestet in ΕΥΡΥΚΛΗ exemplum intueri. Hic enim, edito specimine philosopho, non censuit summos in Iurisprudencia honores sibi exiguo aut nullo labore comparandos esse, sed continuo Disputationis, quam aliquando publice defenderet, argumentum sibi tractandum sumpsit, non tritum illud vel adeo exile ut curet nemo, sed gravissimum et in patria nostra tunc plerisque ignotum. Nam exponere constituit sententiam Malthi de augescente incolarum numero eiusque vi in civitatum felicitate. In hanc sententiam ille diligenter inquisiverat eamque ex vero aestimare coeperat. Sed propter novitatem placitorum, quorum etiam severitas metuebat ne pluribus displiceret quam placeret gravitas, omnia sibi accuratius exploranda et perpendenda esse statuit, antequam huius doctrinae interpret prodiret. In hac autem meditatione defixum alio avocarunt temporum momenta. Nam Academiis patriis a Francis μεταμόρφωσιν parari, Traiectinae interitum adeo imminere, primum dubia fama, mox nunciis fide dignis allatum est, quamobrem multi Iurisprudentiae studiosi, in quibus ΕΥΡΥΚΛΗΣ fuit, nihil prius habuerunt, quam ut instantem Academiae cladem Doctores Iuris acciperent. Hinc ille temporibus coactus et invitatus et lugens patriae casum, Thesibus defendendis gradum Doctoratus consecutus est, paucis mensibus ante Decretum Imperatoris Napoleonis, quo ex quinque Academiis patriis Leidensis tantum et Groningana suum locum utcumque tenuerunt, Franequerana et Harderovicena sunt deletae, Traiectina in *secundi ordinis scholam* commutata est.

Haud incundum est illud vitae tempus, quo quis, peractis studiis academicis, suum in civitate locum obtinet et tanquam in medias res conii-citur. Multa saepe incidunt, de quibus nihil unquam monuerunt Praeceptores, in quibus tibi ipsi, ingenio, usu atque exercitatione nondum subacto relictus es, et, quantamcunque tibi parasti doctrinae copiam, pronum est falli. Atque haec ipsa vitae practicae studia quantum differunt saepe ab iis, in quae incubuit civis academicus! Ut haec ieiuna novo Doctori videntur nanseamque creant recordanti vitae illius, varietate et vigore et multiplici ingeniorum agitatione conspicuae! Hoc utriusque con-

ditionis discrimen, initio satis molestum, multi usu cognoverunt, cognovit quoque **EWYCKIUS**, quippe qui brevi post Academiae spatia honorifice decursa, quinto et vicesimo aetatis anno, ornatus est munere Graphiario secundi ordinis in Tribunali Traiectino. Eo munere functus est illo ipso tempore, quo leges Francicae nobis obtrusae sunt. Quarum quidem eae, quae spectabant publicam actorum perscriptionem et curam hypothecarum, plurimis ipsi constiterunt bonis horis. Ex his enim eius erat, referre acta tum antiquiora tum recentiora in suum singula indicem. Laborem dicas licet futilem, certe ingenio disciplinarum studiis culto parum dignum. Idem tamen, caeteris iunctus muneris officiis, non censendus est nullos ei fructus attulisse. Contra haec primum praepararunt eum et tamquam viam ei monstrarunt ad eam sibi paulatim comparandam rerum gerendarum peritiam, qua postea excelluit.

Quidquid autem **EWYCKIO** tunc peragendum erat ut munere suo rite fungeretur, florebat ille intelligentissimorum virorum gratia, qui etiam ingenii laudes doctrinamque eius tanti faciebant, ut eodem anno 1811 eum adscribendum curarent Societati Artium et Disciplinarum Traiectinae.

Per triennium in loco Tribunalis Traiectini inferiore positus, anno 1814 lectus est eiusdem Tribunalis Graphiarius. Sed aliquanto ante iugum servile, quod Franci nobis imposuerant, a cervicibus nostris deiectum erat. In iis, quibus servitus dura visa est et gratissima accidit, patriae reddita *αὐτονομία*, **EWYCKIUM** fuisse, propter mores eius prorsus Nederlandicos, admodum credibile est. Quamquam quid suspicamur, ubi facta declarant viri in instaurata patria tuenda alacritatem? Quum enim ineunte anno 1815 liberum Baronem **VAN LYNDEN VAN SANDENBURG**, militiae urbanae Traiectinae Praefectum, ipse Subcenturio iuvabat in duabus militiae urbanae cohortibus conscribendis et ordinandis, extemplo nuncius allatus est: **NAPOLÉON BUONAPARTE** Ilvam reliquit, — pedem posuit in ora Franciae, — copiae Francicae ad eum defecerunt, — venit Lutetiam Parisiorum, — in eo est, ut fines, quibus Francia modo conclusa est, superet, — denuo Europae formidinem nominis illius iniiciat, quod diu victoriae symbolum fuit et patriae nostrae iterum ruinam minabatur.

His auditis, facta sunt ea, quae quindecim annis post renovata sunt, et, quamdiu a maioribus non degeneraverimus, semper in rebus dubiis

eventura esse videntur. Certatim quisque arma capiebat, patriae, cui tyrannus iamiam immineret, tuendae causa. Voluntariorum copiae ex vario incolarum genere, e civibus quoque Academicis, prodibant, lectaeque e militia urbana cohortes ipsi exercitui praesto esse debebant. Iam in harum rerum communionem **EWYCKIUS** venit, tantique habitus, ut Centurio praeficeretur uni e manipulis urbanis Traiectinis, qui exercitui patrio adiungerentur.

Sed haec omnia quamquam celerrime parata erant, **NAPOLÉON** tamen, nulla mora interposita, copias suas prius in aciem eduxerat, quam milites illi voluntarii eos in armorum usu progressus fecerant, ut socii periculorum et gloriae addi militiae Nederlandorum perpetuae possent. Vehementissimos Imperatoris, ad desperationem adacti, impetus una cum exercitibus foederatis reprimendi iis, in flagrantissima voluntate, defuit facultas. Et victoria in campis Waterlois reportata, omne Europae libertati immittens pulsum erat periculum.

Ab armorum strepitu vocatus est **EWYCKIUS** ad curam rerum, pacis ad vigorem suum indigentium, munusque gessit, cuius gravitatem temporum illorum momenta auxerunt.

NAPOLÉON Academiam Traiectinam in eum locum detrudi iusserat, ut ea proxime ab interitu abesset. Sed ipsa ne malis cederet, fecerunt potissimum civium inprimisque decessorum nostrorum in munere Professorio fortitudo et prudentia. Iuribus avitis destituta, inque scholam secundi ordinis commutata, ea per quatuor fere annos usa erat conditione, cuius imaginem optime praebet chrysalis, ex qua aliquando papilio prodibit. Extrinsecus vitae indicia apparebant pauca, sed haec vita intus conclusa vigorisque plena erat.

Ruptis patriae vinculis, ipsa quoque ignominiosa vincula abiecit. Audita voce **GUILLIELMI I** experrecta est ad vitam splendidiorem et suum sibi locum vindicavit in patriae nostrae Academiis. Adhuc resonare multorum auribus videbatur sonus tormentorum bellicorum, quae in campis Waterlois stragem ediderant, quum regium de Institutione superiori Decretum promulgabatur. Licet in hoc Decreto ratio haberetur eorum, quae ante instituta usuque diuturno probata erant, alia tamen mutata, amplificata et emendata, nova alia esse apparebant. Horum omnium inducendorum cura

mandata est Collegiis Curatorum, quorum illi, quod Academiae Traiectinae rebus prospiceret, ut EWYCKIUS ab Actis esset, Regi placuit.

Ecquis eo munere dignior aptiorque ad illud summa cum fide gerendum legi potuisset, difficile dictu. Per biennium EWYCKIUS, quidquid in ipso virium atque nervorum erat, contulit ad carissimae Academiae salutem promovendam. Exacto autem hoc temporis spatio, Hagam Comitum tractus est in ampliorem provinciam, quae uberrimam ei universae institutionis tuendae opportunitatem praeberet.

Scilicet anno 1817 Hagae partes administrationis publicae ita comparatae erant, ut separatus in iis locus esset *Institutioni, Artibus et Doctrinis*. Huic parti praefectus erat Vir Amplissimus REPELAER VAN DRIEL, eius autem scriniis praepositus est EWYCKIUS. Illo itaque tempore ea, quae ad civium ingenii animique cultum promovendum pertinent, suum sibi praefectum postulare censebantur. Verum tamen iusto celerius de hac sententia decessum est, et res sensim paulatimque in eum delapsa statum, quo iam a multis annis utimur, et universa institutio, appendicis alicuius instar addita curae illorum Virorum Excellentissimorum, qui regii sunt rerum regni domesticarum praefecti. Iam sequenti anno (1818) titulum mutare visum est, ita ut loquerentur: *Ministerium institutionis publicae, industriae nationis universae et coloniarum*, in qua rerum diversarum commixtione primum quidem locum tenebat institutio, sed nulla magnopere sagacitate opus erat ad suspicandum, iis, quae cum externa civium prosperitate cohaerent, brevi primas partes concessum iri. Ad annum 1824 EWYCKII, eo quem dixi titulo ornati, cura in his rebus versata est, Praefecto earum Viro Egregio ANTONIO REINHARDO FALCK; qui quum anno 1820 Vindobonae et anno 1824 Londini legatus degeret, bis EWYCKIUS ipsius diu absentis officia exsecutus est; quae quidem res eo tutius illi mandari potuit, quo pluris ipse faciebat FALCKII de rebus politicis sententiam.

Anno 1824 haec administrationis publicae pars abrogata et nomen *Institutionis* sublatum est ex Indice nominum, quibus variae huius administrationis partes insigniuntur. Et ipsa quidem relata est ad Praefecturam rerum regni domesticarum, ita tamen ut cura eius, quippe peculiari mandata magistratui, iustam agendi libertatem minime amitteret. Hic Magis-

tratus dicebatur: *Administrator Institutionis, Artium et Doctrinarum causa.* Fuit autem EWYCKIUS. Atque hîc non vereor, Auditores! ne quis vestrum a me dissentiat, statuente: cognitam perspectamque huius viri peritiam peculiaris eiusmodi et suis viribus nixae administrationis Regi, cuius gratia ille magnopere florebat, commendaturam fuisse huius muneris utilitatem. Quod sane eo lubentius a Rege institutum esse arbitror, quoniam, quidquid errorum huic Principi iure obiicitur, eum studio populi excolendi et pulcri amore imbuendi eximio fuisse constat.

Pervenimus ad vitae Ewyckianae partem gravissimam et laboriosissimam.

Arde flagrans pulcherrimae, quae ei mandata erat, rei rite curandae, ingenio praeditus perspicaci accurataeque scientiae varietate excellens, singulari prudentia et fide commoda explorabat et promovebat institutionis tam inferioris quam superioris. Quaecunque in regionibus exteris sapienter excogitata neque aliena erant a nostratium moribus, huc transferebantur. Ipso suasore saluberrima tum decreta fiebant, tum instituta prodibant. Hinc summam apud optimum quemque gratiam iniit et conatus illi assidui cultus atque humanitatis augendae in eorum ore erant. Verum tamen in hac ipsa grati animi significatione non deerant voces contra sentientium. Nec mirum. Illi enim quorum intererat ignorantiae tenebras haud pelli, non poterant non eius consiliis adversari. Primum si quid dissensionis aut inimicitiarum erat, ad paucorum notitiam perveniebat, sed sensim illud foras prodibat et gravium difficultatum fons erat. EWYCKIUS iam diu intelligens, ignem doloso sub cinere latere, tempora postulare censebat, ut civitatis gubernatores nonnihil de via, quam inierant, decederent. Quamquam in multis dissentiens a Viro Excellentissimo VAN MAANEN, Regis rerum iudicialium praefecto, in reprehensionis tamen, qua hic a Belgii delegatis peti solebat, communionem venit. Omniumque maxime illi, quibus decreta Clericorum medullis infixae erant, indignabantur, curam institutionis popularis esse penes virum avitis Nederlandorum moribus praeditum aliisque sacris addictum, etsi opinionum de rebus sacris dissensionem ea, qua par erat, sapientia ferentem.

Neque tamen haec ideo a me commemorata sunt, ut civitatis gubernatores ab omni omnino suspitione errorum tum in aliis rebus procurandis tum in ordinanda institutione tuerer. Contra se res habet. Et de EWYCKIO

si quaeritur, fieri potest, ut interdum fidem habuerit iis, qui postea hac fide se indignos esse probarunt. Scilicet homo fuit ille, cuius memoriam commendamus. Quidquid autem est, eum semper optima quaeque spectasse, adversarios autem, consiliorum eius honestate prorsus sprete, id egisse ut, quaecunque suis commodis adversarentur, atro carbone notarent, hoc, si quid aliud, omni dubio maius est. Atque haec causa est animi parum aequi, quo inprimis post annum 1828 in Provinciis Regni meridionalibus excepti sunt eius institutionis emendandae conatus. His conatibus, etsi benevolentiae plenis et ad animos placandos comparatis, haud fidendum esse, quin ortos eos esse ex impuro, nescio quo, fonte, malevolentia spargebat.

Foedus eorum, qui pendent ex Clericorum auctoritate et hominum, quibus libertas in ore est, constat ex partibus adeo diversis, ut sola contineatur sociorum voluntate evertendi praesentem rerum ordinem. Nostra nos aetas luculentissime docuit, indolem utriusque partis stabilitatem amicitiae respuere. Sed notissimae illi, quae tunc in breve tempus inita est, societati tribuendum est, *звѣкъ*, etsi libertatis amantem illius, quae toto coelo a licentia differt, et vero progressuum in omni causa vindicem, habitum esse vel laudatorem vel certe reum universae administrandae rationis, quam multum abest ut omni nomine probarit.

Quis fuerit horum omnium eventus, fugit neminem. Rerum in Francia anno 1830 conversionem excepit seditio Bruxellensis, quae brevi per omnes Belgii partes pervasit. Non solum civitatis administrationi, sed etiam multorum civium saluti variisque institutis publicis gravissimum imminabat periculum. Et horum quidem pars haud exigua *звѣкъ* curae mandata erat. Itaque officii memor in maxima omnium perturbatione ipsaque anarchia tantum, quantum turbis eripi potuit, servare ab interitu conatus est. Professorum originis Batavae, qui in Belgii Academiis docendi munere fungentes derepente de statu suo deiecti erant, conditionem ad se pertinere existimavit eosque ratione ipsis digna adscribendos curavit Academiis patriis, quibus haud pauci eorum decori et ornamento fuerunt. Neque neglexit thesauros naturae, artis et eruditionis in Bibliothecis et Museis asservatos, eaque in re non magis vigilantia eius quam honestas spectata est, curantis quippe, ut quae Belgii Academiis vel Museis data promissave

erant, ibi aut manerent, aut serius ocius in locum destinatum pervenirent. Sic **EWYCKII** in bona fide tuenda religioni Observatorium Bruxellense unum e praestantissimis instrumentis acceptum refert.

Rerum publicarum conversio et alias attulit difficultates et maximas postulavit impensas. Quis temporum illorum memor nescit, pulcherrimum illum, qui rege ad arma vocante conscriptus est, exercitum brevi aerario tanti constitisse, ut caeteris impensis omnibus modus esset faciendus? Hanc parcimoniam primum experta est institutionis, artium et doctrinarum causa, qua munificentissime tuenda **GUILIELMUS I** primos regni sui annos illustraverat. Mox visum est Regi abrogare munus *Administratoris*, quod **EWYCKIUS** per septem annos egregie gesserat. Quamquam a Praefectura rerum domesticarum non separatus est, sed titulo *Consiliarii* ei iunctus, illis in rebus a consiliis esset, quorum antea penes ipsum cura fuerat. Intelligitis non tantum tituli, sed, quod gravius, conditionis commutationem esse allatam. Nam, quemadmodum adhuc eo principis magistratus iure eaque agendi libertate usus erat, ut, quae optima censeret ad institutionem emendandam, artiumque et doctrinarum studia provehenda, Regi *ipse* commendaret, et in nonnullis tantum causis Praefecto rerum domesticarum administrationis suae rationes redderet, ita tunc detrusus est in locum inferiorem, quo consilium Praefecto illi impertire debebat, si forte consilii aliquid ab eo peteretur. Indignum sane **EWYCKIO** munus! Quod tamen ipsi haud attulit ignominiam, sed intelligentissimo cuique palam fecit, in institutionis, artium doctrinarumque vigorem nullum nummum erogari posse. Verum vidisse, qui istud munus eam in partem interpretarentur, tempora mox insecuta efficacissime probarunt. Nam de Regis erga **EWYCKIUM** animo si quaeritur, illius benevolentiam hic nunquam requisivit. Contra, quanti eum faceret Princeps, paucis mensibus post (1832) apparuit, lecto **EWYCKIO** Provinciae Drenthinae Gubernatore.

Ab hoc tempore publica **EWYCKII** vita per longam annorum seriem parum commutationis subiit. Kalendis Ianuariis anni 1840 e Provincia Drenthina traductus est in Hollandiam Septemtrionalem, huius amplissimae Provinciae regundae causa eique hic habitus est honos, ut Consilio Status extra ordinem adscriberetur.

Meum non est, **EWYCKII** merita in utriusque Provinciae administratione

diiudicare. Constat autem inter omnes, penes quas hac de re iudicium est, eum hoc quoque munere, finibus circumscripto arctioribus quam Praefectura Institutionis, sic functum esse, ut in eorum virorum numerum referretur, quibus patriae nostrae gloriari liceret. Vultisne exemplum, ex quo efficiatur, quam late paterent eius curae et cogitationes? Petam illud ex earum rerum genere, quae minus notae, non vero mentione minus dignae sunt. Est in vicinia Harlemi Asylum Maniacorum, cuius ab origine non prorsus aliena sunt consilia unius e Professoribus nostrae Academiae. EWYCKIUS nisi huius rei curam ad se pertinere existimasset eamque omni, qua pollebat, auctoritate et constantia commendasset, promovisset omnique urisisset ratione, careret profecto patria nostra Asylo, quod hodie optimis annumeratur Europae Nosocomiis.

Multi exacti erant anni, quum EWYCKIO institutionis publicae cura ademta erat. Verumtamen eximiae eius rerum Academicarum peritiae memoriam tempus non deleverat. Testis fuit annus 1849, quo anno civitatis moderatoribus visum est harum rerum emendandarum consilia instaurare. Dudum ante perspectum erat, regio de Institutione superiori decreto diei 2 Aug. anni 1815 plurimum ad perfectionem deesse. Hinc anno 1828, suasore EWYCKIO, plurimae ad variarum Academiarum Senatus missae sunt quaestiones, ad quas ut accurate responderetur, nec tempori nec labori pepercerunt Senatores. Fructus autem quominus ex hoc labore caperentur, impediverunt dubia civitatis tempora. Et postea quidem ad emendationis consilia redire placuit, verum si disquisitionem publicam excipimus cum futuris Academiae civibus instituendam, nihil quidquam commutatum est. Sed anno 1849 spes affulsit melioris eventus. Nam decem viri, tum eruditione insignes tum periti eorum, quae Institutionis superioris indoli convenire videntur, rogati sunt, ut quod huic Institutioni plurimum profuturum esse censerent, in legis formam redigerent Regique offerrent. In horum virorum numero EWYCKIUS fuit, ipseque Praesidis munere a Rege ornatus invitatusque est, ut deliberationum socios Harlemum convocaret, Gubernatoris sedem.

Horum virorum deliberationes non diuturniores quam graviores fuerunt. Quum summa earum in legis formam redacta Regique oblata erat, in lucem prodiiit. Nullum est dubium, quin multum praestet veteri, quo adhuc

utimur, decreto. Attamen hic illic temporum, quae tunc erant, adversorum indicia tibi cernere videris. Quamobrem huic labori non statim vim legis datam esse, haud dõlemus. Sed si aliquando, quod utinam brevi fiat, lex de Institutione superiori ad populi delegatos fertur, optamus profecto, ut haec pleraque contineat eorum, quae a viris illis doctissimis sunt commendata. Sic ZWYCKIUS, cuius ingenium hîc quoque praestantiae suae vestigia reliquit, ad nos loqui perget, etiamsi sit mortuus.

Per quatuordecim annos ZWYCKIUS Hollandiae Septemtrionali praefuerat, quum anno 1854 in morbum incidit adeo gravem, ut non procul a vitae periculo abesse videretur. Sed vanus fuit cognatorum amicorumque metus. Postquam autem ex hoc morbo convaleuit, vir prudens et eum in modum suarum sibi virium conscius, qui modus non est omnium aetate provectionum, tempus instare iudicavit, quo a republica curanda decederet. Itaque rogante ipso anno 1855 honorificentissime a Rege dimissus est, gratis ipsi actis pro egregiis et diuturnis in patriam meritis, habitoque hoc honore, ut *Minister Status* legeretur.

Tum in dilectissimam urbem patriam, quam quadraginta prope annis ante, aetate florens et vix ingressus honorum cursum, reliquerat, redire decrevit. Traiectum venerandum senem cum laetitiae significatione excepit, et haec laetitia aliquanto post aucta est, quum ipse, qui per plures annos Academiae Leidensis Curator fuerat, hoc munere deposito, Collegio Curatorum Traiectinorum, Praesidis nomine, adscriberetur. Dici vix potest quanta cum voluptate huius Collegii socius esset. Non acquiescebat in titulo honorifico, sed ipsa muneris officia ei in deliciis erant. Omninoque virum se probabat, cui in more positum erat manus operi admoveere, quique non magis alienam industriam excitare quam industriae ipse exemplum praebere solebat. Nullus fere dies praeteribat, quin rebus Academicis operam daret. Si professores eum salutatum adibant, eum plurimum delectari apparebat mutuis de institutione deque doctrinarum studio sermonibus, hos etiam, quo maiore necessitudine secum coniungeret, nonnunquam convivio excipiebat. Tum dubium, utra nobis pluris esset, mitis sapientia senis, longo rerum usu comparata, an amicitia viri summis honoribus perfuncti omnique doctrinae genere politi.

Quum igitur die 16 m. Decembris anni 1858 nonnulli Professores ab

ipso ad coenam vocati essent, iis hoc suavissimum fore videbatur feriarum hyemalium initium. Sed dies festus non illuxit. Contra paucis ante convivium horis perculit nos et paene prostravit nuncius: — EWYCKIUS diem obiit! Pridie sub noctem subito ereptus rebus humanis erat.

Est sane quod Academia EWYCKII sui mortem lugeat. Eius valetudo, ut videbatur, confirmata, vegeta senectus, ingenium acre aequae atque ardor omnia provehendi quae bona utiliaque essent, spem nobis faciebant fore ut aliquamdiu fructus caperemus maturos arboris, quae iam uno ictu ceciderat. Eius cognati et amici et quicumque in variis patriae regionibus eum veneratione quadam prosequabantur, vehementi dolore sunt afflicti. Et quum in sepulcreto pagi de Bilt iusta peragebamus, multi a lacrymis, grati animi indicio, sibi temperare non potuerunt. Nec mirum. Animo enim observabatur imago viri indole Nederlandica unius in paucis conspicui et afferentis omnibus, qui eum paulo accuratius noverant, memoriam praestantium virorum, quorum ingenii animique viribus patria olim creverat. Cernere nobis videbamur virum illum agendi quam dicendi studiosiorem et ita pium ut bonus esse quam videri mallet, et mirae in habitu quoque simplicitati iungentem animi vim prorsus singularem, quae unicuique, ipsum adeunti, ex vultu oculisque vigore plenis apparebat, et ei adiumento atque praesidio fuit, ut egregias ingenii dotes per longam annorum seriem in maximam patriae utilitatem conferret.

Tales viri ex maxime raro hominum genere sunt. Eorum memoriam posteri, si grati esse volunt, vivam tenent.

EWYCKII exsequiis non interfuit amicorum eius antiquissimus idemque Academiae Traiectinae arctissima tum muneris tum benevolentiae necessitudine iunctus. Iam enim eo laborabat morbo, quem letalem fore paulo post perspectum est. Intelligitis me dicere Virum Consultissimum LUDOVICUM CRAEYVANGER.

Patre usus est GUILIELMO CRAEYVANGER, qui primum Curiae Traiectinae adscriptus et socius regundae regionis Traiectinae fuit, postea vero a Rege Hollandiae lectus est in Consilium Status; quo tamen munere ne fungeretur, mors prohibuit, quae anno 1806 luctuosa accidit bonis omni-

bus, acerba autem filio LUDOVICO fuit, eo ipso anno in Civium Academicorum album relato.

Hic igitur, natus die 13 m. Novembris anni 1788, БУЧКІІ, duobus annis maioris, condiscipulus et amicus fuit, eodemque fere quo ille tempore, i. e. die 18 mensis Augusti anni 1810 summos in utroque iure honores consecutus est. Triennio post Amisfurtam abiit, hypothecarum curam acturus, unde postea eiusdem rei curandae causa Traiectum rediit, ubi difficili huic negotio ad obitum praefuit.

Ab huius muneris laboribus prorsus diversi illi, quos CBAETVANGERUS anno suscepit 1825. Scilicet in БУЧКІІ, Hagam delati, locum Academiae Curatoribus ab actis datus erat Vir Consultissimus JANUS ACKERSDYCK, quo nunc haec Academia doctore, nos Collega gaudemus. Hic autem quoties ad videndos multorum hominum mores et urbes peregre profectus erat, CBAETVANGERUS eius in munere graphiario vicarius fuit eamque tum Curatoribus probavit diligentiam rerumque agendarum peritiam, ut die 19 mensis Novembris anni 1825 ACKERSDYCKІІ, ad Iurisprudentiam in Academia Leodiensi tradendam vocati, successor a Rege legeretur. Per tres igitur et triginta annos Academiae nostrae arcto vinculo iunctus fuit.

Verumtamen non fuit in eorum numero, qui acquiescunt in illis diligenter exsequendis, quae ab ipsis, quippe mercede conductis, postulari queunt. Contra nec tempori pepercit et quantum ingenio usuque valebat, id lubens contulit ad utilia quaeque promovenda. Sic, ut hoc utar, ab anno 1819 per unum deinceps et viginti annos ita cum collegis suis carcerum regimini praefuit, ut ardore et diligentia cederet nemini. Eiusdem diligentiae laudem tulit adscriptus ab anno 1825 usque ad annum 1847 Collegio urbano moderandae Institutionis inferioris. Et, quamquam in rerum Academicarum procuratione eas interdum partes egit, ut pleraque ex eius auctoritate pendere viderentur, nunquam tamen haec loci, titulo longe amplioris, dignitas eius mentem a reliqua in hac urbe Institutione avertit. Nam et constabat ipsi de summo universae Institutionis in civitate momento, et tenebat illud, Institutionem superiorem tum demum consilio suo satisfacere posse, si Academicarum cives omni, quae pueris et adolescentibus impertiri debet, disciplina rite informati excultique essent. Hoc ille saepius et magna cum asseveratione contendebat. Neque a verecundia,

quae eius memoriae debetur, alienum censemus illud commemorare, quod ipsi aliquando eum dicentem audivimus, se auctorem fuisse sententiae de disquisitione publica cum omnibus instituenda, qui se in Civium Academicorum album referri cuperent. Et licet nos huius disquisitionis, anno 1845 sancitae, formam et rationem universam a multorum animadversionibus tueri nolimus, multiplex tamen ipsius rei vis ad emendandam disciplinam scholasticam negari nullo modo potest. Ac profecto opportunitas, quam ea disquisitio praebuit, arcendi ab Institutione superiore adolescentes ineptos, longe multumque anteponenda est illis Decretis, quae, auctore regio rerum domesticarum Praefecto, ab anno 1850 ad annum 1853 imperitissimo et ineptissimo cuique liberrimum ad Academiam aditum concesserant. CRAEYVANGERO, omnibus rebus modum et ordinem adhibenti, ea, in quam detrusi eramus, conditio videbatur *ἀταξία*, quam eo vehementius dolebat, quo certius ipsi persuasum erat de summo Institutionis Academicae momento, quoque lubentius ipse huic prospiciebat. Affirmare licet, eum in huius rei cogitatione magis magisque defixum fuisse. Munere graphiario sic fungebatur, eum ut non magis honestatis sensu moveri quam studio deliciarum suarum duci putares. Haec est opinio illorum Professorum, qui de disciplinarum suarum commodis saepissime sermones cum eo miscuerunt. Laudant eius in audiendo benevolentiam, in consiliis impertiendis alacritatem, in annuendo votis, quae cum subsidiorum publicorum tenuitate non omnino pugnabant, liberalitatem, sed laudant etiam eius in dissentiendo et recusando humanitatem inprimisque artem illam difficillimam persuadendi rogantibus, iure meritoque haud satisfieri votis, non vero vel amicitiam vel institutorum quorundam Academicorum amorem partes hac in re agere ullas. Dicam, quod sentio, CRAEYVANGERUS ipsam Academiam diligebat; quod huius commodis et rationibus inserviebat, id omne ipsius commodorum pars magna evaserat, utraque tanquam in unum coaluerant. Hinc ea illi plurimum et ultimum obversata sunt, quum gravi mortiferoque morbo affectus et feбри, quae mentem alienabat, luctatus, verba tamen protulerit, Academiae amorem spirantia.

Metus, ne quid ipsi accideret, sollicitos aliquamdiu habuit et cognatos et amicos et omnes quibus Academia Traiectina cordi est; hic autem, quum die 6 mensis Ianuarii in gravissimum luctum abiit, iudicarunt omnes ad

ingens damnum, brevi ante in **EWYCKIO** factum, **CRAEYVANGERI** obitu haud parvam allatam esse accessionem.

Quantum boni talium virorum, quos non tantum decem lustrorum amicitia, sed etiam studium commendandi pulchra et bona quaeque, atque almae matris, cuius eodem tempore alumni fuerant, amor arcissime iunxerat, quos praeterea ornarunt ingenium perspicax et aequabilis mentis constantia, talium igitur virorum de rationibus cultus atque humanitatis provehendae consensio, quantum boni in Academiam nostram porro conferre potuerant!

Sed Deo aliter visum! Nos decet animo erga Eum grato esse, qui alterius vegetam senectutem, virilem vero alterius aetatem ad senectutem usque nobis fruendam concesserit.

Quod si Curatorum Collegium annum haud exegit sine clade sua, Ordini Professorum mors non pepercit. Die enim 26 mensis Ianuarii obiit **LUDOVICUS GERARDUS VISSCHER**, qui per viginti octo annos in hac Academia munere Professoris functus est.

VISSCHERUS in paucis illis fuit, qui omnem, qua pollent rerum scientiam sibi met ipsis potissimum acceptam referunt. Fuit omnino *αὐροδιδακτος*. Hinc multa eorum, quae ei priva fuerunt, facillime explicantur.

Natus est Bredae, die 1 mensis Martii anni 1797, parentibus honestis, **THOMAS KROGT VISSCHER** et **CATHARINA DOROTHEA BOELLAARD**. Patrem, centurionem, in Hollandica Anglorum expeditione caesum, bimus amisit, cui in pueri tutela successit vitricus **ADOLPHUS BIERMAN**, tributorum coactor in pago Lage Zwaluwe.

Adolescentulus primum Hagae Comitum tum Amstelodami usus est disciplina, qua haec aetas illis temporibus imbui solebat. Quae tamen institutio qualis fuerit, haud constat. Sunt autem paucissima ex hoc tempore memoratu digna. Hagae Comitum in notitiam pervenit **HENRICI VAN WIJN** et **IACOBI ARNOLDI CLIGNETT**, quorum sermonibus primum acceptum retulit historiae et antiquitatis patriae amorem atque cupidinem illam fontium, quam posterior aetas confirmavit. Amstelodami autem in praeceptoribus eius fuit **FOKKIUS SIMONIS** filius, cui quum in more positum esset seriis historiae argumentis iocos adspargere, fieri sane potest, ut haec dicendi scribendique ratio amorem excitaverit leporum et facetiarum, quibus postea

VISSCHERUM in huiusmodi argumentorum explicatione lubentissime usum esse constat.

Ea aetate, qua iuvenes destinatos vitae, cuius subsidia arte vel doctrina quadam factitanda parantur, totos in studiis esse oportet, VISSCHERUS in vitam practicam tanquam coniectus est munusque iniit ab ipsius ingenio prorsus alienum. Annos enim natus undeviginti praefectus est rationibus tributorum Bruxellis dispungendis. Equidem de huius muneris gravitate nihil detractum volo. Sed cogitanti mihi iuvenem discendi amore flagrantem, alacrem, genioque indulgendi cupidum, fervida etiam phantasia praeditum et carminum auctorem, quibus se Musis amicum esse probaverat, — hunc igitur iuvenem cogitanti parum credibile videtur, eum sive in tributorum tabulis conficiendis et comparandis, plenis illis nominum et numerorum, sive in coactorum arca exploranda lubentissime bonas horas consumpturum fuisse. Hoc constat, VISSCHERUM, quidquid superesset temporis, id omne in lucro deputasse, ut deliciis suis operam navaret. Qua in re quanto studio versaretur, paucis annis post libris edendis probavit. Nam anno 1820 publici iuris fecit tum francice *Miscellanea e Poësi et Literis Nederlandicis*, tum patrio sermone volumen primum *Anthologiae ex optimis poëtis Nederlandicis inde a seculo 13° ad seculum 18um*, cuius operis proximo biennio adhuc duo volumina prodierunt. Sicut autem in utroque opere melliferae apis partes egerat, ita brevi ostendit, non deesse sibi ingenii vires, ut ex se ipse nonnihil promeret et in lucem proferret. Anno enim 1822 carmen eius Nederlandicum *Pastor in Campo pugnae ad Neoportum commissae* a regia Linguae et Poëseos societate Neoportensi praemio ornatum est, eodemque anno lingua vernacula prodiit carmen lyricum: *Regi et populo*, anno autem proximo e genere dramatico haec ab eo Nederlandice edita est fabula: *Reges in urbe Breda*. Sed haec omnia gravitate superat eius opusculum *de consilio instaurandi et praescribendi usum linguae Nederlandicae*. In lucem illud prodiit anno 1825, i. e., eo tempore, quo civitatis nostrae moderatores summa vel potius nimia ope nitebantur, ut, quidquid actorum publicorum in universo regno fieret, ubique his rebus peragendis una inserviret lingua Nederlandica. Non igitur mirum, VISSCHERUM, industria etiam et iuvenili vigore se commendantem, Regi GUILIELMO I aptissimum esse visum ad consilia

illa sermonis Nederlandici inducendi in Provincias Wallonicas promovenda et cultioribus civibus commendanda. Iam huius rei ut amplissima fruere-tur opportunitate, creatus ille est Professor extraordinarius in Academia Lovaniensi.

Dispungere rationes tributorum et vivere Musis, haec quantum distant! Inter pulpitum atque cubiculum numerariorum et cathedram atque auditorium Academicum quantum discrimen!

Nos, Auditores, qui VISSCHERUM novimus, quodammodo certe intelligimus, quanta cum voluptate illinc huc transierit. Fieri potest, ut iacturam fecerit rei familiaris, honorario quippe multis Professoribus aliisque doctis viris minus lauto quam iis, qui aerario inprimis in magnis urbibus consulant. Sed liber ille a conferendis tributorum tabulis earumque rerum cura, quae nullum postulant ingenii acumen meliusque vulgo ab iis administrantur, quibus exiguus est doctrinarum amor, toto pectore in literas incumbere poterat. Viro haud fructu docta, ut aiunt, institutione, veterum linguarum tantum non imperito, aditus patefactus ad auditoria antiquae illius et inclytae Academiae, ut et suam ipse discendi sitim expleret et docendo aliis prodesset.

Secuti sunt quinque anni, quos vitae Visscherianae partem voces splendidissimam et felicissimam. Mirae ingenii celeritati summam iungens studiorum constantiam, quotidie sive Francica sive patria lingua coram ingenti civium Academicorum numero disserebat de lingua, literis, historia et oeconomia politica, et quidquid ei supererat temporis, id conferebat ad scribenda opuscula de sermone Nederlandico. Verum tamen consilium, cuius causa Lovanium vocatus erat, irritum fore videbatur. Postea demum nobis adeo felicibus esse contigit, ut linguam nostram ex humili loco, quo diu in Belgio contempta iacuerat, se efferentem modesteque alterum a peregrino sermone locum occupantem videremus. Seminis autem eo tempore etiam a VISSCHERO sparsi nonnihil maturuisse, profecto non est temeraria sententia.

Anno 1831, immutata in Belgio civitatis facie, VISSCHERUS una cum aliis nostratibus Professorum Traiectinorum ordini adiunctus est. Neque tamen continuo suae ei publice dari potuerunt docendi partes. Triennio demum post in ADAMI SIMONSII locum Professor lectus est Ordinarius; a quo tempore historiam, linguam et literas patrias quotannis Academiae

nostrae alumni tradidit. Anno 1837 Senatui Academico placuit eum honoris causa creare Philosophiae Theoreticae Magistrum et Literarum humaniorum Doctorem.

Sic igitur VISSCHERUS illud, quod praecipue in votis fuit, assecutus est. Et huic quidem cogitationi iuvat paululum immorari. Namque vir ille, qui nec Gymnasii spatia decurrerat, neque Academiae Doctorem habuerat, a cuius latere non discederet, et vero iuvenis ita in medias res coniectus erat, ut omnis ingenii excolendi opportunitas defutura videretur, — hic igitur vir locum sibi in doctorum virorum ordine comparavit, a suis ipse collegis hoc nomine ornatus et insignitus hoc honore est.

Paucissima, ni fallor, huius rei in Annalibus Academicis exstant exempla. Si quis a puero destinatus vitae in literis doctrinisve degendae, optime et prorsus ad hoc consilium accommodate instituitur, tandemque, quum per multos annos in studia doctrinae incubuit, Doctoris gradum consequitur, quin etiam, si propter exquisitas ingenii virtutes postea dignus censetur munere professoris, nihil profecto est quod miremur. Utrumque in rerum ordine et ratione positum est. Via, quae ad propositum ducit, strata est, requiruntur tantum discendi ardor et industria, ut illud assequaris. Similis omnino hic est peregrinatoris, qui cultissimas Europae nostrae regiones peragrat. Naves et rhedae machina atmica celerrime propulsae, deversoria omnibus vitae deliciis grata, periti viae duces accurataeque locorum descriptiones ita omnes itineris difficultates minuunt, ut videatur illud ab habitationis commutatione parum differre, neque ullius aut audaciae sit aut fortitudinis, eo proficisci, ubi longissimo a patria separamur intervallo.

Prorsus dissimilis est conditio illius peregrinatoris, qui, sibi unice confidens suisque fretus ingenii animique viribus, iuxta avia et devia in regiones penetrat, quas penitus lustrare dècrevit, ut tantillum conferret ad terrarum dissitarum scientiam augendam. Huic peregrinatori perpetuum instat varii generis certamen, nulla non impedimenta et molestissimae quaeque difficultates crebro incidunt, quibus ne obruatur, summa opus est virium intentione eaque constantia, cuius haec est, ad labores perfectendos, efficacissima vox: *tu ne cede malis, sed contra audentior ito*. Vitae deliciis, quibus alter in itinere fruitur, caret alter; intervalla locorum, per quae ille volat, hic lento gradu transit; saepe in eo est ut a via

deflectat, et vero dubius saepe haeret, quo se conferat. Verumtamen si post varios casus et tot discrimina rerum inceptum iter peregit, tum vero: *quantum*, inquit, *mutatus ab illo!* Et sane plurima, quae vulgus peregrinatorum non animadvertit, in ipsius animo quasi signarunt speciem suam. Habet, quo ab aliis distingui prorsusque suus esse censeatur. Quod tamen unice tribuendum est repercussioni imaginum, quae secum invicem commiscentur et mutuo se tum illustrant tum obscurant. Imagines dico rerum infinitarum, ei in itinere oblatarum quas unice ea luce collustratas vidit, qua, ex loco peregrinatoris nonnihil fortuito conspectae, splendere debuerunt.

Huiusmodi peregrinator VISSCHERUS in campo doctrinae fuit. Memoria firmissima praeditus, ardore et assiduitate nemini cedens, nullisque difficultatibus deterritus a proposito, sine ducibus per hanc regionem processit sibi ingentem comparavit rerum cognitu dignissimarum copiam. Numquam acquievit in contemplatione locorum e vertice montis, neque in naturae maiestate e longinquo intuenda. Sed loca illa prope adspicere, omnia, quo oculos converterat, singulatim contemplari, amnium et rivorum flexiones persequi ad fontem, dispicere sylvarum arbores et fruticeta, aquae inter praecipites scopulos ruentis radios et guttas, haec ei in deliciis fuerunt.

Hanc singulatim quaeque attendendi et persequendi rationem VISSCHERO potissimum menti obversatam esse, luculentissime apparuit in eius studio historiae patriae. Eius memoria custos fidissima erat innumerorum factorum, quae multos historiographos aut fugiunt aut prorsus latent, et, licet per se tenuia dicantur, non tamen nullius sunt momenti, quoniam unaquaeque historia constat e coniunctione rerum singularum, quarum nulli sua defuit vis ad hanc conditionem pariendam. Novimus VISSCHERI lectiones tum Academicas tum publicas, saepius pro frequenti concione habitas, animos auditorum plurimum tenuisse. Id autem eae potissimum debuerunt mentioni nullorum non illius generis factorum, quae nec provisa et apte inserta omnibus admirationi erant, eoque magis placebant, quo acutius orator, leporibus et facetiis affluens, severa exhilarabat et ornabat exilia atque arida.

Haud raro tamen analytica illa, qua VISSCHERUS delectabatur, historiae

indagandae ratio peperit opiniones, a vulgari sententia prorsus diversas. Sic, v. c., lubentissime contemplabatur clarissimos in historia viros sine toga et discalceatos, i. e. nudatos illis divinis poene honoribus, quos grata in eos contulerit posteritas; tum enim in ipsorum consiliis et rebus tantumdem honestatis quantum in reliquorum mortalium studiis et contentionibus sibi deprehendere videbatur. Pariter in aliarum quarundam rerum tamquam cursu et significatione diiudicandis plurimum a ceteris omnibus distabat.

Sed licet se manciparet nemini et vero ius suum sententiae libere proferendae retineret, numquam tamen aegre ferebat dissentientes. Contra hos levissimo animo ferens, semper comis et ad iuvandum omni, qua valebat, ratione promptus, facilis in hominibus audiendis et admittendis, is fuit nostri ordinis socius, qui ingenii sui alacritate et facetissimi salis argutiis saepius nobis temporis suavissime transacti memoriam relinqueret.

VISSCHERUM, in hac Academia Doctoris munere fungentem, nullo omnino tempore studia sua intermisisse optime probat ingens librorum ab eo editorum series. Sunt hi maximam partem de historia patriae, verum Literarum etiam Nederlandicarum historia ei plures symbolas acceptas refert. Scriptorum multitudine paucos eum aequasse, nobis quidem persuasum est.

Itaque a collega, vita defuncto, discamus, quantum constantissimae voluntatis robur valeat, ad insitas mentis dotes excolendas. Ea, qua vivimus aetas, haec ipsa patria indiget virorum, qui fortiter et constanter progrediuntur, hoc tenentes: *per ardua ad astra* ! ¹⁾.

¹⁾ Opera a VISSCHERO in lucem edita sunt:

Nationaal-Lied van L. G. VISSCHER. Voor de Piano-Forte in Muziek gesteld door P. VON GUNTER. Uitgegeven ten behoeve der Armen. 4°.

Melanges de Poésie et de Littérature des Pays-Bas, par L. G. VISSCHER, membre de plusieurs sociétés Littéraires. Brux. 1820. 8°. Cum eff. P. NIEUWLAND.

Bloemlezing uit de beste schriften der Nederlandsche Dichters van de 13e tot en met de 18e eeuw. 1e deel. Brussel, 1820. 2e en 3e deel. Breda, 1821—22. 8°.

Een paar woorden over Amsterdam en Brussel, bij den jongsten Watersnood. Brussel, 1820. 8°.

De Herder op het slagveld te Nieuwpoort, door L. G. VISSCHER, aan wien bij de Ko-

Mors nulli parcit aetati. Eripuit nobis venerandum senem, qui his maioribus natu aetate longe antecessit, GERARDUM DORNSEIFFEN, *Literarum*

ninklijke Maatschappij van Taal- en Dichtkunde te Nieuwpoort, eenen buitengewonen eerepenning is uitgereikt. Brussel, 1822. 8°. 2° druk. Brussel, 1822. 8°.

Aan den Koning en het Volk. Lierzang. Brussel, 1822. 8°.

De Koningen te Breda. Tooneelspel. Brussel, 1823. 8°.

Over het herstel en de invoering der Nederlandsche Taal. Brussel, 1825. 8°.

Nederlandsche Chrestomatie, ten gebruike bij het Hooger Onderwijs. Leuven, 1827. 8°.

Bloemlezing uit de Nederlandsche Dichters en Prozaschrijvers. Leuven, 1828—29. 2 deelen. 8°.

Kleine Handleiding voor de Uitspraak der Nederlandsche taal, bestaande in eene Verzameling van eigenaardige spreekwijzen. Leuven, 1828. 8°.

Handleiding tot de Algemeene Geschiedenis der Nederlanden, inzonderheid ten gebruike bij Academische studiën. Eerste cursus: Van de vroegste tijden tot op den jare 1500. Utrecht, 1832—33. 2 stukken. 8°. Tweede cursus: Van 1500 tot op dezen tijd. Utrecht 1833. 1° stuk. 8°.

Chronologisch overzicht der Nederlandsche Vorsten, in 2 Afdeelingen. Utrecht, 1832. fol. Toelichtingen tot het chronologisch overzicht. Utrecht, 1833. 8°. — Ook onder den titel: Beknopt Overzicht der Nederlandsche Geschiedenis. Inzonderheid ten gebruike bij het onderwijs en ter verduidelijking der gelijktijdige regering van Keizers, Koningen en Graven in de onderscheidene Provinciën. Utrecht, 1849. 8°.

Bijdrage tot de Oude Letterkunde der Nederlanden. Utrecht, 1835. 8°.

Ferguut. Ridderroman uit den Fabelkring van de Ronde Tafel. Uitgegeven door L. G. VISSCHER. Utrecht, 1838. 8°.

Iets over Jacob de Coster van Maerlant. Utrecht 1838. 8°.

Oratio de GERARDO MOLL. Dicta publice die XXVI Martii 1838. Hagae Comitum, 1840. 4°.

Historisch Tijdschrift, onder Medewerking van eenige Geleerden. Uitgegeven door Prof. L. G. VISSCHER, 1° en 2° Jaarg. Utrecht, 1841—42. 4°.

Natuurkunde van het Heelal door GERRAET LEENHOUT, benevens eene Verhandeling over hetzelfde onderwerp, door broeder THOMAS. Uitgeg. door L. G. VISSCHER. Utrecht, 1840. 8°.

Feestlied den Koning in Mannenkoor toegezongen. Bij gelegenheid van Z. M. blijde Inkomst te Utrecht, Mei 1841. Muzijk van H. KUFFERATH. Utrecht, 1841. 8°.

Bronnen en Bouwstoffen voor de Beoefening der Algemeene Geschiedenis van het Vaderland. Utrecht 1846. 2 deelen. 8°.

Anthologie van Nederlandsche Prozaschrijvers en Dichters sedert 1795 tot op onzen tijd. 1° deel. Proza. Utrecht, 1847. 12°.

Kort begrip der Algemeene Geschiedenis van ons Vaderland, van den vroegsten tijd tot op onze dagen. Utrecht, 1848. 12°. — Tweede vermeerderde en verbeterde druk. Utrecht, 1848. 12°. — Derde vermeerderde en verbeterde druk. Utrecht 1853. 12°.

humaniorum in hac Academia Lectorem; eripuit etiam ornatissimos Academiae alumnos: GUILIELMUM VAN RIET et GUILIELMUM ELIZAM HERDER-SCHÊE. Quis non dolet, illos ipso aetatis flore eo abiisse, quo tendimus omnes? DORNSEIFFENO autem, praestantissimo olim Gymnasii Traiectini Rectori, licuit per plures annos otio frui honorifico, quod nactus non torpuit, sed vigil quievit, et quum, ut ille ait, haberet aliquod tanquam pabulum studii et doctrinae, ostendit nihil otiosa senectute esse iucundius. De hoc viro, quoties gratos discipulos et amicos narrantes audimus, toties admodum gaudemus, in horum numero fore, qui vitam eius et varia atque egregia in iuventutis institutionem merita ex vero exponat.

Hoc loco quî tui immemor essem, honestissime VAN AMERONGEN, quo per quindecim annos primum Amanuensi tum Custode Musei Zoologici usus sum fidissimo. Lugent te vidua et quatuor tenellae aetatis liberi, quibus ut multi prospicere pergant, spem mihi facit tua in munere ob-eundo fides et religio.

Eerste Beginselen der Algemeene geschiedenis van ons Vaderland. Utrecht 1848. 12°. Tweede vermeerderde en verbeterde druk. Utrecht, 1850. 12°.

Chronologische tafel voor de Geschiedenis der Israëlieten in Nederland. Utrecht, 1850. 8°.

Leiddraad tot de Algemeene Geschiedenis van het Vaderland, van den vroegsten tijd tot op onze dagen. Utrecht, 1850—55. 3 deelen 12°.

Handboek voor de Algemeene Geschiedenis der Nederlanden en Nederlandsche Koloniën, 1° Afdeeling: 1—5 Afl. 2° Afdeeling. 1° Afl. Maarsen, 1851. 8°.

Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, 1° deel, 2° deel, 1°, 2° en 3° stuk. Utrecht 1851—58. 12°.

Voorlezingen over de Geschiedenis der Roomsche-Katholieke kerk in de Noord-Nederlanden, sedert de opheffing der Bisdommen tot op dezen tijd. In verband beschouwd met het Utrechtsch Aartsbisdom der Klerczy en de daaraan onderhoorige bisdommen Haarlem en Deventer. Utrecht 1853. 1—6 Voorlezing. 8°.

Korte schets van de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde. Utrecht, 1854—57. 4 deeltjes. 12°.

Leiddraad tot de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde. Utrecht, 1854—57. 4 deeltjes. 12°.

Tableaux généalogiques et chronologiques des souverains Russes et Turcs. Utrecht, 1855. 8°. Avec portrait d'Alexandre II, Empereur de toutes les Russies.

Habetis, Auditores, quae de rebus Academiae adversis in medium proferre ante duas dierum hebdomades decrevi, putans nos tristi parentaliū officio defunctos esse. O fallacem hominum spem, et inanes nostras cogitationes! Duplicis enim funeris facta est accessio. Nam diem obiit Vir Amplissimus IACOBUS GERARDUS VAN NES, quem, quamquam iamdudum e Curatorum Collegio honorifice dimissum, non tamen silentio nobis praetermittere licet. Ea enim aliquando vixit perspicacitate et accurata variarum rerum scientia, ut multos longo post se relinqueret intervallo. Et harum quidem laudum vis in nullis non rebus gerendis magna est, maxima autem in rerum publicarum administratione. Quid vero, si eae praesto sunt populi delegato, viro eidem forti et constanti et patriae amantissimo? Aut fallor, aut historia patriae, ea describens tempora, quae turpi multorum metu et adulatione et silentio notata sunt, in hoc viro praedicabit harum virtutum momentum. Qua voce accepta, non deerunt qui haec addant:

Iustum et tenacem propositi virum
 Non civium ardor prava iubentium,

 Mente quatit solida.

 Si fractus illabatur orbis
 Impavidum ferient ruinae.

Amplissimus VAN NES non ante de vitae statione decessit, quam senio confectus mortem sibi in lucro deputare debuit.

Sed exspiravit etiam vir ille dilectissimus qui nobis prospera valetudine frui videbatur, cui nemo unus mortem instare putavit. De vita decessisse IACOBUM VAN HALL nondum mente complectimur, et, tanquam absentiae causam ignorantes, illuc interdum intuemur, si forte adeat et locum suum, nobis gaudentibus, occupet. Siccine affecti, vitam optimi Collegae enarrabimus? Quum abhinc quatruiduo filium viderimus insigni cum moerore ad patris sepulcrum adstantem, quumque animus nondum e lacrymis emerserit, num opportunum est de natalibus et de muneribus dicere? Frigida haec atque inepta sunt. An vero imaginem eius contemplari vultis? Sed haud scio, an haec menti, recenti clade iactatae, non magis

se conspiciendam praebeat quam superficie aquae procellis agitata, quidquam eorum, quae sunt in imo, nobis cernere liceat. Aut si qua forte opportunitas exstat hanc illamve imaginis partem conspiciendi, quaerenda haec est non in amplissimo auditorum conventu, sed in paucorum amicorum coetu, ubi cari capitis desiderium nonnihil sermonum elicit et alius ex alio modeste ea profert, quibus ipsi amicum vita defunctum maxime conspicuum fuisse censent. Equidem, Auditores, si his interesset sermonibus, quos dolendi voluptas elicit, si integerrimos HALLII amicos eius laudes ingenii animique memorantes audirem et vero his immiscentes miram huius viri comitatem et in iuvando atque adhortando alacritatem, tum vero de me ipse referrem, ut prorsus me assentiri significarem. Breviter vobis narrare iuvat, in quae mens, saepius in illis hoc tempore occupata, ibi sponte excurreret.

Abhinc duos et triginta annos primum ego, Gymnasii Elburgensis alumnus, HALLIUM vidi, modo illius scholae Curatorem lectum. Mox novus Curator idemque Iuris Professor Amstelodamensis, una cum Collega DONKERO CURTIO, Euangelii apud Arnheimienses Interprete, Elburgum nostros progressus exploratum venit. Haec probatio eam in me vim habuit, cuius memoriam nulla deleverit dies. Adhuc nos adeuntem cerno virum aetate et viribus florentem, vultu comi et ad sanitatis ruborem composito, oculis vigore plenis, cincinnis fuscis. Quaestiones eius, in paucis aptae perspicueque positae; ad quas, ne adolescentuli, Professore Amstelodamensem suspicientes, timide et trepidanter responderemus, invitabant paene oculi illi blandi et lenis ori circumfusus risus et frons ad hilarem illam, qua pueri confidunt, benevolentiam explicita. — Quum a nobis discesserat, id ad unum omnes optavimus, ut vir ille comis, interrogandi quemque et benigno alloquio adhortandi peritus, saepius, quin si fieri posset, quotidie rediret.

Viginti uno annis post HALLIUS huc vocatus est, ad Iurisprudentiam tradendam. Sic anno 1848 mihi quoque opportunitas allata est eum cognoscendi virum, qui adolescentulum sibi devinxerat. Videbam canescentes capillos, animum videbam a iuvenili vigore nihil remotum; eadem oris lineamenta, nec pauciora in vultu benevolentiae signa, nonnihil tamen temperata aetatis ad maiorem vitae sapientiam progressionem, adhuc eae

dotes, quibus iuvenilis animus allicitur. Hinc civium Academicorum, quibus doctrina sua et prudentia et exquisito rerum usu lubentissime praesto erat, amorem sibi sponte comparavit.

Vos compello, HALLII discipuli, qui dilectissimum vestrū praeceptorem lugetis. Profecto iure lugetis praeceptorem, qui difficillimam tenuit illius institutionis artem, qua non tantum viri docti, sed etiam cives ad res vitae bene procurandas apti et scholis Academicis prodeant.

Sed nobis etiam gravissima lugendi causa est. Caremus enim Collega candido, qui exquisita humanitate et affabilitate sermonis sibi quemque conciliabat, et licet prae ingenii alacritate paratus ad agendum esset, numquam tamen ad alterutram partem declinabat de via, omninoque suum cuique tribuere omnesque ferre ac pati, quibuscum una erat, quam aliis se praeponere malebat. Atque haec omnia eo pluris nobis erant, quo meliorem ornabant Doctorem Academicum. Profecto non eodem redit, quibus quis moribus et virtutibus sit, modo sit doctus; sed si doctrina vim promovit insitam, et recti cultus roboravit pectus, tum prodit illud, quod et praesens suspicimus et lugemus absens atque grata prosequimur recordatione. Nos HALLII nostri non obliviscemur, et quoties de bono Professore sermo erit, toties ex ipsius quoque imagine lineamenta peti apparebit.

Absolvimus, Auditores, de aestumatissimis viris optimisque commilitonibus, quos mors nobis eripuit. Quod si praeterea Docentium ordini nonnihil commutationis tum allatum est tum instat, id aliunde repetendum esse gaudemus. Nonnullis enim adeo felicibus esse contigit, ut aetatis annum explerent, quo vitam in docendo occupatam otium excipit honorificentissimum. In horum numero, — quod grati praedicamus, — quinque sunt Academiae nostrae Professores. Quorum quidem Viri Clarissimi SVERMAN, HOLTJUS et SWYGHUISEN GROENEWOUD iam per aliquot annos rude donati, ut diu vegeta senectute fruantur, vehementer optamus. His brevi accedet Clarissimus BOUMAN, cui nuperrime aetatem septuagenariam gratulati sumus. Sed Clarissimus LIDTH DE JEUDE ante hos paucos menses eo est relatus. Omnium, qui munere suo funguntur, Professorum diutissime

huic ordini adscriptus fuit. Nam ante quadraginta annos et amplius ex Athenaei Harderoviceni naufragio huc salvus evasit, Professoris extraordinarii honoribus insignitus. Quot commutationum in Academia nostra, hac annorum serie, testis fuit! Quantum Collegarum numerum luxit! Sed ab his vitae cuiusque longioris curis et molestiis oculos bona cum spe ad illud convertimus, quod primo praecipuoque loco spectavit. Id enim egit, ut Museum Historiae naturalis pararet exquisitae et pulchritudinis et amplitudinis. Atque hoc sic illi cessit, ut nuper a peritissimo harum rerum iudice acciperem, Museum privatis sumtibus paratum, quod illis nominibus conferri cum suo posset, nusquam exstare. Si lustranti hos thesauros dubium nonnunquam erat, magisne ipse admiraretur exempla rerum, quae in paucissimis tantum Museis asservantur, an vero exquisitam operam iis elaborandis adhibitam, illud continuo apparebat, eos illi insigni et tempore et labore et virium intentione et ipsius vitae parte, tum etiam maximis impensis constitisse.

Verumtamen non eos inde fructus cepit, quos hac senili aetate plurimi fecisset. Contra summo cum dolore vidit, — et doloris huius socios habuit patriae et doctrinarum amantissimos viros, — moestus itaque vidit partem pretiosissimi Musei in exteras abeuntem regiones. Gaudemus autem maximam et praeclarissimam eius partem patriam nondum reliquisse, in qua ut sedem fixam consequatur inserviatque amplificandis Museis in primis Academicis, etiam atque etiam optamus.

Bona malis mixta esse, omnibus in ore est. Et nos quidem, Auditores, hanc sententiam adeo non negamus, eam ut ipsis Academiae, vehementer afflictae, fatis probari putemus.

Primum enim, quod grato praedicamus animo, in duorum demortuorum locum viri successerunt, nobis exoptatissimi.

Hoc affirmanti mihi tu continuo menti obversaris, Excellentissimime VAN RAPPARD, quem Rex Augustissimus ERYOKIO desideratissimo, paucis dierum hebdomadibus vita defuncto, successorem designavit. Ab hoc loco et a persona mea alienum est, te in os laudare, non alienum, laudum tuarum seram optare ex hac cathedra commemorationem; non alienum, fateri Cu-

ratorum Collegii Praesidem sive *zwycio* nostro sive Senatui Academico gratiorem legi potuisse neminem.

Haud semel regia auctoritas te civitatis gubernatoribus a consiliis esse iussit in causa institutionis superioris, eaque nuper tibi uni, Regio rerum domesticarum Praefecto, aliquamdiu mandata fuit. Vitae itaque tuae pars illis dicata fuit rebus, quarum curam, etsi arctioribus finibus circumscriptam, nunc non defugisti. Quemadmodum antea tuum fuit, omnium Academiarum commodis prospicere, ita hodie alma tua mater, quae hoc alumno delectatur, te insigni cum laetitia suum dicit suaeque potissimum causae devinctum salutat. Qui tibi annus primus ab amplissimorum honorum perfunctione aditum ad honestissimum otium dedit, hic te otii huius partem Academiae Traiectinae tribuentem videt. Est sane quod nostro omnium nomine tibi pro hac benevolentia gratias agam. Quidquid boni in Academiam conferes, id plurimi faciemus, hoc autem ut per longam annorum seriem numero multum sit, vires tibi largiatur Deus Optimus Maximus.

Quum in duorum demortuorum locum viros successisse dicebam exoptatissimos, te quoque cogitavi, Amplissime *VAN HOYTEMA*. Te enim a Rege *CRAEYVANGERI* in munere graphiario successorem esse lectum, eo impensius gaudemus, quo et peritior es rerum, quae Curatorum prudentiae sunt mandatae, et alacrior tam in Academiae commodis tuendis quam in ingeniorum cultu et humanitate quovis modo promovendis.

Ex Curatorum Collegio honorifice dimissus, Virorum Amplissimorum acta curas. Ergo probas, te ab iis persequendis, quae honestissimam utilitatis commendationem habent, tituli honore non avocari. Probabis autem tuo exemplo quam vere dicatur: „qui se ipse deprimit, extolletur.” Nos enim te, Vir Amplissime, maiori prosequemur honoris significatione, quippe existimantes id te acturum esse, ut Curatoris nomine quo cares dignior etiam quam antea esse videaris, siquidem in hoc vocabulo explicando sequi haud placet Grammaticorum quorundam de voce *lucus* sententiam. Nobis Curator esse non desines, i. e. vir prudens et bonus, qui Academiae *curam* habet.

Gratulantes autem tibi munus graphiarium, neutiquam optamus ut eius

officia tibi sint levia. Nam Academiae causam agimus. Haec autem quo magis viget viresque suas auget, quo saniore fruitur vita, eo magis crescit laborum tuorum ambitus. Sed hoc optamus, ut rerum agendarum multitudini valetudo et vires suppetant, utque, si nonnunquam prope a querela abesses: humeri ferre recusant, — extemplo tibi addere liceat: de Academia, nobis omnibus cara, merere conor, ut gratum eius piumque decet alumnum.

Progredimur ad studiorum praesidia, in quibus primum locum tenet Bibliotheca, quae omnium doctrinarum studiosis pariter prodest, et hoc anno prae ceteris adminiculis nostris aucta et emendata est tam librorum quam locorum ad hos disponendos aptorum accessione.

Constat iamdudum spatium defuisse, ut libri iuste disponerentur. Hinc paulatim alii translati erant in locum adeo editum, ut vertigine laborantes eos vix sine periculo ex hac vicinia tecti promerent; alii summa cum quaerentium molestia non amplius iuxta sed pone alios, et sic duplici, ut aiunt, serie, collocati erant. His incommodis subventum esse laetamur iuncto Bibliothecae amplo illo cubiculo, quod pulchritudine et apta partium divisione veteri cubiculo longe multumque praestat. Hic tuto libros quaerere, promere e scriniis et genio indulgere licet. Armariis autem non scalae admoventur, pondere et altitudine eam virium intensionem postulantes, ut ad arcis oppugnationem aggredi tibi videaris; sed porticus sunt latae, in quas commodis gradibus escenditur. Praeterea instructum est hoc cubiculum rebus omnibus, quibus in legendo et excerptando indigemus. Etiamne inquis: hyemali tempore iucunda fruitur aëris temperie, arte parata? Si quos proxima hyeme frigus inde pellit, hos in vicinia excipiet et fovebit, quod nunc exstruitur conclave. Haec laeti memoramus propter insignem librorum accessionem, quibus recipiendis in praesens haud obstat spatium. Et sane Bibliotheca hoc anno valde locupletata est tum prudenti variorum subsidiorum publicorum usu tum Academiarum exterarum et Societatis, quae a permutando nomen habet, munificentia, tum etiam donis civium nostrorum et provida Curatorum cura. Hi enim, quum e Catalogo scriptorum orientalium, a Clarissimo MILLIES confecto et Bibliothecae donato, huius in hoc doctrinae genere inopia apparuisset tanta, quanta vix

decem millibus florenorum tolli posset, constituto extra ordinem quingentorum florenorum subsidio, spem meliorum temporum fecerunt.

De donis si quaeritur: ab Observatorio Edinburgensi accepimus *Observationes astronomicas ab anno 1834—1854*; IANI HOEVENII Professoris Leidensis benevolentiae acceptas referimus partes priores operis *Crania Britannica*, a viris doctissimis IOSEPHO BARNARD DAVIS et IOHANNE THURNAM editi. Ordo Literarum Humaniorum in hac Academia, auctore Clarissimo KARSTEN, nobis operibus quibusdam donandis gratum fecit. Gratum etiam fecerunt Viri Consultissimi EYCK VAN ZUYLICHEM et SCHULLER TOT PEURSUM, quorum hic laborum suorum fructus addidit. Ea enim, qua Bibliothecam ornavit, Eddae editio, ipsius continet Manuscripti Traiectini collationes diligentissimas. Denique Nobilissimam Matronam VAN HARDENBROEK VAN LOCKHORST bis mille florenos Bibliothecae largitam esse, ex ipsius testamento apparuit. Exemplum imitatione dignum, quo in memoriam redimus temporum illorum, quibus GUILIELMUS BOTH HENDRIKSEN, STEPHANUS VAN GEUNS, VAN LYNDEN VAN LUNEBURG alique in Academiae Traiectinae Bibliotheca munificentiae suae monumenta posuerunt. An vero optimi viri, qui opibus pollent, existimant, iis subsidiis, quibus decessores nostri vitam Bibliothecae vix vitalem esse iudicarunt, hodie satis commode vivi posse? Non existimant. Nam pro eo quo sunt ingenii cultu literarumque amore optime norunt, intra hos triginta aut quadraginta annos incredibiliter crevisse omnium doctrinarum ambitum. Quamobrem ita nos gratias agimus omnibus, qui hoc anno de Bibliotheca bene meruerunt, ipsam ut locupletissimis patriae civibus maiorem in modum commendemus.

Relinquimus Bibliothecam salutem plurimam impertientes honestissimo ADERIO, custodi illius per quadraginta annos peritissimo librorumque olim ex aede Sancti IOHANNIS in praesentem locum translatorum comiti fidissimo. E locis illis, quibus ante hos quinquaginta annos in aula regis LUDOVICI festa celebrari solebant musica, choreutica et sacra, si nos conferimus in Senaculum, quantum continuo animadvertitur discrimen! Videris tibi e lucis hilaritate in loca delatus esse tenebricosa, quae una cum aedificiis vicinis te recedere iubent in tempora illa, quibus civitas nostra monasteriorum plena fuit et conclavia, angustae Basilicae nexa, sedes fuerunt

Canonicorum. Parietibus Curiae et partim etiam tecto arcuato, quod mirum in modum sic tabulis ligneis est obductum, ut quodammodo fundum navis referat, appositae sunt effigies plurimorum huius Academiae Professorum, vita defunctorum. His nuper accessit DANIELIS DYLLII effigies, quam Vir Consultissimus TEMMINCK ex pago Maarssen Senatui per GUNNINGIUM nostrum, Chemiae Lectorem, offerendam curavit. Gratissimum nobis hoc donum fuit, nam, licet DYLLIUS ante hos tres et quadraginta annos per aliquot tantum menses Medicinam practicam docuerit, fuit tamen insigne huius Academiae decus, dignusque de aequalium sententia, qui in raro medicorum proventu, quem publice celebravit, principe loco censeretur. Eius itaque, uti etiam GOUDOEVEBII nostri effigies, cuius nobis spes facta est a vidua, diutissime locum occupent inter aequalium, decessorum et successorum imagines, verum non in hoc, quo adhuc utimur, Senaculo, quippe angustiore, quam ut veteribus quatuor novae adiungantur. Videtis, Auditores, decessores nostros iudicantes, ampliore nobis opus esse cubiculo. Quibus nos assentientes hoc addimus, locum illum etiam parum idoneum esse ad frequentem numerum Auditorum, qui disquisitionibus publicis interesse cupiunt commode excipiendum. Et quandoquidem ea proferimus, quae sunt in votis, silentio premere non lubet votorum omnium praecipuum. Utinam aliquando nobis adeo felicibus esse contingat, ut novum contemplemur aedificium Academicum Groningani haud dissimile dignumque et peregrinorum approbatione et vero Academiae atque civitatis Traiectinae prosperitate!

Quod ad reliqua doctrinae adminicula attinet, Museum Physicum, Laboratorium Physiologicum et Observatorium Microscopicum suis singula instrumentis locupletata sunt. Supellectili quoque Anatomicae pulchra accesserunt et utilia specimina, quorum nonnulla affabre confecta diligentiam et artis peritiam WURFFII Prosectoris egregie probant. Museum Zoologicum haud exigua cepit incrementa. Nam Vir Doctissimus VAN HASSELT exquisitam ei donavit collectionem Aranearum indigenarum liquore asservatarum, et e Museo Lidthiano emtione comparata sunt aliquot egregia specimina Mammalium et Avium. Quae quidem animalia, quum pro sua dignitate non satis apte exponi possent, praeparari a Curatoribus omnia coepta sunt ad novum exstruendum cubiculum, quod etiam scholis habendis inserviet.

Observatorii Astronomici instrumenta integra servantur. Vir Clarissimus BUYS BALLOT illius vacante cathedra praefectus, in scholis suis de astronomia populari apparatus sibi deesse iudicabat ad motum corporum coelestium perspicue explicandum. Hunc petere a Curatoribus, quorum proximis annis inexhausta propemodum erga hoc Observatorium liberalitas fuisset, pro insito honesti et decori sensu non audebat. Rem communicavit cum disciplinae suae alumnis, qui, quum existimarent, hic suum agi doctrinae amorem, contulerunt et suo Praeceptoris tradiderunt plus ducentos florenos, ad comparandum illum apparatus vel ad aliud emendum maioris momenti instrumentum, quod ipsorum nomine et in grati animi memoriam Curatoribus afferretur, Observatorii exstruendi auctoribus prudentissimis. Huic officio non defuturus Vir. Clar. parcius sui quam discipulorum laudator erit. Nos autem ea de re utrosque multum amamus.

De opportunitatibus, quae Medicinae studiosis praebentur pericula faciendi in arte salutari exercenda, lubens commemoro polyclinicum valde florere, maiori puerperarum numero quam antea opem esse latam et apparatus instrumentorum integrum servari. De Nosocomio autem Academico tacerem, nisi succurreret illud: gutta cavat lapidem. Itaque repeto, quod sexcenties audivistis, Nosocomium prorsus ineptum esse ad vires futurorum Medicorum praxeos ope exercendas.

Attamen illud me addere decet quod monet HORATIUS:

• Dimidium facti qui coepit habet.”

Nam coepimus, Auditores! Peritissimi enim, quibus haec res mandata est, Viri non tantum de novo Nosocomio exstruendo diu multumque deliberarunt, verum etiam aedificium chartarum fidei commiserunt, quod parum a perfectione aberit. Constabit illud magni, sed apage ineptias eorum, qui ea, in quibus nihil magnopere requirere licet, parvo parabilia esse censent.

Sed ab his me avocat cogitatio alius Nosocomii, quod, licet cum Academia haud sit coniunctum, ita tamen comparatum est, ut commodis Medicinae studiosorum inserviat. Ophthalmocomium cogito, cuius in hac urbe condendi fons fuit liberalitas Nederlandica, ad leniendos hominum dolores numquam frustra expetita. Hanc autem qui expetiverant, nec tempori nec

labori pepercerunt, ut, quod animo volebant, ad rem effectumque perducerent. In quibus te, Clarissime **SUZZERMAN**, vel primas egisse vel praecipuas, et miramur et non miramur. Miramur, aetatem tuam cogitantes, quae plerosque a rebus agendis avocat. Non miramur, memores vel testes potius iuvenilis illius ardoris, quo tu, Medicorum Traiectinorum Nestor, cuncta commendas, promotes et urges, quae tibi utilia et bona esse videntur. Sed omnium maxime tibi, coniunctissime **DONDEERS**, harum rerum laus et honos debetur. Tu primus in nostra patria mentionem fecisti Nosocomii, in quo unice oculorum morbo laborantibus succurreretur. Quum pluribus, de hoc sensuum nostrorum praestantissimo admodum sollicitis, opem tuleras, ampliorem quaesivisti eruditionis et dexteritatis tuae in usum practicum conferendae opportunitatem. Haec tibi iam parata est. Nemo dubitat, quin ea optime usus sis. Tu autem, Collega aestumatissime, et Academiae Traiectinae et arti tuae salutari et doctrinae medicae in patria nostra, unde frustra te avellere conatae sunt alio invitantium voces, — tu igitur gravissimis et causis et institutis ut decori esse pergas, vehementer opto. Nondum tamen te mitto, Vir amicissime, quem hoc anno Senatus Academiae Traiectinae chirurgiae doctorem honoris causa creavit et Rex Augustissimus ad honoratiorem evehit Ordinem Equitum cruce querna insignitorum. Venit in honoris communionem **VINKIUS** noster, Equitibus Leonis Nederlandici adscriptus. Hos honores Vobis, Collegae optimi, impense gratulamur.

Diximus de studiorum praesidiis, quae quanti quis iure faciat, non tamen in his omnia posita esse putamus. Non solum rebus externis affluere, sed intus potissimum vigere oportet Academiam, id est, in animo uniuscuiusque, cui aliqua cum ipsa intercedit necessitudo, eum esse pulcri bonique amorem, quo ad praeclara quaeque persequenda incitemur. Hunc vigorem nec deesse contendimus neque ita adesse, ut nullus accessioni locus relinquatur. Quamobrem quantulumcumque illud sit, quod accedere posse videatur, id ipsum summo studio minuere conemur. Vos, Viri Amplissimi, quorum virtuti prudentiaeque prorsus confidimus, Regi Augustissimo eos commendetis et Literarum Humaniorum et Theologiae et Iurisprudentiae doctores, quibus Academiae Traiectinae gloriari licebit.

Nos, Collegae coniunctissimi, talium Collegarum possessione ornati, curemus, iis ne exemplo nostro desimus.

Vos, disciplinae nostrae alumni, studiis vigilate severis.

Cunctis denique curae sit cognitio sui, ut, missis iis, quae a tergo sunt, in ea constantius prospiciatur, quae sunt a fronte, si fronte collinari possit.

His verbis ad vos accedo, Iuvenes praestantissimi, qui difficillimos haud defugistis labores, ut voti compotes fieretis. Quam nos delectat adspectus vester, et numerus eorum, qui ad quaestiones e liberalitate regia positas suas nobis obtulerunt commentationes!

De his quae sit sententia nostra, ex Ordinum iudiciis constabit, quae a Viro Clarissimo, qui Senatui Academico ab Actis est, identidem legentur.

Iudicium Ordinis Matheseos et Philosophiae Naturalis.

Ad quaestionem physicam: „Critice exponantur recentiorum physicorum „investigationes de nexu inter effectus, praesertim thermicos et chemicos, „fluxus galvanici atque processum chemicum in apparatu electromotorio,“ duas Ordo accepit disputationes lemmatibus insignitas, alteram: *On peut regarder le galvanisme etc.*, alteram: *Ich fühl es wohl, noch bin ich weit zurück!*

Prioris responsionis Scriptor in tria capita dispertivit opus. In primo egit de effectibus fluxus galvanici, in secundo diversos apparatus electromotorios descripsit, in tertio tandem ad quaestionem ipsam accedit. Laudanda diligentia Scriptor collegit, quaecunque a physicis his de rebus tradita invenit, desideratur autem ordinata rerum expositio et critica, quae rogabatur, ratio in diiudicando experimentorum valore. Plura quoque attulit quae ad quaestionis argumentum minus pertinent.

Melius placuit altera commentatio, in qua Auctor praemissa disquisitione de lege electrolytica Cel. FARADAY et de lege Jouliana circa caloris evolutionem in circuitu galvanico, statim ad quaestionem ipsam tractandam aggreditur, ac singula physicorum experimenta, e quibus numerica relatio

inter effectus fluxus galvanici et processum chemicum in apparatu electromotorio elici potest, critico examini subiecit eo proposito et successu ut pateat, quousque cum principio virium vivarum, quod nostris diebus ad omnes vires physicas extensum est, conveniant.

Si igitur alter relata retulit et satis bene, hic aliena ita agitavit, ut sua fecerit.

Egregiam hanc dissertationem aureo praemio dignam censuit. Aperta schedula nomen prodiit ADOLPHI VAN OVEN, Math. et Phil. Nat. Candidati in Academia Lugduno-Batava, qui examine instituto scriptorem se esse abunde probavit.

Prioris autem responsionis Scriptori honorificum diligentiae testimonium concessit Ordo. Hunc esse patuit HERMANUM KUYPER, Medicinae Studiosum et hoc nomine Philos. Candidatum in Academia Rheno-Traiectina.

Ad quaestionem botanicam nulla Ordini oblata est responsio.

Praestantissime VAN OVEN, si quis alius, tu sane praemio aureo dignus es, qui in difficillimo et gravissimo physices recentioris argumento ita elaborasti, ut Ordinis nostri iudicium nihil nisi laudis significationem contineat.

Haec laus tibi suavissimum sit operae atque studiorum praemium, nummus autem, quo ornaris, perpetuum tibi sit honorifici huius diei testimonium.

Quodsi, ornatissime KUYPER, industria quaestio explicari potuisset, dubitare liceret, uter victoriam reportasset. Quum autem aemulo cedas, laetor, hos secundos honores tibi obtigisse, alumno illius Ordinis cui ipse sum adscriptus. Itaque noli dubitare, quin ego honorificum hoc testimonium tibi eadem voluptate tradam, qua tu illud accipis.

Iudicium Ordinis Theologorum.

Theologorum Ordo hanc solvendam proposuerat quaestionem:

„Christi orationum, a Iohanne relatarum, ea singulatim dicta explicentur, unde apparet, quibus fundamentis fidem sibi habendam niti voluerit conservator.”

Cui igitur quaestioni ut responderetur *senas* accepit ad se allatas disputationes.

Prima symbolum adscriptum habebat Christi dictum: *Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες κ. τ. λ.* Qua lecta commentatione bonum quidem piumque nobis laudandum videbatur, quo ad scribendum se accinxisset Auctor, consilium. Nonnulla etiam monuit, ad Criticen et Exegesin spectantia, bene dicta. Verum balbutiens plerumque eius est oratio, ac subinde puerilis fere. Nec ordinis concinnitate scriptum commendatur, nec interpretandi peritia, nec iudicii vi atque acumine. Imo ita scripsit, ut num quaestionis propositae argumentum et ambitum recte perceperit, vehementer dubites.

*Alter*a allata est commentatio, tesseram habens VIRGILII versum: *Admonet nos et magna testatur voce caett.* Huius valde mediocris, ne quid gravius dicatur, est stilus, et passim grammaticis inquinata vitiis oratio. Quid potissimum sibi voluerit Auctor, subinde lectori vix, aut ne vix quidem satis certo constat. Locorum, qui tractandi erant, enarratio nullam fere probat artis exegeticae peritiam. De *fidei* fundamentis quae statuenda putabat, ea nec satis enucleate ac definite exponit, nec iis, quae afferri poterant, argumentis probanda curat. A dialectica igitur subtilitate quam longissime scriptum abhorret; nec maiorem interpretandi habet laudem.

Utrique disputationi sine dubio *tertia* praeferenda est, quae CALVINI dicto notata cernitur: *Fides in Christi notitia sita est.* Locos enim Iohanneos explicans Auctor, ita optimos quosque et Criticos consuluit et Interpretes, ut *suus* tamen maneret, ac plerumque veras certasque Critices atque Hermeneutices leges prudenter ac solerter adeo sequeretur. Quamquam, praeiudicatis captus opinionibus, ab iis nonnunquam recessit regulis, nec semper sibi satis constitit. Verumtamen ea bona habebat, easque dotes disputatio, ut graviores esse defectus, qui quominus praemio ornaretur vetarent, Ordo doleret. Per nimiam enim factum esse videtur, cuius passim vestigia apparent, Auctoris festinationem, ut haud pauca, quae tractanda erant, Christi dicta aut plane negligeret, aut leviter admodum attingeret. Nec ea, quae singulorum locorum interpretationi ut plurimum tribuenda est laus, *conclusioni* sive *epilogo* tribui potest; quippe quae subiectiva et obiectiva, antecedentia ac consequentia ita male con-

fundat, ut de universa, quae solvenda erat, quaestione, quae scriptori placuerit sententia, varias in partes haud improbabiliiter possis disceptare.

Quarta disputatio, HARTINGII dicto notata: *De question brulante* caett. longe plures, quam quae proxime memorata est commentatio, tractat locos Iohanneos, eosque qualemcumque in ordinem classesque non plane incommode distribuere conatur. Qua in opera magna versatur industria atque intento nihil praetermittendi studio. Verum laudabili huic, qua totum complecti conatus est argumentum, industriae studioque iudicii sanitas non respondet nec subtilitas. Ne enim de contorta dicamus plurium locorum interpretatione, multa admiscet aliena, nec quicquam magnopere ad rem praesentem facientia; iterum iterumque eadem fere, nec tamen sibi semper constantia, repetere non dubitat; nec vero certam disputandi viam sequitur ac rationem. Vel sic tamen tam singularem habet disputatio ac tam eximiam industriae praestantiam, ut dignam eam censuerimus, quae publico laudis ornaretur testimonio.

Quinta, quam iudicandam accepimus, commentatio omnibus notum sibi symbolum sumserat dictum: *Dies diem docet*. Huius quidem Auctor scripti non omnes, quos omnino oportuerat, consuluit quarti Evangelii Interpretes. Nec semper ipsam, quae Christo habenda est, *fidem* satis accurate ab illius vel incitamentis, vel fundamentis distinxisse videtur. Alia etiam nonnulla vel forma habet, vel materia non plane probanda. Sed qualescunque hos defectus magnis Auctor compensat bonis ac virtutibus. In quibus; alia ne memoremus, interpretandi sacram scripturam eximia excellit, pro iuvenili quidem aetate, facultas, quam interpretationis probat nativa simplicitas, ἀπλότης, subtilitas, atque universe re spectatā, bonitas. Quocirca dignam censuit Ordo commentationem, cui aureum tribueretur praemium.

Sexta tandem nobis iudicanda incumbebat disputatio, TERTULLIANI dicto insignita: *Cum credimus* caett. Cuius quidem scriptor non minore, quam qui proxime memoratus est, laude dignus censebatur atque honore. Sed dispari id ratione, nec plane propter eandem praestantiae dotem. Ea enim, qua cernitur *quinta* illa diatribe, accurate atque eleganter interpretandi facultas ac peritia, non plane quidem desideratur, at non ita luculenter apparet in *sexta* hac, de qua quum maxime dicimus, disputatione.

Sed aemulum, quocum plura bona communia habet, hicce superavit Auctor, quod maiorem *dogmaticae* quaestionis parti operam dedit eamque pleniore disquisitione persecutus esse videtur. Quum igitur aureo praemio ipse quoque dignus censeretur, ita eodem loco *quintam* illam ac *sextam* hanc habendam esse disputationem decrevit Ordo, ut utri praemium tribueretur sorti dirimendum permetteretur.

Iusta igitur instituta sortitione *quintam* inter disputationem, cuius auctorem se professus est ac probavit FREDERICUS LUDOVICUS RUTGERS, in Academia Lugduno-Batava Theol. Cand., et *sextam*, cuius auctorem se professus est probavitque ANTHONIUS BALLOT, Theologiae in Illustri Athenaeo Amstelodamensi studiosus, ac Seminarii Teleiobaptistarum alumnus, *sorte iubente*, RUTGERSIO praemium est signatum, idque ita ut BALLOTIUS eiusdem plane honoris socius solemni dato testimonio ac publice declararetur.

Quartae tandem disputationis auctorem se professus est ac probavit IANUS ELIZA MOITZER Ir., Theol. in Academia Lugduno-Batava Studiosus. Cuius igitur industriae, ex Ordinis decreto, honorificum laudis testimonium impertietur.

Apparuit vobis, Auditores, ex iudicio Theologorum acriter de victoria esse certatum, dimidiamque certantium partem magna, etsi non summa singulos, cum laude decessisse.

Tu, dilectissime RUTGERS, sortibus iactis, aureum nummum reportasti. Nihil profecto mirum est nomen tuum in iis commemorari, qui hodie laude et honore ornantur. Ex illa gente es, quae multos tulit, quibus patria gloriatur, viros. Horum instar tu sic in Theologiam incumbas velim, ut Ecclesiae Nederlandicae aliquando decori sis et praesidio. Primitiae placuerunt, spem attulisti exquisitarum frugum.

Praestantissime BALLOT, sors te auro, non iisdem honoribus privare potuit. En nummum argenteum, cuius honorem regia munificentia iure censuit tibi deberi. Probasti, Seminarium Teleiobaptistarum, quamquam discipulorum numero Academiis nostris longe cedens, egregiis tamen florere alumnis. Opto equidem ut aliquando praeclarus sis Evangelii Interpres

apud Teleiobaptistas, qui suis profecto non destituti sunt Doctoribus piis et eruditis.

Tu me tibi devinxisti, Ornatissime MOLTZER. Nam symbolo usus es sententia quadam ex scriptis fratris mei dilectissimi. Quare victoriam, me certe non nolente, reportasses. Sed hic illud a me postulatur, ut exsequar mandata, quae iudicio nituntur Theologorum, optimorum hac in causa iudicum. Itaque accipe honorificum laudis testimonium, quod te ad maiora suscipienda incitet.

Iudicium Ordinis Iurisconsultorum.

Ordo Iurisconsultorum duas proposuit quaestiones:

- I. Exponatur locus iuris criminalis de moderamine inculpatae tutelae cum in historia iuris Romani et Germanici atque patrii, tum collatis inter se iuris hodierni diversarum gentium principiis atque sanctionibus.
- II. Exponatur necessitudo, quae intercedit inter iuris privati tum civilis, tum mercatorii praecepta et oeconomiae politicae disciplinam.

Ad priorem unam tantum accepit commentationem, lemmate inscriptam "*Self-defence as it is justly called the primary law of nature etc*" (STEPHEN'S New Commentaries) qua locus de moderamine inculpatae tutelae primum ex legibus antiquis, dein ex iure poenali hodierno, tandem ratione philosopha copiose illustratur. Iusto latiore disquisitionis historicae campum pervagatus scriptor in expositione iuris recentioris cum patrii tum Francici quaedam non omittenda neglexit, quae tamen omissa non eius esse videbantur momenti ut eximiae industriae et eruditionis nec non acuminis minime vulgaris documenta exhibens disputatio debita palma fraudaretur. Quocirca Ordo praemio regio condecorandum scriptorem censuit, atque aperta scidula, nomen prodiit ADRIANI FREDERICI LUDOWICI GREGORY, in Academia Lugduno-Batava iuris studiosi, qui, instituto examine, se scriptorem nobis probavit.

Ad alteram quaestionem Ordo accepit duas commentationes. Prior in-

scripta symbolo; "*discendae sunt eae artes quae efficiunt ut usui civitati usimus*" (CICERO de Republica) studium haud vulgare et insignem industriam scriptoris prodit pleneque argumentum tractans multa recte disputata continet ita ut, licet sint, quae improbanda videantur nec ubivis acu rem tetigerit scriptor, tamen Ordini digna visa est, quae aureo praemio ornaretur.

Ex scidula adiecta scriptor apparuit seseque probavit GERARDUS WICHERLINK, iuris in Academia Rheno-Traiectina candidatus.

Altera commentatio, inscripta sententia: "*Die Untersuchungen welche man ganz aus uneigennützigem Eifer etc*" (G. HUGO), nimis festinanter elaborata esse videtur, ita ut alia desint alia non satis plene sint tractata, multa tamen continet recte disputata et sagaciter exposita, ita ut Ordo, quamquam aureo eam praemio dignam non censeret, tamen scriptorem publice laude ornandum decerneret.

Scriptor publice evocatus sese prodidit et probavit WILCO IULIUS VAN WELDEREN RENGERS, in Academia Rheno-Traiectina iuris candidatus.

Accedatis, ornatissimi GREGORY, WICHERLINK et VAN WELDEREN RENGERS, ut honore augeamini meritis quaesito.

Ex te, praestantissime GREGORY, si iudicare licet de Leidensibus Iurisprudentiae studiosis, est sane quod Academiae tuae felicitatem praedicemus; sed tum tu, egregie WICHERLINK, qui abhinc biennium in Groningana Academia secundos tulisti honores, nobis praestas Traiectinorum alumnorum virtutes. Singuli praemio aureo ornantur, quod vos, qui tamquam in cursu estis, non alia quam regia via progredi sinat.

Tibi, optime VAN WELDEREN RENGERS, qui exercitatissimo athletae cessisti, honorificum trado testimonium. Dici vix potest, quam gratae mihi tuae sint in hoc certamine laudes. Nam si de tuis in Iurisprudentia progressibus nullum penes me iudicium est, cognovi hoc ipso anno humanitatem tuam et generosos animi sensus et vero Academiae, nostrae omnium almae matris, amorem. Quoties, o bone, postea hodiernae laudis testem adspicis, toties in memoriam redeas, tum operae in hac Academia studiis navatae, tum temporis illius, quod ambo concordiae civium Academicorum promovendae, id est saluti Academiae Traiectinae, hoc anno impendimus.

Iudicium Ordinis Philosophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum.

Ad quaestionem ex historia: „Critica instituatur disquisitio de M. TULLII „CICERONIS vita politica,” Ordo duas accepit commentationes, quarum altera insignita est verbis CICERONIS: „quod turpe est, id, quamvis occultetur, honestum fieri nullo modo potest,” alteri symbolum est sententia EPICHARMI: τῶν πόνων παλοῦσιν ἡμῖν πάντα τὰ γὰρ οἱ θεοί.

Neutra commentatio Ordini probavit eam iudicandi integritatem, ut praemio aureo ornanda videretur. In priori commentatione acerrima est eaque perpetua CICERONIS reprehensio, haud neglectis, quamquam non satis perpensis, recentiorum scriptorum argumentis; in posteriori primas agit amor CICERONIS, non quidem tantus, quantus eius erroribus et vitiis perspicendis effecerit, sed non satis sibi constans, nec magnopere aptus et nexus ex diligentiori tum indolis Ciceroniana, tum temporum illorum investigatione, quamquam hac in parte prioris commentationis scriptor minus etiam satisfecit. Re accurate perpensa, censuit Ordo utriusque commentationis scriptori diligentiae laudem essetribuendam, sed eum, qui verba EPICHARMI opusculo suo adscripsit, aemulo praestare iudicavit, tum sermonis elegantia, tum vero critica variorum CICERONIS locorum comparatione et interpretatione. Quae quidem Ordini sic placuerunt, ut scriptor praemio argenteo ornandus esse videretur.

Venia scidulae aperiendae accepta, mox, instituta etiam disquisitione, scriptorem esse apparuit GUILIELMUM RUDOLPHUM POOLMAN, Theologiae in Seminario Evangelico-Lutheranorum Amstelodamensi Studiosum.

Ad quaestionem de literis orientalibus propositam: „Exponatur, quae „fuerit propria Israëuitarum Theocratiae ratio, et quanam inter hanc et „aliorum populorum veterum hierarchias fuerit similitudo et dissimilitudo,” itidem duae allatae sunt commentationes, quarum una insignita verbis Ps. CXLVII. vs. 19, 20, altera dicto Paulino, ad Gal. IV. vs. 1.

Prioris disputationis scriptor diligenter nonnullorum virorum doctorum vestigia premens, multa ad illustrandam Israelitarum Theocratiam congegit; aliorum vero, inprimis recentiorum, de nonnullis placitis discrepantes sententias neglexit; quae vel in locis quibusdam Veteris Foederis ponderandis,

vel in ipsa argumenti expositione erant difficiliora, aut omisit, aut leviter tantum tetigit, et universe magis externam Theocratiae formam, quam internam eius indolem exposuit. In hierarchiis veterum gentium explicandis plurima ad earum cognitionem necessaria auctori defuerunt, quo factum est, ut minus accurate, tum quae iis fuerint propria illustrare, tum iustam inter has et Theocratiam Israëliitarum comparisonem instituere potuerit. Ergo haec disputatio, quamvis satis bene scripta, et auctoris industria animique pietate probabilis, praemio digna non iudicata est.

Altera commentatio, cui symbolum est locus Pauli ad Gal. IV. vs. 1, doctrinae copia, ingenii acumine et sollertia sese commendat. Non tantum diversas aliorum, etiam recentiorum scriptorum sententias consuluit auctor, sed etiam suo modo, saepe acute, nonnunquam nimis leviter et audacter, diiudicavit, difficultates, maxime in prima argumenti parte, plurimas perspexit, easque tollere conatus est; tum etiam principia et interiorem Theocratiae Israëliitarum naturam pervestigare et explicare studuit. Cum doctrinae copia haud raro tamen quoddam partium studium, cum ingenii acumine quaedam iudicii temeritas coniuncta videtur. Etiam fundamentum Theocratiae historicum et religiosum parum attendit. In fontibus ad veterum hierarchiarum cognitionem adhibendis minus diligens, eas non semper recte exposuit, neque omnia attulit, quae ad iustam comparisonem instituendam requirebantur. Lingua, qua usus est scriptor, vitiis et sordibus non vacat. Cum ergo multa in hac commentatione desiderarentur, aureum quidem praemium ei tribui non potuit; quum tamen multa in ea laudanda essent, mentis alacritas, animi candor, iudicii acumen in commentatione essent conspicua, digna haec iudicata est, ut secundis honoribus ornaretur.

Aperta scidula et instituto examine scriptorem sese probavit HENRICUS OORT, Theologiae Candidatus in Academia Lugduno-Batava.

Vos quoque lubentissime compello, Ornatissimi POOLMAN et OORT.

De quaestionibus ex historia et ex literis orientalibus ita disputastis, ut iudicibus vestris argenteo nummo ornandi esse videremini. Horum precibus annuit Rex Augustissimus. Accipite igitur, qui Principis liberalitati debetur, nummum. Quemadmodum Teleiobaptistarum, sic etiam

Evangelico Lutheranorum Seminario, Ornatissime POOLMAN, est, quod in alumnorum suorum diligentia, sagacitate et progressibus acquiescat, quamquam, Ornatissime OORT, in laetitiae communionem venit Academia Lugduno-Batava.

Vos, optimi Iuvenes, futuri Evangelii Interpretes, qui Literas et Theologiam arcta necessitudine vobis iunctas videri probastis, ex hac studiorum vestrorum amplitudine fructus aliquando capiat et vobis utilissimos et exquisitae coetui Christiano praestantiae.

Iudicium Ordinis Medicorum.

Ad quaestionem, quae sic audit: „Diversae physiologorum sententiae de actione musculorum intercostalium tam internorum quam externorum in respirationis motu historice exponantur et, anatome duce, tum etiam experimentis institutis, critice examinentur;” unum Ordo accepit responsum patrio sermone conscriptum, hoc lemmate insignitum: „In medio tutissimus ibis.”

Auctor huius commentationis opus suum in duas dividit partes, alteram historicam, alteram proprias continentem ipsius investigationes. Priorem, etiam nec completam, nec plane accuratam, et paullo festinantius conscriptam, universe quidem iusta commendat et dilucida expositio, concisa, nec minus acuta censura. In posteriorem multum impendit auctor et curae et laboris. Optimam methodum secutus, diligenti cadaverum sectione ductus, variis experimentis etiam in animalibus institutis, primum partes, de quibus agendum erat, describit; deinde earum motus considerat; tandem ad vires moventes concludit.

Elucet omnino singularis auctoris dexteritas et anatomes peritia. Torsionem, quam vocant, thoracis accuratius investigavit, quam adhuc factum erat. Motus costarum axes bene indicavit. Quodque de diversis physiologorum sententiis in hac commentationis parte profert iudicium, priori elaboratius et conclusionibus e propria disquisitione deductis apprimè accommodatum est.

Quamquam Ordo Medicorum non penitus adstipulatur auctoris censurae, quandoquidem nonnullae conclusiones, quibus innititur, nisi falsae, certe

minus accuratae sunt, laudat tamen eius industriam, assiduitatem et ingeniosam disquisitionem, eumque dignum habet, qui praemio condecoretur.

Aperta scidula et probatione instituta, scriptorem esse patuit ANTONIUM HENRICUM SCHOEMAKER, Medicinae in Academia Rheno-Traiectina Candidatum.

Et iam tu accedas, praestantissime SCHOEMAKER. Commentationis tuae argumentum grave est et difficile. Nam elaborasti in quaestione, de qua principes viri in diversas abeunt sententias.

Nihil itaque mirum rem a te non eo deductam esse, ut Ordini Medicorum prorsus satisfeceris. Verumtamen hoc tibi valde honorificum est, hunc Ordinem, licet a te dissentientem, ornare tamen commentationem tuam hoc aureo praemio decrevisse. Scilicet viderunt te viri clarissimi iusta via progredientem, quae in disciplinis physicis et idcirco in medicina quoque, si non continuo, at sensim paulatimque ad verum inveniendum ducit. Ab hac via diligentissimae investigationis ne umquam deflectas et alia te moneant et vero insignis, qui tibi hodie obtigit, honos.

Tradita sunt praemia. Equidem laudibus egregiorum iuvenum praedicandis alios fortasse dolore affeci, si qui, victi in certamine literario, his intersint solennibus. Si manaret ille dolor ex invidia, ne unum quidem ex hac cathedra verbum ei opponerem. Sed obviam eundum est dolori ex opinione de labore frustra suscepto, de facta temporis iactura orto. Non frustra vires intendistis, o boni, acuistis ingenium, auxistis gravissimarum rerum scientiam, exercuistis iudicium. Publice laudari et volitare per ora virum iucundum est, sed benefactorum conscientia, me iudice, fructu et iucunditate non caret.

Mense proximo novi certaminis Programma affertur, quod a Rectore et Senatu Groningano indicitur. Diligenter illud inspiciatis velim, et pariter atque commilitones, quotquot vobis non cedunt virtute, deliberetis serio num forte manus operi sit admovenda, ut Groninganis constare pergat de Traiectinorum alumnorum progressibus.

Qui magistratum Academicum deponunt, Curatorum, Professorum et alumnorum erga se voluntatem haud silentio premunt. Ego si ex hoc loco, nullis gratiis actis, decederem, mihimet ipsi displicerem. Mihi autem in una eademque causa evenit, quod et delectaret me et dolore afficeret. Alterum cohaeret cum amore Academiae, cuius vigorem intelligentissimi quique iudices avelli non posse existimant a Civium Academicorum concordia. Optavi, ut quidquid exteri in hac animorum disiunctione improbrarent et reprehenderent, tolleretur. Voti mei compos non evasi. Alterum vero, quod me recreavit et refecit, positum est in plurimorum commilitonum benevolentia, amicitia, fide constantissimoque optima consilia mecum ineundi studio. Laetor plerisque omnibus nullum esse dubium, quin perpetuum partium studium ab aetate vestra generosa illa et ad voluntatum consensionem unice apta prorsus sit alienum. His itaque hoc persuasissimum esto, me optantem, ut almae matris amor in *omnium* animis primas agat, notitiae illius, quam cum multis Academiae civibus contraxi, numquam non grato animo recordaturum esse.

Reliquum est, ut Academiae magistratum in successorem conferam, BERNARDUM TER HAAR, Theologiae Doctorem et Professore Ordinarium. Hunc Virum Clarissimum e Regia auctoritate in annum proximum Academiae Rheno-Traiectinae Rectorem Magnificum dico, renuncio, proclamo.

Salve, Vir Magnifice, iterumque salve! Te Rectore, absit mors atra, precor, et ita floreat Academia Traiectina, ut tibi hoc magistratu abeuntium alia fausta sint praedicanda tum hoc, quod symbolo nostro, continetur: nos illustravit Sol iustitiae.

ACTA IN SENATU

A. MDCCCLVIII—MDCCCLIX,

RECTORE PETRO HARTING,

GRAPHIARIO IACOBO LUDOVICO CONRADO SCHROEDER
VAN DER KOLK.

Die 26 m. Martii. Rector Magnificus LUDOVICUS CHRISTIANUS VAN GOUD-
OEVER, a Senatu Amplissimo in cathedram ductus, orationem
habet *de difficultatibus quibus premitur tumorum diagnosi, de erro-
ribus, quibus Chirurgus inde obnoxius est, deque noxiis et peri-
culis, quibus idcirco aegri exponuntur.* Deinde, Academiae fati
enarratis et indicto Certamine Literario, magistratum deponit,
datumque sibi successorem proclamat et salutatur Virum Clarissimum
PETRUM HARTING.

Senatus Graphiarius lectus est Vir Clarissimus IACOBUS LUDOVICUS
CONRADUS SCHROEDER VAN DER KOLK.

Die 20 m. Septembris. Vir Clarissimus FRANCISCUS CORNELIUS DONDEERS,
Medicinae in hac Academia Professor, Chirurgiae Doctor *honoris
causa* creatur.

Die 8 m. Decembris. Vir Eruditissimus AUGUSTUS FREDERICUS ALBERTUS
HARDELAND, Societatis, quae fidem Christianam propagandam cu-
rat, in India Orientali delegatus, Theologiae Doctor *honoris causa*
creatur.

Die 17 m. Decembris. Senatus luget obitum Viri Excellentissimi DANIELIS IACOBI EWIJCK VAN DE BILDT, qui per aliquot annos Curatorum Collegio praefuit.

Die 10 m. Ianuarii. Senatus luget obitum Viri Amplissimi LUDOVICI CRAEYVANGER, qui Curatorum Collegio per longum annorum spatium fuit abactis.

Curatores cum Senatu communicant, Virum Clarissimum THEODORUM GERARDUM VAN LIDTH DE IEUDE, in Facultate Math. et Philos. Nat. Professorem Ordinarium, Regio decreto d. 16 m. Decembris anni 1858 n. 59, propter aetatem septuagenariam rude esse donatum.

Die 28 m. Ianuarii. Senatus luget obitum Viri Clarissimi LUDOVICI GERARDI VISSCHER, in Facultate Philos. Theor. et Lit. Hum. Professoris Ordinarii.

Die 9 m. Februarii. Curatores cum Senatu communicant, Collegio Curatorum a Rege Augustissimo, decreto diei 2 m. Ianuarii n. 59, adscriptum et Praesidem lectum esse Virum Excellentissimum A. G. A. Equitem A RAPPARD, amplissimis in republica maneribus perfunctum.

Designantur quatuor viri, e quibus a Rege Augustissimo Rector in proximum annum eligatur,

Ex Ordine Theologico	B. TER HAAR.
" " Iuridico	I. ACKERSDIJK.
" " Philos. Theor. et Lit. Hum.	I. A. C. ROVERS.
" " Medico	I. L. C. SCHROEDER V. D. KOLK.

Designantur etiam quatuor viri, e quibus Senatus Graphiarius eligatur,

Ex Ordine Math. et Philos. Nat.	C. H. D. BUYS BALLOT.
Ex Ordine Theologico	B. TER HAAR.
" " Iuridico	I. ACKERSDIJK.
" " Philos. Theor. et Lit. Hum.	H. C. MILLIES.

Assessores constituuntur,

Ex Ordine Iuridico	B. I. LINTELO DE GEER.
" " Philos. Theor. et Lit. Hum.	H. G. MILLIES.
" " Medico	G. I. LONCQ, C. IAN. FIL.
" " Math. et Phil. Nat.	R. VAN REEM.

Die 21 m. Martii. Senatus luget obitum Viri Clarissimi IACOBI VAN HALL, in Facultate Iuridica Professoris Ordinarii.

Die 24 m. Martii. Senatus luget obitum Viri Amplissimi IACOBI GERARDI VAN NES, Academiae quondam Curatoris.

Curatores cum Senatu communicant Virum Amplissimum G. I. VAN HOYTEMA, hucusque Curatorum Collegii socium, a Rege Augustissimo, decreto diei 15 m. Martii n. 72, huius Collegii creatum esse Graphiarium.

SERIES LECTIONUM,

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

INDE A PERIIS AESTIVIS ANNI CMCXCCLVIII USQUE AD PERIAS AESTIVAS ANNI CMCXCCLIX,

A PROFESSORIBUS ET LECTORIBUS HABENDARUM,

RECTORE

PETRO HARTING.

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

Physicam experimentalem exponet R. VAN REES, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, hora I.

Mechanicam analyticam R. VAN REES, diebus lunae, mercurii, et veneris, hora XI.

Calculus differentialem et integralem R. VAN REES, diebus martis, iovis et saturni, hora XI.

Chemiam organicam G. I. MULDER, diebus lunae, martis, mercurii, hora XII.

Chemiam practicam G. I. MULDER, quotidie in Laboratorio chemico.

Chemiam physiologicam G. I. MULDER, die iovis, hora XII.

Botanices et Physiologiae plantarum elementa exponet C. A. BERGSMA, diebus lunae, martis et mercurii, hora XI.

Botanicam Historiam plantarum medicinalium C. A. BERGSMA, diebus lunae et martis, hora XII.

Anatomiam plantarum C. A. BERGSMA, diebus et horis, auditoribus commodis.

Oeconomiam ruralem C. A. BERGSMA, diebus mercurii et saturni, hora X, duce compendio suo: *Handboek voor de Vaderlandsche Landhuishoudkunde*, ed. Trai. ad Rhen. 1842.

Excursionibus botanicis singulis hebdomadibus praeerit C. A. BERGSMA.

Zoologiam docebit TH. G. VAN LIDTH DE IEUDE, diebus lunae et martis, hora X.

Anatomen comparatam TH. G. VAN LIDTH DE IEUDE, diebus et horis, auditoribus commodis.

Zoologiam tradet P. HARTING, diebus lunae, martis, mercurii et iovis, hora X.

Zootomiam, Physiologiam et Histologiam comparatam P. HARTING, pro-
vectionibus discipulis, diebus martis et iovis, hora II.

Palaeontologiam P. HARTING, hora postea indicanda.

Exercitationibus zootomicis et microscopicis quotidie praeerit P. HARTING.

Elementa matheseos docebit C. H. D. BUYS BALLOT, ante ferias hiemales
quotidie, hora VIII; post illas, diebus lunae, martis et mercurii, hora VIII.

Stereometriam, trigonometriam sphaericam et algebram C. H. D. BUYS
BALLOT, inde a Kal. Novembribus, diebus mercurii, iovis et saturni,
hora X.

Astronomiam popularem bis per dierum hebdomadem explicabit in specula
C. H. D. BUYS BALLOT.

Astronomiae practicae exercitationibus praeerit C. H. D. BUYS BALLOT,
diebus mercurii et iovis post horam VIII in specula.

Systema chemicum Gerhardtianum dictum exponet I. W. GUNNING, Chemiae
Lector, diebus lunae et martis hora X.

Capita selecta Chemiae privatim docebit I. W. GUNNING, die lunae, hora
pom. VIII—X.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

Theologiae Naturalis, sive Philosophiae de Deo, primum *historiam recen-*
tiozem, tum ipsa *decreta* narrabit H. BOUMAN, diebus iovis et veneris, hora IX.

Historiam librorum Novi Testamenti, sive Introitum in Novum Testamen-
tum, tradet B. TER HAAB, diebus veneris, hora XII.

Hermeneuticen sacram absolvet inchoatam, *Critices sacrae* conspectum subiiciet H. BOUMAN, diebus lunae et martis, hora IX.

Vaticinia Iesariae interpretabitur H. BOUMAN, diebus iovis et veneris, hora X.

Priorem Epistolam ad Corinthios explicabit H. BOUMAN, diebus lunae et martis, hora X.

Historiam Ecclesiae Christianae tradet B. TER HAAR, diebus lunae et martis, hora I, diebus mercurii, hora X.

Theologiam dogmaticam docebit H. E. VINKE, diebus lunae, martis et mercurii, hora XI.

Theologiam biblicam tradet H. E. VINKE, diebus iovis, hora XI.

Ethicam Christianam docebit B. TER HAAR, diebus lunae et martis, hora II, diebus mercurii, hora IX.

Theologiam pastorem s. practicam tradet H. E. VINKE, diebus lunae, martis et mercurii, hora XII.

Puerorum doctrinae Christianae initiis erudiendorum exercitationem instituet H. E. VINKE, die veneris, hora XI.

Exercitationes oratorias moderabitur B. TER HAAR, hora postea indicanda.

Commilitonibus, *orationes sacras* habentibus, praesides aderunt H. BOUMAN, H. E. VINKE et B. TER HAAR, diebus et horis, tum sibi, tum commilitonibus maxime commodis.

IN FACULTATE IURIDICA.

Ius Pandectarum enarrabit B. I. L. DE GEER, diebus martis, mercurii, iovis et veneris, hora XII.

Historiam Iuris Romani tradet B. I. L. DE GEER, diebus lunae, hora XII, iovis et saturni, hora X.

Institutiones Iustiniani interpretabitur B. I. L. DE GEER, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, hora VIII.

Encyclopaediam Iuris exponet B. I. L. DE GEER, diebus martis, mercurii et veneris, hora I.

Ius civile Nederlandicum secundum compendium a se editum docebit I. VAN HALL, diebus lunae, martis, mercurii et iovis, hora I.

Ius mercatorium et maritimum exponet I. VAN HALL, diebus lunae, mercurii et veneris, hora IX.

Rem iudiciariam et rationem procedendi in causis civilibus explicabit I. VAN HALL, diebus lunae, mercurii et veneris, hora X.

Historiam iuris patrii civilis enarrabit I. VAN HALL, die iovis, hora XI.

Exercitiis practicis, a profectionibus instituendis, praeerit I. VAN HALL, altero die mercurii, hora vespertina VII.

Repetitorium de Iure civili et mercatorio instituet I. VAN HALL, diebus et horis, sibi et auditoribus commodis.

Historiam gentium recentiorum politicam tradet I. ACKERSDIJCK, diebus martis, iovis et saturni, hora XI.

Statisticam I. ACKERSDIJCK, iisdem diebus, hora IX.

Oeconomiam politicam docebit I. ACKERSDIJCK, diebus lunae, mercurii et veneris, hora XI.

Disciplinae Iuris naturalis fata et praecipua placita exponet G. G. VREEDE, diebus lunae, mercurii et veneris, hora IX.

Ius publicum Batavum tradet G. G. VREEDE, diebus lunae et martis, hora VIII.

Iurisdictionis administrativae, quae dicitur, selectas causas tractabit G. G. VREEDE, die saturni, hora I.

Ius gentium Europaeum tradet G. G. VREEDE, diebus martis et saturni, hora X.

Ius criminale docebit G. G. VREEDE, diebus mercurii, iovis et veneris, hora VIII.

Codicem Quaestionum criminalium explicabit G. G. VREEDE, diebus iovis, hora X, veneris, hora I, saturni, hora VIII.

A. C. HOLTIUS legitimam vacationem consecutus recitationes nullas edicit; quodsi alia ope iuris studiosis prodesse poterit, eam desiderantibus non aegre accommodabit.

Publicis disputandi exercitiis praeerunt iuris Professores alternis hebdomadibus, die saturni, hora XII.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

Logicam docebit C. G. OPZOOMER, diebus iovis, veneris et saturni, hora II.

Metaphysicam C. G. OPZOOMER, diebus iovis, veneris et saturni, hora I.

Historiam philosophiae veteris explicabit C. G. OPZOOMER, die lunae, hora II et III.

Literas Graecas docebit S. KARSTEN, diebus martis, iovis et veneris, hora XI, tractando Homeri *Iliadem*, Sophoclis *Antigonam*, Platonis *Convivium*.

Idem diebus lunae et mercurii, hora XI, interpretabitur Thucydidem.

Literas Latinas docebit S. KARSTEN, diebus martis, iovis et veneris, hora XII, interpretando Ciceronis *Actt. in Verrem*, Virgilii *Aeneidem*, Taciti *Agricolam*.

Antiquitates Graecas tradet S. KARSTEN, diebus lunae et mercurii, hora XII.

Antiquitates Romanas tradet I. A. C. ROVERS, diebus martis, mercurii et iovis, hora IX, die veneris, hora IX et X.

Historiam Gentium antiquarum enarrabit I. A. C. ROVERS, die lunae, hora I, et diebus mercurii et iovis, hora X.

Literas Hebraicas docebit H. C. MILLIES, tum Grammatica explicanda, tum parte libri Geneseos legenda, diebus martis et iovis, hora I, veneris hora IX.

Literarum Arabicarum initia tradet H. C. MILLIES, diebus martis et mercurii, hora XI.

Antiquitates Israëliitarum explicabit H. C. MILLIES, diebus martis, mercurii et iovis, hora IX.

Cum provecioribus locos selectos *Scriptorum Chaldaicorum* et *Syriacorum* leget H. C. MILLIES, die iovis, hora V, p. m.

Si qui sint, qui *litteris Malaicis* et *Javanicis* operam dare cupiant, eorum studia lubentissime adiuvabit H. C. MILLIES, die veneris, hora V—VII, p. m.

Literas Belgicas et literarum Belgicarum Historiam exponet L. G. VISSCHER, diebus lunae, martis, veneris et saturni, hora X.

Praecepta stili bene Belgici L. G. VISSCHER, diebus lunae, martis et saturni, hora II.

Historiam medii aevi et recentiorum temporum I. ACKERDIJCK, diebus mercurii et veneris, hora I.

Historiam Patriae L. G. VISSCHER, diebus lunae, hora XI, martis, hora XII, iovis, hora XII, saturni, hora I.

Historiam Indiarum Orientalis et Occidentalis L. G. VISSCHER, diebus iovis et veneris, hora XI.

Institutiones paedagogicas habebit S. KARSTEN, die saturni, hora IX et X, partim *metrica* explicando, partim tractando Iuvenalis *Satiras*.

Disputandi exercitationes, alternis hebdomadibus, die lunae, hora I, instituendas, moderabuntur S. KARSTEN et I. A. C. ROVERS.

I. C. SWYGHUISEN GROENEWOUD, quamquam per aetatem rude donatus, tamen studiosae literarum Orientalium iuventuti, quoad poterit et licebit, prodesse lubenter paratus erit.

G. DORN SEIFFEN, Litt. Hum. Lector, praecipua tam antiquarum quam recentiorum gentium historiae facta enarrare, gentesque, quod ad culturae progressus, inter se comparare perget, diebus mercurii et saturni, hora XI aliave commilitonibus magis commoda.

IN FACULTATE MEDICA.

Anatomen docebit I. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK, quater per diem hebdomadem, hora V.

Dissectionibus cadaverum anatomicis, opportuno anni tempore instituendis, praeerit quotidie I. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK.

Physiologiam docebit I. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK, diebus lunae, martis et iovis, hora VIII matutina, die mercurii, hora IX.

Experimentis et indagationibus physiologicis et microscopicis in laboratorio physiologico quotidie praeerit F. C. DONDEERS.

Biologiam generalem exponet F. C. DONDEERS, die mercurii et iovis, hora X.

Pathologiam, sectionibus cadaveris illustratam, tradet F. C. DONDEERS, die lunae, martis et iovis, hora IX, et die veneris, hora X.

Materiem medicam et praecipua *therapiae generalis* capita exponet G. I. LONCA, diebus lunae, mercurii et veneris, hora II; post ferias autem hie- males, diebus veneris, hora IX.

Pathologiam et therapiam specialem G. I. LONCA, diebus lunae, hora VIII, martis et iovis, hora IX.

Exercitationes clinicas in arte medica quotidie moderabitur G. I. LONCA, hora XI, in Nosocomio Academico.

Theoriam artis chirurgicae tradet L. C. VAN GOUDOEVER, diebus martis, mercurii et veneris, hora VIII, die saturni, hora IX.

Exercitationes polyclinicas in arte chirurgica et ophthalmiatricas, diebus lunae, mercurii et veneris, hora IX; *clinicas tum chirurgicas, tum ophthalmiatricas* diebus martis, iovis et saturni, hora X moderabitur L. C. VAN GOUDOEVER, in Nosocomio Academico.

Operationibus chirurgicis, in cadavere instituendis, qualibet oblata occasione, praeerit L. C. VAN GOUDOEVER.

Deligandi exercitationes moderabitur L. C. VAN GOUDOEVER, die lunae, hora V—VII, post meridiem.

Artis obstetriciae theoriam exponet L. C. VAN GOUDOEVER, diebus martis et mercurii hora XII et dimidia post meridiem; morbos puerperarum et neonatorum die iovis, horis VIII atque XII et dimidia.

Exercitationibus obstetriciis practicis praeerit L. C. VAN GOUDOEVER, diebus lunae et veneris, hora XII—II, et ad parturientium lectulos qualibet oblata occasione.

Medicinam forensem exponet F. C. DONDERS, inde a feriis aestivis usque ad d. XV m. Mart, diebus mercurii, iovis et veneris, hora II.

Ophthalmologiam docebit et *exercitationes clinicas in ophthalmiatria* moderabitur F. C. DONDERS, diebus lunae, martis et saturni, hora II, insuper quotidie hora III.

B. F. SUERMAN, quamvis munere suo per aetatem sit defunctus, civibus tamen Academiae qualibet opportunitae prodesse paratus erit.

A. C. OUDEMANS docebit *Chemiam anorganicam* diebus lunae, martis, et mercurii, hora IX.

A. C. OUDEMANS *Chemiam theoreticam*, die lunae, hora X.

C. L. VLAANDEREN docebit *Chemiam analyticam*, diebus iovis, veneris et saturni, hora IX.

C. L. VLAANDEREN *Chemiam pharmaceuticam*, diebus iovis et veneris, hora X.

C. L. VLAANDEREN *Chemiam forensem*, die saturni, hora IX.

I. H. HISGEN, literarum Germanicarum Lector, diebus et horis auditoribus commodis, *Literas Germanicas et Literarum Germanicarum historiam, inde a sec. XVIII, exponet.*

I. VENNING, literarum Anglicarum Lector, *Literas Anglicas docebit, hora auditoribus commoda.*

Bibliotheca Academica diebus lunae, martis, mercurii, iovis, veneris et saturni, ab hora XII ad IV, feriarum autem tempore singulis diebus iovis, ab hora I ad III, unicuique patebit. Museum zoologicum et mineralogicum quotidie patebit.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

DIE XXXI M. DECEMBRIS CIOIOCCCLVIII.

In	Facultate	Math. et Phil. Nat.	14.
"	"	Theologica	205.
"	"	Iuridica	184.
"	"	Phil. Theor. et Litt. Hum. . .	8.
"	"	Medica	58.
			469.

Praeterea in Album Academicum nomina Studiosorum, in Athenaeis studiis operam navantium, relata sunt, eo tantum consilio, ut hic publice progressus probent, et Doctores creentur, quorum:

In	Facultate	Math. et Phil. Nat.	—
"	"	Theologica	14.
"	"	Iuridica	11.
"	"	Phil. Theor. et Litt. Hum. . .	—
"	"	Medica	7.
			32.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA,

A DIE XXVII M. MARTII A. MDCCCCLVIII AD DIEM XXVIII M. MARTII A. MDCCCCLIX.

IN FACULTATE MATHeseOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

- d. 3 m. Iulii. CORNELIUS HUBERTUS CAROLUS GRINWIS, Harlemensis, privatim defenso Specimine Physico-Mathematico, cui titulus: *Over de verdeeling der electriciteit over het oppervlak eens geleiders*, Matheseos Magister, Philosophiae Naturalis Doctor, *magna cum laude*.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

- " 15 " Aprilis. ISAACUS ARNOLDUS LAMPING, ex pago Sprang, publice defenso Specimine exegetico continente *Pauli de praedestinatione decretorum enarrationem*, Theologiae Doctor, *magna cum laude*.
- " 28 " Maii. MURCO NICOLAUS RINGNALDA, ex urbe Ylst, publice defensa Dissertatione de *Oratione Montana*, *Evangelio Matth. Cap. V—VII*, Theologiae Doctor, *cum laude*.
- " 11 " Junii. IACOBUS CRAMER, Roterodamensis, publice defensa Dissertatione Historico-Dogmatica de *Arianismo*, Theologiae Doctor, *magna cum laude*.
- " 18 " " GUILIELMUS ARNOLDUS KONING, ex pago Voorburg, publice defenso Specimine Historico-Theologico de *Gerardi Zutphaniensis vita, scriptis et meritis*, Theologiae Doctor, *cum laude*.

- d. 25 m. Iunii. GISBERTUS HENRICUS LAMERS, Harderovicensis, *publice* defenso Specimine Ethico-Theologico *de Conscientia*, Theologiae Doctor, *magna cum laude*.
- " 26 " " HUBERTUS TER HAAR, Flardingensis, *publice* defensa Dissertatione Historico-Theologica *exhibente Petri Datheni vitam*, Theologiae Doctor, *magna cum laude*.
- " 8 " Dec. HERMANNUS CAROLUS LAATSMAN, ex pago Rheede, *publice* defenso Specimine Historico-Theologico *de Novi Testamenti pericopis Ecclesiasticis earumque origine, indole ac pretio*, Theologiae Doctor, *magna cum laude*.
- " 17 " " CORNELIUS LOEFF, Zwollanus, *publice* defensa Dissertatione Exegetico-Theologica *de Iesu Christo divinam suam legationem vindicante*, Theologiae Doctor, *cum laude*.
- " 25 " Febr. IACOBUS MARENGO ASSINK CALKOEN, ex pago Sloterdijk, *publice* defensa Dissertatione Historico-Theologica *Georgii Cassandri vitae atque operum narrationem exhibente*, Theologiae Doctor, *magna cum laude*.
- " 23 " Martii. EVERARDUS HENRICUS VAN LEEUWEN, Zalt-Boemeliensis, *publice* defenso Specimine Exegetico-Theologico *exhibente Iesu doctrinam de resurrectione mortuorum*, Theologiae Doctor, *magna cum laude*.

IN FACULTATE IURIDICA.

- " 20 " Aprilis. NICOLAUS VAN BEERS, Monachodamensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.
- " 22 " " LEVINUS IOHANNES SELLEGER, ex urbe Batavia, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.
- " 9 " Iunii. EDUARDUS VAN LIER, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.
- " 17 " " FRANCISCUS EDUARDUS EMBRECHTS, ex urbe Padang, *publice* defenso Specimine Iuris Gentium, cui titulus: *Over den invloed van het Europeesche volkenregt op de internationale betrekkingen der Ottomannische Porte*, I. R. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

- d. 21 m. Iunii. IACOBUS LEONARDUS VAN HEECKEREN VAN BRANDSENBURG,
privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.
- " 26 " " IANUS DEKETH, Brielanus, privatim defensio Quaestionibus
Iuris, I. R. et Hod. Doctor.
- " 28 " " GUILIELMUS ANNEUS ASUERUS IACOBUS SCHIMMELPENNINCK
VAN DER OYE, ex pago Voorst, privatim defensio Quaestio-
nibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.
- " 28 " " ROBERTUS CAROLUS NIEUWENHUY, Amstelodamensis, priva-
tim defenso Specimine Iuridico, cui titulus: *Over letteren
requisitoriaal ten dienste der Justitie in Strafsaken*, I. R.
et Hod. Doctor, *cum laude*.
- " 28 " " GUILIELMUS LUDOVICUS FREDERICUS CHRISTIANUS VAN RAP-
PARD, Zutphaniensis, privatim defensio Quaestionibus Iuris,
I. R. et Hod. Doctor.
- " 30 " " GUILIELMUS FERDINANDUS SCHOOK, Gravesandanus, privatim
defenso Specimine Iuris Maritimi, cui titulus: *Over het
Abandonnement*, I. R. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.
- " 30 " " FRANCISCUS GERARDUS VAN BINSBERGEN, ex pago Ochten,
privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor,
cum laude.
- " 30 " " IANUS FREDERICUS VAN ESSEN, ex urbe Delfzyl, privatim
defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor, *cum
laude*.
- " 6 " Oct. IOHANNES IACOBUS METELERKAMP, Rheno-Traiectinus, pri-
vatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor,
cum laude.
- " 7 " " FRANCISCUS KUYPER VAN HARPEN, Amstelodamensis, priva-
tim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor,
magna cum laude.
- " 8 " " IOB HUGO DE WILDT, Amstelodamensis, privatum defensio
Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.
- " 9 " " GEORGIUS WOLFGANGUS CAROLUS DUCO VAN DEN SANTHEU-
VEL, Mosa-Traiectinus, privatim defensio Quaestionibus
Iuris, I. R. et Hod. Doctor.

- d. 11 m. Oct. GERARDUS NOORDINK, Enchusanus, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- " 25 " " FRANCISCUS GUILIELMUS KETJEN, Arnhemiensis, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.
- " 4 " Nov. IOHANNES GUILIELMUS BRONDGEEST, Haganus, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.
- " 24 " " IOHANNES FRANCISCUS COOLEN, ex pago Berchem, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- " 30 " " ANTONIUS ALEXANDER IOSEPHUS CAROLUS SINKEL, ex pago Maarsen, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor, *cum laude*.
- " 14 " Dec. IANUS GUILIELMUS VAN DEN NOORDAA, Dordracenus, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.
- " 17 " " CORNELIUS GERLINGS, IUNIOR, Rheno-Traiectinus, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.
- " 22 " " ABRAHAMUS LENS, Rheno-Traiectinus, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.
- " 21 " Ian. IULIUS IACOBUS VAN MEERBEKE, Mosa-Traiectinus, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.
- " 7 " Martii. PETRUS DELBEEK, Rheno-Traiectinus, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.
- " 9 " " CAROLUS CYPRIANUS GERARDUS DE PESTERS, Rheno-Traiectinus, privatim defensio Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor, *cum laude*.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET
LITERARUM HUMANIORUM.

- " 22 " Maii. GUILIELMUS IULIUS, Rheno-Traiectinus, *publice* defenso Specimine Historico-Literario *de Nicia demagogo et belli duce*, Philosophiae Theoreticae Magister, Literarum Humaniorum Doctor, *magna cum laude*.

- d. 16 m. Sep. IOHANNES ADRIANUS STAMKART, Amstelodamensis, *publice* defenso Specimine Literario *exhibente commentarium in Plauti Mosellariam*, Philosophiae Theoreticae Magister, Litterarum Humaniorum Doctor, *cum laude*.

IN FACULTATE MEDICA.

- " 18 " Aprilis. IACOBUS ANTONIUS MOLL, Haganus, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude*.
- " 4 " Iunii. IOHANNES GODEFRIDUS FRANTZ, Amstelodamensis, *publice* defenso Specimine Historico-Medico *exhibente notiones anatomicas et physiologicas de vasorum systemate apud veteres ad Galenum usque, quasi introitum ad sanguinis circuitus historiam*, Medicinae Doctor, *magna cum laude*.
- " 11 " " FRANCISCUS IACOBUS DUPONT, Roterodamensis, Med. et Art. Obstetr. Doctor, privatim defensis Quaestionibus argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude*.
- " 14 " " HENRICUS GUILIELMUS CRAMER, Amstelodamensis, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor.
- " 25 " " THEODORUS HENRICUS MAC-GILLAVRY, Indo-Batavus, *publice* defensa Dissertatione Physiologico-Medica, cui titulus: *Onderzoekingen over de hoegrootheid der accommodatie*, Medicinae Doctor, *magna cum laude*.
- " 25 " " HERMANNUS LUDOVICUS BRAAM, Nickeria-Surinamensis, privatim defensa Dissertatione Obstetricio-Medica, *continent nonnulla de abortu arte provocato*, Medicinae Doctor, *cum laude*.
- " 25 " " GUILIELMUS VAN WICHEREN, Leovardia-Frisius, privatim defensa Dissertatione Medica *de Medicina vitiis cordis organicis eorumque sequelis adhibenda*, Medicinae Doctor, *cum laude*.
- " 25 " " IACOBUS VAN HOEK, Dordracenus, privatim defensa Dissertatione Chirurgico-Medica de Syphilisatione, Medicinae Doctor, *magna cum laude*.

- d. 2 m. Iulii. NICOLAUS LOBRY VAN TROOSTENBURG DE BRUYN, ex pago Borne, Med. et Art. Obstet. Doctor, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *magna cum laude*.
- " 11 " Sept. HERMANNUS LUDOVICUS BRAAM, Nickeria-Surinamensis, Med. Doctor, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude*.
- " 18 " " GUILIELMUS VAN WICHEREN, Leovardia-Frisius, Med. Doctor, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude*.
- " 22 " " GISEBERTUS HENRICUS VAN EVERDINGEN, Rheno-Traiectinus, privatim defensa Dissertatione Medica, cui titulus: *Over het ontbreken en de rudimentaire vorming van de baarmoeder*, Med. Doctor, *cum laude*.
- " 4 " Nov. THEODORUS HENRICUS MAC-GILLAVRY, Indo-Batavus, Med. Doctor, *privatim* defensio Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *magna cum laude*.
- " 28 " Dec. HERMANNUS SNELLEN, ex pago Zeist, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *magna cum laude*.
- " 18 " Jan. IACOBUS VAN HOEK, Dordracenus, Med. Doctor, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude*.
- " 25 " " GUILIELMUS MARIUS GUNNING, Med. Doctor, Hornanus, privatim defensio Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *magna cum laude*.
- " 27 " " IOANNES GERARDUS IEREMIAS IACOBUS MOL, Naardensis, privatim defenso Specimine Chirurgico-Medico, cui titulus: *Academisch Proefschrift, bevattende een verslag der Chirurgische Kliniek en Polykliniek aan de Utrechtsche Hoogeschool van 1 September 1857 tot 30 Junij 1858*, Medicinae Doctor, *cum laude*.
- " 14 " Febr. AUGUSTUS CAROLUS IOANNES BRESSLER, Rheno-Traiectinus, privatim defensa Dissertatione Physiologico-Medica, cui

titulus: *Over de uitzetting van het hart*, Medicinae Doctor,
magna cum laude.

- d. 9 m. Martii. FREDERICUS GUIILIELMUS MARINUS HOOGENSTRAATEN, Lugduno-Batavus, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude*.

HONORIS CAUSA.

- " 20 " Sept. Vir Clar. FRANCISCUS CORNELIUS DONDEERS, in Facultate Medica huius Academiae Professor Ordinarius, Chirurgiae Doctor.
- " 8 " Dec. AUGUSTUS FREDERICUS ALBERTUS HARDELAND, Societatis, quae fidem Christianam propagandam curat, in India Orientali delegatus, Theologiae Doctor.
-

A C A D E M I A
G R O N I N G A N A.

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

INDE A D. XIV OCTOBRE CIOIOCCCLVIII AD D. XIII OCTOBRE CIOIOCCCLIX

IN ACADEMIA GRONINGANA

DOCENDI MUNUS OBIEBUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

IOSUA IOANNES PHILIPPUS VALETON.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

LUDOVICUS GERLACHUS PAREAU.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE
ET LITERARUM HUMANIORUM.

F. C. DE GREUVE.
I. I. P. VALETON.
G. I. A. IONCKBLOET.

G. HECKER.
C. M. FRANCKEN.

IN FACULTATE IURIDICA.

H. NIENHUIS, Prof. emeritus.
I. H. PHILIPSE.

B. I. GRATAMA.
O. VAN REES.
G. DIEPHUIS.

IN FACULTATE MEDICA.

I. BAART DE LA FAILLE.
F. Z. ERMERINS.

I. HISSINK IANSEN.
I. VAN DEEN.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM
ET PHYSICARUM.

H. C. VAN HALL.
I. G. ERMERINS.
N. MULDER.

G. A. ENSCHEDÉ.
P. I. VAN KERCKHOFF.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

P. HOFSTEDÉ DE GROOT.
L. G. PAREAU.

G. MUURLING.

O R A T I O

DE

**ANTIQUI POPULI ISRAELITICI PECULIARI VIRTUTE
IN DEO COLENDO CONSPICUA,**

QUAM HABUIT

IOSUA IOANNES PHILIPPUS VALETON,

**PHIL. TH. M. LITT. H. D. IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM
HUMANIORUM PROFESSOR ORDINARIUS,**

DIE XIII MENSIS OCTOBRIS A. CIOIOCCCLIX,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM DEPONEBAT.

ACADEMIAE GRONINGANAE CURATORES AMPLISSIMI,
PROFESSORES CLARISSIMI,
CIVES ORNATISSIMI,
OMNES DENIQUE CUIUSCUNQUE LOCI, ORDINIS, DIGNITATIS,
QUI SOLLEMNIA NOSTRA CONCELEBRATUM HUC VENISTIS,
AUDITORES EXOPTATISSIMI!

Elapsus est rursus annus academicus et munere discedenti Rectori incumbit ut, perlustratis omnibus quae per illius decursum Academiae evenere, orbem claudat mox sub novo Rectore denuo percurrendum.

Quo iam officio functurus equidem mori parendum censui deque argumento ex studiorum meorum ambitu sumto pauca coram vobis dicere paravi.

Parum tamen aberat quin a proposito deterrerer difficultate incepti.

Solita sane est ista et ad fastidium fere repetita querela, nec vos defatigabo omnibus iis exponendis quae de imbecillitate mea, de vestri reverentia, de insolentia latine dicendi, de angustiis temporis orationi elaborandae concessi eiusdemque generis pluribus vere et iure disserere possim.

Aliud est quo commovear, quod ut plene declarem iam statim argumentum indicandum est de quo vobiscum agere constitui quodque sponte fere se mihi obtulit.

Inter omnia enim quibus ut operam dem et animus iubet et officium, nihil est quod pluris faciam quam antiquam populi Israëlitici historiam, neque eam ita per se spectatam ut tantummodo facta vel eventus eorumque inter se nexus explicentur. Multo potius inquirendum videtur in locum quem ille populus in tota generis humani historia obtinuerit, exponendum quid in communem humanitatis thesaurum contulerit, quid tandem effecerit ut omnes naturae humanae insitae vires in diem magis excolerentur, itaque totum genus versus finem sibi propositum progrediretur atque contenderet.

Sic enim utique existimo, universum quidem quem conspiciamus mundum auctorem suum, qui in ipso vitam habeat omniaque ex ipso producat, prodere, significare, ostendere, sub se quasi latentem revelare; at quum illius duae sint partes, alteram quam vulgo naturae nomine complectamur, quantum nobis innotuerit, actionis suae insciam esse, alteram vero cui genus humanum inprimis sit annumerandum sui suiue auctoris esse consciam, adeoque humani illius generis esse ut, omnibus cum corporis tum animi ingeniique viribus et facultatibus exerendis, suam cum Deo necessitudinem, Dei in se actionem et efficacitatem magis magisque et sentiat et manifestet.

Nil mihi pulchrius videtur adspectu quam immensum illud opus, quod ab humano genere eoque unum quidem totum efficiente, attamen diversissimas gentes, innumeros homines sua quemque libertate utentes complectente, vel potius ab ipso Deo in illo perficitur. Hic Deum, quem esse et vivere et agere intimo nostro pectori insitum est, non minus praesentem reperimus quam in reliquo sensibili illo et adspectabili mundo. Quam generis nostri historiam explorare ob ipsam illam libertatem sane multo difficilius est quam reliquorum omnium quaecunque sunt in rerum natura investigatio, etsi ne in his quidem vestigia certe libertatis divinae plane desint. Sed modo vel aliquantulum bene perspectum habere liceat, operae pretium erit factum.

In iis autem quae hic primo iam adspectu in oculos incurrunt hoc quoque est, quod singularum gentium aequae ac singulorum hominum diversae sunt dotes, diversae quoque partes, e quibus nihil plane contemnendum, aliud tamen alii longe antecellit.

Iam vero antiquo populo Israëlitico id equidem censeo privum propriumque quod unum omnium omnino praestantissimum est.

Quod quum paulo uberius exponere non alienum videatur, *de antiqui populi Israëlitici peculiari virtute in Deo colendo conspicua* coram vobis dicere in animo est.

Num vero, argumento iam indicato, etiam nunc multis verbis opus erit ad explicandum quare non sine animi commotione ad illud tractandum accedam?

Ecquis enim est in gravissimorum virorum corona verba factururus quin cupiat de rebus de quibus sibi persuasum sit probabiliter dicere et ad persuasionem apposite? Quod quomodo a me fieri possit vix video.

Historiae enim populi Israëlitici mentione facta, quot statim quaestiones oboriantur necesse est de eius fontibus, quos fere solis antiquissimis litterarum Hebraicarum reliquiis constare notissimum est, de singulorum librorum compositione, aetate, auctore uno an pluribus, de fide historica, de ipsa verborum interpretatione, ut taceam omnium gravissimam, sed quae partim alius disciplinae est, de eorum auctoritate divina, quippe qui ab ipso populo et ecclesia christiana sacri habiti sunt.

Quae omnia quamvis gravia si vel maxime hic mittere possim inter harum rerum peritos discutienda, undique tamen assurgentes conspicerem mihi videor quibus nequaquam me probatum iri sperare licet.

Sunt quibus totum hoc historicum genus displiceat, rebus quippe physicis toti intenti, quas solas utiles iudicant, e quibus solis in praesentem nostram conditionem emolumenta quaevis redundatura existimant, quaecunque vero ad historiam pertinent, linguarum scientiam, litterarum studium, morum humanitatisque cognitionem, caetera aut parvi aut nihili faciunt.

Alii historiae studium non respuentes, quid tandem sibi velit quaerunt tota ista philosopha quae vocatur historiae tractandae ratio. In enarratione rerum in facto positarum consistendum aiunt, ultra progredi vetant.

Atque cum his amice conspirant hactenus, caeterum longe ab iis et inter se diversi, tum ii qui litteris inhaerentes scripta illa quae gentium indolis et ingenii monumenta sunt interpretantur quidem nec tamen illam indolem ingeniumque inde elici atque vere cognosci sinunt, tum ii qui quamquam hodie fortasse rariores, nullam esse philosophiam perhibent, nisi quae e summo quodam principio solius ratiocinationis ope omnia deducere et ad rerum universitatis cognitionem pervenire conetur, ipsis vero rebus factisque erudiri nolunt.

Sunt praeterea qui in humani generis historia tractanda methodum ipsam qua singulae partes ad unum revocantur non improbant, sed in rebus diiudicandis et aestimandis aliam plane normam adhibeant, ita ut exempli gratia Israëliticum populum qui sane nec bellicis expeditionibus, nec mercatura nec fabrilis dexteritate, nec artium, modo poësin excipias, nec disciplinarum cultu, nec philosophia, nec politica constitutione excelluit vix aut ne vix quidem ullo loco habeant.

Quod autem populi Israëliti peculiaris virtus in Deo colendo conspicua esse mihi videtur, quomodo denique ab iis ferri posse credamus qui de Dei existentia, natura, cum mundo necessitudine aliquid affirmari posse negent?

Quibus omnibus equidem, sine arrogantia dictum velim, quid respondeam habeo. At non est huius loci neque paucis absolvendum.

Nisi igitur causam relinquere velim, quod, ingenue fateor, mihi religio est, quid restat aliud quam ut in ea tuenda ad vestram, Auditores humanissimi, benevolentiam provochem?

Quemadmodum enim ipse quidquid unicuique sententiae veritatis inest lubens agnoscere cupio, ita magna mihi spes est fore ut vos attenta mente quid in medium proferendum habeam audire velitis et sive recte sive secus dicere vobis videar linguis animisque faveatis.

Populum quemdam universum quum spectamus, vix opus est dictu non omnia quaecunque de eo praedicentur aequae in singulis ad unum omnibus illius civibus esse conspicuae. Sunt semper viri nonnulli prae reliquis eminentes primasque partes agentes, qui partim quidem palam faciant et quasi pronuntient ea quae in reliquorum animis lateant, partim vero eo ipso magna apud suos auctoritate fruentes horum rursus duces fiant totamque cogitandi sentiendique rationem magis minusve regant. De populo autem Israëlítico propterea illud diserte monendum, quod tantum abest ut cultus ille divinus quo omnibus gentibus antecellere dicendus est omnibus omnino Israëlitis sine discrimine adscribi possit, ut e contrario non nisi diuturno et strenuo certamine, etsi multo minus vi armorum quam ingenii mentisque facultatibus, contra repugnantium conatus vindicari et confirmari potuerit. Et vel sic tamen totius populi peculiarem quamdam virtutem in Deo colendo conspicuam celebrare posse mihi videor, quia ille Dei cultus, quamvis multi interdum ab eo defecerint, nihilominus in omnia populi instituta publica et privata, in litteras, artes, totam denique vitam penetravit et vim habuit quam maximam.

Fatendum sane nullam omnino fuisse vel etiam nunc esse gentem omnis religionis plane expertem. Nam quod de populis quibusdam in brutorum fere conditionem redactis, apud quos ne ulla quidem Dei notio inventa sit quique primitivam scilicet generis humani imaginem referre videantur,

nugati sunt nonnulli, hic in censum venire nequit. Quin apud longe plurimos eosque humanitate florentissimos populos non tantum fuit quaedam religio, verum etiam haec cum omnibus vitae publicae atque privatae negotiis magis minusve coniuncta.

Mihi quidem nunc non explorandum est unde hic omnium populorum ad religionem propensus animus extiterit, nec quanam vitiorum quibus religio apud omnes populos nullo excepto laboravit singulis peculiaris vel omnibus communis sit causa. Hoc contendo, populum Israëliticum solum ita Dei cultui operam dedisse, ut si eum e populorum numero tollas, toti humano generi nullus amplius qui hoc nomine dignus sit cultus divinus sit superfuturus.

Quod ut demonstrem, primum quaeso attendatis, Auditores spectatissimi, coluisse Israëlitas Deum omnium quotquot sunt rerum, totius rerum universitatis, *auctorem*. Non excito notissimum nec eo tamen minus admirabile illud, quod in introitu totius librorum Hebraicorum collectionis est: „Initio creavit Deus coelum et terram.” Non urgeo hic significationem unius vocabuli de quo longa sit et sine ullo fructu disputatio. Appello diversissimorum scriptorum testimonia, legislatoris: „Nam sex diebus fecit Dominus coelum et terram et mare et quaecunque iis insunt;” poëtae: „Verbo Domini coeli facti sunt et spiritu oris eius omne eorum agmen;... nam quodcunque ille dixit factum est, quodcunque ille iussit, extitit;” prophetae: „Nonne intellexistis fundamenta terrae?... Sursum erigite oculos et videte quis creaverit haec; qui agmen eorum numero educit et nominatim eos evocat; ob magnas eius vires et potens eius robur nemo deficit;” philosophi sapientiam laudantis et loquentem introducentis: „Dominus me possedit initio eius viae:... quum nulli erant abyssi nata eram, quum nulli erant fontes graves aquis; antequam montes erant positi, ante colles nata eram,” caetera, quibus omnibus non metaphysica quaedam ad scholae leges redacta continetur doctrina de creatione mundi, quibus vero satis patet Israëlitis intimam fuisse persuasionem de Deo omnium rerum auctore et rectore.

Neve quis haec parvi faciat quippe trita et vulgaria omnibusque, etsi multis non placeant, notissima, perpendatis quanti hoc sit aestimandum, quod quum reliquorum populorum quamvis humanitatis et ingenii laude

celebratissimorum nullus haec detexerit, unus populus Israëliticus sensit et intellexit. An putet aliquis omnia illa, mere poëtica, alibi quoque reperiri, quale est illud notissimum Metamorphoseon initium, quod specie sane simillimum, reapse toto coelo diversum est, quippe quod „ante mare et terras et quod tegit omnia coelum” chaos fuisse canat et sic alia plura? Quod igitur frustra aliunde peteret, Israëlitis illud debet humanum genus, quod Deum omnium rerum auctorem cognoverit aut cognitum habere possit.

Ne contra putetis, Auditores, me rem his ita absolutam et ad finem perductam iudicare, ut theologicis quaestionibus nullus locus relinquatur vel metaphysica indagatio plane sit spernenda. Procul dubio in Dei naturam, ipsumque mundi creationis, vel quocunque tandem nomine eam insignire velis, factum, quantum ullo modo fieri possit, est inquirendum; late patet investigationi campus qua haud scio an nihil gravius digniusve sit habendum, modo rectam viam sequaris iustisque utaris adminiculis. Factum illud tum novis argumentis comprobari tum accuratius cognosci at vero nullo modo tolli potest.

Praeterea ut nec impeditur ulterior de Deo disquisitio nec accurata rerum creaturarum legumque quibus tenentur, id est agendi rationis quam Deus ipse in mundo constituendo sequitur exploratio, praeccluduntur tamen gravissimi errores in quos et facile inciditur et multi inciderunt. Nam si Deus vere omnium rerum auctor est, nec mundus ex se ipso suaque vi constat, nec Deus ipse non nisi in mundo et cum eo esse posse censendus est.

Alius quidem erroris ipsi accusantur Israëlitae vel ei saltem ansam dedisse creduntur, quod Deum coluerint ita supra mundum elatum ut opus suum certis legibus adstrictum, caeterum sibi ipsi relictum, tantum quasi e longinquo administret eique fere per exceptionem adsit. Sed frustra, quum omnia, quorum unum hoc allegasse sufficiat: „Nonne coelos et terram ego impleo? inquit Dominus,” ostendant eos Deum cognovisse non longe remotum sed proxime mundo adstantem, vel potius vim suam in mundum ita exerentem, ut ab eo distinctus, non separatus et procul distans dicendus sit.

Haec autem omnia Israëlitae, iterum monere lubet et liceat, non quemadmodum hodie fit et recte fit, ad scholae legem exponebant, sed animi quadam intuitionem persentiebant. Atque hoc totius eorum cultus erat fun-

damentum. Longe enim alia, longe maior haec res est quam ut nudo monotheismi nomine significetur, quem recentissimus scriptor non Israëlitis modo, sed toti Semiticae genti natura scilicet proprium esse falso contendit. Multo minus enim de numero quaeritur quam de qualitate. Dubium autem non est, quin is quem Deum colebant Israëlitaë totius universi auctorem, propter id ipsum quoque iis fuerit mens, spiritum vulgo dicunt, eaque et sapiens et potens adeoque talis qui et vere cultum admitteret et qui coleretur vere dignus esset. Qualem igitur Deum quum omnes reliquae gentes habuerint nullum, luculenter apparet iis religionis speciem quidem atque imaginem fuisse, ipsa religione eas revera caruisse.

Brevissime haec omnia indicare et quasi extremis lineamentis adumbrare conatus sum, Auditores, ut tempori parcerem aliis etiam gravioribus impendendo. Etenim quantopere populus Israëliticus Dei inter homines cultum promoverit, hinc demum patet, quod ille primus atque solus *regnum divinum* in humano genere condendum cognoverit et constituere inceperit. Alia enim est suprema illa Dei potestas, quam physicam fere dicas, cuique res creatae omnes vel invitae sunt subiectae, aliud imperium illud, morale vulgo audit, cui sponte sua et lubens homo se subicere potest et in quo tum ipsius Dei perfectio, quae amore tota continetur, tum hominis in Deum pietas, quae pariter amore tantum cernitur, elucet.

Huius autem regni Israëlitaë imaginem exhibent in *theocratia* illa, quae multos quidem et olim habuit et etiam nunc habet laudatores, multis vero etiam variis nominibus invisae est, ita ut vel hodie, cum alias ob causas, tum libertatis modo civitatis, modo ecclesiae tuendae gratia, eam impugnare necesse habeant. Qua de re si libere profiteri liceat quod sentio, videtur mihi theocratia vulgo non ab adversariis solum, verum etiam a fautoribus minus intellegi, et quamvis vix sperare ausim, eam diligentius expositam omnibus fore acceptam, tenere me non possum, quo minus meam de ea sententiam vobis explicem.

Notatu sane dignum est ne FLAVIUM quidem IOSEPHUM, quem theocratiae nomen excogitasse omnes norunt, rem ipsam, de qua ei agendum esset, recte perspexisse, quippe quam ad regiminis formam retulerit. „Alii enim,” haec sunt eius verba, „monarchiis, alii paucorum dominationibus, alii multitudinibus permiserunt civitatum arbitrium; noster vero legislator

horum nihil quidquam respexit, at quemadmodum quis vi sermoni illata dicat, in theocratiae formam redegit civitatem, Deo imperium et potestatem imponens et omnibus suadens ut ad eum respicerent."

In quibus equidem nunc non reprehendo quod totum hoc theocratiae institutum mosi prudentiae dicam an astutiae acceptum referat, unde fit ut fictione illud fere niti videatur. Nam hoc cohaeret cum universa eius ratione qua incertum esse videtur, num res a se tamquam divinas propositas vere divinas habeat, sed haec nihil ad nos. Hoc urgeo IOSEPHUM theocratiam tamquam regiminis quamdam formam monarchiae, oligarchiae, democratiae equiparare atque opponere, ita ut ex eius mente Deus proprio sensu Israëliti populi rex dicendus sit.

Quam sententiam tantum non omnes qui hac de re scripsere amplexi sunt et decessoris vestigia prementes variis modis excoluere, adstruxere, explicuere. Itaque totum exteriorem cultum divinum aliaque instituta cum ea in concordiam redegere, Deumque proposuere sanctuarium palatii instar inhabitantem, sacerdotibus pro aulicis, prophetis pro legatis, regibus pro vicariis utentem, leges promulgantem, supremi iudicis bellicae ducis partes agentem, atque totius rei causam invenere hanc, ut scilicet idololatria quasi maiestatis crimen gravissimo supplicio plecti posset.

Iam vero, Auditores Humanissimi, vos aliquantum miraturos suspicor, si affirmaverim, horum longe plurima recentiorum auctorum ingeniis vel potius somniis deberi nec antiquis monumentis vel verbulo aliove indicio corroborari, paucissima modo specie cum iis convenire, ita tamen ut aliam explicationem et ferant et postulent. Est tamen ita. Statim enim iam monendum, nullum esse in libris Hebraicis locum, quo Deus revera aut populi Israëliti rex dicatur, aut regia potestas aliaque quae proprie ad regem pertineant, ei tribuantur.

In narratione sane in qua Deus introducit populum Israëliticum invitans ut sibi obediat suumque foedus servet, promissa Dei his quidem continentur verbis: "Et vos mihi eritis *regnum* sacerdotale." At quis ex illo solo vocabulo etiamsi illud ad litteram sumas, rationem concludat Deum ipsum regem agnoscere velle, quum in reliquis nihil tale commemoretur? Aequo iure, id vero est nullo, inde confici potest hierarchiam hic institui, quum tamen nihil aliud spectetur nisi ipsius populi sanctitas, quae ei

communi omnium consensu honori esset futura. Neque de rege neque de sacerdotibus sermo est. Verborum sensus est: „Vos eritis mihi civitas tota quasi sacerdotibus constans et (hoc diserte additur) gens sancta.”

Neque maioris momenti est locus poëticus in carmine quod BILAMO tribuitur: „Deus cum Israël est et in illo [populo] est clamor regis”, id est quo regi acclamari solet.

Gravius sane est quod GIDEON a suis invitatus ut regiam dignitatem eamque haereditariam susciperet, id recusasse fertur hisce additis verbis: „Dominus inter vos regnabit,” quamquam vocabulum hic usurpatum proprie non significat *regnare*, *regem esse* sed universe *imperare*, *regere*.

Eiusdem generis sunt verba quibus Deus, quum Israëlita regem postulabant, ad SAMUELEM usus esse traditur: „Non te respuere, sed me respuere ne in eos regnem,” et ea quae in oratione a SAMUELE ad populum habita occurrunt: „Dominus autem Deus vester rex vester est.”

At si haec verba vel maxime continere concedamus quod iis comprobari volunt, quod equidem utique nego, Deum in populi Israëlitici constitutione politica regis locum obtinuisse, ipsum hoc omnino falso contendere facile demonstratu est.

Sunt enim multi praeterea loci in sacris Israëlitarum hymnis, Psalmis vulgo dictis, in quibus Deo regnum tribuitur. Sed non tantum eorum longe plurimi Dei in omnes totius orbis terrarum gentes regnum celebrant, verum etiam omnes sunt recentiores, id est post introductam inter Israëlitas regiam dignitatem compositi, ideoque si Israëliticam spectarent civitatem, Deum tunc inprimis regem praedicavissent, quum eius regno, humano quippe regno instituto, nullus amplius locus esset. Nisi enim forte ad commentum illud de regibus Dei vicariis recurrere malimus, fatendum est illam Dei apud Israëlitas regiam dignitatem inde a Saülis temporibus necessario fuisse abrogatam, quod tamen merito negant omnes, quia Dei in Israëliticum populum auctoritatem, post constitutum regem humanum, nullo modo mutatam aut imminutam fuisse quam luculentissime patet.

His igitur locis si tantummodo laudibus tollitur Numen divinum, quippe cuius solius sit et in Israëlitas et in omnes gentes regnare, neque sermo est de civitatis regundae forma, facilis et certa erit ratio concludenda, in illis quae e tempore Iudicum excitavimus, populum carpi quidem et re-

prehendi, propterea quod rege postulando ostendat se non omnia a Deo expectare, non omnem in eo fiduciam reponere, sed nihil tradi de constitutione reipublicae.

Quibus omnibus satis manifestum est vulgares de theocratia opiniones parum firmo niti fundamento, uti non magis probanda sunt quae alii de hierarchia sub illa latente calumniati sunt, quippe quae reapse a tota Israëliticae civitatis indole abhorreat et historia teste numquam viguerit.

Fuere autem nonnulli qui servato theocratiae a IOSEPHO invento nomine aut designari opinarentur notionem quamdam, quam philosopham fere dicas quamque apud Israëlitas invaluisse perhiberent, veluti rempublicam et universe ius sacra esse et pietate in Deum tuta servari, aut hoc unum declarari contenderent, legem a Deo esse promulgatam et perpetuo ab eo vindicatum iri. Ingeniosius profecto quam verius haec excogitata; nam ut sint hae quodammodo theocratiae sequelae, ipsa tamen his non absolvitur.

Qualis vero fuerit — nam hoc concedendum est FLAVIUM IOSEPHUM, etsi in re ipsa cui novum nomen dedit definienda et in errorem inciderit et maioribus etiam erroribus ansam praebuerit, aliquid tamen vidisse, — qualis igitur vera theocratia fuerit, obscurum non diu esse potest Hebraeorum scripta sine praeiudicatis opinionibus inspicientibus.

Quod mox luce clarius apparebit modo ad insignem locum redeamus antea iam excitatum, quo theocratiae originem tradi omnes consentiunt. Haec enim sunt Dei ad populum verba: „Ipsi vidistis quomodo erga Aegyptios egerim: sustuli vos alis aquilarum et ad me vos adduxi. Iam vero si mihi obediatis meumque foedus servetis, eritis mihi priva propriaque possessio ex omnibus populis, mea enim est tota terra, et vos eritis mihi regnum sacerdotale et gens sancta.” Videtis itaque, Auditores, sermonem esse unice de obedientia ab Israëlitis Deo praestanda deque foedere eius, antea cum ABRAHAMO pacto, iamiam per MOSEN renovando, religiose servando, quo futurum esset ut, quum caeterae gentes omnes Deo quidem subditae sed ab eo aversae sibi quasi relinquerentur, Israëliticus ille solus Dei esset populus: de Dei regia dignitate, uti iam diximus, de regiminis forma omnino nihil.

Idem continetur pluribus locis per legem sparsis, ubi Israëlitae ad Dei obedientiam incitantur, quos singulos allegare longum est quique omnes eo

redeunt, quod iam ante exitum ex Aegypto tamquam promissum sic expressum reperimus: „Sumam vos mihi populum et ero vobis (non rex, sed) Deus.”

Est itaque theocratia proprie nihil aliud nisi sua Deo maiestas a toto populo adscripta et tributa. Qua in re nonnulla notatu digna sunt, iam diligentius a nobis indicanda.

Et primo quidem videmus hanc theocratiam arcte cohaerere cum iis quae de cultu Deo tamquam omnium rerum auctori et domino ab Israëlitis reddito monuimus. Frustra enim contendunt Israëlitae suum peculiarem habuisse Deum caeterarum gentium diis oppositum. Fuerit iste nonnullorum rudiorum hominum error, ipsa verba a nobis allata: „mea enim est tota terra,” demonstrant eum ab eorum religione vere abhorrere ipsamque populi Israëlitici quae dicitur electionem non impedivisse quo minus totum terrarum orbem Deo subiectum esse agnosceret.

Animadvertendum porro nullam omnino civitatis constituendae regundaeve formam theocratiae repugnare, omnes vero pariter cum ea conciliari posse, uti et historia docet elementa quaedam democratica, aristocratica, monarchica semper in Israëlitarum civitate affuisse, e quibus monarchica quidem praevaluerunt, nec tamen ita ut caetera plane extinguerent. Quamobrem vehementer falluntur qui putant theocratiam Israëliticam tyrannidi favere nec ullum regimen ferre nisi monarchiam absolutam et despoticam. Eodem plane modo apud Israëlitae iusta quaedam auctoritas tributa est sacerdotibus nec tamen eo valuit apud eos theocratia ut vere hierarchia aut oriri debuerit aut orta sit.

Infitiandum certe non est, atque hoc tertium est quod attendamus, theocratiam, supremum illum Dei non in civitate administranda sed in tota populi vita atque animo principatum, vim et efficaciam quamdam in varias res et instituta exeruisse.

In quibus hoc ante omnia commemorandum est, etsi equidem fere reticere mallet, quia omnium maxime theocratiae detractatores in malam partem detorquere consueverunt, quod Israëlitae regem suum, quisquis tandem esset, a Deo electum, sibi datum, sanctum habebant. Quo tantum abest ut regis arbitrio plane relinquerentur et quidquid posceret ille id ei concedere cogerentur, ut ipsi potentissimi reges non minus quam tenuis-

simi eorum subditi Dei lege tenerentur eiusque praeceptis se adstringere deberent, quod quamvis ab utraque parte saepius neglectum, nihilo tamen minus e theocratia necessario profluit.

Huc quoque referendum quod qui in civitate iudices erant constituti hanc quidem dignitatem non a Deo tamquam rege accepisse censebantur, antiquitus saltem a populo ipso eligebantur, sed in iure dicundo se Deo obligatos sentire debebant, nec a iustitia deflectere propterea quod iudicium Dei esse sciebant.

Eiusdemmodi est quod Israëlitae totam quam incolebant terram ipsius Dei, non regio sed vere divino nomine, possessionem esse existimabant, nam quod hodie ex lege Mohammedica regis ius in solum, a subditis inhabitatum, esse perhibetur, nec tamen ab omni parte merito, id apud Israëlitae nequaquam valebat. Hi Deum totius orbis Dominum et reliqua gentibus et sibi, suam cuique populo dedisse regionem agnoscebant adeoque sibi vel in agro colendo non pro lubitu sed ex Dei voluntate agendum esse intelligebant.

Nec terram modo, semet ipsos etiam Dei esse possessionem sentiebant, quod illos umquam regi concessuros fuisse nemo facile convincet. Dei hoc esse iam Dei notio fortasse eos docebat. Sed arctius etiam cohaeret cum populi historia, quod ab ipso Deo Aegyptiorum imperio et vexationibus erepti et in libertatem restituti essent, unde admirabile illud praeceptum quo perpetua Israëliitarum saltem servitus prohibetur: „Nam servi nati sunt, quos ex Aegypto eduxi, ne venduntur in servitatem.”

Hoc itaque theocratiae caput est atque summa, quod Israëlitae in omnibus rebus totaque vita Dei numinis atque maiestatis ratio erat habenda, quod omnia ab eo pendere sentiebant, omnia quoque ad eum referre et ad eius voluntatem redigere obstringebantur.

Sed hoc ipsum quid aliud est, nisi regnum divinum non politicum illud sed morale, quo arctissima homini cum Deo intercedit necessitudo, quo igitur omnis religio, omnis Dei cultus continetur.

Huius autem regni divini, cuius theocratia Israëlitica imaginem exhibet, vis praecipue cernitur in *lege* illa quae a Mose originem et nomen habet, quamque florentissimis reipublicae Israëliticae temporibus, etsi fortasse non in singulis accuratissime observatam, vixisse omni dubio caret. Suos es

nacta est omni tempore admiratores, nec tamen paucos habuit qui in ea alias aliud reprehenderent. Inter quos omnes quum paucissimi recte perspexisse videantur quae nuno de ea praedicavi, haec paulo uberius pertractare mihi liceat.

Nimirum notissima est et apud omnes fere recepta legis Mosaicae in tres partes, moralem, civilem, caerimonialem divisio, quam tamen ut in antiquissimis monumentis nequiquam indicatur, numquam mihi placuisse fateor. Nam ut praetermittam difficillimum saepe esse, si ipsum legum contextum perlustremus, tria illa genera a se invicem distinguere, et obedientiam praeceptis civilibus quae dicuntur iisve quae unice caerimonias spectare iudicantur praestitam iam morale quid esse, unde quoque fiat ut Israëlitae ad utraque observanda saepissime argumentis moralibus incitentur, hoc imprimis mihi urgendum videtur, omnia illa cuiuslibet generis praecepta multo minus externas actiones spectare quam internos animi sensus adeoque totam legem, quae vere una est unumque spirat animum, indolem habere omnino moralem.

Mirum fortasse accidet multis hoc de illa lege iudicium, quum contra, ubi eam religionis habita ratione considerant, hoc potissimum in ea culpandum habeant, quod lex sit, quippe quae non possit nisi agendi rationem praescribere, animi vero affectiones intactas necessario sinat. Et parum quidem verissime. Nam ut animus ad bonum honestumque impellatur, verba nihil valent, factis opus est quae sua vi hominem agant atque incitent. Sed hoc non est quod quaeritur et ad hanc normam ne perfectissima quidem doctrina moralis, sive Christianae sive philosophae cuidam hanc laudem tribuas, ab omni parte satisfacere potest.

Tota res quae nunc agitur huc redit, utrum Israëlitica illa lex talis sit, quae peragendis iis quae praescribat plane expleri possit, an vero etiam mentem animumque spectet, quibus quis in agendo ducatur, e quibus igitur tamquam e fonte omnes eius actiones profluant. Posterius unice probandum esse paucis demonstrabo.

Et primo quidem, quod supra iam innui, per totam fere legem inculcatur Israëlitis, eam quippe a Deo sancitam sancte iis observandam esse, ut Deo fidem et obsequium praestent, quin nonnullis praeceptis iisque interdum res mere externas spectantibus peculiare additur incitamentum ex

eorum cum Deo necessitudine petitur: „Sancti estote quia ego sanctus sum.” Non latet me et hoc quibusdam morum doctoribus non placere, quippe qui postulent bonum ne propter Deum quidem, sed unice propter se ipsum perfici. At vel missa quaestione num summum bonum alibi quam in Deo inveniri queat, nemo infitias ibit legem quae bonum Dei causa perficiendum praescribat vere moralem esse dicendam.

Idque eo maiorem vim habet, quod illa Dei observantia non inde tantum originem ducere debebat, quod Deus omnium bonorum fons esset et auctor, ita ut eum lucri modo atque emolumentum gratia colerent Israëlitaë. E contrario quod in Deuteronomio plus semel quasi in fronte legis scriptum est, merito existimatur eius mentem exprimere: „Diligito Dominum, Deum tuum, ex toto pectore et toto animo et omnibus viribus,” unde satis apparet Israëlitas non nisi sincero amore in Deum ductos ei obedientiam praestare debuissent.

Accedit quod erga homines quoque eadem benevolentia esse debebant; nam et in ipsa illa lege Mosaïca reperitur illud: „Diligito proximum tuum aequè ac temet ipsum,” quod sane populares modo et qui fratres dicuntur spectat, satis tamen ostendit aliquanto plus quam externas actiones lege ab Israëlitis postulatum fuisse. Quo etiam pertinent praescripta de misericordia erga pauperes, viduas, orbos adhibenda.

Nec tam arctis finibus ac saepe creditur ista benevolentia circumscripta erat, cuius rei hoc argumentum protulisse sufficiat, quod saepius iubet lex peregrinos, qui sane ab extraneis distinguendi et potius hospites dicendi sunt, bene habere. Haec inter alia legis verba sunt: „Quando versabitur apud vos hospes in terra vestra, ne vexatote hospitem; indigenae similis vobis esto hospes et diligito eum aequè ac temet ipsum, nam hospites fuistis in terra Aegyptiaca: ego Deus sum vester.”

Aliud est quod attendamus. Etenim si legi verè propositum esset externas modo actiones regere, non tantum valde manca et imperfecta esset, quippe quae taceat de sexcentis quae quotidie usu venire possint, sed non pauca quoque praecepta contineat quae omnino non intelleguntur nisi sumamus iis quasi uno specimine principium aliquod indicari a quo tota quaedam agendi ratio pendere debeat. Huius generis sunt mandata de bove arante non capistrando, de hoedo in lacte matris non coquendo, de ave

non simul cum ovis vel pullis e nido capienda, de extremo agri angulo non demetendo, similia multa, quin iis quae de iure talionis lege statuta sunt, multo magis mihi videtur caveri ne quis iusto maiori poena afficiatur, quam ipsa poena quae infligenda sit definiri.

Plura adducenda habeo quae omitto ne vestra patientia abutar. Unum restat quod omittere nequeo, paucis tamen attingam. Si quid enim est quod ab illa legis indole morali alienum esse, quin multis ei repugnare et obesse videatur, sunt sine dubio praecepta illa quibus minutissima quaevis de locis, personis, temporibus sacris deque caerimoniis in Dei cultu externo observandis statuuntur, de quibus tamen sponte aliam sententiam feremus, modo hoc teneamus ea omnia revera esse symbolica.

Longa sane esse possit de symbolorum natura et vi disputatio. Ex mea quidem sententia comparanda sunt symbola cum tabulis pictis, quibus res quaedam imaginibus repraesentantur, ita ut proprie nulla indigeant explicatione, sed ipso adspectu ad mentem contemplantium quasi loquantur, quum qui in eas oculos coniciant ipsas res intueri sibi videantur. Quae-nam autem Israëlitae et quam distincte in symbolis suis viderint nobis nunc saepe difficilius dictu est pro illorum cogitandi sentiendique rationis a nostra diversitate. Nonnulla tamen satis certa sunt. Sic in sacrario, olim tabernaculo, dein templo Hierosolymitano, non regis palatium, ut hoc strictim moneam, sed ipsum praesens Dei numen quasi in medio populo degens adspiciebant, in sacerdote maximo, ornatiore vestitu induto, totum populum quasi in unum coniunctum, sanctitatis nota insignem, Deum adeuntem, in variis sacrificiorum generibus iam honorem Deo habitum, iam gratum erga Deum animum pro beneficiis, iam peccata deleta et amicitiam cum Deo redintegratam, in cibis vetitis, in munditie corporis, vestium, domuum, in lustrationibus, aliis multis sanctitatem qua se ornatos et conspicuos esse deceret.

Itaque haec omnia quamvis accurate et non sine quadam severitate praescripta multo minus propter se ipsa quam propter id quod significabant erant statuta eandemque ac reliqua omnia spirant indolem moralem. Et omnia simul conspirant ad regnum illud divinum, quod theocratia erat conditum, confirmandum, stabiliendum, perficiendum.

Non ignoro, Auditores, esse quaedam quae nonnullis videantur dictis

meis obici posse, quorum fortasse gravissimum hoc est, quod prophetae aliique viri praeclari non raro externum Dei cultum parvi faciant, quin populum graviter reprehendant ob nimiam in eo diligentiam, quippe cum animi perversitate moribusque corruptis saepe coniunctam. Et sane sunt multi huius generis loci, veluti Iesaianum illud: „Quo mihi copiam sacrificiorum? inquit Dominus, satiatum sum holocaustis arietum et pinguedine bouum saginatorum, et sanguine iuvenorum et agnorum et hoedorum non delector.... Novilunia vestra diesque festos odit animus meus, sunt mihi onus quod ferre me taedet. Et quando manus versus coelum expanditis, oculos a vobis avertō; quando multas funditis preces non audio; manus vestrae sanguine madent. Lavamini, purgamini, removete scelera vestra ex oculis meis: absistite malis, assuescite bonis; quaerite iustitiam, reparate violentiam; ius reddite orbis, causam agite viduarum.” Sed prae caeteris lubet maiorem partem excitare carminis pulcherrimi quod ASAFI nomine inscribitur, quodque cum difficultate simul ea continet quibus haec solvatur. Post introitum Deus „pios suos cultores qui per sacrificia foedus suum pangunt” convocari iubet hosque sic alloquitur: „Non ob sacrificia tua [mi popule] te reprehendam et holocausta tua perpetuo ob oculos sunt.” Per se itaque hae caerimoniae non improbantur, quod mox etiam clarius patebit. Sed ne quis, illo inprimis tempore, ea plaris quam par est faciat additur: „Non sumam e domo tua iuvenum, ex ovilibus tuis hoedos; nam meae sunt omnes sylvarum ferae, bruta in montibus sexcentis; cognitas habeo omnes montium aves et animantia agri possideo. Si esuriam non tibi dicam, nam mea est tellus et omnis eius copia. Num comedam carnem taurorum aut sanguinem hoedorum bibam?” Omnium rerum auctori atque domino profecto nihil umquam deesse potest. Quae autem nunc sequuntur vulgo minus intelleguntur et in alienum sensum torquentur ne, ut aiunt, toti carminis menti repugnent, sed omnino ad litteram accipienda sunt: „Offer [utique] Deo sacrificia eucharistica et persolve Supremo vota tua.” Conceditur nempe piis Israëlitis ut sacrificia illa quibus Deus quidem non indigeat offerant tamen atque sic divini favoris sibi conscii fiant, quare et adicitur: „Et invoca me in anxietate et redimam te et honorem mihi tribues.” Iam vero perventum est ad ea in quibus tota vis et summa carminis cernitur: „Sed improbo dicit Deus

(quod igitur piis cultoribus non dixit): Quo tibi instituta mea enarrare et foedus meum in os tuum sumere? Tu quidem odisti disciplinam et verba mea pone te reiecisti." Et post multas exprobrationes quas praetermitto in hanc denique sententiam exit carmen: "Qui sacrificium eucharisticum offert, mihi honorem habet et qui animum ad suam viam advertit ei salutem Dei experiundam dabo." Apparet igitur externum Dei cultum proprie non postponi internae Dei reverentiae, sed eorum tantum rei cultum qui perversis atque improbis actionibus ostendant, se illius vim atque significationem non amplius capere: vana igitur haec cultus divini species, cui veritas omnis deest, respuitur et damnatur. Hoc autem valet de omnibus locis, ubi circumcisio, ieiunia, alia sollemnia reprobantur aut in sensum spiritualem flectuntur. Tota res huc redit, omnia illa quum symbolicam vim habeant, tamdiu modo valere quamdiu hanc vim servant: ut primum vero Israëlitae illius obliti eamve spernentes in nudo signo haerent, caeterum vita sua animum a Deo aversum prodant, necessario fieri prorsus irrita.

Idemque fere observandum de iis libris, carminibus, capitibus in quibus cultus Dei externus omnino non, ipsa lex raro memoratur, pietas tamen in Deum omnesque virtutes inde manantes commendantur quorumque auctores ideo censentur a theocratia aversi fuisse vel eam nihili aestimasse, quod scilicet magnam in laudem iis vertitur. At qui sic rationem concludunt temere agunt, quod singulatim nunc ostendere tempus vetat; univarse animadvertendum hos auctores tantummodo alios, si ita loqui liceat, vitae humanae orbes periodosve respicere et theocratiam veram illam non respuere sed eius principia iis aliter applicare.

Iam vero, Auditores Spectatissimi, roget aliquis qui me audiverit pro virili demonstrantem Israëlitae ita Deum totius mundi auctorem et rectorem coluisse, ut eius maiestatis in tota vita rationem habendam eiusque voluntati lege expressae obtemperandum sibi persuasum haberent, — roget igitur aliquis num illa Israëlitarum religio mihi ab omni parte absoluta et perfecta videatur, ultra quam progrediendum omnino non sit. Mihi quidem profecto non videtur, idque ob duas potissimum causas.

Prima haec est, quod ubicunque vere egregium quid, cuiuslibet tandem sit generis, inter homines in lucem prodit, hoc tamen ita fiat ut temporis,

populi, aliorumve momentorum indoles in eo expressa cernatur, unde fit ut vel praeclarissimum quodque ubi ab aliis excipiat ad horum rursus usum ut ita dicam accommodari debeat.

Altera vero haec quod regnum illud divinum, quod summum bonum est omniaque bona complectitur, necessario intra ipsius populi Israëlitici fines contentum fuerit. Quod si Israëlitis vitio vertatur iniuria fit. Immerito enim accusantur quasi ita se populum a Deo electum habuerint ut omnes omnino gentes exclusas et reiectas iudicarent. Fuit hic posteriorum temporum error dicam an culpa, quum divino spiritu non amplius agerentur et antiquae religionis non nisi vana species superesset: ex ipsa religione nequaquam profluit. Hoc vero maxime admirabile est in illa religione, ut id quod populus Israëliticus ipse efficere non potuit, ad quod efficiendum non vocatus fuit, aliquando tamen futurum certissime speraret.

Vates enim praestantissimi omnes tempus venturum et praevidebant et praedicebant, quo omnes totius orbis gentes ad illud regnum divinum accederent et confluerent. Cuius rei ex innumeris documentis hoc unum allego antiquissimum vaticinium: „Postremo tempore constitutus erit mons templi Domini in capite montium et elatus erit supra collibus et confluent ad eum omnes populi, et venient magnae gentes et dicent: Agite adscendamus ad montem Domini, ad aedem Dei IACOBI, ut doceat nos vias suas et incedamus in semitis eius; nam ex Zione veniet lex et verbum Domini ex Hierosolymis” et quae sequuntur, unde satis apparet Israëlitis persuasum fuisse suam religionem vere ad universum pertinere genus humanum.

Atque sic perventum est, Auditores Humanissimi, ad id quod in Israëlitarum cultu divino maxime sublime et excelsum est. At hic quoque mihi subsistendum est omniaque omittenda quae ad illud explicandum et illustrandum faciunt, ne temporis mihi ad dicendum concessi fines nimis proferam neve forte in aliena vagetur oratio mea.

Huic igitur finem impono uno addendo in quo tota fere se contrahit. Etenim spem illam, quae aliquanto plus quam spes fuit, non fefellit eventus. Atque haec laus, haec gloria est populi Israëlitici, quod praeparaverit et quasi germine in se continuerit, ita ut ex eo solo originem ducere posset, illum Dei cultum quem genus humanum accepit a IESU CHRISTO.

In Academiae nostrae fatis enarrandis, Auditores Spectatissimi, iam statim in plura incidimus quae quo minorem narrationis praebent materiem eo magis nobis gaudio sunt, quippe in quorum felici statu annus elapsus nullum intulit damnum.

Gaudemus igitur Regem Augustissimum, quem litterarum et disciplinarum fautorem et Academiae nostrae amicum semper se praestitisse novimus, cum Principe Arausiaco totaque regia domo valere et florere, patriamque nobis carissimam bellis ab aliis Europae gentibus gestis non fuisse involutam, ita ut ubique pacis artibus omnibus, quae populo decori sunt et emolumento, perpetuo opera dari potuerit.

Laetamur pariter nec in vestro Collegio, Academiae Curatores, Viri Amplissimi! quidquam mutatum esse nihilque vos impedivisse quominus Academiae curae vestrae commendatae eo studio prospiceretis quo animus vester aequae ac persona quam geritis vos iubet.

A Viro autem Amplissimo WICHERS nuper iterum publico suffragio ad Ordines Generales delegato nihil aliud nisi ut hoc quoque nomine Academiae nostrae non minus quam totius patriae commodis inserviat, nobis optandum, sperandum, expectandum est.

In Academico Senatu paucas modo mutationes locum habuisse gratissimum quoque nobis accidit. Nemo morte nobis ereptus est quamquam plurimi nostrum brevius diutius levioribus, Vir Clarissimus IONCKBLOET per complures menses gravissimo morbo, a studiis suis et lectionibus fuerint detenti.

Sed amisimus Collegam coniunctissimum VAN BONEVAL FAURE, quem Leidam proficiscentem votis nostris prosecuti sumus quemque ibi laetissima sorte frui nostrumque memorem esse optare non desinimus.

Cathedram ab eo vacuam relictam tu iam obtines, Vir Clarissime DIEPHUIS! quem nuper collegam salutavimus novum tibi munus gratulantes. Quid festo hoc die praeterea dicam quem primum inter nos celebrare tibi contingit? Iterum iterumque eum nobiscum celebres atque ita celebres ut tibi in annos laetior evadat celebratuque videatur dignior!

Nec aliud tibi exoptandum habeo, amicissime VAN BEES! cui ordinarii Professoris munus gratulor. Muneris nomen mutatum in te nihil mutaverit; utinam ex illo munere in diem uberiores laetioresque colligas fructus!

Quidni tibi quoque, amicissime HOFSTEDE DE GROOT! qui ineunte aestate tricesimum muneris tui Professorii annum exactum celebrasti meris gratulationibus adire possum? At te intuenti longe alia mihi in mentem veniunt quae vellem ne in memoriam essent revocanda quaeque vel me tacente recordamur omnes. Nec tamen multis ac miserabilibus verbis acerbum dolorem renovare iuvat. Pro amicitia nostra omnes tecum luximus dilectissimam uxorem; ut tu ipse cum pluribus nostrum et mecum ipso, cognatis, affinibus, carissimis capitibus orbatis, luxisti. O beati terque beati quicumque nostrum dulcissimos amicos morte nobis ereptos cogitatione prosequentes dicere possunt: „Non periire: praeivere nobis!” Beati terque beati quicumque nostrum noverunt et in suo animo vitaeque experti sunt esse in hoc morti devoto genere humano arripienti cuivis datam vim vitam, quae nec calamitatibus frangi nec ipsa morte extinguere possit!

Caeterum, Collegae honoratissimi! academicorum tantum fatorum enarrandorum officium mihi est impositum, quod mecum reputans non domestica omnia quae nobis singulis accidere, quantivis demum nobis sint momenti, recensenda existimavi. Utinam illa omnia, prospera adversa, laeta tristia, ita a nobis sint excepta ut in verum nostrum, atque sic quantum fieri possit in Academiae quoque lucrum ea converterimus.

Ad Academica itaque revertor. Varia studiorum et institutionis academicae subsidia publica, bibliotheca, musea, praeparatorum et instrumentorum physicorum, chemicorum, anatomicorum, obstetriciorum, pathologicorum, physiologicorum, microscopicorum quaeque agriculturae inserviunt collectiones, hortus botanicus, nosocomium, illa omnia in ea versantur conditione quam a diligentia eorum quorum curae commissa sunt expectari licet. Saepius etiam subauditur querimonia non semper id pecuniae in ea impendi posse quo aut ad aedificia emendanda aut ad ipsas collectiones augendas et amplificandas opus sit. Dolendum praesertim quod ob istam pecuniae inopiam ex egregia illa librorum Wolthersianorum qui his ipsis diebus publice distrahuntur collectione non maior numerus in Bibliothecae Academicae incrementum coëmi possit. Fit tamen quod aliquo modo fieri potest et Bibliotheca inprimis identidem donis augetur ob quae et hac occasione gratum erga donatores animum significare iuvat.

Caeterum neminem nostrum latet ex illis omnibus externis subsidiis,

etsi nequaquam parvi sint facienda, non unice pendere disciplinarum cultum et Academiae gloriam. Non semel usu venit ut in angustissimis rebus praeclarissima quaeque sint peracta. Nostrum igitur est quotquot disciplinis colendis operam damus, omnibus viribus anniti ut quidquid aliunde deficiat per nosmet ipsos compensemus et expleamus. Qua in re quid singuli nostrum, Collegae honoratissimi! praestiterint, meum non est recensere. Nemo tamen aegre feret, imo omnes expectant me tibi, coniunctissime FRANCISCE ZACHARIA ERMEBINS! operis in paucis eximii, Hippocraticorum librorum voluminis primi editionem absolutam gratulari. Utinam tibi contingat eorum quae reliqua sunt editionem feliciter ad finem perducere atque sic exemplo tuo non tuis solum verum nostrum omnium discipulis ostendere, quid valeat improbus labor cum ingenii acumine et doctrinae elegantia coniunctus!

Facilis mihi est ita a docentibus ad discipulos transitus. Ex Academiae nostrae studiosis tres hoc anno morte occubuerunt: TEYUS BUMA, Kollumensis Frisius, Litt. et Theol. stud., GERARDUS ANTONIUS SLOET, Zutphania-Gelrus, Iur. Cand., et IANUS CONRADUS WILDERVANCK, e pago Aduard Groninganus, Med. Stud., quorum obitus parentibus, cognatis, amicis luctuosissimus neminem nostrum non commovit. Est sane quod gaudeamus, quod his postremis mensibus, quum innumeri cives nostri et circumiacentium regionum incolae morbis laborarent vel etiam nunc laborent, et defunctorum in hac urbe numerus quaque hebdomade sueto numero duplo aut fere triplo maior sit, iuventus nostra academica non tantum nullum damnum sit passa, verum etiam impedita non sit quominus ad hunc Academiae diem natalem cum aliis ludis tum festiva per urbem illustrem processione celebrandum se accingeret. Et vel sic tamen, Iuvenes praestantissimi, carissimi commilitones, e medio vestro abreptos quum recordor, quot subeunt cogitationes quae vel invitis nobis se obtrudunt, quot mihi voces audire videor gaudentium strepitu altius clamantes et nos hortantes ne voluptatibus toti dediti acerbos nobis paremus dolores, monentesque ne laudes quidem diligentissimo labore partas a morte nos tutos servare et interdum paucorum modo dierum intervallo nos separari a sepulcro. Quae quum ita sint, optimi Adolescentes! o utinam et vos et nos omnes quotquot sumus, summo studio id unum appetamus, ut si forte maturius vel

quacunque tandem hora hinc avocemur, nec vita nobis poenitenda nec mors timenda sit! Atque his quoque optimum Academiae nostrae, nam ad hanc hodie mihi omnia sunt referenda, praesidium inest. Sint licet diversae de commodis Academiae promovendis sententiae, ineant alii alias vias, vetera tenaciter asserventur, nova cupide arripiantur, modo nos omnes, cives academici, aeterna sectemur, modo nos omnes veritati et virtuti, non nomine sed re, non ad speciem sed vere studeamus, quidquid porro accidat, Academia nostra, quod omnium in votis est, salva et incolumis stabit.

Iam vero tempus est deponendi muneris quod per annum gessi. Atque lubens id facio, quemadmodum credo omnes qui ante me fuere Rectores fecisse, qui postea erunt facturos, nam onus plus uno nomine est gravissimum. Nec tamen deponam nisi gratis actis omnibus huius Academiae quocunque tandem loco civibus, quorum humanitas me sustinuit onusque quod subieram levius reddidit, Vobis praesertim, Collegae benevolentissimi! qui mihi rem meam pro viribus agenti auxilio fuistis. Si quid autem a me minus recte sit factum aut dictum ignoscatis quaeso Vobisque persuasum habeatis me Rectorem omni studio operam dedisse, privatum in posterum quoque daturum ut, quidquid mihi contigerit, vestram colam amicitiam et saluti consulam Academiae nostrae.

Cui quod bonum, faustum, felix, fortunatumque sit; electum a Rege Augustissimo in annum proximum, Virum Clarissimum, in Facultate Iuridica Professorem ordinarium, BERNARDUM IANUM GRATAMA, Academiae Rectorem dico, renuntio, proclamo.

Salve igitur, Vir Magnifice, nec eo tamen minus coniunctissime! Faxit Deus Optimus Maximus, a quo solo omnia nobis bona sunt expetenda, ut annus magistratus tui Tibi, Academiae, Patriae salutaria quaevis et iucunda afferat!

Illi soli sit laus, honos, gloria!

DIXI.

REDEVOERING

OVER

**DE WETENSCHAP DES REGTS IN BETREKKING TOT
DE WETGEVING,**

TER

**AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT AAN DE HOOGESCHOOL
TE GRONINGEN,**

OP DEN 22sten SEPTEMBER 1859

UITGESPROKEN

DOOR

M^r. G. DIEPHUIS.

EDELGROOTACHTBARE HEEREN, CURATOREN DER GRONINGER
HOOGESCHOOL,
WELEDELGESTRENGE HEER, SECRETARIS VAN HET COLLEGIE
VAN CURATOREN,
HOOGGELEERDE HEEREN, RECTOR MAGNIFICUS EN VERDERE
HOOGLEERAREN, ZEER GEACHTE AMBTGENOOTEN,
ACHTBARE HEEREN, AAN WIE HET BESTUUR OF DE HAND-
HAVING DES REGTS IN DIT GEWEST OF DEZE STAD IS TOE-
VERTROUWD,
WELEDELE ZEER GELEERDE HEEREN, DOCTOREN IN DE VER-
SCHILLENDE VAKKEN VAN WETENSCHAP,
HOOGGEACHTE JONGELINGEN, DIE AAN DEZE HOOGESCHOOL
DE WETENSCHAPPEN BEOEFENT,
GIJ ALLEN VOORTS, VAN WAT RANG OF STAND OOK, DIE DEZE
PLEGTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,
ZEER GEËERDE TOEHOORDERS!

Toen keizer JUSTINIANUS zijne regtsboeken gereed zag, was het voor hem eene verheffende gedachte, wat verspreid was bijeengebragt, en uit verwarring orde geschapen te hebben. Hij beschouwde ze als verzamelingen der beste wetten, niet enkel voor zijnen tijd, maar ook voor volgende eeuwen. En wanneer men let op hetgeen het Romeinsche regt voor die volgende eeuwen tot nu toe is geweest, en nog bij voortduring zal blijven, dan is het, als of hem, tot loon voor hetgeen hij had tot stand gebragt, een blik in de toekomst is vergund geweest, en een vóórgevoel, dat niet bedroog. Maar nu meende hij dan ook de verkregen regtszekerheid te moeten handhaven. En hiertoe achtte hij het noodig, haar te beveiligen tegen den schadelijken invloed der wetenschap. Wilde iemand korte opga-

ven vervaardigen van den inhoud der titels, het kon geduld —, vertalingen, mits letterlijk getrouw en met naauwgezette inachtneming derzelfde orde, konden toegelaten worden; maar elke andere behandeling van het nu beschreven regt, elke verklaring of liever verdraaijing der wetten — ziedaar zijne uitdrukking — werd verboden en met de misdaad van valscheid gelijk gesteld. En mogten later nieuwe behoeften nieuwe bepalingen noodig maken, of scheen er eenige onzekerheid overgebleven te zijn, zoo moest men zich wenden tot de Keizerlijke Majesteit; die zou er in voorzien. — Zoo hebben ook wel latere wetgevers het noodig geacht, hun werk tegen den invloed der regtsgeleerden en der regtswetenschap te beschermen. Maar ook van eene geheel andere zijde verhieven zich stemmen tegen dezen. Vooral ten tijde der Fransche omwenteling, in het laatst der vorige eeuw, vond de gedachte gereeden bijval, dat men geene wetenschap behoeft om het regt te kennen; dat de wet alleen voldoende is, en dat het eene ongerijmdheid zou zijn, te veronderstellen, dat er een enkel burger gevonden wordt, die onbekend is met de wet. Ja, er zijn ook regtsgeleerden geweest, die van eene duidelijke en alles omvattende wetgeving de, naar hunne meening zegenrijke, vrucht verwachtten, dat andere regtsbronnen nutteloos en overbodig zouden worden.

Vraagt men naar de oorzaken dier voor de regtswetenschap weinig gunstige gezindheid, zoo is het misschien niet onmogelijk, dat er, hoe en op welken grond dan ook, tegen de beoefenaren en met name de praktische beoefenaren van het regt een tegenzin is opgewekt, die zoo ligt op de wetenschap kon worden overgebracht, waar men, niet in staat om hare waarde regt te schatten, haar slechts beschouwde als de kunst om duidelijke regtsbetrekkingen door redenering ingewikkeld te maken, en het regt als onregt, het onregt als regt voor te dragen. — Wat hiervan zij, bij den wetgever, die aldus den invloed der wetenschap afweerde, mag voorzeker zijne meening omtrent het wenschelijke eener volkomene regtszekerheid, en over de mogelijkheid om deze door de wet te verkrijgen en te handhaven, als eene beweegreden beschouwd worden, die eerbiediging verdient, al is men ook van hare onjuistheid overtuigd, en al meent men ook eene te hooge schatting van eigen magt en eigen algenoegzaamheid als eenen anderen, minder edelen, maar daarom niet minder medewerkenden beweeggrond

nevens haar te moeten erkennen. — Bij het publiek was het verlangen naar diezelfde regtszekerheid eveneens niet onnatuurlijk; en waar het met bevreemding de mannen van het vak het regt van de eene zoowel als van de andere partij met klem van redenen hoorde verdedigen, wat wonder, dat het daar ook zijn heil verwachtte van de wet, die alles duidelijk en klaar zou bepalen? En ook hier was immers de voorstelling zoo uitlokkend, dat men zelf deskundige, en daarom zich zelf genoeg zou zijn, niet meer afhankelijk van, niet meer cijsbaar aan dezulken, die hun werk hadden gemaakt van de kennis des regts, maar overbodig zouden zijn, wanneer dat regt maar in eene voor allen toegankelijke wet duidelijk was beschreven, en die wet, als een voor allen geopend boek, de kennis des regts als van zelf onder het bereik van allen bragt. Wat de regtsgeleerden betreft, die zich in gelijken zin lieten hooren, men weet, wat de zucht vermag om anderen te believen, maar ook hoe iemand te goeder trouw door eene niet wel bestuurde philanthropie tot utopiën geleid kan worden.

Intusschen is de onmisbaarheid der regtswetenschap, ook nevens eene bestaande wetgeving, voldoende door de geschiedenis bewezen. Ten allen tijde en overal, waar bij een volk het regt tot genoegzame ontwikkeling is gekomen, heeft zich die wetenschap aan de zijde der wetgeving geplaatst en gehandhaafd. En is zij onmisbaar, zij kan dan ook voorzeker slechts in schijn; maar inderdaad niet, schadelijk zijn voor de zekerheid des regts; integendeel moet zij dan juist eenen wel geregelden regtstoestand bevorderen en helpen bevestigen. Dat zij dit werkelijk doet; kan naauwelijks met grond betwijfeld worden; en de stelling, dat een staat beteren waarborg vindt in goede regtsgeleerden dan in de wetten zelve ¹⁾, moge anderen eene paradoxe schijnen, zij is niet in strijd met het wezen der zaak.

Maar waarom is die regtswetenschap onmisbaar, ook bij het bestaan eener wetgeving? Met andere woorden, wat heeft zij ten aanzien van deze te verrigten, en welke is de betrekking, waarin zij nevens haar staat? Ziedaar, naar ik meen, een niet ongeschikt onderwerp voor de rede, waar-meê ik thans, naar aloud gebruik en een wettelijk voorschrift, de mij op-

¹⁾ BAVIUS VOORDA, *Orat. plus esse praesidii civitatibus in bonis Jurisconsultis quam in ipsis legibus*, 1765.

gedragen betrekking aan deze Hoogeschool moet aanvaarden. Die betrekking zelve geeft mij aanleiding en vrijheid tevens, om daarbij meer bepaald ons privaatrecht op het oog te hebben. Zoo stel ik mij voor te spreken *over de wetenschap des rechts in betrekking tot de wetgeving*. Wilt mij M. H. een goedgunstig en welwillend gehoor schenken bij de beantwoording der aangeduide tweeledige vraag.

De wetgeving is voorzeker de hoofdbron van het positive recht eens volks, dat tot eenigen trap van ontwikkeling is gekomen. Hare kennis is dus ook een noodzakelijk en voornaam bestanddeel, de bevordering dier kennis eene met grond verwachte vrucht van de wetenschap des rechts.

Maar de kennis der wetten — het is den Romeinschen rechtsgeleerde dikwijls nagezegd — de kennis der wetten bestaat niet hierin, dat men zich hare woorden, maar daarin dat men zich haren zin en hare wezenlijke kracht heeft eigen gemaakt. En de rechtswetenschap ziet hier al aanstonds een uitgebreid veld ter bewerking voor zich, dat zich uitstrekt over den geheelen omvang der wetgeving. Hare eigene werkzaamheid te dezen aanzien is wel eens beperkt tot zulke bepalingen, die op zich zelve niet volkomen duidelijk, omtrent de ware bedoeling des wetgevers twijfel overlaten. Wil men daarmede te kennen geven, dat, waar de wet duidelijk is, geene beoordeeling van hare meerdere of mindere gepastheid iets afdoet aan de verbindende kracht, die zij als wet bezit, — of wil men dat door geene redenering van de ondubbelzinnig uitgedrukte bedoeling des wetgevers mag worden afgeweken, dan kan dit gereedelijk worden toegestemd; maar dan wordt daardoor in geen en deele bewezen, dat de rechtswetenschap zich ten aanzien dier duidelijke uitspraken der wet tot eene geheel lijdelijke opneming kan bepalen.

Trouwens, wat is eene volkomen duidelijke wetsbepaling? Omtrent hetgeen den een dubbelzinnig voorkomt, bestaat bij den ander geen de minste twijfel; wat voor genen klaar en zeker is, is in het oog van dezen niet zonder zwarigheid; en wat op zich zelf voor geene verschillende opvatting vatbaar schijnt, wordt wel eens misverstaan ten gevolge — of verkeerd voorgesteld ter wille eener geliefkoosde meening. Wat is duidelijker, zou men zeggen, dan de bepaling der Grondwet, die, nadat Nederland de *Kristen* eener

vreemde overheersching had afgeworpen, met zoovele woorden voorschreef, dat er zou worden ingevoerd een algemeen wetboek van burgerlijk regt? En echter deed de voorliefde voor den Fransche code, die zooveel bijdroeg tot de afkeuring van het door KEMPER en anderen opgesteld ontwerp, zelfs in 's lands vergaderzaal de leer verkondigen, dat het niet de bedoeling was geweest, de afschaffing der bestaande en de invoering eener nieuwe wetgeving te bevelen, maar enkel eenheid en eenvormigheid van regt voor geheel het koninkrijk te waarborgen. Die bewering werd door KEMPER met kracht wederlegd; hij wees aan, hoe de op zich zelve ondubbelzinnige woorden in volkomen overeenstemming waren met de onmiskenbare bedoeling, en steeds in dien bepaalden zin waren opgevat; maar die wederlegging zelve, en de aanleiding, die haar noodig maakte, doen het ons zien, hoe de wetenschap des regts ten aanzien van alle bepalingen der wetgeving werkzaam moet zijn en ze in zich opnemen, die op zich zelve duidelijk zijn, met klare bewustheid harer ondubbelzinnige beteekenis, de andere na vooraf door een naauwkeurig en naauwgezet onderzoek omtrent hare wezenlijke bedoeling tot zekerheid te zijn gekomen. Al is het edict des praetors zoo duidelijk als het kan zijn, zoo sprak reeds ULPIANUS, toch mag zijne verklaring niet verwaarloosd worden.

De *verklaring* der wetgeving is alzoo eene eerste werkzaamheid, die de wetenschap te haren aanzien te verrigten heeft. Daarin is ook de *wit-legging* begrepen, die meer bijzonder den zin dier bepalingen in het licht moet stellen, welke omtrent de eigenlijke bedoeling eenigen twijfel overlaten.

De wet is de uitgedrukte wil van den wetgever. Die wil kan op zich zelf de ingezetenen niet verbinden; hij kan dit alleen, zoo hij is uitgedrukt en kenbaar gemaakt in de wet. Maar dan heeft deze ook die verbindende kracht, omdat de wetgever in haar zijnen wil heeft uitgesproken. De woorden der wet zijn het middel waardoor, de vorm waarin die wil kenbaar is gemaakt. Doch niet altijd drukken zij dien wil bepaald en duidelijk uit. In het onvolkomene, dat elk menschelijk werk aankleeft, en waarvan ook de uiting onzer gedachten niet vrij is, deelt ook de wet, naar den inhoud niet alleen, maar ook naar den vorm, het kleed, waarin de zaak soms meer of minder is ingewikkeld. Die inwikkeling heeft eene

uitlegging noodig, waardoor datgene, waarop het eigenlijk aankomt, aan het licht wordt gebragt.

Noch deze plaats, noch de tijd mij hier vergund, veroorlooft mij in eene beschouwing te treden van de wijze, waarop die uitlegging behoort te geschieden, en van de regelen, die daarbij in acht genomen moeten worden. Ik mag slechts op het beginsel wijzen, waarvan zij moet uitgaan, en op hetgeen daaruit onmiddellijk voortvloeit.

De wet is de uitgedrukte wil van den wetgever. Die wil is niets, zoo hij niet in woorden is uitgedrukt; maar ook de woorden hebben geen gezag, dan als uitdrukking van dien wil. Men mag daarom aan eene bepaling der wet geenen zin hechten, die in bepaalden strijd is met hare woorden, al kan men ook op goede, maar niet aan de wet zelve ontleende gronden aannemen, dat die zin overeenstemt met hetgeen de wetgever werkelijk heeft gewild. Maar men mag evenmin zich aan de woorden der wet binden, zonder op de bedoeling des wetgevers te letten en ze overeenkomstig die bedoeling op te vatten, voor zoo ver de woorden, al is het ook niet naar het algemeen, maar naar een hem bijzonder eigen gebruik, zoodanige opvatting of meer of minder bepaald medebrengen, of althans veroorloven. Beide uitersten, waarop ik wees, zijn inderdaad bepaalde rigtingen, waarin verdienstelijke regtsgeleerden zich bewegen. De ware weg leidt tusschen die beiden door; en op dien weg moet de uitlegger der wet door een hem eigen tact geleid worden, en bewaard tegen afdwaling ter regter of ter linker zijde. Want ook die weg leidt niet tot het doel langs één enkel vast aangewezen spoor, dat men niet zou kunnen verlaten, althans zonder opzettelijk te willen. In het algemeen is immers de erkenning van een beginsel geen zekere waarborg voor eene altijd juiste toepassing. — Vergunt mij, hier bij op te merken, dat eene bepaalde uitlegging naar die toepassing, de uitlegger zelf naar het beginsel moet beoordeeld worden, waardoor hij wordt geleid.

De uitlegging kan meer of minder vernuftig en scherpzinnig wezen, maar het is geene verdienste voor haar, gezocht te zijn. Wel mag zij de strekking eener wetsbepaling uitbreiden, waar de woorden die te zeer schijnen te beperken, of haar binnen enger grenzen besluiten, dan de woorden schijnen aan te wijzen. In zoover kan zij tevens teregtwijzing zijn zonder daarom haar karakter als uitlegging te verliezen. Zij wijzigt ook dan den

uitgedrukten wil des wetgevers niet; zij geeft alleen aan de uitdrukking de beteekenis, die aan dien wil beantwoordt. De teregtwijzing, waarvan ik sprak, treft niet de bepaling zelve der wet, maar alleen den vorm, waarin zij is bevat. De wetenschap kan ook buiten de wet zelve middelen vinden tot vaststelling van den waren zin harer bepalingen; maar die middelen hebben geene waarde, zoo ze niet werkelijk leiden tot dat doel. De wetenschap mag de uitlegging niet bezigen, om het bestaande te wijzigen en iets anders te stellen in de plaats van hetgeen de wet bepaalt; zij mag zich van deze niet losmaken; zij moet haar doen kennen en verklaren.

Eene andere werkzaamheid bestaat voor haar daarin, dat zij de wetgeving *aanvult*. Zij doet dit in verschillende opzichten.

Vooreerst heeft de wetgever zelf, willens en wetens, veel aan haar overgelaten, omdat hij oordeelde, dat het door haar moest worden behandeld en tot klaarheid gebracht, maar geen onderwerp behoorde uit te maken van wettelijke bepalingen. Bij de zamenstelling van het Ontwerp van 1820 had men zich meerdere volledigheid van het wetboek zelf ten doel gesteld; men wilde de resultaten der jurisprudentie daarin opnemen, om hierdoor eene vaste toepassing der wet te bevorderen en telkens herhaalden strijd over dezelfde vragen te voorkomen. Maar de krachtige tegenstand, dien dat Ontwerp ondervond, vereenigde zich vooral in die ééne grieve, dat het te leerstellig, te wetenschappelijk was, dat er een wetboek, niet een leerboek moest worden gemaakt. Ook de manmoedige verdediging van KEMPER kon dien tegenstand niet overwinnen. Eene belangrijke omwerking, die het werk nader bragt aan het Fransche voorbeeld, door velen zoo hoog gewaardeerd, deed menige bepaling wegvallen, die op zich zelve niet werd afgekeurd, maar, naar men meende, in een wetboek geene plaats mogt vinden. Maar nu is dan ook aan de wetenschap des te ruimer veld ter bewerking overgelaten; nu moet zij dan ook des te noodzakelijker de wetgeving ter zijde staan; nu moet, hetgeen deze onbepaald heeft gelaten, omdat het gerekend werd tot het eigen gebied van gene te behooren, zijne bepaling erlangen door die wetenschap. Zij moet daardoor de wetgeving aanvullen; die immers zonder die bepaling en aanvulling, ook in hetgeen zij zelve heeft vastgesteld veelal geene volledige en voor gereede

toepassing vatbare regeling zou behelzen. Zoo moet de wetenschap het wezen en den juisten omvang vaststellen van een in de wet slechts aangeduid begrip; zoo moet een beginsel, door de wet slechts uitgesproken, in haar zijne ontwikkeling vinden.

Maar nog in een ander opzicht behoeft de wetgeving de aanvulling der wetenschap. Wat men zich ook voorstelle van de volledigheid eens wetboeks, hoe men haar beschouwe als eene niet alleen wenschelijke, maar ook noodzakelijke eigenschap daarvan, — het is niet alleen de ervaring, die het ons leert, maar ook de aard der zaak wijst het aan, dat eene volstrekte volledigheid onbereikbaar is. Het is voor het menschelijk verstand niet mogelijk, alle gevallen te voorzien, die in het leven kunnen voorkomen, en voor al die gevallen regelén vast te stellen, die daarop slechts behoeven te worden toegepast. En toch blijven die gevallen niet achter, omdat ze niet in de wet zijn geregeld. Bij de steeds voortgaande ontwikkeling der maatschappelijke samenleving, ontstaan er ook telkens nieuwe toestanden, nieuwe regtsbetrekkingen. Op die alle moet, waar en zoo als ze zich voordoen, het regt worden toegepast. De regter mag niet weigeren regt te spreken, ook niet op grond van het stilzwijgen of de onvolledigheid der wet; en hij moet regt spreken volgens de wet, die bestaat, niet naar eene, die nog eerst gegeven zal worden. Maar wanneer nu evenwel de wet werkelijk onvolledig is en zwijgt, — dan moet er noodwendig buiten haar een regtsregel gevonden worden; doch waar dien te zoeken? Men kan wel is waar, bij de invoering eener nieuwe wetgeving, ten aanzien van hetgeen door haar niet is geregeld, de vroegere in stand doen blijven, maar het springt in het oog, dat de onvolledigheid van een wetboek slechts zelden het gevolg zal zijn van het weglaten van vroegere wettelijke bepalingen, dat deze even weinig in alles hebben kunnen voorzien, en dat de behoefte zich juist daar vooral zal openbaren, waar eene vroegere wet met geene mogelijkheid uitkomst geven kan. Zal men de toevlugt nemen tot het Romeinsche regt, om daarin een subsidiair regt te vinden, dan behoeft men immers slechts op den verschillende maatschappelijken toestand te letten om in te zien, dat het, zoo het al als wetgeving bij ons in aanmerking komen kon, als zoodanig aan onze behoeften niet kan voldoen. Gewoonte is bij ons niet, of althans naauwelijks meer als regtsbron er-

kend; bovendien behoeft, waar zij tot regel zou kunnen dienen, ook de wet niet onvolledig te zijn, en is van haar juist daar geen hulp te verwachten, waar de wet niet kon voorzien. Er blijft dan voor de aanvulling der onvolledige wetgeving geen andere bron over dan de wetenschap des regts. En de middelen, die men daartoe pleegt op te geven, analogie des regts, natuurlijke billijkheid, geschiedenis van het regt, algemeene regtsgeleerdheid, en wat er meer van dien aard genoemd mag worden, het zijn inderdaad niets anders dan middelen, waardoor de wetenschap verrigt, wat alleen van haar verwacht moet worden.

Met de verklaring en aanvulling der wetgeving staat wel in naauw verband, maar toch is ook wezenlijk daarvan onderscheiden eene andere werkzaamheid, ik bedoel de *toepassing* der wet, of zoo men liever wil, van het regt, want zij komt ook te pas ten aanzien van hetgeen buiten de wetgeving als regt wordt erkend, maar daarom niet minder ten aanzien der wetgeving zelve. Al is de bepaling der wet duidelijk, of volkomen verklaard, al heeft bij haar stilzwijgen de wetenschap den regtsregel aangegeven, dan ligt het antwoord op eene bepaalde regtsvraag voor de hand; maar dan is dat antwoord nog niet in verband gebracht met een gegeven feit, zooals het in het maatschappelijk leven voorkomt, en met de soms vrij ingewikkelde regtsbetrekkingen, die zich daarin voordoen. Die feiten en betrekkingen vertoonen zich in allerlei telkens verschillend gewijzigde vormen, en onmogelijk kan voor ieder van deze in het bijzonder eene bepaald geformuleerde regtsuitspraak voorhanden zijn; slechts zelden zal de uitgedrukte regel van wet of wetenschap zich daaraan zoo onmiddellijk aansluiten, dat daardoor alleen reeds in de behoefte is voorzien. Maar die regels zijn rijk in gevolgen; ze zijn dit op zich zelve, maar vooral in hunnen onderlingen samenhang; daardoor kunnen zij een voldoende rigtsnoer zijn voor al die feiten en betrekkingen; doch daartoe wordt eene bepaalde werkzaamheid, de toepassing, gevorderd. Zij is, zoo men wil, regtstreeks niet het werk der wetenschap, maar veel meer van de praktijk des regts; doch deze kan ook hier de voorlichting van gene niet ontberen. Door de wetenschap geleid, volbrengt de praktijk hare taak; maar van de wijze, waarop zij dit doet, wordt door gene kennis genomen en als 'het

ware rekenschap gevraagd, de resultaten van het dagelijksch werk der praktijk worden door de regtswetenschap onderzocht, gelouterd, geordend, verwerkt en alzoo opgenomen. Zoo wordt die wetenschap zelve daardoor verrijkt, haar omvang uitgebreid, haar inhoud meer en meer bepaald; maar tevens door haar de toepassing zelve meer en meer geleid en bestuurd, en — opdat ik het met eene vreemde, maar hier als geijkte benaming uitdrukke — een système d'application gevormd, dat hoe langer hoe meer de toepassing des regts regelt, gelijk het regt zelf geregeld is.

Wij hebben in eenige trekken gezien, wat de regtswetenschap ten aanzien der wetgeving te verrigten heeft. Wij hebben opgemerkt, hoe zij deze verklaart en uitlegt, maar ook, hoe zij haar te hulp komt, en aanvult, wat haar ontbreekt, en hoe zij haar, zoo verklaard en aangevuld, in aanraking brengt met het maatschappelijk leven. Het kan niet noodig zijn, het gewigt dier wetenschap opzettelijk nader aan te wijzen. De beschouwing van hare werkzaamheid doet tevens hare onmisbaarheid in het oog vallen. Deze zal ons nog nader blijken, wanneer wij de betrekking hebben nagegaan, waarin zij nevens de wetgeving staat.

Wij merken drieërlei betrekking op, waarin de regtswetenschap nevens de wetgeving voorkomt:

Zij werkt met de wetgeving mede, opdat deze zal kunnen beantwoorden aan hare bestemming als hoofdbron van het positive regt;

Zij is, waar de wet te kort schiet, ook zelve regtsbron;

Zij is de onafscheidelijke gezellin, onder wier leiding de wetgeving steeds hooger en trap van ontwikkeling kan bereiken, en alzoo steeds meer zekerheid des regts tot stand brengen.

Vergunt mij, G. T., dit een en ander nog kortelijk te ontwikkelen.

Wij hebben gezien, hoe de wetenschap des regts werkzaam moet zijn tot verklaring en uitlegging der wet. Wanneer wij bedenken, hoe zij daarbij met naauwgezetheid de bedoeling van den uitgedrukten wil des wetgevers opspoort en aanwijst, zonder uit haar eigen voorraad iets anders te mogen stellen in de plaats van zijne uitspraak, dan schijnt zij de wetgeving als eene getrouwe en onderdanige dienaress ter zijde te staan. Doch

wanneer wij in aanmerking nemen, hoe zij, den zin der wet in het licht stellende, haar tegen misverstand waarborgt en zekerheid geeft omtrent haar anders twijfelachtige en soms zeer onzekere bedoeling, dan zullen wij moeten erkennen, dat zij met haar medewerkt tot bepaling van het regt, ook voor die onderwerpen, welke de wet zelve heet geregeld te hebben, en haar alzoo aan hare roeping helpt beantwoorden; maar dan zullen wij voorzeker ook genegen zijn, haar eenen hooger rang, dan dien van dienaars toe te kennen. De uitlegging der wet is dan ook wel op ééne lijn gesteld met de wetgeving zelve, ja met deze vereenzelvigd. Hiertegen pleit nu wel het begrip van uitlegging zelf, wier resultaat het regt niet bepaalt naar het goedvinden van den uitlegger, maar naar den uitgedrukten wil des wetgevers, zoo als die overeenkomstig de bedoeling van dezen moet worden opgevat. Maar toch, al is de wet zelve de voornaamste bron van het positive regt eens volks, — de wetenschap, die haar helpt zijn, wat zij moet wezen, maar zonder wier medewerking zij dat niet naar behooren zou kunnen zijn, verdient daarom voorzeker ook wel eenig deel te hebben aan de eer, die zij geniet.

Wij hebben ook gezien, hoe zij de toepassing der wet op de feiten en betrekkingen des maatschappelijken levens mogelijk maakt en regelt. Zij is als het ware eene middelares, die deze feiten en betrekkingen open stelt voor de werking der wet, en deze zoodanig tegenover gene plaatst, dat die werking volgen kan en volgen moet. Die werking, die toepassing, is de levensbestemming der wet, het doel, waartoe zij als regsbron bestaat; maar uit en door zich zelve kan zij zich de bereiking van dat levensdoel niet verzekeren. De wetenschap des regs, die haar ook daartoe helpt en bijstaat, en met wier hulp en bijstand zij aan hare bestemming kan beantwoorden, is weder niet enkel eene dienaars; zij is eene medewerkster der wet; zij neemt deel aan de taak, die op deze rust; zij mag ook deelen in den rang, die haar wordt toegekend.

Maar wij zagen tevens, hoe de wetenschap des regs, zelve productief, werkzaam is tot aanvulling der bestaande wetgeving; en van dit standpunt vertoont zij zich in eene andere betrekking tot deze. Waar zij spreekt, omdat de wet zwijgt, en nu naar hare stem als tolk des regs

geluisterd wordt, daar treedt ook zij op, ik zal niet zeggen als wetgeefster, maar toch in gelijke betrekking als de wetgever, en moet zij, nevens de wetgeving, ook zelve als rechtsbron erkend worden.

Is het noodig, dien haar aangewezen rang te rechtvaardigen? In het algemeen is het recht geen gewrocht van de wet; deze is slechts een middel tot bepaling van het recht voor een bijzonder volk. Maar ook voor het positive recht van een volk is de wet niet de eenig mogelijke bron; zij is zelfs niet de oorspronkelijke vorm, waarin het zich het eerst pleegt te vertoonen. Dit is veelmeer de gewoonte; die ook zelve het recht niet schept, maar een uitvloeisel is van de rechtsovertuiging of het rechtsgevoel des volks, zich, als in een zichtbaren vorm, openbarende in die gewoonte, die alzoo in het algemeen de oudste rechtsbron is. Nevens haar treedt de wet op, waardoor, in den vorm van een voor allen verbindend voorschrift, eene rechtzekerheid wordt bewerkt, die uit de rechtsovertuiging des volks, zooals die zich in de gewoonte afspiegelt, niet in voldoende mate voortvloeit. De wetgeving bepaalt zich aanvankelijk tot weinige bepalingen; het gebied der gewoonte is meer omvattend. Maar hoe meer het maatschappelijk verkeer zich uitbreidt, en bij toenemende beschaving en ontwikkeling de rechtbetrekkingen meer ingewikkeld worden, des te meer doet zich de behoefte aan vaste wetten gevoelen; des te onvaster en ongenoegzamer wordt de gewoonte; des te meer moet zij het veld ruimen voor de wet, maar des te meer is deze ook in staat dat veld in te nemen.

Intusschen is daardoor de grond niet vervallen, waarop het gewoonterecht rust. En die grond is niet, gelijk vroeger veelal werd aangenomen, de wel niet uitgesproken, maar toch door zijn stilzwijgen kenbaar geworden wil des wetgevers. Eigenlijk moet er zelfs geen sprake zijn van den wil des volks, dat in zijne handelingen, die, tot gewoonte geworden, het gewoonterecht vormen, slechts door zijn rechtsgevoel wordt geleid, zoodat er niet aan eene onderlinge afspraak of stilzwijgende overeenkomst, maar alleen aan eene geheel natuurlijke eenheid van zienswijze gedacht moet worden.

Ook de behoefte aan eene andere rechtsbron nevens de wet blijft voortdurend bestaan. Het onvoldoende en onvolledige der wetgeving zelve, ook ten aanzien van de door haar behandelde onderwerpen, heeft ons dit reeds

doen zien; en bij het ontstaan van nieuwe feiten en betrekkingen, die door het regt geregeld moeten worden, kan er nog geen wet aanwezig zijn, die deze regeling behelst, omdat de wetgeving die feiten niet kan vooruitloopen, noch zelfs daarmede gelijken tred houden.

Doch, terwijl vroeger de regtsvertuiging des geheelen volks een gewoonteregt vormde, treedt het volk in zijn geheel bij de ontwikkeling des regts allengs meer en meer terug. Deze wordt meer bepaald het werk van hen, die het regt beoefenen, die wel is waar ook vroeger reeds, bij de behandeling en toepassing van het door wetgeving en gewoonte beide bepaalde regt, aan de verdere vorming hiervan medewerkten, maar nu meer uitsluitend nevens de wetgeving die taak te vervullen hebben, en, door de meerdere ontwikkeling der wetenschap zelve, daarvoor ook des te meer berekend zijn.

De geschiedenis van ons eigen regt kan het gezegde bevestigen. Ook hier was gewoonteregt de oorspronkelijk vorm, waarin het verscheen; maar toen zich meer en meer de behoefte aan enkele bepaalde voorschriften deed gevoelen, ontstonden er wetten, die echter de voortdurende werking der gewoonte niet overbodig maakten. Maar ook deze was op den duur niet berekend voor de taak, die zij slechts voor eene meer eenvoudige inrigting der maatschappij had kunnen vervullen. De wetenschap, uit zich zelve nog zwak en van weinig hulpmiddelen voorzien, voedde en versterkte zich met de kracht van het Romeinsche regt, dat men te hulp had moeten roepen. Wetgeving en wetenschap beide breidden zich uit, maar de gewoonte had haren tijd gehad, kwijnde weg en werd eindelijk zoo goed als tot stilzwijgen gebragt. Gewoonte geeft geen regt, dan alleen wanneer de wet daarop verwijst, en als bij uitzondering veroorlooft, dat naar hare stem wordt geluisterd. Ziedaar het vonnis, door de wet over haar, vroeger regtsbron zooals zij zelve, uitgesproken; of liever, ziedaar de afkondiging van een feit, in den vorm eener regtsbepaling uitgedrukt, opdat de gewoonte, magteloos geworden om nog te werken tot zekerheid des regts, nu ook in die magteloosheid niet eene bron van onzekerheid zou zijn; eene uitspraak van den wetgever, niet ongelijk aan die, waarmede hij vroeger door zijne bekrachtiging vastheid had gegeven aan den minder bepaalden inhoud van het gewoonteregt.

Laat ons het opmerken, dat hij daarbij geene alleenheerschappij heeft gevestigd of beoogd, en nergens den invloed der wetenschap geheel heeft afgeweerd of ook maar beperkt. Integendeel heeft hij zelfs het stilzwijgen, de duisterheid of onvolledigheid der wet niet willen erkennen als een grond, waarop de regter zich mag verschoonen van zijne verplichting om regt te spreken. Trouwens, de wetenschap zou zich haar regt van spreken ook niet hebben laten ontnemen, zelfs niet door eene uitspraak der wet, die over haar, regtsbron gelijk zij, en krachtig genoeg om nevens haar te staan, de magt niet had, waaraan de afgeleefde gewoonte zich moest onderwerpen. En zoo de wet die magt had kunnen uitoefenen en werkelijk had uitgeoefend over de wetenschap, wier medewerking zij, gelijk wij immers zagen, niet kan ontberen, dan zou zij inderdaad zich zelve hebben verlamd en tot werkeloosheid gedoemd, en in plaats van regtszekerheid, onzekerheid en willekeur doen heerschen.

Maar wat spreek ik ter regtvaardiging van den rang, dien wij der regts-wetenschap hebben toegekend, alsof er woorden noodig waren, waar de feiten zelve getuigenis geven. Wij zien haar werkzaam in de vorming en bepaling van het regt; wij zien, hoe zij daarbij niet treedt in de regten van een ander, daar zij der wetgeving al de eere geeft, die deze als hoofdbron des regts toekomt; wij zien, hoe zij ook zich zelve niets aanmatigt, maar alleen verrigt, wat aan hare werkzaamheid is overgelaten en door haar verrigt moet worden, omdat zij de eenige is, die het vermag, en het daarom als hare roeping moet beschouwen. En waar wij dit zien, daar kan het de vraag niet zijn, of zij nevens de wetgeving als regtsbron geldt, maar alleen, of men haar zal erkennen in den rang, dien zij werkelijk heeft ingenomen, en waarin zij zich nevens de wetgeving met toenemenden kracht handhaaft.

Het regt, zooals het door de wetenschap wordt ontwikkeld en vast gesteld, veelal het regt der wetenschap, of naar hare beoefenaren, die het helpen ontwikkelen en vaststellen, het Juristenregt genoemd, is nevens dat der wet een deel van het positive regt des volks; niet enkel omdat die Juristen uit het volk optreden en voor het volk als zijne vertegenwoordigers werkzaam zijn, maar ook omdat het regt zelf zich ten naauwste aan de wetgeving des volks aansluit. De beginselen, in deze uitgedrukt, geven

de wetenschap aanleiding tot gevolgtrekkingen, die zich laten overbrengen ook op andere onderwerpen. En zelfs waar de wetenschap ook dien steun in de wetgeving niet kan vinden, daar is zij zelve toch altijd zoozeer van deze doordrongen, dat, hetgeen zij voortbrengt, zich daardoor van zelf aan het positive regt moet aansluiten.

Het openbaart zich naar buiten vooral in twee, wel is waar verschillende, maar toch inderdaad naauw verwante vormen; ik bedoel de regtspraak en de geschriften der regtsgeleerden. Doch terwijl de verbindende kracht der wet een gevolg is van hare formele vaststelling door de bevoegde magt, ontbreekt aan de uitspraken der wetenschap dat uiterlijk gezag, en kan dit gemis alleen vergoed worden door eene innerlijke kracht, die hare waarheid haar moet bijzetten. Die kracht vertoont zich des te zekerder, naarmate de overtuiging dier waarheid algemeener is, naarmate dus de uitgesproken regtsregel meer de uitdrukking is eener *communis doctorum opinio*, en alzoo in vollen nadruk eene uitspraak der wetenschap genoemd mag worden.

Maar daar openbaart zich zooveel verschil van meening in die regtspraak en in die geschriften der regtsgeleerden; — is het mogelijk, bij dat gemis van overeenstemming aan een regt der wetenschap te denken, dat het positive regt eens volks zal helpen uitmaken? Voorzeker, het gewigt dezer bedenking is onmiskenbaar. Maar toch, dat men daarom het bestaan en de kracht van een regt der wetenschap niet mag loochenen, daarvan kan ons zelfs een blik op de andere regtsbronnen overtuigen. Ook de handelingen des volks, die een gewoonteregt vestigen, vertoonen uit den aard der zaak eene weifeling en dobbering, waarvan zelfs de reeds gevestigde gewoonte naauwelijks vrij kan blijven; nevens het gewoonteregt, dat alzoo eene volkomene vastheid mist, moest de wet tot meerdere zekerheid des regts leiden; zal men daarom weigeren, die gewoonte, ook op een vroeger standpunt der regtsontwikkeling, als regtsbron te erkennen? En de wet zelve! Ik zal niet spreken van den strijd, die er soms ook tusschen hare bepalingen schijnt te bestaan; maar al zijn deze op zich zelve in de volmaaktste overeenstemming, dit is geenszins het geval met hare verklaring en opvatting, waarop het echter boven alles aankomt; en kan nu die verschillende opvatting een grond opleveren, om aan de wet haar karakter als regtsbron te ontfeggen?

Intusschen bestaat dat verschil van meening; en wat wij zien, levert geen grond op om te verwachten, dat het door den vrijen gang der wetenschap zelve ooit in volkomen eenstemmigheid zal verkeeren. En ook wanneer deze bestond, zou ze niet beletten, dat de gevestigde overtuiging voor eene andere moet wijken, zoodra zij blijkt den grond te missen, waarop men haar gevestigd achtte. Dit een en ander belemmert ontegenzeggelijk de zekerheid des regts. Is er dan geen middel, om die zekerheid te bevorderen, waarvan het groote belang voor het maatschappelijk leven immers door niemand betwijfeld wordt?

Er zijn, bepaaldelijk in Duitschland, die stellen, dat wij een nieuw tijdvak zijn ingetreden, waarin het regt der wetenschap bestemd is den hoogsten rang in te nemen, en daartoe de wijze, waarop die wetenschap zich zal doen verstaan, bepaald georganiseerd wenschen te zien. Ik zal in geen onderzoek treden van die organisatieplannen en hunne gepastheid voor den toestand van het regt, zooals die daar is; ik zal ook niet vragen, of niet iedere bepaalde regeling de wetenschap althans in zekere mate zou beletten, volkomen te zijn, wat zij bestemd is te zijn voor het regt. Wanneer ik toch op onzen eigen toestand let, dan geloof ik, dat de hulp veelmeer, zoo al niet met grond verwacht, althans alleen erlangd kan worden van de wetgeving, die het hare roeping moet achten steeds te waken over het geheele regt des volks; maar van de wetgeving, geleid door de wetenschap, die wij daarom nog moeten beschouwen als hare onafscheidelijke gezellin, onder wier leiding zij zelve steeds hooger en trap van ontwikkeling moet bereiken en tot regtszekerheid voeren.

Terwijl de wetenschap des regts zich ten doel stelt de wetgeving in waarheid te kennen, treedt zij als van zelve ook in eene beoordeeling der wet en merkt de gebreken op, die hare bepalingen aankleven. En haar oordeel mag niet gering geschat worden, want het is dat eener bij uitnemendheid bevoegde magt. De wetgever kan de verbeteringen aanbrengen, wier wenschelijkheid zoo aan het licht is gebracht.

De wetenschap verklaart de wetgeving, ook door uitlegging harer niet volkomen duidelijke bepalingen. Maar bij die uitlegging openbaart zich verschil van gevoelen; de zin der wet is volgens den een geheel anders

dan volgens den ander, een derde hecht daaraan eene van beiden verschillende beteekenis, en allen staven hunne meening met gronden, die, naar zij zich voorstellen, allen zouden moeten, maar toch niet kunnen overtuigen. Bij de toepassing der wet kan hetzelfde plaats vinden. Hier kan de wetgever tusschen beide treden, door de onderscheidene redeneringen voorgelicht eene betere bepaling vaststellen, en zoo aan den strijd, over de oude gevoerd, een einde maken.

De wetenschap vult de wetgeving aan, maar ook hierbij openbaart zich een gelijk verschil van gevoelen. De wetgever kan kennis nemen van het feit der aanvulling zelve, en dus de leemte opmerken, die hij had gelaten; hij kan de onderscheidene wijzen beoordeelen, waarop men gepoogd heeft daarin te voorzien, en zoo, na voor zich tot een bepaald resultaat te zijn gekomen, de wetgeving zich zelve laten aanvullen, althans voor zover de ervaring toont, dat zoodanige aanvulling noodig is en niet veilig aan de wetenschap kan worden overgelaten, omdat van dien kant geene eenstemmigheid en daarom ook geene regtszekerheid te verwachten is.

Dit geldt in het algemeen van alles, wat de wet onbeslist heeft gelaten. Het geldt in het bijzonder, waar, bij de telkens voortgaande ontwikkeling van het maatschappelijk organisme, telkens nieuwe feiten en betrekkingen ontstaan. Wij merkten het reeds op, dat de wetgeving die feiten niet kan vooruitloopen, noch zelfs daarmede gelijken tred houden. Wij willen er hier bijvoegen, dat, zoo dit al mogelijk was, het evenwel, in plaats van wenschelijk te zijn, veel meer nadeelig werken zou; omdat iedere wet de vrije ontwikkeling zou belemmeren en knellende banden aanleggen, waar die vrije ontwikkeling eene levensbehoefte is voor het maatschappelijk verkeer. Nu mag wel het regt niet zwijgen, en moeten ook die nieuwe feiten en betrekkingen door het regt beheerscht worden, maar dit moet eerst een regt zijn, als ik mij zoo mag uitdrukken, van kneed- en rek-baren aard, zooals die aan het gewoonterecht eigen was, en nog eigen is aan het regt der wetenschap, dat zich telkens aansluit aan het voorwerp, zooals het zich op het oogenblik vertoont; en eerst wanneer de vrije ontwikkeling tot genoegzamen wasdom heeft geleid, eerst dan is de vastheid niet meer hinderlijk, en nu wenschelijk, die het regt verkrijgt door de bepaalde voorschriften der wet. Maar nu is dan ook die wet door de weten-

schap voorbereid, die het voorwerp heeft vergezeld of gevolgd van zijne wording af tot zijne latere ontwikkeling; en de wetgever kan, hetgeen zij heeft geformuleerd, door zijn gezag bekrachtigen, of, waar gene bleef weifelen en niet tot eenstemmigheid kwam, door zijne uitspraak zekerheid geven.

In de laatst beschouwde betrekking is de wetenschap geene regtsbron in den zin, waarin wij vroeger hiervan spraken; zij is niet onmiddellijk werkzaam tot bepaling van het positive regt. Maar toch, wanneer wij op den invloed letten, dien zij ook uit dit oogpunt geroepen is op dat regt uit te oefenen, dan mogen wij haar ook hier eene bron des regts noemen, in eenen niet minder belangrijken zin.

De wetenschap des regts is zich, bepaaldelijk in den laatsten tijd, meer en meer hare roeping bewust geworden ten aanzien der vorming en ontwikkeling van het positive regt. Ik zou niet durven beweren, dat de wetgeving in die bewustheid deelt, en ook doordrongen is van het gevoel harer eigene verplichting, om haar werk niet te laten varen, maar het telkens te verbeteren en te volmaken, wanneer die verbetering en volmaking mogelijk is en door de wetenschap voorbereid. Wel mag ik wenschen, dat het zoo ware; de wetgeving zou dan de regtszekerheid bevorderen, en hierdoor eene onschatbare dienst bewijzen aan de maatschappij.

Maar zoo zij het deed, zou dan eene volkomene regtszekerheid verkregen zijn? Het antwoord is niet twijfelachtig voor allen, die het volmaakte niet beschouwen als iets, dat reeds verkregen is of verkregen kan zijn, maar als iets, waarnaar gestreefd moet worden. De wetgeving, hoe ze zich zelve ook meer volkomen heeft gemaakt onder de leiding der wetenschap, moet bij voortduring door de wetenschap verklaard en toegelicht, bij voortduring bij het licht dat deze verspreidt, toegepast worden. Telkens weder moet zij door de wetenschap worden aangevuld; telkens weder is deze noodig, om bij voorraad te voorzien in de telkens weder ontstaande nieuwe regtsbetrekkingen. En steeds op nieuw bereidt de wetenschap een hooger en graad van volkomenheid voor, die de wetgeving steeds op nieuw moet willen bereiken. Zoo komt men telkens meer tot de volkomene regtszekerheid, die zelve is de niet geheel bereikbare limiet, maar waaraan men dan toch steeds nader en nader moet willen, en dan voorzeker ook steeds nader en nader kan komen.

De wetenschap des regts moet daartoe steeds met de wetgeving medewerken. De drie betrekkingen tusschen deze beiden, waarop wij wezen, zullen daarbij dezelfde blijven; alleen zullen zij zelve meer en meer volkomen worden. De wetenschap des regts zal steeds de wetgeving ter zijde staan, met opzigt tot hetgeen deze heeft tot stand gebragt; zij zal haar aanvullen in hetgeen zij ongedaan heeft gelaten, en voor haar werkzaam zijn tot voorbereiding van hetgeen zij doen moet.

In de dienst dier wetenschap, Edele Groot-Achtbare Heeren, Curatoren dezer Hoogeschool, heb ik vroeger in meer dan ééne betrekking werkzaam mogen zijn. Toen werd mij een ander werkkring aangewezen, die, even als mijn regterlijke loopbaan, steeds eene aangename herinnering bij mij zal achterlaten; maar die toch — ik wil het niet ontveinzen — voor mij deze ééne minder gunstige zijde had, dat ik er door afgetrokken werd van de wetenschap des regts. Nu tot deze teruggekeerd, aanvaard ik heden in hare dienst eene schoone en eervolle taak. Het heeft den Koning behaagd, mij die taak op te dragen; maar ik weet ook, dat ik die onderscheiding aan U te danken heb, en ik voldoe aan eene levendig gevoelde behoefte, door openlijk U daarvoor mijnen dank te betuigen. Uwe aanbeveling heeft mij den toegang bereid tot de plaats, van waar ik thans tot U spreek; en ik stel haar op te hooger prijs, omdat ik de eer heb gehad, tot de meesten uwer in eene betrekking te staan, die mij niet alleen met hoogachting jegens U moest vervullen, maar mij ook van naderbij aan U deed kennen. Bij het besef van het hooge gewigt, maar ook van al het moeilijke der taak, die mij wacht, werd ik meer dan eens met nieuwen moed bezielde door de gedachte aan het vertrouwen, waarvan gij mij een zoo vereerend blijk hebt gegeven.

Wij hebben het ons herinnerd, hoe nevens de wetgeving eene wetenschap des regts noodig is, wat zij te verrigten heeft, en welken rang zij inneemt. Wel mij, zoo ik, onder Gods zegen, die wetenschap mag helpen aankweeken, en medewerken, opdat het haar niet ontbreke aan waardige tolken! En is het bezit van goede regtsgeleerden zoo belangrijk voor staat en maatschappij, wel mij, zoo ik mijn vaderland mag dienen, door jongelingen te helpen vormen tot mannen, dien eernaam waardig! Zoo

moge ook mijn werk iets bijdragen, om deze Hoogeschool te doen beantwoorden aan hare bestemming! Mij thans aan haar verbindende met sterkeren band, dan die mij vroeger als kweekeling hechtte aan de alma mater, deel ik met U in den wensch, dat zij bloei en goede vruchten doe rijpen. Daartoe moge zij nog lang uwe zorg ondervinden, en U zij voor die zorg de schoonste voldoening ten deel.

Hoog Geleerde Heeren, zeer geachte Ambtgenooten! zal ik trachten uit te drukken, wat ik gevoel, nu ik U met dezen naam begroet? Maar gij hebt immers allen eenmaal voor het eerst als ambtgenooten toegesproken, die vóór U tot gelijken rang waren geroepen; en wat gij ook boven mij vooruit hadt, een gelijk gevoel heeft zeker eenmaal ook U bezielde. Nu hebt gij reeds gedurende korten of langen tijd, sommigen in verhouding tot het korte menschelijk leven zeer lang, de plaats ingenomen, waarop ik mij thans voor het eerst gesteld zie. Mogt het mij gelukken haar met eer te vervullen, gelijk gij dit hebt gedaan. Ik zal er naar streven, met het oog op U, die mij voorgingt.

Daar zijn reeds ettelijke jaren verlopen, sedert ik tot de kweekelingen dezer Hoogeschool behoorde. Toch vind ik onder u nog eenige mijner voormalige leermeesters terug; ik bedoel U, Hooggeleerde Heeren DE GREUVE, J. W. ERMERINS, DE LA FAILLE en PHILIPSE. Ik zie ook, wier ambtgenoot ik mogt zijn in andere betrekkingen, en denk hier aan U, hooggeachte Heer ERMERINS, maar niet minder aan U, nu diep geschokte, maar door de sterkte, die van boven komt, nog altijd krachtige DE GROOT, en aan U HECKER, met wien ik reeds als jongeling door den band der vriendschap verbonden ben geweest. De welwillendheid, mij in anderen kring betoond, doet mij vertrouwen, dat ze mij ook voortaan niet zal worden onthouden. Daarop reken ik bij U allen M. H., en de wijze, waarop ik in uwen kring ben opgenomen, heeft mij in dit vertrouwen bevestigd.

Wanneer ik terugdenk aan den tijd, waarin ik als leerling aan deze Hoogeschool verkeerde, dan herinner ik mij steeds de blijken van bereidvaardige toegenegenheid, die ik van U mogt ondervinden, hooggeschatte PHILIPSE! Ik behoorde tot de eersten, die de beoefening van het Romeinsche regt geheel onder uwe leiding begonnen. Uw vroegere leerling is

uw ambtgenoot geworden, maar de ambtgenoot zal nooit vergeten, dat hij leerling is geweest; hij zal het, hoewel dan op andere wijze, gaarne verder zijn. Zie, ik kom tot U met al de hoogachting, die ik U steeds heb toegedragen, laat uwerzijds aan de vroegere welwillendheid de vriendschap van den ambtgenoot worden toegevoegd. — Zoo, mijne Heeren GRATAMA en VAN REES, opvolgers van den in de kracht des levens aan de zijnen, aan zijne vrienden en de wetenschap ontvallen, mij gelijk velen onvergetelijken CORNELIS STAR NUMAN, beveel ik mij ook in uwe vriendschap aan, gelijk ik U de mijne aanbied. — Wilt gij, geachte Medeleden der Regtsgeleerde Faculteit, ook voor mij zijn, wat gij voor mijnen voorganger zijt geweest.

Ongaarne mis ik hier mijnen hooggeachten leermeester, den waardigen NIENHUIS, van wien ik weet, hoe welkom hem de benoeming is geweest, die mij thans heeft geroepen tot de taak, die vroeger de zijne was. Hem is de rust ten deel gevallen, waarop zij aanspraak hebben, die hunne krachten hun leven lang aan de wetenschap hebben gewijd, en ook hij heeft haar met werken verdiend. Die rust belet ons niet zijn werkzaam leven te gedenken, en ook in den zwakken grijsaard ons den man in volle levenskracht voor te stellen. Mogt hem een ouderdom beschoren zijn, die hem vergunt haar in waarheid te genieten.

Nog een woord tot U, Kweekelingen onzer Hoogeschool, tot U in het bijzonder, die U toewijdt aan de beoefening der regtsgeleerdheid. Ik kom tot U, om, nevens mijne ambtgenooten, U hierin tot een leidsman te zijn. Ik kom niet uit mij zelven en ongeroepen; ik aanvaard eene mij opgedragen taak. Maar ik aanvaard haar gaarne en met vertrouwen. Niet dat ik haar gewigt of hare moeilijkheid te gering, of mijne krachten te hoog schat; het kan mij immers ook niet onbekend zijn, dat het wel slagen van mijnen arbeid niet van mij alleen afhangt, maar ook en vooral van den goeden wil van hen, aan wie hij is gewijd. Maar daarom aanvaard ik mijne taak met vertrouwen, omdat ik vertrouwen in U stel. Onthoudt gij mij de uwe niet. Zoo zullen wij te zamen die wetenschap beoefenen, wier roeping, maar ook wier hoogen rang, ik getracht heb U voor oogen te stellen; zoo zal zij ook door U die roeping vervullen, dien rang handhaven.

Ik drukte reeds den wensch uit, dat onze Hoogeschool moge bloeijen en goede vruchten doen rijpen, vergunt mij, M. H., welke ook de wetenschap zij, die gij beoefent, dat ik U allen oproep, om daartoe mede te werken. Hoe grooter het aantal harer kweekelingen is, des te meer kan zij bloeijen, doch die bloei zelf moet niet in hun aantal, maar in hunne degelijkheid gezocht worden. Daarom kan een iegelijk uwer daaraan medewerken. In U, gelijk in hen, die U voorgingen en volgen zullen, verwacht de maatschappij, verwacht het vaderland de vruchten, die zij tot rijpheid brengen moet. Stelt gij die verwachting, die regtmatige hoop niet te leur. En Hij, die de bron is van kracht en licht, sterke en verlichte U allen.

Hij sterke en verlichte ook mij, en zegene het werk, dat ik onder U wensch te verrigten!

ORDO LECTIIONUM,

IN ACADEMIA GRONINGANA

HABENDARUM

INDE A DIE VII M. SEPT. A. CIOIOCCCLVIII AD FERIAS AESTIVAS A. CIOIOCCCLIX.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

PETRUS HOFSTEDE DE GROOT diebus Lunae, hora VIII, Martis, hora X, et Mercurii, hora VIII, *Historiam Ecclesiae Christianae*, secundum *Lineamenta*, a se typis divulgata, enarrabit; diebus Lunae, hora X, et Veneris, hora X, *Encyclopaediam Theologi Christiani*, secundum *Compendium* a se et L. G. PAREAU editum, exponet; diebus Lunae et Mercurii, hora IX, et Martis, hora XI, *Theologiam Naturalem*, secundum *Compendium* a se editum, tradet; die Mercurii et Veneris hora I *Theologiam Biblicam* secundum *Lineamenta* a se edita explicabit.

LUDOVICUS GERIACHUS PAREAU diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora XI, *Dogmaticam et Apologeticam Christianam*, secundum *Compendium*, a se et P. HOFSTEDE DE GROOT editum, exponet; diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora XII, secundum *Compendium* suum typis expressum, in *Theologiam Christianam naturalem* inquiret; diebus Lunae atque Veneris, hora XII, et die Martis, hora I, loca nonnulla *Hermeneutices sacrae*, secundum *Compendium* suum typis editum, tractabit et quaedam *Carmina Hebraica* cum Commilitonibus interpretabitur.

GUILIELMUS MUURLING die Lunae, hora XI, et die Iovis, hora I, agat de *Historia et de Critica librorum Novi Foederis*; die Martis, hora IX, *Epistolam PAULI ad Philippenses* interpretabitur, et diebus Iovis et Veneris, hora IX, *Acta Apostolorum*, Cap. I—XII, cum Commilitonibus cursim leget; diebus Martis et Veneris, hora VIII, et die Iovis, hora X, *Theo-*

logiam Practicam tradet, secundum *Compendium* suum, typis editum; die Veneris, hora IV dimidiata, *exercitia Homiletica*, et die Saturni, hora XI, *exercitia* provectorum *Catechetica*, cum pueris instituenda, moderabitur.

Disputationibus cum publicis tum privatis de *Locis Theologicis*, die Mercurii, hora III, suis vicibus, praeerunt Theologiae Professores.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

FREDERICUS CHRISTIANUS DE GREUVE diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XI, *Logicam* docebit; diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora IX, *Historiam Philosophiae antiquae* exponet; iisdem diebus hora X, *Metaphysicam* tradet; hora auditoribus commoda *Ethicam* explicabit. Cum provectoribus HEGELII *Phaenomenologiam mentis* interpretabitur.

IOSUA IOANNES PHILIPPUS VALETON *Antiquitatem Hebraicam* explicabit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX; *Elementa Grammatices Hebraicae*, additis exercitiis analyticis, tradet diebus iisdem, hora VIII; *Grammaticam linguarum Semiticarum comparatam*, additis exercitiis analyticis Arabicis et Aramaeis, exponet diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora VIII; *Libros IOSUAE* et *IUDICUM* interpretabitur diebus iisdem, hora IX; *PSALMOS* selectos interpretabitur die Saturni, hora X. Cum provectoribus KOSEGARTENII *Chrestomathiam* privatim leget die Iovis, hora VI, et *Chrestomathiam Kirschianam* a BERNSTEINIO editam eodem die, hora VII.

GUILIELMUS IOSEPHUS ANDREAS IONCKBLOET *Historiam Patriae politicam* exponet diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII; *Linguam Literasque Belgicas* explicabit et *Eloquentiae* praecepta tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XII; *Exercitia practica* moderabitur die Martis, hora I; fabulam mediobelgicam CAROLUS DE ELEGAST interpretabitur diebus Lunae et Iovis, hora I; SHAKSPERII tragoediam MACBETH interpretabitur diebus Mercurii et Veneris, hora I; *Exercitia oratoria* moderabitur diebus Lunae et Iovis, hora VI p. m.

GUILIELMUS HECKER diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX, *Antiquitates Romanas* exponet; *Historiam universalem* iisdem diebus, hora X; *Antiquitates Graecas* iisdem diebus, hora VIII.

CORNELIUS MARINUS FRANCKEN diebus Iovis et Veneris, hora X, Saturni,

hora VIII, interpretabitur SALUSTII *locos selectos, maxime Orationes et Epistolas*, HORATII *Satiras*; diebus Iovis et Veneris, hora VIII, Saturni, hora X, DEMOSTHENIS *Philippicas*, ARISTOPHANIS *Plutum*; diebus Iovis et Veneris, hora XI, *Historiam Artis Dramaticae antiquae enarrabit*; die Lunae et Mercurii, hora I, *Paedagogicen* tradet, adiunctis Latine scribendi et disserendi exercitiis.

IN FACULTATE IURIDICA.

HENRICUS NIENHUIS, muneris vacationem consecutus, lectiones nullas edicit; quodsi alia ope iuris studiosis prodesse poterit, eam, quantum per vires licebit, petentibus lubens accommodabit.

IACOBUS HERMANNUS PHILIPSE diebus Martis, hora XI, Mercurii, hora X, Iovis et Veneris, hora XI, *Institutiones IUSTINIANI* explicabit; die Lunae, Martis, Iovis et Veneris, hora IX, mense vero Maio, Iunio et Septembri, iisdem diebus, hora VIII, selectos *Pandectarum* locos tractabit; die Lunae, hora X et XI, die Martis, hora X, *Historiam Iuris Romani* enarrabit; die Mercurii, hora IX, Iovis et Veneris, hora X, *Encyclopaediam et Methodologiam Iuris* tradet.

REMBT TOBIAS HUGO PETRUS LIEBRECHT ALEXANDER VAN BONEVAL FAURE diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora XII, *Ius Civile hodiernum* explicabit; diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora I, *Processus civilis principia* exponet; diebus Martis et Iovis, hora I, die Veneris, hora XII, *Ius Mercatorium* tradet.

BERNARDUS IANUS GRATAMA tradet *Ius naturale* diebus Lunae et Martis, hora IX, die Mercurii, hora XI; *Ius criminale* diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X; *Ordinem Iudiciorum publicorum* diebus Lunae et Martis, hora XI, die Mercurii, hora IX.

OTTO VAN REES *Oeconomiam politicam* docebit diebus Iovis et Veneris, hora X, die Saturni, hora XI; *Statisticam patriae* exponet diebus Iovis et Veneris, hora XI, die Saturni, hora XII; *Ius publicum* tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XI; *Ius gentium Europaeum* explicabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora I.

Disputationibus publicis et privatis lubenter praeerant Iuris Professores.

IN FACULTATE MEDICA.

IACOBUS BAART DE LA FAILLE diebus Mercurii et Iovis hora VIII, et Saturni hora IX, sed post ferias Paschales, diebus Mercurii et Iovis hora VIII, Veneris et Saturni hora VII, *Artem Obstetriciam Theoreticam et Practicam* exponet, et in Nosocomio ad parturientium lectos practice instituet: — diebus Lunae et Martis hora VIII, *Artis Obstetriciae partem Technicam* docebit: — *Therapiam Specialem* morborum tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii hora IX, et post ferias Paschales diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis hora VII, et Lunae et Mercurii hora IX: — diebus Mercurii hora X, et Saturni hora VIII, *Medicinam Forensem* docebit: — diebus Lunae, Iovis et Saturni hora X ad XII, ceteris diebus hora XI ad XII, in Nosocomio Academico *Clinicis exercitationibus* vacabit.

FRANCISCUS ZACHARIAS ERMERINS *Pathologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Saturni, hora IX; *Histologiam*, diebus Lunae, Mercurii et Iovis, hora XI; *Anatomiam pathologicam*, die Martis, hora XI, die Veneris, hora VIII et X. *Exercitationibus clinicis* in Nosocomio quotidie vacabit, hora I.

IANUS HISSINK IANSEN *Chirurgiam* docebit die Martis, hora X, diebus Iovis et Veneris, hora IX, et post ferias Paschales etiam die Saturni, hora IX; *Doctrinam de morbis oculorum* tradet diebus Mercurii et Saturni, hora XII; *Clinicis exercitationibus* in Nosocomio Academico vacabit diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris, hora XII; *Anatomen corporis humani* exponet diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora IV; *Dissectionibus cadaverum anatomicis* tempore opportuno instituendis quotidie praeërit.

ISAËCUS VAN DEEN *Physiologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora VIII; *Physiologiam specialem et experimentalem* diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora VIII, et die Veneris, hora X—XII; *Remediorum effectum et therapeuticum usum*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X; *Pharmacognosin et Pharmacologiam experimentalem*, die Mercurii, hora XII, die Veneris, hora IX, die Saturni, hora X—XII; *Diaeteticam*

et Politiam medicam die Lunae, hora IV—VI; *Morbos systematis nervosi* die Veneris, hora IV—VI; *Indagationibus physiologicis* in Laboratorio Physiologico quotidie praeërit.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

HERMANNUS CHRISTIANUS VAN HALL die Veneris, hora VIII et IX, autumnali et aestivo tempore etiam die Martis, Iovis et Saturni, hora VIII, *elementa Botanices* illustrabit, die Martis, hora I, *Botanices sublimioris* selecta quaedam capita tradet; die Mercurii hora IX et X agget de plantis *medicinalibus* aliisque vario respectu *utilibus*, sive de *Botanica applicata*, ordine Familiarum naturalium; die Saturni autem, hora X et XI, *Oeconomiam ruralem* docebit. Post ferias Paschales et mense Septembri, alternis dierum hebdomadibus, die Mercurii hora matutina VII, *excursionibus botanicis* praeërit.

IANUS GUILIELMUS ERMERINS diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XI, *Aritmetices, Algebrae, Geometriae et Trigonometriae planae* elementa explicabit; *Physicam experimentalem* docebit die Mercurii, hora I, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII, *Physicam theoreticam* universe, aut selecta eius capita, profectionibus discipulis exponet. De *Matheos elementis* disquisitio habebitur diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora pomeridiana III.

NICOLAUS MULDER die Lunae, hora X, *Zoologiae elementa*, die Martis, hora X et XII, *Historiam Reptilium et Piscium naturalem* docebit; diebus Veneris et Saturni, hora XI, *Anatomen animalium comparatam* tradet. *Entomologiam* exponet horis commilitonibus commodis. *Exercitiis zoologicis et zootomicis practicis* quotidie praeërit.

GUILIELMUS ADRIANUS ENSCHEDÉ diebus Iovis et Saturni, hora IX, *Stereometriam et Trigonometriam sphaericam* docebit; selecta *Algebrae* capita exponet diebus Lunae et Martis, hora XI; *Astronomiae elementa* tradet die Mercurii, hora I, et die Iovis, hora pomeridiana VI; *Geometriam analyticam, Calculum differentialem et integralem, Mechanicam analyticam* exponet horis commilitonibus commodis; *Exercitia mathematica* futurorum Praeceptorum moderabitur horis postea indicandis.

PETRUS IOANNES VAN KERCKHOFF diebus Lunae et Martis, hora IX, die vero Mercurii, horis XI et XII, *Chemiam anorganicam* docebit; diebus Iovis, hora XI, et Saturni, hora X, *Chemiam corporum organicorum* exponet; diebus Lunae, hora XII, et Iovis, hora X, *Chemiam pharmaceuticam* tradet; *Chemiae technologicae capita* in usum publicum explicabit diebus Lunae et Martis, hora pomeridiana VI; *Chemiam practicam* docebit et *Exercitia analytica* in Laboratorio moderabitur quotidie.

NUMERUS STUDIOSORUM
IN ACADEMIA GRONINGANA

DIE XXXI DECEMBRIS CIOIOCCCLVIII.

In Facultate Phil. Theor. et Lit. Hum. . . .	52.
" " Iuridica	59.
" " Medica	21.
" " Disc. Math. et Phil.	16.
" " Theologica	35.
	<hr/>
	183.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA GRONINGANA,

INDE A DIE XIV OCTOBRIS CIOIOCCCLVIII AD XIII OCTOBRIS CIOIOCCCLIX.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

1858.

- d. 8 Dec. IANUS MEULEMAN, ex pago Nieuweschans Groninganus, publice defensa commentatione *de Zenone Citieo*, Phil. Theor. et Lit. Hum. Doct., *cum laude*.

1859.

- d. 7 Sept. LUPPO DIKEMA, ex pago Hoogezand Groninganus, publice defensa dissertatione historica *de pace Cimonica*, Phil. Theor. et Lit. Hum. Doct., *magna cum laude*.

IN FACULTATE IURIDICA.

1859.

- d. 27 Jan. CAROLUS IANUS IACOBUS WYCKERHELD BISDOM, Groninganus, privatim defensis thesibus iuris, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.
d. 2 Mart. IOHAN LOHMAN IANSSONIUS, ex pago Usquert, publice defensa dissertatione iuridica *de origine bonorum possessionis eiusque vi in addendo et supplendo iure Romanorum hereditario*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude*.
d. 30 Maii. GERIACUS BUMA, Leoardia-Frisius, privatim defensis quaestionibus iuris, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

- d. 20 Iun. SAMUEL VAN HOUTEN, publice defensa dissertatione Neerlandice scripta *over de waarde*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude*.
- d. 2 Iul. IOANNES AEMILIUS ABRAHAMUS VAN PANHUY, ex pago de Leek Groninganus, privatim defensis quaestionibus iuris, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.
- d. 12 Oct. BERNARDUS IOUKE BUMA, Leovardiensis, privatim defensis quaestionibus iuris, Iur. Rom. et Hod. Doct.

IN FACULTATE MEDICA.

1858.

- d. 1 Dec. HENRICUS HIERONYMUS SANDERS, ex pago Zellinge Groninganus, publice defensa dissertatione *over de naaste oorzaak der Cyanosis*, Med. Doct.
- d. 18 Dec. AREND POLMER, Groninganus, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Obst. Doct., *magna cum laude*.
- d. 22 Dec. IREN IEST, ex pago Strens Frisius, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Obst. Doct., *cum laude*.

1859.

- d. 15 Jan. IOHANNES SOPHIUS WICHEERS, ex pago Middelstum Groninganus, Med. Doct., defensis thesibus argumenti obstetricii, Obst. Doct., *cum laude*.
- d. 26 Mart. LAMBERTUS IOHANNES KOCK, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Obst. Doct., *magna cum laude*.
- d. 2 April. SIBRANDUS ELZO STRATINGH, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Obst. Doct., *magna cum laude*.
- d. 16 April. NICOLAUS DORAMA, privatim defensa dissertatione, cuius titulus: *Beschrijving van eenige gevallen van zamengestelde ontworchtelingen, benevens beschouwingen aangaande die aandoeningen*, Med. Doct., *cum laude*.
- d. 4 Maii. HENDRICUS DIDERICUS NANNINGA, ex pago Oudwoude Frisius, privatim defensa dissertatione, cuius titulus: *over den invloed van de luchtelectriciteit op het heerschend ziektekarakter, vooral met betrekking tot de cholera*, Med. Doct., *magna cum laude*.

- d. 15 Iun. AÄRON DRIELSMA, Leovardiensis, privatim defensa disquisitione, cuius titulus: *onderzoek over den zetel van het smaakzintuig*, Med. Doct., *magna cum laude*.
- d. 18 Iun. WOLTERUS TEN BRUGGE CATE, ex urbe Almelo, privatim defensa dissertatione, cuius titulus: *eenige opmerkingen over aangeboren pokken*, Med. Doct., *cum laude*.
- Die eodem. NANCO ROELOF HEFTING, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Obst. Doct., *cum laude*.
- d. 8 Oct. HENRICUS HIERONYMUS SANDERS, ex pago Zellinge Groninganus, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Obst. Doct., *cum laude*.

HONORIS CAUSA.

1859.

- d. 20 Iun. LUDOVICUS FRANCISCUS PERSILLE, medicus militaris primi ordinis in urbe Amstelodamensi, Med. Doct.
- Eodem die. CAROLUS GOBÉE, Med. Doct. in urbe Amstelodamensi, Chir. Doct.

ATHENAEUM ILLUSTRE

AMSTELODAMENSE.

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

IN ILLUSTRATHENAEO AMSTELODAMENSI CONIUNCTISQUE CUM EO SEMINARIIS

INDE A KAL. IAN. AD D. XXXI M. DEC. CXCIOCCCLVIII

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

C. I. MATTHES, Clar. Ord. Praeses a. 1858—1859.

F. A. G. MIQUEL.

E. H. VON BAUMHAUER.

IN FACULTATE THEOLOGIAE.

G. MOLL.

F. I. DOMELA NIEUWENHUIS, } Proff. in Semin. Luther.
A. D. LOMAN, }

S. MULLER, emeritus, }
I. VAN GILSE, } Proff. in Semin. Teleiobapt.
S. HOEKSTRA, BEN. FIL. }

I. TIDEMAN, Prof. in Semin. Remonstr.

IN FACULTATE IURISPRUDENTIAE.

M. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.

H. DE BOSCH KEMPER.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

H. BEYERMAN.

P. I. VETH.

I. C. G. BOOT.

IN FACULTATE MEDICINAE.

GER. VROLIK, Prof. emeritus.

GUIL. VROLIK.

C. B. TILANUS, Prof. honorarius.

P. H. SURINGAR, Prof. honorarius.

I. VAN GEUNS.

G. E. VOORHELM SCHNEEVOOGT, Prof. extraordinarius.

A. HEYNSIUS.

ACTA ET GESTA

IN CONVENTIBUS CLARISSIMI ORDINIS PROFESSORUM

ATHENAEI ILLUSTRIS AMSTELODAMENSIS,

ANNO CIOIOCCCLVIII.

Die 8 m. Octobris recitantur literae Curatorum, quae nuntiant Virum Doct. A. HEYNSIUM, Laboratorio physiologico-pathologico praefectum, magistratum urbanorum decreto die 14 m. Iulii creatum esse Physiologiae Professore. Idem Vir Clarissimus die 4 m. Octobris munus publice adiit oratione habita sermone patrio *de superflua consumptione in oeconomia animali* (over de verteering van weelde in de dierlijke huishouding).

SERIES LECTIONUM,
IN ILLUSTRIS ATHENAEIS AMSTELODAMENSIS ET IN SEMINARIIS

HABENDARUM INDE A DIE 1. OCT. A. MDCCCCLVIII AD FERIAS AESTIVAS A. MDCCCCLIX.

CAROLUS IOANNES MATTHES

privatim docebit *Planimetriad* et *Trigonometriam rectilineam*, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX matutina;
Physicam experimentis illustratam, iisdem diebus, hora XI;
Stereometriam, inclusa *Trigonometria sphaerica*, in commodum Medicinae et Literarum studiosorum, diebus Iovis et Veneris, hora I;
Astronomiam Popularem quae dicitur, horis cum auditoribus constituendis.

FREDERICUS ANTONIUS GUILIELMUS MIQUEL

publice tradet *Geologiae* fundamenta, horis auditoribus commodis;
Plantarum in Colonia Neerlandicis cultarum historiam botanicam et oeconomicam.
privatim *Pharmacologiam generalem et specialem*, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora XI;
Botanices Elementa, iisdem diebus, hora X;
Stirpium medicinalium, venenatarum et oeconomicarum historiam, ter per dierum hebdomadem;
Vegetabilia cryptogamica explicare paratus erit.

EDUARDUS HENRICUS VON BAUMHAUER

- privatim *Chemiam anorganicam* docebit, die Lunae, hora XII—II et diebus Martis et Mercurii, hora XII;
Chemiam organicam, diebus Martis et Mercurii, hora IX;
Chemiam pharmaceuticam, diebus Martis et Mercurii, hora I;
Chemiam analyticam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora II—IV.
- in usum publicum *Chemiae technologicae capita* exponet horis vespertinis dein indicandis;
Exercitia analytica in Laboratorio moderabitur quotidie, horis IX—IV et horis vespertinis VI—X.

GUILIELMUS MOLL

- privatim tradet *Historiam Ecclesiae Christ. in patria nostra*, diebus Martis et Mercurii, hora X;
Historiam universalem Religionis et Ecclesiae Chr., diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XI;
Theologiam dogmaticam, iisdem diebus, hora IX;
 Studia ad *Introductionem in Theologiam* et ad *Historiam Ecclesiae Neerlandicae* pertinentia, et *Exercitationes Homileticas* moderabitur, diebus et horis vespertinis deinceps indicandis.

MARTINUS DES AMORIE VAN DER HOEVEN

- publice disputandi exercitia moderabitur;
 privatim *Ius civile Hollandicum* docebit, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX matutina;
Digestorum selecta capita tractabit, iisdem diebus, hora X;
Institutiones Imp. Iustiniani interpretabitur, iisdem diebus, hora XI.
Methodum procedendi in causis civilibus tradet, iisdem diebus, hora XII.

HIERONYMUS DE BOSCH KEMPER

privatim tradet *Encyclopaediam Iuris*, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX;
Ius publicum, iisdem diebus, hora XI;
Ius gentium, diebus Martis et Mercurii, hora X;
Methodum procedendi in causis criminalibus, die Veneris, hora X et XI;
Statisticam patriae, die Iovis, hora X, et Veneris, hora IX.

HUGO BEYERMAN

privatim *Rhetoricam* sive praecepta stili Belgici, additis belgice scribendi exercitationibus, tradet, die Lunae, hora X—XII et die Saturni, hora IX—XI;
Historiam Patriae enarrabit, die Lunae, hora XII—II et die Saturni, hora XI—I;
Pronuntiationis sive *eloquentiae exterioris* exercitia moderabitur.

PETRUS IOANNES VETH

privatim continuabit *Introductionem in libros Veteris Foederis*, diebus Martis et Mercurii, hora VIII matutina;
docebit *Grammaticae Syriacae elementa*, diebus Iovis et Veneris, hora VIII;
Antiquitates Hebraeas, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX;
Grammaticam Hebraeam, adiuncta librorum Iudicum et Ruth lectione, iisdem diebus, hora X;
Cum provectionibus tractabit *locos selectos e scriptoribus Arabicis, Syriacis et capita Danielis Chaldaïca*, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora III;
Logicam tradet, diebus Lunae et Saturni, hora VIII; *Psychologiam*, die Lunae, hora IX.

IOANNES CORNELIUS GERARDUS BOOT

privatim *Historiam veterem* explicabit diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XII;

Litteras Latinas docebit, enarrans *Terentii Heautontimorumenon*, *Livii lib. XXI*, *Ciceronis epistolas selectas*, iisdem diebus, hora I;

in *scholis Graecis* interpretabitur *Ciceronis vitam a Plutarcho scriptam*, *Euripidis Hecubam*, *Xenophontis Symposion*, iisdem diebus, hora II.

GERARDUS VROLIK

Botanices et *Artis cothetriciae* studia promovere perget.

GUILIELMUS VROLIK

docebit *Zoologiam* et *Anatomen comparatam*, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora matutina X;

Anatomiam C. H., iisdem diebus, hora matutina IX, praeterea tempore hiemali quotidie hora p. m. I;

Methodum secandi, tempore hiemali quotidie.

CHRISTIANUS BERNARDUS TILANUS

privatim docebit *Pathologiam* et *Therapiam Chirurgicam*, ter quavis hebdomade, hora XII;

Artem obstetriciam, tribus reliquis diebus, hora XII;

Examini aegrotantium et *artis exercitio* in Nosocomio Scholae Clinicae praeerit diebus singulis, hora IX;

Enchireses medicas in cadavere demonstrabit, diebus et horis indicandis.

PETRUS HENRICUS SURINGAR

privatim *Pathologiam* et *Therapiam generalem* docebit, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora p. m. III;

Doctrinam morborum singularium interpretabitur, iisdem diebus, hora p. m. II;

Præcin medicam ad lectulos aegrotantium moderabitur, diebus singulis, hora matutina VIII.

IOANNES VAN GEUNS

privatim *Pathologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora X;

Morborum signa indagandi methodum exponet, una cum exercitationibus clinicis, quotidie, hora XI;

Anatomiam Pathologicam, diebus Lunae et Veneris, hora III.

Medicinam forensem et politiam medicam tradet, his quavis hebdomade.

GUSTAVUS EDUARDUS VOORHELM SCHNEEVOOGT

privatim *Neuropathologiam* docebit et ad lectulos aegrotantium exponet, die Saturni hora XI—I;

Elementa psychiatriæ exponet, hora dein indicanda.

ADRIANUS HEYNSIUS

Physiologiam et *histiologiam* docebit, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XI—XII aliisque horis dein indicandis;

Excercitationibus histiologicis, experimentis et indagationibus physiologicis in Laboratorio physiologico quotidie præerit.

FERDINANDUS IACOBUS DOMELA NIEUWENHUIS,

Professor in Semin. Evangel.-Luther.,

Theologiam practicam tradet, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora X;

Theologiam Dogmaticam, diebus Martis et Mercurii, hora IX;

Historiam Ecclesiae Lutheranae, diebus Iovis et Veneris, hora IX.

Exercitiis Oratorii vacabit die Iovis, hora III, *Catecheticis*, die Martis, hora XI—I, *Colloquio homiletico*, die Martis, hora VI—VIII p. m.;

Discipulis profectionibus orationes sacras habentibus praeses aderit die Veneris, hora II.

ABRAHAMUS DIDERICUS LOMAN,

Professor in Semin. Evang.-Luth.,

Exegesis N. T. tradet, interpretando *Evangelio Ioanneo*, diebus Martis et Mercurii, hora I;

Exegesis V. T., explicandis Psalmis Messianis, diebus Iovis et Veneris, hora XII;

Philosophiam religionis, vulgo *Theologiam naturalem*, tradet diebus Martis et Mercurii, hora XII, et die Veneris, hora I; privatim selecta quaedam Capita ad Theologiam biblicam pertinentia tractabit horis vespertinis deinceps indicandis.

SAMUEL MULLER,

Professor in Semin. Teleiobapt.,

Exercitationes homileticas moderabitur, die Lunae, hora dim. II—III; *Theologiae practicae* studia quovis alio modo promovere perget, horis auditoribus commodis.

IANUS VAN GILSE,

Professor in Semin. Teleiobapt.,

Exegesis Novi Testamenti tradet, explicanda Pauli ad Galatas Epistola, diebus Martis et Mercurii, hora I—II;

Introductionem, quam dicunt, in *Novi Testamenti libros*, diebus Iovis et Veneris, hora I—II;

Critices et Hermeneutices librorum Novi Testamenti lineamenta, die Martis, hora II—III;

Patrum Ecclesiae, qui ante Concilii Nicaeni tempora floruerunt,
scripta exponet, ea potissimum quibus Haereticos oppugnarunt,
 die Mercurii, hora II—III;
Artem homileticam tradere perget, die Veneris, hora II—III;
Exercitia Oratoria moderabitur, die Lunae, hora III—IV;
 Commilitonibus orationes sacras habentibus praeses aderit, die
 Iovis, hora II.

SYTSE HOEKSTRA BEN. FILIUS,

Professor in Semin. Teleiobapt.,

Theologiam christianam dogmaticam docebit, diebus Martis, Mer-
 curii, Iovis, Veneris, hora IX;
Disciplinam morum christianam tradet, diebus Iovis, Veneris, hora X;
Religionis philosophiae initia exponet, diebus Iovis, Veneris, hora XI.

IOANNES TIDEMAN,

Professor in Semin. Remonstr.-Reform.,

Theologiam Dogmaticam docebit diebus Martis, Mercurii, Iovis,
 Veneris, hora IX;
Theologiam Practicam, diebus Martis et Mercurii, hora X;
Evangelium N. T., partem *Evangelii secundum Matthaeum* interpre-
 tans, diebus Martis et Mercurii, hora XII;
 Discipulis orationes sacras habentibus praeses aderit die Martis,
 hora II;
 privatim *Exercitia Oratoria* habebit et Pauli *Epistolam ad Romanos* cum
 discipulis legere perget die Mercurii, horis vespertinis VIII—X.

NUMERUS STUDIOSORUM
IN ILLUSTRATHENAEO AMSTELODAMENSI CONIUNCTISQUE CUM EO SEMINARIIS

DIE XXXI M. DECEMBRIS CIOLOCCCLVIII.

In Facultate	Theologiae	75.
" "	Iurisprudentiae	51.
" "	Litterarum	2.
" "	Medicinae	19.
" "	Philosophiae	3.
		<hr/> 150.

DE VERTERING VAN WEELDE

IN DE

DIERLIJKE HUISHOUDING.

INWIJDINGSREDE,

BIJ HET AANVAARDEN VAN HET HOOGLEERAARSAMBT IN DE PHYSIOLOGIE
AAN HET ATHENAEUM ILLUSTRÉ TE AMSTERDAM,

DOOR

A. HEYNSIUS.

UITGESPROKEN 4 OCTOBER 1858.

28*

EDEL-ACHTBARE HEEREN BURGEMEESTER, WETHOUDERS EN
LEDEN VAN DEN RAAD DEZER STAD,
AANZIENLIJKE VERZORGERS DER DOORLUCHTIGE SCHOOL,
ACHTBARE MANNEN, BIJ WIE HET TOEZIGT OVER DE CLINISCHE
SCHOOL ALHIER BERUST,
HOOGLEERAREN VAN HET ATHENAEUM EN VAN DE ONDERSCHIEDENE
GODGELEERDE KWEEKSCHOLEN, HOOGGEACHTE AMBT-
GENOOTEN,
ZEER GELEERDE HEEREN, BEOEFENAARS DER GENEESKUNDE,
LEERAREN VAN LETTEREN EN WIJSBEGEERTE, VERDEDIGERS
VAN HET REGT,
WELEERWAARDE HEEREN, LEERAREN DER GODSDIENST,
AANZIENLIJKE SCHAAR VAN JONGELINGEN, BURGERS VAN HET
ATHENAEUM, KWEEKELINGEN DER CLINISCHE SCHOOL, DIE
U AAN DE BEOEFENING DER WETENSCHAPPEN TOEWIJDT,
GIJ ALLEN, DIE DOOR UWE TEGENWOORDIGHEID BLIJK GEEFT
VAN BELANGSTELLING IN DEZE PLEGTIGHEID,
ZEER GEËERDE TOEHOORDERS!

Duizenden jaren zijn verlopen, waarin de mensch, instinctmatig, evenals de dieren, voedsel tot zich nam, en onbekend met de rol, die de opgenomen spijsen in de dierlijke huishouding te vervullen hebben, bleven gedurende al dien tijd instinct en ondervinding de eenige leidlieden bij de keuze der voedingsstoffen, die op den aardbol ter zijner beschikking gesteld zijn.

In onze eeuw is een andere gids opgestaan, die meêdoogenloos de eerstgenoemden schijnt te willen verdringen en alleen zich zelve het regt wil toegekend zien om den mensch in de keuze van zijn voedsel, van zijn hoofdvoedsel althans, te leiden.

Het organisme van menschen en dieren leerde men kennen als een samenweefsel van een ontelbaar aantal kleine deeltjes, die in voortdurende wisseling verkeerden. Zij worden door eene vloeistof — het voedingsvocht — gedrenkt; uit deze vloeistof putten zij om zich te onderhouden, en aan dit zelfde vocht geven zij de verbruikte bestanddeelen wederom terug. Dit voedingsvocht ontleent zijn oorsprong aan het bloed en is hiermede in voortdurende wisseling. Zal het in het onderhoud der weefsels kunnen blijven voorzien, dan moeten uit het bloed steeds de noodige bestanddeelen worden aangevoerd, en dit laatste wederom door nieuwen toevoer in staat gesteld worden om bij voortduring het noodige aan het voedingsvocht te kunnen leveren.

Van de zijde der wetenschap was hierdoor de aan den mensch en de dieren ingeschapen behoefte aan voedsel volkomen toegelicht. Zonder stofwisseling — geen leven. De omzettingen, die de grondvormen der weefsels ondergaan, zijn de voorwaarden voor het leven, en om die omzettingen, die stofwisseling te onderhouden, eten wij, voeden wij ons. — Maar al verder. Die grondvormen der weefsels zijn uit bepaalde stoffen opgebouwd. Bij de wisseling hunner bestanddeelen moeten zij derhalve steeds datgene kunnen putten uit het voedingsvocht en dit wederkeerig uit het bloed, hetgeen voor hun opbouw gevorderd wordt. Het is dus niet genoeg dat de honger worde gestild, maar voor het behoud van de integriteit der weefsels, voor het behoud van de integriteit van het leven, moeten die stoffen in de eerste plaats worden toegevoerd, waaruit de weefsels zijn zamengesteld. De aard en omvang van die stofwisseling is het, die de kwaliteit en quantiteit van het voedsel bepaalt; de kennis hiervan de wetenschappelijke gids, waaraan de leiding onzer voeding moet worden toevertrouwd.

Het algemeen begrip dezer stofwisseling was, met het oog op de scheikundige samenstelling der verschillende lichaamsdeelen, reeds voldoende om het groote belang van een ruimen toevoer van eiwitachtige stof in het licht te doen treden, en de waarschuwende stemmen, die zich op grond hiervan tegen de gebrekkige voeding onder de geringere klassen onzer maatschappij verhieven, mogten daarom volkomen geregtvaardigd heeten.

Maar van het economisch-politisch standpunt, in het maatschappelijk belang is die kennis niet genoeg. Mag ook voor velen eene zekere weelde in

de voeding vrij onverschillig zijn, voor verreweg de meeste leden onzer maatschappij is zij het geenszins. Zooals bij eene stoommachine niet slechts op de ontwikkelde kracht, maar ook op de hiertoe verbruikte brandstof wordt gelet, zooals de werktuigkundige bij de minst mogelijke kosten den meest mogelijken arbeid wil verrigten, evenzoo is het voor het grootste aantal leden onzer maatschappij van het hoogste belang om met de minst mogelijke onkosten zich zelven en den hunnen het noodige te verschaffen en naarmate de prijs der voedingsmiddelen stijgt, neemt dit aantal evenredig toe.

In het maatschappelijk belang wenscht men derhalve de grenzen tusschen gebrek en overvloed te kennen en verlangt men de hoeveelheid der verschillende voedingsstoffen bepaald te zien, die ter voorziening in de werkelijke behoefte gevorderd wordt. En uit dit oogpunt is de kennis aangaande de benoedigde hoeveelheid eiwitachtige stof de hoofdzaak, want de honger moet worden gestild en de kennis van het absolute gewigt van het mengsel dat ter bevrediging hiervan gevorderd wordt, is vrij onverschillig. Teregt acht men dit genoegzaam door de ondervinding aangewezen, maar vraagt aan de wetenschap de bepaling van de benoedigde hoeveelheid eiwitachtige stof, want onder alle voedingsmiddelen zijn de eiwithoudende het hoogst in prijs, en van het economisch standpunt lost de vraag aangaande de werkelijke behoefte zich derhalve voornamelijk op in die omtrent de benoedigde hoeveelheid eiwitachtige stof.

Het groote gewigt van de zaak heeft spoedig naar middelen doen omzien om een wetenschappelijk antwoord op de gestelde vraag te kunnen leveren, en eene reeks van onderzoekingen is in het werk gesteld om tot de kennis van de werkelijke behoefte op te klimmen; maar de resultaten hebben geenszins aan de verwachting beantwoord. Zij leidden tot de wanhopige uitkomst, dat er in het ligchaam eene met de inkomsten regelmatig stijgende vertering van weekde — eene luxusconsumptie — plaats heeft en de berekening van de werkelijke behoefte hierdoor onmogelijk gemaakt wordt.

Het komt mij voor, dat deze opvatting — de luxusconsumptie in het ligchaam — met betrekking tot de eiwitachtige stof althans onjuist heeten moet en de tegenwoordige kennis der stofwisseling in de verschillende lichaamsdeelen reeds voldoende is, om die weelderige huishouding in het

ligchaam als de voorwaarde te doen kennen voor de energie, waartoe het leven behoort te worden opgevoerd, als de beste maatstaf derhalve voor de werkelijke behoefte.

De gronden voor die meening wensch ik in dit uur beknoptelijk te ontwikkelen, om daarbij gelijktijdig eenigermate het standpunt aan te wijzen, waaruit de voeding en daarmede eene hoofdgroep van de verschijnselen des levens tegenwoordig wordt beschouwd en de rigting te kenschetsen, waarin het physiologisch onderzoek van den nieuweren tijd zich beweegt.

Onder alle diërklassen is voorzeker bij de vleeschetende dieren het voedingsproces het allereenvoudigst. Het voedsel is hier, zoowel in chemischen als physischen aard, volkomen gelijksoortig aan de bestanddeelen des ligchaams. Zij leven van het vleesch en bloed der plantetende dieren. Het voedsel, dat zij nuttigen, is uit bloed ontstaan, het wordt in hun darmkanaal opgelost om op nieuw tot vorming van bloed bij te dragen en bij de wisseling der verschillende ligchaamsbestanddeelen ten tweeden male tot opbouw van de elementen der weefsels te strekken.

Was het voedingsproces bij den mensch even eenvoudig, de ondervinding van zoovele duizenden jaren zou voorzeker meer dan voldoende zijn geweest, om ons omtrent de werkelijke behoefte naauwkeurig in te lichten. De grens tusschen gebrek en weelde zou voor het practisch standpunt althans voldoende omschreven zijn.

Maar juist van dit practisch standpunt is de kennis aangaande de werkelijke behoefte bij vleeschetende dieren van het minste gewigt. De mensch zelf en al zijne huisdieren, alle dieren, wier welige ontwikkeling of krachtige gezondheid voor hem van belang zijn, voeden zich niet uitsluitend met dierlijk voedsel, maar voor een belangrijk gedeelte of wel geheel met stoffen van plantaardigen oorsprong. Het voedingsproces wordt hierbij veel meer gecompliceerd en de berekening van de werkelijke behoefte evenredig hieraan bemoeijelijkt.

Alvorens de scheikunde had aangetoond, dat in de planten dezelfde stof wordt aangetroffen, waaruit het voedsel der vleeschetende dieren, de verschillende deelen van het dierlijk ligchaam derhalve voor verreweg het

grootste gedeelte bestaan, was het voedingsproces bij de plantetende dieren geheel onbegrijpelijk. Met de ontdekking dezer waarheid was eene belangrijke schrede op het gebied der voedingsleer gedaan. Het werd hierdoor duidelijk, hoe ook zelfs bij uitsluitend plantaardige voeding het evenwigt in het ligchaam kan worden bewaard, en waardoor ook onder deze omstandigheden het bloed voortdurend in staat blijft om aan de weefsels te leveren hetgeen ter onderhouding der stofwisseling, tot herstel en vernieuwing der elementen, waaruit zij bestaan, gevorderd wordt.

Maar die eiwitachtige stoffen maken slechts een klein gedeelte van de bestanddeelen der planten uit. Behalve vetten, die ook in dierlijk voedsel worden aangetroffen, komen er meel- of suikerachtige stoffen — zoogenaamde koolhydraten — in voor, en de hoeveelheid dezer laatsten is zelfs veel aanzienlijker, dan die der eiwitachtige stof. In onze granen, die om hun betrekkelijk hoog eiwitgehalte een zoo belangrijk deel van ons voedsel uitmaken, komt slechts 15 à 20 pCt. eiwit voor, terwijl zij voor 70 à 80 pCt. uit die koolhydraten bestaan.

Die stoffen treden nogtans niet in de grondvormen der weefsels. Zij kunnen derhalve niet tot herstel, niet tot nieuwen opbouw bijdragen. Zij leveren geen materiaal ter onderhouding der stofwisseling. En nogtans de ondervinding bewijst en regtstreeksche proeven hebben het aangetoond, zij kunnen in het voedsel van den mensch en der plantetende dieren niet worden gemist; ja zelfs waar van nieuwen opbouw in ruimeren zin dan bij het volwassen individu sprake is, worden zij daarin altijd aangetroffen, want ook het vleeschetend dier ontvangt ze in zijn voedsel in den eersten tijd zijns levens, als zijn groei het krachtigst, de vorming van nieuwe weefselementen derhalve het levendigst is. En wat nog meer is, zelfs door absolute vleeschdiët kan men ze aan het organisme niet onttrekken, want in het ligchaam zelf is eene bron van die suikerachtige stof aanwezig, die rijkelijk en rijkelijker vloeit, naarmate er overvloediger eiwit wordt toegevoerd. Zelfs waar alle uitwendige toevoer van suikerachtige stof is afgesneden, waar uitsluitend eiwit als voedsel wordt gebruikt, ontbindt de lever die eiwitachtige stof in hare componenten en onder die ontledingsproducten treedt suiker op. Zelfs bij carnivora wordt derhalve suiker aan het bloed toegevoerd.

Maar is dit dan niet in lijnregten strijd met de bewering dat de stofwisseling in de weefsels de grondslag der voedingsleer is? De suiker- of meelachtige stoffen treden in het geheel niet, de vetten, die zoowel in plantaardig als dierlijk voedsel voorkomen, slechts voor een klein gedeelte als bestanddeel der weefsels op, en nogtans zijn zij voor de voeding onmisbaar.

De schijn bestaat inderdaad, Geëerde Toehoorders! en zoowel op wetenschappelijk als op practisch terrein heeft hij tot velerlei dwaling aanleiding gegeven. Op wetenschappelijk gebied riep hij de onjuiste verdeeling in voedings- en ademhalings-middelen in het leven; maar, wat erger is, in de maatschappij voerde hij tot het overmatig gebruik van meelspijzen en sleepte hij, om een enkel voorbeeld te noemen, menigen zuigeling ten grave, omdat men in arrowroot of sago een surrogaat voor de suikerbevattende; maar tevens eiwithoudende moedermelk zag.

Hoe paradox de bewering schijne, het bewijs is niet moeilijk te leveren, dat werkelijk de stofwisseling in de verschillende deelen des ligchaams de grondslag der voedingsleer is.

In de eerste plaats wensch ik op te merken, dat het vet in aanzienlijke hoeveelheid in onze hersenen en zenuwen, derhalve als bestanddeel van de elementen der weefsels optreedt en ook het zetmeel middellijk als zoodanig moet worden beschouwd, want voor een gedeelte althans, voor een belangrijk gedeelte ontleent het vet in de verschillende deelen van het ligchaam aan het met de voedsels toegevoerde zetmeel zijn oorsprong, zooals de mesting der dieren door meelhoudend voedsel overtuigend bewijst.

Maar in het algemeen neemt slechts een zeer klein gedeelte van de genoemde stoffen aan de vorming van weefselementen deel. De grootste hoeveelheid wordt omgezet tot koolzuur en water en verlaat als zoodanig het ligchaam zonder een integrerend bestanddeel der weefsels te hebben uitgemaakt. Dit andere gedeelte is nogtans evenzeer een vereischte in het voedsel van den mensch en de plantetende dieren, in de eerste plaats, omdat alleen onder zijnen invloed de assimilatie van eiwit mogelijk blijft. Men beproeve slechts om uitsluitend met dierlijk voedsel den honger te bevredigen en alras zal men in het darmkanaal een toestand in het leven

roepen, waarbij alle eetlust verdwijnt en daarmee alle uitwendige toevoer van voedsel ophoudt, zoodat men voor den voortduur van de voor het behoud des levens gevorderde stofwisseling de bestanddeelen van het ligchaam zelf opofferen moet

Maar behalve voor die assimilatie van eiwitachtige stof, voor de stofwisseling zelve zijn die vetten en koolhydraten van niet minder gewigt. Hoewel onmiddellijk van geene waarde voor het onderhoud der stofwisseling in de weefsels, zij oefenen op den omvang der omzettingen een allerbelangrijksten invloed uit en kunnen om die reden evenmin worden gemist in ons voedsel als de eiwitachtige stof zelve.

Zij verminderen de stofwisseling in de weefsels, beperken de omzetting van eiwitachtige stof, en die verminderde stofwisseling, die beperkte omzetting van eiwitachtige stof staat in innig verband met den bouw en de absorptie in het darmkanaal, in innig verband met de verrigtingen en levenswijze van den mensch.

Het verscheurende dier voedt zich uitsluitend met vleesch en hoogstens eenig vet, en de bouw van zijn darmkanaal stelt het in staat om eene groote hoeveelheid eiwitachtige stof te assimileren. Onder den invloed hiervan heeft er bij het dier eene snelle wisseling in de bestanddeelen van zijn ligchaam plaats, en de ruime toevoer van dezelfde stoffen, die tot hersnel gevorderd worden uit het darmkanaal, voorziet voortdurend in het noodige om het verlies te dekken. Die rijkelijke toevoer staat in naauw verband met de enorme krachtsontwikkeling, waartoe het in staat is en de snelle omzetting van de bestanddeelen des ligchaams gaat met eene ontwikkeling van warmte gepaard, die voldoende is om de normale temperatuur des ligchaams te behouden, welke voor den voortduur der stofwisseling gevorderd wordt.

De bouw van het darmkanaal van den mensch veroorlooft geene uitsluitende voeding met vleesch; gemengd voedsel moet worden gebruikt en minder eiwitachtige stof kan worden geassimileerd. Onder den invloed hiervan is de stofwisseling trager en de toevoer van eiwitachtige stof voorziet schijnbaar al spoedig in het noodige, omdat gelijktijdig hiermede ook vetten en koolhydraten in het bloed overgaan, die de stofwisseling in de weefsels beperken. Bij het vleeschetend dier is de snelle omzetting der ei-

witachtige stof — op volwassen leeftijd althans — volkomen toereikend om het warmteverlies langs huid en longen te dekken; de tragere wisseling van de bestanddeelen des menschelijken ligchaams is hiertoe niet voldoende; maar terwijl de meelspijzen, die wij nuttigen, de omzetting van eiwitachtige stof beperken, vullen zij gelijktijdig het tekort aan, dat ten gevolge van de tragere omzetting in de weefsels in de warmteontwikkeling ontstaan zou. En op diezelfde wijze wordt ook bij het vleeschetend dier het evenwigt bewaard, indien bij zijn groei en ontwikkeling de opbouw van nieuwe weefselementen levendiger en ten gevolge hiervan de omzetting van eiwitachtige stof in het ligchaam meer beperkt is, dan in volwassen toestand.

Bij den mensch vervangen derhalve de koolhydraten voor een gedeelte de eiwitachtige stof, wier omzetting zij beperken. Hoe groot is het andere gedeelte, dat door de koolhydraten niet vervangen worden kan? — Ziet daar, dezelfde vraag onder andere woorden voorgesteld, de vraag aangaande de werkelijke behoefte aan eiwitachtige stof, wier beantwoording in het maatschappelijk belang van zooveel gewigt wordt geacht.

Die vraag heeft, gelijk ik reeds opmerkte, eene reeks van onderzoekingen uitgelokt, maar de resultaten hebben niet aan de verwachting beantwoord.

De verschillende deelen van het ligchaam bestaan, op enkele uitzonderingen na, alle hoofdzakelijk uit eiwitachtige stof en zelfs, waar het vet of de anorganische zouten op den voorgrond treden, wordt zij niet geheel gemist. Bij de omzettingen in de verschillende weefsels, waaruit het ligchaam is zamengesteld, is het dus hoofdzakelijk de eiwitachtige stof, welke in die omzetting deelt en indien derhalve die stofwisseling den aard der voeding bepaalt, dan moet de kennis van den omvang dier stofwisseling onmiddellijk tot beantwoording der gewigtige vraag leiden.

Zoo oordeelde men en met ijver spoedde men zich aan het werk om tot de gewenschte kennis te geraken.

Bij de stofwisseling in de weefsels keeren de ontbondene bestanddeelen in het bloed terug en worden van hier langs verschillende wegen uit het ligchaam verwijderd. De hoeveelheid en aard dier verwijderde stoffen staat derhalve in direct verband met de omzetting van stof. De omzettingsproducten der eiwitachtige stof leveren in scheikundigen aard een kenmerkend verschil met alle andere op. Uit de uitgaven blijkt derhalve met zekerheid

de hoeveelheid eiwitachtige stof, die omgezet is, de hoeveelheid eiwit derhalve, die ter onderhouding der stofwisseling gevorderd wordt.

Zoo meende men, maar men vond zich bitter bedrogen. De weg, hoe veilig hij schijnen mogt, leidde niet tot het doel, dat men beoogt.

De omzetting van eiwitachtige stof in het ligchaam is niet constant, maar afhankelijk van den toevoer. Bij ruime inkomsten verbruikt het ligchaam veel meer stof, dan bij karige en dit is zoowel op de eiwitachtige stof toepasselijk als op andere voedingsstoffen. De hoeveelheid eiwitachtige stof, die ter onderhouding der normale stofwisseling in de weefsels gevorderd wordt, scheen derhalve op deze wijze niet voor bepaling vatbaar.

Maar het middel was spoedig gevonden om den storenden invloed, die in bovengenoemde proeven de bepaling van de benodigde hoeveelheid eiwit verijdelde, te elimineren. Men sneed eenvoudig allen toevoer af en ging bij volledige onthouding van voedsel de uitgaven na. Die weg scheen noodwendig tot het beoogde doel te moeten leiden, en werkelijk meende men een tijdlang het minimum eiwit, dat ter onderhouding der stofwisseling in het ligchaam gevorderd wordt, te hebben aangetoond. Maar de illusie duurde slechts korten tijd en al spoedig bleek ook die maatstaf onzeker te zijn, want bij inanitie ondergaat de stofwisseling zoo belangrijke wijzigingen, dat ook onder die omstandigheden de uitgaven niet tot berekening van de werkelijke behoefte aan eiwitachtige stof kunnen worden gebezigd.

De beantwoording der vraag scheen derhalve buiten het bereik der wetenschap.

De uitkomsten bij inanitie verkregen leveren zelfs bij vleeschetende dieren geen voldoende maatstaf voor de werkelijke behoefte aan eiwitachtige stof, hoeveel te minder bij omnivoren en herbivoren, die bij geheele onthouding veel spoediger bezwijken, en waarbij derhalve eene veel dieper ingrijpende verandering in de stofwisseling gedurende het hongeren moet worden aangenomen. En de resultaten bij ruimen toevoer van verschillende voedingsmiddelen wettigen evenmin tot eenig besluit, want onder die omstandigheden wordt het toegevoerde eiwit evenzeer omgezet als bij karigen en aan de uitgaven is het niet te zien, hoeveel ter onderhouding der stofwisseling in de weefsels heeft bijgedragen, hoeveel als overtollige vertering van weelde ter bewaring van het evenwigt verwijderd wordt.

Het komt mij voor, dat deze wanhopige uitkomst op eene dwaling berust, waartoe de weg, die ter beantwoording der vraag werd ingeslagen, noodwendig aanleiding geven moest, en de verkregen uitkomsten, hoewel schijnbaar geheel onbruikbaar, bij den dieperen blik, die ons allengs in de stofwisseling in de verschillende deelen van het ligchaam vergund werd, voor het practisch standpunt althans, de verlangde grens met voldoende naauwkeurigheid hebben aangetoond.

De vertering van weelde, de luxusconsumptie in het ligchaam, zooals zij in de wetenschap op grond van het ruimere verbruik van eiwitachtige stof bij overvloediger toevoer werd ingevoerd, schijnt mij een dwaalbegrip toe, door eene te eenzijdig teleologische opvatting der voeding in het leven geroepen en door gebrekkige kennis aangaande de intermediaire stofwisseling gevoed.

Die teleologische opvatting gaf onwillekeurig aanleiding, dat in de voeding uitsluitend een herstel van het verlorene gezien en hierin hare geheele beteekenis opgesloten werd — eene voorstelling, die in het dagelijksch leven algemeen aangetroffen wordt. Bij een werktuig van 's menschen hand tracht men met het minst mogelijk verbruik den meest mogelijken arbeid te verrigten. Op het levende werktuig achtte men diezelfde vraag toepasselijk en de pogingen om het minimum van eiwit te bepalen, dat ter onderhouding van de verrigtingen van het werktuig gevorderd wordt, waren er het gevolg van. Zooals bij eene stoommachine de hoeveelheid brandstof stijgt, naarmate zij meer arbeid verrigt, evenzoo achtte men het zeer natuurlijk, dat ook in 's menschen ligchaam meer stof verloren gaat, naarmate hiervan meer krachtsinspanning gevorderd wordt; maar evenzeer na elken maaltijd, zelfs indien het ligchaam en de geest beide in den slaap volmaakte rust genieten, wordt het gevonden minimum overschreden, en wel des te meer, naarmate de toevoer grooter was.

Dat verlies van stof moest van het teleologisch standpunt noodwendig doelloos toeschijnen en derhalve luxusconsumptie heeten.

De gebrekkige kennis aangaande de intermediaire stofwisseling, aangaande de veranderingen, die de bestanddeelen der voedsels ondergaan, alvorens zij in den vorm van koolzuur en water langs huid en longen, in dien van ureum langs de nieren naar buiten treden, droeg het hare bij om

het eenmaal in het leven geroepen dwaalbegrip op schijnbaar wetenschappelijke gronden te bevestigen. Hoeveel gewigt men ook aan elke bijdrage bleef hechten op het gebied der physiologie, waardoor de kennis aangaande de intermediaire stofwisseling werd uitgebreid, het betrekkelijk weinige, dat hieromtrent nog bekend was, schoof haar bij de heerschende teleologische opvatting der voeding op het gebied der diaetetica geheel en al op den achtergrond. De meest omvattende omzettingen werden min of meer onbewust aan het bloed toegeschreven en de ruimere hoeveelheid ureum, die bij overvloediger toevoer van eiwit wordt uitgescheiden, als decompositieproduct van de eiwitachtige stof des bloeds opgevat. Was het wonder, dat men bij dien stand van zaken van luxusconsumptie bleef spreken? Die omzetting van eiwitachtige stof in het bloed kon alleen tot warmteontwikkeling leiden en hiervoor behoefde geen eiwit te worden verbruikt, want door toevoer van suiker of vet kon dat doel even goed, ja beter zelfs, worden bereikt.

Houden wij ons aan het natuurkundig begrip, dan wordt de voeding geheel iets anders. Wij erkennen dan evenzeer, dat het dierlijk ligchaam voortdurend aan verlies onderhevig is en dit verlies voor het behoud van zijne integriteit moet worden aangevuld, maar in dat verliezen en aanvullen achten wij geenszins de ware beteekenis der voeding opgesloten. Als het wezen der voeding erkennen wij de onophoudelijke omzettingen der stof in de verschillende ligchaamsdeelen, de regelmatige wisseling tusschen de bestanddeelen van voedingsvocht en weefsel, die de voorwaarde is van zijne integriteit.

Wij erkennen al verder, dat het ligchaam uit een aantal ongelijksoortige deelen bestaat, die in onafscheidelijk verband met elkander werkzaam zijn en wier regelmatige functie voor het behoud van het leven, voor het behoud van eene krachtige gezondheid gevorderd wordt en wij noemen die voeding doeltreffend, waarbij deze verrigtingen regelmatig worden onderhouden. Van het natuurkundig standpunt vragen wij derhalve naar de voorwaarden, waardoor de regelmatige gang dezer functiën verzekerd wordt, en met die vraag rijst terstond de intermediaire stofwisseling in haar volle gewigt ook op het gebied der voedselleer voor onzen geest, want die voorwaarden kunnen niet uit de laatste producten van stofwisseling worden

afgeleid, maar alleen uit de kennis aangaande de omzettingen in de verschillende lichaamsdeelen worden opgemaakt. Het algemeene begrip der stofwisseling was, met het oog op de scheikundige samenstelling van de dierlijke weefsels, reeds voldoende om het groote belang van een ruimen toevoer van eiwitachtige stof in het licht te stellen, maar de belangrijke uitkomsten, waarmede het onderzoek aangaande de intermediaire stofwisseling allengs werd bekroond, hebben de juistheid dezer opvatting boven alle bedenking verheven. Naarmate onze kennis omtrent de omzettingen der stof in de verschillende lichaamsdeelen toenam, bleek het meer en meer, dat, hoezeer de producten der stofwisseling hierin mogen uiteenloopen, de voortdurende toevoer van eiwitachtige stof voor alle, zonder onderscheid, een onmisbaar vereischte ter onderhouding der stofwisseling is en meer en meer trad daarbij gelijktijdig in het licht, dat met de omzetting der eiwitachtige stof de intensiteit der functie evenredig toeneemt, de voeding der verschillende organen derhalve krachtiger heeten moet.

Het valt inderdaad niet moeilijk om door bekende feiten uit het dagelijksch leven de juistheid dezer natuurkundige opvatting der voeding te staven en aan te toonen, dat werkelijk de verhoogde stofwisseling tot krachtiger voeding leidt. Een blik op den invloed, dien gymnastische oefeningen op het ligchaam uitoefenen, toont overtuigend aan, dat spierinspanning vermeerdering van spierkracht ten gevolge heeft. Maar niet minder duidelijk is de vermeerderde omzetting van stof gedurende die spierinspanning. De buitengewone eetlust na eene uitgestrekte wandeling heeft er ons meermalen van overtuigd.

Bij die wandeling, zooals bij de gymnastische oefeningen, wordt er in het spierweefsel eene grootere hoeveelheid eiwit verbruikt, zooals regtstreeksche bepalingen hebben bewezen. In die krachtiger omzetting vindt de verhoogde eetlust zijn grond, maar evenzeer — bij het behoud van de regelmatige wisseling tusschen voedingsvocht en spieren, bij de bevrediging van den eetlust door krachtig, d. i. eiwithoudend voedsel — de vermeerderde spierkracht.

Wordt die voorwaarde niet vervuld, dan leidt de vermeerderde omzetting van eiwitachtige stof bij vermeerderde spierinspanning niet meer tot krachtiger voeding. Het snelle verval van dieren van weelde, zoodra hier-

van, bij gebrekkige voeding, krachtiger spierinspanning gevorderd wordt, levert er dikwerf het treurig bewijs van, terwijl de krachtige bouw van de werkpaarden bij voldoende voeding nogtans overtuigend genoeg bewijst, dat ook bij deze dieren vermeerderde stofwisseling in de spieren tot krachtiger functie leidt, zoodra de ruime toevoer van krachtig voedsel slechts veroorlooft, dat de wederzijdsche wisseling tusschen voedingsvocht en spieren bij die stofomzetting ongestoord blijft.

Maar dat zelfs in toestand van rust die wederzijdsche harmonische werking bij de omzetting van eiwitachtige stof in de weefsels, de voortdurende toevoer van eiwitachtige stof derhalve voor den geregelde gang der functie een vereischte is, de vermindering der spierkracht, zelfs na eene ziekte van luttel beteekenis, toont het overtuigend aan. Bij die ziekte heeft er in de spieren voortdurend stofwisseling plaats gehad, evenals bij het paard, waarvan men bij gebrekkige voeding, krachtige spierinspanning vorderde, maar die omzetting van stof voldeed niet aan den eisch, dien wij stelden, want het harmonische verband, de regelmatige wisseling tusschen voedingsvocht en spierweefsel bleef niet behouden, die wij als het wezen der voeding hebben geschetst.

Maar door hen, die uit de uitgaven de hoeveelheid eiwit wilden afleiden, welke ter onderhouding der normale stofwisseling noodig is, wordt deze beschouwing niet regtstreeks weêrsproken. Immers ook zij achten het zeer verklaarbaar, dat die uitgaven bij spierinspanning het gevonden minimum overschrijden, maar niet slechts bij spierinspanning neemt de omzetting van eiwitachtige stof in het ligchaam toe, na elken maaltijd insgelijks en wel dè te meer, naarmate de toevoer van eiwit ruimer is.

Waar het bewijs te vinden, dat ook die omzetting werkelijk tot verhoogde stofwisseling in de weefsels, tot krachtiger functie der organen, tot krachtiger voeding leidt?

Dat bewijs kan, naar het mij voorkomt, op voldoende wijze worden geleverd.

In de lever wordt de eiwitachtige stof onophoudelijk ontbonden en onder de omzettingsproducten treden suiker en moederstoffen van ureum op. Altijd is er in de lever bij normale voeding eene zekere hoeveelheid suiker aanwezig, maar na elken maaltijd, tijdens de digestie, is die hoeveelheid

belangrijk grooter. In dat tijdperk wordt er derhalve in de lever eene krachtiger stofwisseling opgewekt en de aanzienlijker omzetting van eiwitachtige stof is er het gevolg van.

Dat ook de andere organen, die met de digestie in verband staan, gedurende dit tijdperk in die verhoogde stofwisseling deelen en op deze wijze tot de vermeerderde omzetting van eiwit na elken maaltijd bijdragen, kan naauwelijks betwijfeld worden, maar evenmin, dat die verhoogde stofwisseling in al deze organen tot krachtiger functie, derhalve tot krachtiger voeding leidt.

De kennis aangaande de wetten der stofwisseling in de verschillende lichaamsdeelen, hoe gebrekkig zij ook in vele opzichten nog zijn mag, wijst reeds overtuigend aan, dat die verhoogde stofwisseling in de organen der spijsvertering gedurende de digestie voor hunne regelmatige functie, voor de assimilatie van het voedsel, en daarom voor de voeding van het geheele organisme een onmisbaar vereischte is.

De ondervinding leert, dat in het spier- en zenuwweefsel eene afwisselende werkzaamheid voor den voortduur der functie gevorderd wordt.

Bij gemis van beweging neemt de voeding der spieren meer en meer af, en worden zij door in- of uitwendige oorzaken geheel en al werkeloos, dan wijzigt zich de stofwisseling in het weefsel zoodanig, dat het physiologisch karakter, de contractiliteit, verloren gaat. Tijdelijk verhoogde stofwisseling is derhalve voor de regelmatige voeding der spier een noodzakelijk vereischte, maar het gevoel van vermoeienis, dat zelfs bij de krachtigste menschen na belangrijke spierinspanning niet ontbreekt, bewijst overtuigend, dat die levendige stofwisseling door eene tragere moet worden opgevolgd, zal het weefsel in staat blijven zijne physiologische functiën naar behooren te vervullen.

Na krachtige inspanning van den geest gevoelen wij ons evenzeer vermoeid en zoeken wij in andere bezigheden of in den slaap aan onze hersenen de noodige rust te verschaffen, de stofwisseling hierin te verminderen en omgekeerd is het even duidelijk, dat de tijdelijk verhoogde stofwisseling in ons zenuwweefsel voor de regelmatige functie onontbeerlijk is.

Willekeurig kan die afwisselende werkzaamheid in het spier- en zenuwstelsel worden in het leven geroepen; in verschillende andere weefsels is

dit onmogelijk; maar zou de verhoogde stofwisseling in de spijsverteringsorganen, hoewel onwillekeurig opgewekt gedurende de digestie, voor het behoud van den geregelde gang hunner functiën met de willekeurig in het leven geroepen verhoogde werkzaamheid in andere deelen van het ligchaam, niet op ééne lijn behooren te worden gesteld?

Met de uitbreiding van onze kennis aangaande de intermediaire stofwisseling weken derhalve de omzettingen der eiwitachtige stof in het bloed zelf meer en meer op den achtergrond. De rijkelijker omzetting van eiwitachtige stof in het ligchaam bij overvloediger toevoer werd als een gevolg van de levendiger stofwisseling, van de krachtiger functie der verschillende organen erkend en de luxusconsumptie, die voor de beantwoording der vraag omtrent de werkelijke behoefte van het ligchaam aan eiwitachtige stof eene onoverkomelijke hinderpaal had geschenen, meer en meer tot voedingsconsumptie teruggebracht.

^ Dit besluit, waartoe de ontwikkelde physiologische beschouwing der voeding ons leidde, is met de ondervinding uit het dagelijksch leven in volkomen harmonie.

De groei van het ligchaam, de vermeerdering van den voorraad eiwitachtige stof, ten gevolge van de vorming van nieuwe weefselementen, maakt het moeilijk om uit de sterke behoefte aan voedsel gedurende de jongelingsjaren een besluit omtrent de intensiteit der stofwisseling in dat tijdperk af te leiden; maar bepalen wij ons tot den volwassen mensch, dan valt het terstond in het oog, dat de omzetting van eiwitachtige stof in de eerste jaren van den mannelijken leeftijd, de luxusconsumptie derhalve in het ligchaam, het grootst is. Doch niet minder duidelijk is het, dat evenredig hiermede de voeding het krachtigst, de energie van het leven het meest ontwikkeld heeten moet. Immers meer dan op eenigen anderen leeftijd is het ligchaam tot ingespannen bezigheid in staat.

Met het klimmen der jaren neemt de behoefte aan voedsel meer en meer af, en evenredig hiermede daalt het verbruik van eiwitachtige stof. De omvang van het ligchaam neemt toe en schijnbaar wordt het veel beter gevoed. De ondervinding schijnt in strijd met de uitspraak der wetenschap. Maar de meer en meer afnemende inspanning, waartoe het lig-

chaam in staat is, toont overtuigend aan, dat met het vermeerderde gewicht van het ligchaam de voeding in de ware beteekenis van het woord niet toegenomen is.

Wij merkten reeds op, dat de vetten en koolhydraten de omzetting der eiwitachtige stof verminderen. De toenemende omvang berust voor een groot gedeelte op de afzetting van vetweefsel in verschillende deelen des ligchaams; maar niet al het vet wordt afgezet, een deel blijft in het bloed, in het voedingsvocht en die rijkdom van vet sleept eene verminderde omzetting van eiwit, eene tragere stofwisseling, eene minder krachtige functie van de verschillende ligchaamsdeelen na zich. De verminderde behoefte aan voedsel vindt hierin haren grond, maar de geringere krachtsinspanning, waartoe het ligchaam in staat is, is er evenzeer het gevolg van en de voeding moet derhalve bij den schraal gevoeden jongeling van het physiologisch standpunt krachtiger worden genoemd.

De vraag omtrent de werkelijke behoefte van den mensch aan eiwitachtige stof mag derhalve, naar het mij toeschijnt, voldoende beantwoord heeten.

Met juistheid, in cijfers, het minimum op te geven, dat tot bestendige onderhouding der stofwisseling in het ligchaam gevorderd wordt, ligt voor het eiwit, zooals voor elke andere voedingsstof, werkelijk buiten het bereik der wetenschap. Maar van het practisch standpunt is die kennis ons ook geheel nutteloos, want van den mensch, als maatschappelijk persoon, wordt arbeid geëischt en onder die omstandigheden zou het minimum, zelfs indien het uit de inanitieproeven met voldoende zekerheid had kunnen worden afgeleid, toch niet toereikend zijn.

Uit dit oogpunt wenscht men de hoeveelheid te kennen, die voor het onderhoud van het leven, van eene krachtige gezondheid gevorderd wordt, en die hoeveelheid mag inderdaad bekend heeten, sedert de diepere blik, die ons allengs in de dierlijke huishouding werd vergund, overtuigend bewees, dat de grootere omzetting van eiwitachtige stof in de bemiddelde standen van onze maatschappij geenszins tot eene vertering van weelde leidt, maar als voedingsconsumptie moet worden opgevat, en derhalve als maatstaf van de energie moet worden beschouwd, waartoe de stofwisseling

in de verschillende ligchaamsdeelen voor den regelmatigigen gang hunner verrigtingen, voor het behoud van een gezond en krachtig leven behoort te worden opgevoerd.

Maar welligt rijst de vraag op: indien de omzetting van eiwitachtige stof werkelijk een maatstaf voor de energie der voeding is, zou het dan niet van belang zijn die omzetting te vergrooten en de gewoonte ten slotte niet bij magte zijn om den omvang der stofwisseling in de weefsels van het menschelijk organisme tot die van het vleeschetend dier op te voeren?

De beantwoording dezer vraag geeft mij eene geschikte gelegenheid om mij tegen de beschuldiging van eenzijdigheid te vrijwaren, waartoe de voorafgaande beschouwing omtrent de beteekenis van een ruimen toevoer van eiwitachtige stof gereedelijk aanleiding geven kon.

De omzetting van de eiwitachtige stof is het niet alleen, die de energie van de voeding bepaalt. In sommige hoogst belangrijke organen, in de hersenen en zenuwen, is, gelijk ik reeds mededeelde, het vet een hoofdbestanddeel. Voor de regelmatige stofwisseling in deze organen is derhalve de toevoer van het vet evenzeer een vereischte, als die van de eiwitachtige stof.

De reden, waarom in de leer der voeding aan dien toevoer van vet schijnbaar zoo weinig gewigt wordt gehecht; is eenvoudig hierin gelegen, dat het algemeen in ruime hoeveelheid wordt toegevoerd en bovendien voor een deel uit het zetmeel kan worden gevormd, waarvan de hoeveelheid, zelfs bij de krachtigste voeding, de hoeveelheid eiwit nog ver overtreft.

Hoeveel vet ter onderhouding van de gevorderde wisseling in de hersenen en zenuwen vereischt wordt, is ten eenenmale onbekend. Dit alleen weten wij, dat de dagelijksche toevoer zelfs bij de krachtigste voeding met vleesch ruimschoots in de behoefte voorziet.

Dat er derhalve meer eiwitachtige stof kan worden gebruikt, is duidelijk. De ruimere vleeschdiët van de Engelschen levert hiervan het overtuigend bewijs.

Maar daarom is die ruimere toevoer nog niet onder alle omstandigheden wenschelijk te achten.

Als het wezen der voeding hebben wij de stofwisseling in de weefsels

leeren kennen en naarmate de intensiteit dezer wisseling toeneemt, noemden wij de voeding van het weefsel krachtiger.

Dit is volkomen juist. Maar het organisme is uit een aantal dergelijke weefsels opgebouwd, die in onafscheidelijk verband met elkander werkzaam zijn. Zal de stofwisseling in het ligchaam aan den eisch voldoen, werkelijk derhalve voeding heeten mogen, dan behooren de verschillende weefsels evenredig in die wisseling te deelen.

Wordt die voorwaarde niet vervuld, dan is het vereischte evenwigt tusschen de verschillende ligchaamsdeelen verbroken, dan treedt er ziekte in.

De krachtiger stofwisseling in de lever gedurende de spijsvertering hebben wij als voeding opgevat, ja zelfs wij zagen hierin eene physiologische voorwaarde voor den geregelde gang harer functie. Die krachtige functie kan nogtans alleen dan werkelijk voeding heeten, indien de intensiteit der stofwisseling in de verschillende andere ligchaamsdeelen hiermede in overeenstemming is. In het tegenovergestelde geval wordt uit die verhoogde functie van de lever eene gevreesde ziekte geboren. De lever woekert dan ten koste van het overige ligchaam, en hoeveel eiwitachtige stof ook mag worden toegevoerd, de stofwisseling in de overige organen blijft gestoord. Onder den invloed van het toenemende suikergehalte van het bloed neemt de stofwisseling, de voeding in de overige ligchaamsdeelen meer en meer af en de dood is er het noodzakelijk gevolg van.

Behalve deze harmonische werking tusschen de verschillende ligchaamsdeelen is ook de geregelde gang der stofwisseling in elk weefsel een vereischte. Het is niet genoeg dat het eiwit worde omgezet; ook de aard der omzetting, de rigting der stofwisseling moet dezelfde blijven, want de aard dezer omzetting is het, die de functie bepaalt.

De geregelde gang der stofwisseling in de verschillende organen bij vermeerderden toevoer van eiwitachtige stof is derhalve evenzeer eene onmisbare voorwaarde, zal die vermeerderde stofwisseling werkelijk tot krachtiger voeding leiden; — en in de lever erkennen wij reeds eene voorwaarde, waardoor de regelmatige omzetting in de verschillende deelen des ligchaams begunstigd wordt.

Bij de dieren, die van vleesch of gemengd voedsel leven, neemt na elken maaltijd het eiwitgehalte des bloeds aanzienlijk toe. Evenredig hier-

aan zou ook de intensiteit der stofwisseling in de verschillende lichaamsdeelen aan belangrijke rijzing en daling onderhevig zijn, indien gelijktijdig hiermede de functie der lever niet toenam en er met dat eiwit eene aanzienlijker hoeveelheid suiker aan het bloed werd toegevoerd, waardoor, gelijk wij zagen, de intensiteit der stofwisseling in de weefsels verminderd wordt. De omzetting van het periodisch toenemende eiwit des bloeds wordt op deze wijze geregeld, de regelmatige gang der stofwisseling in de verschillende weefsels begunstigd en de stoornissen voorkomen, waartoe de afwisselende vermeerdering en vermindering van het eiwitgehalte des bloeds en de hiervan afhankelijke verschillende intensiteit der stofwisseling, in digestie en daarbuiten, ligtelijk aanleiding geven kon.

Die regelende invloed van de lever kan nogtans niet onbeperkt worden geacht; bij stijgenden toevoer van eiwitachtige stof zou de aard der omzetting bij de meer en meer verhoogde wisseling in de weefsels kunnen gewijzigd worden, en ook onder die omstandigheden kan de verhoogde stofwisseling hierin niet meer op den naam van voeding aanspraak maken.

Bedrieg ik mij niet, dan zijn het de beide opgenoemde momenten, waardoor het verbruik van eiwitachtige stof beperkt wordt.

De ondervinding bewijst, dat de levenswijze van den mensch een belangrijken invloed op de omzetting der eiwitachtige stof in het lichaam uitoefent. Bij een bedrijvig leven wordt de harmonie tusschen de verschillende lichaamsdeelen bij ruimen toevoer van eiwit veel langer behouden, dan bij rustiger bezigheden. In warmere streken wordt de aard der omzetting bij ruimen toevoer veel spoediger gewijzigd, dan in koudere.

De ondervinding alleen kan ons hier leiden. Maar zooveel is zeker, dat, zoolang het vereischte evenwigt tusschen de verschillende lichaamsdeelen blijft bestaan en de aard der stofwisseling hierin geene verandering ondergaat, de energie van het leven des te krachtiger moet heeten, naarmate de omzetting der eiwitachtige stof in het lichaam meer ontwikkeld is.

Van mijne taak heb ik het deel volbragt mij in de eerste plaats opgelegd; een ander, waarbij een warm gevoel van hoogachting en erkentelijkheid mij beweegt, blijft nog te vervullen over.

Daartoe rigt ik in de eerste plaats tot U het woord, Edel-Achtbare Heeren Burgemeester, Wethouders en Leden van den Raad dezer aanzienlijke stad. Eenparig hebt Gij uw goedkeurend zegel gehecht aan het voorstel tot uitbreiding van het onderwijs in de geneeskundige wetenschappen, door de overtuiging van alle zaakkundigen U als wenschelijk voorgehouden. Gij hebt hierdoor op nieuw het bewijs gegeven van de hooge mate uwer belangstelling in den bloei der schoone instelling van hooger onderwijs binnen deze stad en de overtuiging bevestigd, dat men met vertrouwen op uwe ondersteuning mag rekenen, waar het doeltreffende maatregelen geldt om het onderwijs in overeenstemming te brengen met de behoeften des tijds.

Mij hebt gij geroepen om, naast den werkkring van uitstekende mannen, tot de grondige beoefening der geneeskunde bij te dragen. Ik stel dat vertrouwen op hoogen, op zeer hoogen prijs, en het zal mijn ernstig streven zijn aan die roeping te beantwoorden, de grondige beoefening der geneeskunde, den bloei der Doorluchtige school naar mijn vermogen te bevorderen.

Edel-Achtbare Heeren Curatoren, aan wie de zorg voor de belangen der Doorluchtige School opgedragen is!

Minder door wettelijke voorschriften belemmerd, is uwe taak zeker grootscher dan die der Verzorgeren van eenige andere instelling van hooger onderwijs in ons Vaderland. Maar de ondervinding bewijst, hoe uitnemend de belangen, die U zijn toevertrouwd, door U ter harte worden genomen. Rusteloos is uw streven om de leemten in het onderwijs, de belemmeringen, die den bloei van het Athenaeum zouden kunnen in den weg staan, te leeren kennen, en met onvermoeiden ijver zijt Gij werkzaam om hierin naar uw vermogen te voorzien.

De belangrijke uitbreiding, die aan het natuur- en geneeskundig onderwijs hier ter stede werd geschonken, de ruimere hulpmiddelen, die allengs door uwen veelvermogenenden invloed werden verschaft, zij worden door al wie in de ontwikkeling der wetenschappen belang stelt, hoog gewaardeerd.

Was reeds de oprigting van het Physiologisch Laboratorium onder anderen een bewijs van uwe begeerte om het onderwijs in overeenstemming

te brengen met de behoeften des tijds, korten tijd daarna werd op uwe voordragt, de band, die mij reeds aan deze school verbond, naauwer toegehaald en mijn wensch vervuld om mij geheel te kunnen wijden aan de wetenschap, tot wier zelfstandige beoefening mij door uwe zorg eene zoo uitnemende oefenschool was verschaft.

Mag ik in het vertrouwen mij door U geschonken een bewijs van goedkeuring zien van hetgeen ik in mijne vroegere betrekking verrigtte, het zal mij een nieuwe prikkel zijn om in ijver niet te verflaauwen, maar te blijven arbeiden met verhoogde geestdrift, met verdubbelde kracht. Wel gevoel ik hoeveel mij ook thans nog ontbreekt om de mij aangewezen betrekking zoo te vervullen als ik wensch en hartelijk begeer; maar indien liefde tot de wetenschap, waaraan ik thans onverdeeld mijne krachten kan wijden, indien belangstelling in den bloei dezer vrije instelling van onderwijs, indien onvermoeide ijver en volharding iets kunnen waarborgen, dan durf ik U beloven, dat gij U niet zult beklagen mij met uw vertrouwen te hebben vereerd. Rijper leeftijd en voortgezette arbeid zullen dan, vertrouw ik, datgene aanvullen, waarin ik thans nog te kort schieten mogt.

Achtbare Mannen, aan wie het bestuur der Clinische School is opgedragen!

Wie niet vreemd is in de geschiedenis van het geneeskundig onderwijs in deze stad, erkent in de Clinische School de kiem, waaruit de tegenwoordig in vele opzichten gunstige toestand van dit onderrigt alhier is voortgesproten. De talrijke hulpmiddelen, voor de grondige beoefening dezer wetenschap alhier aanwezig, wij danken ze voor een niet onaanzienlijk deel aan U, die, waar het de bevordering van de belangen van het onderwijs geldt, steeds bezielde zijt met de zucht om de handen met Curatoren van het Athenaeum eendragtelijk ineen te slaan. Bij al hetgeen er ter uitbreiding van het onderwijs in den laatsten tijd is verrigt, heeft men niet te vergeefs op uwen bijstand gerekend, maar U steeds bereid gevonden om de loffelijke pogingen, die tot verbetering werden aangewend, krachtadig te ondersteunen.

Wordt een algemeen gekoesterde wensch vervuld, dan zal spoedig de band, die het Athenaeum en de Clinische school nu reeds bindt, nog inniger

worden toegehaald; maar het gebouw, dat ter beoefening der Pathologische Anatomie onlangs werd voltooid, het Physiologisch Laboratorium, tot welks oprigting door U zoo bereidwillig de stoffelijke hulpmiddelen werden verschaft, zij zullen blijven getuigen van hetgeen de Clinische school voor het geneeskundig onderwijs heeft verrigt, van den voortreffelijken geest, die het bestuur steeds heeft bezielde, waaraan de leiding dier inrigting zoo uitnemend was toevertrouwd.

Uwe blijvende belangstelling in het Physiologisch Laboratorium zal door mij ook steeds op hoogen prijs worden gesteld.

Weledele Hooggeleerde Heeren, Hooggeachte Ambtgenooten!

Met eerbiedige bescheidenheid treed ik in uw midden op. Ik zie in U mannen, wier ontwikkeling in wetenschappelijken zin mij de hoogste achting inboezemt, mannen, die een groot deel van hun leven aan het onderwijs hebben besteed. Slechts weinige jaren heb ik mijne krachten aan de wetenschap kunnen wijden, en reeds word ik geroepen met U anderen voor te gaan op den weg, die tot kennis leidt. Is het wonder, dat bij de vreugde over het voorregt eene plaats onder U te mogen innemen een zekere schroom mij bezielt, dat ik niet bij magte zal zijn harmonisch met U bij te dragen tot de uitbreiding van kennis, tot de ontwikkeling der aan onze leiding toevertrouwde jongelingschap?

Geloof, dat ik ten volle het verschil besef, waardoor uwe rijpere ervaring zich van mijne jeugdige onderscheidt, maar geloof evenzeer, dat de zucht bij mij levendig is ter bereiking van ons gemeenschappelijk doel, U zooveel in mij is op zijde te streven. Schraagt hierbij uwen jongeren ambtgenoot en medearbeider door uwe hulp, licht hem voor door uwen raad en schenkt allen hem die welwillendheid, welke hij van velen uwer reeds in zoo ruime mate ontvangen mogt.

Boven alle verwachting heb ik die van U mogen ondervinden, Hooggeleerden der Genees- en Natuurkundige faculteit! De rigting, die ik bij mijne studiën in het oog hield, deed mij al spoedig uwe belangstelling winnen, en naauwelijks was mijne academische loopbaan voleindigd, toen ik op uw voorstel werd geroepen om naast U en in verband met uwe lessen werkzaam te zijn. In die betrekking is mij van uwe zijde steeds veel

goeds te beurt gevallen. Gij hebt mij waardig gekeurd om als uw ambtgenoot op te treden.

De taak, die op mijne schouders gaat rusten, is, ik ontveins het mij niet, zeer zwaar. Ik zie mij geroepen om anderen voor te gaan op een veld van wetenschap, waarop nog zooveel arbeid kan worden verrigt, waar nog zeer veel te ontginnen valt, van kennis, die op de ontwikkeling der Geneeskunde reeds een belangrijken invloed heeft uitgeoefend en bij toeneming uitoefenen zal, en welks doeltreffende bebouwing door U allen van het hoogste gewigt wordt geacht.

Hooge eischen kunnen aan hem worden gesteld, die zich aan die taak durft wagen. Mogen zij blijven binnen het bereik mijner krachten en het vertrouwen, dat Gij in mij hebt gesteld, niet worden beschaamd. Blijft mij daartoe trouw bijstaan met uwen welgemeenden raad, zoo als Gij dit deedt tot heden.

Dit verzoek rigt ik in het bijzonder tot U, Hooggeachte VROLIK! aan wien bij vele andere takken van onderwijs ook dat der physiologie gedurende vele jaren was opgedragen. Overtuigd, dat eene juiste verdeeling der wetenschap de voorwaarde voor hare grondige beoefening is, heht Gij gewenscht, dat aan mij een deel zou worden opgedragen van de veelomvattende taak, die uwe schouders jaren lang hebben getorscht. Ik dank er U voor. Ik dank U vooral voor de wijze, waarop Gij gewenscht hebt, dat ik naast U werkzaam zijn zou.

Blijf mij den toegang verleen en tot de schatten uwer kennis en ervaring, licht mij daarmede voor, waar Gij meent dat ik die behoefte of ik die zal inroepen, en vergun, dat ik mij in uwe blijvende toegenegenheid, die ik op hoogen prijs stel, aanbeveel.

Maar ook aan U, Hooggeschatte VAN GEUNS! zij een woord van dank, van hartelijken dank gebragt op dezen dag. Door uwe belanglooze bemoeijingen en opofferingen werd de eerste steen voor het Physiologisch Laboratorium aangebragt, en onder onze samenwerking zagen wij reeds spoedig het gebouw, waarvan de oprigting door U werd gewenscht, optrekken, voltooiën — sneller, beter, volkomener, dan wij ons hadden durven voorstellen. Toch ligt de verklaring van dit verschijnsel voor de

hand. Zij is te vinden in de belangloosheid uwer pogingen, in uwe warme liefde voor de wetenschap, in uw onvermoeid streven tot verbetering en uitbreiding van het onderwijs naar de dringende behoefte van onzen tijd.

In mijn dagelijkschen vriendschappelijken omgang met U gedurende nu reeds verscheidene jaren, hebt Gij mij ook daardoor op den eenmaal ingeslagen weg gehouden. Blijf mij het voorrecht van zulk een omgang bij voortdurend schenken en worde het U vergund nog veel goeds door woord of daad tot stand te brengen of te helpen bevorderen.

Niet minder is het eene behoefte van mijn hart U, Hooggeëerde TILANUS! in het bijzonder toe te spreken. Ik weet het en ieder met mij, Gij zijt afkeerig van openlijk huldebetoon; maar die overweging kan mij niet weêrhouden U de ongekunstelde verzekering van mijne eerbiedige hoogachting te geven.

Rusteloos hebt Gij uw leven aan de wetenschap, het onderwijs en de lijdende menschheid gewijd, en ondanks het klimmen uwer jaren, zijt Gij mij en velen met mij steeds een treffend voorbeeld van onvermoeiden ijver, van naauwgezette pligtsbetrachting. Hartelijk wensch ik U hierin na te volgen.

Moge uw leven nog lang worden gespaard, uwe talrijke vrienden het voorrecht lang behouden U werkzaam te zien tot leering en heil van anderen.

Die wensch zij ook U toegevoegd, Geliefde Broeder! die de leiding van mijne jeugd even zorgvuldig als liefderijk hebt op U genomen.

Met helderen blik in de eischen des tijds is het uw rusteloos streven geweest om mijne wetenschappelijke vorming te verzekeren in de rigting, die mij naar uwe meening voortdurend voldoening geven zou. Op den dag van heden ziet gij uwe edele pogingen boven verwachting met een gelukkigen uitslag bekroond.

Vroegtijdig werd van U de kracht, de rijpheid van den mannelijken leeftijd gevorderd. Mogen U nog lang de krachten blijven geschonken om te blijven arbeiden voor het geluk van allen, die U omringen en U dierbaar zijn, want daarin hebt Gij steeds bij voorkeur voldoening voor U zelven gezocht.

Ten slotte een woord aan U, aanzienlijke schaar van jongelingen, die U aan de beoefening der wetenschappen toewijdt, onder wie ik reeds vele vrienden tel. Met vertrouwen aanvaard ik mijn werk in uw midden, overtuigd, dat Gij mij de ondersteuning niet zult onthouden, die alleen den goeden uitslag van onzen gemeenschappelijken arbeid waarborgen kan.

Het standpunt, waaruit ik in dit uur de voeding beschouwde, stelde mij ruimschoots in de gelegenheid het belang te doen gevoelen van het physiologisch-chemisch onderzoek voor de verklaring van de verschijnselen des levens. Maar die kennis is ons niet genoeg. Het is de taak der physiologie niet slechts die omzettingen der stof in verschillende ligchaamsdeelen op te sporen, maar bovendien de physische krachten te leeren kennen, die zich daarbij ontwikkelen; om, door die kennis voorgelicht, de eigenaardige verrigting van elks ligchaamsdeel in verband met zijnen vorm te doorgronden en ten slotte die eigenaardige omzetting in de verschillende weefsels als de noodzakelijke voorwaarde te leeren kennen van de verschillende voeding, den verschillenden groei.

Moge ik er in slagen in mijn vriendschappelijken omgang met U de overtuiging meer en meer te vestigen van hoeveel gewigt het onderzoek in die rigting ook voor de Geneeskunde is, en onze gemeenschappelijke arbeid strekken tot nut van U en mij zelven en tot luister der hier ter stede gevestigde instellingen van hooger onderwijs!

ATHENAEUM

DAVENTRIENSE.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORIS

QUI

A. D. XVI FEBR. CIOIOCCCLVIII A. D. XVI FEBR. CIOIOCCCLIX

DOCENDI MUNUS OBIERUNT

IN ILLUSTRATHENAEODAVENTRIENSI.

V. S. M. VAN DER WILLIGEN, Mathes. et Phys. Prof., h. t. Rect. Magn.

L. VERBURG, Theol. et Doctrin. Moralis Prof. honorarius.

P. BOSSCHA, Litt. Antiq. Prof. honorarius.

L. DUUMAER VAN TWIST, Iur. Prof.

M. I. COP, Chemiae Prof.

I. VAN VLOTEN, Litt. Belg. et Hist. Patriae Prof.

L. MULDER, Botan., Geol. et Oecon. ruralis Prof.

E. I. KIEHL, Litt. Antiq. Prof.

L. L. METZLAB, Litt. Hebr. et Antiq. Prof. extraord.

S. SUSAN, Litt. Hod. Lector.

ORDO LECTIONUM

HABENDARUM

IN ILLUSTRİ DAVENTRIAE ATHENAEO,

A. D. XXI SEPT. A. CIOIOCCCLVIII USQUE AD FERIAS AESTIVAS A. CIOIOCCCLIX,

RECTORE MAGN. V. S. M. VAN DER WILLIGEN.

V. S. M. VAN DER WILLIGEN, <i>Math. Mag. Phil. Nat. Doct., Matheseos et Physices Professor</i> , h. t. <i>Rector Magnificus</i> , Elementa Geometriae docebit diebus Martis, Mercurii et Veneris, hora matutina	VIII.
Arithmeticam universalem, diebus Mercurii, hora	IX.
Iovis, hora	VIII.
Veneris, hora	IX.
Physicam experimentalem, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora post meridiem	I.
Calculus differentialem, diebus Martis et Iovis, hora . . .	IX.
Mechanicam, quam applicatam vocant, die Veneris, hora . .	X.
I. VERBURG, <i>Theol. Doct., Litteraturae Orientalis, Theologiae et Doctrinae Moralis Professor honorarius</i> , si qui sint Athenaei cives, qui ad studia sua dirigenda ipsius opem in iis, quas professus est, literis adhuc desiderant, illorum desiderio satisfacere, quantum poterit, haud recusabit.	
P. BOSSCHA, <i>Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. et Iur. Utriusq. Doct., Professor honorarius</i> , Historiam recentiorem explicabit, aut aliquam veterum literarum partem tractabit horis cum auditoribus conveniendis.	
Praeterea lectiones publicas habebit de aliquo historiae capite.	

- I. DUYMAER VAN TWIST, *Iur. Rom. et Hodierni Doct., Iur. Professor*, Institutiones Iustinianae explicabit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora X.
- Historiam Iuris Romani tradet diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora XI.
- Encyclopaediam iuris docebit diebus Lunae et Iovis, hora . . IX.
- Ius Naturae exponet diebus Martis, hora IX.
- et Veneris, hora X.
- Oeconomiae politicae principia tradet diebus Lunae et Mercurii, hora XII.
- Selecta iuris mercatorii capita exponet hora auditoribus sibi commoda.
- M. I. COR, *Math. Mag. Phil. Nat. Doct., Chemiae Professor*, Chemiam corporum anorganicorum docebit diebus Lunae, Martis et Iovis, hora IX.
- Chemiam corporum organicorum tradet diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora X.
- De arte pharmaceutica disseret die Mercurii, hora IX.
- et Iovis, hora XI.
- Technologiam chemicam tractabit, diebus et horis auditoribus commodis.
- Chemiam physiologicam aut Chemiae forensis capita selecta tradere paratus est.
- Chemiam analyticam docens quotidie exercitia moderabitur in laboratorio, ubi experientibus praesto erit C. WALIG H. FIL.
- Provectionum colloquiis pharmaceuticis praeerit hora dein constituenda.
- I. VAN VLOTEN, *Theol. Doct., Litt. Belg. et Hist. Patriae Professor*, Historiam patriae inde ab anno 1672 ad pacem Ultraiectinam tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora . . . XII.
- Grammaticam et Litteras Neerlandicas et praecepta stili bene Neerlandici docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora . I.
- Logicam docebit diebus Lunae et Mercurii, hora III.
- Exercitia oratoria moderabitur die Lunae, hora II.

et Martis, hora	II.
Grammaticam Gothicam et Grammaticam litterasque Anglo-saxonicas provectoribus tradet horis cum auditoribus, si qui adsunt, conveniendis.	
Privatim explicare continuabit opera poëtica Hugonii et Hooftii die Iovis, hora	V.
Seculi XVI historiam continuabit decimo quinto quoque die Saturni, hora vespertina	VII.
L. MULDER, <i>Math. Mag. Phil. Nat. Doct., Botanices, Geologiae et Oeconomiae ruralis Professor</i> , Botanicem generalem:	
a. Morphologiam plantarum docebit diebus Martis et Mercurii, hora	XII.
b. Anatomicam et physiologiam plantarum diebus Martis et Iovis, hora	XI.
Botanicem specialem (phytographiam plantarum et botanicem systematicam) exponet diebus Mercurii, hora	XI.
et Iovis, hora	XII.
Botanicem specialem et generalem provectoribus exponere perget die Veneris, horis	X et XI.
Favente coeli temperie, cum discipulis excursiones botanicas moderabitur.	
Pharmacognosin tradet diebus et horis auditoribus commodis.	
Geologiae capita selecta tradere paratus est diebus et horis auditoribus, si adsunt, commodis.	
Oeconomiam ruralem docebit diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora	X.
Veneris et Saturni, hora	XII.
Artem mercium dignoscendarum (warenkennis) exponet diebus et horis cum auditoribus conveniendis.	
R. I. KIEHL, <i>Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doct., Litterarum Antiquarum Professor</i> , Xenophontis Memorabilium capita duo priora, diende selecta e Xenophonte, Lysia, Theophrasto, Herodoto, Homero interpretabitur diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis, Veneris, hora	
	X.

ante ferias brumales autem diebus Lunae, hora	VIII.
Iovis, hora	X.
Saturni, hora	VIII.
Ciceronis orationem pro Milone cum Asconii Argumento, et selecta ex Horatio, diebus iisdem quinque, hora	XI.
ante ferias brumales diebus Lunae, Martis, Mercurii, hora	X.
Antiquitates Romanas tradet diebus Martis, Mercurii, Iovis, Veneris, Saturni, hora	II.
ante ferias brumales diebus Lunae, Martis, Iovis, hora	XI.
Historiam Romanam a belli Hannibalicæ exordio usque ad proelium Actiacum, diebus Lunae, horis	VIII et IX.
Martis et Iovis, hora	IX.
Saturni, hora	VIII.
ante ferias brumales diebus Lunae, hora	IX.
Mercurii, hora	XI.
Iovis, hora	IX.
Colloquia Latina vel disputandi exercitationes moderabitur, octavo quoque die, hora auditoribus commoda.	
Locos selectos ex antiquis poetis utriusque linguae indicabit, exponetque habita ratione aesthetices, quae dicitur, horis auditoribus commodis, postea indicandis.	
Futuris philologis prospiciet quantum fieri poterit.	
I. I. METZLAR, <i>Litt. Hebr. et Antiquitatis Professor extraord.</i> , Elementa linguae Hebraeae docebit diebus Mercurii, hora . . .	IX.
Veneris, horis	VIII et III.
Librum Iudicum explicabit diebus Martis et Mercurii, hora	VIII.
De antiquitate Hebraea lectiones habebit diebus Lunae et Iovis, hora	VIII.
Saturni, hora	XI.
Locos quosdam selectos V. F. tractabit die Veneris, horis . .	X et XI.
Introductionem in V. F. libros tradet diebus Mercurii, hora	III.
et Saturni, hora	XII.
S. SUSAN, <i>Litterarum Hodiernarum Lector</i> , Athenæi civium, qui Litteras Germanicas, Anglicas, Italicas et Gallicas sibi tradi	

cupient, desiderio lubens satisfaciet. Idem cum auditoribus de poemate Italico, *La Gerusalemme liberata di Torquato Tasso* inscripto, disseret.

Colloquia in linguis hodiernis moderabitur, hora auditoribus commoda.

Disciplinae mathematicae et physicae, litterae Belgicae, historia patriae, ceterae doctrinae, quae alumni Athenaei linguae Latinae non peritis utiles esse possunt, sermone tradentur vernaculo.

Bibliotheca Athenaei unicuique patebit die Mercurii, horis	I—IV. .
et Saturni, horis	XI—II.
feriarum autem tempore die Mercurii, horis	II—IV.

Laboratorium chemicum, herbarium, apotheca mercium et museum physicum inspicere possunt quotidie, exceptis horis quibus habentur lectiones.

